De Tweede Ronde. Jaargang 18

bron
De Tweede Ronde. Jaargang 18. G.A. van Oorschot, Amsterdam 1997

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_twe007199701_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

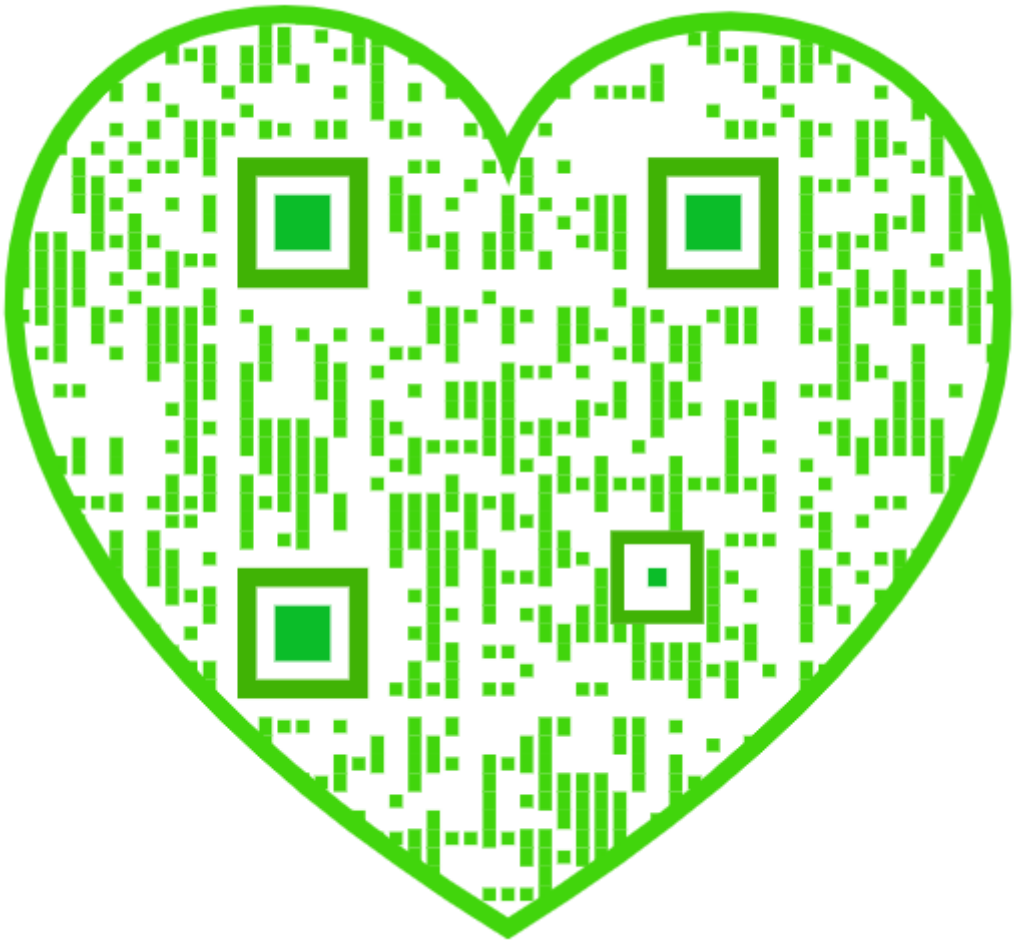

[De Tweede Ronde 1997, nummer 1]

Voorwoord

Dit Lentenummer is rijk aan *Nederlands proza*: met enige trots introduceren we een nieuwe Van der Heijden, debuterend met een doorleefd verslag van een sportieve jeugdervaring (‘Wie wint mag met de ander doen wat hij wil’); vier andere bijdragen zijn van beproefde medewerkers: van Joop van den Berg is er een bezinning op zijn Indische kamptijd (‘Hé, ouwe bloedblaar, de poort is open. We zijn vrij’), van Arnon Grunberg een hoofdstuk uit zijn nieuwe boek, over een held die de lokroep hoort van Hollywood (‘Oh god, weer een wonderkind in de familie’), van Lisette Lewin een beschrijving van haar vaders winterse odyssee door vooroorlogs Midden-Europa (‘De auto hotste over de samengevroren schotsen’) en van Lodewijk Wiener het dramatische begin van een novelle over een jonge vogelaar (‘Uilen waren eigenlijk poezen met vleugels’). In *Nederlandse poëzie* veel vertrouwde namen, onder wie L.F. Rosen, die zijn rentree maakt met acht gedichten.

Het vertaalde deel van dit nummer is gewijd aan de moderne Franse letteren, met name aan de vier auteurs van de (niet-Parijse) uitgeverij Verbier, die het omslag sieren, die door Van Oorschot worden uitgebracht in zijn Franse Bibliotheek en die binnenkort in Nederland worden verwacht voor een indringende presentatie: Bergounioux, Bon, Michon en Rouaud. Ook twee andere Verbier-auteurs geven acte de présence: Daeninckx en Lercher. Daeninckx levert het enige korte verhaal (de overige auteurs zijn vertegenwoordigd met fragmenten uit langer werk); de aangrijpende bijdrage van Lercher, over het bloedbad in Oradour, leek het best te passen in *Essay*; in dezelfde rubriek heeft gastredactrice Manet van Montfrans de Franse auteurs verhelderend en liefdevol geïntroduceerd. Vooral de vier schrijvers op het omslag maken het de lezer niet gemakkelijk; het zijn geraffineerde stilisten, detaillistisch in hun waarneming, complex in hun gedachtenwereld. Graag steunen we onze uitgever bij zijn moedig streven dit werk in Nederland ingang te doen vinden.

De tweede gastredacteur van dit nummer, Martin de Haan, heeft voor *Vertaalde poëzie* de beste hedendaagse Franse gedichten die hij kon vinden geselecteerd en vertaald: werk van Bonnefoy, Bosquet, Goffette, Jaccottet, Marteau en Masson. Eén rubriek is nog niet genoemd, *Light Verse.* Deze biedt, zoals immer, vele verrassingen.

Redactie

Nederlands proza

Het hoofd fier rechtop
(brief aan een oud-kampgenoot)
Joop van den Berg

Waarde Michiel, ik weet niet goed wat ik met je best aardig bedoelde briefje aan moet. Je vraagt mij daarin waarom ik niet meer naar onze jaarlijkse dodenherdenking ga. Jij bent toch ook een van ons, schrijf je, een van die overlevenden van de Japanse jongenskampen Bangkong en Gedoengdjati die er bij horen te zijn op 23 augustus, bij de plechtige herdenking op Bronbeek.

Op de 5 mei-herdenking van de Hollanders hebben wij in feite niets te zoeken schrijf je zelfs, maar jij hoort met ons samen op Bronbeek te staan. Bronbeek bij Arnhem, dat nostalgische oord vol herinneringen aan oud-kolonialen en al die andere Oostgangers uit het Indische *tempo doeloe.* Maar zo, Michiel, zie jij het blijkbaar niet want je schreef ook nog: je bent het aan onze doden verplicht er bij te staan als ze de ‘Last Post’ blazen.

Op dat glooiende grasveldje, opkijkend naar het beeldje, ons beeldje. Een stenen figuurtje op een sokkel, een jongetje met een patjol - een Indonesische hakschop - over de schouder, het kind dat wij eens waren. Een bijna naakt jongensfiguurtje, want op een klein broekje en *ketèklèks* - onze houten klompjes - na, waren wij naakt geweest toen wij in 1944 in de groentetuinen werkten op een van de zeven heuvels die rond de Middenjavaanse havenstad Semarang liggen.

Ik moet me dat, volgens jou, nog goed kunnen herinneren. Ik ben immers beroepshalve altijd bezig met het weergeven van belangrijke historische gebeurtenissen.

Maar zo eenvoudig ligt het niet met de herinneringen aan de tijd van toen, want ook die, schrijft onze kampgenoot Jeroen Brouwers terecht, zijn inmiddels overwoekerd door andere herinneringen. Ik wil daarom je vraag heel serieus nemen en proberen er een antwoord op te vinden. Ik wil trachten je duidelijk te maken wat ik van herdenken vind, en vooral van datgene wat herdacht moet worden. Niet alleen dat jongetje van vroeger met die patjol over de schouder, want ook dat beeld is door de jaren heen veranderd, bijgekleurd en op onderdelen verkleind of vergroot.

Jij was er zelf een keer bij, Michiel, bij dat bijkleuren, weet je het

nog? Het was zo'n gewone grijze Hollandse dag geweest toen wij, jaren geleden, eens bijeenkwamen in zo'n multifunctioneel gemeenschapshuis onder de rook van Utrecht; wij, oud-kampgenoten van de jongenskampen Bangkong en Gedoengdjati.

Wij waren allemaal van heinde en ver komen aanrijden om het beeldje te onthullen dat nu in Bronbeek de herinneringen aan ons oorlogsverleden levend moet houden. Toen na de openingsspeech het doek wegviel en de schijnwerpers hun koude witte licht onbarmhartig op het beeldje richtten, toen heb jij, Michiel, gezegd: 'Ik heb de beeldhouwer duidelijk gemaakt dat hij vooral de magere ribbenkast goed moest laten uitkomen, maar dat het hoofd van het jongetje fier rechtop geheven weergegeven moest worden, en dat, beste vrienden, heeft de beeldhouwer verdomd goed begrepen!'

Het ovationele applaus leek door de muren van het zaaltje te willen breken. HET HOOFD FIER RECHTOP, HET HOOFD FIER RECHTOP begon als een mantra in mijn hoofd rond te zingen: fier rechtop die kop, vooruit hup, fier rechtop...

Wat je verder nog zei drong niet zo tot mij door, want ik probeerde wanhopig in mijn hoofd die dwingende gebedsmolen te doorbreken, met zinnen als: maar wij hadden toch nooit het hoofd fier rechtop geheven, wij sjokten toch maar als een zootje ongeregeld achter de *Heiho's* - de Javaanse hulpsoldaten - aan? Wij, een deerniswekkend stelletje kleine blanke jongens, geïnterneerd als volwassen mannen.

Het hoofd hadden wij toch nooit fier rechtop, het keek juist meestal wat gebogen spiedend rond naar wat eetbaars aan de kant van de weg. Wij waren toen misschien best een moedig troepje te noemen maar nu - zo'n vijftig jaar later - weten wij toch ook dat het een beetje de moed der wanhoop was. Waarom heb je, Michiel, de beeldhouwer alleen de moed in het beeldje laten boetseren en niet die wanhoop?

Er zijn in Nederland toch genoeg beeldhouwers te vinden die dat best kunnen, met wat vage weglopende contouren of een schaduwpartijtje hier en daar? Maar dat wilden jullie niet! Stelletje BOUWMAKERS!

Zo noemden wij dat toch op de Europese Lagere School in Djember? Bouwmakers! Hier in Holland noemen ze dat *opscheppers.* Jullie wilden dat beeldje een niet mis te verstane glans van fierheid geven, want zo willen jullie je Bangkong en Gedoengdjati herinneren, en wie ben ik dan om daar vraagtekens bij te zetten? Het is

toch mooi, nietwaar, om jezelf te herinneren met een fier rechtop geheven hoofd?

Trouwens, toen je dat zei, Michiel, heb ik stijf mijn mond dichtgehouden want om mij heen stonden mijn lotgenoten van toen, ook allemaal het grijze hoofd fier geheven en met een stralende trotse glimlach, die zo wonderwel aansloot bij het boerenbonte interieur van het gemeenschapshuis daar in de buurt van Utrecht, hemelsbreed zo'n vijftienduizend kilometer verwijderd van de havenstad Semarang, waar over enkele uren de zon weer zou opgaan boven andere - nieuwe - patjollers.

Ik heb mijn mond stijf dichtgehouden, maar stel je eens voor dat ik geroepen zou hebben: ‘Ik ben nooit wezen patjollen met het hoofd fier rechtop’, dan zou er toch een pijnlijke stilte zijn gevallen. Mijn waarde kampgenoten zouden wat meewarig hebben gekeken en gedacht: ‘Ook hij, de eigenwijze journalist, gaat mooi door het lint. Ook hij is op weg een rare figuur te worden die - zo zeggen onze therapeuten - zijn kampverleden niet heeft kunnen verwerken, of niet heeft kunnen inpassen in zijn dagelijkse Hollandse bestaan.’

En jij, Michiel, als oprichter en voorzitter van de vereniging van oud-jongenskampers, zou de bange stilte meteen benut hebben om mijn uitroep weg te wuiven als niet-relevant, vriendelijk maar beslist, en opnieuw zou de zaal te klein zijn geweest voor het applaus. Je zou het gedaan hebben met datzelfde schoolmeesterlijke aplomb waarmee je me nu schrijft; waarom kom je niet meer naar Bronbeek?

Je bent het vast nog niet vergeten, Michiel, hoe ik - uren na de plechtige onthulling van het beeldje - naast je kwam staan aan de bar, met een grote hoeveelheid jonge jenever in het oude lijf en tegen je zei: ‘God Michiel, dat kan toch niet, dat hoofd “fier geheven”, we waren toch gewoon ziek, zwak en misselijk op zijn Hollands, of op zijn Javaans *lèmbèh*, mooi hè, die twee donkere è's op rij, die die zwakte zo prachtig weergeven.’ Jij keek mij niet-begrijpend aan en ik vervolgde toen: ‘Een verhaaltje, Michiel. Luister! Ik wist dat ik 's middags altijd zo rond één uur de dagelijks terugkerende koortsaanval van malaria tertiana zou krijgen, en dat ik dan, bij 35 graden Celsius, klappertandend van de kou naast het voetpad zou gaan liggen in de schaduw van welke boom, struik of graspol dan ook. Die aanval trok meestal na een half uurtje weg, ook dat wist ik, maar alsjeblieft, géén fier geheven hoofd bij dat

vooruitzicht. Wat ik overigens ook nog goed weet is dat jullie mijn werk dan overnamen en mij verdedigden tegenover de Heiho's, die vonden dat ik best weer kon gaan patjollen. Ik bedoel het goed Michiel, maar misschien had je de beeldhouwer ook moeten vragen die solidariteit in het beeldje te boetseren, al zou ik bij God niet weten hoe.'

Je begreep mij toen nauwelijks, maakte je vooral zorgen over hoe ik weer thuis zou komen, en je regelde spontaan transport. Ook weer zo'n aardigheid die - wat mij betreft - in marmer omgezet had mogen worden. Maar ik kon er toen zo weinig mee en de avond eindigde in een grijze mist met veel dronkemanstranen en een boosheid waaraan ik maar geen vorm kon geven.

Ik had mij natuurlijk na die boerenbonte avond moeten terugtrekken van het herdenkgebeuren, maar dat deed ik niet. Ik ging trouw jaarlijks naar Bronbeek om daar gezamenlijk, plechtig en zwijgend voor het stenen jongetje te staan dat wij eens waren, maar bij iedere herdenking groeide de wrevel. Want wij, die eens die magere opsodemietertjes waren geweest met uitstekende ribbenkastjes en nu plechtig stonden te herdenken, kregen ieder jaar meer uniformen om ons heen. Militaire uniformen.

Steeds meer oud-strijders - echte strijders en echt oud - kregen van jou een ereplaats vooraan in de rijen. Het salueren van hun beverige handen langs de grijze slapen werd steeds vaker de blikvanger in het Journaal.

Ook werd het spelen van de 'Last Post' ingevoerd - voorafgaande aan de minuut stilte - met een echte militaire trompetter in een smetteloos uniform. En wij, Michiel, staan daar dan achter die blinkende trompetter met droge kelen van verdriet en verslagenheid bij de gedachte aan die paar dode vriendjes, die er toen zo roerloos en gelig bij lagen in de bamboekratten waarin ze zouden worden begraven. Ik heb daar moeite mee en misschien ben ik wel niet de enige, maar voor mij hoeft het steeds minder, daarbij te staan, daarbij te horen. Bij die uniformen en bij de trommels en trompetten.

Jongens waren we toen, gewone jongetjes, in de steek gelaten door zovelen. Eerst door de bedienden die je altijd zo trouw hadden gesteund bij botsingen met je ouders, en later door je vader, en weer later door je moeder, die gezegd had dat je toch vooral flink moest zijn.

Jongetjes met honger, een soort geeuwhonger als een lichte

koorts, dysenterie en tropenzweren, wandluizen en hongeroedeem, en angst, vooral angst voor de Jap die altijd weer kon gaan slaan, of angst om bij de nonnen in het ziekenhuis terecht te komen, waar vaak zo hartverscheurend werd gehuild, of gerocheld.

Wij konden als wij met de patjol over de schouder naar het werk gingen niet eens goed in de maat lopen. Wij sjokten maar wat rond en de oud-militairen die ons nu zo helpen met herdenken, zouden ons uitgefoeterd hebben. Ook onze kleding had niets uniforms meer, een verzameling vodden van jewelste, en godtegod, strijdliederen zongen wij al helemaal niet meer. Zo en niet anders wil ik denken aan de tijd van toen, zo wil ik die tijd hèr-denken.

Maar vorig jaar, Michiel, heb je - kosten noch moeite sparend - een oude Mitchell-bommenwerper laten overvliegen. Een geweldige ervaring, vond iedereen, want zo'n zelfde Mitchell had toch maar op 20 augustus 1945 boven ons kamp de pamfletten uitgeworpen waarop te lezen stond dat de vrede was uitgebroken. Een bewogen weerzien moet dat zijn geweest, denk ik, met die glinsterende aluminium brenger van vrede, laag overvliegend over Bronbeek met dat oude vertrouwde bonkende geluid van propellermotoren.

Maar jij kon het hierbij niet laten, Michiel, want na de wat eenzame vlucht van de bejaarde en obsolete bommenwerper volgde met angstaanjagend gehuil een formatie moderne straaljagers. Ja, precies dezelfde die wij hebben leren kennen in latere oorlogen als de supersnelle brengers van dood en verderf. Vietnam, Michiel, weet je het nog, en Vietnam ligt hemelsbreed niet eens zo ver af van de zeven heuvels rond Semarang.

Dat bedoel ik nu, ik wil onder geen beding mijn doden herdenken onder het gierende geluid van straaljagers. Ik wil de tijd van toen niet laten overwoekeren door oorverdovend straaljagergejank.

Ik word daar licht panisch van en opnieuw, zo boos!

Zo verschrikkelijk boos dat ik in mijn verbeelding als een soort Rambo met een machinegeweer tijdens de plechtigheid de straaljagers uit de lucht wilde gaan schieten. Zie je de koppen in de krant al voor je: *'Oud-gevangene Jappenkamp zaait dood en verderf bij herdenking'*?

Laat ik er maar geen grappen over maken en daarbij, ik schrijf nu wel dat de vorm van herdenken mij niet zo bevalt, maar is dat echt de reden? Is de zaak niet veel belangrijker dan de vorm bij dit soort plechtigheden? Michiel, je vraagt mij om een verantwoording, welnu, laat ik je dan maar bekennen dat ik die 23ste augustus

ook niet zo nodig heb om te herdenken, ongeacht de vorm die jij er aan gegeven hebt. Misschien is mijn gekanker op de vorm wel een afleidingsmanoeuvre voor heel wat anders.

Misschien zijn er onder die tientallen oud-kampgenoten wel veel die zelden meer terugdenken aan Bangkong en Gedoengdjati en die, omdat ze niet helemaal van steen zijn, ieder jaar zo'n vast patroon nodig hebben. Zo'n plechtig moment dat moet helpen om de sluizen naar de tijd van toen open te zetten, en misschien heb je gelijk. Misschien gaan die sluizen steeds moeilijker open en gaat het een stuk beter met bazuingeschal, maar bij mij is dat niet nodig. Bij mij is de weg naar toen nooit helemaal dicht.

Er hoeft maar dát te gebeuren of floep, daar sta ik weer met jullie allemaal samen in rotten van twee met de patjol over de schouder, en hoor ik weer die Japanse keelklanken die altijd bevelen bleken te zijn.

Inderdaad, er hoeft maar dát te gebeuren. Misschien, Michiel, oud-aanvoerder van de corveeploeg van blok 17 en nu efficiënt topambtenaar op een ministerie, vraag jij je af wat er dan wel moet gebeuren om weer terug te zijn in de tijd van toen. Ik zal het je proberen uit te leggen.

Het is soms gewoon zitten in een Amsterdams koffiehuis. Zo'n gewoon café met van die geblokte rode tafelkleedjes en de dode glans van allerlei plastic voorwerpen, een speelautomaat met flonkerlichtjes en in de hoek een oud televisietoestel met een door lichte sneeuwval geteisterd beeld.

De Britse popzanger Rod Stewart komt wazig in beeld, zo'n mooie volksjongen met een smal benig gezicht, sterk gepronconceerde lippen en uitgebleekt wit stekelhaar. Hij zingt zijn versie van *Waltzing Matilda*, dat populaire volksliedje van rond de eeuwwisseling, dat ook vaak het tweede Australische volkslied wordt genoemd. Een smartlap is het, met van die prachtige sentimentele loopjes, goed voor reeksen brokken in de keel. Rod Stewart zingt met hese stem in een Amsterdams volkscafé: *Waltzing Matilda, waltzing Matilda. You'll come waltzing Matilda with me.* Misschien een wat rare zijsprong, Michiel, maar je kunt mij tot nu toe vast nog wel volgen, want zo onalledaags is het toch niet. Of zit jij nooit in een gewoon volkscafé?

Come waltzing Matilda with me, en floep, ik zie weer hoe in 1942 in het marine-etablissement van Malang, enkele weken na de capitulatie van het Koninklijk Nederlands Indische Leger, Australische

krijgsgevangenen in groepjes bij elkaar zitten op het exercitieterrein in de late middagzon. Ik ben daar - een jongetje van twaalf jaar - om mijn vader een pakje te brengen met wat eten en medicijnen, want ook hij had zich als eerzaam burger eerder in de week moeten melden bij de Japanse legerleiding. Maar ik kan hem niet spreken, ik kan hem niet zien, want ik moet het pakketje met zijn naam erop met een diepe buiging voor de Japanse wachtcommandant afgeven, die het verveeld op een tafel gooit bij andere tassen, manden en pakjes.

In de verre verte achter het exercitieterrein staan bij een barak wat kleine figuurtjes naar ons te kijken. Ze zwaaien. Is dat mijn vader, die lange man met de slungelachtige witte armen langs het lijf? Ik kan het niet goed zien. De stralen van de ondergaande zon verzachten de omtrekken en de mannen verdringen elkaar om een glimp van de bezoekers op te vangen.

In het dichterbij gelegen blok van de Australische krijgsgevangenen begint iemand plotseling *Waltzing Matilda* te zingen. Al gauw vallen de groepjes in die bij elkaar op het grasveld zitten en klinkt uit vele tientallen kelen het sentimentele lied.

Dan plotseling rent een Japanse soldaat uit het wachthuisje en gebaart onder woest gebrul dat het stil moet zijn. Als bij een donderslag stokt het gezang in al die kelen, op één na. Eén stem die luid en nadrukkelijk articulerend blijft doorzingen: *You'll come waltzing Matilda with me.* Het is een grote, breedgeschouderde man in de voorste gelederen, die rechtopstaand als het ware de Japanse soldaat toezingt.

De Jap verstijft, rent plotseling terug naar het wachthuisje en komt even later terug met een lange houten knuppel. Hij beent naar de lange, nog steeds zingende Australische soldaat en begint ziedend van woede op hem in te beuken.

Na een harde slag op het hoofd begint het bloed in golvende bewegingen naar beneden te stromen en wordt het grote lijf streperig rood. De mannen om hem heen en wij, die paar passanten die zo nodig in het marine-etablissement moesten zijn, houden de adem in. Nog nooit heb ik in mijn leven iemand zo zien afranselen.

Dan, even plotseling als hij begonnen was, draait de Jap zich om en loopt met de kaken stijf opeengeklemd terug, als een man die een belangrijke missie heeft vervuld.

De bloedende Australiër blijft onbeweeglijk staan en als de Jap

in het wachthuisje is verdwenen, grijpen wat omstanders hem beet en voeren hem, die ze van alle kanten ondersteunen, de kant van de barak uit. Hij loopt struikelend, met blinde ogen van het bloed, het hoofd fier rechtop geheven... Verdomd, Michiel, hij wel. Hij wel...

Kort daarna is de zon achter de horizon verdwenen en als ik naar huis loop, valt al snel de tropische avond in. Ik vraag mij steeds af of het echt gebeurd is wat ik net heb gezien. Ook nu weet ik dat het vergeleken bij de gruwelen van de oorlog in Zuidoost-Azië een voorval van niets is geweest, maar ik wil alleen maar zeggen, Michiel, er hoeft maar dát te gebeuren.

Misschien heb ik je nog niet kunnen overtuigen met mijn verhaal. Luister dan nog even!

Begin jaren vijftig, ergens in Frankrijk, een totaal vervallen kasteeltje aan de Rhône. Een modderig pad vol plassen leidt onder zwaar bekruinde bomen naar een lage keukendeur aan de zijkant van het plompe stenen gebouw dat in deplorabele toestand verkeert. Ik ben Nederland ontvlucht na een mislukte studie en heb mij aangemeld als vakantiehulp voor het binnenhalen van de oogst. Tenminste, zo stond het in de advertentie: ‘Vakantiehulp gevraagd op Frans kasteel voor het binnenhalen van de oogst.’ Het kasteel bleek een bouwval en ook het binnenhalen van de oogst bleek specifieke kanten te hebben. Ik ben zojuist de lage keukendeur uit gekomen om een deel van die oogst binnen te halen. De oogst aan fazanten!

Iedere avond loop ik de *tour des faisans* in het spraakgebruik van mijn opdrachtgever, een gewezen arts, die om welke reden dan ook zijn ambt niet meer uitoefent en nu probeert te leven van de schamele opbrengst van de landerijen en bossen rondom zijn voorvaderlijke kasteeltje. Er is nauwelijks oogst om binnen te halen, de landerijen zijn verpacht en zelf leeft hij op een bestaansminimum van wat de groentetuinen, een paar vruchtbomen en wat koeien en geiten hem in natura bieden. En de fazanten natuurlijk, die dagelijks in nogal primitieve vallen in de bossen worden verschalkt en eens per maand in een kleine *camion* naar een poelier in Parijs worden gebracht.

Ik mag ze nu iedere avond binnenhalen en ook vandaag is het weer de afsluiting van een lange werkdag. Achter de bosrand staat een ondergaande zon de hemel rood te kleuren. Aan mijn koppel hangt een staaflamp, want de *tour des faisans* duurt een klein uur en

ik moet eerst nog de koeien van *monsieur Maurice* naar de stal brengen. Een van de koeien staat bij de drinkplaats midden in de sloot die het grasland begrenst.

De koe wil of kan niet meekomen als ik de andere beesten met een serie korte tikken naar de stal heb gedreven. Ik sta op de lage modderige oever en probeer al scheldend en slaand met een lange boomtak beweging in het beest te krijgen, maar tevergeefs. Er zit niets anders op dan in het water te springen en de koe bij de horens te vatten om haar op andere gedachten te brengen.

Het koude slootwater voel ik in mijn schoenen soppen en even later sta ik tot mijn knieën in de sloot en probeer naar de koe te waden. Plotseling struikel ik en val de diepte in, verdwijn tot over mijn middel in het koude water en sla wild om mij heen om in evenwicht te blijven. De koe schrikt kennelijk van mijn wilde gedrag en zet plotsklaps een stap in de goede richting. Ik ben zo van mijn stuk gebracht dat ik als een dwaas met een zware tak op de koe begin in te rammen.

Dan begint het beest met een bewonderenswaardige snelheid de wallekant op te klimmen en verdwijnt met een soort huppelpasje richting stal. Ik kan het beest niet meteen volgen, want er stromen liters vuil slootwater uit mijn kleren en de grote weitas waarin de fazanten moeten worden opgeborgen.

Met knikkende knieën en zuigende kletsnatte broekspijpen begin ik achter de koe aan te sjokken, nog steeds tierend en scheldend om zoveel onwil. Als ik de koe in de stal heb vastgemaakt besluit ik geen droge kleren aan te trekken maar meteen door te gaan met de tocht langs de fazantenvallen, en ik loop achter de lichtstraal van mijn lantaarn de steeds donker wordende bossen in.

Op zo'n tien plaatsen in het uitgestrekte woud staan de vallen, meestal verborgen onder laag struikgewas. Het zijn zwaar getraliede houten halve bollen, die door een ingenieuze constructie van kleine in evenwicht gehouden houten pennen half opengehouden worden als grote opengesperde bekken.

Een spoor van graan leidt naar het midden van de kooi en als de fazant bij het oppikken van het graan het houten bruggetje omstoot, valt de zware kooi over hem heen en zit het beest gevangen in de kleine ronde ruimte. Vanuit de verte is dan ook meestal te horen of ik beet heb, want in de regel fladderen de gevangen fazanten als gekken tegen de ronde tralies.

Wat ik dan moet doen is de kooi een klein eindje optillen, de

fazant bij de beide poten grijpen, er een ijzerdraadje omheen binden en de hevig fladderende vogel in de weitas opbergen. Dan moet de val weer voorzichtig worden opgezet en moeten er verse graankorrels worden gestrooid.

Vandaag is er met het natte graan nauwelijks een recht spoor te maken, want de korrels koeken aan elkaar. De oogst aan fazanten is per avond meestal niet meer dan een of twee dieren die zich meestal volledig uitgeput in de weitas laten stoppen. Ook vandaag ben ik bijna aan het einde van de tocht en heb pas één fazant gevangen. Het kan mij weinig schelen, want de natte broek veroorzaakt bij iedere stap een branderig gevoel in het kruis, dat bij het vorderen van de tocht steeds ondraaglijker is geworden. Dan hoor ik in de verte een geweldig geklepper van vleugels alsof een vlucht fazanten opstijgt. Als ik de lamp op de laatste val richt, zie ik alleen maar een wervelende baaierd van kleuren dooreenfladderen: rood, bruin en veel groen, mooi donker glimmend groen.

Plotseling valt de werveling stil en een grote mannetjesfazant zit versteend achter het traliewerk. Hij kijkt mij aan met felle, priemende ogen. God, wat een groot beest, wat een enorme vleugels. Zijn fel oplichtende ogen zijn bedekt met een bloederige rode massa want het beest heeft, door het voortdurend opvliegen tegen de tralies, zijn hele kop stukgevlogen.

Ik ga op mijn knieën zitten en trek de natte broek zoveel mogelijk naar voren om even de branderige pijn niet te voelen. Verdwaasd kijk ik naar de bloederige vogeldans die opnieuw is begonnen; weer de werveling van kleuren in het licht van mijn lamp, het harde klepperen van de vleugels en het rode lijnenspel van zijn bebloede kop. ‘Ach Jezus nog aan toe,’ stamel ik, en de vogel valt weer stil. Zijn ogen beginnen opnieuw te flitsen als vurige pijlen. In zijn keel wervelt een klokkende angst.

Hij is doodsbang, flitst het door mij heen, hij is bang voor de man met de knuppel. Dan beginnen zich in mij woorden en zinnen te vormen en ik hoor mezelf zeggen: ‘Jezus, Jezus nog aan toe, ouwe fazant, de oorlog is voorbij. Hoor je me? Takahashi is weer terug naar Japan. Hé, ouwe bloedblaar, de poort is open. We zijn vrij...’

Ik sta wankelend op, wrik een voet onder de zijkant van de val en schop dan met een flitsende beweging de kooi omver. Met een geweldig geklepper van vleugels schiet de donkergroene massa uit de lichtstraal van mijn lamp de hemel in. In een oogwenk is hij

verdwenen. *Le tour des faisans est fini*, stamel ik; *et la guerre aussi.* Een kwartier later sta ik in het primitieve washok en laat stromen koud bronwater over mijn benen lopen en geloof zelfs dat het branderige gevoel langzaamaan gaat verdwijnen.

Dat bedoel ik nu, Michiel, er hoeft maar dát te gebeuren. Beter dan zo kan ik het je niet vertellen. Wat dat herdenken betreft, je kunt mij er beter niet meer bij hebben op Bronbeek, want wat ik zou willen is natuurlijk te dwaas om over te praten.

Je zou, Michiel, moeten beginnen om de straaljagers thuis te laten en een vlucht fazanten over Bronbeek moeten laten vliegen. Zo'n oude vogel met een gebutste kop vol littekens in de voorste linies. Ook de trompetter van de ‘Last Post’ moet je niet meer laten opdraven, maar popzanger Rod Stewart, die zingt: *And his ghost may be heard as you pass by. You'll come waltzing Matilda with me.* Dan zal ik er weer staan, Michiel, en omdat ik de vlucht fazanten in de vrije lucht wil blijven volgen, zal het lijken of ik het hoofd fier rechtop geheven heb.

De lokroep van Hollywood*
Arnon Grunberg

De hele dag hadden we door de stad gelopen op zoek naar een geschikte plek waar we elkaar konden fotograferen. Steeds weer was er iets niet goed. Het licht of de achtergrond of mijn neus glom.

‘Met een glimmende neus wordt het niets,’ zei Broccoli, ‘de wereld zit niet te wachten op mensen met glimmende neuzen.’

Daar was ik zelf inmiddels ook achter. We hadden toen al zes uur gelopen. Het was heet. Onze levens hingen van deze foto's af. Levens hangen van de gekste dingen af, van foto's, van geld, van een verkeersopstopping, van een horloge dat achterliep.

‘We moeten een Etos vinden,’ zei Broccoli, ‘we moeten je neus poederen.’

Ik rende achter hem aan. Hij nam grote stappen. Zijn fototoestel hing losjes om zijn nek. Ik was achttien en ik wilde iemand anders worden, bij voorkeur ten overstaan van honderd of liever nog duizend man. Eigenlijk nog het liefst ten overstaan van een lopende camera. Ook Broccoli wilde iemand anders worden ten overstaan van een lopende camera. Als niemand kon zien dat je iemand anders was geworden, had je er nog niets aan. Zo nu en dan sloeg Broccoli een arm om me heen en zei: ‘Wij worden sterren van het witte doek, er is niets meer aan te doen.’

Soms liepen we door de stad en dan zei Broccoli plotseling: ‘Jij hebt een heel raar hoofd, weet je dat?’

‘Dat weet ik,’ zei ik.

Dan keek hij me langdurig aan en dan zei hij: ‘Jij hebt het raarste hoofd dat ik ooit heb gezien.’ En meteen daarna: ‘Je moet je altijd bewust zijn van je eigen zwakheden.’

Hij was geniaal. Ik ben niet veel geniale mensen tegengekomen in mijn leven, dus ik weet waarover ik praat als ik hem geniaal noem.

Een keer zei hij: ‘Je moet eens een centimeter kopen, zo'n centimeter die kleermakers gebruiken, en die moet je dan om je eigen hoofd leggen. Het is nooit weg de maten van je eigen hoofd te kennen. Ik draag de maten van mijn eigen hoofd atijd bij me.’

* *Voorpublicatie van hoofdstuk 2 van Arnon Grunbergs nieuwe roman* Figuranten, *die april a.s. verschijnt bij Uitg. Nijgh & Van Ditmar.*

Hij haalde een klein agendaatje uit zijn broekzak. Het was leeg, alleen op de eerste bladzijde had hij de maten van zijn eigen hoofd geschreven.

‘Broccoli,’ zei ik, ‘jouw neus glimt ook.’

Hij bleef staan.

‘Is het waar?’ zei hij.

‘Het is waar,’ zei ik. Ik kneep mijn ogen half dicht om zijn neus nog beter te bestuderen. Ik had eigenlijk een sterkere bril nodig. ‘Er zitten ook zwarte stipjes op.’

Hij vloekte. ‘Dan moeten we mijn neus ook poederen. Anders is alles voor niets. Dan worden we opgeborgen in de bureaula, samen met alle andere glimmende neuzen.’

Hij dacht dat de agenten van filmmaatschappijen allemaal lades met foto's hadden waarin mensen waren gerangschikt naar hun respectieve lichamelijke tekortkomingen.

Hij rende weer voor me uit. Ik had hem nog nooit zoveel zien lopen als vandaag. Normaal bewoog hij zich voort in taxi's.

Ten slotte vonden we een drogisterij. Voor de ingang bleef hij staan. ‘Je moet niet vergeten,’ zei hij, ‘dat ieder mens zwarte stipjes op zijn neus heeft. Anders kan de neus niet ademen. Dan sterft de neus af.’

Achter de toonbank stond een juffrouw. Ze had blond haar en rode wangen. Daar had ze heel wat rood poeder op gekwakt.

Ik was in die tijd licht ontvlambaar. Net benzine. Ik vocht tegen mijn ontvlambaarheid met alle wapens die ik maar kon vinden. Dat had Broccoli me aangeraden. Volgens hem moest je je ook altijd aftrekken voor je een vrouw ging versieren. Anders was je te nerveus. Deze wereld zit niet te wachten op nerveuze mannetjes, zei Broccoli. De mensen hadden hun handen vol aan hun eigen nervositeit. Hij wilde daar ook een boek over schrijven. En hij wilde het aan mij opdragen.

‘We hebben poeder nodig,’ zei Broccoli.

‘Waar is het voor?’ vroeg de juffrouw.

‘Voor onze neuzen,’ zei Broccoli. ‘Dat kunt u wel zien, neem ik aan.’ Hij veegde met een zakdoek het zweet van zijn voorhoofd.

Broccoli leek zich nooit ergens voor te schamen.

‘Het is voor een fotosessie,’ hoorde ik hem zeggen.

‘Oh op die manier,’ zei de juffrouw.

Ik bestudeerde de vloer en daarna begon ik de afdeling te bestuderen waar de reumatische pleisters hingen. Van die pleisters die je

op je rug moest plakken, dan ging de reuma weg.

Ik kon zien dat de juffrouw haar gezicht dicht bij de neus van Broccoli hield. Ik voelde dat ik weer aan het ontvlammen was en daarom concentreerde ik me op de reumatische pleisters. In die tijd had ik vaak ongewild erecties. Met name in cafés, en dan durfde ik niet meer op te staan, want ik was bang dat ze het allemaal zouden zien. Dus bleef ik net zolang zitten tot het over was. Ik begon zelfs hele wijde bandplooibroeken te dragen.

Ik had voortdurend het idee dat mensen naar mijn kruis keken. We hadden een rabbijn die gezegd had dat God alles zag, ook je kruis, en dat je je daarom goed moest wassen. En ook moest zorgen voor een besnijdenis als je nog niet besneden was. Ik had toch liever dat God naar mijn kruis keek dan mensen op straat. Volgens Broccoli zag ik er in die bandplooibroeken uit als een Volendamse boer en toen ging ik maar weer gewone broeken dragen.

‘Kom hier,’ riep Broccoli, ‘ze wil jou ook bekijken.’

Ik was nog niet bij de toonbank of ze bracht haar gezicht zo dicht bij mijn neus dat ik de rimpeltjes op haar lippen kon zien. Voor de zekerheid hield ik op met ademen.

‘Jullie hebben niet helemaal dezelfde huidskleur,’ zei ze, ‘ik moet jullie twee verschillende soorten poeder verkopen.’

‘Dat is goed,’ zei Broccoli.

Ze zei nog dat ze ons niet snel zou vergeten en Broccoli antwoordde: ‘Ik u ook niet.’

Voor de winkel wilde Broccoli mijn neus poederen.

‘Moet het hier?’ vroeg ik. ‘Alle mensen kijken naar ons. Zo kan ik me niet concentreren.’

‘Het is nu of nooit,’ zei hij.

Hij nam mijn gezicht in zijn hand en bewoog de kwast ruw over mijn neus.

Ik kneep mijn ogen dicht om niet te zien hoe mensen ons aanstaarden.

‘Nu jij.’

Hij gaf me de kwast en opende de andere poederdoos. Een windvlaag stak op en de helft van het poeder vloog in mijn mond en tegen mijn brilleglazen, maar dat kon Broccoli niets schelen. Hij was bezeten.

Ik zag hoe nog meer mensen bleven staan en naar ons wezen. Ook de juffrouw van de drogisterij stond voor de deur van haar winkel naar ons te kijken, in gezelschap van een klant.

‘Er vormt zich een opstootje,’ fluisterde ik, ‘laten we naar het park gaan.’ Hij had zijn bril niet op, dus hij kon het niet meer goed zien. Zonder bril zag hij niets.

‘Als je eenmaal in Hollywood bent,’ riep hij, ‘vormen zich voortdurend opstootjes als je de straat opgaat. Allemaal mensen die een handtekening willen. Als je niet tegen opstootjes kan, red je het niet in Hollywood.’

‘Ik ben toch geen make up-artiest,’ jammerde ik.

‘Poeder mijn neus,’ riep Broccoli, ‘of ik sla je bril van je hoofd, puistige poedel.’

Broccoli bedoelde het goed. Daarom kon ik het van hem hebben. Het was eigenlijk heel grappig, wanneer hij dat zei. Hij wilde mensen bewust maken van hun zwakke plekken. Niet alle mensen natuurlijk, maar wel mij, omdat ik zijn vriend was.

Ik poederde zijn neus, precies zoals hij mijn neus had gepoederd.

Wij hadden begrepen dat in deze wereld het innerlijk vooral weerspiegeld werd door het uiterlijk en wij waren bereid te buigen voor de regels die deze wereld had opgesteld. Want Hollywood riep ons. Broccoli misschien iets meer dan mij, maar ik werd op mijn beurt weer geroepen door Broccoli, zodat het op hetzelfde neerkwam.

Toen ik klaar was, zei Broccoli: ‘Nu zullen we niet eindigen in de la met de glimmende neuzen.’

Bij een kiosk kocht hij een blikje bier. Ik had het gevoel dat het zweet op mijn neus bleef plakken en korstjes vormde door al dat poeder, maar ik durfde er niets van te zeggen.

Broccoli dronk zoals anderen rookten. Meer uit nervositeit dan omdat hij dorst had of omdat hij dronken wilde worden. Hij werd ook nooit dronken. Hij viel gewoon in slaap.

‘Niet zo snel, Broccoli,’ riep ik. Bij een stoplicht bleef hij staan. Het schuim van het bier kleefde aan zijn lippen en ook zijn brilleglazen zaten onder het poeder.

Wij hadden de lokroep van Hollywood gehoord, zoals anderen de lokroep hadden gehoord van het klooster, of die van hun overspelige buurvrouw, of die van het grote geld, of de lokroep van God. Vooral 's avonds als het stil was, hoorden wij de lokroep die voor ons bestemd was. Dan werden we helemaal gek.

Soms draaide Broccoli midden in de nacht een telefoonnummer in Hollywood. Vaak ging hij daarna op bed liggen en bekeek zijn

buik. Dan zei hij: ‘Als ik ooit een bierbuik krijg, wordt het de mooiste bierbuik van de wereld.’

Hoe hij het klaarspeelde iedere dag om acht uur op te staan en zin te hebben in bier is voor mij maar een van die dingen die ik niet begrepen heb van Broccoli en die ik waarschijnlijk ook nooit begrijpen zal.

‘Hier,’ zei Broccoli, ‘hier is het licht goed.’ We waren blijven staan voor een huis aan de Realengracht. Ik kon niets bijzonders ontdekken aan het licht. Misschien vond hij het huis gewoon mooi of had hij wat zaken te regelen met de mensen die er woonden.

‘Voor ieder van ons zijn er twaalf,’ zei hij. ‘Honderd, misschien wel duizend.’ Toen trok hij me aan mijn oor naar zich toe en fluisterde: ‘Ze kijken alleen maar naar de foto's, dus doe je best.’

Ondanks de hitte droeg hij een regenjas. Hij was vier jaar ouder dan ik. In ieder geval was dat wat hij me had verteld. Hij had me ook verteld dat hij op zesjarige leeftijd door zijn voltallige familie was uitgeroepen tot wonderkind. Het gebeurde in de woonkamer, vertelde hij; hij speelde op zijn viool en plotseling begon de hele familie door elkaar te roepen: ‘Het is een wonderkind, het is een wonderkind.’ Er viel zelfs iemand flauw. Een aangetrouwde tante die riep: ‘Oh God, weer een wonderkind in de familie.’

Vanaf die tijd moest hij van zijn ouders op het dakterras gaan zitten om viool te spelen. De kinderen van de buren bekogelden hem met tennisballen en rotte appels van de appelboom die ze in hun tuin hadden staan. Maar zijn moeder riep vanuit het raam: ‘Het is een wonderkind, het is een wonderkind.’

Nadat hij dit allemaal aan mij verteld had, deed hij een paar stappen achteruit en zei: ‘Een wonderkind komt gemiddeld maar één keer in de honderd jaar voor. Er staat een heel zeldzaam exemplaar voor je. Vergeet dat niet.’

Uit zijn zak haalde hij een van die zakdoeken die hij uit een oude theedoek had geknipt en veegde nog een keer het zweet van zijn gezicht. Hij had geprobeerd mij over te halen ook zakdoeken uit oude theedoeken te knippen. Hij zei dat het was om geld te sparen, maar Broccoli was niet het type dat geld spaarde. Volgens mij knipte hij alleen maar zakdoeken uit theedoeken omdat hij te lui was om zakdoeken te kopen. Mijn ouders hadden genoeg zakdoeken, om precies te zijn, we hadden zakdoeken voor een heel weeshuis. Dat vertelde ik ook aan Broccoli. Afgezien daarvan had

mijn moeder me vermoord als ik zakdoeken uit haar theedoeken was gaan knippen.

‘Zie ik er een beetje goed uit voor een western?’ vroeg hij.

Hij wilde zich specialiseren in dat genre. Zijn favoriete zin was: ‘I kill for money. But because you are my friend, I'll kill you for nothing.’

Ik vond niet dat hij leek op iemand die geschikt was voor een western, meer op iemand die solliciteerde voor een rol in *Dood van een handelsreiziger.* Maar dat zei ik natuurlijk niet.

Ik maakte de twaalf foto's achter elkaar en zonder op het licht te letten.

Toen het zijn beurt was zei hij: ‘Haal die haren uit je gezicht, anders blijft er niets van je gezicht over.’ Hij danste met het fototoestel voor me op en neer. Ik had het idee dat op mijn neus een soort modderpoel van poeder plakte. Maar Broccoli vertelde me dat ik op een kleine rat leek die op het punt stond iemands ballen af te bijten.

Later sloeg hij een arm om me heen en zei: ‘Misschien zijn ze wel op zoek naar een kleine rat. Ik denk het wel, kleine ratten hebben ze altijd nodig.’

Hij kende een fotohandel op de Munt waar ze een speciale prijs voor hem zouden rekenen.

Zinderend marmer
Hein-Anton van der Heijden

Hij bleef omgaan met Karel en zijn ouders konden er niets tegen doen, maar hoe verder het schooljaar vorderde, des te duidelijker zag hij hun irritatie.

‘Altijd die Kareltje,’ zeiden ze spottend. ‘Je zit nu op het gymnasium, daar zijn toch genoeg andere jongens?’

Maar Karel was zijn vriend, al meer dan vier jaar, en dat hield niet op als je op een andere school zat.

Jarenlang, minstens drie keer per week, was Staes na school met hem meegegaan, want Karel wilde nooit meteen buiten spelen. Om redenen die niemand begreep, koos hij ervoor eerst zijn huiswerk te maken.

Als je met hem meeging, moest je achterom; zijn moeder wilde niet dat ze door de winkel naar binnen kwamen. Dan liepen ze door de wirwar van modderige brandgangetjes tussen de schuren en tuinen achter de huizen. Sommige van de tuintjes waren betegeld met bruinroze *flagstones*, in andere groeiden tussen het onkruid verschrompelde struiken boerenkool, winterwortels en half vergane spruitjes, waar vuilwitte kippen planloos tussendoor liepen.

Aan het begin van de brandgang stond altijd Eugène, een lange man, dun als een stokbrood, die evengoed twintig als veertig kon zijn. Staes' ouders zeiden dat hij ze niet alle vijf op een rijtje had, maar nog nooit had hij iemand kwaad gedaan. Zolang Staes zich herinnerde, had Eugène daar gestaan, zomer en winter in dezelfde regenjas, met een Elviskuif die glom van de pommade en een dun sigaartje in zijn mond. Zijn ogen stonden peinzend, maar als hij niet wist dat je naar hem keek, gingen ze heftig heen en weer en dan was het alsof hemel en hel elkaar hun bestaansrecht betwistten.

‘Boe,’ riep Eugène soms als ze de brandgang in wilden lopen en dan wapperde hij met zijn armen en maakte vreemde, hoekige sprongen. Maar als Karel dan zei: ‘Kom op Eugène, we willen erdoor,’ hield hij op, deed een stap opzij en begon hinnikend te lachen. Staes voelde zich niet op zijn gemak met hem, maar dat had hij nooit tegen Karel gezegd.

Karels vader was slager of, zoals hij zelf zei, slachter. Wanneer ze door de betegelde keuken naar binnen kwamen, stond hij vlees

te hakken aan een massief blok van blank hout, en als Staes aan het eind van de middag weer naar huis ging, kreeg hij voor zijn ouders vaak een pakje bloedworst mee, balkenbrij of zure zult. Aan de muren hingen slachtmaskers en gewette messen, in een hoek borrelde een grote ketel, de geur van soepvlees hing als een klamboe over het huis en al bij zijn eerste stap over de drempel besloeg Staes' bril, zodat hij secondenlang niets zag. De vochtige warmte kriebelde onder zijn blouse en drong door de pijpen van zijn korte broek naar binnen; soms verlangde hij ernaar zijn kleren uit te trekken.

Boven maakte Karel eerst zijn huiswerk. Staes zat op het onopgemaakte bed, bestudeerde de posters van voetbalelftallen aan de muur en repeteerde de namen van de spelers. Karel zat achter zijn bureautje, las de sommen voor en vroeg hem soms om hulp. Zelf deed Staes over zijn huiswerk nooit meer dan tien minuten.

De winter daarvoor was Karel vier maanden in een andere stad geweest, in een instituut, omdat hij te hard leerde.

‘Hij neemt de school te serieus. Hij wil per se overal een hoog cijfer voor halen en daardoor wordt hij gespannen,’ had Karels moeder uitgelegd.

Maar voor Staes bleef het een raadsel wat Karel nu precies deed, daar in dat instituut. Hoe kon je leren minder te leren?

Toen Karel vertrok, moest Staes beloven dat hij elke week zou schrijven en dat hij hem de huiswerkopgaven toe zou sturen, zodat hij niet achter raakte. Drie weken had hij dat gedaan, toen schreef Karel dat de leiding van het instituut het had ontdekt en dat hij beter kon stoppen met zijn brieven. Maar toen hij weer terug was, klaagde hij dat hij op zijn laatste rapport maar een zes had voor zingen en hij vroeg Staes of hij ook niet lid zou moeten worden van het kerkkoor. Leerde je daar niet beter zingen, waardoor hij een hoger cijfer kon halen?

Als ze een tijdje boven waren, kwam Karels zusje met een grote pot thee de kamer binnen. Ze heette Petra, was een paar jaar ouder dan hij en ze had, net als Karel, donker haar dat lang was en vaag naar soepvlees rook. Altijd had ze wel iets te plagen, ze lachte giechelend, haar blouse stond een stukje open en wanneer Staes haar zag, moest hij denken aan de foto die hij uit het padvindersblaadje had gescheurd en op zijn kamer aan de muur had geprikt.

Op de foto stond een jongen, een verkenner die tegen een rots

op naar boven klom. Hij was gezekerd met klimtouwen, droeg bergschoenen, kniekousen en een korte, katoenen broek. Bij de manier waarop hij keek schoten Staes altijd de woorden *vastberaden* en *echte jongens* te binnen. De foto was van beneden af genomen en steeds weer werd zijn aandacht gezogen naar de blote bovenbenen en naar het katoen dat om de ronde billen spande.

Het was een mistige dinsdagmiddag in de herfst. Voor de verandering was Karel al na een kwartier klaar met zijn sommen en stelde voor om te gaan voetballen op het ‘Spechtenveld’.

‘Waarom zo ver, we kunnen toch ook hier op het pleintje voetballen?’

‘Op een echt veld moet je rennen, dat is goed voor je conditie.’

Het Spechtenveld lag aan de rand van het bos, een eind buiten de stad. Eerst liep je langs een stuk onbebouwd terrein waar in de oorlog een vliegtuig was neergestort. Nog altijd was er een ondiepe krater die de mensen in de loop van de jaren waren gaan gebruiken als vuilstortplaats. Na de krater passeerde je een rommelig weilandje waar een paar roodbonte koeien graasden, en ten slotte kwam je langs de dierentuin. Eigenlijk was het geen echte dierentuin maar een vogel- en apenpark met struisvogels, gorilla's en een verwaarloosde speeltuin, maar ze hadden er ook één luie leeuw die, aan de stand van zijn ogen te zien, de hoop op een spannender toekomst voor altijd had opgegeven. Tegenwoordig kwamen er, op een paar bussen met bejaarden na, nog maar weinig mensen. Bij de ingang stonden grote plassen water. Terwijl ze langs de afrastering liepen, kaatste Karel met de bal op de grond, veertig, vijftig, zestig keer achter elkaar.

Achter de dierentuin, midden tussen de bomen, lag het clubgebouwtje van ‘De Spechten’. Als je het pad opliep, struikelde je zowat over de eikels. De kleedkamers waren altijd op slot en dus hingen ze hun jas aan de klink van de deur.

Ze begonnen met doelschieten. Karel keepte en Staes probeerde de bal zo dicht mogelijk langs de paal in de goal te trappen. Karel dook als een panter, na elke duik werd zijn trui een stukje zwarter. Hoge ballen gingen er bijna altijd in: Karel was klein en tenger en zelfs wanneer hij sprong vanaf de doellijn kon hij de lat niet aantikken. Omdat er geen net in het doel hing, moesten ze regelmatig het nevelige bos in om de bal tussen de bladeren vandaan te vissen.

Na tien minuten wisselden ze. Behalve het doffe geluid van

Karels schoen tegen de bal en het kletsen van Staes' hand wanneer hij het leer uit het doel sloeg, was het stil. Heel in de verte hoorde je het verkeer van de snelweg, af en toe kraakte er een boomtak. Hoewel het nog geen vijf uur was, begon het al te schemeren. Staes dacht aan de thee bij Karel thuis die ze dit keer waren misgelopen; toen ze van huis gingen, was Petra nog niet terug uit school.

‘Zullen we een partijtje spelen? Over drie kwartier is het donker.’

‘Goed, maar dan niet op doel schieten buiten de zestien meter, oké?’

Ze liepen naar de middenlijn, Karel met de bal onder zijn arm. Een moment zag Staes zichzelf en zijn vriend lopen, twee jongens van dertien op een leeg, nat grote-mensen-voetbalveld.

Een verhaal dat ze die morgen bij mythologie hadden gehad, zeurde door zijn hoofd, hij wist nog niet of hij het aan Karel zou vertellen.

In een Grieks bos woonde een boze reus, die de ‘dennenbuiger’ werd genoemd. Telkens wanneer er iemand door zijn bos kwam, greep de reus hem in zijn nek, rukte hem de kleren van het lijf en bond hem vast aan de toppen van twee dennen die hij naar elkaar had toegebogen, aan elke top een been. Daarna liet hij grijnzend de bomen los, de dennen zwiepten terug en het slachtoffer werd, precies tussen zijn billen, in twee stukken gescheurd.

Toen hij het verhaal hoorde, had hij een vreemd gevoel in zijn buik gekregen. Zou Karel dat ook hebben? Juist toen hij had besloten hem van de dennenbuiger te vertellen, waren ze aangekomen bij de middenstip.

Op het moment dat Staes wilde aftrappen - hij had de toss gewonnen - klonk in de verte het geronk van brommers. Even later lichtten drie koplampen op tussen de bomen.

‘Verdomme,’ zei Karel, ‘wegwezen.’ Hij griste de bal van de stip en rende naar de rand van het veld, Staes achter hem aan. Maar de jongens op de brommers hadden hen opgemerkt en voor ze in het bos konden verdwijnen, werden ze klem gereden.

‘Wie heeft jullie gezegd dat jullie hier mochten voetballen?’

Ze waren nu helemaal ingesloten. Een van de jongens had Staes wel eens eerder gezien, hij werkte als bediende in het magazijn van de supermarkt. De andere twee kende hij niet. Ze droegen spijkerbroeken met brede metalen riemen, hun vette haar lag glimmend

over hun schedel en ze roken doordringend naar zware shag.

‘Waarom zouden wij hier niet mogen voetballen?’ Staes koos voor de vlucht naar voren.

‘Hou je kop nou,’ siste Karel.

‘Horen jullie dat, die bril heeft praatjes,’ zei een van de drie. Het was een gedrongen jongen met brede schouders, een leren jasje en papperige wangen. Zijn ogen stonden dicht bij elkaar en zijn voorhoofd zat vol puisten. Hij stapte van zijn brommer en zette hem op de standaard.

‘Die twee hebben een lesje verdiend.’

De anderen knikten, ook zij schakelden hun motor uit en het was opnieuw stil. Een vogel vloog op uit een boom.

‘Ik zal je leren ons tegen te spreken.’

De jongen met het leren jasje haalde uit en in een reflex kruiste Staes zijn armen beschermend voor zijn hoofd.

‘Zien jullie dat, hij wil vechten,’ teemde de magazijnbediende. ‘Nou, hij kan het krijgen zoals hij het hebben wil.’ Zijn vuist schampte Staes' kin. Hij proefde de smaak van bloed.

‘Kunnen jullie wel, met z'n drieën,’ schreeuwde Karel.

‘Ik kan jou heel goed alleen aan, mannetje,’ zei de langste van de drie, die zich er tot nu toe nog niet mee had bemoeid. Hij deed een stap in Karels richting en hief zijn arm omhoog.

‘Wegduiken,’ gilde Staes.

‘Bemoei je er niet mee,’ riep de lange jongen. ‘Een schop onder je kont kun je krijgen.’

Hij strekte zijn been, maar Staes was hem voor en gaf hem een trap tegen zijn knie. Aan de grimas van pijn op het gezicht van de jongen zag hij dat het raak was.

‘Dat had je niet moeten doen,’ siste de jongen. In zijn ogen en op zijn kaken werd de pijn verjaagd door woede, zijn hand gleed naar zijn broekzak en plotseling blonk er voor Staes' ogen een vlindermes. Als in een ritueel van bewegingen in *slow motion* kwamen de andere twee dichterbij, sloten de kring om hem heen. De magazijnbediende greep hem bij zijn armen, het leren jasje hield Karel vast en de lange zette het puntje van zijn mes op Staes' keel.

‘Wat had je nou nog?’ vroeg hij dreigend.

Staes stond rechtop, er kwam een merkwaardige rust over hem. De smaak van bloed in zijn mond, het ruisen van de bomen, Karel die door de jongen met de puisten in bedwang werd gehouden, het puntje van het mes vlak bij zijn adamsappel; het was er allemaal

maar tegelijk was het of hij er buiten stond, of hij er van een afstand naar keek. Hij moest goed oppassen dat hij geen plotselinge bewegingen maakte zodat hij zich zou snijden. Zelfs slikken moest hij heel voorzichtig doen. Het suizelde in zijn hoofd en ineens zag hij de foto voor zich van de verkenner die tegen een rotsblok naar boven klom, de achterkant van zijn bovenbenen, de korte katoenen broek en de ronde billen die hij met allebei zijn handen zou willen omvatten. Hij herinnerde zich de keer dat hij met zijn wijsvinger de foto had gestreeld.

Een paar seconden gebeurde er niets, was het alsof ze waren verstard op weer een andere foto, gemaakt met een uitzonderlijk lange belichtingstijd. In de verte zoemden nog steeds de auto's op de snelweg. Toen was er gekraak in de struiken en plotseling, uit de mist, stond daar Eugène, gekke Eugène van de brandgang. Alle vijf schrokken ze. De lange jongen haalde het mes van Staes' keel en klapte het dicht, de jongen met het leren jasje liet Karel los en de magazijnbediende trok zijn brommer van de standaard.

Eugène zei niets, hij stond er alleen maar. Zijn ogen gleden van de een naar de ander en hij trok hevig aan zijn sigaartje. In zijn witte regenjas zag hij eruit als een Keltische priester. Hij schraapte zijn keel en het was voor het eerst dat Staes hem hoorde praten, een geluid dat van heel diep kwam, alsof het honderden meters moest afleggen voordat het zijn mond bereikte.

‘Laat die jongens met rust.’

Een paar tellen deed niemand iets, de drie op de brommers keken alleen maar naar elkaar. Toen, bijna ongemerkt, maakte de lange jongen een beweging met zijn hoofd, alle drie tegelijk startten ze hun brommer en een moment later scheurden ze weg, het bospad af.

Totdat het geluid was weggestorven, keken Staes en Karel elkaar aan zonder iets te zeggen.

‘Die komen niet meer terug,’ zei Staes ten slotte.

‘Bedankt Eugène,’ zei Karel.

Eugène zei niets. Met zijn schouders maakte hij hoekige bewegingen en hij rolde met zijn ogen. Toen keerde hij zich abrupt om, liep met zwabberende passen het bospad af. Ze bleven naar hem kijken tot de witte regenjas om de bocht was verdwenen.

De duisternis was nog niet helemaal ingevallen.

‘Zullen we naar huis gaan?’

‘En ons partijtje dan?’ zei Karel. ‘Ik maak je in. Of durf je niet meer?’

Staes zei niets. Hij was nog steeds licht in zijn hoofd; hij dacht aan de jongen met het mes en tegelijk aan het verhaal van de dennenbuiger en aan de foto van de verkenner. Hij keek naar Karel; zijn korte broek en zijn benen zaten vol modder.

‘Oké,’ zei Staes, ‘één partijtje. En wie wint mag met de ander doen wat hij wil.’ Hij wist niet waarom hij het zei en terwijl hij de woorden uitsprak, klopte zijn hart in zijn keel.

Ze begonnen.

Als je met z'n tweeën op zo'n groot veld speelde, hing alles af van twee dingen: of je de ander met de bal aan de voet kon passeren en of je harder kon lopen. Staes wist dat hij beter kon passeren, maar ook dat Karel sneller was.

Zoals altijd speelden ze tot de tien. Tot de helft ging het gelijk op; toen ze draaiden was het vijf-vier voor Karel.

Het was bijna donker. Achter het doel waar hij nu op speelde, was het bos minder dicht; als hij even niet naar de bal keek, zag hij tussen de bomen door de lichten van de stad in de verte. De witte doelpalen staken scherp af tegen de vallende avond.

Hij maakte gemakkelijk vijf-vijf en zes-vijf, telkens wanneer hij Karel passeerde, deed hij dat met het gemak van een balletdanser en als hij hem voorbij was en alleen op doel afging, hoorde hij in zijn hoofd het opgewonden commentaar van een radioreporter die een interland versloeg en met overslaande stem zijn naam riep.

Op de tribunes werden spreekkoren aangeheven; na zijn laatste doelpunt zat de stemming er goed in en het publiek voelde dat een overwinning in de lucht hing. Hij ging door.

Nu zongen ze ‘Geen woorden maar daden’; het geloei gaf hem vleugels.

Vandaag was hij duidelijk beter dan Karel, sneller ook, het leek wel of zijn energie onuitputtelijk was. Karel maakte nog wel gelijk, maar daarna liep Staes weer snel uit naar zeven-zes en acht-zes, en toen hij negen-zes maakte, wist hij dat de winst hem niet meer kon ontgaan.

Het was nu zo donker dat je zelfs het hek om het veld niet meer kon onderscheiden. Eigenlijk moest hij al lang thuis zijn, even ging het door hem heen dat zijn ouders hem misschien wel zouden verbieden nog langer met Karel om te gaan.

Karel zou wel weten dat hij geen kans meer maakte, maar toch

ging hij gewoon door. Hij was een taaie.

Hij passeerde hem opnieuw; nu moest het niet moeilijk meer zijn om nummer tien erin te schieten. Dat was maar goed ook, want zelfs het doel was nauwelijks meer te zien. Terwijl hij met de bal aan zijn voet het zestien-meter-gebied in rende, hoorde hij het hijgen van Karel achter zich. Op het moment dat hij wilde uithalen om te schieten, dook Karel naar zijn benen en hij smakte tegen de grond.

Een geheide penalty. Karel deed zoiets wel vaker; als het een wedstrijd was, zou hij er nu worden uitgestuurd, maar Staes kon zich er niet kwaad om maken. Op zijn beurt trok hij Karel aan zijn benen onderuit, en een tel later waren ze aan het vechten. Hij wrong zich op Karel, die op zijn zij lag, knelde zijn benen tussen zijn knieën zodat hij zich niet meer kon bewegen, en draaide hem op zijn buik terwijl hij met één hand zijn beide handen vastklemde. Zo bleef hij even zitten. Zijn blik ging over Karels dunne ruitjestrui, de korte katoenen broek, de blote bovenbenen vol modder.

Daarna ging alles heel vlug en vanzelf. Een vlieger die, eenmaal in de wind, het touw razendsnel loswindt van de haspel zonder dat je het nog kunt tegengaan. Hij werd duizelig en het leek wel of hij alle controle over zijn spieren verloor, maar het was een duizeligheid zo heerlijk dat hij wel altijd duizelig zou willen blijven. Zijn ding voelde als ijzerhout zo hard en zijn onderbuik was een gloeiende kachel. In één beweging trok hij Karels trui uit zijn broek, duwde zijn hand naar binnen en omvatte zijn beide billen. Ze voelden alsof ze gemaakt waren van levend marmer, koel en zinderend tegelijk. Terwijl Karel zich probeerde los te worstelen, beefde in Staes' onderbuik de aarde. Het volgende moment kleefde zijn onderbroek, alsof er schenkhoning in was gegoten; hij verslapte, zijn spieren werden krachteloos. Hij liet Karel los en een ogenblik bleef hij halfversuft liggen.

‘Wat lig je daar nou?’ vroeg Karel. ‘Het is een penalty voor jou.’

Winterreis
Lisette Lewin

In dankbare nagedachtenis aan mijn vader, een groot verteller. Op mijn verzoek schreef hij dit verhaal op, nu door mij naverteld.

De nachttrein waarmee de dertienjarige Kurt Lewin op de avond van 24 december 1923 was vertrokken van de Dantziger Hauptbahnhof, reed door de dunbevolkte, besneeuwde Poolse corridor. Kurt was op weg naar zijn ouders, die in het Zwitserse Engadin vakantie hielden. Zijn vader was in Dantzig warenhuisdirecteur.

Hier en daar was achter een raam een versierd kerstboompje te zien. Het leek of ze kwamen aanzweven en weer wegvlogen, over de sneeuwvlakte, die glinsterde in het donker. Eenzaam in het rode pluche met geslepen spiegels, in zijn eersteklascompartiment, stelde de jongen zich voor hoe onder zo'n boom mensen zaten, kerstliedjes zongen en elkaar cadeautjes gaven.

Hij kroop in bed. Midden in de nacht werd de deur opengerukt. Een vent in een Pools uniform verscheen. '*Raus, raus, Kontroll!*' Kurt wees op de zware koffer, die door zijn vaders chauffeur in het net was getild, maar de man was niet te vermurwen. In een ijzige tocht stond de jongen in de rij in een open douaneloods. Zijn koffer moest open. De inhoud werd eruit gegraaid en op de balie gesmeten. Het viel niet mee het er weer op tijd in te proppen, de riemen vast te gespen en de koffer terug te slepen, terwijl de lokomotief al floot. Even later stopte de trein opnieuw, nu voor Duitse controle. Dit leek Kurt een geschikt ogenblik het voorbeeld van zijn vader te volgen, die placht te beweren dat een fooi vooraf het meeste profijt oplevert. Met een bestudeerde, schuchtere glimlach bood de jongen de douanebeambte een zilveren Dantziger *Gulden* aan. Terstond werd zijn vaders theorie bevestigd. Behulpzaam haalde de man de koffer van de gang en hees hem in het bagagenet.

In de schemering van de druilerige ochtend bereikte de trein zijn einddoel, de Stettiner Bahnhof, Berlijn Alexanderplatz. Een kruier met een groen schort greep de koffer en bracht hem naar de enige taxi die er stond. Een bijzonder exemplaar, dat met een gracieus gebogen achterwerk op dunne hoge wielen rustte. Hij werd elektrisch aangedreven; met een hoge zoemtoon gleed hij door de

stad, die op dit uur, op Eerste Kerstdag, vrijwel uitgestorven was. Modderige sneeuw lag in de goten.

Kurt reed naar de Oranienstrasse, waar Onkel David Owitz woonde, een jeugdvriend van zijn vader. Die beloonde de chauffeur met een dikke bundel bankbiljetten. Ellen Owitz, de dochter, had de zwarte, bolle ogen van haar vader geërfd. Beide ouderparen hadden de wens te kennen gegeven dat Kurt later met haar zou trouwen. Kurt sliep er tot de middag. Na het avondeten bracht Onkel David hem naar de Anhalter Bahnhof op de Potsdamer Platz en zette hem op de nachttrein naar Zürich.

Een man van weinig woorden nam bezit van het benedenbed in het compartiment. Kurt zocht de conducteur en overhandigde hem een Dantziger *Gulden*, die deze met een tik aan de pet accepteerde. Even later leek het gebaar al vruchten af te werpen. Door het gangpad bulderde een mannenstem scheldwoorden, onderbroken door een piepend: '*Jawohl, Herr* Noske, helaas, *Herr* Noske, dadelijk, *Herr* Noske,' van de conducteur. De bullebak bleek Gustav Noske te zijn, beroemd sociaal-democratisch politicus, oudminister van oorlog, nu Oberpräsident van de provincie Hannover. Als volkscommissaris had hij in 1919 de Spartakisten-opstand bloedig laten neerslaan, waarna hij door zijn linkse achterban 'instrument van de reactie' was genoemd. '*Licht aus, Messer 'raus, Noske schmeiszt mit Handgranaten!*' luidde een bekend deuntje.

Het bleek dat voor de man geen slaapcoupé beschikbaar was. De twee bewoners van het belendende compartiment werden eruit gejaagd. Ongetwijfeld dankzij het waardevaste betaalmiddel uit de Vrije Stad konden Kurt en zijn benedenbuurman rustig slapen.

Op het perron van Zürich wachtte een onbekend echtpaar. De vrouw leek op zijn moeder, 'maar enigszins in miniatuur'. Het was Mutti's oudste zuster, tante Emilia, Mielchen genoemd. Haar man was Onkel Karl. Ze woonden boven het meer en dreven in Zürich een beddenzaak. Met ooms nichtje Hannele, die in de zaak werkte en die op bezoek was, spraken ze een raar taaltje, Zwitserduits, waarin het leek of alle woorden op een i eindigden. De keuken noemden ze *Kguchi.* Onkel Carl tapte aan één stuk door de meligste *Witze.* Kurt bleef er overnachten. Na het ontbijt brachten oom en tante hem naar de Raetische Bahn.

Alleen reed hij, in een warm, houten, afgesloten kamertje. Stralend was de zon door de mist gebroken. Sneeuwwitte wolken zeilden door de helblauwe winterse alpenlucht. De trein klom.

Kurt keek uit over steile toppen, huiveringwekkende ravijnen, slanke viaducten, duistere bossen, glinsterende sneeuw. Nu en dan stopten ze bij een klein station, waar het bedrijvig toeging met mensen op ski's. Op paden langs de spoorlijn kwam nu en dan een skiër langs, of iemand in een arreslee, die de hand opstak.

Na een reis van acht uur reed de trein het laatste station voor St. Moritz binnen, Celerina. Daar brandden de lampen al. Drie dagen en drie nachten was Kurt onderweg geweest. Zijn ouders stonden op het perron. Een arreslee-taxi bracht hen naar Hotel Cresta Kulm.

In de vakantie leerde Kurt skiën en ook, zonder dat zijn ouders dat wisten, het aanmerkelijk riskantere skeleton-rijden: op een buikslee een steile, verijsde baan afsuizen. Zo'n slee kon je huren met kin-, knie- en elleboogbeschermers. Met zijn ouders maakte hij een arreslee-tocht naar de Majolapas, waar de rivier de Inn ontspringt. In Pontresina wandelden ze door een uitgehakte gang de Morteratsch-gletscher binnen, waar de zon door de ijswanden blauwig naar binnen scheen. Een tandradbaan bracht hen omhoog naar Muortas Murail, waar een terras van een chic restaurant groots uitzicht bood op boven-Engadin. Op oudejaarsavond was er een souper-dansant. Kurts ouders dansten daar op jazzmuziek, die hij voor het eerst hoorde. Er was een beeldschoon, helaas zwaar gechaperonneerd, Italiaans meisje. Een paar keer stond hij 's nachts, bij 20 graden vorst, voor haar hotel naar haar verlichte raam te kijken.

Onvermijdelijk kwam het uur dat de skispullen werden ingeleverd en de koffer weer dicht moest.

Terug met de pittoreske bergtrein, met zijn ouders ditmaal, langs het spectaculaire uitzicht omlaag. In Zürich lieten de ouders andermaal hun kind alleen, want zelf wilden ze nog een poosje vakantie houden in Wenen. Vati drukte hem een boekje met kleurige bankbiljetten in de hand, een geldtasje met vakken, voor elke valuta een, zijn paspoort en een briefje met overstapplaatsen, trein-nummers en vertrektijden. Hij vermaande ‘zijn grote jongen’ goed op te passen.

In Basel vertrok de nachttrein naar Berlijn van een ander station. De tijd was krap. De taxichauffeur reed op z'n dooie gemak en trok zich niets aan van de aanmoedigende kreten van zijn jonge passagier, die zich zwetend voorstelde wat er zou gebeuren als hij de trein miste. Dan vervielen alle aansluitingen. Hoe moest hij in z'n

eentje nieuwe boeken? Daarvoor had hij ook te weinig geld bij zich.

Een kruier op het station greep de koffer en rende naar het perron, terwijl Kurt nog bezig was de chauffeur te veel geld toe te stoppen. De kruier overreedde de stationschef de trein nog even op te houden. Bij de achterste wagon trok de conducteur jongen en koffer naar binnen en tegelijkertijd kwam de D-trein puffend in beweging. Zijn grootste muntstuk, vijf zilveren franken, dat hij de kruier door het raam aanreikte, werd met een brede grijns in ontvangst genomen. De conducteur, die een pet met brede zilveren biezen droeg, bekeek aandachtig Kurts biljetten en bracht hem en koffer door lange gangen, over schommelende, bonkende en tochtige verbindingsdrempels naar een lege slaapcoupé. Ervaren beloonde de jonge reiziger de conducteur.

Prinsheerlijk dineerde hij in de restauratiewagen, die aan de buitenkant was bekleed met geverniste bruin-houten panelen waarop in grote koperen letters MITROPA stond. Aan Kurts tafel zaten drie heren die aan hem geen aandacht schonken, te converseren in een vreemde, toch verwante taal. Misschien was het wel Nederlands.

's Ochtends vroeg nam hij in Berlijn een taxi naar het station Alexanderplatz. De auto was ooit elegant geweest, van een lang vergeten merk. De roodlederen zittingen waren gebarsten. De chauffeur vertelde graag over de auto, in beschaafd Duits. Ongetwijfeld had hij tot de hoge kringen behoord, was door de waanzinnige inflatie tot armoede vervallen en probeerde nu met dit laatste restje oud familiebezit de kost te verdienen.

Kurt gaf zijn koffer in bewaring en ging eens kijken op het Alexanderplein, waar het vlooienmarkt was. Ondanks de gure wind was het er druk en gezellig. Er werden grappen gemaakt in plat Berlijns en dikke pakken bankbiljetten gingen van hand tot hand. Een werkman die een miljard aan biljetten kreeg als loon, moest zo snel mogelijk levensmiddelen inkopen, want de volgende dag kon zijn geld al minder waard zijn.

De schemering viel in. Kraampjes werden afgebroken en op handkarren geladen. Een ander soort publiek begon te verschijnen. De buurt had geen beste naam. Het leek Kurt, in zijn winterjas van goede kwaliteit, plusfours en keurige schoenen, beter zich uit de voeten te maken.

In de drukke stationsrestauratie vond hij een rustig hoekje, bestelde iets te drinken, en later een stevige maaltijd, las en keek naar de mensen.

Ditmaal zou hij in de nachttrein ongestoord door controle kunnen slapen, want de wagons werden voor de grens van de Poolse corridor verzegeld, tot over de grens van Oost-Pruisen. Daar stopte na tien uur rijden, keurig op tijd, de trein in Elbing. Hier zou hij overstappen op een smalspoortreintje naar Dantzig, vijftig kilometer verderop. Dat zou klaar staan op hetzelfde perron.

Het stond er echter niet en zou voorlopig ook niet komen, want het was ergens ingesneeuwd. De thermometer op het perron wees min 14 graden Celsius aan. In de vlijmende wind stond het groepje reizigers dat op de verbinding had gerekend, kribbig te beraadslagen. Sommigen hadden familie ter plaatse en vertrokken. De rest besloot naar het enige hotel van het stadje te gaan en daar te wachten. Kurt volgde, zijn koffer moeizaam slepend door de sneeuw.

In de gelagkamer was het warm en je kon er ontbijten. Per telefoon werd een huurauto besteld om de andere reizigers op te halen. Kurt vroeg of ook hij het toestel mocht gebruiken. Hij belde de plaatsvervanger van zijn vader, de bejaarde heer Mazur. Beleefd legde hij de situatie uit en vroeg hem vaders chauffeur te waarschuwen, zodat die hem met de auto kon ophalen.

De chauffeur, Eugen Bösch, woonde bij hun huis in een dienstwoning. Hij was drieëntwintig en kwam uit een dorp in Zuid-Tirol. Als zeventienjarige, bij het begin van de oorlog, had hij zich vrijwillig gemeld en was opgeleid tot piloot-officier. Dat was de mooiste tijd van zijn leven geweest. Met decoraties was hij in 1918 gedemobiliseerd. In Wenen had hij een contra-revolutionnaire groep geleid, was bij verstek ter dood veroordeeld en kwam, door kameraden in Duitsland verborgen en geholpen, terecht in Dantzig, dat geen vluchtelingen uitleverde. Hij had een hardnekkige droge hoest, die hij toeschreef aan het roken van *Papyrossy*, Russische sigaretten met een lang kartonnen mondstuk. Kurt bracht veel tijd bij hem door. Hij hield van deze man, die hij altijd Herr Bösch bleef noemen. Hij besprak met hem problemen op school en thuis. Bösch wist meer van hem dan zijn ouders of wie dan ook. Hij had hem leren autorijden op een stille landweg. Hij bracht hem soms naar school, maar dat mocht eigenlijk niet van Vati.

Mazur reageerde korzelig. Met dit weer was autorijden onverantwoordelijk. Kurt drong aan. Een gammele huurauto was onderweg voor de andere gestrande reizigers, betoogde hij. Op school zou er wat zwaaien als hij er morgenochtend niet was. Herr Mazur

gaf toe. Hij beloofde contact te zoeken met de chauffeur en zo snel mogelijk terug te bellen.

Kurt installeerde zich op een van de banken, langs de kachel, die tot het plafond reikte. Na een poosje belde Mazur terug. De chauffeur zou hem komen halen.

Zijn boek had Kurt in de trein laten liggen. Het provinciekrantje had hij gespeld. Het was te koud om naar buiten te gaan. De uren kropen voorbij. Het werd middag en de auto was er nog niet.

Ongerust bestelde de jongen voor zichzelf avondeten. Zou zijn vriend ergens zijn ingesneeuwd en doodvriezen? ‘Lieve God, laat hem alsjeblieft komen!’ In de gelagkamer zaten nog een paar weinig spraakzame mannen bier en Schnapps te drinken. Biljartballen klikklakten. Het werd half vijf en donker. De waard bood aan een kamer te reserveren voor twee personen. Dan zou hij daar vast de kachel aansteken.

De buitendeur werd opengerukt. Herr Bösch verscheen, van top tot teen gehuld in bont, gevolgd door een onbekende, gezette man. Dolblij liep Kurt op de chauffeur af en wilde zijn bontgeklede hand schudden, maar Bösch weerde dat met opgeheven elleboog af. ‘Eerst moet de wagen onderdak. Waar kan die staan?’

De waard wees hem de schuur. De mannen trokken hun jas uit en kwamen aan tafel zitten. Herr Bösch bestelde thee, de ander een dubbele Schapps. Kurt vroeg of ze onderweg panne hadden gehad, dat ze zo laat waren. Nu werd zijn vriend echt boos. Zo had Kurt hem nooit meegemaakt. In zijn Tirools, dat altijd zo zachtaardig had geklonken, vroeg hij scherp of Kurt wel besefte wat het betekende met dit weer autotochtjes te maken. De andere man was een kennis van hem, die zo goed was geweest mee te komen, want morgen zou zijn hulp hard nodig zijn. Kurt had wroeging, maar kon niet veel anders doen dan de waard vragen er op de kamer een bed bij te zetten. Zonder veel praten aten ze met z'n drieën de zware kost, die door de waard werd opgediend. Ze gingen vroeg naar bed. Luisterend naar de ademhaling van de twee mannen, lag Kurt nog lang wakker.

Bij het ontbijt werd brood voor onderweg klaargemaakt; meegebrachte thermosflessen werden met koffie gevuld. Er woei een stevige wind. Bösch had Kurts winteruitrusting voor de auto meegebracht: een nauw om het hoofd sluitende vliegerkap, een met bont gevoerde overjas, zachtleren lieslaarzen, ook met bontvoering, en idem wanten. Een grote motorbril met bont aan de randen com-

pleteerde het geheel. Dekens lagen in de auto, die met een linnen kap was overdekt. Langs de zijkanten liepen celluloid banen met drukknopen.

De radiator was 's nachts met dekens afgedekt. Nu werd hij gevuld met heet water, evenals een paar rubberzakken, om de voeten te warmen. De tank werd bijgevuld. Na enig gesputter kwam de motor met groot geraas op gang.

De mannen zaten voorin. Voor Kurt met zijn koffer was achterin, waar anders vijf passagiers konden zitten, nauwelijks plaats, want er lagen schoppen, planken en grove rieten matten.

De laatste huizen van het stadje lieten ze al gauw achter zich. Met sneeuwkettingen rond de wielen schoten ze aardig op, over de slingerende landweg, een smalle dijk door het polderland. In de sneeuw waren soms sledesporen te zien. Eerst zag je nog boerderijen en arbeidershuisjes, maar allengs verdween elk spoor van menselijk leven. Als er al autosporen op de weg waren geweest, had de gure wind ze allang met sneeuw overdekt. Door de zijkleppen woei een ijzige tocht naar binnen. Al gauw bleef de auto steken in een sneeuwverstuiving, dwars over de weg. De mannen stapten uit, pakten elk een schop en begonnen te graven. Er was nog een schop over. Daarmee volgde Kurt hun voorbeeld. Herr Bösch protesteerde en wees hem terug naar zijn plaats. Zij zouden dat wel opknappen. Maar Kurt, nu met nog meer berouw, wilde met alle geweld helpen, al was het alleen maar om een beetje warm te worden. Op de zacht gecapitonneerde zolen van de bontlaarzen liep je verend door de sneeuw alsof je zweefde, maar het was moeilijk om je evenwicht te bewaren.

De versperring werd opgeruimd en ze reden verder. Wilgen en populieren die de weg markeerden, waren bijna geheel verdwenen. Het werd steeds moeilijker om te zien waar de weg nu precies liep. De rulle sneeuw zette zich klonterend vast tussen de wielassen, tussen banden en spatborden en onder de treeplanken. Nu en dan kon de motor daar niet meer tegenop en bleef de auto staan. Met een koevoet wrikten ze dan de zaak weer los. Verder ging het dan weer tot de volgende sneeuwverstuiving. De aardigheid voor Kurt om met de grote mannen mee te graven ging er af. Het werk was zwaar, ook voor de mannen. Na een uur waren ze tien kilometer gevorderd.

Kurts armen deden pijn. Met een hulpeloos gebaar bleef hij achterin zitten. Herr Bösch knikte. Zwijgend gingen de mannen

aan het werk. Ook onder het rijden werd nauwelijks een woord gewisseld. Kurt wist dat de mannen hetzelfde dachten als hij: ‘Als we 't maar halen!’

Het werd middagpauze en ze waren nog lang niet halverwege. Ze aten brood en dronken koffie. Grijs was de lucht, wit het vlakke land, zover je kon zien. Raven en meeuwen vlogen krijsend in cirkels boven hen, loerend op het brood. ‘*Also weiter*,’ sprak Herr Bösch.

Schoppen en koevoet kwamen er nog een paar maal aan te pas, en de matten en planken om de auto los te rijden. Het begon donker te worden. De koplampen gingen aan. Ze bereikten de oever van de Weichsel. Een brug was er niet. Aan de overkant lag de veerpont in de diepvries. Op de hoge dijk stonden ze te turen over de ijsvlakte. ‘Hoe komen we daar nu overheen?’ vroeg Kurt. Bösch antwoordde niet. Ze klommen weer in de auto. Bösch zette de wagen dwars op de weg en stuurde het steile, spekgladde talud af. Met diep inzakkende voorveren belandden ze op het brokkelige ijs. Heel voorzichtig reed Bösch. De sneeuwkettingen kletterden. De auto hotste over de samengevroren schotsen. De dansende, fel opspringende lichtbundels van de koplampen verlichtten een spookachtig, uitzichtloos lijkend tafereel. Daar verscheen de dijk aan de andere oever en de veerpont kwam in zicht. De rieten matten werden weer te voorschijn gehaald, met zand bestrooid en over de opgang naar de aanlegsteiger gelegd. Blokken hout werden onder de achterwielen geplaatst om wegglijden te voorkomen. Hortend en stotend belandde de auto op de weg boven aan de dijk.

Versteend was Kurt op de achterbank in slaap gevallen. Bösch maakte hem wakker, met een triomfantelijke grijns. Ook hij was blauw van de kou. Een jaar later zou hij sterven aan tbc.

Samen gingen ze door de leveranciersingang de warme veiligheid van het huis binnen. De onbekende meerijder was verdwenen. ‘*Ich bedanke mich*,’ zei Kurt en keek zijn vriend recht in de ogen. Bösch hield zijn blik vast en glimlachte. ‘Zal ik je morgen naar school brengen?’

Nestor*
L.H. Wiener

De uil wist nog niet dat hij Nestor heette.

Alleen Philip wist dat en verder niemand op de hele wereld. Het was de beste naam voor een uil.

Philip liep op de bielzen van de spoorbaan, met afgemeten passen, iedere biels een stap. Het was verboden om op de grote kiezels tussen de balken te stappen, anders zou alles mislukken. Dat was zo.

In de verte trilde de warmte van de zon boven de spoorrails. Zo nu en dan streek een vleug duingeur langs zijn gezicht, want het was 1959, toen de duinen bij Zandvoort nog geurden en er nog bonte kraaien en hagedissen waren.

‘Nestor...’ fluisterde Philip.

Voor de zoveelste keer.

Ongeveer een maand tevoren had hij het nest ontdekt, op een streng verboden plaats, binnen de hekken van de golfbaan. In een groepje dennebomen aan de uiterste rand van het terrein, op enkele tientallen meters afstand van een der *greens.* Niemand zou daar ooit naar nesten zoeken, durven zoeken, maar Philip had er zich gewaagd, want juist op de plekken waar je nooit kwam moest je zijn.

Het was een ransuil.

Vier witte eieren, ronder dan kippeneieren en iets kleiner. Hoog in de boom, vlakbij het nest, had Philip zijn adem ingehouden. Ademen over de eieren van een uil was heel riskant. Aanraken stond gelijk aan verwoesten. Een jaar eerder, op het binnenterrein van het circuit, voordat hij wist hoe vies uilen wel van mensen waren, had Philip eens een ei uit het nest van een bosuil in zijn hand genomen om het van dichtbij te bekijken en het daarna voorzichtig weer teruggelegd. Maar een week later, toen hij wilde weten of er al jongen waren uitgekomen, liep er een straal opgedroogd struif langs de stam van de boom en lag er een ei minder in het nest.

Zo'n fout maakte je als vogelman niet tweemaal.

* *Hoofdstuk 1 van de novelle:* De verering van Quirina T.

Philip was een vogelman; zo was hij geboren.

Als heel klein kind al begon hij vogels na te tekenen uit vogelboeken, waarin hij onafgebroken bladerde. De specht was aanvankelijk zijn favoriete vogel geweest. Het wóórd *specht* was op zichzelf al een heel mooi woord om te zeggen, maar vooral de felgekleurde kop van de bonte specht, met zijn hard-rood, zijn sneeuwwit en zijn pikzwart fascineerde hem. Later begon hij naast het uiterlijk van vogels steeds meer te bestuderen waartoe ze in staat waren en zo wonnen de roofvogels als soort geleidelijk terrein, totdat uiteindelijk de valk als absolute kampioen boven alle andere vogels uitsteeg. Misschien was de valk niet de beste vlieger van allemaal - dat was toch de zwaluw die in staat was om wentelend en kantelend een mug van het water te pikken met zo'n fabelachtige finesse dat het oppervlak er nauwelijks van rimpelde - maar wel de ontzagwekkendste: de valk had de beste ogen van allemaal, hij kon bidden in de wind, maar hij kon zich ook als een steen op zijn prooi storten.

Eerst kwamen de valken, maar dan de uilen; met hun katteogen. Uilen konden onhoorbaar vliegen, ze konden in het donker zien, ze konden hun kop drie kwartslagen ronddraaien zonder te stikken. En ze waren mysterieus. Mensen wisten niet wat ze van uilen moesten denken. *Uilskuiken* was een woord dat extreme domheid aanduidde, maar tegelijkertijd gold de uil als het symbool van de wijsheid. Belachelijk was zoiets.

Philip had zich afgevraagd of hij ooit een valk zou uithalen om groot te brengen. Een valk was meer dan een vogel, hoe moest je het zeggen, een valk hoorde alleen te zijn, soms triomfantelijk keffend, hoog in de lucht, soms strak en stil overkomend op weg naar een plaats voor de nacht; maar altijd alleen, in zijn eigen wereld, waar hij heerste. Een valk uithalen, dat hoorde gewoon niet.

En een uil?

Ja, een uil, dat kon heel goed. Als uilen niet jaagden, waren het goeiige lobbesen. Ze hielden van dutjes en rust. Uilen waren eigenlijk poezen met vleugels.

Philip passeerde de plek waar de spoorbaan door de betonnen tankwal sneed die daar door de Duitsers dwars in de duinen was gelegd, parallel aan de kustlijn, een meter dik en bijna tweemaal zo hoog en door de jaren heen met korstmossen bedekt, ooit in een

roes van onoverwinnelijkheid gebouwd, maar daarna hals over kop achtergelaten door soldaten die thuis eerst hun uniform verstopten om vervolgens met hun zwembroek onder de arm weer terug te keren.

In de verte naderde een trein, geluidloos aanstormend met bevende kontouren. Philip wilde juist het talud van de spoorbaan afdalen om aan de oversteek naar het golfterrein te beginnen, toen hij op enkele meters voor zich, in het lage struikgewas, een konijn zag zitten. Dik en roerloos. Philip hurkte bij het dier neer en zag dat de ogen gezwollen waren en gesloten. Hij duwde zachtjes tegen het achterlijf, maar het konijn deed geen enkele poging om weg te lopen. Vermoedelijk had het de aanraking niet eens gevoeld. Philip wist wat het was. Myxomatose: een konijnenpest, door een dokter uitgevonden en zo besmettelijk dat de ziekte helemaal uit Australië was overgewaaid.

In de verte werd nu een gedempt denderen hoorbaar.

Philip pakte het konijn met beide handen in zijn rugvel beet en tilde het dier op, dat nu zacht piepte en zijn poten traag trappelend bewoog. Als een buidel vol vuil hing het in zijn eigen vel. Philip legde het konijn dwars over de hete spoorrails, waar het machteloos bleef liggen, in totale uitputting, langzaam uitzakkend.

Even later raasde de trein voorbij en was het konijn veilig.

De vorige keer dat Philip bij het nest was geweest, waren de jonge uilen nog helemaal in wit dons gehuld en bestonden de vlerken slechts uit blauwe hulzen. Dat was negen dagen geleden. Nu waren ze meer dan drie weken oud en kon Philip Nestor gaan halen.

Uilen meenemen was verboden, want uilen waren beschermde vogels, maar zo'n beetje alles was verboden en bovendien zou Philip niet anders doen dan Nestor beschermen. Veertien jaar oud was hij en voor niemand bang. Nestor zou bij hem veiliger zijn dan in de natuur, waar voor jonge vogels van elke soort allerlei bedreigingen loerden. Hij zou hem grootbrengen en sterk maken, hij zou hem muizen leren vangen, hij zou zijn vriend worden en hem dan weer loslaten in de duinen, waar hij Nestor zou heten en de wijste zijn onder de uilen, omdat hij in twee werelden had geleefd. Zoals de jongen van mensen die soms waren grootgebracht door dieren - door apen of door wolven - altijd macht hadden, zo zou Nestor opgroeien in de nabijheid van mensen, onder

de hoede van Philip Berger, vogelman te Zandvoort, Holland.

Rond en op het golfterrein stonden verschillende groepjes dennebomen, de meeste langs de hekken, als extra afrastering.

Philip speurde in het rond en toen hij alleen in de verte een aantal golfers bij elkaar zag staan, geheel opgaand in hun spel, klom hij onder dekking van enkele vlierstruiken over de omheining en verdween tussen de bomen, waar twee houtduiven er met veel misbaar vandoor gingen. Behoedzaam en soepel verend over een dikke laag dode dennenaalden begaf Philip zich naar de boom met het uilennest. Hij keek omhoog, maar wat hij toen zag deed zijn adem stokken. Halverwege de boom hing, dood tussen de takken, een jonge uil.

Het witte diertje hing daar alsof het gekruisigd was.

De beide vlerken waren achter twee dunne twijgen blijven haken, waardoor het zich onmogelijk nog had kunnen bevrijden. De klauwtjes hingen machteloos neer. De kop met de veel te grote snavel was scheef weggedraaid.

Enige tijd bleef Philip naar boven staren, waarbij zijn blik van het uilenlijkje naar het nest erboven heen en weer ging.

Wat was hier gebeurd? Een ongeluk? Domme pech? Een stap te veel over de rand van het nest? Vertoon van macht: een duw des doods, door een groter jong?

Het kon.

Philip herinnerde zich hoe voorzichtig hij de laatste keer te werk was gegaan. Hij had absoluut niets in het nest aangeraakt en niet alleen zijn adem ingehouden bij het kijken, maar zelfs nog bewust zijn hoofd naar achteren gehouden om iedere geursmet uit te sluiten.

Niet hij... nee, dat kon niet.

Philip schopte tweemaal licht tegen de stam.

Ogenblikkelijk verscheen uit het nest de kop van de volwassen uil. Twee ogen van een soort lichtgevend oranje boorden zich in die van Philip, zo fel en zo diep, dat Philip zich even afvroeg of het dier hem zou gaan aanvallen. De oorpluimen stonden recht omhoog, een teken te meer dat het dier opgewonden was. Maar was dit woede of was dit paniek? Philip wist het niet. Aanvallen paste niet bij uilen, terugtrekken en verbergen was meer hun stijl. Nam de beschermingsdrift bij een uil soms toe naarmate zijn jongen groter werden?

Met stijgende bewondering keek Philip op naar deze vogel, die weigerde van zijn nest te vluchten en de bedreiging onder hem bestookte met de priemende kracht van zijn blik. Almaar heter begonnen de ogen van de uil te gloeien en plotseling hoorde Philip, diep in zijn hoofd, een stem die sprak:

Haal hem weg...

Het was de uil, begreep Philip.
En toen opnieuw:

Hij heette Nestor...

Een onhoorbare stem was het die galmde:

Voor hem ben je gekomen...

Philip begon zich in de boom op te trekken, zijn voeten zoekend naar houvast tussen de krakende takken. Toen hij het uitgemergelde lijkje lostilde, hoorde hij hoe boven zijn hoofd de uil het nest verliet.
Philip strekte, als betrof het een ritueel, zijn arm naar voren en opende zijn hand. Zo viel het lijkje precies op de plaats waar hij het moest begraven.

Hij keek naar beneden, naar de witte prop aan de voet van de boom.
Lag daar Nestor?
Of slechts het naamloze restant van een der jonge uilen? Het was wel zielig, maar Nestor was het niet, prentte Philip zich in, omdat Nestor nog leefde, omdat Nestor een van de overgebleven drie was, omdat Nestor ouder moest worden dan Philip zelf, omdat Philip dat wilde.
En zo klom hij door naar het nest, om af te maken waarvoor hij gekomen was.
Hij haalde diep adem en keek.
En zag twee dode veldmuizen, bestemd voor twee jonge uilen, die blazend als jonge poesjes achteruit deinsden en driftig met hun snavel klapten.
Nog maar twee?

Waar was de derde?

Geroofd door een havik of door kraaien?

Ook uit het nest gevallen of geduwd? En daarna door een vos of een wilde kat opgeruimd?

En welke van die twee was het, was nu werkelijk Nestor?

Hem nu nog meenemen betekende dat er nog maar één jong achterbleef, en was het niet zo dat vogels slechts een beperkt vermogen hadden om hun jongen te tellen? Zoiets als: een, twee, meer, waardoor de uil die even tevoren nog twee levende jongen had bezeten en één dode, bij zijn terugkeer zou vaststellen dat zijn nest toch geplunderd was en daarop misschien wel alles zou verlaten, met als gevolg dat het overgebleven jong een wisse dood zou sterven?

Zo stond Philip hoog in de boom en keek naar de twee zich achterwaarts schrap zettende uilen. En hij wist wat hem te doen stond: het al zo geteisterde nest verder met rust laten, het dode jong zorgvuldig begraven, zodat ieder roofspoor in de richting van het nest werd uitgewist en dan weggaan om niet meer terug te komen.

Philip was van dit besef geheel doordrongen en geheel doordrongen van dit besef maakte hij één hand vrij, pakte wat hem als de kleinste van de twee uilen toescheen uit het nest en stak het van angst sissende dier onder zijn bloes, waar de lange nagels zich in zijn huid haakten.

Zo voorzichtig mogelijk klom Philip vervolgens naar beneden, groef daar een gat in de grond, legde het dode jong erin en dekte de plek met zand en dennenaalden onzichtbaar af. Daarna drukte hij zich op, waarbij hij de bewegende bobbel in zijn kleding met zijn onderarm ondersteunde.

Op weg naar huis probeerde hij te glimlachen en de naam *Nestor* nog eens te fluisteren, maar geen van beide lukte.

Nederlandse poëzie

Vier gedichten
Bernd Bevers

Op weg

's Nachts in treinen of bussen
door onbekende steden reizen,
zien dat vrede overal dezelfde is:
dagdroom van winkelbedienden.

Europa: duurzaam terrein van eeuwen leugens en handel.

Wij willen niet weten wat waar is, wat geweest,
insekten slaan stuk op de ramen, het zicht
vermindert. Wij slapen, kreunend, in imitatieleer,
bij elke schok verspringt de kleur
van onze uitgeputte dromen.

Paniek of de wind zwaait kettingen
van licht door passerende straten,
in de regen staan enkelingen, wachtend
om over te steken.

Laten we op deze dag slaan
als op een trom,
de doffe klank is ons vertrouwd,
nu de herfst komt, de laatste
grasmaaiers ratelen, spinnen door de maan
borduren, zwermen donkere vogels achter in de
spiegel door het raam zwenken en verdwijnen.

We zwaaien wel terug
met slaapdronken handen,
handen die uit onze ogen groeien,
handen die gebaren ook wij
redden het niet.

Het uitzicht is bekend en stelt
gerust: geleefde tafel, stoelen, sigaret,
een boog van coniferen rond de horizon gezet,
een aantal jaren met vertrouwd gezicht
waarin zij nog wat willen blijven.

Zij hebben vuur, het wiel, elkaar,
de wind die door de haren gaat, een
eeuw van ontbering als geschiedenis
en televisie in zes vreemde talen.

Zij wachten op wat hun wordt voorgelegd
bij wijze van gesprek: de uitkomst van
een laatste test, regen die is aangezegd.

In een trein als een ruimteschip
jagen we door het landschap dat dof
en gesloten voor zich uit kijkt.

Het seizoen is jong; zwanen staan
bevuild in de weilanden, als kleine
mismaakte gedaantes van engelen, eenzame
spookbeelden van deernis en rouw.

We zijn op weg naar iemand
die scheuren in levens met woorden
en kalme gebaren herstelt.
In een regen die al eeuwen valt

zeg jij dat het helpt.

Aan 't Oudemirdumerklif
Job Degenaar

bloeit op keileem nukkig blauw,
in schrale wind staan koeien mistig,
mythisch haast, naar me te kauwen;
de bank waarop ik lig, is bescheten
door de meeuwen, een verdwaalde haan
haalt sinds de ijstijd z'n gelijk hier

De zon trekt over 't IJsselmeer,
over de aalscholvers, zwanen,
de trage schepen - dan gaat alles golven,
razen ijs en stenen langs; terwijl ik
doodstil liggen blijf, zie ik de wolken
drijvend naar dit verre heden

Oud blauw
Kees Hermis

Wat moet je met een blaffende lucht?
Terugschrikken, het op een lopen zetten,
zwaaien met een honkbalknuppel,
van je afkijken, afblaffen, afbluffen?
Beter is de lelijkste, mooiste, meest
kwaadaardige, angstaanjagende, hart-
verwarmende en aandoenlijke wolk
op te zoeken, aan te halen, vriendschappelijk
toe te spreken, niet bang en afgewend
maar toegewijd, aandachtig op te nemen
wat wordt uitgeademd, terwijl je hem
vertrouwelijk met zachte hand over
de kop aait, geruststelt, op verhaal
laat komen, in gesprek om lucht.

Drie gedichten
Juliën Holtrigter

Voorjaar, opgegraven

Sporen van een huis:
de haard komt te voorschijn,
de put gaat open: kruiken, borden
als in woede verzonden,

hier was de oven, stenen voor
broden, daar de bedstee:
uit dromen zijn wij gemaakt, uit drift,
uit bitterzoete verzoening.

Onder de vloer liggen oudere vloeren
van hout en van huiden, van leem,
schijnbaar onbewogen.

Om de hoek staat al uren een jongen
met bloemen.
Er is geen geluid dan het gezang van
een vogel,
als was het 4 mei om 2 minuten voor 8.

De tijd achtervolgt ons, dolt ons,
duwt ons vooruit.

Aangetroffen: een tol, twee knikkers,
wat zaden, een fluitje.

Verkenner

Krant vastgeraakt in het draad
aan de voet van een duin:
Verkenner seint foto's naar aarde

Bril door de wind opgedolven
is brandglas geworden. Op hoge poten
gaat een spin er omheen.

Dameshand wappert zand van
damesbeen.

Windscherm, twee kanten.
We horen twee heren.
Ze discussiëren achtereenvolgens
over de kwaliteit van hun kranten,
het weer, de geluidsoverlast.

Het geraas van de aarde.
Waar het lichter wordt, zwelt het lawaai,
tot het dimt in de avond.

De *wave* van hen die gaan slapen:
massaal gaat men horizontaal,
van oost naar west steeds iets later.

Als was het te filmen,
versneld te herhalen.

Het strand loopt leeg,
de lampen gaan een voor een aan.

Oud papier

De alfabeten, moegelezen,
zetten hun oud papier op de stoep.
Het nieuws gaat terug naar de persen,
naar de burelen, de straat.

Was onze straat het decor?
Het licht was het licht van de zon.

Wij schenen een stuk op te voeren.
Iemand (de regisseur?) beweerde
te weten waar het in de grond
van de zaak over ging.

Er zou iemand zijn die de hoofdrol
vervulde, maar wie?

Niemand kende zijn tekst
uit het hoofd. Wij lazen alsmaar
de kranten.

Het ging erop lijken dat wij onszelf
moesten spelen.

We zullen nog figuranten blijken
te zijn, zei ik zacht.

Drie gedichten
Jos Houtsma

Het kapittel van de dom van Arezzo aan Piero della Francesca, n.a.v. diens fresco in het portaal

Voor ultramarijn hebben we je veertien
Dukaten betaald, voor verguldsel
Dertig, en voor je vakmanschap, je
Veelgeprezen *pintura*, nog een keer dertig.

Dat je ons daarvoor trakteert
Op een fresco *zonder* ultramarijn,
Zonder goud, het zij zo. Maar dat je
Ons deze boerentrien met haar

Laatdunkende mond, en de stank
Van het erf nog om zich, probeert
Te verkopen voor Magdalena -
Dat is echt *the limit!* Je staat

Bekend als een knap psycholoog, Piero,
En dat je opdrachtgevers weet
Te bespelen, dat zien we wel in. Maar
Je zou als psycholoog toch moeten

Begrijpen dat men het kerkvolk,
Dat wil, dat *moet* worden gesticht,
Niet zomaar deze versie
Van de boetvaardige zondares

Voor kan zetten: een heilige in
De gestalte van de hooghartige trut
Die hun zoon nog vorige week
Een blauwtje liet lopen!

Young Keats

In het donkere amfitheater
Op de eerste rij te zitten en te zien
Hoe Billy Lucas zijn onzalig mes
Zet in een arme donder, volgegoten
Met slechte rum -

Wanneer de eerste onvoorziene plens
Zwart bloed op het zink gutst, het eerste hijgen
Van schrik, en het eerste gestommel van
Onwel geworden nieuwelingen die
Naar buiten vluchten, en je eigen hand
Tast al onzeker naar je leren
Loodgieterstas - waar zijn je klemmen -

En het verband - Lucas wroet onvervaard
Verder en legt aan de ontzette zaal
Haarfijn ieder onsmakelijk detail
Van zijn barbaarse handwerk uit, en de
Patiënt duizelt in een delirium
Van pijn, of is al dood - is dat de weg

Naar dichterschap? Kan wie nu hier zit, ooit
Als *poet laureate* opstaan van tafel
En de lof zingen van laburnum die
Bezwijkt onder zijn last van gouden trossen?
Of *tiptoe on a little hill*?

Je slikt
En ademt diep om je onpasselijkheid
Te overwinnen, voor je opstaat om
Te assisteren. Niets aan je verraadt
Je afschuw. Je hebt mooie ogen, en
Je haar is ook niet slecht, golvend, roodbruin.
Maar je weet zeker dat je te onthecht
Bent voor je taak, te zwakkelijk, te klein.

Sleep & poetry

Na twee of drie uur slapen schrok hij wakker.
Hij wist meteen de plaats: het huis van Hunt,
De sofa in de kamer. IJskoud maanlicht
Viel door het venster op de lambrizering,
En op de aalgladde schilderijen die

Laatdunkend op hem neerkeken. Om hem heen
De witte gipsen busten van de doden,
Homerus, Ariosto, Tasso, Spenser,
De grote doden die hij nooit kon hopen

Te evenaren. Plotseling - zijn hart sloeg over,
De adem stokte in zijn keel - begonnen
Kristalheldere beelden in hem op

Te lichten, levensechte beelden: zwanen
Zeilden als schepen door het riet; een vlinder
Spreidde in het laveloze zonlicht
Zijn gouden vleugelpaar over een roos;
En massa's bloemen. Ongemerkt begon

De taal te zingen, rijmen gloeiden op
En doofden uit, en uit de chaos vormden
Zich versregels. Totdat de ochtend kwam
En de eerste vogelstemmen klonken. Toen

De meiden binnenkwamen, om zes uur,
Vonden ze hem bij het raam, zijn haar bezweet,
Zijn zwarte dichterogen koortsig gloeiend.
Voor hem op tafel het weerbarstig vers
Dat zich niet naar zijn handen wenst te voegen.

Twee gedichten
Pieter Kuyk

Zo'n jonge dokter

Ik moet van de dokter wat meer lopen
fietsen, beide minstens eenmaal daags
zwemmen vindt hij meer dan prachtig
maar niet beneden twintig graden en
heel kalm

mijd de kouwe douche van jonge vrouwen
die uit albums waarin u en zij, zie niet om
naar tennisbanen die er niet meer liggen, talm
niet voor hekken waar de duivel achter zit
herken: een man in wit met iets van u van
vroeger, verstuikt z'n voet als hij een bal
wil slaan, u ziet, u zijn plaats aanbiedt;
doe het niet, het komt u duur te staan
wandel weg of hij van lucht is.

Na een concert

Wat in mijn rug schiet als ik overeindkom
om naar huis te gaan, laat zich wegmasseren
wat een andere plek kiest, doet 't verdekt
daagt straks pas, in de buurt van mijn hart:
sluipschutter pijn.

Toe dan, zwijg ik, als ik zie dat hij schoudert
doe gerust, maar nu wel direct raak.
Hij aarzelt; maakt zich klein, weet zich gezien
en trekt weg.
Vannacht misschien? Vanuit een andere straat?

Twee gedichten
René van Loenen

Sporen

Zo is er het verhaal van de aardster.

Vermomd als een tulpenbol ligt hij half
boven de aarde. Op een goede dag breekt
zijn dikke huid open: punten krullen naar
buiten, drukken hem op en scheuren hem
los van de aarde, zijn oorsprong.

Dan gaat hij aan de rol en bij storm
huppelt hij als een idioot door het bos.
Zijn hart, een vulkaan, spuit bij iedere
schok sporen over de aarde die hem
voortbracht.

Bewegende beelden

Wij volgen het spoor van een vos
in de sneeuw. De prenten liggen
als kiezelstenen in een lange rij.

Zijn gang is traag geweest tot
op de plaats waar kluitjes aarde
op het sneeuwdek liggen. Daarna
kiest hij het hazenpad.

Hij laat zich niet meer achter-
halen, onze vos. Maar in dit
sneeuwlandschap zien wij hem
lopen, graven, rennen.

Convocatie
Ilja Leonard Pfeijffer

u bent ontboden op het banket alwaar
ik bloed onder uw nagels zal schenken
uw gebroken botten gedenkend uw botten zal breken
dat ons tot brood zij wil ik uw vervlogen
gevogelte voorsnijden feest zal het zijn

passende kleding ware gepast hul u niet in vertoon
dan wel gekonfijte futiliteiten vel wil ik zien over been
onder de mantel vandaan die liefde heet te heten
dingban heerst ik zal u heus bejegenen

een innemend mens zal etend met een mens converseren
maar wij gaan niet à la carte half zoet halfhartig
zwammen savoureren geen kletsbabbelaars en roomboterkoppen
wat u opdist zij met de gave van gif
uw geflambeerde falen met een droomsaus afgemaakt

vredeban heerst wij zullen volmondig spreken in radiostilte
tot de stemmen staken

Acht gedichten
L.F. Rosen

Diagnose 1

Ik kom niet binnen, sla dat gesprek maar over.
De spreekkamer is al vol genoeg. Hun innerlijk
moet ik al helemaal niet in. (Over vol gesproken.
En ook nog dit: alle dood is kanker dood!)

Wolven in hun koude vachten zitten voor de
maan als voor hun geneesheer. Geen hemel-
lichaam dat meer gebaart dat het
licht is: Hou vast. Ga door.
Verrek. Als wolven voor de maan gezet.
Ja, zo'n soort beeld is het.

Diagnose 2

Zelden voller met kinderen komt een straat
dan om die witte wagen, suikertaart,
als voor een feest verlicht.

Wat volwassen is
ziet dichte deuren, dikke dichte lucht,
dat iets daarbinnen snakt naar straat,
en krult zich om
lantaarnpalen, wenkt, roept, slaat
dicht, weet wat gaande is,
dat het een zwakke haag van ruggen is
nu dat daar glanzend en
op maat te wachten staat.

Diagnose 3

Te klein is deze ruimte waarin u ligt.
U wilt van plek en dood veranderen,
niet langer achter dit gordijn
de dood met veldboeketten,
niet langer ook dit kaalgeaaide lichaam.

Want dof is de dood, is
een deur die uit zijn hengsels slaat.
Hoe maak ik daarvan dan een nieuwe
dood, krijg ik de schroefslag
weer in uw bloedbaan, maak ik van u
zo'n kapitein met een hart
dat naast zijn koffer opengaat?

Levendig

Ik boetseerde een huis of tien.
Negen op een rij. Eén omgeklapt.
De kont het dak. Het dak de kont.
Voor de helft al in de grond.

Geen mens kon zien wie door
het zolderraam naar buiten keek
en dat hij dan ook zag dat in
de grond dat andere begon,

geaderd, vol buikgeluid, met een
innerlijk en met een huid, als een
reus die wakker wordt. Dat alles boven-
dien daarin verdwijnen kon.

Een zee van liefde

Ik zou naar Zoutelande op gegist bestek,
want oude tijden vind je op geen kaart.
Kwam iets ten noorden van de zomer uit
en dacht: dit is het, hier was het, maar dan
met zon en zand als adem langs mijn huid,
klem naast een eerste jeugdtrofee
aan de rand van een eeuwiger zee.
Want dit was maar een druppelaar
waaruit slechts mondjesmaat haar
meisjesadem, zout in de herinnering
vermengd met een weinig alcohol.
Ontmaagde meisjes ruiken zo, dacht ik,
en o, dacht ik. En dacht maar niet veel meer
terwijl de zon tegen het duin opklom, pijnlijk
precies een vinger legde op de plek waar zij niet lag.

Karakters

Bladerend door hun oude proefwerken
zie ik namen, geen gezichten,
zie ik ook geen fouten meer.

Wiens zorg is dat vandaag? De sterken
zijn. Wie kan hen richten?
Wie zwak is legt zich daarbij neer,

legde zich neer bij hun vragen die geen vragen
waren, hun aandacht die geen aandacht was
maar dode ogen. Niets kwam daaruit levend weer.

Lees ik hun namen, hoor ik hamerslagen:
Buyser, Blakerveld, Helsloot, Roest en Gras,
leg ik me bij die namen neer.

Koning nar

Hij slaat het kind en geeft de hond een schop.
Ze zien het al niet meer. De muren roken.
Hij geeft hun nog een laatste raadsel op.
Ze voelen zich ook nu niet aangesproken.

De muziek kan naar huis. De keuken dicht.
Nieuwe bijnamen zal hij moeten leren.
Andere raadsels verzinnen die het licht
in duisternis, en omgekeerd, zullen keren;

zorgen dat hij op de goede paarden gokt
dansend van dwaas tot dwazer, van schoot
naar schoot, tot het kroost weer weggelokt
en in 't geheim kan opgeleid tot idioot.

Als een man

Ooit had je een hond die jij over alle drempels tilde.
Een beetje een vlezig hondje met bijtplekken in de nek.
Een hond als een moddersloot die machtig stonk en trilde.
Je vader had daar grapjes over met zijn vrienden bij het hek.

Je sprak niet over het leed van dieren, dat was meisjespraat,
maar als een man over de dreunen die weerklonken
toen de explosie kwam en muren in de aarde zonken
op zijn geblaf, dat angst daarmee soms overgaat.

Kindertotengedichte
Anne Schipper

I
Uitpuilend zaagsel; welk stiksel kent
de kiemkracht van dit wrede knuffelvulsel?

Haar lappenjurk wist van geen zwangerschap:

slechts een nacht met het onderlijf omhoog
gebogen over een steen, de benen bonestakerig

naast de romp geplant - reikhalzend.

II
Sponzig zoog ze zichzelf op. Uitgedroogd
en dorstend naar leven: een dorre schoot

zwelgt in een bijslaap van vergeten.

Verwondering over het snelle uitdijen
van haar lijf - geen wee is vals.

Een lach van geluk of ongeloof?

III
Wat zacht was en warm, en zoetig geurde
baant zich een weg - volgezogen barsten

blonde ingewanden uit over het grind.

Vruchtwater als bleekpaarsig lijkenvocht
kleurt het bedauwde kiezelbed schuldig.

De nacht baart poppendood en verderf.

IV
Verwaaid in ontelbare zaagselsterren kraamt
haar nageslacht op het glinsterende gazon.

Een meisjeslach besterft door de tuin.

De bloempjes zijn in barensnood door het hart
gescheurd. Deze dood tornt zelfs het navelmerk

los dat naadloos samenbond - onherstelbaar.

V
Slapen zonder knuf is meer een dodenwake.
Wie troost als het duister voorover buigt?

Verdriet schuilt in een donkere meisjeskamer.

Stil maar - verdwaal niet in deze doolhof
van angst en vrees.

Morgen wacht de belofte van een nieuwe pop.

VI
De benen bungelend aan het lege lijf,
een arm uit de kom gedraaid. Een doffe bonk

na de scherpe schreeuw van het vuilnisvat.

Een pruik van ongekamd poppenhaar steekt
onder het deksel uit - wiegend in de wind.

Ingeblikt is een minder graf dan aarde.

VII
De afdruk in het laken is nauwelijks fossiel;
foetaal versteend als tastbaar nabeeld.

Kleertjes liggen opgebaard in commodeladen.

Het gras troost ruggelings, maar op haar buik
spiegelen sterren - aardedonker is het gemis.

Uitpuilend zaagsel: groeten van een engelpop.

In memoriam matris
Jaap Tempelman

We donderen alle tassen en dozen
uit de kast op haar bed we tillen
er zwaar aan onhandig van twijfel
doen we de zaken toch overhaast

Snelle dolkstoot verlovingsringen
pasfoto's de duizend damesdingen
die een leven de geur van sterven
geven oprispingen boldoot

We scheppen later al voorzichtiger
vinden in de oudste lagen tedere
scherven en fossielen misschien
houden we aan de roofmoord over

Twee gedichten
Mieke Tillema

Creazione di Eva
(Bartolo di Fredi)

Zie
Adam slaapt.

De hof, tot dan voor hem,
wordt een hoofs paradijs
droomt hij
waar hij oogluikend
toe zal staan
dat zij zijn leeuwen aait,
zijn ooft eet,
tweedracht zaait.

Zie,
hij deelt zichzelf
in tweeën,
smakt in zijn slaap,
smult al begerig
uit haar hand.
Wordt wakker
met een voorsmaak
van

het zwaard, de ploeg,
het stof.

Verder van huis

Hagedissen liggen schijndood in de zon,
verzinnen vergeten verleden,
doen kop omhoog,
slaan kaken op elkaar,
schieten weg in spleten;
krokodillen in zakformaat, zachtaardig.

De vogels vliegen buitenissige figuren
in een felle hemel.
's Nachts slaan vliegen vuur,
vleermuizen buitelen.
Er wordt bericht over
zwijnen - rovend, vertrappend.

Verder van huis
hoor ik ook jou anders
ademen, voel ik je
scherper op mijn huid.

Diorama
Jos Versteegen

I

De bessenstruiken stonden rijzig
wanneer ik langs hun wortels kroop
en als een dier de vruchten at
zonder mijn handen te gebruiken.

Ik groef een kamer in het zand,
een hol onder de ploegenschuur,
waar ik een kattejong verzorgde
dat in een nest van turfmolm sliep.

Ik wiegde in de appelboom,
met witte vlinders op mijn arm,
de zeilen roerloos en gepoederd.

Grootvader knipte traag een heg.
De eerste velden brandden al,
hun rook sloeg op de beken neer.

II
De pasgeboren spinnen, wittig,
krioelden in een zilveren lepel.
Een kaarsvlam walmde vet en zwart
onder de bolling van 't metaal.

Tien warme eitjes waren zij,
poten onzichtbaar dichtgeklapt,
die grauw verkleurden en glashard
op kiezel werden uitgestrooid.

Het lege doosje lucifers
was doodkist voor een honingbij,
die raspend daalde in haar graf.

En na een maand, aan 't licht gebracht,
liep zij met schimmel op de rug
als dronken door mijn rechterhand.

III
Het huis, omsingeld door de winter,
verdedigt zich met steen en lei,
met pleisters over sleutelgaten,
krantproppen in de brievenbus.

De rosse haard is onze ziel,
die warmte jaagt door bisschopswijn.
Ik zet de glazen in een kring
en schep morsend hun buiken vol.

Er trekken vlammen door mijn hand
als ik broer, zuster, vader, moeder
nog eenmaal in de ogen zie.

De telefoon gaat over, zwijgt.
De radiomuziek sterft weg.
Wij breken door een muur van tijd.

IV

Dan staan wij op, en vader krast
de bloemen van de ruit, het wak
waardoor wij in de verte staren.
Lichtpijlen schieten uit een dak.

Het onweert bij de toren, ginds.
Er is het knallend blauwe vuur
waarmee de aarde zich ontlaadt,
de zegen van het eerste uur.

Buiten lanceer ik een raket,
die sissend op een vogel stoot,
en iemand gilt om 't brandend dier.

Geen uil of bosduif, nog geen veer
ligt 's ochtends in het stenen land,
alleen maar sneeuw van rood papier.

V

De appelbomen zijn van glas.
Met open ogen staat mijn zoon
aan 't raam, de lippen toegevroren.
Hij snuift aan grassen van kristal.

Een geit slaapt op een koeierug,
bultzak met bruin en harig laken.
Een lam in vliezen, doodgevroren.
Een zwemmend kind in ijs gevat.

De wespen, krom in maagdenperen,
groeven hun eigen, zoete graf.
De mussen wachten op de stoep.

Nu ligt de zomer diepgevroren
in 't landschap, waar geluk en pijn
gestolde waterlopen zijn.

Liefde
Victor Vroomkoning

De achterband van mijn fiets plakkend
voel ik jouw hand van gisteren
de knoopjes naar mijn hart lostasten,
hoe je kopjes aan mijn rug geeft.

Ingesponnen tussen de tokkel
van je vingers en het bonzen
van je slaap, reed ik je
tot in de schemering.

Het enige wat niet zweeg
was het wiel in zijn zachtjes
aanlopend verweer. Oud en zwaar
piepten we door het achterland.

Ik streel de lijm om het gaatje
en wacht tot die wit is opgedroogd.

Portret van een heer
Rina van der Wel

Groot zien we hem. Donker. Haast
even zwaar, onbeweeglijk als die stoel
en toch: verbazing in zijn ogen
maakt hem licht. Geen vijftig jaar

bewoner van dit huis, maar plotseling
gekomen in deze kamer en gezet
tussen de dingen waarin de middag is.
De wereld waar hij vandaan kwam

tot uitzicht gesloten in het raam: velden,
een donkere bomenrij en verder, veel
verder weg de stad tot silhouet verzacht.
Verlangen is herinnering en je weet niet

waaraan. Hij zal wel opstaan, zich voegen bij
vrouw, kinderen, personeel. Straks. Eerst moet
door zoveel stilstand heen beweging komen in
de hand naar het glas dat volgeschonken wacht.

Light Verse

Vier gedichten
Hendrik Jan Bosman

Littératures de la belle France

I
Godlof! U redt, na lange jaren,
Vorstin en volk uit leed en nood
Door op de valreep te volvoeren
Het Boek van Violet en Dood

Al zijn er nog wel veel bezwaren,
Wat is beloofd, is wat U bood:
Voleinding van Uw schrijverstoeren,
Uw Boek van Violet en Dood

Hoe zoude U ooit evenaren
Wat U verrichtte met dit groot
Ten Hemel schreiend oudehoeren,
Dit Boek van Violet en Dood?

Dus wacht U (God zal ons bewaren!)
Uw pen nog weder te beroeren
Na 't Boek van Violet en Dood

II
Brief of 06-nummer?
Frans plattelandsauteur
(Vincent, bekender als
Schilder en gek)

Voerde per brief met zijn
Anachronistische
Dikke broer Theo
Een Prettig Gesprek

Genesis 11:1-9

Het stadsbestuur was laaiend enthousiast
Het moest het derde wereldwonder worden
Toeristen zouden Babel doen in horden
De torenbouw leek alleszins gepast

Al snel werd men door tegenslag verrast
Daar alle plannen in de knop verdorden
Door onbegrip en taalstrijd. Allen morden,
Maar geen die het begreep. De bouw liep vast

Dit voorval schoot mij laatst weer eens te binnen
Toen ik mij in het weidse Franse land
Wat ophield bij de grote kathedralen:

Gebouwen die de eeuwen overwinnen
Met in hun vol toeristenrestaurant
Een Babylonisch koeterwaals van talen

Jozua 6:20

De hoorzitting loopt nog. Het kan even duren
Alvorens er licht in het onderzoek daagt
De aannemer, leverancier van de muren,
Is gisteren meer dan een uur ondervraagd

Betonrot of vocht kan ons hebben geplaagd
Of geveltoerisme, gepleegd op de wallen
(Recent nog), heeft denkbaar het stucwerk belaagd
Dat leidt wel eens vaker tot schadegevallen

De rol van een actiegroep die met z'n allen
Een week lang betoogde, wordt ook onderzocht
Zo'n manifestatie waar luidsprekers schallen
Kan heel goed het metselwerk hebben verspocht

Een raadsel. Maar Jericho, wil ons geloven:
De onderste steen van die stadsmuur komt boven!

Twee gedichten
Gé van den Bovenkamp

Ad mortem

Waarom dicht men zo weinig over gras?
Is het geen schande - zo u wilt een zonde -
dat dit juweel van kwelder en rotonde
nooit leidt tot poëzie en vanitas?

Zelf kan ik ieder uur, elke seconde,
sonnetten schrijven over dit gewas:
de kleinste soort, en daarvan weer elk ras,
verdient een eerste én een tweede ronde.

Van dreps en spelt kom ik poëtisch klaar
en zelfs een hanenpoot - het blijft een zwak -
leidt niet tot afkeer maar tot nieuwe oden.

Nog even en mijn liefste wens wordt waar:
straks lig ik in mijn allerbeste pak
voor altijd vlak onder de groene zoden.

Voor boer en tuinder

De naam van het gewas dat wij hier eren
klinkt bij de liefhebber van lemon dry's
hetzelfde als in karavanserais.
Ook in het Thais schijnt-ie te existeren.

De plant zelf blijft door groeikracht imponeren
(een nachtmerrie voor kwekers van bonsais)
doch wil, hoewel verwerkt in foe yong hais,
in moestuin noch prieel erg goed floreren.

Beperk u daar maar tot de Edelweiss!
Wat zegt u? Kun je die niet consumeren?
En zijn u dit wat al te veel details?
Dan stop ik nu gelijk met discussiëren.

Wel wil ik voor mijn vers de Booker-prize:
het is het allereerste over maïs.

Post uit Parijs
Frits Criens

De foto toont een koppel tortelduiven
Je misse metgezel beloert me loens
Terwijl je net een stukje op wilt schuiven
Probeert je hand nog achteloos te wuiven
En liegt je mond een opgewekt ‘tot zoens’

Al werkt die gladjas aan je carrière
En kom je als model zo aan de top
En ook al ben je in La Ville Lumière
Dan hoort zijn klauw niet op je derrière
Je leest de geilheid van die gore kop

Ik stimuleerde jou nog om te gaan
Want dacht me bij je tweelingzus te warmen
Nu ligt ik hier voor schut, met gipsen armen
Want de verkeerde helft is nymfomaan

Requiem
Marjanne van den Herik

gedoopt in inkt van élégance
ging op en neer de kroontjespen
daarmee schreef zij, oma Constance,
een *f* van ragdun filigrain

van 't fijnste naaldwerk was de *n*
de letter *r* werd een romance
en tussen *d* en *e*, hautain,
reed altijd nog de diligence

in dit historisch perspectief
komt over hobbels van de tijd
langs wegen der vergank'lijkheid
mijn oma's allerlaatste brief

het schuine schrift, omrand dit keer:
van ons is heden - is niet meer

Twee gedichten
Arjaan van Nimwegen

Donk're wichten

Ik hou zo van die donk're buitenlandsen
die *May* heten of *April* zelfs, waardoor
ik lente in hun loom *Ebonics* hoor,
wanneer ik multicultureel ga dansen.

Zo trof ik *June*. Ik overwoog mijn kansen.
Wassup? Ik stelde mij behoorlijk voor.
Yah talkin' to me? leende zij haar oor.
‘Ken ik u niet?’ waagde ik een avance.

No man, zei zij, *know waddam tellin' yah*?
Daardoor gesterkt offreerde ik galant
een *coke*, een spaatje of misschien een sapje?

Toen zei ze *Yo* (ik nam dat aan als *ja*).
Toen zei ze *Bro* (al was ik niet verwant).
Toen zei ze *Fuck you* (maar dat was een grapje).

Dinkelwachter

Ik wachtte aan de blinkeboorden van de Dinkel
tot zij haar blatendblanke schaapjes had gedrenkt.
Ik zwikte door mijn enkel, zo werd ik verzengd
door sprankelvonken, wenkend in haar ogentwinkel;

het bonkte in mijn slapen - niet het belgetinkel
van 't scheerrijp vee, maar hartebloed dat, aangelengd
met hippocreen, de zinnen zelf tot zinken brengt.
Ik zwenkte in mijn zwakte, zwetend als een kinkel.

Ze zag mij. ‘Pastorale Tukse,’ stameld' ik,
‘Kent ge de ware oorzaak van mijn kwijnend hijgen?
Sterf ik, of doen wij eerst nog iets gezamenlijk?’

Toen bloosde zij en sprak, doorheen 't vertederd zwijgen
van ooi en ritse ram - dof blonk de hamelblik -:
‘Je ken de tyfuspleuristeringkanker krijgen.’

Gedicht
Drs. P

Het gaat ditmaal om letterkunde (Frans)
Daaronder valt bijvoorbeeld poëzie
U kent dat wel: Villon, Vigny, Verlaine...

Men kan zulks toevertrouwen aan Rawie
Wat mij weerhoudt, is - afgezien van gêne -
Het streven naar succes en kapitaal

Wie van dat genre leven kan, heeft veine
Gewoonlijk blijven dichters marginaal
Dus ga ik rustig door met mijn romans

De postbesteller zegt ad rem: ‘Bonjour!’
En overhandigt mij de Prix Goncourt

Drie gedichten
Hans Rothuizen

Voor de bakker

Light Verse, lyriek, ballades of kwatrijnen,
u zegt maar wat er van uw gading is,
't is voor een dichter louter kattepis,
hoewel een parelketting voor de zwijnen.

Laat mij maar dichten tot Sint Juttemis,
mijn hoge hoed vol fraaie rijmkonijnen
doet elke debutantenkoorts verdwijnen.
Maar, en passant, eerst een bekentenis:

mijn woordenschat is eigenlijk miniem,
een woord roept nooit een ander bij me wakker,
straks moet ik verder onder pseudoniem,

ik parasiet, ik dichterlijke stakker.
Wat blijft er over van mijn self-esteem
nu 'k toegeef, dat ik rijm dankzij Jaap Bakker?

Morsig vers

We mogen Spielberg volgen op de set,
Reinbert de Leeuw toont zijn geschreven noten,
een goochelaar legt zijn geheimen bloot en
coulissen worden in de zaal gezet.

Excursies naar de keuken zijn de mode,
en wie daarbij niet goed heeft opgelet
is gauw een buitenstaander aan 't banket:
als keurmerk geldt voortaan de werkmethode.

Ik wil krokante hapjes voor mijn centen
en niet de brij voorafgaand aan de korst
of de verhouding van de componenten,

de honger die vergaat je, én de dorst.
Straks vraagt men van dit vers antecedenten...
Nou goed dan: hier is koffie op gemorst.

Nota bene

Ieder moment dat ik haar voetenstand zie
vervult me met ontroering en geluk,
hier wordt de paradox aanschouwelijk
van onverzettelijke elegantie.

Danspassen, een beweging uit één stuk,
de lading en de vlag in concordantie,
en let eens op dat linker schouderbandje,
hoe ze dat terugduwt, achteloos en vlug.

Aan menig dichter en choreograaf
is deze vrouw als prototyp verschenen,
de eenvoud zelf, een ranke witte raaf
te midden van verwende lange tenen.

Allengs ontstaat het beeld van Steffi Graf,
en 't mooiste moet nog komen nota bene.

Drie gedichten
Patty Scholten

De kinderboerderij

Als Erika uit het klein zoogdierboek
ga ik de schilderijlijst door: een hek.
Meteen hoor ik gekakel en gekwek
en ben in Jetses schoolplaat op bezoek.

Zilveren melkbussen staan op een rek
en kleine geitjes met Mefisto-look
snoeien de blaadjes van mijn opschrijfboek.
Ze willen mèèè als snack mijn pen en jack.

De kippen die hier worden aangetroffen
heten Brahmanen, leert een schoolbord mij.
Ze stappen rood-groen-oker door de wei

en dragen glanzend groengepluimde sloffen.
Ze roepen pòok pok pòok. 'k Vertaal het vrij:
'k Ben Brahman. Maar we zitten zonder ei.

Waranenpaartje

De dierentuin heeft hem een vrouw geschonken
met kraaloogjes en gele moedervlekken.
Hij slikt van opwinding, likt vorks zijn bek en
voelt hoe het kille drakenbloed gaat vonken.

Haar trouwe slaaf, haar meester in het dekken,
vervolgt haar tussen de mangrovestronken,
langs waterwortels en door rotsspelonken.
Meer, méér van dit Godzillabroed verwekken!

Het wijfje speelt dat ze zich gaat verstoppen.
Ze wordt gezien, vlucht weg, laat zich weer pakken.
Het spel dat angst en lust moet overbruggen.

Ze glijden door de kreek. Hun platte koppen
begluren me van achter natte takken.
Het beest met de twee koppen en twee ruggen.

De babytapir

Het zondagskind van 't grauwe ouderpaar
kreeg de hansop van jonge everzwijnen:
roodbruin gekruld met witte morseseinen,
een kort verslag van 't eerste halve jaar.

Zijn snuit slurft uit, het bontje gaat verdwijnen.
Er rest een hanekam van stekelhaar.
Wel punk, maar o zo'n rare snuffelaar
zolang hij deze neus niet laat verkleinen.

Hij doet me denken aan mijn jeugd. Oom Tom
had ook zo'n kokkerd en met veel aplomb
vertelde hij vaak grote-neuzen-grappen.

Zo werd zijn reukorgaan mijn vreugdebron.
Hij was mijn eerste liefde, want hij kon,
net als de tapir, met zijn oren flappen.

Twee gedichten
Emile den Tex

Suggestion du chef

Een schrale *nouvelle cuisinière*,
van voren plat maar *plein derrière*,
werd door een *kok au vin* versleten
voor een *poulet à la grand'mère.*

Hij noodde haar ten smulpaapeten
en deed haar ied're schroom vergeten,
zodat - *pour comble de misère* -
zij sindsdien *vol au ventre* heette.

Oesterbedgeheim

Een scharreloester vroeg haar vriend:
‘Waar is die parel aan verdiend
die ik ontdekte in mijn schaal?’
De vriend zei: ‘'t Is een oud verhaal.
Je kreeg haar voor die dolle pret
tezamen in het oesterbed,
maar werk je niet op deze toer
volledig naar je paarlemoer!’

Triolet
Ivo de Wijs

Het ging niet goed met mijn vriendin
Ze gaf geen kick meer
Te zelden kreeg ik nog m'n zin
Het ging niet goed met mijn vriendin
Dus op het Pikmeer
Smeet ik het wicht het water in
Het ging niet goed met mijn vriendin
Ze gaf geen kik meer

Essay

Uit: De schimmen van Oradour*
Alain Lercher
(Vertaling Rebecca de Rooy)

Op de toegangsweg aan de zuidoostkant, waar de tram het dorp binnenkwam, stelden soldaten zich verspreid op. De twee gepantserde halfrupsvoertuigen passeerden de brug over de Glane en reden vrij langzaam de hoofdstraat door, tot de weg naar Confolens in het westen. Daar, aan de andere kant, stelden zich eveneens soldaten op en de voertuigen reden het dorp weer in. Op dat moment kreeg een handjevol mensen het idee om te vluchten. Dickmann[1] ging op het marktplein staan en liet de burgemeester, dokter Desourteau senior, en stadsomroeper Depierrefiche bij zich komen. De stadsomroeper trok door het dorp om aan te kondigen dat de inwoners zich op het marktplein moesten verzamelen voor een identiteitscontrole. De soldaten gingen alle huizen langs en dwongen iedereen, ongeacht leeftijd of gezondheidstoestand, naar buiten te gaan. De compagnie had het dorp en de omliggende gehuchten Les Bordes, Les Brégères, Puygaillard, Les Brandes en Bellevue omsingeld. De inwoners van de gehuchten werden per vrachtwagen naar het marktplein gevoerd. De soldaten haalden de kinderen en hun onderwijzers uit de scholen. Eén kind, Roger Godfrin, een vluchtelingetje van zeven jaar uit het Moezelgebied,

* *Bovenstaande tekst bestaat uit drie fragmenten uit* Les fantômes d'Oradour *(1994) van Alain Lercher.*
Centraal in dit boek staat de represaillemaatregel van de SS, waarbij het dorp Oradour-sur-Glane in de Limousin op 10 juni 1944 werd uitgemoord. Lercher benadert deze gebeurtenis, die twee van zijn familieleden het leven kostte, vanuit verschillende invalshoeken: via een neutraal verslag van de historische feiten, een weergave van zijn persoonlijke geschiedenis en een bespiegeling over de zin van de herinnering en het antwoord op geweld.

Voor een beter begrip van de tekst is het volgende van belang. Lerchers moeder was afkomstig uit Limousin, zijn vader uit de Elzas. De Elzas neemt met het aangrenzende Lotharingen een bijzondere plaats in de Franse geschiedenis in: deze veelomstreden streek stond van 1871 tot 1919 onder Duits gezag en werd in augustus 1942 opnieuw door Duitsland geannexeerd. De Elzassers werden gedwongen ingelijfd in het Duitse leger en de SS, en kwamen in de moeilijke positie dat ze tegen hun landgenoten moesten vechten. Lerchers vader was in 1942 als Frans soldaat in Limousin gestationeerd. Hij weigerde zich te laten demobiliseren en keerde pas na de oorlog, inmiddels met gezin, naar de Elzas terug.

schoot als een haas de velden in. De kogels vlogen hem om de oren. Hij was al vrij ver toen hij neerviel alsof hij dodelijk geraakt was. Een soldaat liep naar hem toe, beroerde hem met zijn voet en liet het er verder bij zitten. De rest van de middag hield hij zich achteraf.

Terwijl het plein volstroomde kwam dokter Desourteaux junior, de zoon van de burgemeester, aanrijden. Hij liep naar Dickmann en zijn vader. Zijn wagen bleef op het marktplein staan. De inwoners van Oradour verkeerden nog steeds in de veronderstelling dat er een identiteitscontrole zou plaatsvinden, met als schijnbare reden dat er wapens en 'verboden goederen' in het dorp verborgen waren. Volgens de ene versie werd Dickmann vergezeld door twee leden van de Militie[2], volgens de andere versie fungeerden de Elzassers[3] als tolk. Sommige boeren gaven op dat ze in het bezit waren van een jachtgeweer, maar de Duitsers antwoordden dat dat hun niet interesseerde. Omstreeks drie uur werd de bevolking in twee groepen verdeeld: de mannen aan de ene kant en de vrouwen en kinderen aan de andere kant. De mannen werden in zes verschillende schuren, loodsen en garages ondergebracht. De grootte van de groepen hing af van de ruimte: er zaten minstens vijftig personen in de loods van Laudy, ongeveer vijfentwintig in die van Beaulieu en waarschijnlijk minder in de schuur van Milord. Bij de deur van elke schuur werd een mitrailleur opgesteld. Het wachten duurde vrij lang. Omstreeks vier uur was er op het marktplein een knal te horen, een pistoolschot leek het, of misschien een granaat. Volgens een andere getuige werd het signaal gegeven door een geweerschot op een boom. Zonder dat men precies wist waarom begonnen de mitrailleurs te schieten, vooral op het onderste deel van de lichamen. Bovenop de doden en gewonden stapelden de soldaten alles wat maar branden kon - stro, hooi, houten werktuigen, ladders - en staken er vervolgens de brand in. Alleen de loods van Laudy telde overlevenden, vijf in getal: Roby, Hébras, Borie, Darthout en Broussaudier. Beschermd door de lichamen van anderen en profiterend van een gat in de muur waren ze in een naastgelegen schuur terecht gekomen en de velden in gevlucht toen de soldaten eenmaal vertrokken waren.

De vrouwen, de baby's en kleuters die ze bij zich hadden en de tweehonderdveertig kinderen uit de vier scholen werden naar de kerk gevoerd. Een tijdje gebeurde er niets. Ze hoorden de schoten

die in de schuren werden afgevuurd. Even later brachten soldaten een lange kist waar lonten uitstaken naar binnen. Ze zetten de kist voorin de kerk neer, vlakbij het koor, en staken de lonten aan. Er was een explosie en veel rook. Sommige vrouwen renden naar de sacristie maar werden van buitenaf door een raam neergeschoten. Achterin de kerk stonden soldaten die in het wilde weg begonnen te schieten, steeds op halve hoogte, naar men aanneemt om de kinderen niet te missen. In het middelste deel van de kerk maakten ze een stapel van alles wat ze maar vinden konden, zoals stoelen, takken en stro, en staken die in brand. De dakbedekking werd door het vuur verteerd en de kerkklok smolt druppel voor druppel, maar de muren en de koepel hielden het. De koepel is pas veel later ingestort. Er waren naar schatting vierhonderdvijftig personen in de kerk. Slechts één vrouw, mevrouw Rouffanches, wist door een hoog raam te ontkomen.

In de rest van het dorp en de omgeving achtervolgden de soldaten degenen die hadden weten te ontsnappen. Lijken en verkoolde resten werden gevonden in huizen, tuinen, een put en de oven van de bakker. Het geknal en de rook trokken nogal wat mensen aan uit de verder weg gelegen gehuchten, met name de ouders van de schoolkinderen. Enkelen van hen werden door de soldaten teruggestuurd, maar de meesten werden ter plekke gedood. Een tram naderde Oradour kort na drieën, zonder passagiers. Het was een pas gerepareerd voertuig dat een proefrit maakte. Een monteur stapte uit en liep naar de brug. Hij werd gedood en zijn lichaam werd de rivier in geduwd. De tweede monteur werd kortstondig vastgehouden in de tram. Daarna gaven de Duitsers hem het bevel om terug te rijden naar Limoges zonder achterom te kijken. Rond half acht 's avonds kwam er weer een tram uit Limoges, de normale lijn. De tram werd aangehouden op de kruising met de weg naar Saint-Victurnien en de inwoners van Oradour, ongeveer twintig in getal, werd verzocht uit te stappen. De soldaten lieten hen de Glane oversteken over een loopbrug op enige afstand van het dorp. Enkele soldaten waren zo hoffelijk om de dames daarbij te helpen. De tram werd langdurig opgehouden en vertrok daarna naar Limoges met de rest van de passagiers. De mensen uit Oradour werden naar een boerderij vlakbij Les Bordes gebracht, waar andere SS'ers zaten. Een Duitser deelde hun mee: ‘De inwoners van Oradour, kaput!’ De soldaten zaten lange tijd geheimzinnig met elkaar te fluisteren voordat een van hen in het Frans kwam

melden: ‘We laten u gaan. U kunt zeggen dat u geluk hebt gehad.’

De Duitsers waren begonnen de huizen te plunderen. Ze vernielden de meubels die ze niet konden meenemen en schoten de huizen vervolgens in brand met granaten en brandkogels. De brand begon rond vijf uur en duurde tot tien uur 's avonds. Het grootste deel van de compagnie vertrok uit Oradour. De soldaten gingen niet terug naar Saint-Junien, maar trokken in oostelijke richting. Omstreeks tien uur kwamen ze in Nieul, elf kilometer verder, vorderden een schoolgebouw en lieten er matrassen neerleggen om op te slapen. Een kleine groep bleef in Oradour tot de volgende ochtend, in het huis van de familie Dupic aan de rand van het dorp vlak achter het station. Ze staken het in brand toen ze op zondag rond een uur of elf weggingen. De manschappen brachten de zondag door in Nieul, al etend en drinkend wat ze hadden geroofd. Ze werden gezien terwijl ze Frans geld onder elkaar verdeelden en spelletjes speelden met de fietsen en de motor die ze hadden gestolen, 's Middags kwamen de eerste mensen uit de omgeving stilletjes naar Oradour, dat volgens de Duitsers nog verboden terrein was. Het nieuws van de massamoord bereikte Limoges. Op maandag, bij het aanbreken van de dag, kwamen er soldaten terug om graven te delven.

Er waren enkele overlevenden. Mensen die zich in huizen hadden verstopt en niet ontdekt waren, anderen die voordat iedereen op het marktplein was verzameld de velden in waren gevlucht, omdat ze reden hadden om bang te zijn, zoals Lotharingers, joden en jongens die oud genoeg waren om de arbeidsdienst in te moeten. Drie jonge joden hadden zich in een kelder weten te verbergen. Aan het begin van de avond kwamen ze vanwege de brand uit hun schuilplaats. Ze liepen een soldaat tegen het lijf en vroegen hem onschuldig wat ze moesten doen. Hij gaf hun te verstaan dat ze er zo snel mogelijk vandoor moesten gaan, de velden in. Het dorp brandde volledig af. Tweehonderdvierenvijftig panden werden verwoest. Tweeënvijftig lichamen konden geïdentificeerd worden. Hun overlijdensakten zijn door de burgelijke stand opgesteld. Nummer eenentwintig was Henri Villoutreix, de oom van mijn moeder. Hij werd dood aangetroffen op de weg vlakbij Les Bordes, met opengereten onderlichaam. De lijken en verkoolde resten van de anderen konden niet geïdentificeerd worden. Vijfhonderdzesentachtig personen waren vermist. Volgens het vonnis van de rechtbank te Rochechouart, gedateerd 10 juli 1945, zijn zij op 10 juni

1944 in Oradour om het leven gekomen. Nummer acht op deze tweede lijst is Marie Andrieux, weduwe van Pierre Villoutreix, mijn overgrootmoeder. Men veronderstelt dat ze in de kerk verbrand is. Henri Villoutreix is waarschijnlijk naar het dorp teruggegaan omdat hij ongerust was over zijn moeder. Dit brengt het totaal op zeshonderdachtendertig doden. Later is dit cijfer op zeshonderdtweeënveertig gesteld: twee jaar na de gebeurtenissen was er nog steeds onzekerheid over het lot van vier vermisten.

*

Thuis werd er niet over de nazi's gesproken. De noodlottige gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog werden deel van een veel langere geschiedenis van Duitse gewelddaden. Mijn vader zei altijd ‘de Duitsers’ en soms ‘de Hunnen’. Mijn grootmoeder zei bijna nooit ‘de Duitsers’ maar ‘de Pruisen’ en meestal ‘de moffen’. In een vereniging waarvan hij lid was, had mijn vader Elzassers en Lotharingers ontmoet die vrijwillig in de Eerste Wereldoorlog hadden gevochten. Hij had niet het gevoel dat zijn beslissing vanwege het nazisme anders was uitgevallen dan die van de vorige generatie. Het probleem had zich voor de Elzassers alleen opnieuw voorgedaan en een nieuwe generatie had haar keuzes moeten maken. Mijn grootmoeder was geneigd te denken dat ‘*le Kaiser*’, zoals zij hem noemde, al even slecht als Hitler was. Beiden hadden een bespottelijke snor en woeste blik, en alleen door en door wrede lieden takelden zich toe met zo'n agressief hoofddeksel als de punthelm. Ze verbaasde zich al evenmin over de doodshoofden op de helmen van de SS-regimenten. In de eerste oorlog hadden de Duitsers haar ene broer vermoord, haar andere broer krankzinnig gemaakt en haar familie indirect geruïneerd. Oradour was niet meer dan het vervolg, waarbij ze haar moeder verloor, haar laatste broer en wat er nog over was aan dierbare en andere bezittingen. Ze bewonderde De Gaulle en wilde hem dan ook best volgen in zijn verzoeningspolitiek, maar wel met een zekere afstand. Over Adenauer sprak ze met een ironische glimlach, zoals je glimlacht tegen een ongenode gast die je binnen laat, terwijl je je afvraagt of je er wel goed aan doet. Het uiterste wat ze zei, was één zin met twee varianten, afhankelijk van haar stemming: de ene fel: ‘Oh! Die schoften!’, de andere mild: ‘Ik moet ze niet.’ Mijn vader accepteerde in principe een goede verstandhouding tussen Frankrijk en

Duitsland en stimuleerde ons daarin. Hij wilde dat die voor ons realiteit werd. Maar zelf weigerde hij naar Duitsland te reizen en hij voelde zich dertig jaar na de oorlog nog steeds niet op zijn gemak als er Duitsers in de winkels en restaurants van Straatsburg waren. Zo'n diepgaand, geheimzinnig gevoel van aversie, terwijl het verstand het tegenovergestelde ingeeft, heb ik, geloof ik, alleen maar bij de joden ten opzichte van de Polen gezien. Mijn moeder sprak niet over dit soort kwesties; waarschijnlijk ging ze ervan uit dat twee oud-strijders in huis wel genoeg waren, maar ik geloof dat ze er min of meer hetzelfde over dacht als zij. Lachend leerde ze ons de scheldwoorden die in de oorlog voor de Duitsers werden gebruikt: bruinhemden, krauten, moffrikanen.

Toen ik klein was had ik veel joodse vriendjes, niet omdat mijn familie zoveel meer van joden hield dan andere, maar omdat er nu eenmaal veel joden in onze buurt woonden. Dankzij onze buren op dezelfde trap, bij wie ik vaak te vinden was omdat ze veel eerder televisie hadden dan wij, maakte ik al jong kennis met matzes, het keppeltje voor aan tafel op feestdagen, de zevenarmige kandelaar en het Hebreeuws, dat voorgelezen werd terwijl de bladzijden van het boek van achteren naar voren werden omgeslagen. Praktisch al deze kinderen hadden in de concentratiekampen familieleden van dezelfde generaties als de mijne verloren: ooms, grootouders, overgrootouders. Ik had een vaag gevoel van wederzijds begrip, waar we het bijna nooit over hadden. Onze families waren niet door de Duitsers onderdrukt, zoals de Elzassers en de Fransen tijdens de bezetting, maar als vijanden behandeld, vervolgd en vernietigd. De oorlog was voor ons iets anders dan een nare herinnering: een wereldbrand in de periode vlak voor onze geboorte die bij ons geen haat maar angst voor de Duitsers achterliet.

Ik begrijp sinds kort dat Oradour niet te vergelijken is met de holocaust omdat de massamoord in Oradour, hoe gruwelijk ook, kan worden gezien als een deel van de oorlogsdynamiek, net als de bombardementen op Keulen en Dresden, die Oradour in gruwelijkheid ruimschoots evenaren. Terwijl de holocaust van een volk dat geen grond bezat, dat niemand bedreigde en waarvan niemand iets te vrezen had, zich niet laat koppelen aan iets waaraan men een historische betekenis kan hechten, behalve het uitzonderlijke lot van het joodse volk. Mijn vergelijking heeft alleen waarde in persoonlijk opzicht, voor datgene wat de familie van de slachtoffers voelen. Dat deze misdaden niet zozeer door de Duitsers

maar door de nazi's waren begaan, overtuigde ons maar half. Vóór de tirannie was toch maar gebleken dat 44% van de Duitse kiezers er op 5 maart 1933 voor was dat Hitler, die zijn plannen nooit onder stoelen of banken had gestoken, aan de macht kwam. Vervolgens hadden deze mensen oh zo makkelijk een morele code van hardheid en onverschilligheid ten opzichte van anderen aangenomen, die ze misschien altijd al hadden. Wij waren niet per se belust op wraak, maar de Duitser was onze vijand en hij was degene die dat zo had gewild.

En dan was er de taal. Op het lyceum in Straatsburg deden degenen die Elzassisch spraken ‘Duits voor gevorderden’ en de anderen ‘Duits voor beginners’. Ik zat in de beginnersgroep maar ik moest eraan geloven vanaf de eerste klas, net als de meesten van mijn vriendjes. Een of twee jaar later werden beginners en gevorderden samengevoegd bij ‘Duits als hoofdtaal’, zoals op alle Franse lycea, met dit verschil dat sommigen van onze leerlingen bestemd waren om de beste germanisten, de besten op het examen, te worden. Het laatste jaar liet ik Duits vallen. Ik was er slecht in. De leraren Duits kon ik nog verdragen als het Fransen waren, maar twee van hen, die er een al te Germaans regime op na hielden, waren mijn zwarte schapen. Ik herinner me de leraar Duits uit de derde klas, een klein mannetje met donker haar en een grote bek, een soort Hitler zonder snor, die 's winters de ramen wijd open zette om ons bij de les te houden. Dan stond ik op, ging zonder een woord de klas uit, pakte mijn jas op de gang en ging dik ingepakt, met sjaal en wanten en al, weer zitten. Mijn resolute optreden zal wel indruk op hem gemaakt hebben, want ik kreeg weliswaar de ene sarcastische opmerking na de andere maar ben er nooit voor gestraft of de klas uit gestuurd. De andere leraar, uit de vijfde klas, denk ik, of misschien de zesde, was een oude man die het stellig niet verdiende dat ik vervelend deed. Maar hij stond mij al te stram rechtop, met z'n kin omhoog. Hij sprak Frans met een vreselijk accent en mijn naam sprak hij uit op z'n Duits om me goed te laten merken dat ik een Germaanse achternaam had. Naar verluidt was hij Duits officier geweest, maar misschien klopte dat niet. Hij deed me denken aan de foto's in de boeken over de oorlog die we thuis hadden, van ouderwetse bullebakken zoals Keitel[4]. De hele les deed ik hem na en onderbrak zijn zinnen met ‘Heil Hitler!’ en ‘Jawohl, Herr Sturmbannführer!’, terwijl ik onder de bank met mijn hielen klikte. Hij dreigde met nablijven maar voer-

de zijn dreigementen nooit uit - een teken dat hij zo slecht nog niet was. Misschien was het van mijn kant alleen maar luiheid en domweg het verbeuzelen van tijd, of misschien een deels onbewuste weerstand tegen die vreemde en tegelijk vertrouwde taal.

Het moedertaalidee staat me een beetje tegen, doet me denken aan melkproducten en zure borstvoeding. Toch is er in mijn geval echt sprake van een moedertaal, de taal van mijn moeder en grootmoeder, die hier in de Elzas soms ‘de Françaises’ werden genoemd. Zij hebben me ook de liefde voor het lezen en waarschijnlijk later, mijn moeder althans, de liefde voor het schrijven bijgebracht. Maar het Duits was niet de taal van mijn vader. Hij heeft er nooit zijn taal van willen maken. Hij was tweetalig, had eerst Elzassisch leren spreken, maar als Fransman in Frankrijk sprak hij Frans. Hij leerde ons op germanismen te letten, waar hij zich samen met ons vrolijk over maakte. Maar we moesten er van hem wel om denken dat we de Elzassers hun taalfouten niet kwalijk namen, want ze konden er niets aan doen dat ze zo slecht Frans spraken. De laatste vijftien jaar van zijn leven, na de dood van mijn moeder en grootmoeder, begon hij zo nu en dan weer Elzassisch te spreken en kreeg zijn Frans een grappig accent. Hij liet zich nu ook overhalen om mee te gaan op reisjes naar Duitsland. Tenslotte was het Duits of het Elzassisch, dat Germaanse dialect, de taal van het land, de taal van de lagere-schoolvriendjes, de taal die op straat en in winkels gesproken werd. Het ‘Jaja’, zei mijn grootmoeder. Omdat ze al op leeftijd was, nam men aan dat ze van geboorte Duits was en de mensen die haar niet kenden spraken haar vaak in het Elzassisch aan. De ene keer reageerde ze dan geïrriteerd en de andere keer lachend met ‘Ik spreek geen dialect’. Die verloochende taal, zoals ze aan de oevers van de Rijn gesproken wordt althans, klinkt nog steeds in m'n oren. Ik heb er de klank, het ritme en het gevoel voor de woordvolgorde van onthouden. Tegen een Duitser kan ik net doen alsof ik het vloeiend spreek, de eerste drie zinnen dan. Als Celan schrijft: ‘Bij zoveel verlies blijft alleen dit bestaan: de taal’, begrijp ik hem, niet naar analogie met het Frans, maar in directe zin omdat hij het heeft over het Duits. Ik begrijp hem niet omdat ik Duits begrijp, maar omdat ik er de klank en het ritme van versta.

Toch, of om dezelfde redenen misschien, ben ik het niet eens met wat Heidegger ons wil doen geloven als hij zich Hölderlin toeëigent, namelijk dat het Duits de enige taal zou zijn waarin het

Grieks vertaald kan worden. Misschien heeft de woordvorming van het Duits wel wat weg van het Grieks, maar de Duitse manier van denken is niet Grieks. Je kunt geen Griek zijn als je de zon niet kent, of de naar wijn geurende zee zonder getij, of de enige schaduw van een boom en het geluid van krekels, en als je niet meer van mensen houdt dan van bomen en honden. Een wijnhandelaar uit Oradour weigerde mee te gaan met een van degenen die op de vlucht sloegen; deze raadde hem aan om zich te verstoppen, maar hij zei: 'Ik ben niet bang voor de Duitsers. Het zijn mensen, net als wij.' Hij wist niet dat Himmler leerde: 'We moeten eerlijk, fatsoenlijk, loyaal en dienstvaardig zijn wanneer het de leden van ons eigen ras betreft, en uitsluitend dan. Wat er met een Rus of een Tsjech gebeurt, interesseert me in het geheel niet.' De Duitsers van die generatie hielden zich alleen maar bezig met de toekomst van het Duitse volk. Heidegger was niet de laatste met die preoccupatie. Ze hadden met mensen niets te maken.

En daarom werd deze prachtige taal de taal van de dood, de taal van het geschreeuw en gebrul van de ondergeschikten: '*Raus!*', '*Schneller!*', '*Los!*', de nauwkeurige, ironische taal van de bureaucraten: '*Vernichtungslager*', '*Endlösung*', '*Nacht und Nebel*', '*Arbeit macht frei*', en de verschrikkelijke taal van de SS'ers, aan wie Primo Levi in Auschwitz vroeg: '*Warum*?' en die antwoordden: '*Hier ist kein warum.*'

*

De kerkelijke zachtmoedigheid zou ons ervan willen overtuigen dat we moeten vergeven maar niet vergeten. Ik ben eerder juist het tegenovergestelde van mening. Vergeten is een plicht, vergeven niet altijd. We moeten vergeven zoveel we kunnen, maar we moeten accepteren dat er ook onvergeeflijke dingen zijn. Als God bestaat en oordeelt, zal hij misschien vergeven, maar het is hoogmoed wanneer een mens zich dit recht toeëigent. Weten we of degenen die vermoord zijn vergeven zouden hebben? En hebben de beulen trouwens om vergeving gevraagd? De monsterlijke Hans Frank[5] vroeg om vergiffenis op het moment dat hij opgehangen werd. Ik geloof dat hij van degenen die in Neurenberg veroordeeld zijn de enige was. De beul onderscheidt zich van anderen. Wanneer we de gedachte aan de dood accepteren, accepteren we dit onderscheid dat ons angst inboezemt. De ouderwetse beul is

niet angstaanjagend meer - ook tirannen eindigen als een hoop botten - maar de heerschappij van de dood, waarvan hij de dienaar was, zal ons altijd angst inboezemen. We moeten de afschuwelijke gedachte accepteren dat sommigen van ons die heerschappij dienen, zonder hen in de samenleving te laten terugkeren door vergiffenis of gerechtigheid. Vanuit een misschien meer politiek oogpunt lijkt het me goed dat de beulen der volkeren weten dat ze nooit vergeven zullen worden. Deze uitspraak is niet bedoeld als wraak, maar voorzover mogelijk als waarschuwing aan het adres van degenen die de beulen zouden willen navolgen.

Lammerding[6] heeft voor zover ik weet nooit om vergeving gevraagd. Als ik hem op foto's zie, met dat zelfgenoegzame, sadistische glimlachje dat voor sommige Germaanse gezichten zo typerend is, betreur ik het oprecht dat hij in zijn bed gestorven is, waarschijnlijk met het idee dat hij een eerbaar mens was geweest. Maar komt dat misschien doordat ik zelf een behoorlijk duistere geest heb en niet wars ben van wraakgevoel? En zal er dus nooit een eind aan komen, aangezien ik voorstel om geweld met geweld te beantwoorden? Dat is het dilemma waar niet zo makkelijk uit te komen is. Toch geloof ik dat we er met de Duitsers althans zijn uitgekomen, niet omdat de leden van de schuldige generatie om vergiffenis hebben gevraagd en die ook gekregen hebben, maar omdat hun kinderen, die men niets te vergeven had, dat voor hen gedaan hebben. Het moet geen pretje zijn geweest om een voormalige beul als vader te hebben. Het ellendige gevoel van de Duitsers van de naoorlogse generatie komt, zo lijkt het, niet voort uit bijbelse schaamte over de fouten van hun vaders die zij op zich dachten te moeten nemen, maar mogelijk uit het feit dat ze geen vaders hebben gehad. Want als je vijftien jaar bent, als je domweg vrij wilt zijn en tegen je vader in opstand wilt komen, heb je als munitie de dingen die je als zijn stommiteiten beschouwt, de kleine zwakheden van een keurig-nette man, of zijn autoritaire manier van doen. Munitie uit een ander tijdperk. De jonge Duitsers in de jaren zestig hadden een veel moderner wapen; zij konden namelijk, als ze naar hun vaders keken, denken: ‘die vuile nazi-schoft’. Maar de oude generatie is dood of is dat binnenkort en de kwestie van vergiffenis is dan opgelost. Wat blijft zijn de Duitsers, onze vrienden uiteindelijk, en de oorlog kunnen we vergeten.

Er zijn verschillende manieren om te vergeten. De meest bespottelijke is de naïeve manier. Zo vermeldt de Franse reisgids van een

belangrijke Duitse automobielclub in de uitgave van 1993 een bijzonderheid over Limousin: ‘Zo'n twintig kilometer ten noordwesten van Limoges herinneren de ruïnes van Oradour-sur-Glane aan de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog. Enkele honderden mensen zijn er onder onduidelijke omstandigheden om het leven gekomen.’ De verwachte reactie kwam van een Duitse krant. De club erkende een ‘ernstige historische fout’ te hebben gemaakt en beloofde een rectificatie in de volgende druk. Het meest doeltreffend is te doen geloven dat je je de dingen herinnert. Dit is de techniek van de gestolen brief. Wanneer de overlevenden van Oradour op hun beurt dood zijn, wanneer hun kinderen, waarvan ik er op mijn manier ook een ben, zo oud zijn dat ze er alleen nog maar een jeugdherinnering in zien, een denkbeeldig geworden tijdstip waarvan het niet meer uitmaakt of er in de materiële ruimte nog een spoor van rest, wat blijft er dan nog over? Een dorp naast een ruïne dat in bescheiden mate geld verdient aan het toerisme? Zullen de bezoekers van het ruïnemuseum zich herinneren welke gruwelijkheden zich daar op een lentemiddag hebben afgespeeld, op 10 juni 1944? Oradour wordt tentoongesteld en tegelijkertijd vergeten, de ergste gruwelijkheden worden vergeten, niet eens door de zalvende uitwerking van de vergiffenis maar door de anesthesie van de commerciële maatschappij die geldelijke waarde toekent aan alles wat ze aanraakt en er zo de zin aan ontneemt. Maar was de herinnering aan Oradour wel nodig?

De herinnering aan oorlogen heeft nooit een nieuwe oorlog kunnen voorkomen. De organisatie van die herinnering, waarvan de militairen het grootste deel voor hun rekening nemen, heeft zelfs openlijk het tegengestelde ten doel: conditionering met het oog op toekomstige oorlogen. In het gruwelijke zijn we stellig ver gekomen, maar vanuit die invalshoek stelt Oradour niet bijster veel voor vergeleken met Auschwitz of Hiroshima. En die gruwelijkheden herinneren we ons opdat ze niet meer plaatsvinden, terwijl we er bijna zeker van zijn dat ze wél weer zullen plaatsvinden - het onmenselijke is deel van het menselijke.

Ik geloof dat het wenselijk is dat de beulen niet vergeten, al kunnen we ze hun gedrag niet voorschrijven; maar de slachtoffers moeten vergeten. De joodse identiteit ligt in de herinnering aan Jerusalem. Voegt de herinnering aan Auschwitz daar voor het joodse volk iets goeds aan toe? Ik heb geen recht van spreken als het gaat om het joodse volk, maar dat heb ik ook nauwelijks als het

gaat om Oradour. Elk mens ontleent zijn recht van spreken aan datgene wat voor hem zwaarwegend is. Het is daarentegen voor iedereen goed dat de Duitsers zich Dresden herinneren en de Japanners Hiroshima, niet om het lijden en de vernedering, die tot wraak kunnen aanzetten, maar om de oude les dat Jupiter degenen die hij kwijt wil gek maakt en dat ze in die tijd gek waren. Maar als de herinnering voor sommigen of voor anderen blijven moet, dan is het in de geëigende plaats, de geest. Het is goed geweest dat de ruïnes van Dresden en Hiroshima niet in stand zijn gehouden. Is het misschien een vergissing geweest om kamp Auschwitz en de ruïnes van Oradour wel in stand te houden? In een wijk van Hamburg hebben Jochen en Esther Gerz een monument tegen het fascisme neergezet. Het is een hoge loden zuil, vol met graffiti, die geleidelijk aan steeds verder de grond in is gezakt en sinds kort verdwenen is. Het is ook het enige monument dat de essentie van de herinnering uitdrukt: het beeld in de geest, als de materie verdwenen is.

Maar als het ondanks alles onvermijdelijk is dat de gruwelijkheden ooit terugkeren, zal dat onafwendbare moment dan worden uitgesteld door onze herinneringen? Misschien. Maar welke prijs betalen we voor deze voorzorgsmaatregel? We zijn een samenleving van de dood. We leven in de dood. We kunnen alleen nog maar bibliotheken en musea bouwen om daar eindeloos op te stapelen wat ooit is geweest. Het woord ‘herinnering’ heeft, zoals wij het gebruiken, een universele betekenis gekregen. Het is onze ultieme morele plicht. De thematiek van het geheugen, de herinnering, het verleden en de nagelaten sporen komt in elk gesprek en op elk terrein terug - een beetje zoals er rond 1900 alleen maar werd gesproken over leven, beweging, energie en dynamiek. In de aanvang van de twintigste eeuw hielden we misschien wat al te veel van kazernes, maar aan het eind van deze eeuw houden we te veel van dodenakkers.

Een trieste omgeving om in te leven en te denken. Wij leven na, post iets - wat weten we zelfs niet meer - doordat we ons voortdurend alles willen herinneren. Vóór de catastrafe, na oorlogen die te eenvoudig waren, kon de bedelaar geloven dat de dag die men zag aanbreken en de lucht die men op het puin en de brokstukken inademde, de nieuwe dageraad heetten. Maar na de catastrofe - welke? Oradour? Auschwitz? Hiroshima? - stellen we ons alleen nog maar een lange middag voor die zich eindeloos naar de avond

uitstrekt. En wat komt er na de avond? Wanneer we ons leven laten vergallen door de angst dat de nachtmerrie zich herhaalt, dan is het beter om te vergeten, met het vreselijke risico echter dat alles weer van voren af aan begint. We kunnen niet achteruit leven, met een angstig inzichten de cultus van de doden. Wat moeten we doen als de herinnering ons gaat vergiftigen? Tegen geweld is niets te doen.

Eindnoten:

1 *Dickmann was de SS-officier die verantwoordelijk was voor de repressaillemaatregel in Oradour.*
2 *Franse militaire organisatie tijdens de Duitse bezetting, bestemd voor 'de afweer van buitenlandse en binnenlandse vijanden in Frankrijk'. Het korps bestond uit Fransen; zij waren soldaat in Duitse dienst.*
3 *Onder de SS'ers die deelnamen aan de actie in Oradour waren ca. 15 Elzassers.*
4 *Chef-staf van het Oberkommando der Wehrmacht (OKW) vanaf 1938.*
5 *Hans Frank, een van Hitlers aanhangers van het eerste uur en gouverneur-generaal van het bezette Polen tijdens de Tweede Wereldoorlog, was een van de elf ter dood veroordeelden in het proces van Neurenberg.*
6 *Generaal Heinz Lammerding voerde het opperbevel over 'Das Reich', de tweede pantserdivisie van de SS, waarvan de compagnie die in Oradour huishield deel uitmaakte.*

Een nieuwe generatie schrijvers over het andere Frankrijk
Manet van Montfrans

Een nieuw decennium, een nieuw begin

In het begin van de jaren tachtig overleden vier figuren die decennia lang een dominante rol op het toneel van de Franse letterkunde en het Franse denken hadden gespeeld - Jean-Paul Sartre (1980), Roland Barthes (1980), Jacques Lacan (1981) en Michel Foucault (1984). Hun dood werd ervaren als het einde van een tijdperk en het duurde geruime tijd voordat het stof dat deze collectieve aftocht opwierp, was neergeslagen. Zo schreef, met een welhaast Parijs gevoel voor overstatement, de Duitse criticus E. Reichel in 1990 nog: 'De Franse literatuur vertoont een beeld dat doet denken aan het slot van een tragedie van Shakespeare. Het toneel ligt bezaaid met de ontzielde lichamen van de grote *maîtres à penser* van de afgelopen decennia; voor de rest heerst er stilte en scharrelen er slechts enkele schimmige bijfiguren rond'.[1] Sinds deze uitspraak zijn er zeven jaar verstreken, en in de tussentijd is duidelijk geworden dat Reichels bijfiguren hun doden resoluut de rug hebben toegekeerd en zich hebben ontwikkeld tot een nieuwe en belangwekkende generatie schrijvers. Tot die generatie behoren ook de zes auteurs van wie in dit nummer fragmenten in vertaling zijn opgenomen - Pierre Michon (1945), Alain Lercher (1948), Pierre Bergounioux (1949), Didier Daeninckx (1949), Jean Rouaud (1952) et François Bon (1953).

Lercher debuteerde als eerste in 1977 met een dichtbundel, *Aventure* (Ed. Saint-Germain-des Prés). Behalve gedichten schreef hij korte verhalen, essays en een autobiografisch getint relaas over een gruwelijke episode uit de Tweede Wereldoorlog. Bon maakte zijn entrée op het literaire toneel in 1982 met *Sortie d'usine* (Minuit). Bergounioux, Daeninckx en Michon debuteerden alle drie in 1984 bij Gallimard, de eerste met een roman, *Catherine*, de tweede met een thriller *Meurtre pour Mémoire*, en de derde met een bundel van acht verhalen, *Vies minuscules.* Daeninckx zag zijn debuut bekroond met de Grand Prix de la littérature policière. In 1990 ontving Jean Rouaud, eveneens voor zijn eerste roman, *Les Champs d'honneur*

(Minuit), de prestigieuze Prix Goncourt. Met uitzondering van Lercher die slechts incidenteel publiceert en daarom in dit gezelschap enigszins a-typisch is, kunnen deze schrijvers inmiddels bogen op een oeuvre dat weliswaar in omvang varieert, maar in alle gevallen getuigt van een zeer uitgesproken literatuuropvatting.

De terugkeer naar het verhaal

De schrijversgeneratie van de jaren tachtig heeft zich moeten ontworstelen aan de impasse waarin het verhalend proza, aanvankelijk door de dictaten van Sartre en later door die van Barthes, de Nouveau Romanschrijvers en de groep rond het (in 1960 opgerichte) tijdschrift *Tel Quel* terecht was gekomen. Sartre predikte, zoals men weet, in de naoorlogse periode het engagement en wilde de vorm ondergeschikt maken aan de boodschap. Barthes nam hier in de jaren vijftig stelling tegen en wierp zich daarbij op tot spreekbuis van de jonge Nouveau Roman. Hij benadrukte de hegemonie van de literaire vorm en van de taal en ondergroef de fundamenten van de traditionele roman - de intrige en het personage. Realisme was voor Barthes uit den boze, schrijven beschouwde hij als een hoofdzakelijk naar zichzelf terugverwijzende activiteit.

Na de verschijning van Foucaults beroemde artikel (1969) *Qu'est ce qu'un auteur?*[2] werd de rol van de schrijver gereduceerd tot die van doorgeefluik van taal- en tekststructuren. De ook door Lacan geformuleerde en door *Tel Quel* overgenomen opvattingen over het primaat van de taal ten opzichte van het subject en van de werkelijkheid bezegelden uiteindelijk, in theorie althans, het einde van de roman als verhalend genre. *Tel Quel*-auteurs als Sollers en Ricardou stelden de kenbaarheid van de wereld ter discussie; het subject is, volgens hen, opgesloten in de gevangenis van de taal: zij benadrukten het ‘tekstueel schrijven’ (*l'écriture textuelle*). Hun werk verwees niet naar de werkelijkheid maar stelde het verhaal van de *tekst in wording* op de voorgrond.

Hoewel er in de jaren tachtig onmiskenbaar een tegenbeweging op gang komt en men pogingen in het werk stelt om de intrige en een bepaalde vorm van realisme te rehabiliteren, is de invloed van de literaire taboes van de jaren zestig en zeventig nog wel merkbaar.[3] Bij de ‘jonge’ schrijvers van Minuit (de opvolgers van de *Nouveaux Romanciers*) die men gemakshalve onder het etiket ‘minimalisten’ heeft bijeengebracht (Eric Chevillard, Patrick Deville,

Jean Echenoz, Christian Gailly, Christian Oster, Jean-Philippe Toussaint), lijkt die invloed tot uitdrukking te komen in de afwijzing van elke vorm van diepte of zingeving. Gebeurtenissen en situaties zijn in hun romans over het algemeen onbeduidend, de plaatsen waar de handeling zich afspeelt onderling inwisselbaar, de personages hebben niet veel om het lijf. Hoewel het bestaan van deze personages in een wereld zonder zekerheden, dogma's of geloof, 'ondraaglijk licht' lijkt, gaan ze daar geenszins onder gebukt. Van de hunkering naar betekenis of de existentiële wanhoop zoals we die in de jaren vijftig en zestig bij absurdisten als Beckett en Ionesco aantreffen, is geen sprake. Integendeel, die zinloosheid wordt lichtvoetig en schijnbaar onaangedaan tegemoet getreden.[4] Zo deze romanschrijvers het oude ambacht van de verteller al proberen uit te oefenen, dan doen ze dat zeer terughoudend en met veel ironie, vaak langs de omweg van een parodie op traditionele verhaalpatronen.

Een andere visie op de wereld en de literatuur

Net zoals hun minimalistische collega's, verwerpen de auteurs die hier bijeengebracht zijn, de extreme vormexperimenten van de voorgaande decennia. Zo neemt Bergounioux in een van zijn essays afstand van de beroemde, te pas en te onpas geciteerde verzuchting van Flaubert, dat hij graag een roman zou willen schrijven die over helemaal *niets* zou gaan: 'Je kunt misschien wel niet schrijven wat je zou willen schrijven,' aldus Bergounioux, 'maar schrijven over *niets* is ook niet mogelijk.' De literatuuropvatting die men, vaak onder verwijzing naar deze verzuchting van Flaubert, in de jaren zeventig aanhing - de intrinsieke waarde van het spel met de vorm om de vorm, met de taal om de taal - is volgens hem onvruchtbaar.[5] Rouaud zei, in een interview na de publicatie van zijn tweede roman *Des hommes illustres* (1993), dat hij zich aan de terreur van de literaire theorie van de jaren zeventig had weten te onttrekken, dank zij het voorbeeld van een (betrekkelijk) klassiek schrijver als Patrick Modiano: 'Modiano heeft stand weten te houden, toen het schrijven van romans als een verdachte bezigheid werd beschouwd, zonder hem zou ik me misschien niet aan mijn reis in de tijd gewaagd hebben.'[6] En Daeninckx verklaarde in een recent vraaggesprek dat hij, om de zeventiger-jaren banvloek op de intrige te omzeilen, misdaadromans was gaan schrijven, een genre

dat het nu eenmaal moet hebben van een sterk, verrassend plot.[7]

Toch kunnen ook deze auteurs niet zonder meer teruggrijpen op de procédés van de negentiende-eeuwse realistische roman. Op de vraag wat zijn houding is tegenover de avant-gardebewegingen van de jaren zestig en zeventig, antwoordde Michon: ‘Ik ben er door gevoed. Ze hebben me gevormd. Dat wil zeggen dat ik ze met hartstocht heb gelezen en dat ze voor mij een pijnlijk voorbeeld zijn geweest.’[8] Zoals al blijkt uit de hierboven gegeven citaten, kan men op een dergelijke vraag van Bergounioux, Bon, Daeninckx en Rouaud een soortgelijk antwoord verwachten.

Hoewel ook in hun werk de erfenis van de voorgaande decennia terug te vinden is, bijvoorbeeld in de complexe vertelstructuren, onderscheiden deze auteurs zich op een essentieel punt van hun ‘minimalistische’ collega's. Ze benadrukken het vermogen van de roman om op een geheel eigen manier, met behulp van de taal en de vorm, iets van de werkelijkheid bloot te leggen. Hun personages zijn doorgaans niet sceptisch of onaangedaan, maar worden integendeel bewogen door de hartstochtelijke wens om de confrontatie aan te gaan met iets wat ze nog niet kennen of niet beheersen, of dat nu hun eigen innerlijke belevingswereld, de geschiedenis van een familie of een streek, de wereld van de industriële arbeid of de geheimen van het scheppingsproces betreft.

Schrijvers houden er in het algemeen niet van om onder één etiket bijeengebracht te worden, maar Bergounioux, Bon en Michon hebben verschillende malen in het openbaar hun onderlinge verwantschap benadrukt en tevens te kennen gegeven dat ze zichzelf beschouwen als leden van een grotere groep schrijvers die door één uitgevershuis, Verdier, bij elkaar is gebracht. Met uitzondering van Rouaud, publiceren alle genoemde schrijvers periodiek bij het kleine, in 1979 opgerichte Verdier dat gevestigd is in Lagrasse, in het land van de Katharen. Deze excentrische positie vindt men terug in de afstand die de Verdier-auteurs bewaren ten opzichte van het Parijse literaire milieu.[9]

Van de Derde Republiek tot mei '68

Voor zover het de hier bijeengebrachte schrijvers betreft, is die afstand in zekere zin aangeboren: geen van hen is afkomstig uit Parijs. Bon en Rouaud zijn geboren in de Loire-streek, de eerste in de Loire-Inférieure, de tweede in de Vendée. Bergounioux heeft

tot zijn zeventiende in Brive-la-Gaillarde gewoond, een stadje op de grens tussen Lot en Corrèze, en Michon heeft zijn kindertijd doorgebracht op het platteland, in het afgelegen en ontvolkte departement Creuse. Alain Lercher woonde tot zijn twintigste in Straatsburg, zijn vader was een Elzasser en zijn moeder kwam uit Oradour-sur-Glane, in de buurt van Limoges. Daeninckx tenslotte is geboren tussen de fabrieken van Aubervilliers, een Parijse voorstad die nog steeds samen met Saint Denis het bastion van de 'rode' banlieues vormt.

Een ander punt van overeenkomst is dat deze schrijvers allemaal uit een eenvoudig milieu afkomstig zijn en kennis hebben gemaakt met de literatuur via het onderwijs dat in de jaren vijftig en zestig nog heel sterk op de leest van de Derde Republiek geschoeid was. Zo schrijft Bergounioux in een studie over Michon:

> Meer dan een halve eeuw is de republikeinse school met zijn nationale onderwijsprogramma's, zijn strenge moraal, zijn edelmoedige idealen de enige mogelijkheid geweest om in die afgelegen, arme streken waar men nog altijd patois sprak, afstand te nemen van je omgeving en jezelf te bevrijden.[10]

Over datzelfde onderwijs zegt Michon, minder sereen, dat het hem een wereld liet zien waarin hij zich een buitenstaander voelde, terwijl hij van meet af aan niets liever wilde dan er bij horen. Dat gevoel van uitsluiting en een daaruit voortvloeiende, ironische overwaardering van de literatuur zijn twee met elkaar verbonden hoofdthema's in Michon's werk:

> Ik heb soms de indruk dat veel schrijvers van onze generatie, de Verdier-auteurs en anderen die afkomstig zijn uit afgelegen gehuchten of uit de banlieue, zich allemaal in dezelfde situatie bevinden: we voelen ons vreemdelingen, inheemse immigranten. We zijn misschien de laatste arme afstammelingen van het openbaar onderwijs: degenen die op school teksten van Racine en Hugo leerden en daarbij het gevoel hadden dat ze een totaal andere, vreemde taal onder ogen hadden. Wij hebben ons die literatuur met geweld willen toeëigenen.[11]

Alvorens te gaan schrijven en in hun werk terug te grijpen op de

ervaringen van een jeugd in de provincie, hebben al deze schrijvers hun geboortestreek verlaten om te gaan studeren of hun brood te verdienen. Bergounioux en Lercher bezochten beiden de Ecole Normale Supérieure en werden daarna leraar. Michon et Rouaud studeerden letteren in Clermont-Ferrand en Nantes om zich vervolgens met overgave te storten in wat de geschiedenis is ingegaan als ‘de grote weigering’ van de generatie van mei '68. Michon zegt in het al eerder geciteerde interview dat mei '68 voor hem een betonnen alibi is geweest om zich verre te houden van de burgermaatschappij. We herkennen deze Michon van de jaren zeventig in de ik-verteller van *Vies minuscules*, die geen werk en geen sociaal leven heeft en verteerd wordt door frustratie omdat hij er niet in slaagt die grote roman te schrijven waar hij van droomt. Rouaud herinnert zich dat zijn medestudenten in 1970 de mening waren toegedaan dat ze tot elke prijs moesten zien te vermijden aan het arbeidsproces deel te nemen teneinde aan de zo gevreesde ‘vervreemding’ te ontkomen. Ook hij erkent dat dit standpunt hem erg goed uitkwam, omdat hij zichzelf totaal ongeschikt achtte om een beroep uit te oefenen.[12] François Bon doorliep tussen 1970 en 1974 de Ecole nationale supérieure d'arts et métiers in Bordeaux en Angers, en zwierf daarna vier jaar als electrotechnisch ingenieur over de wereld. Zijn werk in Franse, Duitse, Russische en Indiase fabrieken bracht hem in aanraking met een wereld waarin door de technologische revolutie de leef- en arbeidsomstandigheden drastisch gewijzigd werden. Daeninckx, tenslotte, vond na zijn middelbare schooltijd werk bij een drukkerij en werd daarna journalist bij de locale pers, een ware ‘schrijffabriek’ aldus Daeninckx, in de Parijse banlieue.

Voor Bergounioux en Bon was mei '68 het begin van een lange periode van politiek activisme in de Franse Communistische partij. Bergounioux bleef lid tot 1985, Bon werd al eerder geroyeerd, in 1978, toen hij zich tijdens een verblijf in Moskou te kritisch uitliet. Bij beide auteurs valt het eind van hun politieke engagement samen met het begin van hun schrijverschap. Bergounioux en Bon schrijven echter nog steeds in hun ‘vrije’ tijd. Bergounioux geeft les aan een middelbare school in Gif-sur-Yvette in de buurt van Parijs en Bon begeleidt al vele jaren ‘schrijfwerkgroepen’ (*ateliers d'écriture*) in opdracht van de reclassering of de sociale dienst of in gevangenissen. In het recent verschenen *Ç'était toute une vie* (Verdier, 1996) beschrijft hij zijn ervaringen met een dergelijke groep in Mont-

pellier, een stad met een van de hoogste werkloosheidspercentages (34%) in heel Frankrijk.

Michon en Rouaud kozen vrijwillig voor een bestaan aan de zijlijn van de maatschappij; Bergounioux, Bon en ook Daeninckx, de enige die uit een echt arbeidersmilieu komt, zetten zich in voor de mensen die zich onvrijwillig, door afkomst en gebrek aan opleiding, aan de rand van de samenleving bevinden, daar waar de economische klappen vallen. Beide keuzes zouden kunnen verklaren waarom deze schrijvers zich tenslotte met hart en ziel in de literatuur hebben gestort. Voor Michon en Rouaud is schrijven een manier om toch deel te hebben aan dat openbare leven dat ze aanvankelijk schuwden. Voor de anderen is de literatuur een middel om afstand te nemen van hun *vita activa.*

Pierre Bergounioux: tussen Lot en Corréze

Bergounioux situeert zijn romans (zelf spreekt hij liever over *récits* of over *verhalende teksten* om het autobiografische karakter van zijn werk te onderstrepen) onveranderlijk in zijn geboortestreek, in het hart van Frankrijk, tussen de Corrèze, de Lot en de Dordogne. Hij verbindt de herinneringen aan zijn eigen, als paradijselijk beleefde kindertijd met de beschrijving van het leven van de generaties die hem zijn voorgegaan. Een leven dat zich volgens een eeuwenoud, onveranderlijk patroon voltrok en geheel in beslag werd genomen door het werk op het land. Halverwege de jaren zestig wordt met de uitvoering van de Europese landbouwpolitiek de ontwrichting van deze samenleving definitief bezegeld. De schrale akkers in de heuvels worden weer aan de natuur prijsgegeven, de dorpen herbergen nog slechts oude mensen. Maar eigenlijk werden die onomkeerbare veranderingen al ingeluid door de Eerste Wereldoorlog, het moment waarop, zoals Bergounioux in zijn roman *Miette* (1995) schrijft, ‘de tijd vanuit de vlakte tegen de heuvels opkroop, zich door de rivierdalen perste en zich ook van de hoogvlaktes van de Limousin meester maakte.’

Nostalgie naar een kindertijd waarin de dualiteit van lichaam en geest nog niet zo pijnlijk duidelijk was, de wens om het leven van zijn voorouders en de geschiedenis van zijn geboortestreek te boekstaven en de plicht om door zijn zoektocht ‘naar de oorsprong’ erachter te komen wie hij zelf nu eigenlijk is: dat zijn de voornaamste drijfveren van de schrijver Bergounioux.[13] In zijn romans

(het zijn er inmiddels tien) vertelt Bergounioux de geschiedenis van de verschillende takken van zijn familie. *La Maison rose* (1987) gaat over de relaties tussen de verschillende leden van zijn familie van moederszijde, die getekend zijn door de tragedie van twee wereldoorlogen. *Ç'était nous* (1989) is het relaas van de zomervakanties die de ik-figuur samen met zijn neef tussen zijn elfde en zijn zeventiende doorbracht op het platteland, in het hart van het paradijs. In *L'Orphelin* (1992) analyseert de ik-figuur de moeizame verhouding met zijn vader, een wees wiens eigen vader nog voor zijn geboorte in de Eerste Wereldoorlog sneuvelde. In *Miette* (1995) beschrijft Bergounioux de levensloop van vier kinderen uit één gezin die aan het begin van de twintigste eeuw geboren zijn en tevergeefs proberen om de traditionele rolpatronen van de boerenstand te doorbreken. Exemplarisch is het leven van de oudste zoon Baptiste die het grondbezit van de familie met naaldbomen beplant. Als Baptiste sterft, zal hij honderden hectaren onvruchtbare grond hebben bebost, zodat de ontvolkte heuvels het volgende millennium onder een eeuwig groene mantel kunnen binnengaan.[14]

In elke roman van Bergounioux vinden we dezelfde ik-verteller, dezelfde tegenstelling tussen de zonnige, lichte Lot, het departement waar de moeder van de schrijver vandaan komt, en de vochtige, sombere Corrèze, de geboortestreek van zijn vader. Dezelfde overtuigende, poëtische weergave ook van zintuiglijke ervaringen. Behalve Claude Simon en Pierre Michon zijn er misschien geen andere hedendaagse Franse auteurs die de lezer zo direct en beeldend betrekken bij de waarnemingen van hun personages. Die personages zijn bij Bergounioux vaak kinderen die zien en horen voordat ze weten en begrijpen. Soms ook zijn het volwassenen die door hun werk op het land in symbiose leven met de natuur (‘les choses’) of die wanneer ze in levensgevaar verkeren zich instinctmatig, afgaand op de signalen van hun zintuigen, proberen te redden. Het is dan ook niet verbazend dat Bergounioux in zijn essays vaak naar Faulkner verwijst, de ‘schrijver-farmer’ die, afkomstig uit een door de Burgeroorlog geruïneerd plantersgeslacht, zijn werk wijdde aan de beschrijving van het verval van de zuidelijke staten, en een meester was in de weergave van dergelijke zintuiglijke ervaringen.

Parallel aan zijn romans heeft Bergounioux een aantal korte teksten gepubliceerd, waarin hij telkens een van de aspecten van de landschappen of de figuren uit zijn romans belicht en verbindt met

een wat abstractere beschouwing. *Le Chevron* (Verdier, 1996) is zo'n mooie, beeldende beschouwing. De titel verwijst naar de kenmerkende vorm van de heuvels in dit gebied (het woord betekent ‘keper’, maar is in de vertaling verduidelijkt met de aanvulling ‘omgekeerde V’). Het landschap is een beproeving voor de wandelaar: hij klimt met veel moeite omhoog in de hoop op een weids uitzicht, maar eenmaal boven aangekomen ziet hij slechts het volgende dal en de volgende dichtbegroeide heuvel voor zich. Dit tegenstrevende, heuvelachtige land dat je geen moment rust gunt, nooit voldoening geeft, staat bij Bergounioux, een overtuigd aanhanger van de theorie der klimaten van Montesquieu, symbool voor het moeizame proces dat leven en schrijven voor hem, ‘Corrézien’ van vaderszijde, is.[15]

François Bon: de wereld als banlieue

Bergounioux behoort tot de laatste generatie die met eigen ogen een nu verdwenen rurale samenleving heeft zien functioneren. François Bon heeft tijdens zijn omzwervingen een heel andere wereld leren kennen, die van de industrieterreinen, de slaapsteden, de auto-wegen, de supermarkten, de massa-consumptie en het massavermaak. Over die monotone wereld, het werk in een fabriek en het leven van degenen die door de toename van de werkloosheid zijn uitgestoten of in de marge terechtgekomen, en die geen mogelijkheid hebben om afstand te nemen van hun eigen lot, schrijft Bon. De taak van de literatuur is naar zijn idee vooral om de nog niet in de literatuur beschreven delen van de sociale werkelijkheid te verwoorden.

Bon's debuut, *Sortie d'usine*, is een roman over een arbeider wiens arm verbrijzeld raakt bij een bedrijfsongeval. Bon probeert om de wereld van zijn personages van binnenuit te beschrijven en maakt daartoe in romans als *Limite* (1985), *Le crime de Buzon* (1986), *Décor Ciment* (1988), *Le calvaire des chiens* (1990) en *Fait divers* (1994) gebruik van elkaar afwisselende monologen. Een procédé dat de verschillende personages aan het woord laat en voor afwisseling in het vertelperspectief zorgt, maar ook het gebrek aan werkelijke communicatie benadrukt. Bon laat zich, net zoals degenen die model staan voor zijn personages, weinig gelegen liggen aan de gangbare syntaxis; vooral zijn woordvolgorde en gebruik van interpunctie zijn verre van conventioneel.

Un fait divers is gebaseerd op een kort bericht in het grootste streekblad van Frankrijk, de *Ouest-France*, en gaat over een werkloze man die in een doodse voorstad van Le Mans in een vlaag van agressie en frustratie de vermeende vriend van zijn ex-vrouw doodsteekt en vervolgens de getuigen van de moord een nacht lang in gijzeling houdt. Geweld is een uiterste middel om met de anderen in contact te komen, maar maakt dit contact tegelijk voorgoed onmogelijk. Alle mensen die direct of indirect betrokken zijn geweest bij dit drama, komen in korte monologen aan het woord en vertellen wat deze tragedie voor hen heeft betekend.

In het al even sombere *L'enterrement* (Verdier, 1992) keert Bon terug naar zijn geboortestreek.[16] De ik-figuur is voor dag en dauw uit Parijs vertrokken om de begrafenis van een jeugdvriend in een dorp in de Vendée bij te wonen. Hij is een vreemdeling in het dorp en registreert afstandelijk alle details van het begrafenisritueel - de bijzonderheden van kist, stoet en graf, het rollenspel van de treurende familieleden en de kakofonie van gemeenplaatsen tijdens de maaltijd na afloop. Het verhaal wordt niet lineair verteld, maar volgt de associaties en de herinneringen van de verteller. Heel knap schetst Bon de resten van een al half verstedelijkte dorpsgemeenschap in de door grootschalige landbouw en toerisme onttakelde Vendée. Heel geraffineerd ook geeft Bon stukje bij beetje, en met een prachtig gebruik van het Drosteblikjesprocédé, de figuur van de dode vriend gestalte. De beschrijvingen van het vlakke, waterrijke landschap waar een koude decemberwind overheen vlaagt, zijn buitengewoon beeldend, juist door hun geserreerdheid en bijna telegram-achtige stijl.

Het hier opgenomen fragment, *Détail*, is afkomstig uit *Temps machine* (Verdier, 1993) waarin Bon een aantal herinneringen aan zijn eigen omzwervingen door het Europa van de fabrieken en de slaapsteden heeft opgetekend.

Pierre Michon: zelfportretten van een schrijver uit de Creuse

Het werk van Michon telt zestien novellen, verdeeld over zeven bundels. Of ze nu de lotgevallen van de boeren van de Creuse schilderen of het leven van grote kunstenaars, al deze verhalen draaien om het vraagstuk van de artistieke schepping. Waarom gaat men schrijven, of schilderen? Wanneer, naar aanleiding van

wie en van wat? *Vies minuscules* gaat over eenvoudige dorpse mensen - familieleden van de verteller, een pastoor, een boerenknecht. Mensen die hebben geleefd en zijn gestorven zonder enig opzien te baren. Het lot van deze ongeletterde mensen doet de ik-verteller, een schrijver die er niet toe komt om te schrijven, nadenken over zijn eigen verhouding tot de taal. In de verhalen die Michon na dit debuut geschreven heeft, draait hij deze formule om en laat hij het leven van beroemde kunstenaars vertellen door onbekende tijdgenoten die verwonderd en niet begrijpend het gezwoeg van de worstelende kunstenaars gadeslaan. Zo gaat *Vie de Joseph Roulin* (Verdier, 1988) over de laatste jaren van Van Gogh in Arles, is *Maîtres et serviteurs* (Verdier, 1990) een drieluik gewijd aan Watteau, Goya et een leerling van Piero della Francesca, en wordt in *Rimbaud le fils* (Gallimard, 1991) een beeld opgeroepen van de jeugd van Rimbaud en van zijn overrompelende entree in het literaire leven. Ook in *Le roi du bois* (Verdier, 1996) figureert weer een kunstenaar, de zeventiende-eeuwse landschapsschilder Claude Le Lorrain. Uitzondering op dit vaste stramien vormt *La Grande Beune* (1996), het verhaal over de lotgevallen van een jonge onderwijzer in een dorp in de Dordogne aan het begin van de jaren zestig.[17]

In de weergave van zijn visie op Rimbaud gaat Michon uit van een serie afbeeldingen, en in het bijzonder van de foto's en reproducties die in het Pléiade-album over Rimbaud (1957) zijn opgenomen. De centrale scène in dit verhaal, een fotosessie in Mont-martre, in de herfst van 1871, is geïnspireerd door het beroemde ovale portret dat Carjat van Rimbaud maakte.[18] Deze scène wordt ingeleid door een aantal andere momentopnamen. Michon ondervraagt de getuigen van Rimbauds komeetachtige verschijning op het literaire toneel. Georges Izambard, zijn leraar rhetorica op het lyceum van Charleville, bij wie Rimbaud steun en aanmoediging vond; Théodore de Banville wiens gedichten niemand meer leest maar die rond 1870 als mentor van de Franse dichters optrad en al vroeg hoorde hoe een sombere hang naar het absolute doorklonk in het ritme van Rimbauds alexandrijnen; en Verlaine natuurlijk, die in 1872 door Fantin Latour in een vertrouwelijk terzijde met Rimbaud vereeuwigd werd (het beroemde schilderij *Le coin de table*), maar die in 1874 met een slecht gericht schot aan zijn stormachtige verhouding met Rimbaud een einde maakte.

Aan het hoofd van deze stoet heeft Michon de kroongetuigen geplaatst, de ouders van Rimbaud, van wie geen beeltenis bewaard

is gebleven, maar die, zoals Michon suggereert, misschien de oorzaak zijn van de nooit aflatende opstandigheid, de onlesbare dorst naar het absolute, de zichzelf consumerende passie die Rimbaud als een wervelwind door de porseleinkast van de Franse letteren jaagt en hem na een literaire bliksemcarrière van vijf jaar, na veel omzwervingen uiteindelijk als wapenkoopman in het Afrikaanse Harrar, ver van alle verzen van de wereld, doet belanden. Zoals hij in de titel van zijn boek *Rimbaud le fils* al aangeeft, ziet Michon Rimbaud vooral als zoon en dan in het bijzonder als zoon van een tyrannieke, liefdeloze moeder die, nadat haar man haar verlaten heeft, haar vier kinderen met harde hand opvoedt. *La bouche d'ombre* is de bijnaam die Rimbaud geeft aan deze boze fee die aan de wieg van zijn dichterschap heeft gestaan en in de confrontatie met wie hij de Franse poëzie op haar grondvesten heeft doen schudden. ‘De literatuur is een manie, een kunst, waarin je je moet opsluiten, als in een zak waarin je eerst de moeder gesmeten hebt die je nu eenmaal hebt, de kinderen die je nooit zal krijgen, alle mensen om je heen, en uit de worsteling in die zak dient je werk geboren te worden,’ schrijft Michon in een sleutelpassage die wel evenzeer op hemzelf als op Rimbaud van toepassing lijkt.[19]

Al Michon's verhalen of novellen bewegen zich in het grensgebied tussen biografie, autobiografie en roman, en verwijzen naar de cruciale ervaring van de ‘arme afstammeling van de republikeinse school’ die er lange tijd overtuigd van is geweest dat de literatuur buiten zijn bereik en zijn mogelijkheden lag. Als Michon tenslotte in 1984 debuteert, voelt hij dat als een enorme bevrijding, bijna als een teken van goddelijke genade. Dat gevoel maakt zich soms ook meester van Michon's lezer. Michon schrijft een weerbarstig, compromisloos proza, vol registerwisselingen en ongewoon woordgebruik, dat een grote beeldende kracht bezit. Het is moeilijk om niet in de ban te raken van de stijl van een schrijver die zijn personages laat ‘verschijnen’, die beknopt en intens de uitstraling van een plaats, van een landschap weet weer te geven.

Generatiegenoten van Michon beschouwen hem zonder uitzondering als een groot stilist. Erkenning in bredere kring kreeg Michon in december 1996 toen hij de Grand Prix de la Ville de Paris voor zijn hele werk in ontvangst mocht nemen.

Jean Rouaud: de Loire-Inférieure

Ook Jean Rouaud schrijft over *vies minuscules*, de alledaagse levens van de inwoners van een klein dorp dat tussen Bretagne en de Vendée ingeklemd ligt. Random is de veelbetekenende naam die Rouaud in zijn werk aan dit dorp geeft. Zoals Bergounioux exploreert ook Rouaud in zijn autobiografische romans het verleden van zijn naaste familieleden. Zijn grootvader maakte hij tot hoofdfiguur in *Les Champs d'honneur*, zijn vader, handelsreiziger in serviesgoed, verzamelaar van zeldzame stenen en verzetsheld, is de protagonist in *Des hommes illustres* (1993). In *Le monde à peu près*[20] vertelt de schrijver het verhaal van zijn eigen jeugd die overschaduwd werd door de dood van die vader die op eenenveertigjarige leeftijd stierf en zijn toen elf-jarige zoon ontroostbaar achterliet.

Rouaud's speurtocht in de familie-archieven herinnert ons eraan dat ook en misschien wel juist de levens van eenvoudige mensen soms tragische raakpunten hebben met de Geschiedenis. In zijn eerste roman neemt hij ons mee terug naar de Eerste Wereldoorlog, *la Grande Guerre* voor de Fransen, waar een van zijn ooms de verschrikkingen van de loopgraven bij Ieper overleeft om in zijn geboortestreek met door gifgas aangetaste longen te sterven. In Rouaud's tweede boek komen we, in een lange flashback, samen met de vader terecht in de Tweede Wereldoorlog en het verzet. Die flashback eindigt met een zin van zeven pagina's waarin het bombardement op Nantes in 1943 beschreven wordt. In het derde deel van wat nu tot een trilogie is uitgegroeid beleven we samen met de jeugdige verteller de tijd die hij in de jaren zestig op een internaat in Saint-Nazaire heeft doorgebracht en daarna de roerige studentenjaren in Nantes aan het begin van de jaren zeventig.

Rouaud schetst zijn familiegeschiedenis tegen de achtergrond van het oude Frankrijk van de Derde en Vierde Republiek, zoals het was voordat de bulldozers van de herverkaveling hun vernietigend spoor door het landschap trokken. Maar voor Rouaud is het toch in de eerste plaats het verlies van zijn vader dat ten grondslag ligt aan zijn wens om te schrijven. ‘Al mijn romans’, zei de schrijver in een recent interview, ‘komen voort uit dezelfde vraag: waarom is het voor mij zo moeilijk geweest om na de dood van mijn vader mijn plaats te vinden? In mijn romans probeer ik op die vraag een antwoord te geven.’[21] De enige expertise waarover de verlegen, bescheiden verteller (hij verschuilt zich graag achter de

vous-vorm) in *Le monde à peu près* beschikt, ligt op het gebied van dood en sterven:

> Zodra er gesproken wordt over overlijden, begraven, rouw, kerkhof, onherstelbaar verlies, ontroostbaar verdriet, dierbare nagedachtenis, spits je je oren: dit is voor jou bedoeld. Daar kun je over meepraten.[22]

En zo getuigt dan ook de regen die in de beschrijvingen van deze plattelandsmikrokosmos zo buitensporig vaak voorkomt en zo lyrisch wordt bezongen, niet van realisme, maar van de gemoedstoestand van de verteller die de wereld 'bij benadering' ziet, niet alleen omdat hij bijziend is en geen bril wil dragen, maar ook omdat hij die wereld ontwaart achter een gordijn van regen of, zo men wil, door een waas van tranen.

Didier Daeninckx: Aubervilliers, de rode voorstad

Na zijn succesrijke debuut *Meurtre pour mémoire* schreef Daeninckx een vijftiental misdaadromans waaronder *Play Back* (Manya, 1986), waarvoor hij de Prix Mystère de la critique ontving, en *Le facteur fatal* (Denoël, 1990), waarvoor hij de Prix populiste kreeg. Vanaf 1987 publiceert hij ook korte verhalen waaronder *Zapping* (Denoël, 1993), *Main courante* Verdier, 1994) en *Les figurants* (Verdier, 1995). Een groot gedeelte van Daeninckx' werk wordt gevoed door de kleurrijke geschiedenis van Aubervilliers dat van oudsher een wijkplaats voor vluchtelingen en immigranten is geweest. In 1871 vestigden er zich de Elzassers die zich niet wilden voegen naar het Duitse bewind; in 1919, toen in Frankrijk het rechtse Bloc National aan de macht kwam, was Aubervilliers de eerste extreem linkse stad; na 1936 streken er duizenden Spaanse Republikeinen neer en tijdens de Algerijnse oorlog in de jaren vijftig was het een broedplaats van verzet tegen de politiek van de Franse regering. Het hier opgenomen verhaal *La page cornée* (uit *La main courante*) verwijst naar de Spaanse burgeroorlog en de inspanningen van de Internationale om de Spaanse Republikeinen van wapens te voorzien. Van de hier genoemde schrijvers is Daeninckx het meest 'traditioneel', zowel in de manier waarop hij vertelt als in zijn taalgebruik en stijl.

Alain Lercher: Oradour-sur-Glane

Aain Lercher schreef slechts enkele prozateksten, waaronder een verhalenbundel *Le Dos* (Verdier, 1992), en een aantal opstellen verzameld in *Géographie* (Gallimard, 1990) en *Prison du temps* (Verdier, 1996). *Les Fantômes d'Oradour* verscheen bij Verdier op 10 juni 1994, precies vijftig jaar nadat de Duitse pantserdivisie *Das Reich*, die ook een aantal Elzassers telde, in het Franse dorp Oradour-sur-Glane een gruwelijk bloedbad aanrichtte. Het was een represaille-actie: het Franse verzet had een SS-generaal ontvoerd. Bijna de gehele bevolking van Oradour, 624 mannen, vrouwen en kinderen, kwam daarbij om het leven. Het is een van de vele episoden uit de beladen geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Frankrijk waar men lange tijd over gezwegen heeft. Tijdens het proces dat in 1953 in Bordeaux werd aangespannen tegen 21 soldaten die meegedaan hadden aan dit bloedbad, bevonden zich 14 Elzassers. Zij werden veroordeeld, maar de Assemblée nationale stemde voor amnestie omdat deze soldaten gedwongen waren geweest om in het Duitse leger dienst te nemen. In Oradour richtte men twee gedenkzuilen op: op de ene zuil staan de namen van de afgevaardigden die voor amnestie hadden gestemd, op de andere de namen van de SS-ers en de Elzassers die veroordeeld waren.

'Ik ben grootgebracht met de herinnering aan Oradour,' schrijft Lercher in dit boek: twee van zijn familieleden, zijn overgrootmoeder en een oudoom van moederszijde, kwamen op 10 juni 1944 om. Zijn ouders woonden tijdens de oorlog in het naburige Limoges. Lercher beschrijft de geschiedenis van Oradour vanuit verschillende invalshoeken. Hij begint met een sober, ingehouden en objectief verslag van de gruwelijke feiten, vervolgens legt hij uit waarom hij zich persoonlijk betrokken voelt, en daarna wijdt hij zich aan een bespiegeling over het nut en de noodzaak van het in stand houden van dergelijke herinneringen. Lerchers tegendraadse conclusie is dat het noodzakelijk is, niet om te vergeven, maar wel om te vergeten: een volk dat leeft, vergeet zijn verleden.

Nieuwe ervaringen, nieuwe vormen

'Alle authentieke literatuur,' aldus Bergounioux, 'komt voort uit een nieuwe ervaring en uit een vorm die bij die ervaring past, dus ook nieuw is en veroverd op de dwang van al bestaande vormen.'

Van de hier besproken schrijvers voldoen Bergounioux zelf maar ook Bon, Michon en Rouaud aan deze beide criteria. Hun werk brengt nieuwe ervaringen tot uitdrukking: ze schrijven over een perifere wereld die aan ingrijpende veranderingen onderhevig is, de wereld van de provincie en van de arbeid, en die misschien onder de druk van het Parijse intellectualisme van de laatste decennia althans in de literatuur terra incognita is gebleven. Door de keuze van hun onderwerpen knopen deze schrijvers aan bij de traditie van de grote negentiende-eeuwse roman. Opvallend is daarbij de aandacht voor de geschiedenis en met name voor de rol van de wereldoorlogen. Deze ontwikkelingen gaan gepaard met een zoeken naar vooral stilistische vernieuwingen waarbij echter uitdrukkelijk naar een evenwicht tussen leesbaarheid en complexiteit wordt gezocht. Als men zich dan realiseert dat de hier gepresenteerde selectie van auteurs uiteraard zeer beperkt is en dat de Verdier-auteurs slechts een bepaalde richting in de eigentijdse Franse literatuur vertegenwoordigen, dan is, hoop ik, duidelijk dat er alle reden is om zich in die literatuur te blijven verdiepen.

Eindnoten:

1 *E. Reichel, 'Biographien, Autobiographien und Nationalbibliographien - aber keine gute Romane' in: Deutsch-Französisches Institut (Hg):* Frankreich-Jahrbuch, *Opladen, 1990, p. 218.*
2 *Dit artikel verscheen in het* Bulletin de la Société française de Philosophie *(1969).*
3 *Zie voor een volledig overzicht van de ontwikkelingen in de Franse literatuur van de jaren 80, Wolfgang Asholt*, Der Französische Roman der Achtziger Jahre, *Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1994.*
4 *Voor meer informatie over het zogenaamde minimalisme, zie Fieke Schoots, 'L'Ecriture 'minimaliste', in: M. Ammouche-Kremers & H. Hillenaar, éds.* Jeunes auteurs de Minuit, *CRIN 27, 1994, pp. 127-144.*
5 *Pierre Bergounioux, 'Pierre Michon et la litterature passée' in:* La Cécité d'Homère, *Straatsburg, Circé, 1995, p. 75.*
6 *Jean Rouaud, l'enfant prodige, a survécu au prix Goncourt', in:* L'Evénement, *2 au 8 septembre 1993.*
7 *'Daeninckx, un gars d'Aubervilliers', Gesprek François Maspero/Didier Daeninckx in:* Le Monde, *vendredi 16 août 1996, p. 18.*
8 *Gesprek met Marianne Alphant in: 'Rencontre avec Pierre Michon', dossier van* L'Oeil de la lettre, *Librairie des Temps Modernes, Orléans, 1994, p. 6.*
9 *Verdier geeft niet alleen contemporaine Franse literatuur uit, maar ook vertalingen uit het Hebreeuws, Italiaans, Russisch en Spaans, Voor meer informatie over deze uitgeverij, zie: 'Carte blanche aux éditions Verdier', in:* Atlantiques *105, Bordeaux, Centre régional des lettres d'Aquitaine, 1995.*
10 *'Pierre Michon et la littérature passée''*, op. cit. *p. 78.*
11 *Gesprek Marianne Alphant/Pierre Michon*, op. cit. *p. 4.*
12 *Michel Castaing, 'Jean Rouaud, le kiosquier sans convoitises', in:* Le Monde, *Dimanche 30 septembre-lundi 1er octobre 1990.*
13 *Zo laat Bergounioux zich uit in een interview met Marie-Laure Picot, 'F'aurais aimé écrire pour les morts', in:* Le Matricule des Anges *no 16, Montpellier, 1996, p. 21.*
14 Ç'était nous *verscheen in een vertaling van Marianne Kaas, (*Dat waren wij*), in 1994 bij Uitg. G.A. van Oorschot.* Miette, *eveneens vertaald door Marianne Kaas, (*De komst van de tijd*), verschijnt daar in april 1997.*
15 *Interview met Marie-Laure Picot* op. cit., *pp. 20, 21.*
16 Un fait divers *verscheen onder de titel* Gemengde berichten *in 1995 bij Uitg. G.A. van Oorschot in een vertaling van Marianne Kaas. Frans de Haan vertaalde* L'enterrement *dat in april 1997 als* De begrafenis *bij Van Oorschot zal verschijnen.*

17 Maîtres et serviteurs *en* Vie de Joseph Roulin *kwamen in 1996 in een band bij Uitg. G.A. van Oorschot uit (vertaling Rokus Hofstede). De vertaling van* La Grande Beune, *eveneens van Hofstede, verschijnt onder de titel* De hengelaars van Castelnau *in april 1997.*
18 Rimbaud le fils, *Gallimard, Colt.* L'un et l'autre, *1991, pp. 87-101.*
19 Ibidem, *p. 93.*
20 *Bij Uitg. G.A. van Oorschot verschenen* De velden van eer *(vertaling Marianne Kaas, Frans de Haan, 1991) en* Illustere voorgangers *(vertaling Marianne Kaas, 1994). De vertaling van het derde deel van dit drieluik*, De wereld bij benadering *verschijnt (eveneens in een vertaling van Marianne Kaas) in april 1997.*
21 *Zie* Lire, *no 251, 1996, p. 46.*
22 Le monde à peu près, *Minuit, 1996, p. 61.*

Vertaald proza

De keper
Pierre Bergounioux
(Vertaling Tineke van Dijk)

Onze ervaring staat in het teken van de afgevlakte keper of omgekeerde V, niet al te hoog, die zich in ons departement herhaalt tot in het oneindige. Van Pompadour in het westen, aan de rand van Périgord, tot Millevaches, op de hoogvlakte naar het oosten toe, van Bort, waar Auvergne haar kudde vulkanen laat weiden, tot Turenne aan de andere kant, verlicht door het wit van het zuiden, doen we niets anders dan altijd dezelfde, steeds opnieuw verrijzende groene heuvelborst beklimmen en weer afdalen: we zijn in Corrèze.

Ons ongeluk, zeggen we, is ons onvermogen om rustig in een kamer te blijven zitten. Dat zou ons beslist heel wat moeite en teleurstelling besparen. We zouden onze dagen verdromen. De wereld zou ons bespaard blijven. We zouden slechts bezig zijn met onszelf, dat wil zeggen met niets. Want we zijn datgene waarvoor we openstaan.

Het voornaamste effect van de alomtegenwoordige, afgeronde heuvel is de begrenzing van onze blik, de beteugeling van het snelle en krachtige zintuig waarmee we moeiteloos raken aan het hemelgewelf. Het wordt onmiddellijk belemmerd en verzwakt door het object dat er voor ons mee verbonden is. Van welke kant je het ook inzet, het botst meteen op de hindernis die de aarde ervoor opwerpt. Nergens heb je vrij uitzicht, krijg je een indruk van wat aarde, horizon en verte precies zijn. Je zit met je neus op de helling die je beklimt. En denk maar niet dat het veel uitmaakt of je boven aankomt. Wat je te zien krijgt, als de top al niet net als de flanken is overdekt met kreupelhout, getooid met brem en ander struikgewas, is het volgende dal en de flank van de volgende heuvel. Hetzelfde als waar je aan begonnen was met het idee eruit te komen, de hoop op uitsluitsel.

Je hebt de klamme schaduw van het dal achter je gelaten. Je hebt gelopen, je ingespannen, je een weg gebaand door de dichte palissade van kastanjebomen, over de bolsters, door de braamstruiken. Je bent bezweet. Je hart gaat tekeer. Je bent omhoog geklommen. Terwijl je je weg zocht, dacht je vrij zicht te zullen krijgen en je verheugde je erop. Die verwachting lag ten grondslag aan je inspanning, besloten in je hijgen. De schrale, onvruchtbare bodem

waar de rots doorheen schemert, is langzaam opgelopen, moeizaam in de buurt van horizontaal gekomen, maar de staken, de tienjarige bremstruiken zo groot als bomen, die zijn niet geweken. Wat je gedaan hebt, is voor niets geweest. Je hebt iets opgeofferd, jezelf geen rust gegund, en je hebt niets bereikt. Het is om het even. Je ziet niet méér. Je hebt je tijd verdaan. De tijd die door het dal stroomt, die de heuvelborst bedekt, net als de stekelige bomen, die tijd heeft geen waarde, levert niets op. Je kunt hem niet ruilen voor iets anders. Je hebt hem actief besteed, je verwacht er iets voor terug maar komt bedrogen uit. Vanaf de top waar je op adem komt, krijg je niet eens een uitzicht van een mijl bijvoorbeeld, een klein panorama met mooie velden, met het begin van een gemakkelijke, rechte weg naar het onbekende, het nieuwe. Op zijn best krijg je hetzelfde en meestal helemaal niets, braamstruiken, kreupelhout, bossen brem.

De wereld zou een kamer zijn als het in onze aard lag te genieten van een duurzame en verzadigende rust. Maar zo is het niet. De wereld bestaat. Wij ook, en het een is waarschijnlijk niet los te zien van het ander. We willen graag overal heen, we zijn nieuwsgierig, en de dingen zijn er om die neiging van ons te bevredigen. Dat moet de regel zijn, tenzij het misgaat. Bij ons ging het al mis voordat we de regel konden begrijpen. Vanwege de keper waaraan onze ervaring van meet af aan is gerelateerd, de afwijzing, de ontgoocheling.

Naar een verklaring voor het gemelijke, wraakzuchtige humeur, de overheersende gemoedsgesteldheid tussen Millevaches en Pompadour, tussen Bort met zijn orgels, boven, en de torens van Turenne ertegenover, hoeven we niet ver te zoeken. Je ziet het zo. Het komt door de heuvels. De grote afstand tussen wat er is en wat wij zijn, de aard der dingen, verzet, weigering. Het kan nog erger natuurlijk. In plaats van door hellingen hadden we omringd kunnen zijn door bergkloven, ons onverbiddelijk ingesloten kunnen voelen. Maar al met al zou dat minder wrang zijn geweest, minder teleurstellend. We zouden ons niet vermoeid hebben met het zoeken naar een uitweg. We zouden die rechte muren, onbeklimbaar stel ik me voor, hebben gestoffeerd met dromen, die kamer met zijn rotswanden en zijn plafond van wolken hebben aanvaard omdat die ons zonder overleg en zonder aanzien des persoons was toebedeeld. Terwijl we van de schuine, niet al te hoge heuvel die we vóór ons hadden, dachten dat we die wel aankonden, dat we

wel aan de andere kant zouden komen als we ons maar koppig en fel genoeg weerden tegen het hardnekkige kreupelhout, tegen de helling, tegen de doornen. We zouden datgene vinden wat aan de verwachting die we koesteren moet beantwoorden, wat het ons gegeven vermogen om te zien en te weten moet rechtvaardigen. En dat is het, die valse schijn, die bedrieglijke hoop, wat het humeur gemelijk en de dagen bitter maakt in het Groene Land.

We doen niets anders dan klimmen, meer of minder schuin omhoog, langs hellingen die soms behoorlijk steil zijn maar nooit zo dat het ondoenlijk is, dat we de top niet zouden kunnen halen. Tot op de dag dat ik voorgoed moest vertrekken, weg van de plaats, de tijd ook, die me in eerste instantie waren vergund, heb ik volgehouden. Ik dacht dat de heuvel waarvan ik de helling en de lansen trotseerde mij naar het voorplein van de wereld zou voeren, naar de esplanade waar de schepping haar wonderen en weelde, haar zeeën, haar bergen, haar oogsten toont. Duizend keer heb ik mijn geluk beproefd en duizend mislukkingen hebben me er niet van kunnen weerhouden om opnieuw te beginnen, opnieuw uit het dal te vertrekken, met flinke pas de aanval in te zetten tegen het ruige grasland vol biezen dat al schuin oploopt, tegen het leger van kastanjebomen, tegen de braamstruiken die net honden zijn, om naar boven te gaan, steeds minder snel maar met de niet aflatende hoop, het heerlijke vooruitzicht op succes, tot ik er niet meer aan kon twijfelen dat ik de top had bereikt en dat er niets was veranderd. Ik vrees dat ik het nooit echt heb willen leren, aannemen, accepteren. Dat is iets waartoe de naar echo zoekende roep die ons op de been houdt niet schijnt te kunnen overgaan. We zullen hoogstens toegeven dat er een kwade geest in het spel is, een onzichtbare, onvoorspelbare macht. Die is erop gespitst de hindernis die we net hebben genomen, hebben overwonnen, weer voor onze neus, onder onze voeten te plaatsen. Hij wil niet dat het ons duidelijk wordt - we weten het, vaag - wat zich achter de heuvelborst bevindt. Zodra we die over zijn, achter ons hebben, haalt hij ons gauw weer in. Toch blijven we geloven dat hij het een keer moe zal worden, verstek zal laten gaan. We beginnen opnieuw.

We hadden elders geboren moeten zijn, als buitenstaanders, anderen, om de waarheid onder ogen te kunnen zien, maar we zijn ter wereld gekomen in de schaduw van de keper, vandaar dat we probeerden er voorbij te komen, dat het ons niet lukte en dat we dachten er ooit, misschien, in te zullen slagen.

Detail
François Bon
(Vertaling Tess Visser)

Het eerste dat weer bij je opkomt zijn die idiote zaterdagavonden, een straat in Le Mans tegenover het station in een kroeg met rood interieur, tafeltjes onderin en lauw bier voor het tijd was om terug te gaan naar Spay.

Dat de dagen vroeg begonnen (de nevel boven de velden, een huivering van de kou die pas verdween te midden van de fabrieksdampen) en niet eindigden voor zeven uur 's avonds, dat we ook op zondag werkten, dat het zomer was en dat ik op een avond achteraan op de camping tussen de takken en de steekmuggen met Roussette een duik had willen nemen in de Sarthe, even traag en groen als de naam zelf en die van het dorp al aangeven.

Dat Spay voor ons niet het dorp was maar de veel drukker bevolkte fabriek, dat die er van buiten toch heel alledaags uitzag (en niets had van de kale pracht van een staalfabriek): groene blokkendozen van gegolfd metaal onder stalen dragers. Een fabriek als alle andere, die bij de poort niet verraadt wat er wordt gemaakt, niet bijdraagt aan je gevoel van eigenwaarde door je binnen haar muren te hebben gehad. Een fabriek waar je zelfs op neerkijkt, omdat het metaal er ten dienste staat aan het organische en de organisatie en de machines niet, zoals in een staalfabriek, smeltoven of gieterij, een ander machine-onderdeel tot resultaat hebben maar alleen dienen om die werkelijk weerzinwekkende en stinkende brij te verwerken.

De centrale hal wordt in beslag genomen door de persstraat, zo imposant als een drukkerijmachine, zo gecompliceerd alsof er veel voornamer een grote krant wordt gedrukt, veertig meter lang en zes breed, zo hoog als een huis van twee verdiepingen, het middelpunt waar alles om draait (fabriek waar je al vanaf de eerste avond onmogelijk nog zou kunnen verdwalen). Vorige zomer in Longwy haalden we met de snijbrander de afgesleten randen gietijzer weg in de sleuven onder de walsen: hier werd de straat onderhouden door een gespecialiseerde onderneming. Wij, de uitzendkrachten, moesten het doen met het deel ervoor en erna. Ingehuurd om de rotzooi op te ruimen en navenant betaald: de enige keer dat ik in het departement Sarthe heb gewerkt voor een Parijs' bureau dat in

Angers mensen kwam ronselen, want op een afstand van minder dan honderdvijftig kilometer omzeilden ze een extra premie. Maar reiskosten, toeslag voor vuil werk die ze ‘hygiënetoeslag’ noemden, de zestig uur en het zondagse dubbeltarief leverden samen aan het eind van de maand toch nog een mooi sommetje op.

Vooraan de loodsen waar de vrachtwagens alsof het een verboden en bij voorbaat schandelijk produkt betrof met de kont naartoe gingen staan om van achteren te lozen. De in houten vaten verpakte balen werden op elkaar gestapeld opgeslagen. Eerst had het metaal recht op het organische: uiteengereten door ijzeren haken werden de balen door getande staven losgemaakt en verpulverd, voor alles tussen de snijbladen van de vermaler viel.

Het grove, vezelige poeder dat eruit komt en dat wordt gereinigd door het in een zuurbad te weken.

Gespoeld en met hete lucht gedroogd was het opgebleekt en voelde raspig aan. Dan startte, in de roestvrijstalen bakken met grote schoepen, wat ze daar (tenminste die paar - ploegbazen, magazijnmeesters - die tijdens de fabriekssluiting bleven om koppels te vormen met de uitzendkrachten die de boel in bezit namen) dus de drab noemden. Grof en stinkend brouwsel waaraan chocolade werd toegevoegd - preciezer gezegd ‘residu van chocolade-produkten’ - om de brij zijn bruine kleur terug te geven. Ik had die chocola nog nooit in een silo gezien en in zulke hoeveelheden, alles plakte in het donkere gebouwtje. Vervolgens zoethoutextract, per tankwagen geleverd, om het gebleekte en opnieuw gekleurde poeder te binden en weer consistentie te geven; gemixt en kleverig ging alles in de kuipen. Je kreeg het niet meer van je vingers: en zij daar maar steeds vertellen dat een schoen die je erin verloor, of de ratten die op het zoethout en de chocola afkwamen, dat alles spoorloos in de mengmolen verdween zonder dat er iets van overbleef (en ikzelf herinnerde me een derderangs Amerikaanse horrorfilm waarin je zelfs een man in de kuipen van de Hollywood Chewing-gumfabrieken zag verdwijnen).

Uitgesmeerd, op maat gebracht en gedroogd verdwijnt de brij ten slotte in de persstraat, net als pakpapier op grote rollen gedraaid om, na aan het eind opnieuw te zijn versneden, terug te gaan naar dezelfde vrachtwagens waarmee de balen waren gebracht.

We moesten eerst aan de slag met de bakken, we kenden elkaar niet: ik herinner me een vent uit Roubaix-Tourcoing die dus

Roussette heette, een R8 Gordini had (die tijd was het nog) en gediplomeerd lasser was maar niks beters had gevonden (en om er een draai aan te geven een verhaal ophing over een meisje dat hij wilde opzoeken, hierna, in Bretagne en dat dit op de route lag). Het zuur om de brij mee te reinigen stroomde door de leidingen op een temperatuur van zeventig graden. De bakken bevonden zich onder het dak, vijftien meter boven de grond. Je kwam erin via ijzeren ladders, en dan naar beneden door een mangat, helemaal bovenin. Al lag het systeem sinds drie dagen stil, het staal was nog warmer dan vijfendertig graden. De grootste bak was twaalf meter lang en drie in doorsnee. We hebben onze slijpers gepakt, onze luchtslangen naar boven gesleept, en een looplamp laten zakken. Een rode laag roest vormde op de wand poreuze klompen die we er centimeter voor centimeter afschraapten door er met de jankende asbestschijf overheen te gaan.

Werken in een trommel was het, het staal snerpte dat het onder je voeten trilde. We hebben er drie dagen over gedaan, tien uur per dag, met twee man, die om de paar uur als bezwete zeehonden lucht gingen happen boven in het mangat, of soms alleen even gehurkt op de bodem bleven zitten. De slijper woog zwaar in onze armen, onze voeten gleden weg op de ronde wand, en de verderop aan zijn draad bungelende looplamp bezorgde ons spookachtige schaduwen: zulke vreemde situaties hebben een zekere schoonheid die door de tot extreme moeheid doorgedreven lichamelijke inspanning nog intenser voelbaar wordt, daarboven op vijftien meter in de potdichte en oververhitte stalen tunnel, waarin onze perslucht-slijpers woest vonkend regens van vuur afschoten. We moesten boven onze macht werken om ook de bovenkant te kunnen doen. 's Avonds gingen we terug naar de camping, namen een douche, Roussette en ik (om de beurt zoals we 's morgens om de beurt met zijn of mijn auto gingen, en ik herinner me een vent die ons een soort museumrondleiding gaf in zijn deux-chevaux bestelwagen met bed en bandrecorder waar alleen al de tentoongespreide pracht van Led Zeppelin onderstreepte dat wij tot een andere leeftijdscategorie behoorden), we maakten een blik open met cassoulet of zuurkool, een kilo met z'n tweeën, en eenmaal in de slaapzak zonken we weg in een diepe slaap waarin het slijpen gewoon doorging.

Na de grootste bak werkten we apart verder aan andere die kleiner waren en minder aangekoekt. Vervolgens had ik geluk: vijf

dagen lang verving ik op roestvrijstalen tanks van chemische installaties manometers en voorzag ze van nieuwe bedrading. Het was alleen demonteren, kabelschoenen vastzetten, schone en glanzende instrumenten uitpakken en afstellen, in de open lucht. Toen was het klaar en ik ben teruggegaan naar Roussette ergens in het zoethout om bronzen afsluiters te vervangen. We kregen het over de buizenfabriek in Duinkerken, waar we elkaar de winter ervoor allebei hadden kunnen tegenkomen: daar had je tenminste machinerieën, en glanzend staal, en lawaai en beweging, in plaats van onder tijdsdruk, in het licht van de looplamp, vechten tegen die taaie en kleverige zwarte massa. We waren met hooguit zo'n zestig uitzendkrachten her en der aan het ploeteren: alles moest af in de drie weken van de jaarlijkse fabriekssluiting, op straffe van schadevergoeding wegens achterstand. Toch voelden wij in die verlaten traveeën de onontkoombare fascinatie van het lopen door een desolaat menselijk oord waar een jarenlang bestaande dagelijkse praktijk is aangekorst en waar de gewoonten als het ware in het vuil op de bekleding van de krukken en in de zwarte vegen op de handgrepen van de laden gegrift staan en overal verstopt zijn, tot zelfs in de plaatjes van weelderige vrouwen in schunnige poses boven de lessenaars van de chefs (voor hen gelegitimeerd door het feit dat het kalenders van leveranciers waren), omdat het een fabriek was als alle andere en omdat er een soort vlees is dat hun bij dit werk wordt opgedrongen en dat men hoort te cultiveren, zoals in Moskou de spandoeken die grootse prestaties roemen en in Bombay de beeldjes die regelmatig en onopvallend worden geëerd met rijst en bloemblaadjes en zoals er bij onze machine in het hart van het atoomcentrum een religieuze plechtigheid aan het eerste laswerk voorafging, waarvoor ik zelf noch mijn toenmalige chef, Mouriès, waren uitgenodigd.

Vervolgens heeft de werkmeester ons meegenomen naar de stoomketel in een groot betonnen gat, een open kelder van twee verdiepingen onder een glazen dak met blauwe strepen. We hadden nog tien dagen en tien nachten en dat gat was ons werkterrein. Om de stoom onder druk te laten circuleren en om de daarvoor benodigde enorme stroom heet water te leveren waren er drie ketels naast elkaar in bedrijf; twee werden onder druk gehouden en dat jaar was deze ene aan de beurt voor een opknapbeurt. We hebben de demontage van het beste deel twee dagen weten te rekken: de gestropte brander, de klembeugels van het pijpwerk. We

moesten onze neus in de twintig centimeter glaswol steken waarmee het gietijzer was bekleed. Je probeert het stof ervan niet in te ademen, toch kruipt het onder je overall en je shirt, tot op je huid. We begonnen te hoesten (we wisten dat het tijdelijk was, niet iets om je druk over te maken). We hebben een zakdoek voorgedaan bij wijze van masker en een paar van die grote industriële poetslappen, waarvan er zat waren, om ons hoofd gewonden als een soort muts. Op dat moment zijn de aften ontstaan en de eerste uitslag op de lippen, die zeventien jaar later nog bij elke zware vermoeidheid opnieuw de kop opsteken. We waren niet op een leeftijd dat je je tijd verdoet met zoiets stoms als naar de dokter gaan (ik had de papieren niet eens kunnen invullen en toen ik drie jaar later, ditmaal om uit Villa Medicis weg te gaan, een doktersbewijs moest overleggen dat ik geen infecties of geslachtsziekten had, ging het me nog geld kosten om de dokter te betalen). De apotheek van Spay was dicht als wij ophielden met werken en de eerste-hulppost van de fabriek was met vakantie, maar ik had aspirines tegen de hoofdpijn.

Ten slotte was de stoomketel, nog gloeiend heet, vrij gemaakt. Andere ploegen zouden de buitenkant voor hun rekening nemen: dit werk was eerst beroerd georganiseerd, en doordat Roussette en ik steeds een duo hadden gevormd, kwamen we er slecht af. Wij kregen de boorhamers in handen gedrukt.

We hebben het kruipgat opengeschroefd: het was niet groot. Je moest tegelijk bukken en over een hoge rand stappen, en dat ook nog zijwaarts.

We hebben ons van de domme gehouden, gezegd dat we allebei lasser van beroep waren, dat we dat ding niet binnengingen, dat we booglasapparaten wilden en werk waarbij gelast moest worden. Een werkmeester kent ook het klappen van de zweep: ‘Dat zien we volgende week wel, jongens, ik zal het regelen, dat beloof ik, begin nou maar vast,’ of soortgelijke praatjes (en vijf jaar later in Bombay of bij Dassault, waar ik zelf de leiding over het werk had, hield ik dezelfde komt-voor-mekaar-praatjes tegen de pijplassers en de bankwerkers die je moest laten pezen). We hebben de boel getraineerd, er lang over gedaan ons gereedschap te halen. Ik kreeg al vierentwintig uur niets meer naar binnen, de koorts bleef hoog, maar ik werd per uur betaald. Opnieuw hebben we de stugge rubberen verlengstukken van de persluchtslangen aan elkaar gekoppeld, we hebben de looplamp aangedaan en zijn naar binnen ge-

kropen. We droegen een speciaal pak en een helm. De eerste boorhamer deed tegen de achterwand, in een wolk van dicht rood stof, het poreuze en hard geworden vuurvaste materiaal uit elkaar spatten: een driedubbele laag koolstofstenen, aan elkaar vastgebakken door de vlammengloed van de brander, drie jaar lang op vijftienhonderd graden. We hoefden alleen te slopen en op te ruimen, metselaars zouden een nieuwe mantel aanbrengen.

Na een kwartier konden we niets meer zien, geen lucht meer krijgen.

Over dat zien zei de chef dat dat nergens voor nodig was, dat we alleen maar hoefden te stoppen als we, onder de hamer, het staal hoorden. Wat betreft dat lucht krijgen kwam hij met een idee op de proppen, omdat ze het de andere jaren schijnbaar ook zo deden. Een rubberen tuinslang, door hem meegenomen en middendoor gesneden, voor elk de helft: het ene uiteinde stak je in je mond, en het andere uiteinde liet je zes meter verderop hangen, buiten de ketel, met een paar slagen om de brander geklemd. Het was maar voor twee dagen, zei hij.

En in twintig uur aan één stuk hebben we met de hamer de vuurvaste lagen neergehaald, terwijl het zware apparaat in onze armen schudde en het gedreun van de heen en weer gaande slagkop (terugspringend onderin zijn huis waar de luchtdruk omkeerde om opnieuw de steen kapot te slaan) zich in het hoofd voortzette ondanks de helm met oorkappen: het ging via de botten. We waren dus klaar toen in de nacht het ijlen begon; de steenpuisten hadden zich over de onderkant van mijn gezicht en over mijn hele mond verspreid. Ik heb het buisje aspirine opgemaakt, mijn shelter afgebroken en ben vertrokken zonder het zelfs maar tegen Roussette of op het werk te zeggen: ik had het niet kunnen opbrengen meer te doen dan ik heb gedaan, drie uur rijden met veertig graden koorts en doodziek over de stille wegen voor de zon opging. De dokter die erbij werd gehaald schreef injecties voor en had het over iets naars dat ik waarschijnlijk die keer had opgelopen dat ik, zonder veel lust, een duik had genomen in de vrijwel stilstaande rivier. Van de drie weken die volgden herinner ik me niets meer, alleen nog hoe alles draaide, en het gevoel dat je hebt als je je eigen arm niet op kunt tillen: ik ben nooit naar Spay teruggegaan.

Driehonderd man werkte er toen bij de Tabac Reconstitué: nadat de vezels uit de binnengebrachte vaten zijn uitgepakt en met zuur gereinigd, vermalen, gekleurd, gemengd en dan gekneed,

opnieuw gekookt om in de persstraat gewalst en wel op rollen te eindigen, worden ze met een gehalte van 8 tot 14% verwerkt in sigaretten van de betere Franse en buitenlandse merken, en dat is dan wat de mensen roken; de fabriek liep goed, en nog beter met de nicotine-arme sigaretten. Wat blijft, in de betonnen kelder onder glas, is de indruk die je krijgt van de mensheid gezien van onder zijn stoomketels, en het idee van jezelf, in de duistere hitte, je lijf als verlengstuk van de boorhamer: zo'n vergroting van een detail is mogelijk voor elke week, elke werkplek en elk stuk gereedschap uit de verdwenen wereld van de machines en die keer dat ik in Longwy een jaar eerder door een losschietende schroefsleutel mijn bril had gemold, het oog was beschadigd (oppervlakkig, maar het moest onderzocht worden om recht te hebben op vergoeding van de glazen), de staalfabriek door naar de eerste hulp met mijn hand op mijn gezicht en half rennend, ik zag de hele wereld dus wazig en met maar één oog, het had misschien zeveneneenhalve minuut geduurd maar de hele fabriek stond toen in kleurige vlekken op een muur met miljoenen gezichten en gigantische armen van kranen of bokken en dwarsdragers op de ongelooflijke herrie van een hels slagwerk en zelfs door dit alles, Roussette, Spay en de bril proberen jezelf een beetje groter te zien.

Ezelsoor
Didier Daeninckx
(Vertaling Arnan Oberski)

Ik verafschuw zand.

Ik heb nooit kunnen begrijpen waarom miljoenen mensen die zich elf maanden van hun leven inspannen om de vuiligheid uit hun huizen te verwijderen, op de eerste dag van de twaalfde hals over kop naar de stoffigste streken afreizen. Ik dacht altijd dat het verband hield met de dood, dat het iets te maken had met de aanwezigheid, op één en dezelfde plek, van de vloeibare uitgestrektheid van het eerste leven en de onherstelbaar versplinterde eeuwigheid.

Normaal installeerde ik mij 's zomers in een groot familiehuis in de omgeving van Pons, maar dit keer bleken zich op het laatste moment allerlei complicaties voor te doen. Een nichtje met wie Karine, mijn partner, moeite had, was juist weduwe geworden en werd door de familiekring bijgestaan in haar ongeluk door haar voor de hele maand juli uit te nodigen in het oude landhuis van de Monnards dat mijn overgrootvader vlak na de Eerste Wereldoorlog had gekocht. Ik had rust en eenzaamheid nodig om de laatste hand te kunnen leggen aan de redactie van een werk gewijd aan de ontwikkeling van radio- en televisiespelletjes, van zangwedstrijden met publieksjury tot het Rad van Fortuin. Aan deze voorwaarden werd niet meer voldaan en daarom zochten we op het laatste moment een andere bestemming. Het was Karine die op de advertentie in *Le Chasseur Frangais* stuitte:

‘Particulier verhuurt juli, aug., sept. villa jaren 20-stijl, geïsoleerd in bos. Alle comfort aanwezig. Keuken, badk., eetk., salon, 5 slaapk. Mooi uitzicht. Strand nabij. Info M. Vidarte, 46 67 25 77 in La Rochelle, Hte Bordeaux.’

Bij deze precisering trok ik een grimas, maar Karine viel voor deze toch summiere beschrijving van de lokatie en we maakten voor half juni een afspraak ter plaatse met de eigenaar. We waren, begeleid door wolkbreuken, afgezakt tot aan Royan en reden speurend naar denkbeeldige opklaringen langs de Grande-Côte. Voorbij La Palmyre volgde de weg de richting van de Pointe Espagnole en passeerde wat er resteerde van de Coubre. De zwart geblakerde stammen van de zeedennen maakten nu en dan plaats voor perce-

len met nieuwe aanplant. Het was midden in dit verloren, tot houtskool gereduceerde land dat ik het bordje zag staan met het gehucht dat onze bestemming vormde: Garlac 1,8 km. Karine vond het tijd om te keren. Met de rug van haar hand probeerde ze de beslagen voorruit schoon te vegen.

- Dit is zinloos en tijdverspilling... We zoeken wel iets anders. Ik begrijp nu waarom hij het niet kon verhuren. Als alles afgebrand is ziet het er sinister uit...

Ik verliet de hoofdweg en sloeg het binnenweggetje in. Plotseling, vijfhonderd meter verderop, was alles op slag anders. Een tussen twee heuvels ingebedde landtong van zand had het oprukkende vuur tegengehouden; erachter leefde het bos nog, was volledig intact. De wolken verwoeien boven de oceaan en een straaltje zon, weerkaatst door de zee die je tussen het gebladerte kon zien, dwong ons de ogen samen te knijpen. De villa stond eenzaam voorbij het gehucht. Twee massieve vleugels van speksteen, versierd met van buiten zichtbare balken, omsloten een soort vierkante toren getooid met een puntdak van leisteen. Het was een wonderlijk bouwwerk waarvan de architectuur elementen ontleende aan zowel een Normandische hut, een trots burgerhuis uit een chique buitenwijk als een plattelandskerk. Ik volgde een korte, door palmen geflankeerde laan en parkeerde de auto naast die van de eigenaar. Ik wachtte tot Karine bijgekomen was van haar slappe lach alvorens me bij hem te voegen op het bordes. Het was een matte zeventiger. Hij was volledig gehuld in een hem te grote beige regenjas waaruit alleen zijn gezicht tevoorschijn stak, met rondingen die extra opvielen doordat hij volledig kaal was. Monsieur Vidarte liet ons een hal binnen waar de dienstvertrekken, die zich allemaal op de begane grond bevonden, op uit kwamen. De muren hingen vol gravures en schilderijen waarvan het meest recente van direct na de oorlog dateerde. Grote delen van de tussenmuren bestonden uit glas-in-loodramen met bloemmotieven in art-décostijl. Een gelakte houten trap met een knik leidde naar de bovenverdiepingen. De grootste kamer, gelegen in de vierkante toren, had ramen die uitkeken over zee en werd door Karine ambtshalve aan onszelf toegewezen. In gedachten verdeelde ze de andere kamers over de kinderen en reserveerde twee vertrekken voor de vrienden die ons gegarandeerd zouden komen opzoeken. De zorg waarmee meubilair en behang waren uitgekozen, de smaak die ten grondslag lag aan de decoraties, alles gaf je een bedrieglijk gevoel

alsof je er thuis was. We keken elkaar eens aan en lang voordat monsieur Vidarte het souterrain had laten zien, besloten we de villa in juli te huren. In de garage was plaats voor drie auto's. In het verlengde ervan lag een oude, tot speelkamer omgevormde werkplaats voorzien van een pingpongtafel en een dartbord met pijltjes.

Voor alle openingen zaten tralies. Ik liep naar een deur die met een ketting en een zwaar ouderwets hangslot afgesloten was.

‘En dat daar, wat zit daarachter?’

De eigenaar stond klaar om te vertrekken. Hij had zich omgedraaid.

‘De verwarmingsketel... Die zult u niet nodig hebben, dat kan ik u verzekeren. Ik kan me niet herinneren ooit de afgelopen vijftig jaar het huis na pasen te hebben moeten verwarmen...’

Zoals verwacht namen de twee jongens de villa direct na de eerste aanblik in bezit. 's Ochtends speelden ze in het pijnbos. 's Middags ging Karine met ze naar een beschut strandje aan de Côte sauvage, via een zandpad door het bos. Dan rubriceerde ik, alleen en met de over zee uitkijkende ramen geopend, mijn aantekeningen over de *Slakkenrace* van Ded Rysel, de *Allesweters* van Henri Kubnick of *Waarmee maken wij dit geluid* van Jean-Marie Legrand alias Jean Nohain, alias Jaboune. Op ons gemak vulden we aan het begin van de avond de koelkast met boodschappen uit de winkeltjes in de haven van La Tremblade. Ik was een keer helemaal naar Royan gereden, maar daar stuitten we, ironisch maar waar, op het reizende podium van *Europe 1.* De stad was gevangen in een netwerk van geluidswagens die de voordelen van een zonnebrandolie aanprezen, de sponsor van het grote gratis toegankelijke spektakel. Omdat je je onmogelijk aan de klaagzangen van Herbert Léonard kon onttrekken die continu door de luidsprekers werden verspreid, namen wij onze toevlucht tot een supermarkt aan de *route de Saintes.*

Na het eten ontspande ik me door deel te nemen aan pingpong-, darts- en jeu-de-boulestoernooien die door de twee jongens werden georganiseerd. Na een week dagelijks oefenen raakte ik weer bedreven in de kunst van de topspin, het laten doodvallen van het balletje en de winnende smash. Veel minder geluk dan met de plastic pingpongballetjes had ik met de jeu-de-bouleskogels, en als gevolg van mijn verschrikkelijk slechte spel waarmee ik mijn spel-partners tot wanhoop bracht, werden de koppels afgeschaft en streed ieder voor zich. Ik las tot laat in de nacht en was in tien

dagen door de stapel romans heen die Karine in onze bagage had gestopt. Gelukkig had ik een voorraad boeken gevonden in een kast op de logeerkamer. Deze bestond voornamelijk uit eerste drukken uit de jaren dertig, sommige met opdracht. Giono stond naast Queneau, Cami naast Tristan Rémi, Nizan naast Romain Rolland. Ik dook geëmotioneerd in de literatuur van mijn jeugd, *Le Grand Troupeau, Le chiendent...* Tot ik op onverklaarbare wijze bleef steken in een NRF-deeltje met opdracht voor Jean Guéhenno. Ik kende de auteur, Eugène Dabit, zonder ooit iets van hem te hebben gelezen, dankzij de film die van zijn eerste boek was gemaakt, *L'Hôtel du Nord.* Dit boek heette *Faubourg de Paris* en ging over Dabits jeugd in de noordoostelijke wijken van de hoofdstad in de jaren twintig. Ik had de eerste honderdveertig bladzijden met plezier gelezen, maar verder kwam ik niet. Onvermoeibaar belandde ik steeds bij deze laatste paragraaf:

'In mijn jeugd was ik - niet voor niets heb ik Parijs nooit kunnen verlaten - gevoelig voor muurtaal, de boodschappen van de straat. Die menigten die bijna geruisloos voorbijglijden, betrapte ik toen al op hun tranen, hun jammerklachten, hun hoongelach. Daar schuilt het ongeluk. Op een mesthoop van armoede groeien monsterlijke bloemen die geen zieletuin kunnen versieren. Ze zuigen daarentegen onverdund sap uit zwarte grond en zullen serreplanten verstikken...'

In de rechterhoek van bladzijde 147 had iemand een ezelsoor aangebracht, en het driehoekje papier was niet meer teruggevouwen. Verward begreep ik dat ik hierdoor, door dit teken van een onbekende, niet verder kon lezen, en dat het niet aan de tekst zelf lag.

Aan de vooravond van 14 juli werd ik, in de loop van de ochtend, opgeschrikt door glasgerinkel. 'Knie... ën bui... gen. Diep... in... a... de... men... Hoofd... om... hoog... Uit... a... de... men.' Ik onderbrak de correctie van de passage gewijd aan Robert Reynaud, de voorloper van gym-tonic en aerobics, die de ochtendgymnastiek al in 1944 had uitgevonden. Ik daalde met vier treden tegelijk de trap af en kwam in de hal oog in oog te staan met Marc, mijn oudste.

'Wat is er gebeurd? Hebben jullie iets gebroken?' Hij keek beteuterd naar de grond.

'Het ging per ongeluk, papa. We waren aan het voetballen tussen de palmbomen. Die zijn het doel... Ik heb te hard geschoten en

de bal is door een ruit gevlogen bij de garage.'

Hij liep voor me uit om me de omvang van de schade te tonen. Gelukkig had hij geen glas-in-loodraam geraakt, maar enkel een ruit van het souterrain. Vanwege de tralies was het onmogelijk van buiten de maat op te nemen, en van binnen was het raam onbereikbaar. Ik nam de ketting die de toegang tot dit deel van het huis blokkeerde in mijn handen en bestudeerde de schakels. Een ervan week lichtelijk vaneen. Ik slaagde erin de opening groot genoeg te maken om een schakel los te wrikken en de deur te openen. Ik merkte toen dat de kelder in duisternis was gehuld. Voor de ramen hingen lappen. Mijn hand vond een schakelaar die ik omzette. Een tiental lampen lichtte direct op en wierp een oranje-geel licht op wat me een museum toescheen. Een houten vrouwenfiguur die jaren geleden tegen de boeg van een schip door het water moest hebben gekliefd, staarde me aan. De hele rechtermuur ging schuil achter een uitstalling van langwerpige, zorgvuldig ingelijste sepia-drukken. Op allemaal een schip dat in een en dezelfde haven afgemeerd lag en de volledige bemanning die naar de fotograaf lachte... Bijna alle mannen, matrozen en officieren, hielden hun vuist geheven. Ik herkende Barcelona aan de punt van de Sagrada Familia in de verte. Er lagen bootjes waarvan de naam in een sierlijstje te lezen was: de *Mostaganem*, de *Espiguette*, de *Cassidaigne* en andere, indrukwekkender schepen als de *Bougaroni*, de *Saint-Malô*, de *Aïn-El-Turk* en de *Winnipeg.* In het midden van het vaandel van de compagnie prijkte de Griekse letter *phi*, een O met een I erdoorheen. De linkermuur was gereserveerd voor een twintigtal portretten die boven elkaar waren opgehangen zoals dat gebeurde met stambomen. Helemaal bovenaan een oude man met een rond gezicht dat in tweeën werd gedeeld door een witte snor met omkrullende uiteinden: Joseph Frisch, president-directeur. Daaronder Pierre Allard, Auguste Dumay, Simon Posner, Charles Hilsum. Plotseling kreeg ik de indruk dat ik de man van rond de dertig die in het midden hing al eens eerder had gezien. Hij poseerde voor de villa in elegante kleding en met zijn hand op de motorkap van een reusachtige Hotchkiss. Ik boog me naar voren en veegde het stof van de lijst om zijn naam te kunnen lezen: Émile Jansen. Hoezeer ik die naam ook door mijn hoofd liet gaan, van hoe dichtbij ik het gezicht ook bestudeerde, hoe diep ik mijn blik ook in de zijne boorde, ik kwam er niet uit. Ik liep naar een ingelegd bureau dat, door de deksel open te klappen, in een secretaire

veranderde. De talloze brieven die in pakketjes met een rood lint bijeen waren gebonden, liet ik voor wat ze waren en ik richtte mijn aandacht op een klein fotoalbum. Émile Jansen kwam voor op de ongeveer honderd foto's die erin zaten. Men zag hem in gezelschap van talloze politici van voor de oorlog, Marx Dormoy, Gaston Cusin, Maurice Thorez, Jean Moulin, Venise Gosnat, Pierre Cot... Hij liet nooit zijn dandyhouding varen en hoewel verscheidene foto's in de omgeving van de villa waren genomen of zelfs op het strand, permitteerde hij zich nooit zelfs maar een ogenblik van ontspanning. Voorzichtig trok ik aan een rood lint dat om een bundel zat. Als bij toverslag verdween de strik. Ik opende een dik vel papier waarvan de vouwen door de tijd in het papier waren gaan zitten. Een zenuwachtig handschrift kronkelde over de bladzijde met prachtig getekende, fijne halen.

AAN MICHEL DOOR TE GEVEN CODE:
Lebelgeweren: Cramant
Lebelkarabijnen: Mercier
Patronen: Bouchons
Geweermitrailleur: Lanson
Cilinderrevolver: Cliquot
Automatisch pistool: Moët
Parabellum: Chandon
Machinepistool: Amiot
Mitrailleur: Heidseck
Zware mitrailleur: Mumm
37mm geschut: Duchesne
38mm granaat: Royal Provence

Ik was juist een tweede document getiteld OVERZICHT aan het lezen toen Marc en Aurélien schreeuwend het souterrain binnenstoven. Ze bleven op de drempel van het ‘museum’ stilstaan, onder de indruk van de verheven sfeer die de ruimte ademde.

‘Wat is er?’

Ze hoefden verder niets te zeggen. Ik begreep wat ze me kwamen vertellen toen ik het silhouet van de eigenaar zag, monsieur Vidarte. Ik legde de brief met het schaamrood op de kaken terug en keek op om de situatie het hoofd te bieden. Onmiddellijk begon het mij te dagen.

‘U bent het dus, daar op de foto's. U bent Émile Jansen...’

Hij nam het overzicht en begon hardop te lezen, met een stem die trilde van emotie.

‘350 vliegtuigen, 400 pantservoertuigen, 200.000 geweren, 500 stukken geschut, 5.000 mitrailleurs, 6.000 mortieren, 12.000 geweermitrailleurs... Dat is allemaal zo lang geleden...’

Hij sloot de secretaire; de steunen van het bureaublad schoven weer in. Ik herhaalde mijn vraag.

‘Bent u dat?’

‘Nee, die geschiedenis gaat maar half over mij... Émile Jansen, want onder die naam is hij gestorven, was mijn broer.’

Ik deed een stap terug naar de deur.

‘Neem me niet kwalijk, ik ben alleen maar naar binnen gegaan om een ruit te repareren die mijn kinderen hebben gebroken... Ik wist niet...’

Hij nam plaats in een fauteuil onder de foto's van de schepen.

‘Het maakt niet meer uit. Niets maakt nu nog uit... Alleen zijn voornaam klopt, hij heette Vidarte, net als ik.... Ziet u het teken op de vaandels?’

‘Ja, dat is de letter *phi...*’

Hij begon te lachen.

‘Mijn God, het werkt nog altijd! In feite zijn het een I en een O door elkaar... IO, voor Internationale Ouvrière.[1)] U vraagt zich af wat dat hier doet, in een miljonairsvilla? Dat is simpel. In 1937 was mijn broer op drieëntwintigjarige leeftijd de assistent van Charles Tillon, een van de leiders van de Franse communistische partij. Hoewel wij uit een arbeidersfamilie kwamen, had hij niet de bekende proletarische manieren, zijn pet zat niet op zijn hoofd vastgeroest, nee... Die zelfverzekerdheid had hij altijd al gehad en daarom liet de Partij haar oog op hem vallen toen er een scheepvaartmaatschappij opgericht moest worden. De elitetroepen van Hitler en Mussolini vochten toen aan de zijde van Franco, terwijl de republikeinen door iedereen in de steek waren gelaten... Het was de Internationale die besloot schepen te kopen om het republikeinse leger te voorzien van wapens en munitie. De vloot bestond uit de schepen die hier aan de muur hangen, de mannen die de maatschappij leidden, hangen daar en het overzicht dat u aan het lezen was, vormde het resultaat van drie jaar activiteiten... Vrijwel alles kwam uit Moermansk in de USSR, dat heette althans

1) *Arbeidersinternationale*

toen zo, de Unie van Socialistische Sovjet-Republieken... Deze smokkel werd oogluikend toegelaten door de Franse overheid, maar het was onvermijdelijk dat er een aantal zaken direct werd afgehandeld: het uitbetalen van commissies, zorgen dat niemand zijn mond opendeed... Dat was de taak van mijn broer... Hij had deze villa gekocht met geld van de Internationale. Als dekmantel leidde hij het leven van een prins. Ministers en staatssecretarissen bewogen hemel en aarde om hier te worden uitgenodigd...'

Hij stond op en liep de tuin in. Ik sloot de deur en boog de schakel van de ketting terug alvorens me weer bij hem te voegen.

'Wat een ongelofelijk verhaal. Het bevat, lijkt me, alle ingrediënten voor een feuilletonverhaal...'

Hij haalde zijn schouders op alsof hij 'misschien' wilde zeggen, en betrad het huis. Het boek van Eugène Dabit lag op het ronde tafeltje in de hal. Hij pakte het op, als een heilig voorwerp, en sloeg het open bij het ezelsoor. Hij zuchtte diep en vocht tegen de tranen die onder zijn oogleden opwelden.

'Hij wilde niet vluchten toen de nazi's het land bezetten... Hij stond aan het hoofd van een verzetsgroep... In april '43 waren ze bij hem aangeland. Ze hebben er alles aan gedaan om hem zijn ware naam te laten bekennen... Hij heeft tot het einde volgehouden. Ze stonden om hem heen, met hun honden... Je hoorde zijn geschreeuw tot op het strand. Ze hebben ons geslagen tot we buiten bewustzijn raakten, maar niemand heeft iets gezegd. Tot mijn laatste adem zal ik me de ochtend van 25 april blijven herinneren... Het was mooi weer, net als vandaag, een zomerse dag. Ze brachten hem vanuit dit souterrain naar buiten en sleepten hem naar de lantaarnpaal die u daar ziet... Hij kreeg gedaan dat ze even stopten toen hij langs ons kwam. Dit boek haalde hij uit zijn zak en reikte hij me aan met de woorden: "Vergeet vooral de bladzijde niet, ik heb het nog niet uit."'

Uit: Rimbaud le fils
Pierre Michon
(Vertaling Rokus Hofstede)

Verlaine met zijn dophoed maakt zoals bekend op het perron van de gare de l'Est zijn entree in deze geschiedenis, en zonder een zweem van aarzeling, zonder enig beletsel maakt hier zijn eigen geschiedenis haar entree in de gevangenis van Mons[1]; ook nemen een aanvang het vat absint en het tragische schmieren, het ziekbed en de Gulden Legende[2]; met aan dat ziekbed almanaknonnen en hoeren, en de kleine Létinois[3] die een rijzig jong meisje was; maar hoe berooid zij ook waren, we zien hoe ze zich allemaal over Verlaine buigen die nog dieper gezonken lijkt dan zij, alsof hij gevallen was - want ook hij werd onderuitgehaald en bleef liggen, zoals eerder Izambard.

Goed, hij had Rimbaud niet nodig, hij was groot genoeg om zichzelf onderuit te halen, en dat was ook wat hij wilde. Maar Rimbaud bleek het goede voorwendsel, de steen waar een levenslot over struikelt. Want Verlaine hield van struikelen, meer dan van wat ook ter wereld.

Voorlopig draagt hij de dophoed en slaapt hij 's nachts in een mooi bed met een mooie vrouw erin. Hij alleen weet dat hij bij elke stap struikelt, hij is jong, het valt nog niet op. Men zegt dat hij bij Arthur Rimbaud in de smaak viel, met of zonder dophoed, struikelend of niet, en dat dat wederzijds was: het is bekend dat ze beiden de geschriften van de ander waardeerden, ongeveinsd en met als enig voorbehoud dat ze zelf de grootste waren, waar ze ook voor uitkwamen. Elk zag de ander dus als *ziener*, of deed alsof - want het was in die tijd mode om echt te geloven dat uit het *zienerschap*, dat onbeschrijflijke, geheimnisvolle, nevelige postulaat, de gaafste gedichten voortkwamen, systemen fraai als planetenstelsels waarin in twaalf lettergrepen bomen groeien en het heelal zich incarneert, zich ten tweede male incarneert; en elk vermoedde dat de ander weieens de sleutel tot die tweede incarnatie kon bezitten. Alletwee waren ze blij te mogen constateren dat die sleutel, als hij bestond, in handen was van een kompaan naar hun smaak. Maar het is ook bekend dat ze een paar dagen na de gare de l'Est, jong en heethoofdig als ze waren alletwee, op heel verschillende wijze bij elkaar in de smaak vielen; en het geschiedde dat ze in een don-

kere kamer achter zonneblinden naakt, recht overeind voor elkaar stonden en dat hun monden versmolten, los van de cadansen en de ritmen van het zienerschap, los van elk gedicht; achter die zonneblinden hosten ze de oude blinde paardans van naakte lichamen en zochten ze bij elkaar *het purperen oogje*[4], stuwden ze zich vast en terwijl ze aan die mast hingen, die niét de roede[5] was, geschiedde het dat ze huiverden en een ogenblik weg waren van deze wereld, weg uit de zwarte kamer met de nazomerse zonneblinden, hun lichaam vervloeiend in het al en toch volkomen samengebald in die mast, hun ogen dood, hun tong verloren. En deze eerste paardans die ze samen dansten, waarvan we niet weten waar en hoe die plaatsvond maar waarvan ieder de emotie kent, dit binnenskamers schudden van een grote mast heeft in de letteren evenveel wind doen waaien als de deining van *Hernani*[6], want literatoren zijn oppervlakkig. Toch woei deze storm of bries zonder enige twijfel ook over de geschriften van Arthur Rimbaud en kwam ze ten goede, want de jongeman had hevig naar deze paardans gehongerd, naar het oogje dat hij misschien een zomer eerder in de buurt van Charleroi zocht, en toen hij het niet vond strooide hij onderweg om zijn honger te stillen en het oogje alsnog naar zich toe te halen met kiezelsteentjes - zeker, die kiezelsteentjes zijn heel charmant maar het te scheppen Werk bevredigen ze niet, want dat is monsterlijk van aard. En als er aan de roede niet ook plaats is, behalve voor het mooie meisje en de groene herberg, behalve voor de *Wanderlust* onder het lichte ruisen der sterren, als er aan de roede niet ook plaats is voor het donkere en bespottelijke *purperen oogje*, dan is de roede van een slechte legering die doorbuigt, zoals onder de handen van Banville.

Men zegt dat deze liefde van hun ziel bezit nam en ontaardde, zoals meestal gebeurt wanneer liefde bezit neemt van de ziel. Ook zegt men dat ze alles op het spel zetten en alle rollen speelden, die van minnaar, van kompaan, van dichter, en dat ze aangevuurd door de absint de echtgenote, de echte echtgenote, die van Verlaine, de stuipen op het lijf joegen met hun eindeloze streken, want het waren grappenmakers; trouw aan hun poëtische lotsbestemming sloegen ze de hoogste toon aan, de toon die Baudelaire indertijd zo langdurig had aangeslagen dat hij was vastgelopen in zijn beruchte refrein van *gedomes*[7]; men vermoedt dat Rimbaud een hogere toon aansloeg dan Verlaine; en de echtgenote kon bogen op Eva's oude lokroep, Eva die het niet over haar kant laat gaan;

zodat het orfische gekots op handen en voeten om vier uur 's nachts in het echtelijke trappenhuis door de geijkte echtelijke sanctie werd getroffen en het vrouwtje hen de deur wees. Men vertelt dat de twee uit het huwelijksparadijs verjaagde dichters, na enig dronkemansgetalm en getreuzel bij Cros, bij Banville, in het *Hôtel des Étrangers*, het honk van de Zutisten[8], in oostelijke richting vertrokken en de stralende, hossende, nog altijd onstuimige paardans met zich meevoerden naar elders, zij het aangeknaagd door de worm van het sentiment; en dat ze, in Brussel en later Londen, misschien om de zuivere glans van vóór het sentiment terug te vinden, een nog bezetener beroep deden op *de groene fee* van de absint, het diepe goud van de whisky's en ales, de modder van de stouts; dat je ze toen achterin pubs kon zien zitten, de ene toonkunstenaar tegenover de andere, verhit en vastgelopen in hun refrein; en allicht bleven ze op andere momenten in Londen heel braaf en vlijtig over dezelfde dichterstafel gebogen, ieder aan een kant, in het duistere Londen van Jack the Ripper, duister als de bek van de Baäl, of de latrine van de Baäl, waarboven het Kapitaal gehurkt zat in zijn rooksluier, gehurkt *en flagrant délit* - want het was het betreurde tijdperk van het harde kapitalisme, toen je nog wist wie het geweer moest vasthouden en wie het doelwit moest zijn, wie de beulen waren, in wiens bloed je welbewust je stappen moest zetten; in dat oudtestamentische Londen, ieder aan een kant van hun dichterstafel gezeten, wil ik geloven dat de één zijn *Romances sans paroles* en de ander zijn *Chansons néantes* schreef, die hij later anders noemde, heel gracieuze, vederlichte stukken die bijna niets om het lijf hebben, geschreven in de bek van de Baäl maar ver boven de Baäl en de modder van de stouts verheven; want toen sloegen ze de geëigende toon aan, de toon die alleen voor zichzelf en voor de doden spreekt; en aan die tafel, in de luwte, maakten ze grapjes met elkaar, benijdden ze elkaar, vergaven ze elkaar. Of ze lazen elkaar hun ijle stukken voor, de een staand en de ander zittend, zoals in Saint-Cyr de meisjes voor de Koning[9]; en de zittende hoorde de gratie, de kracht en de grote welsprekendheid aan zich voorbijgaan; en geen van beiden besefte dat een dergelijk publiek, een dergelijk tafereel nooit meer zou terugkomen. Maar als het vederlichte stuk vervlogen was en zij achtergebleven waren (zo stelden ze zich dat tenminste voor, de vrije vlucht van het gedicht en de aftakeling van het lichaam, want heimelijk droegen ze in hun ziel nog steeds het rode vest[10]), als zij achtergebleven waren trok-

ken ze hun overjas aan en gingen onvervaard de bek van de Baäl binnen, die ook zijn latrine is, en werkten zich achter in een pub vast in de stouts. De ware gelovigen slagen erin hen midden in die oudtestamentische pek goed uit elkaar te houden, moeiteloos palen ze af wat bij de een en wat bij de ander hoort, aan de ene kant de ziener, de vernieuwer, aan de andere de arme stakker die in ouderwetse maneschijn is blijven steken, de zoon van de zon loopt voorop en de struikelende zoon van de maan sukkelt achter hem aan. De ware gelovigen hebben de gaven van het zienerschap - maar ik zie niks: in de smog van Babyion worden hun trekken één, welke zoon heeft de baard, welke de boeventronie? Het is veel te donker om te kunnen vaststellen wie van de twee de dwaze maagd en wie de helse bruidegom is: onder hun even zwarte vesten woedt een zelfde gewelddadigheid. Het zijn twee eendere Jack the Rippers die die pub komen binnenstappen alsof ze hem eens flink willen raken; en de koetsier die om vier uur 's nachts inlaadt wat bij het uitgaan van de pub van ze over is, die ze bij de arm houdt, ze opraapt, ze zo goed en zo kwaad als het gaat achter in de laadbak op één hoop gooit met hun overjassen, de *coachman* daarboven op de bok die in de taal van Babel met de paarden praat en verdwijnt - die draagt dezelfde overjas als zij. Achter de mist klinkt het klappen van de zweep, Rimbaud in de bak roept misschien *merde.* Ze gaan naar het station, ze keren terug naar Europa: want we weten dat ze tenslotte heibel kregen om een of andere toestand met haringen, dat ze daarop Babyion verlieten en dat ze voor de tweede keer plompverloren in Brussel belandden, verwilderd, dodelijk geschrokken - één van hen, de dophoed, met twaalf of twintig *groene feeën* achter de kiezen die vanaf acht uur 's morgens aan het hossen waren, begaf zich om drie uur 's middags naar de Sint-Hubertusgalerij en kocht dodelijk geschrokken een browning, die geen browning was maar een revolver kaliber zeven mm, waarvan ik het merk niet weet, en joeg daarmee de dodelijk geschrokken aartsengel wat lood in zijn vleugel. En daar gaat hij dan, de gevangenis van Mons in, hij gaat liggen, en de ander reist af naar zijn eigen Patmos[11], in Roche in de Ardennen vlakbij Rilly-aux-Oies. In het inwendige rommelhok ligt Verlaine braaf zij aan zij naast Izambard. De paardans is wat hen aangaat ten einde.

Men zegt dat ze elkaar aldus naar het leven stonden omdat hun karakters volmaakt tegengesteld waren, als zon en maan; omdat de

een schitterde als de dag, onstuimig was als de dag, kracht bezat en zevenmijlslaarzen, terwijl de ander ernaar streefde zwak te flikkeren, door de takken te schijnen, te gaan liggen, te vluchten; omdat de een de *moderne poëzie* aanblies terwijl de ander met ouderwetse vormen genoegen nam, oftewel gebruik maakte van dat heel oude en doeltreffende mengsel van sentiment en eindrijm waar we doorgaans vreemd genoeg niet over vallen als het door Malherbe, Villon of Baudelaire wordt gebruikt, maar wel als het wordt gebruikt door Verlaine; en ook omdat hij, Verlaine, besluiteloos en verdeeld was als de maan, zich niet met hart en ziel gegeven had, niet helemaal in Londen was maar een deel van zichzelf had achtergelaten in Parijs, waarvandaan het vrouwtje brieven stuurde en behendig Eva's lokroep aanhief. Het contrast tussen deze karakters is te groot om niet kunstmatig te zijn, we hebben ze aan onze dichterstafels geretoucheerd.

Men zegt ook - om de haringen en de revolver te verklaren - dat ze ondermijnd waren door de *ontregeling van alle zinnen*, waar ze zich allebei zonder omhaal op toelegden, want heimelijk droegen ze het rode vest. Ze legden zich er dus op toe; zieners werden ze niet en hun jacht op het zienerschap was louter zuipschuiterij, wat er zoveel op lijkt. En we willen graag geloven dat twee jonge heethoofden die het tien maanden lang eendrachtig op een zuipen zetten uiteindelijk in Brussel de stuipen kregen, op de dag dat uit de kookketel van de stouts als een bloem de snuit van de revolver stak. Ik kan me niet met het afgezaagde standpunt verenigen dat Rimbaud, zich bewust van zijn genie, zoals wij onder onze zijden kalotjes zeggen, Verlaine zou hebben geminacht en het hem zou hebben aangerekend dat hij geen genie bezat. Want Verlaine bezat wel degelijk genie - en al was Rimbaud ondermijnd en ongeneeslijk, hij was minder onverbiddelijk modern dan wij. Maar ik vermoed, zoals ik al eerder zei, dat hun hoogsteigen toon naarmate ze elkaar langer trotseerden begon te slijten, die kleine snaar die elk van hen bezat, de orfische toonzetting, de toon van de weergaloze, mateloze poëtische lotsbestemming die ze allebei los van elkaar van Baudelaire hadden afgekeken, en die zo gemakkelijk een refrein wordt waar je in vastloopt; die toon die ze zo hoog mogelijk aansloegen; die je voor jezelf, om jezelf te overtuigen wel móet aanslaan, iets wat je niet lang volhoudt als er naast je iemand anders knarsend de hoogste toon aanslaat: om de eenvoudige reden dat het niet doenlijk is met zijn tweeën tegelijk in een kamer

in Camden Town *het vers in eigen persoon*[12] te zijn. Zoiets valt niet met een ander levend wezen te delen, een van de twee snaren moet wel breken.

Maar Rimbaud sloeg hoger aan.

[..]

Eindnoten:

1 *Na zijn aanslag op Rimbaud in Brussel in 1873 brengt Verlaine bijna anderhalf jaar in de gevangenis van Mons door.*

2 *De Gulden Legende of* Legenda Aurea *is een beroemde bundel heiligenlevens van de hand van Jacobus de Voragine (1228-1298).*

3 *De student Lucien Létinois was zes jaar lang de levenspartner van Verlaine, van 1878 tot 1883, het jaar van zijn vroege dood.*

4 *In het door Verlaine en Rimbaud gezamenlijk geschreven* Sonnet van het aarsgat *is de 'oeillet violet' een metafoor voor de lichaamsopening in kwestie. Verscheidene Nederlandse vertalingen van dit sonnet reppen hier van een 'paarse anjelier', een interpretatie waarin de suggestiviteit van de oorspronkelijke woordcombinatie enigszins verloren lijkt te gaan.*

5 *De term 'roede' heeft uiteraard erotische connotaties (net als het Franse* tringle*), maar hier doelt Michon op de alexandrijn, de twaalflettergrepige versmaat die in haar klassieke vorm zes jamben en vier ritmische accenten telt. De vijftiende-eeuwse Rhétoriqueurs, de zestiende-eeuwse dichters van de Pléiade, de zeventiende-eeuwse tragediedichters maar ook negentiende-eeuwse grootheden als Hugo, Baudelaire, Banville en Verlaine zijn aan die roede geregen als '[..] schitterende ringen die verschillen maar toch eender zijn en aan die lichte afwijking hun ontstaan danken, hun naam ontlenen'. Rimbaud, op zijn beurt, 'sloeg de roede aan stukken'.*

6 *In 1830 beleefde Victor Hugo zijn eerste literaire triomf met* Hernani, *een romantisch drama in vijf bedrijven. Tijdens de première in de Comédie Française, op 21 februari 1830, zetten de jongeren van Jeune-France, onder wie Nerval en Gautier, een frontale aanval in op de 'oude pruiken' van het klassicisme, de zogeheten* Bataille d'Hernani.

7 *Baudelaire wijkt in 1864 uit naar Brussel waar hij enige jaren vegeteert, ondermijnd door syfilis, drankzucht en geldzorgen. Afatisch en half verlamd keert hij in 1866 naar Parijs terug en overlijdt daar een jaar later. In die laatste levensfase lag de bastaardvloek 'crénom' ('gedome') hem op de lippen bestorven.*

8 *De Zutisten waren een door Charles Cros voorgezeten dichterskring waarin het woord 'zut' ('verrek') zich in een zekere populariteit verheugde.*

9 *In Saint-Cyr-l'École, vlakbij Versailles, bevond zich een door Louis XIV gestichte meisjeskostschool. Racine schreef voor de kostschoolmeisjes twee toneelstukken*, Esther *(1689) en* Athalie *(1691), die worden beschouwd als een hoogtepunt in de traditie van de alexandrijn.*

10 *Een verwijzing naar de* Bataille d'Hernani. *Gautier droeg die beruchte avond een rood vest, later het symbool van de romantische dichtersgeneratie.*

11 *Op Patmos schreef de Heilige Johannes zijn* Openbaring.

12 *'Le vers personnellement', een door Mallarmé ten aanzien van Victor Hugo gebruikte uitdrukking.*

Uit: De wereld bij benadering
Jean Rouaud
(Vertaling Marianne Kaas)

In feite was de vreugde, de formidabele uitbarsting van vreugde waardoor het einde van de week op Saint-Cosmes werd gemarkeerd, van korte duur: precies de tijd die het kostte om naar de uitgang te hollen en, eenmaal op veilige afstand van het collège, op adem te komen door een rustpauze in te lassen op de stoep, je schooltas op de grond en je gezicht naar de zee. Daarna ging alles veel te vlug: een busreis van een uur of langer, met haltes bij de scheepswerven en het afzetten van de arbeiders in elk dorp, voordat je eindelijk thuis was, 's avonds een beetje rondhangen, de verrukking in je eigen bed te mogen slapen, bij het wakker worden alweer de knagende gedachte terug te moeten, en dan was het voorbij.

Aangezien de jeugdelftallen traditiegetrouw op zondagochtend speelden, zette je je 's middags schrap tegen de uren zodat ze niet zouden omvliegen, wat voornamelijk inhield dat je de klok in de keuken volgde bij het noodlottige aftellen terwijl je je huiswerk aan het maken was, zat te kaarten of, later, integraal keek naar alles wat er op de televisie te zien was, pauzefilmpjes inbegrepen. Maar zelfs nog voordat het moment was aangebroken om je spullen voor de week bij elkaar te zoeken, was je al ziek bij de gedachte de volgende dag weer op het collège te zitten. De zondagavond was een bij voorbaat verloren zaak.

Lange tijd was het bezoek aan het vaderlijk graf, dat uiteindelijk het doel van de wandeling werd, het enige zondagse uitje. Doordat het kerkhof buiten het dorp ligt, zoals vaak sinds men de doden heeft weggehaald uit de directe nabijheid van de kerken, draait u dus uw hand niet meer om voor een eind lopen want daarin raakt u geoefend, door de druk der omstandigheden, nu de enige gids van het gezin rust onder zijn grafsteen van grijs graniet. Eigenlijk is de afstand niet zo groot, maar als je elf bent speelt alles zich nog af op de schaal van een kind en lijken een paar honderd meter al gauw een lange voettocht.

Zo wordt u ongemerkt een soort expert op het gebied van dood en sterven. Zodra er sprake is van overlijden, begraven, rouw, kerkhof, onherstelbaar verlies, ontroostbaar verdriet, dierbare na-

start here clean148 code74 gedachtenis, spitst u de oren: dit is voor u bedoeld. Daar kunt u over meepraten. Wat heeft u dan te zeggen? Niets, in wezen, maar u kunt het gezicht zetten van iemand die er alles van weet. Die wat weet? Dat die dingen gebeuren. Maar meteen beweegt u zich in de schaduw die voor uw voeten valt als een vis in het water. Later zult u daar danig spijt van krijgen want doordat u veelvuldig de grote thanatologische hogepriester uithangt wordt er, in droevige omstandigheden, altijd een beroep op u gedaan voor het opstellen van troostbrieven. Voorlopig is het vanuit uw meerdere kennis intrappen van open deuren de enige manier die u hebt gevonden om de boodschap door te krijgen: zulke dingen die gebeuren, wel, die zijn ook u gebeurd, nou ja niet u regelrecht, anders zou u het niet kunnen navertellen, maar iemand die u na stond, zo na, zo weinig los te denken van uzelf dat, zo laat u doorschemeren, ook een stuk van uzelf is heengegaan. En hoewel u die gedachte woest van u afzet is dat uw onhandige manier om te bedelen om medelij.

Zo kan het gebeuren dat, wanneer in de opgave voor een opstel wordt gevraagd om een zondag op het land te beschrijven, u na langdurig te hebben nagedacht, kauwend op het potlood en starend in het verte, en na de afgezaagde onderwerpen (knutselen met opa, uit hengelen met oma, vogelnestjes uithalen met de nichtjes) te hebben geëlimineerd, als het ware een ingeving krijgt voor een soort waarheidsspel dat korte metten zal maken met al die sprookjes verteld door zwoegende scholieren, en u de gelegenheid met beide handen zult aangrijpen om u te zetten aan de minutieuze beschrijving van uw bezoeken aan het kerkhof.

Alles werd vermeld. Eerst de route door de hoofdstraat die hier de Parijse straatweg wordt genoemd, een lichtelijk overdreven benaming bedoeld om iets van de verre lichten van de hoofdstad op ons te laten afschijnen, en een misleidende gezien de smalte van het wegdek (op het punt waar het zich bij het verlaten van het plein vernauwt, moest een half verwoest hoekhuis worden gesloopt om de eerste maaidorsmachine weer vlot te krijgen, een voor die tijd gigantisch gevaarte dat had geprobeerd zich een doorgang te forceren). Omdat na het verlaten van het dorp trottoirs ontbraken (niet door een bruut besluit van gemeentewege maar zoals een rivier doodloopt in het zand, door verwaarlozing van de trottoirbanden, waarna de deklaag van cement eerst was verbrokkeld en vervolgens verdwenen), liepen we alle vier over de grasstrook, in ganzenmars, om niet te worden geschept door de auto's en de

luchtstroom van de vrachtwagens die in onze rug opdoken, een staaltje van evenwichtskunst tussen asfalt en berm dat niet eenvoudig was, vooral niet voor de hakjes van mamma die, hoewel ze de zwarte weduwedracht had aangenomen en nog menig ander teken dat op onthechting duidde, nooit tot platte schoenen kon besluiten; vandaar die trippelende, nooit bedaarde, altijd gehaaste tred die nog steeds haar handelsmerk is.

Als we de wijde, afdalende bocht waren gepasseerd lag de ringmuur van leisteen al voor ons, bovenop begroeid met zijn aangewaaide planten, onkruid, klaprozen en steenanjertjes. Een paar kruisen staken boven de muur uit, onder andere, het hoogste van allemaal, dat van de met cipressen omringde kapel van de plaatselijke aristocraten, de enige doden die er, mocht de jongste dag onverhoeds aanbreken, zeker van kunnen zijn droog te blijven als het dan regent. Het zwarte smeedijzeren toegangshek voorzien van goudkleurige lanspunten bleef dicht. Het ging alleen open om de rouwstoeten door te laten, zodat bezoekers genoodzaakt waren gebruik te maken van het aangrenzende massief houten deurtje met zijn onwillige grendel dat in de muur was aangebracht en waarvan de scharnieren knarsten, wat als het ware een signaal was dat maande tot stilte. Waarna we zachter gingen praten en verder liepen op onze tenen om het geluid te dempen van het grind, dat knerpte onder onze voeten en zich net als sneeuw ophoopte aan de randen van de paden en op de weinig betreden plaatsen, zodat de bezoeken in kaart werden gebracht.

Alle typen graven waren vertegenwoordigd: grafkelders, stenen, grafmonumenten, sarcofagen van natuursteen (waarschijnlijk gered van het oude kerkhof) met door de tijd aangevreten jaartallen, eenvoudige bergjes aarde voor de pas ter aarde bestelden, een massagraf overdekt door een kleine gewelfde absis in de vorm van een halfkoepel, met een deur die toegang gaf tot een voor de helft met beenderen en schedels gevulde kuil, maar het gangbaarst, want het vriendelijkst geprijsd, was de traditionele omlijsting van grijs cement waarbinnen zich een met zand of siersteentjes opgevulde rechthoek bevond - witte steentjes zonder scherpe punten voor de kindergraven, een perkje gevuld met snoepjes, mondvoorraad voor de lange reis.

Onze bezoeken aan het kerkhof waren meer dan uitsluitend een moment van devote inkeer bij het vaderlijk graf. Eigenlijk waren we tegelijkertijd rechter en partij, want de meeste van de grafdeco-

raties waaronder sommige graven geheel schuilgingen waren afkomstig uit onze winkel: bloemstukken en kransen van kralen met op een lila lint een door ons vervaardigd opschrift in zilverkleurige letters dat bedoeld was om door het subtiele spel met de familieaanduidingen de voorbijgangers te laten weten wie de genereuze gevers waren (wat ons soms wel degelijk voor problemen stelde wanneer bijvoorbeeld de schoonzoon van de zwager beslist vermeld wilde worden op het lint), zwart marmeren plaquettes met de aansporing om te bidden voor het zieleheil van de overledene, die soms poseert op een medaillonfoto onder een bol glas als een periscopisch vanuit de diepte van het graf geprojecteerd portret, glazen stolpen met een maagd van Lourdes of een tuiltje genre bruidsboeket, en uiteraard het hele scala van aardewerken bloemen met wijnrode kelk, subtiel gedecoreerd met in een snelle penseelstreek getekende meeldraden en stampers, ook al ondervinden in dit land der illusie deze kunstbloemen concurrentie van de plastic bloemen die wij, goed op de hoogte van de jongste ontwikkelingen, graag aanprijzen.

Voorlopig laat de gelijkenis nog veel te wensen over, maar de lange duur, het graf voor de prijs van één boeket een heel jaar lang van bloemen voorzien, vormt een argument om het niet zo nauw te nemen en bij hoog en bij laag vol te houden dat het plastic net echt lijkt en dat alleen de geur ontbreekt. Behalve dat de kleur blootgesteld aan weer en wind mettertijd verbleekt en het plastic brokkelig blijkt te worden, is er nog een ander bezwaar: het aantal variëteiten is nog gering en het assortiment dus zeer klassiek. Rozen, anjers, tulpen, viooltjes, dan heb je het wel zo ongeveer gehad, maar het is voldoende om voor bloemist te kunnen spelen, de bloemen in één hand te houden, ze te verschikken, door andere te vervangen, de metalen stengels in de goede stand te buigen - wat een voordeel is boven echte bloemen - en later van gelijke lengte te maken door de uiteinden af te knippen met de knijptang, de arm voor je uit te strekken om wat afstand te nemen en het verkregen effect beter te kunnen keuren terwijl je intussen de in rouw gedompelde, wiens ogen soms vol tranen staan, vragend aankijkt. Want nauwelijks heeft deze een voet over de drempel van de winkel gezet of, alleen op grond van zijn begrafenisgezicht en nog voordat hij de kans heeft gekregen om te zeggen wat hij wenst, verzoeken wij hem de trap te nemen naar het souterrain waar de kleine afdeling met grafartikelen zich bevindt. Hoe oprechter en ech-

ter zijn verdriet ons voorkomt, des te meer ijver wij aan de dag leggen om hem van dienst te zijn, des te meer geduld met degene die zich een uur lang over de kin staat te wrijven voordat hij zijn keuze bepaalt. Waarbij soms van ons wordt verlangd dat we wat concessies doen en ons in bochten wringen wat de esthetiek betreft. Als de treurende onze mening vraagt nadat hij heeft geopperd een paarse tulp en een witte anjer bij de rode rozen te voegen, zien wij het niet als onze taak hem nog dieper in de put te helpen door, bijvoorbeeld, wortelloof te adviseren, maar bedenkend dat door een emotionele schok ten gevolge van het verlies van een dierbare de goede smaak wel eens wat aan trefzekerheid kan inboeten, gaan we akkoord - zonder een onderdanige geestdrift te tonen die waarschijnlijk als verdacht zou worden ervaren (op het platteland is men onzeker over wat geacht wordt mooi te zijn, en dus overgevoelig op dit punt), maar met het gezicht dat je zet om aan te geven dat wij persoonlijk het niet hadden gedurfd maar wat is er tegen.

Met het gevolg dat we de volgende zondag op het kerkhof haastig op zoek gaan naar het bewuste boeket, wat aanleiding geeft tot enkele opmerkingen over het onschuldige slachtoffer dat eronder rust en dat, hoe hij ook mag hebben geleefd, dit beslist niet verdiend heeft.

Met het gevolg ook dat we na vergelijking nogal trots zijn op het familiegraf dat, als waren we erop uit ons verdriet nog te accentueren, sober is, kaal, een dikke grafsteen van gespikkeld grijs graniet die vanaf het midden naar twee kanten flauw naar beneden helt (maar wel zo steil dat het onmogelijk is om er een vaas of ander prul op te zetten omdat die zouden omvallen of scheef zouden staan). De steen rust op een meer dan handbrede sokkel waarin aan de voorkant een trapeziumvormige bloembak is uitgehold. Hierin staan, dicht opeen geplant, begonia's die niet zozeer zijn gekozen vanwege hun charme, hoewel ze als ze in bloei staan een rood-oranje toets aanbrengen, maar omdat ze bestand zijn tegen het oceaanklimaat. Het lijkt evenwel of die bloemetjes die boven het graniet uitsteken een van de hardst denkbare steensoorten perforeren en erin zijn geslaagd zich een weg te banen naar het licht, alsof het door hun voorbeeld te volgen mogelijk was uit de vermaledijde groeve te ontsnappen.

Ook het grote, glanzend gepolijste, liggende kruis dat, in reliëf, direct in de bovenkant van de steen is uitgehakt, vormt een bijzon-

derheid in dit woud van rechtopstaande kruisen die, als schildwachten, verrijzen achter op de graven. Want overal overheersen de modellen van bewerkt en gemenied ijzer zoals ze ook vaak op kruispunten staan, en de kruisen van gewapend beton met cilindervormige of vierhoekige armen. Noch sterren noch maansikkels binnen deze ommuurde ruimte, evenmin als druïdenstenen of schuin afgeknotte zuilen. Gelaten wachten de kruisdragers die slapen onder de grond op het laatste Oordeel en de Wederopstanding des vlezes.

Maar dat grote, liggende kruis dat kaal is, zonder Christusbeeld... Soms lijkt het of onze vader zich er aan de achterzijde tegenaan klemt, zodat we het maar rechtop hoefden te zetten, volgens de methode die wordt gevolgd bij het oprichten van een obelisk, om ook hem weer op de been te krijgen. Want onder de steen is hij zeer reëel aanwezig. Dat blijkt uit het feit dat we steeds zachter gaan praten naarmate we dichterbij komen. We letten op onze woorden zoals we dat deden toen hij nog leefde en we ons alleen onorthodox taalgebruik permitteerden als we zeker wisten dat hij ons beslist niet kon horen. Nooit een krachtterm in zijn aanwezigheid, nooit een onvertogen woord, geen gewaagde formuleringen, ja zelfs geen argot. Zelf tracht hij zorgvuldig het goede voorbeeld te geven, probeert zich in te houden. Hij moet zich, hamer in de hand, wel krachtig op een vinger slaan wil hij van zijn hart geen moordkuil maken en een donderende stortvloed van scheldwoorden loslaten waarin de geheiligde naam Gods wordt overgoten met alle sausen van blasfemie.

Nog steeds boezemt hij ons ontzag in, en dat betekent dus dat hij niet ver weg kan zijn. Waarom anders zouden we, terwijl we bij de ingang van het kerkhof nog plezier hebben - binnen de perken van deze plek, natuurlijk - wanneer we het bewuste boeket in het oog krijgen, opeens stil worden als we voor het graf staan? Omdat hij het niet gewaardeerd zou hebben, daardoor komt het. Omdat hij daar is. Trouwens, net als bij verstoppertje spelen voelen we op het moment dat het grind onder onze voetstappen niet langer knerpt, dat we warm zijn, dat we alleen de steen maar zouden hoeven op te tillen om de warmtebron te vinden en de gestorvene uit zijn schuilplaats te verdrijven. Maar dat zou al te wreed zijn. Hoe zou hij eruitzien, onze vader die is ontmaskerd en die we te slim af zijn geweest, als hem werd gesommeerd terug te keren naar het leven waaraan hij waarschijnlijk maar matig hechtte gezien het feit

dat hij ons nu alleen laat rondmodderen in een zwembad van tranen. Dus spelen we het spel mee, doen of we hem zoeken zonder hem te vinden. We laten hem aan zijn lot over, het treurige lot van degene die volledig onzichtbaar is geworden voor de ogen van de levenden.

Om niet de indruk te wekken dat we niet goed bij ons hoofd zijn, doen we of we echt geloven dat zijn lichaam bezig is te ontbinden, dat zijn gebeente dat mettertijd door de combinatie van zure grond en doorsijpelend water tot stof uiteen zal vallen, langzaam wit uitbleekt. Omdat dat de officiële lezing is en het altijd wijs is je daaraan te conformeren. Maar wanneer we zo aan de rand van de tombe staan als aan de rand van een gapend gat, stilletjes, ingetogen, de handen op elkaar ter hoogte van de onderbuik, met gebogen hoofd en vochtige ogen, en ‘Onze Vader die in de hemelen zijt’ prevelen alsof dat gebed speciaal voor hem was geschreven, dan voelen we diep in onszelf wel degelijk dat alles anders gaat dan de mensen zeggen: dat met dat ontbinden, bedoel ik. En alle ooggetuigenverhalen, alle doden die ooit zijn opgegraven, kunnen daar niets aan veranderen. In het diepst van ons hart, in dat stiltegebied waar het gedruis van het leven alleen gedempt doorklinkt, in het domein dat zich verzet tegen evidenties en negenproeven en waarin vreemde gedachten rondwaren, in dat hart van het hart vanwaar een stroom verwarde woorden wordt uitgezonden naar degene die zich heeft verstopt, daar lijkt het juist of zijn uit de dood herrezen lichaam intact was.

Dat lichaam dient zich niet aan als het evenbeeld van het vleselijk omhulsel waarvan het, waarschijnlijk om herkenning te vergemakkelijken, wel in grote lijnen is afgeleid, het vertelt u niets over een bepaalde rimpel bij de oogleden of in de mondhoek, het zal u niets leren over de kleur van de ogen als u die bent vergeten, het zal de erosie van de gelaatstrekken in de herinnering niet tegengaan. Maar hoe onvolmaakt de weergave van de details ook mag zijn (hoewel de totaalindruk niet afwijkt van het karakter van de overledene, van het beeld van hem dat je voor je ziet), toch heeft dit lichaam iets vóór op het andere, het vleselijke, het aan verandering onderhevige, en wel dat het veel beter bestand is tegen de aanslagen van de tijd. Zelfs van een storing in het geheugen heeft het niets te vrezen. De reden? Zich voegend naar de door het andere lichaam achtergelaten leegte neemt het, dat opgestane lichaam, heel precies de vorm aan van het gemis.

Soms is bij de tombe het gevoel van zijn aanwezigheid zo sterk, de gedachte dat hij bezig is te vergaan zo absurd dat u zich er op betrapt op te kijken naar de hemel waarin voor uw geestesoog het meelevende, geruststellende, volledig tot rust gekomen gezicht van de gevlogen vogel staat gegrift. En zo sterk is die gewaarwording, van de stralende vredigheid die aan gene zijde van de zichtbare wereld op u wacht, dat u verlangend, met geheven hoofd, probeert te lokaliseren waar ze zich bevindt. Maar in een oogwenk eist de zichtbare wereld haar rechten weer op: geen gezicht te bekennen, daarboven, geen beeld van een glimlach, zelfs geen stukje blauw waarmee de streek niet scheutig is en dat wel geen troost zou brengen misschien, maar waardoor toch op zijn minst het gevoel van verplettering zou worden voorkomen. Niets dan wolken, sombere, laaghangende wolkenmassa's die kolkend voortrollen of van west naar oost uiteenrafelen als vuile vlokken watten, bezwangerd met oceaandampen, in golven voortstuwend op verscheidene hoogten, in verschillende snelheden, zodat ze verwikkeld lijken in een dolle wedloop boven het land, als hadden ze geen zin daarboven te blijven talmen, terwijl hoger- en lagerliggende lagen niet altijd eensgezind dezelfde richting kiezen en sommige de voorkeur geven aan de rechte koers, andere aan een noordelijker route, onvermoeibaar in beweging, als voortvluchtigen, de woeste horden van de oceaankust die uitrukken om de wereld te veroveren, en zo groot is het debâcle dat nevelslierten zich losmaken uit de onderste strata, als de zwakke, op de flanken teruggeworpen elementen van een langstrekkende kudde, flarden dood firmament die slap hangen als de zeilen van een spookschip en drijven op de wind, zich vasthechten aan de toppen van de bomen en in de verte uiteenvallen.

Omdat u wel inziet dat deze hemel geen enkele belofte inhoudt behalve wind, wolken en regen, buigt u treurig het hoofd en doet de ogen dicht. Maar nog voordat u de gelegenheid hebt gehad uw teleurstelling te overpeinzen, grift zich opnieuw aan de binnenkant van uw oogleden op azuren achtergrond het stralende gezicht. Waarmee, met dit retourtje aarde-hemel, ik mijn verhaal over een zondag op het platteland besloot.

Vertaalde poëzie

Het alles, het niets

Yves Bonnefoy[*]
(Vertaling Jan H. Mysjkin)

I

Het sneeuwt dit seizoen voor het laatst,
Een lentesneeuw die uiterst vaardig
De scheuren in het dode hout weer hecht
Voor je het binnenhaalt en in het vuur werpt.

Het sneeuwt in jouw leven voor het eerst,
Want gisteren nog waren er alleen vlekken
Van kleur, kortstondige pleziertjes en angsten,
Wisselvallig verdriet, bij gebrek aan woorden.

En ik zie hoe blijdschap het wint van vrees
In jouw ogen die van verbazing open gingen
Met die gil en die lach waarvan ik houd:
Een sprong naar voren waarover ik wil denken.

Want we zijn elkaar zo nabij, en het kind
Is de verwekker van diegene die het
Op een morgen in zijn volwassen handen nam
En ophief in het instemmende licht.

Le tout, le rien

I

C'est la dernière neige de la saison,
La neige de printemps, la plus habile
À recoudre les déchirures du bois mort
Avant qu'on ne l'emporte puis le brûle.

C'est la première neige de ta vie
Puisque, hier, ce n'étaient encore que des taches
De couleur, plaisirs brefs, craintes, chagrins
Inconsistants, faute de la parole.

Et je vois que la joie prend sur la peur
Dans tes yeux que dessille la surprise
Une avance, d'un grand bond clair: ce cri, ce rire
Que j'aime, et que je trouve méditable.

Car nous sommes bien proches, et l'enfant
Est le progéniteur de qui l'a pris
Un matin dans ses mains d'adulte et soulevé
Dans le consentement de la lumière.

* *Yves Bonnefoy, in 1923 geboren te Tours, publiceerde talrijke gedichten, prozastukken, evenals essays over literatuur en beeldende kunst. Zijn lyrische werk van 1953 tot 1991 werd samengebracht in twee pockets in de reeks Poésie van Gallimard:* Poèmes (1947-1975) *en* Ce qui fut sans lumière & Début et fin de la neige *(1987-1991), waaruit de hier vertaalde reeks afkomstig is. Uit zijn laatste bundel* La vie errante *(1993) verscheen vorig jaar, eveneens in een vertaling van Jan Mysjkin*, De druiven van Zeuxis, *met grafisch werk van de Hongaars-Franse kunstenaar Alexandre Hollan (Gent 1996).*

II

Ja, deze gil van blijdschap te horen, ja,
Mij deze bron toe te eigenen die bruisend
Opduikt tussen de stenen van het leven
Vroeg, met zoveel kracht, dan verslapt en verdwijnt.

Schrijven evenwel is iets anders dan hebben
Of zijn, want de rilling van blijdschap is
Er niet meer dan een schaduw, hoe helder ook,
In woorden die de herinnering meedragen.

Aan zoveel ontelbare dingen die de tijd
Zo zwaar met zijn klauwen heeft toegetakeld,
- En ik kan je dus alleen maar zeggen
Wie ik niet ben, behalve als verlangen.

Een manier van nemen, die geeft
Dat je ophoudt jezelf te zijn terwijl je neemt,
Een manier van zeggen, die maakt
Dat je niet langer alleen bent in de taal.

II

Oui, à entendre, oui, à faire mienne
Cette source, le cri de joie, qui bouillonnante
Surgit d'entre les pierres de la vie
Tôt, et si fort, puis faiblit et s'aveugle.

Mais écrire n'est pas avoir, ce n'est pas être,
Car le tressaillement de la joie n'y est
Qu'une ombre, serait-elle la plus claire,
Dans des mots qui encore se souviennent

De tant et tant de choses que le temps
A durement labourées de ses griffes,
- Et je ne puis donc faire que te dire
Ce que je ne suis pas, sauf en désir.

Une façon de prendre, qui serait
De cesser d'être soi dans l'acte de prendre,
Une façon de dire, qui ferait
Qu'on ne serait plus seul dans le langage.

III

Mag de grote sneeuw jouw alles, jouw niets zijn,
Kind dat zijn eerste aarzelende stappen zet
In het gras, met ogen nog vervuld van de oorsprong,
Met handen die enkel grijpen naar het licht.

Mogen deze vonkelende takken het woord zijn
Waarnaar je moet luisteren zonder de betekenis
Van hun uitsnijding tegen de hemel te begrijpen,
Anders zou je benoemen en verliezen tegelijk.

Mogen beide waarden voor jou volstaan, de ene
Licht, van de heuvel in de hals van de bomen,
Honingbij des levens, wanneer in je droom
Van de wereld die eigenste wereld opdroogt.

En mag het water dat vloeit door de wei voor jou
Het bewijs zijn dat blijdschap de droom kan overleven
Wanneer een briesje, vanwaar ook gekomen, nu al
De amandelbloesems, die andere sneeuw, verstrooit.

III

Te soit la grande neige le tout, le rien,
Enfant des premiers pas titubants dans l'herbe,
Les yeux encore pleins de l'origine,
Les mains ne s'agrippant qu'à la lumière.

Te soient ces branches qui scintillent la parole
Que tu dois écouter mais sans comprendre
Le sens de leur découpe sur le ciel,
Sinon tu ne dénommerais qu'au prix de perdre.

Te suffisent les deux valeurs, l'une brillante,
De la colline dans l'échancrure des arbres,
Abeille de la vie, quand se tarira
Dans ton rêve du monde ce monde même.

Et que l'eau qui ruisselle dans le pré
Te montre que la joie peut survivre au rêve
Quand la brise d'on ne sait où venue déjà disperse
Les fleurs de l'amandier, pourtant l'autre neige.

Vijf gedichten
Alain Bosquet[*]
(Vertaling Martin de Haan)

De rekeningen

Vanmorgen brengt de post me
per aangetekende vier rekeningen.
Ik zal de heffing op mijzelf voldoen:
geboren worden is half luxe, geef ik toe.
Ik zal ook in de buidel tasten voor
de keuze van mijn levensloop:
ik had mijn plaats tenslotte
aan iemand anders moeten afstaan
en voor een mooier tijdperk moeten kiezen.
De derde rekening doet me verdriet:
een hele liter bloed per gedicht,
terwijl ik weiger de auteur te zijn!
En ik verscheur de laatste:
mijn uitvaartplechtigheid, die wil ik gratis.
De gladiool, de duizendpoot,
de grijze vuursteen en de dauw
zullen er wel voor zorgen.

Les factures

Ce matin, le facteur
m'apporte, par recommandé, quatre factures.
Je paierai l'impôt sur ma naissance,
qui est un demi-luxe: j'en conviens.
Je paierai aussi celle qui couvre
le choix de ma biographie:
après tout, j'aurais dû
laisser la place à quelqu'un d'autre
et me choisir une plus belle époque.
La troisième facture me fait mal:
tout un litre de sang par poème,
moi qui refuse d'en être l'auteur!
Et je déchire la dernière:
mes funérailles, je les veux gratuites.
Le mille-pattes, le glaïeul,
le silex gris et la rosée
s'en chargeront.

* *Alain Bosquet (pseud. van Anatole Bisk) werd in 1919 geboren te Odessa. Het veelvuldig bekroonde werk van deze Russisch-Belgisch-Franse schrijver, die in alle genres thuis is, is in een groot aantal talen vertaald (o.a. door Samuel Beckett en Paul Celan). In het Nederlands verscheen eerder de dichtbundel* Gods Kwelling, *in een vertaling van Eugène van Itterbeek (Leuven, 1989). De hier gepresenteerde gedichten zijn afkomstig uit Bosquets laatste bundel*, Demain sans moi *(1994), waarin de dichter meer dan ooit zichzelf tot poëzie verheft, zichzelf en zijn naderende einde - niet om in zijn werk voort te kunnen leven, maar om erin te kunnen sterven.*

Portret van de schrijver als kever

Ik heb zo'n twintig, vijfentwintig keer geleefd,
en van die levens die, daar ben ik zeker van,
de burgerman volstrekt niet zouden aanstaan,
heeft eentje mij
tot nadenken gestemd.
Ik was gedurende die tijd een kever.
Ik kroop in het wilde weg rond op een bloemblad,
op een ruw voorwerp, op
de blote arm van een zeer rosse vrouw.
Zo nu en dan belandde ik in een beek.
Onmetelijk leek mij de wereld,
waarin ik duizend zoete geuren trof.
Het duizelde mij deerlijk.
Een kind heeft me gevangen: ik was blij.
Maar weldra rukte het mijn vleugels los.
Mijn leven als insect was, denk ik zo,
met zucht noch mijmering,
het minst nadelig.

Portrait de l'auteur en hanneton

Parmi les vingt ou vingt-cinq vies que j'ai vécues
et qui, j'en suis certain, ne sauraient présenter
le moindre attrait pour les bons citoyens,
il en est une
qui m'a laissé rêveur.
J'étais ces années-là un hanneton.
Je rampais au hasard sur un pétale,
sur un objet rugueux,
sur le bras nu d'une femme très rousse.
Quelquefois je tombais dans un ruisseau.
Je ne mesurais pas le monde,
auquel je découvrais mille parfums.
J'étais lourd de vertiges.
Un enfant m'a saisi: j'en fus heureux.
Bientôt pourtant il m'arrachait les ailes.
Ma vie d'insecte a été, je crois bien,
sans soupir ni pensée,
la moins nuisible.

Portret van de schrijver als okapi

Stel dat men mij een tweede leven toebedeelt
en dat ik zelf mag kiezen.
Ik zou dan, zonder iemand in de weg te staan,
okapi kunnen worden, zo'n mak beest
dat wat van een giraf en van een zebra heeft.
Ik zou, in Afrika,
van bomen blaadjes grazen
en ik zou bang zijn voor libellen.
Ik ging tot aan de plas
wanneer het heet was.
Ik sliep, ik was verschrikkelijk gelukkig,
zonder de plicht
de zin van het geluk te bestuderen.
Ik zeg u dit:
ik zou geen vijand van de mensheid zijn
en ook niet echt haar vriend.
Dat tweede leven zou gespeend zijn van het gebrek
van het bewustzijn, van de rede.
Als ik de andere okapi's maar beviel.

Portrait de l'auteur en okapi

Supposez qu'on m'accorde unse seconde vie,
en me laissant le choix.
Je pourrais devenir, sans déranger personne,
un okapi, cet animal très doux
qui tient de la girafe et du zèbre, à peu près.
Je brouterais des feuilles
sous un arbre, en Afrique,
et j'aurais peur des libellules.
J'irais jusqu'à l'étang
aux heures chaudes.
Je dormirais, je serais très heureux,
sans le devoir
de me pencher sur le sens du bonheur.
Que je vous dise:
je ne serais ni l'ennemi de l'homme
ni vraiment son ami.
Cette seconde vie n'aurait pas le défaut
de la raison, de la conscience.
Il suffirait de plaire aux autres okapis.

De werktuigen

‘Moersleutel’, ‘sikkel’,
‘breekijzer’, ‘schildersmes’ of ‘stuurstang’,
lang heb ik woorden aangezien voor instrumenten
en ze gerespecteerd als trouw huispersoneel.
Maar later zag ik in dat ze beschikten over
een eigen leven: trotse, soevereine wezens,
bestendiger dan ik,
en ik ontwikkelde zoiets als jaloezie
jegens vele van hen: ik vond ze raadselachtig,
aantrekkelijk en muzikaal.
Sindsdien zijn onze rollen omgekeerd:
ík ben het schoonmaakmiddel en de stetoscoop,
de blokschaaf en de spijker,
de stortkoker, de pleister
van de Taal, mijn meester:
een dichter, als een hond geketend
aan ieder van zijn woorden.

Les instruments

‘Vilebrequin’, ‘faucille’,
‘guidon’, ‘truelle’ ou ‘pince-monseigneur’,
pendant vingt ans j'ai cru que j'employais les mots,
et je les respectais en loyaux domestiques.
Plus tard, je me suis dit qu'ils avaient un destin
par eux-mêmes: des êtres fiers, indépendants,
Plus durables que moi,
et j'ai conçu comme une jalousie
pour un nombre d'entre eux: j'y voyais du mystère,
de la musique et de la grâce.
Les rôles sont désormais invertis:
c'est moi qui suis le stétoscope, le rabot,
le sparadrap, le clou,
le détergent, le vide-ordures
de mon maître, le Verbe:
un poète attaché comme un chien
à chacun de ses mots.

Verrijzenis

Vijf of zes dagen na mijn dood
vond men dat ik het zou verdienen
op aarde terug te keren.
Dat lijkt mij maar een zot idee,
maar ik wil niemand op zijn tenen trappen.
Om mijn verdiensten
als helder en oprecht poëet
werd mij de keus gelaten:
‘Wie wilt u zijn?
Boccaccio, Lord Byron,
Victor Hugo, Vergilius, Apollinaire?’
Ik ging er niet op in.
Men deed een hoger bod: ‘Wees dan
Leonardo da Vinci, Vermeer, Chardin,
of Paganini.’ Ik bewaarde het zwijgen.
‘We worden het wel eens als uw genegenheid
zou uitgaan naar Colbert, naar Richelieu,
naar Filips II of naar Napoleon.’
Pas toen zei ik: ‘U zou mij eer bewijzen
als u mij dáárnaar toe zond,
tussen rivier en lucht, op een loodrechte rots,
loeiend en sterren etend,
in de hoedanigheid van apebroodboom.’

Résurrection

Cinq ou six jours après ma mort,
on a jugé que je mérite
de revenir sur terre.
L'idée me paraît saugrenue,
mais je ne veux désobliger personne.
Vu mes services
de poète lucide et franc,
on m'a laissé le choix:
‘Voulez-vous être
Boccace, Lord Byron,
Victor Hugo, Virgile, Apollinaire?’
Je n'ai pas répondu.
On a surenchéri: ‘Soyez
Léonard de Vinci, Vermeer, Chardin,
Paganini.’ J'ai gardé le silence.
‘Nous nous arrangerons si votre sympathie
allait à Richelieu ou à Colbert,
à Bonaparte ou à Philippe II.’
Je dis enfin: ‘Vous me feriez honneur
en m'envoyant là-bas,
entre fleuve et azur, sur un rocher à pic,
mugissant et mangeur d'étoiles,
en qualité de baobab.’

Drie gedichten
Guy Goffette[*]
(Vertaling Martin de Haan)

Liggend grafbeeld met wild
(Jan Fijt)

Dat hij de wind op afstand houdt en de nacht
binnen tandbereik, dat hij snuift naar hartelust
en het oog open houdt, de staande hond,
komt omdat hij ineens het gevoel en de voorliefde

voor de open ruimte is kwijtgeraakt door die muur
van vlees, van vacht en veren: kwartels en patrijzen
en die grote rossige haas die verkeerd om
nog rent in een roerloze weide.

Hij kijkt, kijkt en ziet niets
dan dat: het beeld van een vervlogen wereld
waar hij de beste troeven in handen had
toen de figuur van steen nog vredig

snurkte in het gras op zijn houten geweer.

Le gisant au gibier
(Jan Fijt)

S'il tient le vent à distance et la nuit
à portée de crocs, s'il renifle tout son soûl
et garde l'oeil ouvert, le chien d'arrêt,
c'est qu'il a perdu soudain le sens

et le goût du large devant ce mur de chair,
de poils et de plumes: cailles, perdrix
et ce grand lièvre roux qui court encore
à l'envers dans un pâturage immobile.

Il regarde, regarde et ne voit rien
que cela: l'image d'un monde enfui
où il avait les meilleures cartes dans son jeu
quand le gisant de pierre n'était qu'un paisible

ronfleur dans l'herbe sur son fusil de bois.

* *Guy Goffette debuteerde in 1983 met* Solo d'ombres. *De hier vertaalde drie gedichten uit het reeksje 'Parties de chasse en Hollande (D'après des natures mortes)' zijn afkomstig uit de bundel* Le Pêcheur d'eau, *die in 1995 verscheen bij Gallimard.*

Stilleven met vogels
(Pieter Rijsbrack)

Maar daar liggen ze op de grond, de stunters zonder touw,
de zijden luchtontwerpers, met verlaten hart
te midden van rode of melkwitte vruchten, blaadjes
die dof en reeds verschrompeld zijn;

op de grond, ja, of hangend aan de onzichtbare balk
in 't oog van de schilder die sterven gaat en die
zich onvermoeibaar van het massagraf afkeert
om in een hoekje van het doek te strelen langs

zijn kleine Eden: een dorpje, sluimerend
in de zoelte van de dageraad, en niets beweegt,
noch de trotse cipres, noch de toren zonder klokken,
niemand die kan wijzen op de schok van de zwarte

wolken en de hemel die vastzit in de takken.

Nature morte avec des oiseaux
(Pieter Rijsbrack)

Mais les voici par terre les cascadeurs sans fil,
les soyeux architectes des nues, le coeur en plan
au milieu des fruits rouges ou laiteux, des feuilles
éteintes et déjà racornies;

par terre, oui, ou pendus à la poutre invisible
dans l'oeil du peintre qui va mourir et qui
se détourne inlassablement du charnier
pour caresser dans un coin du tableau

son petit Éden: un village assoupi
dans la tiédeur de l'aube, et rien ne bouge,
ni le fier cyprès ni le campanile sans cloches,
personne pour montrer l'ébranlement des noirs

nuages et le ciel empêtré dans le branches.

De papegaai
(Jan Fijt)

Het is wel duidelijk wie ook hier de grootste mond heeft:
het leven - niet de papegaai, gered bij wat voor een
zondvloed, en die een twijg zoekt en verbaasd bemerkt
dat de oude wereld hem trotseert - het leven

dat tussen al het leed zijn laatste gala geeft,
de schone gave die wij, blinden, krijgen,
altijd elders en verder zoekend naar haar bezieling
en haar kleuren, ons ruïnerend achter

de horizon, daar, aan 't einde der zee, waar boten
ten onder gaan; hier is zij, weelderig
en naakt overgeleverd aan 't wilde verlangen
om haar heel lang te kussen op haar mond

wanneer bereids de spijt ons grijpt tot in de ogen.

Le perroquet
(Jan Fijt)

C'est encore elle ici qui parle le plus fort,
la vie - et non le perroquet sauvé de quel
déluge et qui cherche un rameau et s'étonne
que le vieux monde lui résiste - elle

qui donne son dernier gala parmi les plaies,
la belle offerte aux aveugles que nous sommes,
toujours quêtant ailleurs plus loin son souffle
et ses couleurs et nous perdant derrière

l'horizon, là, au bout de la mer où sombrent
les bateaux; elle que voici opulente
et livrée nue au furieux désir
de la baiser longuement sur la bouche

quand déjà le regret nous poisse jusqu'aux yeux.

Je ziet
Philippe Jaccottet[*]
(Vertaling Martin de Haan)

Je ziet de schoolkinderen joelend rennen
in het dichte gras van de binnenplaats.

De rustige hoge bomen
en het licht van tien uur in september
als een frisse waterval
beschermen hen nog tegen het reusachtige aambeeld
dat fonkelt van de sterren aan de andere kant

On voit

On voit les écoliers courir à grands cris
dans l'herbe épaisse du préau.

Les hauts arbres tranquilles
et la lumière de dix heures en septembre
comme une fraîche cascade
les abritent encore de l'énorme enclume
qui étincelle d'étoiles par-delà.

[Nederlands]

De ziel, zo kouwelijk, zo schuw,
moet zij echt eeuwig over die gletsjer lopen,
alleen, blootsvoets, zelfs niet meer in staat
haar kindergebed te spellen,
eeuwig voor haar kilte gestraft door deze koude?

[Frans]

L'âme, si frileuse, si farouche
devra-t-elle vraiment marcher sans fin sur ce glacier,
seule, pieds nus, ne sachant plus même épeler
sa prière d'enfance,
sans fin punie de sa froideur par ce froid?

* *Philippe Jaccottet werd in 1925 geboren in Moudon (Zwitserland). Hij studeerde letteren in Lausanne, en na enkele jaren in Parijs te hebben doorgebracht vestigde hij zich in 1953 in de zuidelijke Drôme. Sinds zijn debuut in 1947 heeft Jaccottet een indrukwekkend oeuvre opgebouwd, niet alleen als dichter en prozaïst maar ook als vertaler (van o.a. Hölderlin, Musil, Rilke en Ungaretti). De hier opgenomen reeks gedichten is afkomstig uit de bundel* Pensées sous les nuages *uit 1983. Eerder verschenen vertalingen van Jaccottet in Jan Mysjkins anthologie* Geboorten van het vers - levende Franse poëzie *(Gent 1994).*

[Nederlands]

Zoveel jaren,
en dan zo weinig kennis,
zo'n machteloos hart?

Nog niet de meest afgesleten obool
om de veerman te betalen, als hij nadert?

- Ik heb gras en snel stromend water ingeslagen,
ik heb mezelf licht gehouden,
dan zinkt de boot minder diep.

[Frans]

Tant d'années,
et vraiment si maigre savoir,
coeur si défaillant?

Pas la plus fruste obole dont payer
le passeur, s'il approche?

- J'ai fait provision d'herbe et d'eau rapide,
je me suis gardé léger
pour que la barque enfonce moins.

[Nederlands]

Zij nadert de ronde spiegel,
een kindermond
die niet kan liegen,
gekleed in een blauwe kamerjas
die óók slijt.

Haren, binnenkort askleurig
onder het zeer trage vuur van de tijd

De vroege ochtendzon
versterkt haar schaduw nog.

[Frans]

Elle s'approche du miroir rond
comme une bouche d'enfant
qui ne sait pas mentir,
vêtue d'une robe de chambre bleue
qui s'use elle aussi.

Cheveux bientôt couleur de cendre
sous le très lent feu du temps.

Le soleil du petit matin
fortifie encore son ombre.

[Nederlands]

Achter het raam waarvan het kozijn is gewit
(tegen de vliegen, tegen de geesten)
buigt een wit oudemannenhoofd zich
over een brief, of het nieuws van de streek.
De sombere klimop groeit tegen de muur.

Behoed hem, klimop en kalk, voor de ochtendwind,
voor de te lange nachten en die andere, eeuwige.

[Frans]

Derrière la fenêtre dont on a blanchi le cadre
(contre les mouches, contre les fantômes),
une tête chenue de vieil homme se penche
sur une lettre, ou les nouvelles du pays.
Le lierre sombre croît contre le mur.

Gardez-le, lierre et chaux, du vent de l'aube,
des nuits trop longues et de l'autre, éternelle.

[Nederlands]

Iemand weeft water (met boommotieven
in filigraan). Maar al kijk ik nog zo goed,
ik zie de weefster niet,
zelfs niet haar handen, die je zou willen aanraken.

Wanneer de hele kamer, het getouw, het weefsel
zijn vervlogen,
zou je stappen moeten zien in de vochtige grond...

[Frans]

Quelqu'un tisse de l'eau (avec des motifs d'arbres
en filigrane). Mais j'ai beau regarder,
je ne vois pas la tisserande,
ni ses mains même, qu'on voudrait toucher.

Quand toute la chambre, le métier, la toile
se sont évaporés,
on devrait discerner des pas dans la terre humide...

[Nederlands]

Je bevindt je nog een tijd in de cocon van het licht.

Wanneer hij losraakt (geleidelijk aan of in één klap),
zul je dan tenminste de vleugels hebben kunnen vormen
van de nachtpauwoog, bedekt met ogen,
om je in deze duisternis en kou te wagen?

[Frans]

On est encore pour un temps dans le cocon de la lumière.

Quand il se défera (lentement ou d'un seul coup),
aura-t-on pu au moins former les ailes
du paon de nuit, couvertes d'yeux,
pour se risquer dans ce noir et dans ce froid?

[Nederlands]

Je ziet deze dingen in het voorbijgaan
(zelfs als je hand een beetje trilt,
als je hart hapert),
en andere onder dezelfde hemel:
de glimmende pompoenen in de tuin,
die net de eieren van de zon lijken,
de bloemen in de ouderdomskleur, violet.

Dit nazomerlicht,
als het niet de schaduw was van een ander,
oogverblindend licht,
zou dat me bijna minder verbazen.

[Frans]

On voit ces choses en passant
(même si la main tremble un peu,
si le coeur boite),
et d'autres sous le même ciel:
les courges rutilantes au jardin,
qui sont comme les oeufs du soleil,
les fleurs couleur de vieillesse, violette.

Cette lumière de fin d'été,
si elle n'était que l'ombre d'une autre,
éblouissante,
j'en serais presque moins surpris.

Vier gedichten
Robert Marteau[*]
(Vertaling Martin de Haan)

De Vlaming Kees van Dongen was een roofdier. Vrouwen
Wilden hem opdat hij ze portretteerde en deed
Genieten. Híj genoot van gokken, zijn penseel
Bracht hij voor geld in opspraak. Zegt men. Maar ik zie hem
Daar, in zijn werk, zijn reputatie overtreffen:
Zijn schilderkunst kenmerkt zich vooral door de durf
Van wie uit de traditie putten, hun bezieling
Aan bloemen wijden en hun handen aan bevlekking.
Hij werd een god en wist dat ook, hij schiep het groen
Als Veronese, dwaalde door de grot der nimfen,
Werd op de zee verliefd vanwege de sirenen.
Zie toch eens hoe hij planken schildert, of een deur;
Een mond, schaamhaar, een hoed; zie toch eens hoe onstuimig,
En hoe glansloos zij is, de onmetelijke stilte.

('Kees van Dongen, de schilder.' Musée d'art moderne de la ville de Paris, dinsdag 17 april 1990).

[Frans]

Van Dongen, né flamand, fut une fauve. Les femmes
Le voulaient pour qu'il les portraiturât et fît
Jouir. Joueur, il compromit pour de l'argent
Son pinceau. C'est ce qu'on a dit. Mais je le vois
Là dans ses oeuvres plus grand que sa renommée,
Peignant avant tout la peinture avec l'audace
De ceux qui puisent à la tradition, vouent
Leur souffle aux fleurs, la main à l'éclaboussement.
Il devint un dieu et le sut, créa le vert
Comme Véronèse, explora l'antre des nymphes,
Pour les sirènes fut amoureux de la mer.
Voyez comment il peint une porte, des planches;
Bouche, pubis, chapeau; voyez quelle est la fougue,
Quelle est la matité de l'infini silence.

* *Robert Marteau (1925) werd geboren in de Poitou en woont tegenwoordig in Parijs. Hij debuteerde in 1962 bij Seuil met de poëziebundel* Royaumes, *en is sindsdien gestaag blijven publiceren, zowel poëzie als proza. De hier vertaalde veertienregelige gedichten zijn afkomstig uit de dagboekachtige bundel* Louange (Liturgie II, 1990-1992), *die in 1996 verscheen bij Champ Vallon. Overigens zag Kees van Dongen, de protagonist van het eerste gedicht, niet in Vlaanderen maar in Delfshaven het levenslicht.*

[Nederlands]

De schilder valt aan op 't motief: penseel geheven,
Eén been gestrekt, één knie gebogen. Je zou denken
Dat hij een duellist in de aanval was van wie
De tegenstander zich onzichtbaar hield, of 't zou
Dat vierkant daar van doek op raamwerk moeten zijn
Tussen de mens en 't reeds gevonden onderwerp -
De schilder is voor mij zélf een object geworden
Zoals het afgebeeld zou zijn door de kubisten,
Opgelost als hij is in een doorzichtig prisma
Met zijn kist, zijn gereedschap en zijn schildersezel,
In een figuur, zowel meervoudig als eenvoudig,
Eens en voor altijd stilgelegd en zo gereed
Voor de tentoonstelling. Maar nee: hij maakt zich los,
Neemt afstand, oordeelt en stormt voorwaarts voor de touche.

(Donderdag 20 december 1990)

[Frans]

Le peintre s'attaque au motif: pinceau pointé,
Une jambe tendue, un genou fléchi. On
Le prendrait pour un duelliste à l'assaut dont
L'adversaire se tiendrait invisible, à moins
Qu'il ne fût ce carré de toile sur châssis
Entre l'homme et le sujet déjà repéré,
Le peintre lui-même étant devenu pour moi
Un objet tel que l'auraient traité les cubistes,
Résolu qu'il est dans un prisme transparent,
Avec sa boîte, son tréteau et ses outils,
En une figure à la fois multiple et simple,
Arrêtée une fois pour toutes, ainsi prête
Pour la cimaise. Erreur: voilà qu'il se détache,
Prend du recul, évalue et fonce à la touche.

[Nederlands]

Diego Rodríguez de Silva y Velázquez
- Zijn naam vormt een alexandrijn - tekende in bruine
Inkt, met lavis van sepia, op crèmepapier
Het kunstwerk dat ik voor mij zie: de kathedraal
Die in Granada staat, een scheef en wankel bouwwerk
Aan de voet der sierra. Als een spel van prisma's
Ontstaat de tekening wanneer de blik versmelt
Met de gebouwen en het land. De steen lost op,
Kan ieder ogenblik verdwijnen, in dezelfde
Tijd dat penseel en pen hem vastleggen. Die kruisen,
Twee krassen, die geschetste cipressen bezielen
De stapeling van heldere muren en van daken
Die overhellen, klokkentorens, blinde ramen.
En opgehangen houdt dit alles je in vervoering.

(Pavillon de Flore. Spaanse tekeningen. Meesters uit de 16de en 17de eeuw. Maandag 29 april 1991)

[Frans]

Diego Rodríguez de Silva y Velázquez,
Dont le nom forme un alexandrin, fit à l'encre
Brune, au lavis de sépia, sur papier crème,
L'ouvrage que j'ai sous les yeux: la cathédrale
De Grenade qui est de guingois et bancale
En bas de la sierra. Comme un jeu de prismes,
Le dessin se compose au contact de la vue
Avec le pays et les bâtiments. La pierre
Est dissoute et prête à s'envoler, dans le même
Temps que plume et pinceau la fixent. Ces croix faites
De deux traits vifs, ces cyprès esquissées, animent
La superposition des murs clairs, des toits
Qui penchent, des clochers, des fenêtres aveugles,
Et tout cela suspendu vous tient en extase.

[Nederlands]

Ik zie Chardin zijn best doen om het blauw der pruimen
Met zijn penseel en op zijn linnen te vertalen.
Hij gaat vroeg naar de boomgaard om het waas te zien
Dat ze bedekt. Hij schetst met aquarel, plukt er
Een paar en plaatst ze willekeurig onder in
Een mandje, neemt ze mee terug naar 't atelier,
Ze zijn nog fris en vochtig van de morgendauw.
't Kan zijn kan dat hij op dat moment een andere
Bril pakte, eentje met behulp waarvan hij ze
Van dichterbij kon zien. Zeker is dat hij nadacht,
Want zekerheden had hij niet en hij verwierp
Al wat geen muzikaliteit der tonen was.
Zijn enige getuige is zijn kat, die niet
Naar hem kijkt, maar naar de koolmezen in de boomgaard.

(Attichy, vrijdag 14 augustus 1992)

[Frans]

Je vois très bien Chardin s'appliquer à traduire,
Sur sa toile et de son pinceau, le bleu des prunes.
Il va dès l'aube au verger pour voir la pruine
Qui les poudre. Il essaie à l'aquarelle, en cueille
Quelques-unes qu'il dispose en désordre au fond
D'une corbeille et qu'il rapporte à l'atelier,
Humides encore et fraîches de la rosée.
Il se pourrait qu'il changeât à ce moment-là
De lunettes, et qu'il en prït pour une vue
Plus rapprochée. Il est certain qu'il réfléchit,
N'ayant aucune certitude et refusant
Tout ce qui n'est pas musicalité des tons.
Il a pour seul témoin son chat, qui ne regarde
Pas vers lui, mais vers les mésanges du verger.

Drie gedichten
Jean-Yves Masson[*]
(Vertaling Martin de Haan)

XXII

Zij zullen ons niets vertellen, de doden, over wat de schaduw
hun heeft geleerd. En zelfs als het soms lijkt
of ze zich over onze schouder komen buigen
en ons roepen met zwakke stem, bereikt niets
onze oren van hun adem zonder lichaam. Het licht
is voldoende om hun roep geheel uit te doven.
Als wij hen zouden horen, zou dat zijn omdat een nacht
absoluter dan alle nachten onze eigen lichamen zou omsluiten,
ons met onze zintuigen die altijd waken, zelfs als wij slapen.
En daarom, profiterend van een extreme slaap, slagen zij soms
ondanks alles, wanneer wij zelf naar hen toegaan.

XXII

Ils ne nous disent rien, les morts, de ce que l'ombre
leur a appris. Et même s'il semble parfois
qu'ils viennent se pencher par-dessus notre épaule
et nous appellent d'une voix faible, rien ne parvient
à nos oreilles de leur souffle privé de corps. La lumière
suffit à tout éteindre de leur appel.
Si nous les entendions, c'est qu'une nuit
plus absolue que toute nuit enserrerait nos propres corps,
nous dont les sens veillent toujours, même endormis.
Et c'est pourquoi parfois, à la faveur d'un extrême sommeil
malgré tout, ils adviennent, lorsque nous-mêmes approchons d'eux.

* *Jean-Yves Masson werd in 1962 geboren in Lotharingen. Hij vertaalde talloze Duitse, Engelse en Italiaanse dichters en bestiert de reeks Duitse literatuur bij uitgeverij Verdier. Hij publiceert sinds 1986 gedichten en korte verhalen, en schreef samen met Sarah Kofman* Don Juan ou le refus de la dette. *Zijn dichtbundel* Onzains de la nuit et du désir, *waaruit de hier vertaalde gedichten afkomstig zijn, werd als Kowalski-prijs 1995 uitgegeven bij Cheyne in Lyon.*

XXX

Lange tijd hoorde ik je 's avonds nog
de vertrouwde wezens bij hun naam noemen
in het afnemende licht, en je stem galmde een beetje.
En daarna werd de herinnering zeldzamer, maar altijd
wanneer ik mijn ogen sloot, voelde ik nog je warme
hand die streek over mijn polsen of mijn voorhoofd.
En nu zie ik mijn moeder die op je lijkt
met dezelfde pas lopen als jij, dezelfde wijsheid
schenkend en verlangend in haar ogen.
Soms bid ik dat je wandelaarspassen
ondanks de tijd nog dichter langs mijn slaap passeren.

XXX

Longtemps je t'entendis encore, le soir,
appeler par leurs noms les êtres familiers
dans la lumière déclinante, et te voix résonnait un peu.
Et puis le souvenir se fit plus rare, mais toujours
quand je fermais les yeux, je sentais encore ta main
chaude qui m'effleurait les poignets ou le front.
Et maintenant, je vois ma mère qui te ressemble,
aller du même pas que toi, la même offrande
et la même demande de sagesse dans les yeux.
Parfois, je te prie que tes pas de promeneuse
malgré le temps passent plus prés de mon sommeil.

XLII

Of je nu aankomt of vertrekt, altijd
geven steden in de nacht dezelfde lichtsignalen
diep vanuit hun geheim. Een kind speelt bij een kerk,
voor een raam strekt een vrouw
een schreeuw lang haar hand uit, aan 't einde van een laan
gaat een jongen, onkundig van zijn schoonheid. En lakens klapperen,
donderslagen in de witte handen van Aeolus die schitteren
diep in een park, wanneer een sluimerende god
zich komt nestelen in hun storm. Altijd
dezelfde valstrik, hetzelfde raadsel van 't voorbijgaan, poëzie,
jij die ondanks jezelf op betovering hoopt.

XLII

Toujours, qu'on arrive ou qu'on parte, les villes
font dans la nuit les mêmes signes de lumière
du fond de leur secret. Un enfant joue près d'une église,
à une fenêtre une femme
étend la main le temps d'un cri, un garçon au fond d'une allée
passe dans l'inconscience de sa beauté. Et des draps qui claquent,
tonnerres dans le mains d'Éole blancs qui brillent
au fond d'un parc, quand un dieu sommeillant
vient se blottir dans leur orage. Toujours
le même leurre, la même énigme du passage, poésie,
toi qui espères malgré toi l'enchantement.

[De Tweede Ronde 1997, nummer 2]

Voorwoord

In dit Zomernummer *Nederlands proza* van Henk Romijn Meijer (over krasse bejaarden in Zuid-Frankrijk), Jan Schotte (over een jonge Angolees in Lissabon), L.H. Wiener (over de prettig botsende wereldbeelden van een vader en zijn driejarige zoon) en Ron de Zeeuw (over een luguber sadist die ereburger wordt van Amsterdam). In *Nederlandse poëzie* signaleren we nieuw werk van Bernd Bevers, de beeldend kunstenaar die voor de vijfde keer achtereen gedichten bijdraagt, van Erik Coenen met wijsgerige meditaties in sonnetvorm, en van Jean Pierre Rawie, wiens nieuwe werk als steeds getuigt van klassieke perfectie. Fred Bloemink en Jurjen Keessen figureren voor het eerst in deze rubriek. In *Light Verse* werk van o.m. Bosman, Criens, Van Eerd, Van Nimwegen, Patty Scholten en, zoals immer, Drs. P.

Essay bevat een stimulerende beschouwing over kunst (en letteren); de illustraties daarbij vormen de rubriek *Illustraties.* In *Vertaald proza* drie bijdragen: van de Tsjech Bohumil Hrabal die dit jaar overleed, publiceren we een leestekenloze tekst die enigszins doet denken aan Molly Bloom's monoloog, van de Griek Nikos Papandreou een biografische schets over het dansen van zijn vader, de voormalige premier, en van de Noor Tarjei Vesaas, honderd jaar geleden geboren, een verhaal dat getuigt van een groot inlevingsvermogen in de emoties van een jonge vis.

Vertaalde poëzie bevat, zoals elke zomer, veel grote dichters uit vroeger eeuwen: een canto van Dante, een laatste voorpublicatie uit Ariosto's ‘Orlando furioso’, een elegie van Goethe, een overpeinzing van de Sanskrietdichter Kalidasa (via het Engels), vijf sonnetten van Petrarca, twee elegieën van de vijftiende-eeuwse Italiaan Sannazaro die schreef in het Latijn, en zeven sonnetten van drie zestiende-eeuwse ‘metaphysical poets’ uit Frankrijk. Eigentijds in deze rubriek zijn alleen de gedichten van Cao Xuân Tú, vertaald uit zijn eigen Engelse versies van de oorspronkelijk Vietnamese teksten. Naar wij hopen biedt dit zomernummer een literaire verscheidenheid naar ruimte en tijd die voor veel verrassingen kan zorgen.

Redactie

Nederlands proza

Old Folks
Henk Romijn Meijer

We hadden champagne gedronken op het terras. En omdat Mireille de tafel binnen al helemaal had gedekt, hadden we binnen gegeten, ondanks het opeens stralende weer. Onder het eten had de altijd smaakvol geklede Manon haar oude vriendin Henriette twee maal luidkeels gevraagd of het huwelijk van haar kleindochter Florence een ‘onvergetelijke herinnering’ bij haar had achtergelaten en Henriette was als versteend blijven zitten. ‘Hoort ze me niet?’ blafte Manon om zich heen en het antwoord was niets dan een gekletter van vorken. Henriette zat onderuitgezakt aan tafel, haar ogen geloken, een zwaar gebouwde, roerloze verschijning. Van het exquise maal van haar dochter Mireille had ze geen hap gegeten en haar wijn was onaangeroerd blijven staan. Manon kon haar ontsteltenis niet langer verbergen. Met die stem van haar als een verstoord hondenhok riep ze: ‘Maar Henriette is toch niet *doof*?’

Ze had de kreet niet geslaakt of er voltrok zich een mirakel. De Henriette van wie iedereen dacht: nu is het afgelopen met haar, strekte haar arm, nipte aan haar glas, verhief haar stem: ‘Oui! Elle était très mignonne! Très mignonne!’

Manon, de oude vriendin, had bevrijd gelachen bij de uitgedroogde, schelle klanken, mechanisch als van een sprekende pop, maar voordat ze verder had kunnen vragen was Mireille te hulp geschoten. ‘Florence zag er stralend uit in haar witte jurk en nu belt ze elke dag uit Tahiti om te vragen hoe het met Cunégonde gaat! Ze zijn op huwelijksreis!’ juichte ze, alsof het detail aan onze aandacht zou zijn ontsnapt. ‘Drie weken op Tahiti en wij passen op Cunégonde!’

En dan te denken dat ze voor de rugoperatie sportief was geweest, een geboren gangmaakster, hart en ziel van elk feest en dat waren er niet weinig. Zo herinnerde Manon zich haar en Manon niet alleen. Hoeveel jaren had ze haar leven nu al gesleten ‘in het dal van de schaduw des doods?’ In het begin van de jaren vijftig gebeurden er veel nare dingen.

Raymond, Henriette, Mireille: de Lamartines vormden een hechte familie. Het enig kind Mireille waakte over haar mammie

en haar pappie die trouw was aan zijn gezin, gastvrij voor de vrienden, en de rest van de wereld mocht van honger verkommeren of in een zee van vuur ondergaan, bij wijze van spreken. ‘Il y a toujours des gens qui sont plus cons que les autres,’ zo vatte hij zijn filosofie samen en tegen de stelling viel weinig in te brengen. Sinds haar ‘ziekte’ had Raymond zijn vrouw geen dag alleen gelaten en hij was vriendelijk en opgewekt onder zijn bezoeking gebleven, een ironische, magere man met een melancholieke oogopslag.

Was het een wonder dat Mireilles tweede echtgenoot zich buitengesloten was blijven voelen? Dat zijn vreemd gaan af en toe zo'n hoge vlucht nam? Gaston, de rechtsgeleerde met zijn afgekloven ideeën, zijn droom van het herstel van het Franse vorstenhuis! Gaston die telkens wanneer de naam van de oude huisvriendin Sisi viel een vinger opstak en verzuchtte: ‘Ah! De barones!’

Mireille had de maaltijd bedacht zoals ze hem elke zomer bedacht voor wie waren overgebleven van de vrienden van haar ouders die elkaar van kindsaf hadden gekend. En ons, van de jongere generatie, had ze erbij gevraagd, vanwege het evenwicht, en om Gaston wat afleiding te bezorgen.

‘Nu zijn we met zijn allen misschien meer dan duizend jaar,’ had Raymond glimlachend gezegd, ‘het duizendjarig rijk eindelijk op aarde gekomen.’ Terwijl we wachtten op Mireilles fameuze dessert was Raymond gaan tellen, onbescheiden beginnend bij zichzelf: negenenzeventig. En Martin? En Jean-Pierre? En Marianne? ‘Manon is tweeëntachtig, al ziet ze eruit als drieënveertig. En die man van je, Manon?’ riep hij baldadig.

Manons echtgenoot Robert was zevenentachtig en verviel in herhalingen. En zo passeerden ze allemaal de revue en de prijs ging natuurlijk naar Bernadette, de piepkleine Bernadette die elke zomer een beetje verder was weggeschrompeld. Bernadette met haar spitse neus en haar bochel, en haar enorme lichtbruine ogen die binnenkort geopereerd zouden worden, dat was tegenwoordig een peuleschil. Diep religieus en nog steeds de kampioen van de bridgeclub, ze dronk nog een stevig glas. Bernadette was vierennegentig. Om haar een zoen te geven moest je ver voorover buigen en in haar hand kon je de botjes tellen.

Na het eten waren we weer op het terras voor het huis gaan zitten waar de tafels tot één lange tafel aaneen waren geschoven en daarop flakkerden een paar olielampjes die Raymond voor het diner had gevuld. De oudjes van Souillac waren gehecht aan hun

samenzijn in Augustus, ze waren gehecht aan hun stad. Een zuchtje wind bewoog de bladeren aan de bomen in de grote afdalende tuin die ons van de grote weg scheidde. Henriette had ons geruisloos verlaten.

Nu knikte Bernadette instemmend omdat ze een van de vrienden had horen zeggen dat je aan al die Engelse mensen die in de buurt een huis kochten kon zien hoeveel beter het ging in hun land nu Margaret Thatcher daar het bewind voerde. Haar grote hoofd wiegde net boven de tafel en Raymond knikte. Grijnzend vertelde hij van de dag dat Mitterrand als president werd gekozen. Raymond was zijn bed niet uitgekomen, zelfs niet om te eten. Ongelovige stemmen riepen om niets dan de waarheid, Raymond grijnsde. ‘Ik heb de dekens over mijn hoofd getrokken en zo ben ik de hele dag blijven liggen.’

‘Hij overdrijft,’ zei Mireille en haar lach verging in het plotseling opkomend lawaai, niemand wist precies waar vandaan - een gestommel, een kortstondig gelal, een geschraap van misschien een reusachtige keel. Aan een raadselachtig geschuifel ontsteeg een jammerklacht, ijzig en hol, als een kreet geslaakt in de pot van een wc.

Viel ergens een stoel omver? Mireille lachte. ‘Dat is Cunégonde, ze maakt geluiden in haar slaap. Het is zo'n hoe heet zo'n ding? Zo'n ding waarmee vrachtautochauffeurs elkaar waarschuwen als er politie op de weg is. Maar hij staat veel te hard.’

‘Een babyfoon!’ riepen wij, Mireille gierde. ‘Ja, ja! Een babyfoon voor bejaarde vrachtautochauffeurs!’

Ze prees Gaston die het apparaat had geïnstalleerd. Ze haastte zich naar binnen en keerde terug met op haar arm een bundel. Het hoofd daarin gaf tekens van langzaam ontwaken, het blies een bel, het kirde. Een blijmoedige lach leek zichzelf uit te vlakken, Cunégonde viel weer in slaap. Mireille ging haar wegleggen, binnen het bereik van de waakzame microfoon. Het was bijna elf uur. Raymond vroeg of iemand een glas cognac wilde of misschien nog een glas champagne en Mireille zong: Je moet ja zeggen, dan kan hij zelf ook nog een glas nemen!’

De zachte wind aaide de bladeren, de kurk van de champagnefles gaf een zachte pop en Melanie die zesentachtig was en leed aan gezwollen knieën en enkels, zei voor zich heen: ‘Vorig jaar was Sisi er nog.’ Terstond stak Gaston een vinger op en slaakte een zucht: ‘Ah! De barones!’

Het briesje, de stemmen, de koplampen van de vrachtwagens en het verre gegons van hun motoren hadden ons droefgeestig gemaakt. Aan het andere eind van de tafel praatten een paar gasten gedempt tegen elkaar, ondanks de heersende hardhorendheid. Iemand lachte, een stille vrouw dichtbij ons rilde en wreef over haar kippenvel tot het vlam vatte, als het ware. En Bernadette zat daar nog steeds zelfs zonder een sjaal over haar schouders!

Bernadette had Sisi het best gekend van ons allemaal. Sisi met haar likeurstokerij, het geheime recept waarmee haar vader fortuin had gemaakt. Sisi met haar delicate manieren, haar personeel dat samen met haar was vergrijsd, haar liefde voor kunstenaars, voor muziek. Goede eters als Francis Poulenc en Arthur Honegger waren vaak bij haar te gast geweest en voor haar diners vroeg ze altijd mensen die perfect bij elkaar pasten.

De barones! Als een ademtocht op een vluchtige avond, als een schaduw was ze heengegaan en wij waren van haar vervuld. Je belde bij haar aan, een dienstbode in een gesteven wit schort liet je binnen zonder een woord. Ze leidde je een brede trap op waarvan de treden waren uitgesleten en bovenaan stond er een huisman in een gesteven witte jas. Hij had een knalrood gezicht. Hij bracht je zwijgend bij Sisi de barones en schonk een glas champagne voor je in.

Sisi kende mensen van allerlei slag. Ze had de scandaleuze Nancy Cunard gekend in de tijd dat ze in het naburige La Mothe woonde. De schrijfster had daar een schitterende wijnkelder waarin de flessen onder het stof bleven, want ze dronk alleen eau-devie. Ze vertoonde zich vaak en nooit helemaal nuchter in Souillac in het gezelschap van een vroeger vermaard surrealist. Sisi zat naast ze op een terras toen Nancy aan haar gezelschap vroeg wie toch die deftige Engels uitziende heer was die nu al voor de tweede keer buigend voorbij was gelopen, terwijl hij zijn hoed voor haar afnam. ‘Ik denk dat Nancy toen in de zestig was,’ had Sisi lachend verteld. ‘Haar vriend zei: Maar ken je hem dan niet meer?’

‘Nee.’

‘Dat is je eerste echtgenoot.’

De barones was gestorven en Bernadette die haar het best had gekend had het minst over haar leven losgelaten. Verzonken in de kussens van de lage bank, haar gevlekte beentjes over elkaar geslagen zodat de zilveren gespen op haar platte zwarte schoenen in tegengestelde richting wezen, zei Bernadette: ‘Ze was zo mager

geworden, ze at helemaal niet meer en ze had haast geen stem overgehouden.'

Bernadette had een moeilijk leven gehad en ze redde zich wonderbaarlijk. In de auto gespte ze zichzelf nog behendig in de veiligheidsgordel en aan haar enorme voeten droeg ze nog het liefst afgetrapte espadrilles.

Ze droeg een mantelpak van groen fluweel, een licht beige blouse, van boven gesloten door een gouden fleur-de-lys. Ze had spierwit, kortgeknipt gekruld haar en in de verzakte rimpels op haar armen tekenden zich blauwe plekken af. Haar door de rheumatiek vergroeide handen waren bruin gevlekt, als van nicotine. Bernadette en nicotine, alsof ze ooit had gerookt!

Maar natuurlijk had Bernadette gerookt! Bernadette rookte nog steeds! Na een maaltijd bij haar in haar appartement met antieke meubels en met Chinese prenten aan de muur, na de schotel die ze zelf gloeiend uit de oven had gehaald, waarbij ze zich flink had gebrand, hadden we haar om een sigaret horen vragen, op een verontschuldigende toon, zoals ze vroeg om een glas whisky.

'Sisi hoopte elke dag dat ze de volgende dag niet wakker zou worden,' zei ze en zweeg, haar onderlip uitgestulpt. Er was een boosaardig trekje om haar mond gekomen.

'Hoe oud is ze eigenlijk geworden?' vroeg iemand.

Bernadette trok een wenkbrauw op, alsof ze de vraag onbescheiden vond. Toen zei ze: 'Negenentachtig, niet eens zo erg oud.' Ze verzonk in herinneringen. Terwijl haar misvormde vingers zich verstrengelden zei ze tegen niemand: 'Na de bevrijding, toen iedereen opeens bij de maquis was en vooral al die mensen die de hele oorlog door zelf niets hadden gedaan...'

Wat zag ze voor zich, dat ze opeens sprakeloos werd?

'Tegen het eind van de oorlog liep iedereen ineens te pronken met een uniform,' zei ze toonloos. 'En die Valat die altijd jaloers op Sisi was geweest - bij de bevrijding heeft hij nog geprobeerd om haar huis leeg te halen. En hij had niets te maken gehad met de ondergrondse.'

Voor Valat had niemand ooit een goed woord over gehad. Een branie, een parvenu die zich tooide met andermans veren. Wij, vreemde eenden, hadden vaak horen vertellen over Valats vaderlandsliefde die oplaaide op het moment dat ze geen risico meer met zich meebracht. Zelfs onze vriend de oude journalist Jean Ducroo die zelf in de maquis zijn sporen had verdiend, herinnerde

zich Valats mislukte rooftocht als een zwarte bladzij.

Het was Jean Ducroo die ons had verteld dat Sisi jong was getrouwd met de kok van het Grand Hotel tegenover de likeurstokerij van haar vader. Na een jaar of twee hield die kok Sisi's beschaving wel voor gezien en ging hij aan de haal met een zwartharige sloerie uit de heffe des volks, een verwilderde slons die oorbellen droeg tot op haar schouders, een kamermeisje van het hotel, een wufte verschijning. Het paar verliet de streek zonder een adres achter te laten.

'Jammer,' had Jean Ducroo gezegd, 'voor mij was die vrouw beeldschoon.'

Sisi bleef een tijd alleen en waar die André du Pouget de la Tour vandaan was gekomen had zelfs de meestal welingelichte Jean Ducroo ons niet kunnen vertellen. Maar dat hij Sisi het hof maakte bleef in Souillac niet lang verborgen. De ingezetenen voorspelden veel heil en zegen van de nieuwe relatie, want het paar werd gezien bij concerten en andere culturele manifestaties waarvoor de voortvluchtige kok geen geduld had gehad.

Sisi en André trouwden, een toegewijd paar, gegoed en devoot katholiek. Wat haar eerste man, de voyou, haar heeft aangedaan, maakt de tweede weer goed, zeiden de mensen, en ze hadden gelijk. André tilde haar boven zichzelf. André had van Sisi 'de barones' gemaakt.

'Knap?' vroeg Jean Ducroo. 'André knap? Bedoel je knap om te zien? Sisi was bijna een hoofd groter dan hij. Hij droeg een dikke bril op zijn bleke gezicht en hij was al helemaal kaal. Hij was een en al strijkages en goede manieren en hij ging naar concerten, maar wat hij daar meende te horen weet ik niet, want hij wist nergens wat van.' Omdat de baron geen cent van zichzelf had, bleef Sisi de likeurstokerij op de waardige, zakelijke manier van haar vader bestieren.

Bij baron André's goede manieren voegde zich pas een eigen gezicht na de Duitse inval, toen hij zich tot een onbevangen vriend van de Duitsers ontpopte, een voorvechter van hun regime en een propagandist van de groot-Duitse gedachte. Zijn ogen verwijdden zich bij het rooskleurige vooruitzicht: alle landen van Europa uitgegroeid tot een welvarende provincie binnen het Duitse rijk. Wat een zegen, wat een geluk, wat een vreugde!

Aan dit eigen gezicht kwam een einde op de dag in 1944 toen de baron opeens van het toneel en uit zijn goede huwelijk verdween

om nooit, nooit meer iets van zich te laten horen, geen levensteken, geen doodsbericht, niets daartussen. En zo was het gebleven door de jaren. En misschien was het die knagende onwetendheid die aan Sisi's glimlach dat waas van melancholie had gegeven. Ze was een sympathieke vrouw die door haar personeel op de handen werd gedragen.

Op dit punt in het verhaal gekomen, gaf Jean Ducroo vaak een verhelderende beschouwing over de verwarrende aard van de Vichy-regering waaraan hij, de maquisard, onder andere zijn leven dankte. Jean de socialist, de oude Souillaguet die ook niet meer leefde.

We hoorden een zachte *pop*, het bewijs dat Raymond nog een fles champagne had ontkurkt. Hij woof de fles vragend rond en schonk voor Bernadette als eerste een wijnglas boordevol, langzaam, zodat het niet schuimde en ondanks de hand die Bernadette in protest had geheven.

We dronken en Jean bleef ons in gedachten, Jean die ons had verteld van zijn redding in hetzelfde jaar waarin Sisi's echtgenoot spoorloos was verdwenen. De divisie *Das Reich* had op zijn tocht naar het Noorden dertien gijzelaars uit Souillac en omgeving gevangen genomen, waaronder Jean Ducroo: ze zouden de volgende dag worden doodgeschoten. Samen met een ‘goede’ Duitse spoorwegman uit Souillac slaagde de Vichy burgemeester erin om een ongehoord feestmaal voor de SS-ers aan te richten en een glas champagne te heffen op de vertegenwoordiging in Souillac van het bedrijf van de commandant na de oorlog, want die man was in vredestijd foie gras-handelaar! Zodoende had de SS-er het leven van de gijzelaars gespaard om de volgende dag verder te trekken naar Oradour waar hij en zijn manschappen dood en verderf hadden gezaaid.

Omdat het gesprek op het terras in vage mijmeringen en triestheid teloor dreigde te gaan, hief Raymond zijn glas en zei: ‘Ik moet jullie iets laten zien.’

Op zijn eigen stramme manier kwam hij overeind uit zijn stoel en liep langzaam naar binnen, zijn handen fladderend, als om zich staande te houden.

Toen hij terugkwam, hield hij in zijn rechterhand een gekleurd voorwerp dat geen van ons herkende. Hij glimlachte geheimzinnig en plaatste het op tafel tussen de lege glazen. En wij trokken onze stoelen dichterij en namen de geverfde vogel in ogenschouw, een

bonte papagaai op een boomtak van plastic, levensecht en levensgroot, een vogel van stof en echte veren, een schepping van Henriette misschien in een van haar betere dagen? In de mildheid die de champagne ons had verleend zagen wij het vermiljoen van de rug en de uitslaande vleugels, het kanariegeel van de hals en de buik, en onze verwondering kende geen grenzen.

'Wat is dat voor vogel?' vroeg de altijd nieuwsgierige Bernadette ongeduldig en Raymond schoof het dier tot dichtbij haar. 'Hoe is die zomaar bij je neergestreken?' wilde Bernadette weten. Haar woorden waren haar lippen niet gepasseerd of de vogel begon doldriest zijn veren te schudden en krijste: 'Hoe is die zomaar bij je neergestreken?'

Wij stonden versteld en daarna lachten we ongemakkelijk en de vogel zette ons het lachen betaald in een wild gefladder en honend gekrijs. 'Hij herhaalt wat je zegt!' riep Bernadette boven de herrie uit en de vogel krijste: 'Hij herhaalt wat je zegt!'

Waar kwam die vogel vandaan? Raymond glimlachte preuts: 'De peettante van Cunégonde heeft hem meegebracht,' en de vogel krijste: 'De peettante van Cunégonde heeft hem meegebracht.'

Bij deze tweevoudige onthulling leunde Bernadette achterover met een geluidloze lach waarvan haar vliesdunne lichaam schudde. Raymonds tandeloze mond was opengevallen, Manon schaterde, Robert lachte zonder geluid en Mireille gierde boven alles uit en opeens bracht de babyfoon ons tot onze zinnen. Een klaaglijk gebrul ontnuchterde ons, Mireille holde naar binnen.

Vreemd dat het ons niet was opgevallen dat de vogel geen geluid meer gaf. Hij stond daar als afgedankt op de tafel. Iemand maakte een grap die we niet verstonden en onze gedachten vergleden naar Sisi de betreurde, Sisi die zich nooit versprak, nooit haar mond voorbij praatte, behalve die ene keer, na de laatste maaltijd die ze ons had geboden.

Ze was oud en zo broos dat je je hart vasthield als je haar zag zwabberen op haar stokkige beentjes en toch fit genoeg om zich bazig in het gesprek te mengen over de aanstaande Europese Unie, over de zegeningen ervan, de toenemende welvaart. In de gloed van dat gesprek had ze opeens geroepen: 'Dat hebben wij indertijd toch allang gewild!'

Bijna gelijktijdig was er een verontschuldigend lachje op haar lippen gekomen. De stilte die viel was niet diep of dreigend, vergoelijkend eerder, vergevensgezind. Een van de gasten, een rijzige,

witharige Argentijnse psychiater, keek de kamer rond en zei plechtig: ‘Die piano - wie heeft die piano het laatst bespeeld?’

Sisi glimlachte dankbaar. ‘Dat was ik. Maar mijn vingers wilden niet meer en het binnenwerk was zover heen dat ik het eruit heb laten halen.’ Ze liet ons iets vermakelijks zien: de piano was nu een kast waarin flessen whisky en sherry en vermouth stonden, niet hetzelfde als snaren en hamers. ‘Maar laatst was hier iemand die zei dat hij perfect gerestaureerd zou kunnen worden. Moet ik dat nog laten doen, op mijn leeftijd?’

‘Natuurlijk moet je dat laten doen op jouw leeftijd,’ zei de psychiater. ‘Natuurlijk! Op jouw leeftijd meer dan ooit!’ Hij was van de aanwezigen degeen die de meeste lof verdiende.

Stel dat toen zo'n vogel was aangetreden om Sisi's verspreking dubbel en dwars na te bauwen, sidderend van kippendrift, onuitsprekelijk vulgair en onweerlegbaar! Stel dat Sisi zich op haar leeftijd zo had moeten aanhoren!

We dachten aan Sisi zoals we haar bij die laatste maaltijd hadden gezien, breekbaar en verscheurd door zorgen over de opvolging in haar likeurstokerij. Ze had tot nu toe niemand gevonden dan een neef die van golf spelen hield en van snelle auto's, een heethoofd die al het personeel op staande voet wilde ontslaan.

Het was stil geworden en Manon zei hard: ‘Waarom is dat geschreeuw van daarstraks zo opeens opgehouden? Is de veer afgelopen of zo?’

Raymond lachte geheimzinnig. ‘Er zit geen veer in,’ zei hij en zweeg, om de spanning op te voeren. Bernadette nam een slokje uit haar boordevolle glas en fluisterde iets tegen Raymond die glimlachte en haar zijn lege glas voorhield. Bernadette rechtte haar rug, tilde haar glas van de tafel en bracht het tot vlakbij dat van Raymond. Oneindig langzaam en omzichtig bewoog ze haar hand zodat haar glas naar dat van Raymond neigde, en zo schonk ze met oneindig geduld de helft van haar glas zonder een druppel te morsen over in dat van Raymond. En terwijl ze naar de stijgende bubbels bleef kijken, beseften we dat we haar nooit met een bril hadden gezien. En we dachten aan oud worden en oud zijn en een sentimenteel liedje kwam ons in gedachten:

Oh some day there'll be no more old folks
What a lonely town this will be...

Het droefgeestige melodietje kan het bijna zonder woorden stellen.

Terwijl het in onze hoofden van geen ophouden wist, hoorden we Raymond zijn geheim prijsgeven: in de veren van de vogel waren twee knopjes verborgen, een voor de beweging en een voor het geluid. Een oplaadbare batterij bracht het dier in opschudding en brak hem de bek open. Het zou wel ongeveer zo werken als een antwoordapparaat, met een cassettebandje of zo. ‘Net als een black box!’ zei iemand wild, ‘zoals bij een vliegramp!’ Niemand luisterde erg naar de vergaande veronderstelling. Mireilles echtgenoot had zich geruisloos aan het gezelschap onttrokken en Manon sjorde haar Robert omhoog uit zijn stoel - Robert de begaafde thermodynamicus van toen die zich nu inspande om een greintje van al dat gepraat op te vangen, en alleen af en toe zijn mond open deed om een conclusie te trekken uit wat hij een kwartier geleden verkeerd had begrepen! Niemand die nu nog het stof uit zijn bovenkamer kon wegzuigen.

Het feest was ten einde. Iedereen was min of meer op zijn eigen benen gaan staan en alle gasten praatten opeens honderduit dwars door elkaar heen, als om verloren tijd in te halen, als om van voren af aan te beginnen! En wat konden wij bij deze drukte anders dan onze diensten aanbieden, naar huis brengen wie naar huis gebracht diende te worden. Het was een kleine moeite: ze woonden allemaal vlak bij elkaar.

Mijnheer Talisman
Jan Schotte

Het was midden augustus en Lissabon zuchtte en trilde in een verstikkende hittegolf. Ik had ervaren dat je op het heetst van de dag heel goed kon vertoeven op het Castelo de São Jorge. De indrukwekkende, uitgestrekte ruïnes lagen bovenop een heuvel, waar de oude wijk Alfama tegenaan gebouwd was. Terwijl in de benedenstad de straten gevuld leken met bijna tastbare, stoffige warmte, zweefde in de schaduw van de oude bomen in de kasteeltuinen een verkwikkende koelte. Soms kwam er, zo hoog boven de stad, zelfs een vlaag frisse zeewind voorbij.

Op de brede buitenhof, vanwaar je het beste uitzicht had op de stad en de Taag, was het vrij druk, dus liep ik verder het terrein op. Ik slenterde over de smalle paden, klom tussen bomen en struiken door, op zoek naar een zitplaats, maar alle banken waren bezet. Toen ik, op een moeilijk toegankelijk gedeelte, over de resten van een van de meters brede kasteelmuren liep, stonden drie mensen op van een bankje en gingen een stenen trapje af. Van de andere kant kwam een donkere man, wiens zwarte huid nog zwarter leek door het witte zomerkostuum dat hij droeg. We gingen gelijktijdig op de bank zitten en knikten elkaar toe. Een paar minuten zaten we stil en zwijgend en genoten van het uitzicht.

Het was een jonge Angolees. Hij had zijn handen in de schoot, zijn vingers speelden met een zilverkleurig, plat en rond voorwerp ter grootte van een rijksdaalder, maar het leek me geen geldstuk. Een paar keer keek hij even schuins naar mij. Ik had de indruk dat hij me wilde aanspreken, maar niet durfde. Ik kuchte, keek hem aan en richtte toen mijn blik op zijn handen.

‘Een amulet?’ vroeg ik belangstellend. Hij glimlachte en knikte.

‘Méér dan een amulet, senhor. Een talisman.’ Hij had een diepe, donkere stem die niet helemaal paste bij zijn jeugdige leeftijd. Ik schatte hem voor in de twintig.

Hij stak de amulet in zijn zak. ‘Ik heet Desiderius. Maar ik ben altijd Didi genoemd. Alleen als mijn moeder vroeger streng tegen me was, dan riep ze me voluit.’

Ik noemde mijn naam. Zijn handdruk was sterk en veelomvattend.

‘Ik ben blij dat ik u heb ontmoet,’ ging hij verder. ‘Ik heb zojuist een belangrijk gesprek gehad. Dankzij mijn talisman. En ik heb er nog met niemand over kunnen praten. Marina... Ach, pas om zes uur kan ik haar van haar werk afhalen en haar erover vertellen...’

Ik knikte begrijpend. Hij wilde zijn verhaal kwijt en zocht gehoor. En ik had er geen enkel bezwaar tegen naar hem te luisteren; ik vond hem sympathiek, hij had in zijn blik en in zijn gebaren iets wat een grote betrouwbaarheid uitstraalde.

‘Wilt u mijn verhaal eigenlijk wel horen? Wilt u niet liever dat ik zwijg?’

‘Nee, nee. Ik vind het een eer dat ik de eerste ben die het hoort.’

Hij vertelde over Marina, op wie hij erg verliefd was en die hij het mooiste meisje van heel Portugal noemde. ‘Zij is twintig. En als het waar is dat vrouwelijke schoonheid toeneemt met de jaren, dan krijgen mijn ogen in de toekomst nog veel moois te zien.’ Hij had haar de dag daarvoor ten huwelijk gevraagd en zij had ja gezegd. Deze morgen had hij, in zijn beste kleren, een bezoek gebracht aan haar vader en hem officieel om haar hand gevraagd. ‘Hij heeft een schoenenwinkel in de Rua dos Sapateiros.’ Ik keek hem verbaasd aan. Veel straten in de benedenstad waren vernoemd naar een ambacht, maar dat was eeuwen geleden gebeurd. Het was wél toevallig dat in deze tijd een schoenmaker in de Schoenmakersstraat woonde. Hij zag mijn verbazing en zei: ‘Toeval. Het is de enige echte schoenenwinkel in die straat. Een speciaalzaak.’ En hij vervolgde, een beetje mijmerend: ‘Ach, toeval, toeval... Weet u, senhor, mijn leven zit vol toeval sinds ik deze talisman heb.’

‘En?’ vroeg ik. ‘Wat zei haar vader?’

‘Overmorgen. Hij heeft mij uitgenodigd zondag met het gezin mee naar de kerk te gaan. Na de mis zal hij mij zijn besluit meedelen.’ Dat leek mij een gunstig teken, zei ik, en ik vroeg hem hoe hij zelf zijn kansen schatte. Hij antwoordde niet. Toen ik opzij keek, zag ik dat hij voor zich uit staarde, heel ver weg, over het brede water van de Taag, voorbij de hoge brug naar het zuiden, over de zee, over de oceaan. Om zijn dikke lippen lag een rustige glimlach. Met een schokje draaide hij zijn hoofd naar me toe.

‘Hebt u echt wel tijd? Hebt u tijd om naar mijn gepraat te luisteren?’

‘Ja.’

‘Er is een Afrikaans gezegde: God gaf de Europeanen de klok, maar hij gaf de Afrikanen de tijd.’

‘Ik heb de tijd. Ik wil graag naar je luisteren. Maar wat heeft de talisman met dit alles te maken?’

‘Dat is het vervolg van mijn verhaal. Ik moet vooral vandaag heel vaak denken aan iets wat zeventien jaar geleden is gebeurd. Toen kreeg ik deze talisman en sindsdien heb ik hem altijd bij me gehad.’ Ik dacht even na. Zeventien jaar geleden. De Anjerrevolutie? Nee, zei hij, nog iets langer geleden. ‘Ongeveer een jaar daarvoor, in 1973. U weet dat Portugal oorlog heeft gevoerd in Afrika? Voordat hier de revolutie kwam? Vóór de democratie?’

‘Ja, dat weet ik.’

Hij knikte, goedkeurend leek het wel.

‘Zeventien jaar geleden waren er veel Portugese soldaten in het land waar ik ben geboren, Angola. Ik woonde met mijn ouders en broertje en zusje in een klein dorp, Caiundo, aan de Cubango-rivier. Mijn vader was timmerman. Ik heb daar tot mijn achttiende jaar gewoond. Ik zal u vertellen hoe ik aan de talisman ben gekomen.’ Hij maakte een beweging alsof hij het ding weer uit zijn zak wilde halen, maar bedacht zich.

‘Soms kwamen er vrachtwagens met soldaten door ons dorp, op weg naar het binnenland. Wij stonden dan aan de kant van de weg te kijken, maar wij mochten van onze ouders niets zeggen of roepen tegen de soldaten. Ik hoorde mijn vader weieens zachtjes mompelen: Die komen niet meer terug.

Op een dag, ik was toen zes jaar, stopte er een landrover voor ons huis. Er stapten drie soldaten uit. Een van hen had sterren op zijn schouders en om zijn arm droeg hij een witte band met een rood kruis. Hij zei dat hij een militaire arts was. Ze hadden een soldaat bij zich die erg ziek was. Ze waren naar ons huis verwezen omdat mijn ouders Portugees spraken en mijn moeder in een ziekenhuis had gewerkt. De dokter zei dat verder vervoer gevaarlijk was voor de zieke, hij moest ter plaatse worden verpleegd. Zouden mijn ouders die zorg op zich willen nemen? Hij zou over enkele dagen terugkomen met een ambulance en kijken of de soldaat dan wél overgebracht kon worden naar de stad. Konden mijn ouders die dagen voor de patiënt zorgen? Ja, zei mijn moeder. Mijn vader zei dat de soldaat een vijand van ons volk was, maar dat een zieke of gewonde vijand geholpen moest worden, en toen ging hij naar zijn werkplaats. Op de veranda aan de achterkant van ons huis, waar het altijd koel was, werd een bed neergezet. De zieke soldaat, die in grijze dekens was gewikkeld, werd door het huis heen gedra-

gen en op het bed gelegd. De dokter overhandigde mijn moeder medicijnen en gaf allerlei instructies, die ik niet begreep, en ging met de andere soldaten weg. Mijn vader en moeder maakten ruzie, maar dat duurde maar heel even.

De eerste twee dagen kreunde de man op het bed veel en hij zei allerlei onbegrijpelijke woorden. Soms huilde hij. Soms zag ik dat hij onder de dekens aan één stuk door lag te bibberen. *Groene koorts*, zei mijn moeder. Ik sloop voorzichtig met haar mee als ze hem ging verzorgen. Ik had nog nooit een blanke, een Portugees, van zó dichtbij gezien. Hij lag voortdurend te glimlachen en dat vond ik vreemd, want mijn moeder had gezegd dat hij veel pijn in zijn buik had. Maar die glimlach kwam door een litteken bij zijn mondhoek, waardoor er voor altijd een vriendelijke grijns op zijn gezicht zat.

Het waren wonderlijke, spannende dagen. Ik mocht mijn moeder helpen met de verpleging. Mijn vader vertikte het en mijn broer en zusje waren nog te klein. Ik bracht kruidenthee en hete natte lappen, ik sleepte met de kan met warm water en met schone doeken als mijn moeder hem ging wassen, en ik mocht 's middags bij hem waken als hij sliep. Dan moest ik goed op zijn ademhaling blijven letten. Op een middag, toen ik alleen bij hem zat, was hij wakker en wenkte me. Hij vroeg hoe oud ik was. Zes jaar, zei ik. Dat is net zoveel jaren als ik tenen aan een voet heb, zei hij en hij lachte met zijn hele gezicht. En ik zei: Nee, ik ben zes, niet vijf! Dat ging een tijdje door. Niet vijf, maar zes! Niet vijf, maar zes! Tot hij zei: Trek de deken eens een stukje weg. Dat deed ik en ik zag zijn benige witte voeten. En ik telde aan elke voet zes tenen. Ik telde steeds weer opnieuw, maar het waren er echt zes! Hebben alle Portugese soldaten dat, vroeg ik. Nee, zei hij. Maar welke teen is dan de extra teen, wilde ik weten en hij moest zó vreselijk lachen dat het hem pijn deed. Hij kreunde heel hard. Mijn moeder kwam meteen uit de keuken en vroeg of alles goed ging. Ja, zei de soldaat. Dank zij uw goede zorgen.

Die avond kon hij rechtop op de rand van het bed zitten en zonder hulp zijn maispap eten. Ik mocht bij hem blijven terwijl hij at, en ik keek steeds weer naar al die tenen aan zijn grote voeten. Hij vertelde over zijn land, in een hoek van Europa. Daar, ver over de oceaan, woonden zijn vrouw en zijn kind. Hij zei dat hij in het begin erg bang was geweest toen de andere soldaten hem helemaal alleen bij ons in huis hadden achtergelaten. Hun onderofficieren

hadden namelijk verteld dat de Bantoe, wij dus, de soldaten die ze in het oerwoud gevangen namen, levend vilden en opaten. Dat vond ik zo opzienbarend dat ik mijn ouders en broer en zusje erbij haalde. De soldaat vertelde het nog een keer. Wij lachten smakelijk. Ook mijn vader, die nog nooit bij de soldaat op de achtergalerij was geweest, lachte mee. Ik dacht aan het oorlelletje van mijn zusje, waar ik weieens zachtjes op sabbelde als ze sliep. Een oorlelletje opeten, ja dat leek me wel lekker. Maar vingers en tenen...' We zaten allebei even te grinniken. Toen vertelde hij verder. 'De volgende middag, vlak voordat de dokter met de ambulance kwam, gaf de soldaat mij iets ter herinnering. Mijn moeder dacht dat het een geldstuk was en zei dat hij dat niet moest doen. Nee, zei de soldaat toen, het is geen geld. Het is een penning, een amulet. Kijkt u maar.'

Desiderius stak zijn hand in zijn broekzak en haalde de talisman tevoorschijn. Hij draaide hem om en om. Hij keek me aan. 'Al zeventien jaar draag ik hem bij me. Ik heb hem altijd als een goede talisman gezien. Ik praat ook met hem, ik noem hem *Senhor Talismã.*'

Ik zei dat ik het een erg mooi verhaal vond. Hij hief zijn hand een stukje op en maakte een stopteken. Hij vervolgde: 'Mijn vader stierf toen de oorlog al jaren voorbij was en de soldaten voorgoed vertrokken waren. Op een dag ging hij hout zoeken in het bos. Hij stapte op een landmijn, die daar ooit door onze eigen strijders was gelegd...' Hij schudde zijn hoofd, keek me even aan. 'Mijn broer nam het werk van mijn vader over. Hij wilde graag in Caiundo blijven en voor mijn moeder en zusje zorgen. Ik wilde weg. Iets zei me dat ik moest vertrekken naar dat land in de hoek van Europa. Dus ik ben hierheen gegaan om werk en geluk te zoeken. Ik kwam in Lissabon aan, zoals iedereen die destijds wegging uit Angola. Iets maakte dat ik hier werk vond. Ik heb nu een goede baan bij de kurkfabriek. Iets zorgde ervoor dat ik Marina ontmoette en dat wij van elkaar gingen houden. Dat Iets, dat was deze Senhor Talismã hier. Dat weet ik zeker.'

'Heb je Marina nooit verteld hoe je aan Senhor Talismã bent gekomen?'

'Nee, want zij hoort niet graag praten over de tijd dat mijn land een kolonie was van haar land. Zij vindt dat heel erg, zij schaamt zich.'

Hij bekeek de talisman van dichtbij, zoals hij dat al duizenden

keren had gedaan. Toen gaf hij hem aan mij.

Het was een vrij dun, rond plaatje blik. Aan de ene kant stond een woord gegraveerd: *Confiança.* Aan de andere zijde prijkte een afbeelding van een volgetuigd zeilschip, waaronder ik met enige moeite het woord *caravela* kon ontcijferen. Misschien was het zomaar een penning voor een jongensverzameling uit de jaren zeventig. Spaar de zeilschepen. Een karveel met de naam *'Vertrouwen'.* Voor een soldaat van weinig waarde, maar een zeldzaam en kostbaar bezit voor een Bantoejongetje in de binnenlanden van Angola. Ik gaf hem zijn schat terug.

'Die soldaat in Caiundo en de vader van Marina zijn één en dezelfde man,' zei hij opeens, terwijl hij mij strak aankeek. 'Hij weet het niet en Marina weet het ook niet. U en ik zijn de enigen die het weten.'

Ik was stomverbaasd.

'Haar vader weet het niet? Heb je hem dan niets verteld!'

'Nee. Maar ik weet het, het is zo. Marina had mij op een keer al eens verteld dat haar vader in Angola is geweest. In die tijd, zeventien jaar geleden. Niets bijzonders, dacht ik toen. Heel veel Portugese jonge mannen moesten daar als soldaat heen. Maar ze heeft me kort geleden óók verteld, zomaar als aardigheid, dat haar vader aan elke voet zes tenen heeft. En ik kreeg absolute zekerheid toen ik hem vanmorgen ontmoette. Ik zag meteen het litteken bij zijn mondhoek, zodat het lijkt of hij altijd lacht.'

'Hij heeft jou niet herkend?'

'Ik was een zwart jongetje van zes jaar! Er waren zoveel kleine zwarte jongetjes...'

'En jij... je weet zeker dat hij het is. Maar waarom heb je het hem dan toch niet verteld?'

Hij schudde resoluut zijn hoofd.

'Dat zou niet eerlijk zijn, senhor. Stel je voor: ik toon hem de amulet, hij herinnert zich het huis in het dorpje waar hij werd verzorgd, hij is dankbaar, en dán vraag ik de hand van zijn dochter! Nee, dat is niet eerlijk.'

Ik keek met bewondering naar hem.

'Zondag,' zei hij. 'Zondag, als hij zijn besluit heeft genomen. Dan laat ik hem Senhor Talismã zien en dan zal ik vertellen hoe hij mij heeft geleid, naar Lissabon, naar Marina, naar hem. En dan zullen wij herinneringen ophalen aan die dagen in Caiundo. En hij zal vragen hoe het met mijn moeder gaat en dan zal ik hem

zeggen: Het gaat goed met mijn moeder. Zij is gezond. Ik stuur haar elke maand geld. En mijn aanstaande schoonvader zal tevreden glimlachen, niet alleen met zijn mond maar met zijn hele gezicht.' Hij deed het voor en ik lachte geluidloos mee.

Voor Desiderius stond het vast dat het antwoord van de schoenmaker positief zou zijn. Natuurlijk, dacht ik: Vertrouwen.

'Ik hoop dat het snel zes uur zal zijn,' zei ik. Hij knikte en keek me toen berustend aan.

'De tijd versnellen,' zei hij, 'dát kan Senhor Talismã niet.'

Stomme eenden
L.H. Wiener

Het is zondag 20 april 1997, half zes in de ochtend.

Zojuist begonnen aan een verhandeling over de hardnekkige geneigdheid van mijn zoon Arend om mensen te willen strelen, terwijl hij toch een zoon van mij is en ik een zoon ben van mijn vader, of preciezer: strelen zit bij ons helemaal niet in de familie.

Mijn zoon Arend is in extreme mate wal: men noemt: een gevoelsmens en daarover maak ik mij zorgen. Hoe moet ik hem leren dat mensen er niet zijn om te strelen, dat ze er zijn om afstand van te houden en terug te pesten.

Dat kán ik hem niet leren, daar moet hij zelf achterkomen; door schade en schande wijs worden, heet dat. Maar van dat heilzame proces heb ik nog niet veel gemerkt.

Is misantropie dan soms níet geneties bepaald, zoals alcoholisme en potentie, flatulentie en haaruitval? Is misantropie dan slechts een aangenomen levenshouding? Een rol die men speelt, in plaats van een in het karakter wortelende overlevingsstrategie?

Berust míjn wereldbeeld dan op een misvatting en heeft Arend gelijk?

Ik ben tweeënvijftig.

Hij is drie.

Buiten in de tuin zingt een fitis ragfijn in de eerste zon; binnen ben ik fit met de eerste koffie. Elders in dit huis liggen mijn vrouw, mijn zoon Arend en mijn dochtertje Salomé vredig te slapen. Halleluja: vandaag is het 20 april en gedenken wij de geboortedag van Adolf Hitler, door vriend en vijand vereerd en verguisd.

Mijn vader mocht hem niet, gedachtig zijn woorden dat hij deze medemens had kunnen vermoorden met een speld; een tijdrovende om niet te zeggen onpraktiese afrekening, waarmee ik het niet alleen om die reden al niet eens was.

Mijn vader.

Hoe ontstellend moet zijn onmachtige haat zijn geweest, gedurende al die jaren dat hij niet spreken kon over juist de oorzaak van die haat: iemand willen kunnen opruimen met een speld! Hij

was mijn vader en hij was de enige overlevende, maar waarom begreep hij niet dat zóveel wraak aan zijn eigen waardigheid afbreuk deed? Zou een nekschot bij een zelfgedolven graf niet veel meer in stijl zijn?

En had hij mij niet zèlf en wat eerder dan op mijn twaalfde kunnen vertellen dat hij joods was?

Maar laat ik beginnen bij het begin.

Het begin van mijn jaartelling: het jaar 1940.

Toen mijn grootvader op 10 mei 1940 voor zijn hele gezin het vergif in een theepot had gedaan, zal hij niet gedacht hebben dat er in zijn lijn ooit nog enig nageslacht zou volgen. De tak was dood en zou spoedig uitdrogen en voor altijd van de boom vallen. Maar het noodlot had toegeslagen en hij zag geen andere uitweg. Hij had ieder geloof in de mensheid opgegeven en door deze geesteshouding en zijn overwicht de andere gezinsleden overrompelend beïnvloed.

Voor mijn grootvader hield de wereld op te bestaan op 10 mei 1940. Om de metafoor van de wereld-als-schouwtoneel aan te wenden: op 10 mei 1940 viel definitief het doek en waren alle voorstellingen voorbij. Mijn grootvader deed die dag zelf het licht uit.

Nooit heb ik begrepen waarom hij niet ten minste een poging heeft ondernomen om naar Amerika te vluchten. Hij was een erudiet man, had alles al lang van tevoren zien aankomen, vanwaar dan die machteloze berusting?

Allereerst was het mijn grootmoeder die gehoorzaam aan haar einde nipte, even later gevolgd door mijn oom, vierentwintig jaar oud en al even bang geworden voor het leven als zijn ouders. Op het kritieke moment echter weigerde mijn vader, die in de dood nog minder zin had dan in het leven, om solidair te zijn met zijn ouders en zijn broer, die aan een omgekeerde gemoedstoestand ten prooi waren.

Zo werden de volgende dag drie personen liggend op bed, met blauw opgezwollen gelaat, door enige ongeïnteresseerde politiemensen gevonden.

Mijn vader was inmiddels ondergedoken bij mijn moeder en zou nooit meer dezelfde zijn. Ondergedoken ín mijn moeder is waarschijnlijk juister geformuleerd.

Niet hijzelf was gestorven, maar zijn leven, de wereld om hem heen. Net als voor zijn vader, maar voor hem met andere konse-

kwenties. De tram reed nog wel, maar nergens heen. De mensen spraken nog wel, maar ze zeiden niets meer. In de waarneming van mijn vader werden er op het wereldtoneel nog wel voorstellingen gespeeld, maar van stukken die hij absoluut niet wilde zien en met acteurs die voortdurend uit hun rol vielen en dat alles ook nog eens in een gifgroene belichting.

De enige omgeving waarbinnen mijn vader nog een rol wilde spelen was zijn gezin, dat begon toen mijn moeder hem in november 1942, samen met mijn broer, een nieuw leven in duwde.

Er is een foto van mijn vader uit die tijd. Daarop tilt hij mijn pasgeboren broer hoog op, terwijl hij breeduit lacht. Mijn moeder staat er ook bij en ook zij lacht blij, maar terwijl mijn moeder kracht en levenslust uitstraalt, dringt de overeenkomst met een schichtig paard zich bij het zien van mijn vader op. Een benig en hoekig gelaat met grote tanden van angst.

Hij is nu dood, dit keer helemaal.

Mijn wereldbeeld, hoe moet ik het omschrijven?

De wereld is niet mooi of lelijk, hij is er, of men wil of niet. En een wolk binnen die wereld is evenmin mooi of lelijk, een wolk is geen van beide en beide tegelijk. Alleen zuiver natuurkundig valt een wolk te benoemen: het is een zekere hoeveelheid gecondenseerde waterdamp. Filosofies gesproken heeft een wolk geen gedaante en tegelijkertijd elke. Men hoeft werkelijk geen kind meer te zijn om in wolkenformaties allerlei uitbeeldingen te kunnen bespeuren; van bloemkolen tot aambeelden, van schapen tot vulkaanerupties en van veren tot kastelen. Iedere denkbare gestalte kan door een wolk worden aangenomen, zolang men die gestalte er maar in wenst te zien. Waar wij *in werkelijkheid* over niets anders spreken dan over een dot waterdamp aan de hemel, daar hebben wij het met onze waarneming over een wereld op zich, die feitelijk nergens bestaat.

Voor de op regen vlassende boer is een wolk een hoopvolle verschijning, voor de zonaanbiddende strandtourist is diezelfde wolk een omineuze gewaarwording. Wat wij de werkelijkheid believen te noemen is in haar gehele voorkomen slechts een dekor waarbinnen waarnemingen worden gedaan, terwijl het gehalte en de hevigheid van die waarnemingen weer van puur individuele aard zijn.

All the world's a stage, met de Goden als dekorbouwers, decorbouwers die zich soms voordoen als toneelmeesters, toneelmeesters die soms liever iets anders waren geworden, duivels misschien wel.

Er zijn nog steeds mensen die Adolf Hitler vereren, mensen die ondanks het onloochenbare bewijs van op film vastgelegde beelden van nekschoten bij zelf gedolven graven volhouden dat het niet gebeurd is - hun aantal schijnt zelfs gestadig toe te nemen - al zullen zij aan hun verering een bepaalde vorm moeten geven om niet met de huidig geldende wetten in conflict te komen. Zo is voor de één Adolf Hitler een nachtmerrie en een duivel, voor de ander een wensdroom en een messias. Voor de gymnasiast op school is hij slechts het antwoord op een vraag uit een geschiedenisproefwerk.

En voor mijn zoontje Arend is hij *niets*, terwijl bij een andere perceptie van de werkelijkheid dan zoals mijn vader die had, Adolf Hitler er de oorzaak van zou zijn geweest dat mijn zoon Arend *niets* was geweest, evenmin als mijn dochtertje Salomé, omdat ík dan *niets* zou zijn geweest, omdat ik er dan *niet* zou zijn geweest.

Besta ik bij de gratie van de onsolidaire houding van mijn vader jegens de zijne? Of besta ik bij de gratie van mijn vaders angst voor de dood? Of besta ik bij de gratie van mijn vaders drang tot overleven? De laatste overweging klinkt krachtig en positief, heroïes haast. De eerste als verraad, de tweede als lafheid. Drie premissen, die zowel in elkaars verlengde liggen als elkaars tegengestelde zijn en tegelijkertijd alle drie geldig.

De schrijver George Orwell hanteert in zijn visionaire boek *1984* het begrip ‘doublethink’ om aan te geven dat twee tegenstrijdige uitspraken tegelijkertijd waar kunnen zijn. Binnen de schijnwereld van het solipsisme hoeft ‘triplethink’ of zelfs ‘quadruple think’ niets bijzonders te zijn. En kinderen zijn in de meest letterlijke zin van het woord: geboren solipsisten.

Zo is mijn zoon Arend ervan overtuigd dat je de mensen moet strelen, bij voorkeur over het gelaat, terwijl ík *weet* dat dat niet zo is. Maar in zíjn wereld kunnen nog veel meer dingen waarvan het zinloos is te beweren dat ze onmogelijk zijn. *Papa, doe dat plafond nu even weg!* Dat is een opdracht waar ik tot zijn ergernis niets mee kan beginnen.

En zijn moeder heeft het evenmin gemakkelijk met een bevel als: *Mama, hou nu toch eens onze mond!* Soms zijn gedachten die hij uit niet onmogelijk, hoogstens crypties, zoals: *Ik moet uitslapen want ik ga*

naar Amerika. Maar hij kan mij er niet van overtuigen dat hij dan iets zinnigs beweert, het zou mij hoogstens kunnen doen denken aan een omissie die zijn overgrootvader in 1940 heeft begaan en ik ben dan ook zeker niet van plan extra schone kleren klaar te leggen voor zijn lange reis. In de verte vermoed ik hier invloeden van de onvolprezen kinderballade: *Berend Botje*, die hij als slaapliedje weleens wil horen.

Het is in dit stadium van zijn ontwikkeling onmogelijk om hem tot reflectie te brengen met de navolgende vermaning: *Laat je niet zo kennen, lever je toch niet zo uit, leer de mensen eerst beter taxeren alvorens tot zoveel aaien over te gaan.*

Ik heb het dan ook nog niet geprobeerd.

Hij drinkt bier zoals zijn vader, benadert zijn moeder soms zoals zijn vader, flatuleert zoals zijn vader, heeft even dun haar als zijn vader, imiteert zijn vader; alles goed en wel, maar niettemin vrees ik dat er met zijn genen iets niet in orde is: hij is namelijk een onverbeterlijke mensenvriend.

Toen mijn moeder mij op mijn derde met een ruk aan mijn arm een helverlicht podium opsleurde, omdat zij zo nodig in de een of andere klunzige operette een moeder-met-kind rol wilde vertolken, werd ik *vanzelfsprekend* voor de rest van mijn leven doorzeefd met een obsessionele plankenkoorts.

En toen op mijn vierde het buurmeisje Femke mijn aap in de open haard gooide, waar het onschuldige dier onder helse pijnen krepeerde, was ik *natuurlijk* voor de rest van mijn leven gewaarschuwd voor de arglist van de vrouw, waarbij ik geen onderscheid meer maakte tussen moeder-de-vrouw of de vrouw in het algemeen.

En toen...

En toen...

En toen...

En toen was het genoeg!

Ik denk dat ik op mijn twaalfde ongeveer promoveerde van vrouwenhater tot mensenhater. De omstandigheden waaronder een en ander zijn beslag kreeg, lijken mij hier niet aan de orde (ik zou de ‘lafheid’ van mijn grootvader moeten gaan analyseren en de ‘gevoelsdood’ van mijn vader en het verraderlijke Lorentz-lyceum en nog zo wat) dit is het verhaal van mijn zoon Arend en

de hardleersheid van zijn genen.

Het liefst aait hij meisjes, kinderen in het algemeen maar meisjes in het bijzonder.

Zo'n kind kan niets vermoedend zitten spelen met vriendjes en vriendinnetjes als Arend plotseling achter haar opdoemt. Enige tijd volgt hij dan met stijgende bewondering haar handelingen om vervolgens bij het hem volslagen onbekende kind neer te hurken en haar vriendelijk glimlachend aan te halen. Sommige slachtoffers beginnen dan te giechelen, andere weren hem beleefd af, maar de meesten zijn toch wel gecharmeerd van zijn avances.

En zij kènnen elkaar niet eens!

Of wij zitten bijvoorbeeld in zijn favoriete restaurant, omdat ze daar zo'n spannende ‘ballenbak’ hebben, met honderdduizend gekleurde plastik ballen waarin men gelijk een Dagobert Duck kan rondzwemmen. Geen kind dat daar veilig is voor de sympathiebetuigingen van mijn zoon.

Het is soms gewoonweg gênant!

Neem nu vorige maand, de voorjaarsvakantie. Toen ik mij had laten overhalen een ‘midweek’ door te brengen in een zogeheten *Tropisch zwemparadijs.* (Waartoe men zich voor zo'n jong al niet verlaagt!) *De Lommerbergen*, ergens in Limburg. Nog geen knop aan de bomen, ijskoude motregens en het armoedigste trainingspakkenvolk dat men zich kan indenken. *De Kommerbergen* leek mij een toepasselijker benaming voor die tropiese zwemhel.

Goed, ter zake nu, uiteindelijk vormde die plek slechts het decor. Op zeker moment zag ik Arend, door zijn moeder voorzien van een groene zwembroek en door mij van een roze reddingvest met het opschrift *safe*, in aanbidding staan kijken naar een meisje van een jaar of acht, in wie al duidelijk dezelfde disproportionaliteiten te herkennen waren als die haar moeder mismaakten. In de hals van het meisje, onder haar linker kaak, bolde bovendien nog een dik gezwel, een soort in dunne huid beaderde zwezerik, naar buiten.

Zoiets moois had Arend nog nooit gezien!

En ik geloofde mijn ogen niet, maar wat er toen gebeurde zou Dr Albert Schweitzer nog met stomheid hebben geslagen. Langzaam kwam Arends hand namelijk omhoog en begon hij in de richting van de kwab te reiken met de kennelijke bedoeling die liefdevol te betasten. Vlak voordat zijn vingers de uitwas bereikten

echter gaf het meisje hem zo'n felle tik in zijn gezicht dat hij zijn evenwicht verloor en op de natte ribbeltegels neerviel, waar hij in tranen uitbarstte.

Ik had het gehele tafereel nauwgezet gevolgd en was verheugd over het verloop.

Dit was mijn kans.

- Zie je nou wel... begon ik, terwijl ik hem optilde en op schoot nam.

Gedurende twee minuten was hij ontroostbaar, maar zodra hij weer kon praten maakte hij me snikkend duidelijk dat het hier een ‘stom’ meisje betrof, waarna zijn ogen alweer door het Paradijs begonnen te dwalen op zoek naar minder stomme kinderen.

Op 20 april 1997, 's middags om half vijf, schrijf ik juist het woord ‘Paradijs’ op als ik beneden de buitendeur hoor gaan. Dat betekent dat Arend, Salomé en hun moeder terug zijn van een bezoek aan Oma Bom.

Ik heb door rigoureuze abstinentie goed op schema gewerkt. Heb alleen nog geen afgerond einde voor mijn verhaal, maar dat is wellicht nog bruikbaar in symboliese zin.

In ieder geval stop ik nu.

Ik heb Arend beloofd samen naar het Spartelmeer in de Kennemerduinen te gaan.

Als we er aankomen is het half zes en licht dampig. Er zijn geen mensen meer te bekennen. Het schijnt Arend niet te deren. Mij evenmin. Zijn orka ligt bij mij in het zand en hij heeft zijn zwartsatijnen doekje, geknipt uit een hemd van zijn moeder, in de zak van zijn jas; kortom, hij heeft van niets en niemand meer iets te vrezen. Ik lig half op mijn zij en volg zijn verrichtingen aan de rand van het duinmeer, waar hij als een volleerde Javaanse mandenvlechter op zijn hurken zit en verdiept is in ingewikkelde waterwerken, die hij met een plastic schepje, een plastic emmertje en een echte plastic tractor uitvoert.

Ik zuig een lange teug whisky uit het met leer beklede heupflesje, snuif na het doorslikken de prikkelende drankgeest door mijn neus uit en draai de met een vernuftig scharnier vastzittende dop weer vast.

‘Papa kijk!’

Ik kijk.

Twee eenden dalen met stille vleugels, heen en weer balancerend in de schijnbare wind, neer naar het vlakke wateroppervlak, alwaar zij een geroutineerde landing maken op waterskieënde vliesvoeten. Na wat keelgeluiden richten zij zich uit het water op en schurken hun veren in de plooi.

‘Dat zijn een mama-eend en een papa-eend,’ zeg ik deskundig.

Arend herhaalt mijn woorden voor zichzelf op zachte toon, terwijl zijn tractor een belangrijke lading zand deponeert.

Even later dalen er nog twee eenden op het water neer, op enkele meters afstand van het tevreden echtpaar. Het zijn beide woerden, die zich met schroevende lijven door het water naar het vrouwtje werken. Zij ziet ze komen en vliegt angstig op, direkt gevolgd door de twee woerden.

Arend lacht.

‘Eendjes!’ roept hij.

Ook het mannetje is inmiddels op de wieken gegaan en volgt op afstand de andere drie, die in een grote boog over het meer razen. Het vrouwtje tracht door wentelen en kantelen te ontkomen aan haar belagers, die echter elke beweging moeiteloos synchroon volgen.

Dat zijn geen eenden, zie ik dan, dat zijn moordlustige gevechtsvliegtuigen met verkrachters aan boord.

Na enkele rondjes klapt het wijfje vermoeid op het water neer en tracht nog te ontkomen door in de begroeiing langs de oever te vluchten.

Tevergeefs.

Het water spat en spettert en de twijgen bewegen heen en weer. Als ze haar hebben wordt het stil.

Het verdreven mannetje vliegt twee kringen boven het meer.

‘Zijn ze aan het spelen, Papa?’ wil Arend weten.

Ik weet niet wat ik moet zeggen.

Maar als eerst de ene woerd uit het groen tevoorschijn komt en even later de andere en daarna niets meer, kan het me niet meer schelen.

‘Die eenden hadden ruzie...’ leg ik uit.

Toch aarzel ik nog.

Maar niet lang.

‘Die mama-eend is verdronken, Arend.’

Hij kijkt op.
Zijn blik gaat over het water waar de stilte is teruggekeerd.
‘Stomme eenden...’ zegt hij dan op boze toon.
‘Ja jongetje, eenden kunnen heel gemene beesten zijn...’
Ik draai de dop van mijn flacon los en drink hem leeg.
Arend is in diep gepeins verzonken.
En ik vraag mij af: ben ik zijn wereld nu aan het opbouwen of aan het afbreken?

De ereburger
Ron de Zeeuw

De bakkerij was op een hoek van de Albert Cuypstraat en Hampe keek in het voorbijgaan door het zijraam naar binnen. De verkoopster pakte bonbons in glanzend lila cadeaupapier voor een oud vrouwtje dat tegen de toonbank aanleunde om er niets van te missen. Naast het vrouwtje stond een blonde meid arm in arm met een oudere, geblondeerde vrouw. De jongste hield een enorme portemonnaie tegen de buik en van beide stak de kin uit als de punt van een strijkbout. Verder wachtten er nog twee zwarte meisjes en een kleine hindoestaanse vrouw met een lichtgroen hoofddoekje.

Hampe wist zeker dat elk van de vrouwen hem op het eerste gezicht zou verafschuwen en stapte naar binnen. Hij was twee meter lang en droeg boven zijn spijkerbroek een wit shirt, dat zijn getatoeëerde armen tot de schouders vrijliet. Op de voorzijde was een afbeelding in kleur van een knielende, blonde vrouw, van wie de polsen op de rug waren gebonden. Op een leren halsband na was ze naakt. Omdat de afbeelding door het wassen vervaagd was, bleef onduidelijk of haar blik angstig was of gewillig. Op de rugzijde van het shirt was een afbeelding van een geketende negerin.

Op dat moment schuifelde het oude vrouwtje weg met een lila pakje op haar uitgestoken hand en een gelukzalige blik op het gezicht. Hampe stond in twee stappen bij de toonbank en zei: ‘Doe mij maar drie kano's.’

De twee blonde vrouwen draaiden tegelijk het hoofd om. De oudste stak haar kin omhoog: ‘Wat krijgen we nou?’

Hampe wees met een lange arm over hun hoofden naar buiten. ‘Mijn kraam moet zo open. Erg als ik effe voorga?’

De dochter keek haar moeder aan en die haalde de schouders op. De verkoopster deed de kano's in een zakje.

Hampe haalde een van de bruinverbrande, langwerpige koeken uit het zakje en presenteerde die aan de dochter. Ze week achteruit of het een stiletto was.

‘Van jou hoeven we niks,’ zei de moeder.

Hampe hield het ding tussen de vingers omhoog. ‘Volgens mij gaat die er anders best in bij haar.’

Het gezicht van de vrouw kleurde. ‘Smeerlap!’

Hampe liep naar de plaats waar zijn kraam nog moest worden opgebouwd. Hij had zich die morgen lusteloos gevoeld en in bed een blikje bier gedronken en gemasturbeerd. Veel had het niet geholpen. Pas nu merkte hij hoe prettig het op deze september-morgen was.

Na de havo had Hampe in een sekswinkel in de Warmoesstraat gewerkt. Lastige klanten had hij er hardhandig uitgezet tot hij wegens mishandeling werd opgepakt. Voor de rechter ontkende hij het gezag om over hem te oordelen, maar zat desondanks twee maanden in de koepel van Breda. Hij zwoer dat hem dat niet meer zou gebeuren, vond werk bij een kippenboer en beheerde sinds vier jaar op weekdagen een kraam op de Albert Cuyp; met een uitkering erbij was het genoeg. Hij woonde op een zolder in de buurt en lag elke morgen vanaf zes uur wakker omdat rijen kramen op ijzeren wieltjes naar de markt gesleept werden. Met zijn familie had hij gebroken. Vrienden had hij niet. Vrouwen ontmoette hij op de markt; als je niet vies was van dikke vrouwen van middelbare leeftijd of hoestende scharminkels of alcoholistes, was er keus genoeg.

Die morgen verscheen een vaste klant die hem opgevallen was omdat ze zo triest keek, vergeleken met andere zwarte vrouwen.

‘Wat kost kip?’ vroeg ze.

‘Zal jij niet weten, wat kip kost.’ Hampe tikte met een vinger op een leitje, waarop met krijt de kiloprijs van hele kippen aangegeven was. Verder waren er leitjes met de prijzen van halve kippen, kippebouten, kippepoten, kipfilet, drumsticks, strotjes en kippelevertjes.

‘Ik neem vijftien kippen.’ Ze ontblootte de tanden op zo'n manier, dat haar magere gezicht aan een konijneschedel deed denken. ‘Kan er een gulden per kilo af?’

‘Boven de tien kilo: twee kwartjes per kilo korting.’

‘Drie kwartjes?’

‘Twee kwartjes. You snap!? Twee!’ Hampe wees met een bebloede hakbijl op een Chinees. ‘Ik help die man eerst wel. Dit duurt veel te lang, zo.’

‘Is goed. Twee kwartjes.’

‘Wat doe je met al die kip?’

‘Ik maak Afrikaans eten. Mensen kopen het uit het keukenraam. Er zijn veel Afrikanen in de Bijlmer.’

Hampe wikkelde de kippen stuk voor stuk in papier. Hij zag

haar blik naar links gaan en ze glimlachte flauwtjes. Er liepen twee marktmeesters in blauwe uniformen. ‘Vrienden van je?’ wilde hij weten.

‘Vroeger dacht ik dat het politie was. Ik had elke dinsdag buikpijn omdat ik woensdag naar de markt ga.’

‘Ben je bang voor de politie?’

Zonder te antwoorden, pakte ze de kippen in twee schots geruite boodschappentassen en verdween. De volgende woensdag was ze er weer. Hampe zag dat haar haren ontkroesd waren en ze had rouge op haar donkere wangen gedaan.

‘Wat kost kip?’ Ze glimlachte alsof ze zelf niet meer in het afdingen geloofde.

‘Zo'n mooi kapsel - om kippen te kopen?’

‘Iemand in mijn huis doet het voor me.’

‘Waarom ben je bang voor de politie?’

‘Ik heb geen geluk. Vijf jaar in Nederland en nooit een goede man gevonden.’

‘Zoeken ze je ergens voor?’

‘Anderen hebben er in een maand een gevonden.’

‘Godkolere!’ Het was de eerste maal dat hij haar ontwijkende manier van antwoorden meemaakte.

‘Nu ben ik bijna veertig. Hoe vind ik nu nog een man? De meesten zijn al getrouwd.’

‘De meesten. Maar niet allemaal. Ik bijvoorbeeld, ik ben niet getrouwd,’ zei Hampe.

Ze pakte haar twee tassen in en schuifelde weg. Tweemaal keek ze om en glimlachte naar hem. De volgende woensdag kwam ze samen met een kleine, grijnzende neger.

‘Man gevonden?’ vroeg Hampe.

Het ventje lachte uitbundig. ‘Ik ben haar broer. En...’ Hij sloeg zich hard met een hand op de borst. ‘Haar pastor!’ Dat laatste woord sprak hij Engels uit. ‘Onze kerk heet: The true learnings of Christ's temple.’

Hampe was tegen alle religie, maar op een of andere manier was het bij Afrikanen minder weerzinwekkend. De dominee stak een arm uit boven de bakken kippelevers en strotjes, schudde Hampe de hand, en stelde zich voor als Kwadjo. Zijn kleine gezicht bestond voor de helft uit enorme tanden.

‘Meneer Hampe...’ begon hij, de handen met een klap ineenslaand, ‘mijn zuster heet... Victoria! Victoria... Adu! Ze kent u als

een rustige, sterke man, die hard werkt en nog ongetrouwd is, en ze heeft mij gevraagd met u te praten over een mogelijke verbintenis, waaraan voor beide partijen voordelen verbonden zijn...'

Hampe smeet kwaad een kip neer. 'Kom op! Moeven! Ga ergens anders grappenmaken.'

Kwadjo boog zijn korte romp over de kippelevertjes. Hampe's gezicht bleef ver weg en de ander gebaarde hem te bukken.

'Zeg 't zo maar.'

'Arranged marriage. For papers.' De dominee toonde zijn handpalmen. 'Mijn zuster is vijf jaar in Nederland. Ze heeft een flat. Ze werkt. Ze is lid van onze kerk, zingt en slaat nooit een dienst over. Is het rechtvaardig dat ze bang moet zijn voor de politie?'

'Ik wil geen formaliteiten aan me kop,' zei Hampe.

Na die woensdag liep Kwadjo regelmatig langs, zijn grijns op Hampe gericht, alsof die vanuit de kippenstal een kleine parade afnam.

Hampe had zich vaak afgevraagd of er een vrouw bestond die bij hem paste. Alleen iemand die zijn totale: eerlijkheid waardeerde, kwam in aanmerking. Als hij haar uitschold, zou ze dat moeten slikken. En als hij vreemdging, had ze dat te respecteren. En als hij haar sloeg of vastbond, moest ze niet meteen naar de politie rennen.

Ondanks zijn eerlijkheid was zijn omgang met vrouwen alledaags gebleven en zijn meest opwindende momenten beleefde hij op zijn zolder, met pornovideo's, alleen. Zo'n gearrangeerd huwelijk hield in dat de negerin van hem afhankelijk was. Hampe begreep dat een ander leven binnen bereik was, zonder mooie praatjes, zonder schijnheilige conventies. De volgende dag riep hij de dominee op barse toon toe: 'Nog steeds op de uitkijk voor je zus?'

Kwadjo legde een papaya terug op een fruitkraam en stak grijnzend de markt over. 'Het is een man zijn plicht om voor zijn familie te zorgen.'

'Zeg nou maar wat je wil.'

'Als je met haar trouwt, krijg je tweeduizend gulden en als je drie jaar met haar getrouwd blijft, krijg je... heel veel geld. Maar je moet mee naar de vreemdelingenpolitie. Ze controleren of jullie samenwonen en of je werkt.'

'Ik werk toch.'

'Wit werk.'

‘Als ik het doe, is het echt,’ zei hij kwaad. ‘Echt, you snap?! Als man en vrouw. Zij heeft een flat? Dan wonen we daar. Geld is niks: hoef ik niet. Zij betaalt de huur, zorgt voor een beetje eten. Ik zoek werk.’ Op de een of andere manier kon Hampe niet anders dan kortaf zijn tegen de man. Maar hij wist zeker dat de Afrikaan Hampe's eerlijkheid verkoos boven valse beleefdheid.

Twee maanden later vond Hampe een baan als chauffeur op een personenbusje. 's Ochtends reed hij zwakzinnigen naar hun werk, vervolgens had hij een halve dag vrij, 's middags bracht hij ze in omgekeerde volgorde terug. Ze trouwden en gingen de volgende dag naar de gevreesde vreemdelingenpolitie op het Waterlooplein. Het viel erg mee. Een zwaarlijvige man met rode bakkebaarden stempelde direct een verblijfsvergunning in Victoria's paspoort en gaf ze een hand. Bij de deur zei hij tegen Hampe dat hij moest oppassen.

‘Ik? Oppassen voor haar?’

‘Als je om haar geeft, stelt het misschien teleur als ze over drie jaar wegloopt. Dan is ze permanent.’

‘En als ik haar d'r voor die tijd uitzet, wat dan?’

‘Dan gaat ze alsnog het land uit.’

In een wolkbreuk reden ze in de Toyota van Kwadjo naar de Bijlmer. De regen kletterde op het dak. Onder schuurde het water langs de bodem en af en toe leek de auto als een bootje over een golftop te worden getild. Hampe's knieën kwamen ter hoogte van de voorruit. De ramen waren beslagen. Hij had geen idee waar ze reden, het zou donker Afrika kunnen zijn. Gisteren hadden drie Ghanezen zijn dozen met bezittingen verhuisd. Hij had zes jaar alleen gewoond. Waar had zijn levensvorm toe geleid? Een huwelijk met een vreemde? Geile gedachten? Eigenlijk tot niet meer dan deze autorit in de regen, leek het. Voor het eerst kwam zijn bestaan hem nietig voor.

In de flat rook het of ter ere van zijn komst vanaf zonsopgang vis gebakken was. In de hal lag een zwarte man onderuitgezakt in een stoel te slapen. Hampe zag twee vrouwen met doeken om het hoofd bezig deeg te kneden, hun armen wit van het meel. Victoria had de slaapkamers onderverhuurd aan echtparen met kinderen, maar ook de stoel in de hal bleek verhuurd; de slapende man had nachtdienst gehad in de Maggi fabriek. Hampe telde elf personen.

Hij liep het balkon op. Hij bevond zich op de zevende verdieping van Kruitberg, een van de enorme Bijlmerflats. Het regende

nog altijd en in de diepte tussen de flats hing damp boven de bosjes en veldjes. De kleur van de hemel hield het midden tussen bruin en grijs.

Hampe tikte op het raam en gebaarde Kwadjo bij hem te komen. De dominee sloeg zich op de knieën, stond op en liep de huiskamer door. ‘Wiens huis is dit?’ vroeg Hampe.

‘Jouw huis. Het huis van mijn broer.’

‘Wat doen al die mensen hier?’

Kwadjo keek verbaasd om. ‘Dat is familie. Yaw Agyemang komt uit hetzelfde dorp als Victoria. Zijn vrouw Patricia is een nicht. Meer dan een nicht. Een zuster.’

‘Over een uur moeten ze allemaal opgedonderd zijn.’

Kwadjo begon te lachen maar toen de ander kwaad in de diepte bleef kijken, legde hij een hand op het gebreide manchet van Hampe's windjek. ‘Ze zijn illegaal. Waar moeten ze heen?’

Hampe schudde de hand van zich af. ‘Victoria was ook illegaal. Die heeft een hele flat op haar naam gekregen.’

‘Er was een Surinamer bij de woningbouwvereniging die geld aannam. Maar die is nu weg.’

‘Half twee. Om zeven uur vanavond moeten ze weg zijn. Tijd genoeg voor iedereen om z'n troep in te pakken.’

‘Hampe? We zijn allemaal christenen.’

‘We? Jullie misschien. Ik niet. Laten ze ergens anders een stoel huren.’ Hampe had een uitgesproken mening over het recht op wonen en was wel eens bij kraakacties betrokken, maar hij wilde volhouden. Wat was zijn vrijheid geweest? Brutaal zijn tegen de baas terwijl hij er nog een uitkering bij had? Breken met ouders die allang genoeg van hem hadden? Ooit had hij op school gelezen over een koninkrijk dat door Stanley in Oeganda werd aangetroffen. Om de schrik er bij zijn onderdanen in te houden, sloeg de koning elke dag iemand dood, zomaar iemand, willekeurig. Hij heerste dertig jaar, zonder protest. Hij was eenzaam maar vrij. ‘Zeven uur,’ zei Hampe. ‘Als ze er dan nog zijn, bel ik de vreemdelingenpolitie.’

Hampe zat in de huiskamer en bekeek een kleurenkalender van Ghanair, met foto's van traditionele dansen. De meeste huurders deden hun bezittingen in een of twee koffers en verlieten de flat zoals anderen een hotelkamer. Er kwam een vrouw voor hem staan en hij onderging een scheldtirade, af en toe onderbroken door een luid ‘huh!’ Eerst schaamde Hampe zich en dorst niet op

te kijken, maar na enige tijd voelde hij een grote kracht en hij lachte haar in haar gezicht uit.

Toen de laatste vertrokken was, trof Hampe Victoria in een stoel, terwijl ze met de vingers van haar gevouwen handen tegen de lippen tikte en haar blik langs het plafond liet dwalen, een houding die haar de volgende jaren zou kenmerken. Haar ogen waren vochtig. Af en toe klonk een ingehouden snik.

‘Wat valt er te jammeren?’

‘Zonder huurders heb ik nooit genoeg geld. In Ghana drie dochters te onderhouden! En mijn moeder.’

Hampe haakte de riem van zijn broek los, en zei: ‘Kom op. Klee je uit.’

‘We hadden wat gespaard en ik ben naar Nederland gekomen om voor iedereen geld te verdienen. Maar ik ben er al vijf jaar en ik heb maar af en toe iets kunnen sturen.’

‘Ik zei: Klee je uit!’

Ze wrong de lila pumps van haar voeten en wiebelde met haar tenen in de afgezakte nylonkousen. ‘Met kerst honderd gulden. En dan weer vijftig in februari. Vijftig in april. Het is nooit genoeg.’

Hampe trok haar met een ruk overeind en duwde haar voor zich uit naar de keuken. Ze keek hem over de schouder aan. ‘Je hebt geen idee hoe duur alles in Ghana is. Eten, kleren, schoolgeld. Scholen zijn duurder dan hier!’

‘Op het aanrecht!’

‘Het is vies. Al het meel ligt er nog.’ Ze pakte een geel vatendoekje en hield het onder de kraan.

Hampe griste haar het doekje uit de hand en smeet het weg. ‘Uitkleden!’

Eindelijk hield hij haar met meel besmeurde benen aan de enkels omhoog. Buiten klonk gejoel. Uit een ooghoek zag hij zwarte kindergezichten voor het raam. Victoria schudde flauwtjes het hoofd naar hen en tikte met een vinger op haar polshorloge, kennelijk om aan te geven dat het straks beter gelegen kwam. Hampe besefte dat er geen grenzen meer waren.

Als getrouwde man viel Hampe bij sommigen onverwacht in de smaak. Het deed bepaalde vrouwen wat als hij onder hun ogen zijn zwarte echtgenote de deur uitzette. Hampe was op zijn manier loyaal en joeg zo'n vrouw, na een kort verblijf in de keuken of het washok, halfnaakt langs Victoria de galerij af, terwijl hij laarsjes en andere attributen van zeven hoog naar beneden wierp.

Victoria verdroeg het wachten op de galerij, de seks op ongemakkelijke plaatsen, het mishandelen, maar kon er niet tegen vastgebonden te zijn. Om die reden liep ze keer op keer weg naar een van haar zusters. Hampe dreigde Kwadjo telkens dat hij haar zou aangeven en na een week was ze er altijd weer.

Op een ochtend bond Hampe Victoria naakt onder het bed vast. Na zijn ochtendrit maakte hij op de Albert Cuyp praatjes met bekenden. Hij kreeg koffie van het meisje dat met een dienblad de kramen afging. Victoria was geen moment uit zijn gedachten. Hij kende haar angsten. Vanwege de berovingen liep ze in de Bijlmer altijd op een drafje. Niet alleen om het geld had ze vroeger mensen in huis gehad. Vaak ademde ze ineens moeilijk en drukte de kin op de borst omdat ze zich voorstelde hoe iemand haar keel doorsneed.

Hampe slenterde naar het Leidseplein en dronk een biertje op een terras. Victoria lag al vijf uur onder het bed. Ze moest gek van angst zijn. Hij zag haar op- en neergaande borst voor zich, haar trappende benen. Met voor hem ongekende belangstelling keek hij naar de gezichten van voorbijgangers, naar de wegrijdende trams, zelfs de stoffige, stadse bomen hadden zijn interesse. De negerkoning die elke dag iemand doodsloeg, had het geweten. Het was de eerste dag in zijn leven dat Hampe zich niet verveelde.

Toen hij die avond de buitendeur opende, klonk uit de slaapkamer een luid, vibrerend gezoem als van een bijenvolk op drift. De slaapkamer rook naar een paardenstal. Victoria was geheel buiten zinnen en Hampe had al zijn kracht nodig om haar in bedwang te houden. Nooit was de jungle zo nabij, zijn lust zo groot.

Natuurlijk liep ze weg. Na twee weken was ze er nog niet. Hampe veranderde het slot van de deur en het slotje van de brievenbus op de begane grond. Toen hij die avond na zijn middagrit de galerij opliep, stonden Victoria en Kwadjo voor de deur. ‘Hampe?’ begon ze, ‘Waarom laat je me niet binnen? Ik ben wel eens vaker weggeweest.’

‘Ik heb er geen zin meer in.’ Hij kneep zijn ogen samen tegen de schittering in het Westen; de avondhemel had iets van een immense platina zaal, waarin zelfs de Bijlmerflats niet meer leken dan wat losse latjes op de vloer. ‘Volgende week bel ik de politie dat het uit is. Over. Fini.’

Kwadjo kwam naast Victoria staan. ‘Hampe, je bent een sterke man. Heel sterk. Te sterk.’

‘Als je wilt mag je me vastbinden,’ zei Victoria.

‘Hoor je dat?’ De kleine dominee grijnsde alsof het een grap tussen vrienden was.

Hampe keek naar de hemel, waaruit de schittering begon te verdwijnen. In de diepte klonken kinderstemmen en een fietsbel. Hij duwde hen opzij en opende de huisdeur. Tegen Kwadjo zei hij: ‘Ik heb nou geen tijd. Morgen ook niet. Misschien dat ik zondag even bij oom Silas kom.’

Kwadjo sloeg de handen in elkaar. ‘Afgesproken. We zitten bij elkaar, we praten en drinken tot er een oplossing is. Dat is heel goed. Hoe laat?’

‘Ik zei: misschien. Ik weet het nog niet. Misschien zie je me, misschien niet.’

Op zondag sliep Hampe lang uit, keek naar twee videofilms en nam in de vooravond de lift omlaag. Hij liep de binnenstraat af tot in de flat Groeneveen en ging een schemerig barretje in. ‘Zo, Silas,’ groette hij.

Een negroiede man met een metalen bril keek hem aan over de sportbijlage van de Telegraaf. In het rode licht van de bar glansde zijn gezicht als een koperen pan. ‘Dag Hampe. Goed je weer te zien.’ Een zwart jongetje van een jaar of acht liet zich van een barkruk glijden. Hij had een groot rond hoofd op een dun halsje en enorme ogen, waarmee hij aandachtig naar Hampe opkeek. ‘Giraf.’ riep het kind vrolijk.

‘Tssss...’ deed Silas. ‘Wat ben jij een stomme jongen. Dat is toch geen giraffe.’

Hampe onderscheidde Kwadjo. De kleine dominee stond op en wees op de stoel naast hem. Hampe ging ver achteruit zitten, zijn benen gestrekt, zodat zijn laarzen juist bij het tafeltje kwamen. Het jongetje was hem gevolgd en bleef van een paar meter afstand naar hem kijken.

‘Ik heb 't vanochtend in mijn preek over je gehad, over jou en Victoria.’

‘Wat heb je je zieltjes verteld?’

‘Dat je een erg sterke man bent.’

‘Wie neem je nou in de maling?’

Kwadjo grijnsde en zwaaide vermanend met een vinger, alsof het wantrouwen misplaatst was. ‘Ik heb verteld dat je uit liefde met onze zuster getrouwd bent en nooit geld van haar vraagt. Dat je soms zelfs haar huur betaalt.’

‘En verder?’

‘Dat je hard voor haar bent. Hard maar rechtvaardig. Je hebt haar altijd teruggenomen als ze wegliep. Daarom begrijpt niemand waarom je haar nu niet terug wilt.’

Hampe geeuwde en keek naar Silas, die de bril op het voorhoofd had geschoven en de krant met gestrekte armen vasthield. Kwadjo zei: ‘Na de onafhankelijkheid had Ghana meer goud dan de bank van Engeland. Nu is het op en iedereen is arm.’

‘Wat koop ik voor die onzin?’

De ander hief een hand op om Hampe tot geduld te manen. ‘Ik wil dat je ons land komt bekijken en vertelt wat je ervan vindt en advies geeft.’

Achter Kwadjo was een ruwe betonnen muur, waarop blauwe verf gesmeerd was. Hampe had een visioen van een oerwoudkust zonder enige bebouwing, groepjes geketende negers op een wit strand, afgemeerde slavenschepen. Dat was totale vrijheid. Hij was in de verkeerde tijd geboren.

‘Hampe, ga met me mee! Ik vertrek volgende week. Onze kerk betaalt je ticket. Je laat Victoria er weer in zodat ze hier veilig is en je blijft op onze kosten in Ghana zolang je wilt, drie of vier maanden.’

Hampe keek hem kwaad aan. ‘Waarom geld uitgeven? Sla met z'n allen aan het bidden! Hoop op een wonder. Waarvoor heb je anders een god?’

‘Wij zijn er om god te dienen, niet andersom.’

Na het eerste visioen, waarin hij een ander werelddeel en een andere eeuw had gezien, doorzag Hampe nu de ware aard van de schepper. ‘Jullie god is almachtig. Toch?’

De kleine dominee wachtte af.

‘Jullie god laat de mensen met opzet lijden. Doet 'm goed. Voelt ie dat ie leeft. Tegelijk lijdt ie mee. Hij is alles in een, dus ook kweller en gekwelde. Zo zit dat.’

Kwadjo's mond zakte open, terwijl zijn hoofd ontkennend heen en weer begon te bewegen.

Het jongetje verscheen naast Kwadjo. Hij stak de armen omhoog alsof hij een handdoek aan de waslijn hing en bewoog ritmisch zijn onderbuik. Hampe dacht aan de vele kinderen, die voor het keukenraam gestaan hadden, sommigen zo klein dat ze moesten springen om iets te zien. Kwadjo lachte luid. Hampe wilde opstaan maar de ander greep hem bij zijn knie.

‘Broer, wat geeft het allemaal?’

‘Vrouw en man.’ Het jongetje begon er nu ook bij te hijgen.

‘Hé, kleine smeerlap!’ riep Silas vanuit de bar.

Allen lachten. Hampe voelde zijn boosheid wegvloeien en een ongekende rust kwam over hem; hij had zich niet eerder zo door iemand aanvaard gevoeld. Een gierend lawaai naderde, alsof de gehele Bijlmer in een stofzuiger werd opgezogen. Een landend vliegtuig? Hampe zag de mond van de kleine dominee bewegen, maar verstaan deed hij hem niet. Als bij afspraak stonden ze op. Het jongetje rende weg. Kwadjo's ogen waren op Hampe gericht.

Op dat moment schudden de muren en de vloer alsof de flat op een kar werd voortgetrokken. Hampe sloeg tegen de muur. De rode lamp viel van de bar in scherven. Een petroleumgeur drong in het vertrek en meteen klonk een enorme explosie. Hampe was in enkele stappen bij de deur. De binnenstraat leek een tunnel van vuur, waarin een gierende wind blies in de richting van Kruitberg. Het barretje was nu vol zwarte rook. Er was geen andere uitgang, zelfs geen raam.

Het drong tot Hampe door dat hij in acuut levensgevaar was. Tegelijk had hij een inzicht dat veel belangrijker scheen. Kwadjo was werkelijk zijn broer. Meer dan dat. Hoe goed begreep hij dat laatste nu! Omdat niemand Hampe gepasseerd was, moest de kleine man nog in het barretje zijn. Hampe zocht op de tast maar kwam alleen in aanraking met omgevallen stoelen en tafels. Zijn hart klopte razendsnel, hij had al gauw nog maar één behoefte: ademen. Toen raakte zijn voet een lichaam. Hij greep omlaag en voelde een dun halsje. Hij tilde het jongetje op en trapte zich door de ravage een weg terug naar de uitgang van het barretje.

Lange steekvlammen schoten voorbij, cirkelden langs het plafond, kronkelden over de vloer, probeerden loeiend te ontsnappen; het leek of een woedende vuurgod in de binnenstraat opgesloten was. Hampe sloot de ogen en rende tegen de storm in de flat Groeneveen in, van de plaats van de explosie af. Hij voelde zijn huid verbranden en beschermde het hoofd van het kind met zijn kin, zijn schouder, een arm, een hand. Door luchtgebrek kon hij niet verder rennen, maar zijn lange benen leken een eigen reserve te hebben waarop ze wankelend doorstapten. Iemand stootte tegen hem aan. Hampe opende de ogen en zag dat hij uit het vuur was. Van de hogere verdiepingen kwamen mensen over de trappen omlaag rennen. Rechts was de trap naar de begane grond en met

de anderen struikelde Hampe de treden af en was buiten. Hij bleef een eindje verder op het gras staan.

Twee zwarte vrouwen namen het jongetje van hem over. Hampe had moeite hem los te laten en zag in het flikkerende licht van de brand dat zijn handen iets weghadden van de gebogen hangklauwen van een luiaard.

Er was een V-vormig gat in de flat, wijd van boven en doorlopend tot aan de grond. Uit de withete massa beneden in het gat schoten vlammen op tot boven de tiende verdieping. Bij het barretje van Silas brandde het gebouw binnen en buiten. Hampe's benen werden slap en hij zakte op de knieën.

Victoria was bij een vriendin in Geinwijk geweest en ongedeerd. Hampe verbleef in het brandwondencentrum in Beverwijk. Ze kwam elke dag rechtstreeks van haar werk in Aalsmeer naar hem toe, zat uren naast hem op een krukje, en moest daarna snelwandelen om de laatste trein naar Amsterdam te halen. Hij ergerde zich omdat ze voortdurend medelijden toonde, maar het was tenminste afleiding: anders dan vroeger kon hij geen eenzaamheid verdragen.

Haar lipje begon al te trillen als ze de kamer in liep. Hij vloekte. ‘Hou toch op met dat gejammer.’

‘Ik kan er niets aan doen. Ik huil de hele tijd. Ik word huilend wakker, ik loop de hele dag te huilen.’

‘Ga maar op de gang staan tot het over is.’

‘Je was zo'n mooie, blonde man... En nu... nu lijk je op een...’ Ze duwde een zakdoek tegen haar mond en neus en snikte. ‘Op een... een...’

‘Op een baviaan z'n reet?’

Ze merkte zijn sarcasme niet en schudde het hoofd. ‘Nee, daarop lijk je niet. Op zo'n rode aardappel met een heel dunne schil die half verveld is.’

‘Goh...’ Hij knikte alsof hij werkelijk benieuwd was geweest naar de vergelijking. ‘Op een aardappel.’

Vanwege zijn oogproblemen las ze hem voor uit Engelstalige krantjes. De illegale bewoners van de flats kregen verblijfsvergunningen. Er was sprake van procedures in Amerika en hoge schadevergoedingen. Over Kwadjo spraken ze nooit, Victoria begon er niet over en Hampe evenmin. Kwadjo had die zondag na de ochtenddienst in zijn kerk urenlang in het barretje op hem gewacht. Na de ramp was hij niet teruggevonden. Hampe kon niet vergeten

dat hij met opzet 's middags video's gekeken had om de ander zijn macht te tonen. Er stond tegenover dat de flat in Kruitberg was weggeslagen; Victoria leefde waarschijnlijk alleen nog omdat hij haar niet binnen gelaten had, maar helaas telde het geweten alleen de minnen en niet de plussen.

Na anderhalve maand kwam Victoria voor het eerst vrolijk zijn kamer in. Ze wapperde met een brief. Hampe was door de burgemeester van Amsterdam tot ereburger benoemd vanwege zijn redding van het jongetje. Een fotograaf had toevallig afgedrukt toen Hampe de flat uitgekomen was. De foto van de lange Nederlander met zijn verbrande gezicht en een zwart kind in de armen had over de hele wereld in kranten gestaan.

Hampe werd warm en begon als een hond te hijgen omdat een deel van zijn huid niet meer transpireerde. Hij had Kwadjo gezocht en niet gevonden. Het oppakken van dat kind was onbewust gegaan. Toch vond Hampe voor het eerst de moed om Victoria naar haar broer te vragen.

‘Nooit gevonden. Er is, denk ik, niets van over. Alleen een beetje as.’ Ze wreef met de vingertoppen langs haar duim alsof ze zout over het eten strooide. ‘Het was mijn broer trouwens niet.’

‘Je broer niet? Wat zeik je nou? Jullie noemen alles en iedereen je broer.’

‘Hij heeft me genoeg gekost. Duizenden.’

‘Duizenden voor wat?’

‘Voor alles. Om naar Nederland te komen. Om te bemiddelen bij een huis. Om mee naar het stadhuis te gaan. Om met jou te praten over ons huwelijk. Elke keer als hij met je sprak moest ik hem weer honderd geven. Hij had drieduizend van mij gehad om aan jou te geven. Die heb ik nooit teruggehad, terwijl jij geen geld wilde.’

Hampe trok zich op aan een stang boven het bed. Het was donker en in het grote buitenraam zag hij een wit hemd weerspiegeld en daarboven een soort rode spitskool, haarloos, oorloos, neusloos. ‘Ieder mens heeft slechte en goede kanten,’ bracht hij uit. ‘Ik mocht Kwadjo graag. Hij was...’ Hampe aarzelde, omdat het hem tegenstond andermans woorden te gebruiken. ‘Mijn broer.’

Victoria blies luid door haar neus en keek opzij. ‘Ik zal maar niet zeggen wat hij van jou dacht.’

Nederlandse poëzie

Vijf gedichten
Bernd Bevers

Je kwam (buitenlucht in de kleren,
rode vlekken van de zenuwen, bril
vergeten op te doen of laten liggen).
We dronken thee en hoorden de
wasmachines van de buren boven
Sjostakowitsj uit. We waren alleen
en toch niet samen. Toen je weg was
er kwamen mensen eten, de afwas
moest gedaan, bril teruggevonden en
gepast) besefte ik hoe lang we al op
deze vreemde wijze afscheid nemen
door de jaren en dat dat niet
voorbij moet gaan.

Voor M.

Ik heb de foto nog;
uitgelaten meisje op een schommel
met naast zich de verlegen jongen
die haar uitzichtloos aanbad.
Vier magere kinderbenen, één
moment lang eendrachtig omhoog wijzend
naar de zwart-wit-hemel
van een verdwenen zomerdag.

Dertig jaar later zou je je
ophangen en ik zie in gedachten
de nooit genomen kleurenfoto van twee
vrouwenbenen, een halve meter
boven de vloer van een hotelbadkamer
in een buitenlandse stad.

Je liet een kind achter hoorde ik
en iemand die al die tijd
een foto bewaard heeft
maar waar je verder
ook niets aan had.

De telefoon verzwijgt je stem
in dit licht van oude mensen en het
vleeskleurige van de avond waarin spookhanden
met bloemengieters achter de ramen zweven
maar mijn mond wil jouw mond en mijn
oor wil niets meer horen van de onmogelijkheden
die het leven in één adem verzint voor
twee mensen dus leg je lippen aan
de lijn en fluister de leugens
ik luister.

Wij komen nog samen
om te eten, dragen elkaars
meubels door de regen, verschuiven
met kleine rukjes het decor, de tijd
terug naar zachtere jaren, blijven vertrouwen
op de avond, al zal geen nacht ons nog genezen,
herhalen de liefde volgens ingesleten regels,
houden ons stil en worden oud.

Alsof we niet begrijpen hoe het is gekomen
dat we in onbekende ogen blindelings
speuren naar de afwerende handen
van net zulke leugens.

Een hond en vijf meeuwen
bevolken het decor in de kleurige
luwte van een zonsondergang.
Binnen bralt de middenstand,
de lente zet hem aan tot drinken.

Je moet hier weg -
hoe vaak hij het niet gedacht heeft
en weer is vergeten - twijfel, gemakzucht,
benieuwdheid naar de vervaldatum
van alledaagse dromen.

Hij bleef. Dicht bij de grond.
Om in zo'n avond te gaan zitten
kijken naar vijf meeuwen en een hond.
Een merel zingt de leegte rond.

Twee gedichten
Fred Bloemink

A pint of bitter

Ik help haar tot boven aan de
trap van haar cottage waar onze
tocht eindigt bij een zwart-
witte foto uit een zwoele tijd:

met haar naakte benen lui
over elkaar geslagen ligt
ze op een steiger, wherry's
drijven op de Theems.

Ik wil de rivier nog een keer
zien stromen, zegt ze, en de
felle zwaan zien die als een
gretige man uit mijn hand at.

Het karretje stuitert naar het
terras aan het water, ze ademt
zich krom, drinkt nog a pint of
bitter en schatert: weet je,
hier was het, waar ik toen lag.

Pyreneeën

Een dwaaltuin is de taal hier,
goden verzonnen brokken steen,
woord voor woord opgestapeld
tot een gerucht over ons zwijgen.
Zij hebben zich langs dit pad
verslikt. Boven de boomgrens
grommen centauren en cyclopen.

Wegen bestaan hier uit bochten,
watervallen spreken in tongen
in de wangen van het dal en
in de warmte van de wijngaard
liggen wij ongerust te ademen.
Cypressen ondervragen ons in-
dringend in het Catalaans.

Wij trekken onze schoenen aan,
de rotsen zien rood van gêne
over ons beider spraakgebrek.
Bij het lengen van de middag
kunnen wij niet langer stil zijn.
Onder de platanen leggen wij
schaduwwoorden bij elkaar.

Vier gedichten
Erik Coenen

Na mijn tijd

Maar zal er na mijn tijd ook aan de geur
van boter smeltend op geroosterd brood
zoals door mij geroken en de kleur
die alle kleuren dooft - het avondrood -

zoals door mij gezien en het gekras
van wielen bij 't vertrekken van de trein
zoals door mij gehoord en 't wijkend gras
zoals onder mijn tred een einde zijn?

Of zullen zij zich in een nieuw stramien
herenigen om daar een ander leven
van heugen, horen, tasten, ruiken, zien
en hun bedachtzaam samenspel te weven,
en ademhalen in dezelfde geest,
zonder besef van wie zij zijn geweest?

Begraafplaats

Hier ademt elke bloem de *vanitas*,
hier denk je aan de topos van de maden,
hier loopt jouw pad ooit dood op alle paden,
en hier, apart, geborsteld door het gras,

liggen de jong gestorvenen tezamen:
Tamara, Kees, Johanna, Frank, Annet,
één jaar, twee jaar; daarnaast een grafzerk met
het opschrift: *God alleen kent jullie namen.*

Mijn plek ligt verderop; er zijn voor mij
nog twintig, vijfentwintig graven vrij,
gereed voor als ik zonder mij hier kom.

Wie hier van zerk naar zerk, van graf naar graf loopt,
kan weliswaar gedenken dat het afloopt,
maar God alleen weet hoe, wanneer, waarom.

Samenloop der omstandigheden

Toch had ik ook een ander kunnen zijn:
een druppel water in de oceaan,
een lavastroom gestold in een vulkaan,
een korrel in de Sinaï-woestijn,

iets onbekends, iets raars, een serafijn
van verf onwrikbaar in het Vaticaan,
een steen, een ster, een krater op de maan
of een gebarsten tegel op een plein...

Mij zou dit onvoorspelbare heelal
gedachteloze vormen zonder tal
als mijn gedaante hebben kunnen schenken;

welk plan of welke gril der statistieken
gaf mij dit voorrecht, schonk mij die unieke
substantie van de mens, die dit mag denken?

Sonnet voor het onbestaanbare

Bezing, o muze, al wat niet bestaat,
de vorm die geen materie vinden kon:
de om de aarde wentelende zon,
het goddelijke, onzichtbare gelaat,

het voorwerp zonder plaats, tijd of formaat,
Odysseus, Don Quijote, Robinson,
de blauwbilgorgel met zijn kwezidon,
de ziel die met het lichaam niet vergaat;

maar ook wat heet te zijn: de willekeurige
voorbijganger, al het geabstraheerde,
het rigoureus gecategoriseerde,
het zwarte en het witte en het kleurige,
de mijl, het punt, de eeuw, het ogenblik,
het materiële universum, ik.

Twee gedichten
Job Degenaar

Lente? Ach ja, die

van bedauwde radijsjes, kleurende meisjes,
van merels die met nestgoed slepen
en 't goedmoedig bedrog aan bomen

en ergens, net op tijd, snijdt
iemand z'n verhangtouw door

Van die avonden,

mooier dan ze zijn

in het suikerspinsel van een prunus
koeren tortels roomgrijs
tegen 't onverschillig blauw,
door de wei sproeien bloemen
hun trage vlekken en Horus,
de valk, de hemelgod, blijft
hangen boven z'n prooi
met in z'n linkeroog de maan,
het rechter de doorbloede zon

en natuurlijk komt straks een dunne mist
en wordt alles tussen ons vannacht
opnieuw getest - en goed bevonden

Twee gedichten
Jan Dullemond

Naast de brug over de Quadalquivir

Ik heb een slecht geheugen voor details;
op foto's zie ik waar ik ben geweest.

Bij de naam hoort een rivier;
bij de rivier een beginnende liefde.

Bij die herinnering hoort een foto,
om de tijd te overbruggen, met mijn geheugen:

uitzicht op de Mezquita de Córdoba
en zij met een boek op de voorgrond;

als bekroning van dat moment, besloot ik.
Bij die brede rivier hoort haar naam.

Dat moment was, gelukkig, geen ogenblik
in rust, een drijvende kracht, een rivier.

Op het negatief werd alles vastgelegd
wat ik toen zag; de sluiter was stuk

bleek achteraf, en er was niets te zien.
De foto is een bron van verbeelding

tot in detail, vier jaar later; geen beeld
van de Mezquita, van de Quadalquivir.

De nulmeridiaan van het toeval

Nergens kwam hij zo gevaarlijk dicht
bij alledag en een zekere dood

als toen hij hen hun god aan hoorde roepen
om herhaling, vruchtbaarheid, vrije tijd.

Bij het doorwaden van de laatste nacht
trokken de laatste expeditieleden

uit zelfbehoud hun instemming in
niet te weten waar ze aan begonnen;

hij zou onredelijk zijn, driftig.
En hij schreef 1996

in zijn logboek, in het besef dat dit niet
de nulmeridiaan kon zijn waarop

hij zich zal richten. Hij kent
de omstandigheden, de verwachting

van een pad, het vertrouwd gevaar, geen doel
om op af te gaan, een zinloze dood.

Zijn instrumenten laten het afweten
en hij bepaalt snel wat coördinaten:

laat het geen historische dag zijn
vastgelegd voor het nageslacht,

laat het geen stap terug zijn,
laat me maar zien wat gebeurt.

En hij stapt het toeval in;
op zijn waardering betreedt hij

het onbegonnen gebied dat hem
gelegenheid laat niet te zijn

wat hij blijft. Het uitzicht krijgt gestalte,
zo voorstelbaar dat het mogelijk lijkt.

Gedicht
Paul Hermans

Zonnebloemvelden
formeren carré's
van lijdzaam verzwikkende hoofden.

In doorzichtige sluiers
beweegt zich de hitte
van nooit meer te doven
auto-da-fe's.

Een buizerd hangt stil
op de top van de wind.

Wat weg is keert om
en luistert.

Slaapstoel
Kees Hermis

Mijn stoel slaapwandelt niet,
staart door de kieren
van mijn broek
en praat 's nachts
met mijn sokken.

Soms leen ik hem voor overdag
een poosje mijn pyjama,
maar meestal is hij ongekleed,
in deze staat
het meest zichzelf,
zijn naaktheid maakt
hem juist compleet.

Kleren maken geen
stoel méér stoel,
neem dat van stoelen aan,
want elke stoel
kan zonder kleren
best op eigen benen staan.

Twee gedichten
Jurjen Keessen

Dichters

gezien gehoord mooi
was dat twee mannen lazen
in teder onverstaanbaar Zweeds
in onnavolgbaar Nederlands
elkaars gedichten zongen
zorgvuldig hun lompheid weg
mooi was dat

Teer

met grote ongelijke letters
op een verlaten olietank geschreven
je t'aime bébé heel teer
te veel teer aan de lange
zwarte druipers te zien
ja dat krijg je

Drie gedichten
Jean Pierre Rawie

Dis

Het kan niet schelen waar wij eten,
zolang het maal wordt begeleid
door donker water van de Lethe,
de wijn van de vergetelheid.

Hoe ook de zetels zijn bemeten
en hoe de tafel is geschikt,
bij elke slok slinkt elke vete,
bij elke bete elk conflict.

Te zamen aan de dis gezeten
zijn wij verzoend met ons bestaan,
zolang wij niet bij ons geweten
en onze ziel te rade gaan,

en samen van de lotus eten,
opdat ons eens gegeven is
ook elke liefde te vergeten,
en elk onmetelijk gemis.

Foto

Mijn moeder heeft de foto uitgekozen
die na zijn dood het meeste op hem lijkt.
Naarmate langzaam de meedogenloze,
mij nog veranderende tijd verstrijkt,

fixeer ik hem steeds meer in deze pose;
het raam, de stoel, het boek dat hij bekijkt,
en al mijn komende metamorfosen
worden door mij aan dit portret geijkt.

Straks ben ik even oud als hij op deze
foto. Nog even, en wat is geweest
wordt weer zoals het was in den beginne:

Dezelfde sluitertijd. Ik zit te lezen
in deze kamer, en het licht valt binnen
door een verdwenen raam waarbij hij leest.

Kerkhof

Het hek hangt scheef in het scharnier.
De struiken groeien door het schroot.
Het stilstaand water in de sloot
symboliseert de doodsrivier.

Wat dreef ons om te zien wat hier
van zoveel leven overschoot?
Bizarre wortels liggen bloot
onder een weggezakt plankier.

Wij gaan tussen de graven door,
zonder te vragen naar de zin
van wat als vraag zijn zin verloor.

Er is geen eind en geen begin.
Wat is geweest ligt op ons voor,
wat komt loopt langzaam op ons in.

Vier gedichten
Thom Schrijer

Kind en strand

Je werd ook wel begraven
door de anderen, in een ruwe
mensenmal van vochtig zand,
nog met een stok bevoeld
en dan belegd met schelpen,
in bizarre tekens van banning,

praalgraf voor één laag getij
en te vergankelijk om
na te bouwen.

Door vloed en kalving kon
je dan ontkomen en werd je
teruggenomen in de kring,
hoewel dat toch een kwestie
bleef van waterdun vertrouwen

Kleinzoon in wandelwagen

De wandelwagen waarin hij zingt
in een taal van voor de eerste
tongen, waarin hij de voldongen
feiten gretig tot zich neemt
en meebeweegt met wat hem bezig
houdt,

die ik voortduw langs bomen,
stadsgezichten en staande
herinneringen,

binnen één meerstemmig zingen,
één lange adem, één stoeierig
vertragen, binnen de eerste
vragen nog en wat ons bezig
houdt

en waarmee wij onbedaarlijk nemen
van een vroegte die niet blijft.

De speelman

In zijn jas gekeerd kijkt hij
de winkelende mensen rond,
groet hij de kinderen.

In zijn ogen lichten klanken
op van binnenste muziek als
hij, tussen illusie en beton,
op zijn accordeon begint te
spelen.

Hij sleutelt meebewegend aan
de marsmaat van de stugge
wensen en modereert de al
te steile koopmansretoriek.

Hij is de opmaat tot een oud
devoot ontregelen. Er wordt
rondom zijn plek nog losgelaten,
blind geboden, uitvergroot.

Entree

Zoals die twee binnenkomen,
zij
uit zijn omranding stapt
en met drie dansante passen
raakt tot bij de rij met
verschemerde ruggen, zich
mengt met de drinkenden,

terwijl hij,

om die niemandsvloer
te overbruggen, stapstenen
legt van verliezen
afgewisseld met
verloren gaan.

Drie gedichten
Jos Versteegen

Berging

Ik zag vannacht de zwanen weer.
Zij hurkten in 't vermolmde hok
op zolder, tussen boekentas,
schoolatlas, fietswiel, naakte pop,

en braken uit het spinneweb
dat om hun oude vleugels lag.
Zij riepen in de duisternis
om wittebrood en regenwater,

en hakten in mijn blote voet.
Ik huilde, schoof dakpannen los:
een gat voor sneeuw of hagelstenen.

De zwanen zijn er morgen weer.
Zij vliegen mij naar keel en ogen,
en vluchten schuldig door de nacht.

November

Ik zie het reuzen-speelgoedbeest
met roze flappen voor de ogen
dat uitglijdt in de nauwe gang
naar 't karhok van geschrobd cement.

De katten ruiken prooi en wachten.
Het dier staat in het najaarslicht
en schreeuwt niet meer. De keel. Het mes.
Zijn bloed stroomt in de afwasteil.

Ik zie de gele achterpoten
gebonden aan de laddersport.
Schroeilucht hangt in het achterhuis.

Ik leg mijn handen in de buik,
gewassen, leeg van ingewanden,
en staar naar vliegen op de muur.

Kleine beeldenstorm in de winter

De hoeven aan het gras geklonken,
stond Prins te kijken over 't hek,
en wind en mussen zeilden aan,
en meeuwen landden op zijn hoofd.

Het sneeuwde over rug en manen,
maar Prins bleef buiten geparkeerd.
Zijn benen paalden schaduw af,
een zwart gat in het witte land.

Er zijn berichten uitgegaan
over zijn dood op staande voet,
en mannen klopten aan de deur.

Met vader liepen zij door 't hek.
Ik zag hoe Prins werd omgeduwd.
Sneeuw wolkte op, en iemand lachte.

Kleinkinderen
Lou Vleugelhof

Ze dragen de dagen vooruit
als wij niet meer op volle kracht
naar de avond gaan,
als de pijnscheut vlijmt
door de ruggegraat van de nacht
even, maar voelbaar toegebracht.

Ze eigenen zich je stem toe
en de kleur van je vroege haar
en soms een huilbui die reinigend
de kiemkracht besproeit
en voor wildgroei behoedt.

Ze nemen grondgebied in, ongevraagd
alsof het altijd al eigendom was,
ze eigenen zich percelen toe
die je jarenlang braak liet liggen,
het beste verloren verdronken land.

Ze spelen de ernst van je lachen na
en willen horen en zien en voelen
hoe het werkelijk toegaat
in het stroomgebied zonder horizon
dat je grensgebied is geworden.

Twee gedichten
Victor Vroomkoning

Blauwe reiger

In sjofele loodgrijze smoking
schrijdt hij door de sloot,
verschrikker, namaak-ooievaar

een heer die nauwgezet zijn poten
licht, zich opzet tot stramme
clochard, engelengeduldig aast.

Vliegt met ingetrokken hals,
onschuldigheid veinzend vistuig.

Mol

Rusteloos oefent ze
een wirwar van tunnels
ernaartoe. Bovengronds
haar opgeworpen lust
gelucht in hoopjes
dat hij haar zal vragen.

Glanzendste bontjas aan,
in glimmendrode muiltjes
naar het bal dat ze
- blind van liefde -
nooit zal halen.

Beerschoten
Nico Weber

Vandaag ren jij weer hijgend voor me uit
en mis je op een haar de droge greppel.
Het lacherige - jongens vallen niet -
bezweet gezicht met schaamrood op je wangen.

Opnieuw zie ik je gaan en eens te meer
weet ik niet of ik mij zal laten vallen:
om naast je op de bladeren te liggen
onder geboomte in een hemelbed.

Het weten en er niet aan mogen denken.
Hoe lang lig jij - je ogen spiegelen -
al voor me. Sinds wanneer sta ik te wachten
tot ik de sprong zal nemen. Altijd weer

een poging wagend om je te vergeten.
Op springen staan: ik heb het net gedroomd.
De aanloop is genomen en mijn twijfel
blijft groeien, rotten, rond de stammen huizen.

De kleur van zwammen, geurend in het bos.
Ik schrik me bijna dood en voel de pijn:
er moet wel dertig jaar vergleden zijn
sinds ik hier sta. De grond laat me niet los.

Light Verse

Een Opperlandse bloemlezing
Hendrik Jan Bosman

De Ooysedijk

De stad is voor bezetenen of legen.
En dan, wat is een stad nog in dit land?
Een stoepterras, ter grootte van een krant,
Een disco met wat spuitbustekst ertegen.

Geef mij de groene, landelijke wegen,
De in wuivend riet gewiegde waterkant,
De wolken nooit zo schoon, dan als ze, omrand
Door bladerkruinen, langs de lucht bewegen.

Het is precies zoals ik had verwacht.
Het leven houdt zijn wonderen verborgen
Tot het ze, opeens, toont in hun hogen staat.

Dit heb ik bij mijzelven overdacht,
Verzaligd, op een mooie zondagmorgen,
Ver weg, gelukkig, van de Dapperstraat.

Van de Dapperstraat

Natuur, natuur biedt voor tevredenen wat deining.
Natuur, waarin mijn ziel slechts dit weerspiegeld ziet:
Een stukje bos, te schriel in wezen en verschijning,
Een heuveltje, omzoomd met villa's, verder niet.

Geef mij dan zelf de stad, haar eeuwige verpleining,
Het water vast omklemd door kaden waar het vliedt,
De wolken nooit zo schoon, in duizenderlei lijning,
Dan door een zolderraam, van hout en bakeliet.

O, veel valt u ten deel, als gij in uw belustheid
Niet haakt naar het geheel en groot gelukkig-zijn;

Het leven houdt ons van zijn lust in onbewustheid
Doch toont die soms, als vreugd na menselijke pijn;

De Dapperstraat valt mee, en mijne zelfgerustheid
Zou, als het droger was dan nu, niet groter zijn.

Amsterdamse limerick

Een dichter te Mokum sprak nukkig:
Natuur in dit land is zo ukkig!
Geef mij maar de stad.
Ook al regen ik nat,
In de Dapperstraat ben ik gelukkig.

Leve de Dapperstraat!

Enkel voor leeghoofden!
Wat is natuur nu nog?
Bos als een krantje,
Geef mij maar de stad:

Kaden en wolken zijn
Onvergelijkelijk
Blij in de Dapperstraat
(Zij het wat nat).

Japanse toerist

In de Dapperstraat
Een miezerige morgen
Domweg gelukkig

Zondagskind
Frits Criens

Toen heksen op de Bloksberg met z'n allen
Hun kunsten toonden die Walpurgisnacht
Werd ik, als Quasimodo Twee, geboren

Terecht dat men dit walglijk lijf veracht
Maar ook mijn stem kon niemand ooit bekoren
Ik heb geen pen die fraaie verzen schrijft

En nimmer liet ik één gedachte horen
Die één tel langer dan een tel beklijft
Ik roep nog afschuw op bij heilssoldaten

Zo is er dus geen hond die bij me blijft
Ja zelfs mijn lintworm heeft me nu verlaten
En ook de bomen lieten me al vallen

Hoe kan het anders dat die eiketak
Toen ik me wou verhangen, zomaar brak

Vervoering
Karel van Eerd

1
Klein kind wil stappen, maar men draagt nog vaak.
Het is na weinig meters toch weer moeier
en stout. Wat zwaait er dan ook weer, wat zwoei er?
Het waterijsje is de zoete wraak.
Koel is dat, maar er is helaas geen kraak
of smaak aan. ‘Geef dat maar aan Opa, knoeier!’
Totdat het praat is Opa slechts doegoeier,
kwijt 's vaders vader zich van zoonliefs taak.

‘Wat is er nu weer aan de hand, ik vraag het je.’
Het let opnieuw niet op doch wijst: ‘Poes, poes!’
Een poedel. ‘Hond,’ zeg ik, maar wat heet hond?
‘Jij gaat nu weer een slaapje en ik soes,
zulks is voor twee partijen zeer gezond.’
Straks gaat men rije, rije met het wagetje.

2
Hij prefereert het openbaar vervoer,
tem, us, tein, tietui, immers, hoe meer zielen...
Privé-transport is voorshands kiele-kiele,
maar hij weet veel; groet allen: groentenboer
oot oto, vuilnisman *oot oto* - oer
verklankt hij wond'ren welke ons ontvielen.
Iets *oto*: fiets! Hoe rond zijn weer de wielen,
als hij mirakels doet op zijn Grand Tour!

‘Nee vriend, wij gaan niet verder dan dat barretje.
Ja, vast en zeker hebben die daar ijs,
en choco's, lollies, en voor mij een bier.’
Dit is het eindpunt van zijn wereldreis.
Moe is ie, maar pauzeren, één kwartier?
Nee, hollen: crossen, crossen met het karretje.

Ik dacht...
Carel Helder

Voor Sophie L.

Ik dacht: ik maak het eens *gezellig*,
met blokjes kaas, een fles Chablis,
sigaartjes, een mooi bundeltje van Buddingh'
... maar 'k dacht alleen aan jou, Sophie.

En wat jouw beeld zo helder opriep -
De maan? De wijn? de poëzie?
Een lach misschien, die in de nacht verwaaide?
(!) Toen wist ik het:

*

* *La vache qui rit*

Vijf gedichten
Kees Jiskoot

Parijs - Goes, fietsbrief (1)

Abbeville, 15 september 1988

Hebt gij voor Kees om Zuidenwind gebeden
Of dacht ge: ‘Ach, die jongen redt zich wel?’
Hoe dat ook zij, ik deel u nochtans mede:
De Nóórdenwind was ongenadig fel.

Jean-Claude, een Belg, per fiets op weg naar Nantes,
Verklaarde me die boze geest uit Noord:
‘Maria zelf, aan wie gij, Protestanten,
Geen boodschap hebt, heeft míjn gebed verhoord.’

Nog kauwend op dat voer voor theologen
Betrad ik fluks de Dom in Amiens,
Ontstak een kaars, en plots klonk uit den hoge:
‘Geliefde Kees, de wind waait nu naar wens.’

De Maagd hielp míj, een nazaat van Calvijn! -
Hoe zou het nu met 's Vlamings vroomheid zijn?

Parijs - Goes, fietsbrief (2)

St.-Omer, 18 september 1988 (Openbaring 21)

Een Noord-Frans dorp is van een treurigheid
Die mij zijn doden hevig doet benijden;
Zij liggen, fraai behuisd, op rij gevlijd,
Waar zij riant de Jongste Dag verbeiden,

Met uitzicht op een hemel, geplaveid
Met zuiver goud, waarover engelen schrijden;
Zij hebben dan ook absoluut geen tijd
Of aandacht voor wie hier voorbij komt rijden.

Ik zie geen chrysoliet, saffier, topaas,
Sardonyx, sardius of diamant,
Robijn, beril, smaragd of chrysopraas,
Maar enkel klei en zompig peeënland.

Het schort mij aan geloof en hoop misschien,
Dat ik niet zie wat al die doden zien.

Een Rotarian

De grote bouwer Casembroot
Vertelde me: ‘Ik sta steeds rood!
Verslonden word ik door die honden
Van hout- en bouw- en baksteenbonden;
Miljoenen heb ik neergeteld
Aan premies, loon en ziektegeld!’

Meevoelend sprak ik: ‘Casembroot,
Veel bonden zijn der bazen dood.’

Etymologie

(Dokter vertelt)

Hoe treurig is het lot eens lids
welks voorhuid klem zit in de rits.
Zo'n stakker, hulpeloos gevangen,
verlos je simpel met twee tangen -
(een tangverlossing, als het ware,
al kunnen mannen dan niet baren).

Wel, van díe penis-narigheid
is 't woord penibel afgeleid.

Een directeur

Kleding? Gewoonweg een schande!
't Merendeel onzer typistes
lijkt op zoëven gelande
Belgische parachutistes.

Drie gedichten*
Friederike Kempner
(Vertaling Nelis Klokkenist)

Door Gods goedheid

De donkergroene sparren
Staan in het alpenland,
Waarboven zich in 't zonlicht
De strakke hemel spant.

De zon is al aan 't dalen,
De alpenherder ook,
Zo haveloos en vaal en
Eruit ziend als een spook.

Gij mooie groene sparren
Die gloeit in 't avondrood,
Ach, hing er door Gods goedheid
Maar aan uw takken brood!

Wollte Gott

Die dunkelgrünen Tannen
Auf grünem Rasenland,
Darüber Sonnenstrahlen
Und Himmel ausgespannt.

Die Sonne ist gesunken
Die Senner gehn nach Haus,
Zerlumpte, bleiche Leute,
Sie sehn gespenstig aus.

Ihr schönen grünen Tannen,
Ihr glänzt im Abendrot,
O wollte Gott, es hinge
An euren Zweigen Brot!

* *In 1982 en '83 publiceerde DTR 'gedichten' van Koezma Proetkov, het gemeenschappelijk pseudoniem van drie adellijke heren in het 19de-eeuwse Rusland. Bij Proetkov loopt poëtisch alles mis wat mis kan gaan, maar daarbij is opzet in het spel. Bij Friederike Kempner (1836-1904), de Silezische Nachtegaal, gaat ook alles mis, maar onbedoeld. Er is bij haar geen sprake van parodie. Haar gedichten (ca. 350 blz.) vormen een aaneenschakeling van naïeve* ungewollte Komik. *Tijdens haar leven zag zij acht drukken van haar werk verschijnen. De hier vertaalde drie onschuldige proeven zijn gekozen uit* Friederike Kempner Gedichte, *Matthes & Seitz Verlag, München, 1995. (N.K.)*

Amerika

Amerika, het land der dromen,
Jij wonderwereld breed en lang,
Wat zijn ze mooi, je kokosbomen,
Je eenzaamheid vol strijd en drang!

Waar bonte vogeltjes verwijlen
En heel je trotse bloemenzee
En al de duizend schep' en zeilen,
Waarvan het wemelt aan je ree.

Met al je smaragdgroene blaadren,
En met je geurig koele nacht,
Op scheepsdekplanken jou te naadren
Was waar ik reeds als kind aan dacht!

Ondanks je fraaigekleurde slangen,
Ondanks je gloeiendhete zon,
Geldt jou mijn ongestild verlangen
Dat, machtig nu, nooit rusten kon. -

Amerika

Amerika, das Land der Träume,
Du Wunderwelt so lang und breit,
Wie schön sind Deine Kokosbäume,
Und deine regen Einsamkeit!

Mit Deinen blau und roten Vöglein,
Mit Deinem stolzen Blumenheer,
Dit Deinen tausend Schiff' und Segeln,
Von denen voll Dein weites Meer.

Mit Deinen smaragdgrünen Blättern,
Mit Deiner duftig kühlen Nacht,
Zu nah'n Dir auf des Schiffes Brettern,
D'ran hab' als Kind ich schon gedacht!

Trotz Deiner prächtig bunten Schlangen,
Trotz Deiner heissen Sonnenglut,
Gilt Dir mein eifriges Verlangen,
Das mächtig nun und nimmer ruht! -

De moede zwerver zit aan de kant
Van de langs hem snellende vloed,
Geleund aan de oever, de handen ineen,
Verkoelt hij de moede voet.

De handen zo bruin en bruin is de voet
En 't gezicht dat nog bruiner ziet,
Waar kwam hij vandaan wel, de moede gezel?
Waarachtig, ik weet het niet.

Der müde Wanderer sitzt am Steg,
Vorüber eilet der Fluss,
Am Ufer lehnend, die Hände gekreuzt,
Und badet den müde Fuss.

Die Hände so braun und braun ist der Fuss,
Noch brauner ist das Gesicht,
Wo kam er nur her, der müde Gesell?
Wahrhaftig, ik weiss es nicht.

Vier gedichten
Arjaan van Nimwegen

Aan Elizabeth W. (en Agatha D.)

Uw monter hoofd, Mevrouw, uw frisse kaken,
uw stralend oog, gericht op wat de Jeugd,
geleid door Rede, Recht en Burgerdeugd,
van al wat na U komen zou moest maken,

uw pronte taal - ik schepte daarin vreugd.
Maar dat u, kampioen in zedenzaken,
zich door een krijgsman met een snor liet schaken,
dat is wat mij het allermeeste heugt.

Later, verweduwd, schrijvend in uw groen
prieel, plaagde u vast wel eens een vlaagje
verleden: *Kon ik het maar overdoen...*

Ach, was ik vaandrig! En vandaar mijn vraagje:
Mag ik, geen militair, toch ook een zoen?
Ach neen, daar dreigt die and're snor. Van Aagje.

Aan Neel M.

Zo zag een dichteres eruit:
een poezig zusje dat onthecht
haar breekbare gedichten zegt
over gevoelens, een geluid

uit meisjeskamers, zo oprecht,
zo ernstig als een jonge bruid -
een rilling trok over mijn huid,
ik wist het zeker: Dit was echt.

Of zoiets liefhebben mag heten?
Bijna was ik haar naam vergeten:
Neeltje, nu Neel. Des te bekwamer

dicht zij nu wat zij worden zou:
een licht beschadigde mevrouw,
schemerend in haar meisjeskamer.

Aan Madame De C. geb. Van Z.

Madame, mocht mijn taal U onbehouwen schijnen,
Dan wijs ik U op onze dorre, schrale tijd:
We zijn voorgoed de taal waarin U woonde kwijt,
Zoals Uw geest, die haar bestuurde, moest verdwijnen

(Grootmoedig vaak, soms scherp, immer vol helderheid)
Uit dit gebied van nevel, druilregen en kwijnen,
Bezadigd kooplui-, boeren-, dominees-domein,
Waaruit U bent gevlucht uit onbezadigdheid.

Maar tevergeefs - Uw liefdes, Constant allebei,
Droom van Uw dagen, slapeloosheid van Uw nachten,
Ze koesterden u niet, in bergenland verbannen.

Belle werd U genoemd - en zeer terecht, dunkt mij -
Uw schone geest leeft voort, ik koester Uw gedachten
En koester mij erin en word er wijzer van.

A Madame De C. née De Z.

Madame, si ma langue Vous peut sembler rude,
C'est comme aux temps pauvrets et maigres d'aujourd'hui
Aucune trace de la Vôtre reste ici
- Ainsi que Votre esprit, généreux d'habitude,

Aigu parfois, lucide toute Votre vie -
Dans les pays de brume, bruine, lassitude,
De commerçants, paysans, pasteurs et quiétude
Dont Vous, trop inquiète, Vous êtes enfuie.

En vain - les deux amours Constants qui remplissaient
Vos jours de rêves vaines, d'insomnies Vos nuits,
Ne Vous ont pas choyée dans l'exil des montagnes.

On Vous a nommée Belle - à bon droit, je sais -
Le bel esprit qui Vous a inspirée survit:
En lisant je le chois, je m'y chois et j'y gagne.

Aan Hella H.

Ik had u (sta mij toe) beschroomd willen beminnen,
maar in een ander land en in een ander jaar.
Hoe vind ik hier en nu het woord of het gebaar
dat, door uw gunsten, plaats en tijd kan overwinnen?

Uw blik zo gretig en uw sluike meisjeshaar
maken u tijdloos, oordloos, vloeiend als uw zinnen
vol helle helderheid, ongehaast herbeginnen,
het parelende van Duras en Yourcenar.

Het hoogbeschaafd gekuip aan Renaissance-hoven,
het veeg Imperium, Indische sociëteiten,
het woud van Orléans - zeg me, wat wordt uw keuze?

Liefst zou ik mij epistolair met u verloven,
of stortte mij, gepruikt, in een licht gekonfijte
galante liaison, een tikje dangereuse.

Grabbeltonnen*
Drs. P

Wie stout is, krijgt die lekkers? Neen - de roe
Maar wie erotisch is, krijgt erotiek
Bijvoorbeeld (als hij stier is) bij de koe
Wie muizen vangt, krijgt soms een ratje toe
En wie ter kerke gaat, meest retoriek.

*

Hier gaat niets om, behalve de routine
Van druggebruik en groezelige sex
Men komt te voet en niet per limousine
In alle hoeken ruikt het naar urine
Ach, eens was dit een industriecomplex

*

Hij had zich onberispelijk geschoren
Voordat hij naar de schoonheidswedstrijd ging
Maar bij de ingang reeds kreeg hij te horen:
'U moet zich melden bij de senioren'
Aldus begon zijn godenschemering

*

Ach, hoe ik ook probeer, studeer en ploeter
Op serenade, treurmars, wals, motet...
Succes blijft uit. Ik zucht en ween en foeter
Er zit niets anders op: ik koop een toeter
En blaas dan maar mijn eigen loftrompet

* *De Grabbelton is een kwintijn waarvan het slotwoord alle letters bevat die de voorgaande rijmwoorden vormen.*

*

Waarom besta ik? Alles zit me tegen
Miskenning en ontbering is mijn lot
O, viel er maar een frisse lenteregen...
De post! Ziedaar een zending die ik zegen:
De Tweede Ronde - zomerleesgenot!

Meeslepend geredeneer

O, ik idioot! Ik kluns! Waarom dacht ik aan zo'n absurd plan? Wat voor nut zag ik in dit onzinnig soort schrijfkunst - 'n kort stuk proza waarin 'n klanksymbool zich continu schuilhoudt, 'n volmaakt lipogram dus?

Mijn god! 'n Normaal individu als Jacob Cats of Johan Fabricius zou aanstonds uit zijn bol gaan.

Bij ons francofoon idool Victor Hugo kwam zo'n stunt nooit op. Ook voor W. Kloos, vooraanstaand nitwit, was 't onaanvaardbaar.

Voorts sprong filosoof Bolland vast uit zijn huid.

‘Gruwzaam! Onooglijk! 't Uitgangspunt is al fout, 'n aanfluiting van ons cultuurpatroon! Dat *signum* toch is absoluut onmisbaar!’

Voorwaar, dat is juist.

Ja, als afkorting kan 't nog gaan, bv. BTW, NCRV, r.s.v.p., i.v.m.... of in musicologisch idioom: rubato, quint, coda, assai - nu ja, u snapt 't al.

Accoord. Maar is aldus ooit 'n fraai lyrisch, multidisciplinair, humoristisch of pornografisch product ontstaan? 'n Journaal, 'n schotschrift, 'n graalroman? Dat is illusoir. Zulk 'n capriool - ach! - blijft uitzichtloos.

Daarom stop ik maar.

Sorry.

't Was nochtans 'n poging.

Twee gedichten
Patty Scholten

Oude dames

Ruim voor de bus vertrekt zie ik ze naderen.
Ze lopen zo behoedzaam in de pas.
Hun schoenen passen altijd bij hun tas.
Gezonde kousen steunen oude aderen.

Een fleurig sjaaltje in hun saaie jas.
Wat lipstick camoufleert het dor ontbladeren
en zilverwitte krulletjes omkaderen
't gezicht dat vroeger mooi of lelijk was.

Dit is mijn voorland, zo zal ik verwelken.
Ik maak een praatje met ze over 't weer
en ruik een vleug parfum van aronskelken.

De bus vertrekt. Ze zingen zacht een lied,
sirenen met een lofzang op weleer.
Ze wenken naar me. Maar ik wil nog niet.

De zeearend

Er wordt misprijzend op me neergekeken.
De grote vogel met de kille blik
staart door me heen tot op mijn kale ik.
Zo keek de leraar ook bij zedepreken.

Het bruine verenkleed lijkt pas gestreken.
Een ferme snavel, aan het eind een knik.
De nek is als een Griekse zuil zo dik,
zijn vleugels doen een aartsengel verbleken.

Ik zie hoe hij een kleuter gadeslaat
en schat: niet snel, goed mollig, aan de maat.
‘Beslist niet voeren!’ staat er op het bordje.

Hij vliegt op. Ik blijf vol verbazing staan.
Zijn staart toont een geschulpt, wit diensterschortje.
De generaal heeft vrouwenkleren aan.

Klemkwesties
D.J. Spinalta

1
Omdat ik met een zekere frequentie
geconfronteerd word met uw dementi,
stel ik hier vast: Van Dale geeft dementie
en demaskeert daarmee uw dementie.

2
Het doet mij veel verdriet dat bij benadering
zes van de zeven sprekers ter vergadering
botweg en zonder enige scrupule
de notulen vermelden als notulen.

3
En weet u welk accent ik ook herzien ga?
Al wordt het nu een pornopagina,
de waarheid dient gezegd: het is vagina,
bespaar mij uw verkeerde vagina.

4
Wanneer ik met mijn dochter in het nest lig,
verzucht zij: ‘Wat is incest lekker, Pap.’
Haar klemtoon maakt mij slap. Het vaderschap
brengt ook zijn zorgen mee! Zo wreekt incest zich.

5
Libido? libido? Is het Cupido
of Cupido? Sta nooit in dubio,
maar toon aan nette dames uw libido,
het volk moet het maar doen met Cupido.

6
Kent u Jaap Bakker's Rijmboek, onvolprezen?
En toch: zijn namiddag, zijn sangria,
zijn godemiche, zijn display, Pavia,
zijn Odeon en wat er meer mag wezen,
zoals zijn Orion, zijn gemeengoed!
Terwijl het echt namiddag wezen moet,
Display, godemiché en ook Pavia,
Orion en Odeon en sangria!
Ach, waarom wordt dat alles toch gemeengoed?
Ik ben voor Jaap, maar weet niet waar het heen moet.

Vergevensgezind
Peter van den Tillaart

Hij was een man met sex-appeal,
charmant, voorkomend en attent.
Hij leek de ideale vent,
geen wonder dat ze voor hem viel.

In bed leek hij een kunstenaar
en stoeiend in een ledikant
vroeg hij haar hijgend om haar hand.
Ze werden kort daarna een paar.

Hij heeft helaas zijn eed van trouw
al spoedig aan de kant gezet:
hij dook met elke blom in bed,
bedroog met wie maar wou zijn vrouw.

Door vleselijke lust gedreven
heeft hij, tot afschuw van zijn gade,
het overspel tot kunst verheven,
maar na zijn eerste escapade
heeft zij hem liefdevol vergeven.

Hij toonde nooit een spoor van spijt
en heeft met onverholen vreugd
het dameskoortje ‘Zang doet Deugd’
tot collectieve seks verleid.

Belust op zinnelijk genot
bezocht hij zelfs het zusterhuis.
De nonnen wezen echter kuis
op het vigerend wipverbod.

Hij heeft zich niettemin verlaagd
tot opperste perversiteit:
manmoedig heeft hij uitgebreid
de moeder-overste ontmaagd.

Door schandelijke lust gedreven
heeft hij, tot wanhoop van zijn gade,
het overspel tot kunst verheven,
maar na zijn elfde escapade
heeft zij hem toch maar weer vergeven.

Als slaaf van zijn geslachtsorgaan
zocht hij dwangmatig excessief
het buitenechtelijk gerief.
Hij was volslagen monomaan.

Maar door z'n geile levensstijl,
zijn vlindervlucht van schoot naar schoot,
vond hij uiteindelijk de dood.
Hij ging door wellust voor de bijl.

Door liederlijke lust gedreven
had hij, tot woede van zijn gade,
het overspel tot kunst verheven,
maar na zijn laatste escapade
heeft zij hem resoluut vergeven.*)

*) *Ze heeft er zich van vergewist dat hij alleen lag in zijn kist.*

Essay

Goethe verstoten uit het paradijs*

Matthias Rozemond

‘Wie naar een kuuroord gaat, doet er goed aan verliefd te worden,’ luidt een van de minder geciteerde aanbevelingen van Goethe, ‘want anders verveel je je er dood.’ Voor alle duidelijkheid, deze woorden schreef de dichter-wetenschapper in de herfst van zijn leven, na zijn bezoek midden 1823 aan Marienbad (nu Marianské Laznè in Tjechië). Van tevoren stond het hoofd van de 73-jarige helemaal niet naar amoureuze avonturen. Het aardse bestaan rekken was voorlopig het enige dat telde. Eerder dat jaar hadden al geruchten de ronde gedaan omtrent zijn overlijden en ook de dokters keken bedenkelijk als gevraagd werd naar zijn overlevingskansen. Stel dat Goethe inderdaad aan zijn hartkwalen was bezweken, dan waren *Faust* en *Wilhelm Meister* nooit voltooid en - voor fijnproevers niet minder belangrijk - had de *Marienbader Elegie* nimmer het licht gezien.

Goethe's gezondheid wisselde van dag tot dag en de spanning in zijn huis te Weimar liep flink op. Hij beklaagde zich over zijn deplorabele toestand en verwenste de artsen met hun akelige drankjes. Niettemin konden ze hem ertoe bewegen te kuren in Marienbad, waar sinds kort ijzeraluinhoudende modderbaden waren ingericht. Op 26 juni was Goethe genoeg hersteld om per calèche af te reizen.

In het met recht Boheemse kuuroord verkeren die zomer kunstenaars en adel, charmante heren, kokette dames en nog menigeen die zich tot de *beau monde* rekent. Waar Goethe zijn schreden richt wordt hij gelauwerd. Gedurende de twee maanden van zijn verblijf toont hij diepe genegenheid voor Frau von Levetzow en haar dochters. In de danszalen wordt zijn oog bovenal getroffen door de oudste van de drie, de 19-jarige Ulrike. Aangemoedigd door haar verschijning laat hij zich meer dan eens op de dansvloer verwelkomen, wat zeker ten koste gaat van zijn nachtrust. Wie bedenkt dat Geheimrat von Goethe, zoals hij steevast wordt aangeduid, overdag heel wat werk verzet achter zijn schrijftafel, zich bij gelegenheid laat behagen door het pianospel van de Poolse Szymanowska, eropuit trekt om stenen te zoeken, de nodige bezoekjes

* *Zie Goethe's* Elegie *in* Vertaalde Poëzie.

aflegt en tussen de bedrijven door poseert voor de Russische schilder Kiprinski, die begrijpt niet hoe hij zich met zijn wankele gestel op de been hield. En van doodvervelen is al helemaal geen sprake.

Het heeft er alle schijn van dat de dichter een tweede adolescentie beleeft, een halve eeuw na *Die Leiden des jungen Werther.* Alsof alle bevalligheid die hij ooit op Lotte projecteerde zich in Ulrike von Levetzow openbaart. Dat hij steeds haar aanwezigheid opzoekt, blijft niet onopgemerkt en geeft voedsel aan de smakelijkste geruchten. Ze wandelen samen en lezen verzen. Hij schept er genoegen in haar met presentjes te verrassen, van chocolade tot exemplaren van zijn eigen werk. Anders dan wel beweerd wordt, heeft hij haar nooit direct een aanzoek gedaan. Wel verscheen, zo zou Ulrike later in haar memoires onthullen, groothertog Carl August in staatsie en pracht bij de moeder om, uit naam van zijn vriend Goethe, te dingen naar de hand van het meisje. Ulrike's moeder, zelf ooit geadoreerd door Goethe, moet zozeer in verlegenheid gebracht zijn dat ze een antwoord schuldig bleef. Men kwam er naderhand niet meer op terug, alleen de zoon van de dichter gaf in niet mis te verstane bewoordingen lucht aan zijn gêne.

Het afscheid van Bohemen valt Goethe zwaar. De 5de september, de dag dat hij de terugtocht aanvaardt, wordt een pijniging voor zijn weke gemoed. In het sierlijke open rijtuig zitten behalve de zwijgzame dichter nog diens particulier secretaris John en de oude bediende Stadelmann. Zij zijn de getrouwe reisgenoten waarvan het gedicht rept. Het is in deze uren dat zijn liefdesverdriet vorm krijgt en woord voor woord, regel voor regel wordt gesublimeerd. ‘Ik schreef het vers meteen toen ik uit Bohemen vertrok en ik me nog in het volle, directe gevoel bevond van wat ik had beleefd, 's Ochtends om acht uur op de eerste pleisterplaats schreef ik de eerste strofe en ik dichtte in het rijtuig verder en tekende op elke halte neer wat mijn geheugen had vastgehouden, zodat het 's avonds voltooid op papier stond.’ Zo vertrouwde hij in november van dat jaar toe aan Eckermann en hij noemde het eindresultaat zelf ‘das Produkt eines höchst leidenschaftlichen Zustandes’. Kort tevoren had Goethe het gedicht met veel gevoel voor ceremonie aan zijn jonge vriend voorgelezen. ‘Hij had de verzen eigenhandig met Latijnse letters op stevig velijnpapier geschreven en het met een zijden koord in een omslag van rood marokijn bevestigd en zodoende werd aan de buitenkant al zichtbaar dat hem dit manuscript tussen alle overige bijzonder dierbaar was,’ aldus Eckermann.

De lyrische treurzang is een aaneenrijging van uit het geheugen opwellende associaties, waarin heftige emotie en temperende overpeinzing elkaar verdringen. Wat een goed begrip aanvankelijk in de weg kan staan, zijn de talrijke wisselingen in beeldspraak, tijd en perspectief. Je krijgt bij het lezen van de 23 strofes het gevoel dat wel het uiterste van de taal is gevergd. Alsof de grenzen van de poëtische spankracht, van wat menselijkerwijs uit te drukken valt, bereikt of althans benaderd worden. Het aan Goethe's eigen *Torquato Tasso* ontleende motto is beslist geen grootspraak. Voor elke lezer navolgbaar laat de elegie zich stuwen door een amper te temmen kracht van hunkerende passie, door de groei van ontbering naar loutering, van verliefdheid naar vrome ingetogenheid.

Wie het allemaal nog eens van een ander wil horen, kan terecht bij Stefan Zweig, die, als het aan hem had gelegen, de 5de september liefst tot een Duitse nationale feestdag uitriep. Hij gedenkt deze mijlpaal in de Duitse literatuur in zijn *Sternstunden der Menschheit.* Hij laat de lezer, die in het vorige hoofdstuk nog mocht meevechten met de Slag bij Waterloo, nu meereizen met Goethe in het rijtuig naar Weimar, om in de passage erna te delen in de goudkoorts van Californië. In zulk een smadelijk-euforische verwarring moet Goethe zijn gedicht hebben geschapen.

Is kunst mooi?
Gerard de Vries

Wie van de Van Baerlestraat de hoek omslaat naar de Paulus Potterstraat en door de ramen van het Stedelijk Museum naar binnen kijkt, weet dat deze vraag geen rethorische is. Doeken met uitgelopen kleuren, schichtig dooraderd met schelkleurige stroompjes, vermogen niet het oog te bekoren. Met dit voorbeeld zijn bij implicatie twee nogal terloopse definities van kunst gegeven, namelijk iets dat in een museum hangt en iets waarvan men verwacht dat het mooi is. En als deze definities niet opgaan voor het Stedelijk Museum, hoe komt dat dan? Ofschoon beide begrippen, kunst en schoonheid, hoogst immuun zijn gebleken voor een inhoudelijke begripsbepaling, zullen we ons met deze vraag toch bezighouden. Vragen waarop geen eensluidend antwoord mogelijk is, zijn de aantrekkelijkste om te behandelen: waar het juiste antwoord ontbreekt, zal ook de mate van onjuistheid niet eenvoudig zijn vast te stellen.

Kunst en schoonheid worden vaak geacht twee kanten van één medaille te zijn. Maar wat is de aard van het esthetische genoegen dat men aan kunst beleeft? Niet zelden geeft kunst aanleiding tot gevoelens die verwijderd zijn van vreugde. Ontroering bijvoorbeeld wordt vaak teweeggebracht door verdriet of door verdriet dat dreigt maar zich niet manifesteert. Sommige kunst is zo mooi, zo luidt het gezegde, dat je er tranen van in je ogen krijgt. Terwijl humor en kunst slechts weinig elkaars gezelschap opzoeken, lijken schoonheid en ernst altijd samen te gaan. ‘You were beautiful, impenetrably beautiful, and so adorable that I could cry’, schrijft Vladimir Nabokov in *The Admiralty Spire.* En Karel van het Reve zegt dat *Lentebeken* van Toergenjev in het Russisch zo goed is geschreven dat hij geneigd was de lectuur ervan te staken. De dood van Cordelia in *King Lear* werd Dr. Johnson te machtig zodat hij zich voornam de laatste scenes niet meer te herlezen.

Er zijn zoveel voorbeelden te geven van kunst die tot verdriet stemt en niet tot vreugde (men denke, als we ook een andere muze uitnodigen, aan de cantates van Bach) dat de vraag zich opdringt waarom we er zo gretig kennis van nemen. Waarom zijn we bereid om

de gruwelijkheden uit *King Lear* op papier of op het toneel tegen te komen, terwijl we ze in de realiteit ten koste van alles zouden willen vermijden?

Maar het zijn niet alleen de ellendigheden van deze wereld, die, in kunst verpakt, een raadselachtige aantrekkingskracht uitoefenen. Schoonheid die louter zou moeten behagen, veroorzaakt

> *a feeling of sadness and longing*
> *that is not akin to pain*
> *and resembles sorrow only*
> *as the mist resembles the rain*
>
> (Longfellow)

Keats heeft een heel oeuvre geschreven over de onvolmaaktheid van schoonheid, die slechts ‘aching Pleasure’ verleent, danwel ‘pleasant pain’. Maar ook deze ondertonen weerhouden ons niet kunst op te zoeken.

Als kunst niet per se mooi en aangenaam is, wat is het dan wel? Door de redactie van het tijdschrift *Kunstschrift* werd ter gelegenheid van het 40-jarig jubileum een twaalftal kunstkenners de vraag voorgelegd ‘wat is kunst?’ en ook ‘wat is goede kunst’? Ofschoon de meesten van hen beroepshalve kunstkenner zijn, o.a. hoogleraar kunstgeschiedenis, wagen de meesten zich niet aan een definitie. Degenen die dat wel doen, geprangd door de invitatie, komen met definities als ‘kunst is wat een kunstenaar maakt’. Het voordeel van zo'n keuze is dat je ook een scherp vermoeden krijgt van wat de definitie is van een kunstenaar. Als hoogleraren al niet het laatste woord zouden moeten hebben, dan schiet deze abstinentie wel erg ver door. Men kan het erover eens zijn dat een meubelmaker, om zijn vak goed te verstaan, niet hoeft te weten hoe de definitie van een meubelstuk luidt. Maar elke meubelmaker heeft wel degelijk een mening over wat nu een goed danwel een krakkemikkig meubel is. Als een deugdelijk meubel gekenmerkt wordt door een goede constructie, passende houtsoort en comfort voor de gebruiker, heb je tevens de definitie die ontstaat door de betreffende zelfstandige naamwoorden zinvol samen te voegen: een geconstrueerd houten gebruiksvoorwerp. Als Ernst van de Wetering deze methode in zijn artikel had gevolgd, hadden we nu een interessante definitie van kunst gehad. Academisch verheven boven dit hand-

werk is Henk van Os, tot voor kort directeur van het Rijksmuseum, die meent dat dit soort vragen alleen maar leidt tot ‘brabbeltaal’ en ‘onbenullige’ reacties.

Omdat de redactie niet alleen om tekst vroeg maar ook om voorbeelden ter illustratie, krijgen we langs deze weg toch een kijk op kunst. Van de 35 voorstellingen dateren er dertig uit de 16e tot en met 18e eeuw. Rembrandt staat met acht noteringen aan de top. Toch mag zoveel eensgezindheid er niet toe leiden dat men in staat is deze keuze met redenen te omkleden; sterker nog, in de meeste gevallen wordt daartoe niet eens een poging ondernomen.

In de literatuur is de situatie evenmin onoverzichtelijk. Shakespeare staat, bij een internationale ranglijst, aan de top, en samen met Racine, Goethe, Dante, Homerus en Vergilius lijken voldoende bouwstenen aanwezig voor een definitie van literaire kunst.

Het vreemde van zo'n lijst is dat zij namen bevat van schrijvers waarvan literatuurminnaars niet snel boeken ter hand nemen. Toch zal iemand geverseerd in het lezen van schrijvers als Austen, Flaubert, Fontane, Manzoni en Tsjechov er weinig problemen mee hebben de eerder gepresenteerde namenlijst als een superieure te kenschetsen. Blijkbaar hebben we ons beoordelingsvermogen gedelegeerd. Klassiek geworden schrijvers passeerden vele zeven. ‘What mankind have long possessed they have often examined and compared; and if they persist to value the possession, it is because frequent comparisons have confirmed opinion in its favour,’ verklaart Dr. Johnson. Waarom verlaten we ons op degenen die ons voorhouden dat Goethe c.s. tot de top behoren, terwijl we liever met Ruth Rendell en Anton Roothaert in een stoel zitten? Kunst wordt kennelijk niet langs democratische weg gekwalificeerd, hoge verkoopcijfers bezorgen de kunstminnaar juist argwaan. ‘*Certainly*,’ zegt William Hazlitt, die in zijn verspreide artikelen die maar moeilijk te krijgen zijn, veel over kunst en kunstzin heeft geschreven (en die voor Harold Bloom ‘seems..... second only to Johnson among English critics’) ‘certainly, it can hardly be doubted that the greater the number of persons of strong natural sensibility or love for any art, and who have paid the closest attention to it, who agree in their admiration of any work of art, the higher do its pretensions rise to classical taste and intrinsic beauty.’ Als we met deze vorm van delegatie instemmen, is de volgende vraag, nodig om te komen tot enigerlei vorm van duiding wat kunst mag inhouden, welke criteria door deze groep worden gehanteerd. De secundaire

literatuur laat hiervoor een groot aantal ingrediënten zien, waarbij vooral de bewondering voor breedte en diversiteit van beelden en referenties opvalt. Met name de diepgang van de karakters vormt een dominante toetssteen. ‘The first thing to recognize is the sheer impossibility of attaining completeness in an estimate of Hamlet's character’. Met deze zin opent A.W. Verity zijn inleiding op Hamlet. Over de beeldenrijkdom in klassieke werken kan men onbeperkte hoeveelheden commentaren lezen die zich allemaal uitputten in het benoemen van verwijzigingen naar flora en fauna, mythologie, geschiedenis, politiek, ambachten, kunsten, wetenschappers en nog veel meer. ‘The critical Taste does not depend upon a superior principle in men, but upon superior knowledge,’ meent Edmund Burke. Literaire werken bieden dus vooral kennis, over de menselijke ziel en voorts over alles wat zich nog meer op de wereld bevindt.

Maar, zal men tegenwerpen, waar is dan de genialiteit waarmee grote schrijvers hun lezers tot ontroering brengen, en hen op onnavolgbare wijze weten te raken? Ik denk dat het antwoord hierop is dat een kunstenaar kan kiezen uit zowel emotievolle als emotiearme onderwerpen, en dat de uitkomst van deze keuze van geen invloed is op de kwaliteit van het werk. De componist van de Mattheus Passion heeft zijn tijd allerminst verbruid door een vioolconcert in E te schrijven. En een kerkinterieur van Bosboom is niet van minder belang dan de ‘Immortellen’ van Piet Paaltjens.

Kunst is nog onopgemerkte gebleven kennis. De originaliteit van de kunstenaar bestaat uit zijn opmerkingsvermogen, niet uit creativiteit die daarvan los staat. In zijn *The Western Canon* plaatst Harold Bloom Shakespeare in het centrum omdat ‘he perceived more than any other writer.’ En in zijn befaamde sonnet schrijft Matthew Arnold dat Shakespeare is ‘out-topping knowledge’. Het opmerkingsvermogen komt ook tot uitdrukking in nieuwe zienswijzen. ‘Poetry’, zegt Shelley, ‘strips the veil of familiarity from the world.’ Het opmerkingsvermogen betreft zowel onzichtbare zaken, bv. gevoelens, als zichtbare zaken. Voor deze laatste is het oog het belangrijkste instrument:

The poet's eye, in a fine frenzy rolling
Doth glance from heaven to earth, from earth to heaven;
And, as imagination bodies forth
the forms of things unknown...

(Shakespeare)

terwijl voor het bespieden van het innerlijk leven Wordsworth gebruik maakt van zijn ‘inward eye’. Daarbij gebruikte hij de reflectie van de wateroppervlakten die zo uitbundig vaak voorkomen in het Lake District waar hij dagelijks lange wandelingen maakte: ‘while looking on the unruffled waters, ... the imagination is carried into recesses of feeling otherwise impenetrable.’

De kwaliteit van het ontdekkende oog is voor de schilder niet minder belangrijk dan voor de schrijver. Sir Joshua Reynolds meende dat kunstenaarsschap best met genialiteit mag worden vereenzelvigd, zolang we onder genialiteit datgene verstaan wat volgt op ‘close observation.’ Het voorstellingsvermogen kan geen kennis toevoegen over onbestaande zaken, maar alleen maar over wat er altijd al is geweest. ‘Be aware of the great truth - that what is impossible in reality, is ridiculous in fancy,’ zegt John Ruskin. Ook aan de pracht van het werk van Jan van Eyck ligt waarnemingsvermogen ten grondslag. Zo raakt men niet uitgekeken op Sint-Donaas, de linker figuur van de Kanunnik van der Paele: ‘de stoffelijkheid van de Koormantel in blauw fluweel en goudbrokaat met de geborduurde aurifrisiae, het edelsmeedwerk en het doorschijnende linnen van het priaal, is door een vorsersblik ontleed,’ schrijft Elisabeth Dhanens (afb. 1).*

Een veel gebruikte manier om de wereld te ontdekken van zijn ‘veil of familiarity’ is gebruik maken van ongewone perspectieven. Het resultaat ervan spoort mogelijk met de beschrijving van de menselijke schoonheidservaring van Karel van het Reve: ‘een esthetische gewaarwording ontstaat, wanneer de mens de indruk krijgt dat iets zo is, en tegelijk de indruk krijgt dat het niet zo is.’

Ter illustratie van een ongewone optiek nemen we Hazlitt's voorbeeld van een persoon, voor wie ‘lying with his face close to the ground in a summer's day, the blades of spear-grass will appear like tall forest trees, shooting up in the sky.’

* *De afbeeldingen bij dit essay staan in* Illustraties

Hazlitt kan, of niet, gedacht hebben aan de volgende passage uit Andrew Marvell's *Upon Appleton House*

> *Grasshoppers are Gyants there:*
> *They, in there squeking Laugh, contemn*
> *Us as we walk more low then them:*
> *And, from the Precipices tall*
> *Of the green spir's, to us do call*

Of Hazlitt kan Dürers *Das große Rasenstück* in gedachten hebben gehad (afb. 2). Bij Turner zien we dezelfde hoogwerker actief zijn. Een fraai voorbeeld van de intensieve wijze waarop Turner het luchtruim benut zien we in zijn afbeelding van Ashestiel, het tweede woonhuis van Sir Walter Scott. Wie op hetzelfde punt als Turner naar Ashestiel heeft staan kijken, herkent bar weinig van het tafereel en toch is het ongemeen goed getroffen. Hazlitt zegt van zijn schilderijen: ‘pictures of nothing, and very like,’ een aardige benadering van Van het Reve's beschrijving dat het lijkt op wat het is. In Turner's tekening lijkt het of de schilder maar liefst vier perspectieven heeft gecombineerd waar in de realiteit er maar één tegelijkertijd mogelijk is (afb. 3). De Tweed is gezien vanaf een hoge helling, de beboste kade is gezien vanaf de oever van de andere kant van de rivier, het huis is op ooghoogte waargenomen en de heuvels weer vanaf de voet. Zo combineert hij vier op zichzelf waarheidsgetrouwe optieken tot een geheel dat in werkelijkheid niet kan voorkomen. Omdat Turner (op 5 augustus 1831) voor het maken van voorstudies enkele malen de rivier overstak, wint de ets aan waarheidsgetrouwheid, terwijl de afbeelding als geheel toch niet echt gelijkt. In contrast met Turner's landschappen staan die van Rembrandt die, in plaats van alles uit te rekken, zoveel mogelijk laat samenkomen in de horizon (afb. 4). Maar ook zonder benutting van een ongebruikelijk perspectief kan men tot verrassende beelden komen, zoals de weesmeisjes van Nicolaas van der Waay. Het ongewone van dit schilderij zit hem vermoedelijk in het feit dat de schilder ogenschijnlijk volkomen genegeerd wordt. Maar het is geen militaire parade dus is zoiets onaannemelijk; zelfs het tweede meisje van links weigert de schilder op te merken (afb. 5).

Een eenvoudige manier om te bereiken dat iets lijkt op wat het is, maar tegelijkertijd ook niet, is het toevoegen van door de mens

gemaakte dingen aan de natuur. In de schilderijen van Claude Lorraine en Poussin harmoniëren antieke tempels en kastelen met glorievolle rijkbeboste waterlandschappen. Het toevoegen van cultuur aan natuur heeft een vervreemdend effect om juist een ongerepte natuur (‘Paradise's only map’) appeleert aan het instinctieve gevoel hoe puur de wereld eigenlijk zou moeten zijn. Tegelijkertijd zijn de artificiële zaken die we in de natuur aanbrengen, ons heel vertrouwd. De verwarring die dit contrast van vervreemding en vertrouwdheid teweegbrengt, is niet alleen esthetisch van aard maar heeft ook een emotioneel effect. Het harmonisch laten samengaan van natuur en cultuur, van ‘landscape’ en ‘manscape’, zoals Simon Schama het noemt, suggereert een band met de natuur die er eigenlijk helemaal niet kan zijn. Wellicht is dit de reden dat in de landschappen van Caspar Friedrich verdwaalde ankers, vergeten bruggen en mistige schepen voorkomen, waarmee al dit oerschoons bewoonbaar lijkt te worden. En misschien is dit ook de bron van de ontroering die men ervaart als men, wandelend in de natuur, kunstmatige verre geluiden hoort, zoals van een smidse, of van kerkklokken (‘the poor man's only music’) of van een steenhouwerij in Wordsworth' Lake District (‘hear you not their chisels' clinking sound?’), of midden in de bossen opeens een trein ziet opduiken (waarvan Karel van het Reve melding maakt). Een fraai voorbeeld van zo'n *concordia discors* biedt het schilderij van Reynolds (afb. 6) waarbij pijl en bogen subtiele mathematische lijnen in het tafereel weven, die er niettemin mooi in passen.

Bij literatuur en afbeeldingen kunnen we het (her-)ontdekken van kennis nog wel als de essentie ervan zien, maar hoe zit het met muziek? Daar speelt het oog geen rol. Via de poëzie kunnen we het kennis-element mogelijk behouden. Men kan de klankrijkdom als ondersteuning zien voor de boodschap van een gedicht. Maar als de klanken zozeer de aandacht trekken dat ze de boodschap gaan overheersen, is het dan niet zo dat ze de mededeling overnemen? Zo kwalificeert Coleridge de volgende regels als ‘very fine lines’:

> *Of Chaos the adventurous progeny*
> *Thou seest; foul missionaries of foul sire,*
> *Fierce to regain the losses of that hour*
> *When Love rose glittering,*

en vervolgt: ‘but, hang me, if I know or ever did know the meaning of them, though my own composition.’ Maar natuurlijk delen de dichtregels iets mee, al kan de dichter niet zeggen wat. Stendhal, in zijn *Leven van Rossini*, beschrijft hoezeer de zuiver orkestrale delen informatiever dan de aria's zijn over het verloop van opera's. Hij vergelijkt de muzikale intermezzo's met natuurbeschrijvingen in de romans van Walter Scott en concludeert dat, zoals deze de dialoog in hun juiste perspectief plaatsen, de muziek dezelfde functie heeft voor het libretto. Muziek deelt mee, niet minder dan ballet dat doet, of het natuurballet van baltsvluchten, ook al kun je niet zeggen, zoals Van het Reve opmerkt, ‘wat de “boodschap” van een stuk muziek is.’

Als kennisoverdracht - beter gezegd overdracht van nieuwe kennis - de kern is van kunst, is een encyclopedie dan niet de hoogste kunstvorm? In elke encyclopedie staat immers enorm veel wat we niet kennen. Maar de verschillen tussen kunst en wetenschap, die ook onze kennis van de wereld vergroot, zijn enorm. Wetenschap generaliseert terwijl kunst differentieert, de ene tak van sport zoekt overeenkomsten en de andere verschillen. Ten tweede speelt bij wetenschap de bruikbaarheid een grote rol, terwijl het overbodige een grondkenmerk is van kunst, een zo algemeen geaccepteerd feit dat het hier buiten beschouwing kan blijven. Ten derde oriënteert de kunst zich primair op het gevoelsleven, terwijl de wetenschap haar hoogste triomfen kent in de exacte richtingen.

Bij deze niet geringe verschillen blijft de overeenkomst, kennisverrijking, toch overeind. Uit de voortreffelijke biografie van Roothaert door Frans Walch leren we hoezeer het toevoegen van feitenmateriaal over de veeartsenij het succes van de *Dr. Vlimmen*-trilogie heeft beïnvloed. Maar kennis ontsproten aan de ervaringswereld en het voorstellingsvermogen is superieur aan ontleende kennis. Een bijzondere rijke bron vormt Dostojevski, die een hele stoet van ongewone karakters opvoert. Maar bij alle differentiatie moet de herkenbaarheid wel gewaarborgd blijven. Het moet ongewoon zijn, maar tevens aannemelijk. In Dostojevski's geval mag je zeggen dat de schrijver vaak te hoge eisen stelt aan het inlevings-en voorstellingsvermogen van lezers. Men zou hem daarom een groot middelmatig schrijver kunnen noemen. Waarlijk grote schrijvers presenteren karakters die ongrijpbaar zijn, maar toch plausi-

bel. Over Nabokov's helden als Humbert Humbert en Kinbote wordt zeer uiteenlopend gedacht, maar of ze nu bij de lezer afschuw of bewondering opwekken, dat laat het feit onverlet dat ze zeer vele lezers sterk aanspreken. Voor de gebeurtenissen in Tsjechov's verhalen zien we dezelfde balans tussen waarschijnlijkheid en ongeloofwaardigheid. ‘Geen auteur,’ zegt Karel van het Reve, ‘blijft zo dicht bij de werkelijkheid, en geen auteur verwijdert er zich zo ver van.’

Hebben deze observaties ons nu verder gebracht? Helpen ze ons bij het beantwoorden van de vraag welke kunst goed is en welke slecht, ‘deze zo cruciale en interessante vraag,’ zoals Karel van het Reve opmerkt. ‘It seems to me that a good formula to test the quality of a novel is, in the long run, a merging of the precision of poetry and the invention of science,’ schrijft Nabokov. Maar hoe kan de aan de wetenschap verwante kennisverrijking helpen goede van slechte kunst te onderscheiden? Ongetwijfeld zijn er vele minder goede boeken waarvan lezing niets toevoegt aan onze kennis, maar evengoed zijn er veel werken die men ook geneigd is als slecht te kwalificeren en die toch moeiteloos slagen voor het toelatingsexamen van het aanbod van ‘originele kennis zonder utilitair oogmerk’. Erg groot is het onderscheidend vermogen van deze toets niet.

Maar we hebben nog alleen gekeken naar de inhoud, niet naar de vorm. Inhoud en vorm, ‘matter and manner’ zoals Nabokov het formuleert, zijn één. Gedachten die men met veel nadenken tot ontwikkeling heeft gebracht, zullen beter worden weergegeven dan terloopse invallen. ‘Expression is the dress of thought,’ dichtte Alexander Pope, en bij een publiek optreden waarop men zich heeft voorbereid, gaat men beter gekleed dan wanneer men erop rekent niet gezien te worden. Maar hoe moeten we stijl beoordelen? In de moderne schilderkunst worden stijl en vakmanschap als belemmerend ervaren, ze verhinderen de spontane totstandkoming van artistieke creativiteit. Maar zonder adequate weergave kan kunst niet bestaan. Willem Kloos mag een god zijn in het diepst van zijn gedachten, maar als hij niet in staat is zijn superieure momenten in wel-klinkende taal om te zetten, blijven zijn aanspraken op ongeëvenaarde geestelijke vermogens gratuit.

Het lijkt niet onmogelijk om de kwaliteit van stijl en vorm op min of meer objectieve wijze te meten. Voor de literatuur zou men

bijvoorbeeld met een begrip als ‘informatiedichtheid’ aan de slag kunnen gaan; het aantal beelden of mededelingen per 100 woorden. Daarmee zou men het uitdrukkingsvermogen kunnen kwalificeren: het verschil tussen een schrijver die van zijn lezer een uiterste concentratie vraagt en een die niet kijkt op een pagina meer of minder om hetzelfde te zeggen. Als men ergens het beeld ‘the rainbow of the sand-wave’ zou tegenkomen, kan dit als warrig en onbegrijpelijk overkomen. Maar door het te completeren met één enkel vierletterig woord verleent Keats aan deze regel een ongekende evocatieve kracht. ‘The rainbow of the salt sand-wave’ verplaatst de lezer in een flits van zijn fauteuil naar een zomerse dag op het strand waar het getij ribbels in het zand heeft achtergelaten, waarop de zon dankzij het achtergebleven vocht regenboogjes aanbrengt.

Behalve zeggingskracht zijn er nog veel meer onderwerpen te bedenken om vormkwaliteiten te registreren, zoals bijvoorbeeld woordrijkdom die op basis van concordanties simpel is te meten. Ofschoon men zich in het Engels met 850 woorden goed kan redden, gebruikte Shakespeare er 14.652. Een ander voorbeeld biedt Nabokov, die de dichtkunst van Poesjkin vergelijkt met de Engelse, vooral op het punt van ‘the art of making a minimum of words shape the line.’ Omdat dit minimum moet passen binnen het metrum en rijmschema is deze contest geen geringe. ‘The number of two-word or three-word lines is about thirty per cent in *Eugene Onegin* .... in samplings from English poets it rises from zero to barely five per cent,’ zo luidt de uitslag. (Sportief als Nabokov is, maakt hij toch eervol melding van T.S. Eliot die een tetrameter in een enkel woord, ‘polyphiloprogenitive,’ onderbrengt.) Deze enkele voorbeelden illusteren reeds de algemene regel dat vorm en inhoud samengaan: hoe rijker de inhoud hoe beter de stijl.

Op deze wijze zou men ook in de schilderkunst aan de slag kunnen. En dankzij de beschouwing van Ernst van de Wetering kan dit ook hier helder worden toegelicht. Hij noemt het ‘schrift’ als een van de concrete eigenschappen van de beeldende kunst: ‘de kwaliteit van de lijn en de penseeltoets.’ Hij laat zien dat vaardigheid en technisch vermogen spontaniteit niet in de weg staan, maar juist verder helpen. ‘Wat me bijvoorbeeld bij Rembrandt telkens weer opvalt is de ongelooflijke concentratie waarmee hij gewerkt moet hebben.’ En, vervolgt hij, ‘het heeft geen zin om

over kunst te praten als de aanwezigheid van (door intensieve oefening opgebouwde) vaardigheid niet vooropgesteld wordt. Het is in deze tijd in het bijzonder in verband met de beeldende kunst nodig daarop de nadruk te leggen, omdat juist bij de huidige beeldende kunst een taboe op de leerbaarheid ervan rust. De veronderstelling dat creativiteit gefnuikt wordt door training en de daarbij behorende routine ligt aan de basis van dat taboe.' Als men ziet met welk zorgwekkend gemak andere hoogleraren in hun bijdragen aan *Kunstschrift* 'afgeknipte teennagels' als kunst verwelkomen en 'sociale risico's' vermijden door een foto van de een of andere bekendheid tot artistiek hoogstandje te bestempelen, kunnen de uitspraken van Van de Wetering niet anders dan als moedig worden beschouwd. Kunst kan niet het resultaat zijn van een slordige, laat staan banale, ingeving. Er bestaat, aldus Nabokov, geen gemakkelijke kunst: 'I work hard, I work long, on a body of words until it grants me complete possession and pleasure. If the reader has to work in his turn - so much the better. Art is difficult. Easy art is what you see at modern exhibitions of things and doodles.'

Gaandeweg zijn zo een aantal elementen vergaard die voor een definitie van kunst van pas zouden kunnen komen:

- (her-)ontdekte kennis zonder utilitair oogmerk;
- de originaliteit van deze kennis of het onrealistische van de presentatie van opnieuw ontdekte kennis mag de herkenbaarheid niet in de weg staan;
- de weergave getuigt van vakmanschap

en aan dit drietal zou nog een vierde aspect toegevoegd moeten worden, inhoudende dat deze drie zich in balans bevinden. Als dit evenwicht is verzekerd, dan is kunst mooi. Domineert één van de drie, bijvoorbeeld het vakmanschap, dan ontstaat wat Ruskin noemt 'the curse of art and the crown of the connoisseur'. De balans leidt ertoe dat kunst niet als artificieel overkomt. 'It is the perfection of art to conceal art,' meent Hazlitt.

Met deze criteria kunnen we bezien of het mogelijk is goede van slechte kunst te onderscheiden. De moderne beeldende kunst lijkt hiervoor het meest aangewezen omdat de verscheidenheid hier zo extreem groot is. Vreemd genoeg is het onderscheiden van beeldende kunst in goed en slecht maatschappelijk nauwelijks toelaatbaar. Niemand heeft er problemen mee, als men niet van Bruckner

of Dickens houdt, maar als men van mening is dat de latere Picasso weinig bewonderingswaardigs heeft opgeleverd, wordt men beschouwd als een outcast. Desondanks ga ik me schuldig maken aan wat Henk van Os noemt, ‘ranzige moderne kunstkritiek’ en neem ik nota van de ‘woede’ die het stellen van kwaliteitsvragen bij hem oproept. (‘Fear not the anger of the wise to raise;/ Those best can bear reproof who merit praise,’ meldt Alexander Pope geruststellend.) Als voorbeeld moge een schilderij van Klaas Gubbels dienen van wie een overzichtstentoonstelling recentelijk veel publiciteit kreeg. Men zou ook aan een werk van Willem de Kooning kunnen denken, of van Joseph Beuys, ofschoon deze de discussie al op voorhand onmogelijk heeft gemaakt met de verklaring dat ‘ieder mens een kunstenaar is’, een omschrijving die van nadenkendheid getuigt want voor elke uitzondering op deze uitspraak lijkt Beuys de meest gerede kandidaat. De keuze van Gubbels zal men mij niet euvel duiden omdat uit de kritieken valt op te maken dat zijn kwaliteiten onomstreden zijn, zodat een kritische beoordeling op deze plaats toch geen gewicht in de schaal legt. Het schilderij, *Lucebert*, (afb. 7) leg ik naast de vier genoemde aspecten.

Veel kennis toevoegen doet het schilderij niet, de leermomenten die men bij zorgvuldige waarneming ontmoet, zijn nogal schaars. De kan is tamelijk eenvoudig gehouden, een deksel ontbreekt, terwijl er van is afgezien om een ruimtelijke indruk te creëren. De livide achtergrond is tweeledig, mogelijk stelt het lagere deel een tafelblad of kleed voor. De titel maakt deel uit van het werkstuk, een noviteit die gezien de niet geringe afstand van titel en afbeelding bepaald functioneel is. Van originaliteit is zeker sprake, nooit eerder zag men een koffiepot met twee oren, maar daarmee wordt tekort gedaan aan de herkenbaarheid van deze doublure.

Voor wat betreft de stijl is het moeilijk zich voor te stellen dat bij het vervaardigen van dit schilderij veel vakmanschap nodig is geweest, maar dit voorstellingsvermogen wordt in mijn geval niet weinig gevoed door grove ondeskundigheid.

Tenslotte de balans. Is het denkbaar dat iemand zich zo in dit schilderij verliest dat men vergeet dat het om een maaksel gaat?

Sluipen hier geen subjectieve overwegingen in de toetsing? Misschien vindt een ander het schilderij wel ongemeen betekenisvol en rijk aan inhoud. (Dat geldt in elk geval voor Hans den Hartog

Jager die in de NRC van 3 maart 1997 schrijft ‘dat al die koffiekannen en tafels voor Gubbels een hele wereld van emoties en handelingen vertegenwoordigen.’) Is van alle vier de criteria dat van het vakmanschap niet het meest objectieve? En zouden we daar dan geen doorslaggevende rol aan moeten toekennen? Mocht ik me daarom in de technische kwaliteiten vergissen, dan krijgt het schilderij het voordeel van de twijfel. Als er voorstudies van het schilderij bestaan, ben ik bereid mijn mening te heroverwegen. Maar zonder nadere bewijzen van vakmanschap ontbreekt de belangrijkste basis voor appreciatie van deze tot treurigheid stemmende koffiepot.

Illustraties

[Illustraties bij essay Goethe]

Afb. 1 Jan van Eyck *Madonna met kanunnik Van der Paele* (detail)

Afb. 2 Albrecht Dürer, *Das große Rasenstück*

Afb. 3 Joseph Turner, *Ashestiel*

Afb. 4 Rembrandt, *Het landschap van den goudweger*

Afb. 5 Nicolaas van der Waay, *Amsterdamse weesmeisjes*

Afb. 6 Joshua Reynolds *The Archers*

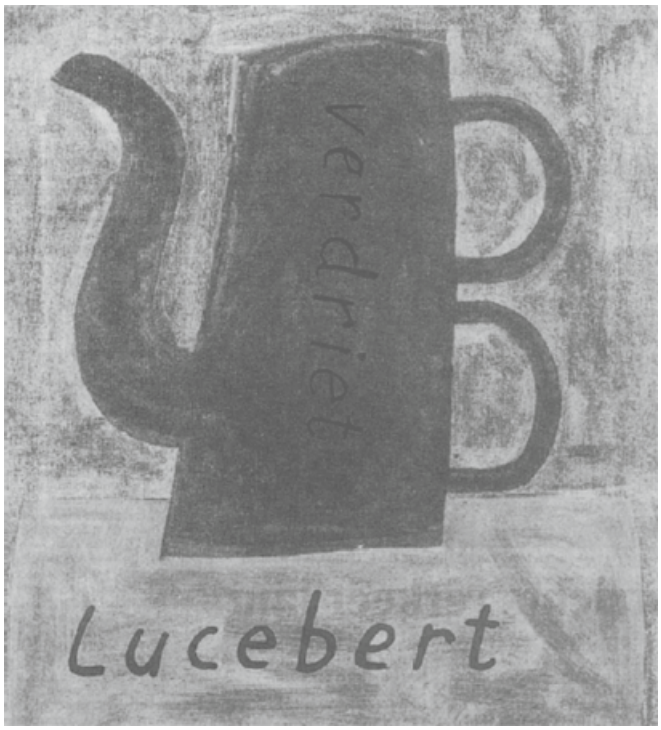

Afb. 7 Klaas Gubbels, *Lucebert*

Vertaald proza

Fragment uit Vita nuova
Bohumil Hrabal
(Vertaling Kees Mercks)

Niet ver van Innsbruck ligt het slot Ambras waar de Habsburgers de raarste dingen hebben samengebracht die ze op aarde konden vinden hier zag ik in één kamer tientallen vlaggenstokken uit de kruin waarvan linten sproten vol boerenrechten geschreven op perkamenten stroken de beginnetjes van die teksten waren met een ring aan het uiteinde van die stokken bevestigd zoals dorsvlegels zoals de kleurige bandjes losjes fladderend aan Zuid-Moravische klederdracht zoals de pluimen van lange paardenstaarten Bij elke beweging en aanraking werden die teksten met boerenrechten met elkaar doorverbonden en gemixt en zo ontstonden miljoenen zinscombinaties miljoenen woordvariaties waarvan de basis een alfabet is dat maar uit enkele tientallen letters bestaat Toen ik dus daar in die kamer stond vol

* *Het leven van Bohumil Hrabal eindigde op 3 februari 1997, hij was nog net geen 83. Dat gebeurde geheel in stijl: tijdens het voeren van duiven viel hij, of sprong hij, van de vijfde verdieping van het ziekenhuis waar hij was opgenomen, naar beneden. Over de opzet zullen we in het ongewisse blijven. Volgens de officiële lezing was het geen opzet, volgens zijn vrienden naar alle waarschijnlijkheid wel. Bovendien komt het thema van de dood of (poging tot) zelfdoding opvallend vaak in zijn werk voor, niet alleen in het hier opgenomen stuk, maar ook in het eerder* (De Tweede Ronde, *zomer 1990) gepubliceerde verhaal 'De toverfluit'. Dat hoeft natuurlijk niets te betekenen, maar in het geval Hrabal, die zijn eigen leven tot in detail tot literatuur verhief en die in de literatuur weer een randvoorwaarde voor het leven zag, roept dat op zijn minst argwaan op.*
Zjjn laatste grote literaire werk is een trilogie waarin hij een bewogen deel van zijn leven, de jaren vijftig en zestig, laat vertellen door zijn vrouw Pipsi. Op die manier kon hij een ironisch en kritisch beeld van zichzelf scheppen. Het is de periode dat Hrabal al in Praag woont, en wel op zijn fameuze adres Op de dam, bijgenaamd de Dam der Eeuwigheid. Hij werkt dan met Haňta in het al even fameuze oudpapierdepot in de Spálenástraat in Praag, het decor dat we al kennen van zijn eerder novelle Al te luide eenzaamheid *(1988).*
In het eerste deel van de trilogie, Trouwpartijen *(1996), is alles nog koek en ei tussen Hrabal en Pipsi. Zij is de dochter van een houthandelaar van Duitse afkomst en een echt provinciaaltje wanneer ze naar Praag komt. Na haar liefdesperikelen met Jirka, haar gitaarspelende kleinood, die haar in de steek heeft gelaten, te hebben overwonnen paradeert ze in haar mantelpakje en met haar parapluutje door Praag en komt zo op een goede dag in contact met de schrijver dr Hrabal, die op dat moment juist bezig is zijn vloer te schrobben. Hij blijkt een bohémien, een brasser, die het liefst in de kroeg zit met zijn vrienden of zijn vrienden mee naar huis neemt, waar dan als het ware zo'n trouwpartij wordt gevierd met het leegdrinken van emmers vol bier en het vertellen van eindeloze verhalen. Onder die vrienden zijn veel beeldende kunstenaars, onder wie Vladimir, de 'tedere barbaar', die we al uit de gelijknamige novelle (1994) kennen. Beide 'uitvretertjes' zijn vol ambitie en vastbesloten nummer een te worden, wereldkampioen en koning van de overdekte banen.*
Toch wordt Pipsi smoorverliefd op het fenomeen Hrabal, de man die gezeten op een afgezaagde stoel op een afdakje op de binnenplaats en overgoten door de zon pleegt te schrijven. In trance hamert hij dan zonder onderbreking op zijn atoomschrijfmachine, waarbij het ene vel na het andere door de lucht vliegt. De romance eindigt in een echte trouwpartij, ze krijgen elkaar, hetgeen het idyllische besluit vormt van deze bizarre 'damesroman'.
In het tweede deel van de trilogie, Vita nuova, *zijn de gevoelens van Pipsi jegens haar echtgenoot al aanmerkelijk bekoeld en is de toon waarop zij vertelt veel korzeliger, zo niet bij tijd en wijle ronduit wanhopig. Het gekozen fragment is nogal drastisch van inhoud, het vormt een van de dieptepunten in Pipsi's leven. Haar prins, dr Hrabal, blijkt in het huwelijkse leven niet alleen behoorlijk tegen te vallen (hij drinkt nog steeds te veel en zeurt te veel), maar nu overkomt haar ook nog de hier weergegeven ellende, en dan nog wel misschien door toedoen van Vladimir, Hrabals boezemvriend, op wie ze heimelijk een oogje heeft. Deze crisis wordt in het boek natuurlijk langzaam voorbereid, hier vallen we na Hrabals inleiding over zijn nieuwe gebruik van interpunctie, waardoor hij in Duitsland de benaming kreeg 'der Schriftsteller ohne Punkt', gelijk* in medias res *ofte wel met de neus in de boter... K.M.*
*(*Vita nuova *verschijnt najaar 1997 bij Uitg. Bert Bakker).*

lettristische combinatoria en mijn ogen uitkeek snapte ik ineens waarom de dadaïsten
zo opgewonden waren wanneer ze kranten verknipten en de uitgeknipte woorden
in een hoed

strooiden om die er daarna weer uit te vissen en zo geleid door het toeval hun opmerkelijke teksten te schrijven... Deze lettristische kamer wond mij meer op dan een kabinet met schilderijen van Arcimboldo...

Toen ik Vita nuova afhad een tekst die ik in de stroom van één keer lang inademen en weer uitademen heb uitgespuwd besefte ik opeens de essentie van diagonaal lezen ik besefte dat ook ik vaak met zo'n schuine sonde de pagina's van grote romans doorblader ik moest ineens denken aan de methode van de Brno'se structuralist Oleg Sus die op die wijze alle literatuur en manuscripten die hij onder ogen kreeg doorlas ik stelde met terugwerkende kracht vast dat mijn ogen en mijn geest geen behoefte meer hadden aan interpunctie ik besefte dat niet alleen ik maar met mij ook honderden duizenden lezers van kranten en bestsellers dat ook hoge staatsambtenaren wanneer zij de kilo's pagina's dagelijks moeten doorlezen dat wij allemaal al in staat zijn om één pagina per minuut om te draaien zonder dat we de draad verliezen van de semantische boodschap van een tekst dat dus het diagonale lezen een soort afgeremde val van de ogen is van boven naar beneden maar de echt waakzame geest blijft dan alleen daar even rusten waar een

hoger signaleringssysteem zegt dat daar iets staat wat de moeite van de lezersaandacht waard is dat men hier even horizontaal moet lezen om als het ware met een rood potlood een grondwaarheid te onderstrepen en om daarna door te gaan met dat verscherpte halfbewuste globale lezen Ik heb me die luxe niet veroorloofd zoals Joyce zich die veroorloofde door de ochtendmonoloog van mevrouw Molly Bloom zonder interpunctie te schrijven alleen maar omdat zij de Aarde Gea voor moest stellen die zelf ook geen grammatica of interpunctie kent... ik heb me die luxe van diagonaal lezen veroorloofd niet alleen om zo daar te verschijnen waar niemand mij meer verwacht zoals Roland Barthes zegt maar ook omdat ik als oude man het recht heb me tegen alles en iedereen te weer te stellen die het recht van me af zou willen pakken om me te vergissen of datgene te volbrengen wat ook ik van mezelf niet had verwacht Ik gunde me die luxe van diagonaal lezen omdat ik via dezelfde methode bedolven beelden uit het verleden uitkies die me verrassen net zoals die dadaïstische zinnen en woorden tevoorschijn werden getoverd uit die surrealistische hoed Beelden die ik door praten in woorden omzet en woorden in een ééndimensionele regel Ik denk dat ik met die schuine sonde net zo in mijn onder- en halfbewustzijn te werk ga als meneer Barrande dat deed toen hij een spoorlijn bij Praag liet bouwen en daar in de diagonale gangen en lagen van de rotsen verrassende trilobieten aantrof zoals door diagonaal lezen de lezer niet alleen afdrukken van zichzelf aan kan treffen maar ook de stijlstructuur van de man die die tekst schreef... /.../

Gewoonlijk liep mijn man me tegemoet wanneer ik 's avonds laat met de tram van mijn werk van mijn grandhotel Parijs naar huis terugkeerde Soms kwam hij echter niet en dan wist ik al meteen dat hij thuis was in bed lag te veel gedronken had en zich daarvoor schaamde Dat was typisch mijn man hij schaamde zich telkens opnieuw voor zijn dronkenschap als ik thuiskwam en hij lag liever op bed omdat ik anders zou zien hoe hij zou lopen te slingeren Vandaag was hij me niet tegemoet gelopen en zo wandelde ik door de lege straten naar dat straatje van ons Op de dam Niemand was er te bekennen en toen ik ons straatje insloeg en de gaslamp voor ons huisje zag slaakte ik een zucht van verlichting en viste de sleutels uit mijn handtas Toen daar opeens uit de Ludmilastraat een manspersoon op me af kwam stormen en zijn gulp stond open en hij hield zijn geslacht in zijn hand en ik zette het op een lopen mijn

benen voelde ik steeds slapper worden en die vent liep al vlak achter me ik voelde zijn hete adem in mijn nek en ik hoorde hem met schorre en gesmoorde stem tegen me schreeuwen wat hij allemaal met me wilde doen het was verschrikkelijk wat hij allemaal tegen me zei trouwens mijn man zei wanneer wij het met elkaar deden soms ook verschrikkelijk schunnige dingen dat deden eigenlijk alle mannen ook dat kleinood van me Jirka zei voordat we begonnen ook allerlei schunnige dingen tegen me en was dan hitsig als een geile bok maar dat hoorde zeker allemaal bij datgene wat liefde heet te zijn maar deze vent achter me brulde maar in mijn oor en ik was al bij mijn huisdeur aangekomen maar kon van pure paniek de sleutel niet in het sleutelgaatje krijgen steeds morrelde ik ernaast en die kerel stond achter me vlak achter me en die engerd trok zich af tegen mij aan onderwijl vuurde hij maar die zinnen op me af waarin hij me beloofde dat hij me ook halfdood zou slaan en ik duwde ontdaan tegen de deur en drukte de klink naar beneden en gelukkig bleek de deur niet op slot te zijn en zo tuimelde ik de donkere gang in en toen ik me omdraaide om onze deur achter me dicht te slaan toen spoot die vent zijn zaad tegen de deur en hoorde ik nog hoe hij met zijn hand dat zaad van hem aan de deurklink smeerde en ik had nog een laatste restje kracht over en stak de sleutel in het slot en sloot de deur af en daarna bleef ik nog tegen de binnenkant van de deur aan staan en die vent daar op straat leek dat te weten en brulde schor vlak tegen het deurpaneel opnieuw die schunnige zinnen van hem waarin hij me opnieuw dreigde eerst te verkrachten en daarna dood te slaan En zo liep ik met mijn handen steun zoekend bij de vochtige muren de gang door en toen ik op het binnenplaatsje aankwam voelde ik me zo slap in mijn benen dat ik op handen en voeten het trapje opklauterde en zo ons plaatsje op en daar scheen al ons verlichte raam in het donker en toen ik de deurklink had neergedrukt en het huis kwam binnenstrompelen was de situatie daar precies zoals ik had verwacht mijn man lag breed grijnzend in bed en had de donsdeken tot aan zijn kin opgetrokken en hij vertelde me vrolijk van wie ik allemaal de groeten kreeg en Vladimírtje laat je groeten en Standa en Vladimir Vávra en je krijgt de groeten van meneer Vaništa de kastelein en van Pepíček En toen hij klaar was met te zeggen van wie ik allemaal de groeten kreeg en wie me allemaal lieten groeten en toen hij zag hoe wanhopig ik op een stoel was neergeploft en hoe daarbij mijn tas en sleutels op de grond waren

gevallen en hoe ik daar zat te beven als een riet toen werd mijn man op slag broodnuchter en ging zitten en het enige wat ik hem vroeg was dat hij een dweil pakte en de sleutels meenam om die viezigheid van onze deur te poetsen en toen ben ik met mijn kleren aan terwijl mijn man zijn schoenen al aantrok toen ben ik gekleed en wel op mijn rug op bed gaan liggen met mijn kleren aan lag ik daar op bed en in het houtfornuis loeide het vuur en ik beefde en klappertandde en mijn man liep slingerend naar de straatdeur en daarna hoorde ik hoe een sleutel in het slot werd omgedraaid en even later was mijn man weer terug en kreeg hij bij stukjes en beetjes van me te horen wat me in ons straatje was overkomen... En mijn man zat op de rand van het bed en beloofde me zoals altijd dat hij me nooit meer alleen zo laat naar huis zou laten gaan dat hij me weer tegemoet zou komen zoals hij dat altijd had gedaan en daarna zat hij daar te zitten en dat kende ik al van hem hij begon zichzelf van alles te verwijten Hoor 'ns meiske wat stelt dat leven van mij al met al voor Elke dag moet ik mezelf bij mekaar vegen eigenlijk moet ik me al van jongs af aldoor en alleen bij mekaar zien te rapen Als ik niet zou schrijven als ik die intieme dagboekjes van me niet zou bijhouden die kanttekeningen van me dan zou ik er allang de brui aan hebben gegeven maar dan zou ik 't echt doen en niet zo halfslachtig als Vladimír want meiske ook vandaag net als zo vaak door de week ga ik er finaal aan onderdoor ik ga van dat enorme enthousiasme over hoe mooi 't leven is vervolgens door dat zuipen plat op m'n bek en ik moet daarna weer die kapotte en rondslingerende ledematen van me die membra disjecta zien bijeen te garen want ook vandaag zit ik weer helemaal aan de grond ik heb steeds 't gevoel dat ik met 'n slecht schoolrapport thuis ben gekomen met voor gedrag steeds maar weer die zeven soms ook een zesje Ik weet niet meer wat ik met mezelf moet aanvangen ik heb er al chronisch buikpijn van door angst raken m'n darmen helemaal in de knoop en op de plaats van m'n maag heb ik 'n luchtbel alsof ik de waterpas van 'n metselaar ben Neem 't me alsjeblieft niet kwalijk maar hoor 'ns was die vent die achter je aanzat was dat niet toevallig Vladimír? Zo sprak mijn man en ik lag gekleed en wel op mijn rug op bed en had er spijt van dat ik met hem was getrouwd misschien wel alleen maar om een vast adres in Praag te krijgen en om zodoende ook dat onzalige werk van me te kunnen benouden hoeveel mannen hebben toch niet naar mijn hand gedongen velen waren ook al wat op leeftijd en hadden een

villa en dat waren aardige mannen maar ik had toen mijn Jirka die jazzgitaarplayboy en ik hield van hem en ik hou eigenlijk tot op de dag van vandaag van hem wanneer ik hem tegenwoordig af en toe op de radio of ergens anders gitaar hoor spelen dan zie ik op dat moment die Jirka van me in smoking voor me zoals hij met zijn band in die gelegenheden speelt Jirka kon ook piano spelen hij kon dat zo goed dat hij in plaats van gitaar ook piano speelde in de band en ook al ging hij daarbij ook met andere vrouwen uit toch bleef hij altijd appetitlich voor me maar het was mijn fout dat ik jaloers was op hem want ik moest thuis soms zo lang zitten wachten totdat meneer terugkwam van die uitstapjes met die dames die hem verafgoodden Maar het voornaamste was dat Jirka nooit te veel dronk hij wist altijd wanneer hij een kopje koffie moest nemen hij leek zo wel een beetje op Italianen die drinken ook wel wat maar als die zo dronken waren geweest als mijn man zouden ze zich doodgeschaamd hebben want ook Jirka schaamde zich net als die Romeinen dood als hij dronken zou zijn En zo lag ik op mijn rug uit te blazen en mijn man sloeg zich vol berouw op de borst en ging door met zijn gesmeek Hoor 'ns meiske neem me niet kwalijk dat ik van ons huis hier 'n soort opvangcentrum voor zuiplappen maak want ik hou me steeds nu ik weer aan de grond zit de tien geboden voor van de psychiatrische kliniek die in me zitten als 'n soort huisleraar maar wat heb ik daaraan want zodra ik morgen weer opgekrabbeld ben dan neem ik weer 'n glas omdat m'n handen zo beven zodra ik m'n tweede glas op heb ben ik meteen weer wereldkampioen en heb ik weer plezier in 't leven en vooral omdat ik al 'n nieuw leven ben begonnen Want meiske wat stelde dat leven van me al met al voor Dat kleine partje eeuwigheid? Hij sloeg zich met beide handen op de borst en een walgelijke bierlucht steeg daaruit op en om zijn mond was hij geel net als die zuiplap Haňta die walgelijke en ongeschoren vent bij wie het leek of hij zojuist een eidooier had opgepeuzeld zo geel was hij om zijn lippen net als mijn man die nu naast me zit Maar mijn Jirka trok elke dag een schoon overhemd aan hij moest eruitzien of hij zo uit een modeblad kwam wandelen als een snoepje een stukje kandij hij had mooi haar en als hij naar de kapper ging dan kwam hij altijd terug net of hij helemaal niet was geknipt dat haar van hem dat was een heikel punt hij wilde het net zo hebben als een jongejuffrouw en hij droeg twee smokings een zilveren en een zwarte en als hij niet speelde met die band van hem dan droeg hij altijd een grij-

ze broek en een bruin leren jack en altijd een overhemd of trui met daarbij sokken in dezelfde kleur en het voornaamste was dat Jirka wat hij ook maar aantrok dat hem dat ook altijd stond terwijl mijn man ook al had hij zijn trouwpak aan er dan nog altijd uitzag zoals nu alsof hij in de goot had gelegen en nu begon hij opnieuw voor mij die monoloog van hem op te voeren Hoor 'ns meiske wat stelt dat leven van me al met al voor? toch niks meer dan 'n blaasbalg in 'n smidse niks meer dan lucht inademen en dan weer uitademen niks meer dan eerst grote euforie en daarna weer die kater net zoals dag en nacht elkaar afwisselen en zonnig weer en dan is 't opeens weer bewolkt en regent 't want ik weet 't nou weet ik 't precies ik ben er zo iemand die hier in Midden-Europa moet leven in 'n land waar acht maanden lang 'n koude bries waait en 't regent zodat ik net als Vladimir wetterkrank ben zoals de Sudeten en de Zweden dat zeggen en daarom drinken ze zoveel en zijn daar zoveel zelfmoorden En ik weet 't tegenwoordig ook ik lijd onder dit weer hier en ik moet steeds iets onaardigs tegen iemand zeggen Elke dag moet ik 'n paar mensen op hun ziel trappen en dat kan me niet eens zoveel schelen Ik weet 't nou ook ik moet voornamelijk mezelf op m'n ziel trappen zonder dat ik dat eigenlijk wil haal ik de hele tijd dingen op uit mijn verleden waarvan ik dacht dat ze allang vergeten en begraven waren maar die verrijzen dan uit den dode en ik sta dan machteloos tegenover al die katjes die ik altijd thuis op de brouwerij moest afmaken ik sta daar machteloos tegenover al die meisjes die ik op hun ziel heb getrapt en die ik in de steek heb gelaten en vooral sta ik machteloos tegenover al die jaren dat ik schoolging en dat ik met die vreselijke rapporten thuiskwam dat iedereen thuis zat te huilen en iedereen over mij in de put zat Wat moest er van mij terechtkomen? Zo klaagde mijn man over zichzelf en gaf geen barst om wat ik van dat alles vind Ik die me van hem afkeer omdat hij zo naar drank stinkt en vooral omdat hij van die dronken kletspraat verkoopt en dat zijn gezicht op alles en nog wat lijkt alleen niet op dat wat hij van zichzelf vindt namelijk dat hij op een dag als schrijver zal doorbreken dat hij eigenlijk nu al een bestsellerschrijver is die wijze raadgevingen rondstrooit alsof hij al een hele reeks boeken op zijn naam heeft staan een heel oeuvre en daarom nu handige tips kan geven hoe makkelijk het is om schrijver te worden hoe makkelijk beeldend kunstenaar En ik lig hier naast hem in dat ene rotkamertje op dat ene ledikant bij dat ene houtfornuis met die ene wc die op de binnenplaats is en wat

voor mij akelig is om daarop te gaan want 's nachts tocht het op de binnenplaats en waait er een koude wind en hier lig ik nou onteerd het is net of die kerel op straat echt dat met me gedaan heeft waarvan hij zei dat hij dat met me zou doen alsof hij me daadwerkelijk onteerd en verkracht heeft en misschien had ik me uiteindelijk zelfs nog beter gevoeld dan nu met die man die het over zichzelf heeft alsof hij een of andere laureaat is die naar zijn werk gaat in het oudpapierdepot in de Spalenástraat en die als hij na afloop tijd voor zichzelf heeft de cafés bezoekt en overal is behalve thuis achter de schrijfmachine om daarop dat waar hij zo op kaffert uit te typen Dan was Jirka veel professioneler als die een keer niet speelde met zijn band oefende hij elke vrije dag hij oefende dan een paar uur en speelde piano en probeerde iets te componeren En ik ben hier nou zonder hem ik lig hier als in een wachtkamer op een station ergens in Chust en uiteindelijk zou ik echt liever in die wachtkamer in Chust liggen want als daar dan een of andere trein langs zou komen die waar dan ook heen zou gaan dan zou ik alleen al instappen en meerijden om hier niet zo hulpeloos te hoeven liggen in dat rotkamertje van ons huis Op de dam waar die zuiplap woont die mijn man is en die nu opeens schrok van mijn blik toen ik me half oprichtte en op mijn ellebogen steunde en hem vol walging aankeek alsof ik daar een pissebed ontwaarde zo'n vies kevertje dat onder de stenen en gevallen dakpannen op onze binnenplaats leeft Mijn man greep naar zijn hoofd en schreeuwde Eigenlijk is dat leven van me niks anders dan één groot vagevuur ik zit permanent met 'n karrenvracht zelfverwijten en ik ben met allemaal spiegels omgeven permanent omgeven met spiegels waar ik als de dood voor ben en toch ontkom ik er niet aan dat ik er af en toe in kijk en ik ben inmiddels in staat om in zo'n spiegel te kijken en mezelf al van de andere kant der dingen te zien Ik kijk naar mezelf door 'n sleutelgat in 'n verlaten kamer en ik zie mezelf als jongetje dat bang is om naar huis te gaan Maar nou is 't alleen maar veel erger ik zie dat ik al volstrekt alleen kom te staan in de wereld niemand die meer vreugde beleeft aan mij en vooral niemand die er meer boos op me wordt niemand die er meer 'n traan om me plengt niemand die er meer op me foetert niemand zit er meer om mij in de put want ik ben al afgeschreven iedereen schijnt 't al te weten en niemand koestert meer de hoop dat ik m'n leven zal beteren dat ik 'n nieuw leven zal beginnen en dat ik 't zo ver zal schoppen als bij m'n geboorte is gedefinieerd want m'n laatste

oortje heb ik zeker al versnoept en uitgegeven... Zo sprak mijn man en ik kreeg de rillingen en de bibberatie en ik trok het donzen dekbed over me heen en mijn man kwam naast me liggen en ook hij lag daar gekleed en wel en deed geen poging om onder de donsdeken naar me toe te kruipen waarschijnlijk vermoedde hij wel dat ik het niet zou kunnen velen om met hem onder één dekbed te liggen en dat ik hem het bed zou hebben uitgegooid dat ik misschien wel liever de straat was opgegaan en dat ik misschien wel liever bij die halve gare was geweest die achter me aan was gerend en zich had afgetrokken om tenslotte zijn zaad tegen onze voordeur aan te spuiten daar in ons straatje Op de dam nummer vierentwintig...

Vaders dans

Nikos Papandreou*

(Vertaling Werkgroep Nieuwgrieks Groningen)**

Geef nooit een zwaard aan een man die niet dansen kan
Keltisch spreekwoord

Sinds de nacht van vaders arrestatie kon ik 's avonds de slaap maar moeilijk vatten. Ik had absolute stilte en absolute duisternis nodig. Eén kiertje licht was al voldoende om mij uren uit de slaap te houden. Het kleinste geluidje, het hoesten van Hektor in de aangrenzende kamer, het doortrekken van de wc en vooral de harde stemmen van de lui die met vader over politiek praatten, maakten dat ik geen oog dichtdeed. Nog erger was de gedachte dat ik, eenmaal wakker geworden, van voren af aan zou moeten beginnen met mijn pogingen om in slaap te komen.

Ondanks alle voorzorgsmaatregelen - dubbele gordijnen voor de ramen, tapijt over de hele vloer van de kamer, tochtstrip aan de onderkant van de deur was er op een nacht een aanhoudende dreun die al mijn verdedigingslinies doorbrak en onontkoombaar tot mijn oren doordrong. Al gauw kwam ik erachter dat het de bas

* *Nikos Papandreou (geb. 1956, Berkeley), zoon van de in 1996 overleden politicus Andreas Papandreou, verraste in 1995 het Griekse lezerspubliek met zijn verhalenbundel* Tien mythen en een verhaal *(enkele verhalen waren al in het Engels gepubliceerd). De verhalen zijn sterk autobiografisch van karakter en dus tegelijk biografisch wat zijn vader betreft. Dat het boek veel succes had, was echter ook te danken aan de literaire kwaliteiten ervan. Intussen is het als* Father Dancing. An Invented Memoir *ook in het Engels verschenen (Londen 1996, Viking).*

De familie Papandreou was begin jaren zestig van Berkeley naar Griekenland verhuisd, waar de vader al spoedig een politieke rol ging spelen (naast zijn vader Yeoryos Papandreou), wat hem onder de dictatuur op een arrestatie kwam te staan; een andere zoon, Yorgos (later minister in vele kabinetten van zijn vader), was in die tijd gemarteld. Na enige tijd kon Andreas naar het buitenland vertrekken, waar hij leider van de Grieken in ballingschap werd.

** *De Werkgroep Nieuwgrieks Groningen bestond voor deze gelegenheid uit Jan Barkmeijer, Aliki Boef, Soumelia Bultje, Hero Hokwerda, Johan Kwist, Ans Molenaar, Boudina Tuinstra, Jan Veenstra, Nicole van Wees, Marid van der Zee en Miranda van der Zwan.*
De vertaling is gemaakt op basis van de Griekse editie van het verhaal; op enkele punten zijn elementen gebruikt uit de Engelse versie (van de auteur zelf), die nog wel eens afwijkt.

van een of ander liedje was, een dreunend geluid waarvan ik het ritme niet kon thuisbrengen. Dat maakte het nog erger. Als ik nu nog het hele liedje en de andere instrumenten had kunnen horen, had ik misschien de bas kunnen negeren. Maar nu bleef ik dat hinderlijke geluid maar steeds horen, ondanks het kussen dat ik over mijn hoofd had getrokken; ik weigerde oordoppen in te doen, zoals mijn moeder mij had aangeraden, want wat zou er gebeuren als 's nachts de sirenes gingen loeien of soldaten ons huis binnendrongen terwijl ik lag te slapen? Ten slotte gooide ik de dekens van me af, trok een verschoten gymbroek aan en deed de deur open. Nu hoorde ik duidelijker het klaaglijke Grieks van een zanger, het applaus dat af en toe opklonk en vreemde ritmes. Moeder was naar haar ouders in Chicago en het etentje van vader was op een feestje uitgelopen.

Op de overloop bleef ik even staan; ten slotte besloot ik mij te vertonen, een halfnaakt scharminkel op blote voeten. Ja, vooral op blote voeten, in de hoop dat de aanblik van mijn verminkte linkervoet hen zou choqueren.[1)] Mijn verwarde haren, slaperige ogen en humeurige, bleke gezicht zouden misschien algemeen misnoegen opwekken. Maar hoe dan ook, mijn verschijning zou in elk geval het feestje om zeep helpen en dat zou mij de kans geven weg te zinken in een diepe, weldadige slaap.

Terwijl ik de trap afliep werd de muziek luider en ik kon nu af en toe een los woord opvangen; een opdringerige stem zong ‘Waar altijd wolken hangen’. Het doordringende staccato van een bouzouki snerpte tussen de regels door. Bij de huiskamerdeur gekomen ontdekte ik eindelijk de bron van mijn kwelling. Een gezelschap mannen en vrouwen begeleidde met handgeklap mijn vader, die aan het dansen was. Ze zaten in een kring om hem heen: Angèla, zijn secretaresse, in een goudkleurige blouse die tot haar knieën reikte, Andonis, de beste tienkamper van de Balkan, die voor het eten op zijn handen had gelopen en ons over zijn leven in de arme steden van Bolivia had verteld, Triandáfyllos - Phil voor de Canadezen -, die zijn dorpje in Noord-Griekenland had verlaten om loodgieter in Toronto te worden, en Christos, een student van vader, die in het Griekse restaurant in Bathurst Street werkte. Yorgos, die van de martelingen was hersteld, zat geknield op de parketvloer en gaf met handgeklap de maat aan. Zijn donkere ogen, die maakten dat de Canadese vrouwen hem thuisbrachten wanneer zijn werk bij het Griekse radiostation van Toronto erop

zat, leken nog te spreken over de gevangenschap waaruit hij kortgeleden was teruggekeerd. Mijn tachtigjarige grootmoeder zat op de sofa toe te kijken, terwijl haar voeten een eindje boven de grond hingen. Als gevolg van haar hardhorendheid begreep ze, zo te zien, niet wat er precies gaande was.

Met het hoofd voorovergebogen, de ene hand op zijn rug en in de andere een *kombolói*,[2)] bewoog vader langzaam, met zware, bedachtzame passen. Hoewel we enkele jaren in Griekenland hadden doorgebracht, kon ik me niet herinneren ooit zo'n ritme te hebben gehoord. In ieder geval had ik vader nog nooit zien dansen. Zoals hij daar stond te wiegen, leek hij wel een dronkeman. Hij zwaaide heen en weer alsof hij elk ogenblik kon vallen. Hij draaide een keer om zijn as, zakte door zijn knieën en streek met zijn hand langs de vloer, van voor naar achter, alsof hij die met boter wilde insmeren.

De *zeïbèkiko* mag dan spreken van verloren liefde, armoede en misstappen, hij mag dan uit het leven gegrepen zijn, de diepere culturele betekenis van die dans ontging mij op dat moment. Van mijn vijftien jaar had ik er maar een paar in Griekenland doorgebracht en nu woonde ik in Canada. Langzaam maar zeker veranderde ik in een rasechte Canadees. Lang vervlogen waren de dagen dat ik dennenappels verzamelde op Skiathos of olijven op ons landgoed bij Korinthe, tot het verleden behoorden de onverwachte uitstapjes naar Hydra en Spetses, verleden tijd was ook de winter in Athene, waar een sneeuwvlok een bijzondere gebeurtenis was. Winter in Canada betekende zout op de straten, gebarsten huid en gevoelloze vingers. Om zes uur 's avonds trok heel Canada zich in huis terug om te gaan slapen en niet om in rokerige kamers te gaan dansen.

Geconfronteerd met al deze ‘Grieksheid’ realiseerde ik mij dat het niet alleen de slapeloosheid was die mij naar de woonkamer had gevoerd. De lege wijnflessen en volle asbakken getuigden van een avond van uitspattingen. Hoe enthousiaster men klapte, hoe meer ik in opstand kwam tegen deze merkwaardige muziek, waarvan de woorden mij uit een andere wereld leken te komen. Ik schaamde mij zelfs dat ik genoeg Grieks kende om de hese stem die uit de stereo kwam te verstaan. In de kamer hing een lucht van zweet, ballingschap en flinkdoenerij. Het ging er niet langer om of ik zou kunnen slapen.

Ik liep om het kleine gezelschap heen, zonder dat iemand mijn

halfnaakte verschijning opmerkte, en bereikte de andere kant van het vertrek. Hier kwam ik op een ongehoorde gedachte: de stereo uitzetten. Maar ik bevond me niet in een collegezaal op de universiteit, waar het uitzetten van de luidsprekers wanneer vader sprak beschouwd kon worden als een vijandelijke actie die er nu eenmaal bij hoort. Ik stond in vaders woonkamer, waar sabotage gelijkstond met verraad, vooral op een avond dat hij zelf een stukje van zijn eigen Griekenland deed herleven; hij riep zijn land uit ballingschap terug en vestigde het in King City in Ontario. Ik draaide de volumeknop om. De muziek hield op. Zo ook het handgeklap en het dansen.

De stilte bracht de anderen terug in de werkelijkheid. Toen pas merkten ze dat ik in de kamer was. Ze draaiden zich stomverbaasd naar mij om, nog niet in staat enig verband te zien tussen mijn aanwezigheid en de plotselinge stilte. Het drong maar langzaam tot hen door dat het geen stroomstoring, een kras in de plaat of een natuurverschijnsel was, maar dat die lachwekkende puber, dat halfnaakte scharminkel dat met een uitdagende blik voor hen stond, hieraan schuldig kon zijn.

Yorgos kwam als eerste overeind. Hij was altijd degene die geschillen probeerde bij te leggen. Hij kon absoluut niet tegen ruzie. Maar nu maakte hij geen haast om het geluid weer harder te zetten of mij op m'n kop te geven. Hij leek besluiteloos, alsof hij niet wist of hij de zoon moest berispen of op de vader toelopen om hem te kalmeren. Andonis krabde zijn krachtige kin, schudde zijn lange zwarte haar voor zijn gezicht weg en bleef waar hij was, alsof hij de situatie beter probeerde in te schatten. Angèla keek me strak aan met haar zwarte, vriendelijke ogen, alsof ze me vroeg het geluid in godsnaam weer harder te zetten. Het scheelde niet veel of ik deed het voor háár. Ik wist dat zij het zou moeten ontgelden als vader kwaad werd, maar ik wist ook dat ze het voor me op zou nemen, mocht vader me een klap verkopen. Phil en Souris wisten zich geen houding te geven. Christos keek verschrikt naar mijn voet, hij kon zijn ogen er niet van afhouden. Maar niemand zou het wagen zich ermee te bemoeien. Dit was een familieaangelegenheid, en in deze familie was het de vader die gebood en de zoon die gehoorzaamde, vooral met zó'n vader, leider van de ballingen, en zó'n zoon, dat halfnaakte, langharige wezen dat zo op alle andere Canadese schooljongens leek, een kind nog, dat niet op zijn plaats was in dit hol van ballingschap en dromen.

Maar vader had nog steeds niet naar mij gekeken. Hij was opgehouden met dansen en stond daar maar voorovergebogen. Ik wist dat hij me de tijd gunde om er nog eens goed over na te denken en de prijs van mijn plotselinge brutaliteit te overwegen. In gedachten zag ik hem zijn gesp losmaken en zijn riem afdoen, zoals hij wel vaker deed wanneer hij in woede ontstak. Toen de stilte zich tot in de verste hoeken van de kamer verbreid had, hief hij langzaam zijn hoofd op en keek me aan. Angèla hield haar adem in. Van de plaat, die nog draaide, klonken zachte stemmen, alsof er in het vinyl dwergen gevangen zaten.

Ik had mijn verweer al klaar. Als hij me beval de plaat harder te zetten, zou ik antwoorden dat ik moest slapen - God weet hoe vaak mijn familie dat al had moeten horen - omdat ik morgen een belangrijk proefwerk had. Op dat moment zag ik iets in zijn gezicht dat mij verraste. Misschien verbeeldde ik het mij wel - maar ik denk dat ik, heel eventjes, op zijn gezicht een pijnlijke trek bespeurde. Kwam het misschien door het lied? Of was het omdat hij mij zag zoals ik werkelijk was, meer Canadees dan wat ook? Als hij eenmaal zijn mond open zou doen, was het te laat. Dan moest hij mij straffen. Twijfelen aan zijn gezag was ondenkbaar, vooral in het openbaar. En wanneer de straf uitgedeeld werd, was de avond verpest; de gasten zouden weggaan en vader zou in zijn eentje in zijn werkkamer gaan lopen te ijsberen, al pijprokend, vervuld van woede en schuldgevoelens.

Plotseling vulde de kamer zich met muziek. ‘Wie zal er huilen als je doodgaat?’ klonk het nu. Yorgos en Angèla slaakten een zucht van verlichting. Andonis gooide zijn mooie kop achterover en klapte in zijn handen. ‘Hoppa!’ riep Phil.

Ik had het geluid harder gezet.

Dit alles zal niet langer geduurd hebben dan enkele seconden. Vader keek mij niet langer aan, liet zijn hoofd zakken, maar bleef onbeweeglijk staan totdat het lied afgelopen was. ‘Geen oog zal huilen, geen hart zal breken.’ Hij liet de muziek op zich inwerken en het ritme in zijn diepste wezen doordringen, concentreerde zich en wachtte op het volgende lied. Toen pas begon hij traag, met gebogen hoofd in de rondte te bewegen. Zijn bewegingen werden zwaarder, hij tilde zijn rechtervoet op en sloeg krachtig en verbeten op de hak van zijn schoen.

En zo - terwijl ik leefde in een land waar december de uitgestrekte wouden met sneeuw tooide en augustus de dag met goud

kleurde, in een land waar de zomers naar vers gemaaid gras en insekticiden roken, in het land van de poolvogels, de wolven en het noorderlicht - begon ook ik langzamerhand te luisteren naar muziek die geschreven was door namen waar ik mijn tong over brak als ik ze probeerde uit te spreken, namen als Tsitsanis, Bithikotsis en Theodorakis.

Een jaar later, toen ik de respectabele leeftijd van zestien jaar had bereikt, werd in Griekenland de democratie hersteld en konden wij eindelijk terugkeren. Vader richtte zijn eigen partij op en ik liet de lessen van de laatste klas van de middelbare school schieten om te helpen bij de verkiezingscampagne. Maar ik was intussen een echte Canadees. Ik was aanvoerder van het basketbalteam van mijn school, las Farley Mowat en Robertson Davies en maakte mij hevige zorgen over de gevolgen van de onafhankelijkheidsbeweging van Quebec en het wel en wee van het nationale ijshockeyteam van Canada. De enige persoon die al die jaren consequent Grieks tegen mij had gesproken was mijn grootmoeder, dezelfde die mij geleerd had dat de letter lambda lijkt op een voorovergebogen kind met de handen in de zakken en dat de letter epsilon breekbaar is als glas.

Die eerste verkiezingscampagne was voor mij een plotselinge onderdompeling in een Griekenland dat ik niet kende. Ik volgde vader naar vreemde, onbekende steden die geen enkele gelijkenis vertoonden met de zonovergoten haventjes van de zomerse Cycladeneilanden uit mijn kinderjaren. Geen enthousiaste aanhangers die zich bij ons huis verzamelden en zich in onze keuken verdrongen, geen geëlektriseerde menigten als in Patras en Athene, geen dorpelingen die ons tegemoet kwamen snellen om ons te omhelzen en in hun armen te drukken, maar zwijgende mensen, bang om met ons te praten; het was alsof ze nergens meer warm voor liepen. Wat hadden ze met hen gedaan al die jaren?

Als Canadees zag ik er heel anders uit dan mijn leeftijdgenoten. De andere zestienjarigen droegen strakke broeken en doorschijnende overhemden, die in Canada nooit in de mode geweest waren. Zelf droeg ik gemakkelijk zittende spijkerbroeken en kleurige T-shirts, en ik had lang haar. Ik was er zeker van dat ze niet naar ijshockey keken op de televisie en geen benul hadden van basketbal.

Met onze huisvrienden uit het buitenland - Phil, Christos,

Yorgos en een nieuwe, Michalis, een Saab-arbeider die uit Zweden teruggekeerd was - vormden we een karavaan van vijftig auto's met vader voorop en reden van stad naar stad om de ‘boodschap van het socialisme’ over te brengen. Vader kwam in een dorp aan, klom op het dak van een bestelbusje, sprak door de luidspreker een ‘twintigje’ uit - zo noemden we een speech die twintig minuten duurde - en dan vertrokken we weer naar de volgende stad, waar het tafereel zich herhaalde. Tussen de verkiezingsspeeches door probeerde ik mijn lessen te leren, omdat ik immers niet naar school kon. Bij Triandáfyllos thuis, even buiten Kozani, leerde ik dat baron Strathcona op 7 november 1885 de opening van de Canadese spoorwegen verrichtte; in Alexandroúpoli leerde ik Tsjebysjevs wet over de eigenschappen van grote getallen uit mijn hoofd, en in het *Xenía*-hotel van Arta las ik Sophokles' *Oedipus* in het Engels, terwijl Michalis op het bed naast mij lag te slapen.

Op een namiddag kwam de verkiezingskaravaan aan in het zonovergoten Kavala en voor de eerste keer werd ik herinnerd aan de zomers van mijn kinderjaren. Buiten de stad sjouwden oude vrouwen met hout op hun rug, voor de koffiehuizen zaten oude mannen zich te vergapen aan de karavaan, ezels gingen aan de kant om ons te laten passeren, tractors vervoerden hele gezinnen, en een paar kinderen waren aan het voetballen met een zelfgemaakte bal van zilverpapier. Die avond was vaders redevoering bijzonder geïnspireerd. Hij droeg een zwart leren jack en een groene coltrui, een heel verschil met het pak en de stropdas van de andere politici. De menigte reikte van het stadsplein tot aan de zee. Grote vissersboten en kleine kaïks waren voor anker gegaan met groene wimpels wapperend in de mast. Even zag ik het balkon van het *Majestic* in Patras weer voor me, Lydia die naar haar sier-ei keek in het licht van de maan en grootvader die een mensenzee aan zijn voeten kreeg, indrukwekkender nog dan de bergen van Achaia.

Na de toespraak en de onvermijdelijke maaltijd met ongeveer honderd mensen uit de stad - het menu was overal hetzelfde: kalfsvlees met saus, patat, en fruit toe - verontschuldigde vader zich en ging terug naar zijn kamer. Zelden leek hij mijn aanwezigheid op te merken of deed hij een poging mij bij de gebeurtenissen te betrekken - maar dat was niets nieuws. Ik wilde ook graag deel hebben aan al die opwinding, maar de meeste tijd voelde ik me toeschouwer, een buitenlandse waarnemer die door vader was uitgenodigd om zijn verkiezingscampagne te volgen. Die avond beslo-

ten enkele leden van het campagneteam, die ook uit het buitenland teruggekeerd waren en zich net als ik een beetje buitengesloten voelden, naar de rand van de stad te gaan en ze vroegen of ik meeging. Het was al over twaalven, maar Michalis zei dat het voor de gelegenheid waar we heen gingen nog vroeg was. We kwamen bij een gebouwtje dat midden op een groot stuk land stond. De bouzoukitent *Asteria* leek op een zwartgeverfde betonnen doos. Toen we de deur opendeden kwam er een deken van rook en geluid over ons heen. Ramen waren er niet. Twee mannen speelden bouzouki. Eén had zijn mouwen opgestroopt en zijn brandende sigaret op de fret gelegd, dicht bij de snaren. Hij was *stoned*, zoveel had ik in Canada wel opgestoken.

Op elke tafel stond een fles J&B en een bord met stukjes sinaasappel en met kaneel bestrooide appel. We kregen een plaats vooraan bij de dansvloer, die met blauwe en gele lampen verlicht was. Een vrouw met een wijde, vuurrode jurk en felrode lippen maakte een buiging, trok het snoer van de microfoon naar zich toe en toen de intro van de bouzouki ophield, zette ze in: ‘Wie het leven in de haven niet kent.’

Haar stem was sensueel en melodramatisch, nu eens schel en dan weer laag en zwoel, zonder ook maar één keer de juiste toon te vinden. Ze wiegde met haar lichaam, maar zorgde er wel voor dat haar weelderige boezem niet al te veel meedeinde. Michalis zette zijn ellebogen op de tafel en liet zijn kin op zijn handpalmen rusten; hij leek in extase. Phil zei tegen mij dat zij ‘professor in de liefde’ was en dat hij heel graag aan haar universiteit wilde studeren. Nog nooit had ik zoiets gezien. In King City droegen de meisjes jeans; ze deden aan de lijn en aan sport, hadden stevige borstjes en droegen rokjes tot boven de knie, ze hadden zorgvuldig gekamd, glanzend haar en spraken met mannen gewoon als vrienden. Op schoolfeestjes liepen ze rond met een flesje bier in de hand, en als ze niet met ons dansten, dansten ze alleen of zelfs met elkaar. Maar ik had nog nooit een Canadese voor mannen zien dansen. Toen de zangeres uitgejengeld was, stonden Michalis en Phil op en applaudisseerden. Met tegenzin maakte ze een buiging voor ons; ze beschouwde deze spontane en genereuze uiting van enthousiasme als de gewoonste zaak van de wereld, alsof wij maar uitschot waren en er voor haar niet toe deden. Ze zong nog een lied.

Toen Phil haar enkele bankbiljetten toewierp, kwam ze dichter-

bij, ging op een stoel staan, klom op tafel en keek ons aan als een koningin vanaf haar troon. Michalis overlaadde haar met anjers en probeerde met zijn mond een bankbiljet in haar schoen te steken. Ik stond discreet op en zei tegen het gezelschap dat ik mij opeens niet zo lekker voelde en terug moest naar het hotel. Ze bestelden een taxi en zeiden dat ze zelf ook niet lang meer zouden blijven. Het was al ochtend toen ik hoorde hoe Michalis de sleutel in de deur van de kamer naast mij probeerde te steken.

Die nacht was alsof je voor de eerste keer een sigaret opsteekt, whisky drinkt of een glaasje wodka achterover slaat: het brandt in je keel, maar om de een of andere onbekende reden probeer je het steeds weer, totdat je het uiteindelijk lekker gaat vinden. Je gaat naar dat branderige gevoel verlangen. Je krijgt de smaak van het nachtleven te pakken. Tijdens de verkiezingscampagne werd het zo voor sommigen onder ons een gewoonte om na de laatste avond-speech naar zulke gelegenheden te gaan. Het waren donkere holen vol rook, met de muziek zo hard dat je, om vijf uur 's ochtends bij het weggaan, je hoofd voelde suizen alsof je uren voor de monsterlijke speakers bij de concerten van Alice Cooper had gestaan. De speeches van vader in de dorpen mochten dan hoopvol zijn, de woorden van de liedjes waren doordrenkt van pessimisme en verlatenheid: ‘Op een dag zal ik sterven in de goot’, ‘Zoet gloort het in de bergen, maar om mij heen heerst duisternis’, ‘Huil, mijn bouzouki, huil om het tweesnijdend mes’. Amen.

Elke keer dat vader in die week op het balkon verscheen, vroeg ik mij af hoe het mogelijk was dat dezelfde mensen die klapten voor de boodschappen over de macht aan het volk en maatschappelijke rechtvaardigheid zich in die louche tenten samenpersten en doordronken tot in de ochtend, om met gezwollen ogen en een tong van leer weer op te staan. Het waren geen revolutionaire liederen, geen politieke liederen, geen liederen zoals ik altijd in de befaamde *boîtes* had gehoord. Het was niet de muziek van Theodorakis of van Victor Jara, die door Pinochet om het leven was gebracht in de nacht van de Chileense staatsgreep. Het echte Griekenland, het land van mijn kinderjaren, moest zeker bestaan, ik had het alleen nog niet gevonden.

Bij die eerste verkiezingen, na onze terugkeer uit ballingschap, werd vader verslagen; hij kreeg slechts een klein percentage van de stemmen. Wij volgden de uitslagen vanuit het partijkantoor in het centrum van Athene. Te midden van tientallen aanhangers rookte

vader de ene sigaret na de andere en naarmate de nacht vorderde raakte hij steeds meer geïrriteerd. Moeder, Michalis en zijn secretaresse Angèla probeerden hem moed in te spreken door te zeggen dat zelfs dit kleine percentage hem een zetel in het Griekse parlement garandeerde en dat was toch niet niks. Hij luisterde naar niemand. Voor het eerst was zijn bekende charme bijna verdwenen, zijn glimlach was weg en hij stoorde zich aan alles en iedereen. Stemmen op straat riepen dat hij op het balkon moest verschijnen. Het waren echter niet zijn aanhangers, maar groepen jongeren die zich voor het kantoorgebouw hadden opgesteld en met groene stropdassen zwaaiden. We zagen een pop met een coltrui en een leren jack aan een groen touw hangen. Sommigen plakten allemaal overlijdensberichten over de verkiezingsaffiches.[3)] De zwarte kruisen verkondigden vaders dood. 's Ochtends vroeg, toen het weer rustig was op straat en wij aanstalten maakten om naar huis terug te keren, hoorde ik van Angèla dat hij erover dacht Griekenland te verlaten en terug te keren naar ons ballingsoord, Canada.

De volgende avond vroeg vader Hector en mij mee te gaan naar een bouzouki-tent. Verrast en blij met deze onverwachte uitnodiging stemden we toe. Samen met Michalis, Phil en Yerásimos, grootvaders oude chauffeur, die nu constant bij vader in de buurt was, persten we ons in een grote Mercedes uit '65, die een vriend aan ons had uitgeleend toen we net in Griekenland terug waren, een dieselgestookt slagschip dat witte rook uitstootte alsof het in brand stond. Vader zat over het stuur gebogen en zei geen woord. Het was om te stikken en het briesje van de Egeïsche Zee wilde maar niet opsteken.

We waren er even na middernacht. Boven de lichtende letters met de naam van de zaak en de tientallen neonlampen die aan- en uitgingen als gloeiwormen, zagen we de afbeelding van een magere, donkere man met diepliggende ogen. Aan zijn onderlip hing een sigaret. Toen de obers vader zagen, gaven ze ons meteen een plaats op de eerste rij, bij de dansvloer. Vergeleken met de tenten waar ik tijdens de verkiezingstournee was geweest, was deze een klasse beter, smaakvol ingericht en schoon, met witte tafelkleedjes en fatsoenlijk verlicht. Wel was de rook er om te snijden, maar er hingen tenminste niet van die kleverige vliegenvangers en er waren ook geen open toiletten naast de toegang naar de keuken. De klanten droegen zijden overhemden en gouden kettingen en keken verbaasd in onze richting toen de obers ons de flessen en de mandjes

met rozen brachten. In die tijd vertoonden politici zich niet in bouzouki-tenten.

Plotseling stopte de band met zijn variaties op overbekende evergreens, en daar was Tsitsanis. Hij droeg een grijs kostuum met een open hemd en was ongeschoren. Zijn ogen leken te zeggen: 'Ik heb geleefd.' Hij pakte zijn met parelmoer ingelegde bouzouki, die fonkelde in het licht, en speelde de eerste tonen.

'Voor onze eregast,' zei hij met zijn hese stem. Het leek of vader naar iets in de verte keek en niet gehoord had dat Tsitsanis het eerste lied aan hem had opgedragen. Misschien dacht hij aan het rustige leven in King City, aan de geur van het pasgemaaide gazon, of aan de sneeuw die ons huis tot aan de ramen had ingesloten, zodat we de deur niet uit konden. Ik had niet verwacht dat hij zou gaan dansen, maar hij ging staan en dat deden wij ook. Een lange man met krullen, die er kennelijk van uitging dat het lied voor hem was, kwam tegelijk met vader de dansvloer op. Even wisten we geen van allen wat we moesten doen. De twee mannen keken elkaar even aan - er zijn wel moorden gepleegd omdat er iemand ging dansen op een nummer dat niet door hemzelf was besteld - en meteen knielde de ander met één been op de grond, klaar om met handgeklap het ritme aan te geven.

De solo's van Tsitsanis klonken krachtig en helder. Toen hij begon te zingen, herinnerde ik me dat ik dat lied eerder had gehoord, eeuwen geleden, die nacht dat ik de stereo zacht had gezet. 'Waar altijd wolken hangen'. Vader strekte zijn armen en boog zijn lichaam voorover. Hij zakte door zijn knieën en ging langzaam, heel langzaam op zijn hurken zitten. Zijn bewegingen leken gespannen, mechanisch, en zijn gezicht stond ernstig, maar al gauw, toen hij met de palm en de rug van zijn hand op de houten dansvloer sloeg, kreeg zijn blik iets afwezigs. Hij sloot zijn benen aaneen als een skiër die een slalom maakt en pakte de vouw van zijn broek met twee vingers beet, zoals een vrouw haar rok wanneer er plassen op straat liggen. Tsitsanis boog goedkeurend met zijn bouzouki naar hem toe. Een draaiende bol tekende lichtsproeten op onze gezichten. Het getokkel van de bouzouki, de diepe stem van Tsitsanis, de verlichting en de langzame, hypnotiserende bewegingen van vader vulden de nacht. Hektor en ik moedigden hem aan, terwijl we gehurkt vóór hem zaten en in onze handen klapten. '*Éleos*,' riepen wij, 'genade!'

Toen het lied afgelopen was, keerde vader niet terug naar het

tafeltje. Hij bleef gebogen staan met zijn armen gespreid als de vleugels van een vermoeide vogel. Hij draaide zich niet om om Tsitsanis te bedanken en glimlachte zelfs niet even. Tsitsanis zette een nieuw lied in. Vader begon weer te dansen, nu met tragere, minder acrobatische passen. En toen ook deze dans ten einde was, danste hij er nog een, nog langzamer, en daarna nóg een. Totdat hij op een zeker moment langzaam overeind kwam en zijn brede voorhoofd afveegde. Zijn overhemd was doorweekt van het zweet. Wat het ook was dat hem al die tijd op de dansvloer had gehouden, het was nu uitgewerkt. Tsitsanis maakte een buiging. Vader drukte hem de hand en om zijn lippen lag even een raadselachtige glimlach. We keerden terug naar ons tafeltje. Terwijl we de met kaneel bestrooide stukjes appel aten, wachtten we geduldig tot Tsitsanis zijn optreden had beëindigd. Daarna stonden we op en gingen weg. Vader heeft met geen woord meer gerept over Canada.

Aan mijn slapeloosheid kwam een eind toen ik een aantal jaren later mijn diensttijd vervulde in het Griekse leger. Niet voor twaalven naar bed en reveille om vijf uur 's ochtends, dat was voldoende om wat voor slapeloosheid ook de nek te breken. In die tijd heb ik geleerd overal en onder alle omstandigheden te slapen, op de achterbank van auto's, op hotelvloeren met het licht aan, in boerenstulpjes, op stranden van afgelegen eilanden; ik heb geleerd te slapen met muziek aan, te midden van stemmen, rook en geschreeuw, zelfs tijdens massabijeenkomsten kan ik nu slapen.

Op een avond in Tripoli zaten we voor de barak van de kazerne. Een soldaat speelde bouzouki, en anderen gaven met handgeklap het ritme aan; plotseling stond ik op, ik kromde mijn schouders, strekte mijn armen horizontaal en probeerde te dansen. De soldaten stonden nieuwsgierig naar me te kijken. Bij de eerste draai hadden ze al door dat ik een beginneling was. En dat niet alleen. Mijn bewegingen hadden iets vreemds, alsof mijn linkerbeen niet genoeg steun bood. Dus toen ik een snelle draai maakte en in enen door met mijn handpalm de grond probeerde aan te raken, viel ik. Maar meteen kwam ik overeind en danste verder. Ik viel voor de tweede keer, maar weer stond ik op. Toen ik uitgedanst was, kreeg ik een staande ovatie. Ze hadden mijn voet gezien bij het douchen.

Met de jaren ontdekte ik mijn eigen dansstijl: ik beweeg me langzaam, met de ene arm horizontaal en de andere voor mijn

middel, alsof ik een zware, breekbare ruit aan het verplaatsen ben. Soms stuur ik met kleine stapjes bij om mijn evenwicht te bewaren, terwijl mijn armen als molenwieken rondgaan. Sowieso wordt van de zeïbèkiko gezegd dat hij doet denken aan iemand die zijn evenwicht verliest.

Tegenwoordig is de 7/8 maat echter een deel van mijzelf geworden. Wanneer de bouzouki speelt, maakt hij me wakker, als een kreet in de nacht, en de oosterse stemmen nodigen me uit voor een reis waar geen ontkomen aan is. De muziek is geen muziek, maar roept het beeld op van verkiezingskaravanen, geëmigreerde arbeiders en pleinen vol mensen. Als ik tegenwoordig opsta om te dansen, zie ik niet alleen de geknielde mannen die aan het klappen zijn, zie ik niet alleen de handen van de bouzoukispelers die over de snaren vliegen. Ik zie vlaggen, ik hoor het lawaai van de menigte, ik zie vader dansen.

Eindnoten:

1) *In een eerder verhaal wordt verteld hoe de linkervoet van de verteller beschadigd raakt door een ongeluk met een elektrische grasmaaimachine.*
2) *Het karakteristieke kralenkettinkje dat Griekse mannen vaak als tijdspassering door hun vingers laten spelen.*
3) *In Griekenland plaatst men geen overlijdensadvertenties in de kranten (ook al omdat er tussen overlijden en begrafenis minder tijd zit dan in Nederland), maar plakt in de buurt waar de overledene heeft gewoond overlijdensberichten op telefoonpalen, transformatorhuisjes e.d.*

De groene vis
Tarjei Vesaas
(Vertaling Michaël Spaan)

Hij was een forel in een beek. Een mannetje van nauwelijks meer dan een ons, maar een bliksems mooi forelletje. Zilver en olijfgroen langs zijn elegante lijfje, met oranje stippen net waar die het beste stonden.

Waar hij woonde, liep de beek juist in een kolk uit - het was eerder een kleine poel dan een kolk - en de bodem ervan lag ergens in de donkere of totaal zwarte diepte. Vele kanjers kwamen uit de Zwarte Diepte opduiken en zakten weer terug. Die waren gewoon een griezelig raadsel. Een visje van nauwelijks meer dan een ons had beneden niets te zoeken. Dat zag hij wel aan de dieren die daar woonden. *Later*, als zijn staart driemaal zo breed zou zijn, als hij ermee in de wielingen van de stroom kon sidderen en als ook de tanden in zijn bek daarmee in overeenstemming waren, dan zou hij naar beneden gaan.

Nu hield hij zich nog in licht, ondiep water op, waar de beek vriendelijk over zand en stenen stroomde. Het water was nogal koud, en er groeiden weinig groenigheid en slijm in. Hier was de forel broed geweest en had hij nog samen met broertjes en zusjes en zo rondgedreven met de resten van een dooierzak aan zijn achterste. Maar daar dacht hij helemaal niet meer aan. Er hadden grote, donkere schaduwen rondgejaagd en zulken als hem ingeslikt, maar hijzelf had altijd geluk gehad en was gewoon doorgegroeid. Hij mocht graag lanterfanten, zich met de stroom mee tegen zandbanken en stenen aan laten drijven - om dan met zijn neus tegen een van zijn speciale denkstenen stil te staan.

Wat hij dacht wist hij niet, maar er was een merkwaardig leven in het water om hem heen. Af en toe niet zo vriendelijk ook. In de kuilen stroomopwaarts van het grote gat werd de beek door een rotspiek omgebogen. Prettig om je in de rondte mee te laten drijven. Anderen deden dat ook - en maakten hun laatste rondgang: daar kwam er een en snaaide ze weg.

Gewoon *weg.*

En dan werd het weer nacht. Gouden flitsen schoten dwars door de kolk naar de overkant, van visse-oog tot visse-oog. Meer wist hij niet.

Al vroeg raakte hij er aan gewend dat het voer uit zichzelf in de buurt van zijn bek kwam. Je hoefde die alleen maar open te zetten om de hompen op te kunnen schrokken. In alle stilte verzwolg hij die kleinere visjes nu al, en dreef verder alsof het niets was. Niemand hier deed wat anders. Soms schurkte hij zijn gladde lijfje tegen de stenen zonder te weten waarom. Of hij liet zich drijven, met zijn buik omhoog. Alsof hij dood was. Leuk. Soms was hij zo lui dat hij geen zin had zijn mond weer dicht te doen na een lekker hapje. Dan zag hij er nog onnozeler uit. Wit wordend streed er een eindje verderop eentje in het net. Zonder erbij na te denken glipte hij zelf tussen de mazen van het net door. Hij snaaide genoeg naar binnen om van te groeien, en behield steeds zonder een schrammetje het leven.

Er gebeurde om hem heen veel dat hem schrik aan zou kunnen jagen, maar hij was een laks spettertje van amper meer dan een ons en kon niet weten dat het ijzig was. Hij stond graag met zijn snuit tegen zijn denk-steen, deed zijn mond een beetje open en liet zich in het heldere water meevoeren. Een paar slagen met zijn staart en hij stond weer in stelling. Vlakbij schoten er nogal eens vissen de lucht in, hangend aan een haak die ze hadden verzwolgen. Vlak voor zijn neus in een watervalletje omhoog en weg. Dat was gewoon zo.

Op een dag in zijn groene jeugd kreeg hij een raar gevoel in zijn buik en voelde zich luier dan ooit. Het water was herfstig helder, kil en dreef vol blad. Er scheen een zuivere najaarszon in. Daar dacht de vis helemaal niet aan. Lui, flauw en wakker tegelijk ging hij in de stroom liggen.

Hij was niet alleen. Gehaast schoten vissen van hot naar haar. Of ze wiegden zich en flikkerden met hun ogen. Wie pech had hing naar adem happend in het net en wachtte op de duistere schaduw die over zou komen drijven om het net in te halen.

Maar het was in zijn eigen groengouden jeugd - en daarom zag hij vandaag boven een bleekrood zand een mooi rond visje zo op haar gemak aan komen drijven. Schuins viel de zonneschijn in het afgekoelde water. De vreemde vis had de meest mooie stippen, en had zich een klein, extra-verleidelijk trillinkje met haar staart aangewend.

De argeloze mannetjesvis zag het best.

Hij gaapte haar, met het oog dat hij haar beurtelings toekeerde, als vastgenageld aan. Die vreemde vis kwam er zó kalmpjes aangespeeld... Maar even later begon ze lichtende kogeltjes uit te zenden - als een gouden regen in het water. Een meer dan fraai gezicht. In reeksen bleven de gouden kogeltjes stromen.

De vreemde vis maakte kleine bochtjes en sloeg met die overmoedige staart naar haar eigen gouden kogeltjes... Het was een spel zonder weerga. De kogeltjes schitterden terwijl ze wegdreven en zachtjes op het zand neerdaalden of in de rondte draaiden waar een wieling in de stroom wat sterker was. De hele tijd schitterden ze, en soms speelde die levendige, vreemde vis met haar aanstellerige maar bekoorlijke extra-trilling van haar staart.

Als dwarsstrepen schoten daar nu, als altijd, duistere visse-schaduwen doorheen. Kanjers met onbekende doelen en de hoogste snelheid. Het elkaar opeten was in volle gang - maar betoverd door die gouden kogeltjes bleef de mannetjesvis er midden in liggen.

Nu hield de gouden regen op. Een ogenblikje was de vreemde vis er nog, in haar eigen wonderlijke sprookje. Toen was het uit. Plotseling sloeg haar staart twee, drie slagen met volle kracht vooruit, en weg was die gezellige gast.

De mannetjesvis bleef achter en opende van verwondering zijn mond, zonder er bijzonder veel bij na te denken. Hij bleef achter tussen de kogeltjes, en deed zomaar alles waar-ie voor geschapen was. En toen bleef ook daar niets meer van over. Nadien stond hij nog lang met zijn snuit tegen de denk-steen. Of-ie wat dacht wist-ie niet, hij ramde zijn snuit tegen de steen terwijl zijn staart een beetje speelde.

Hij moest toch wel aan het denken zijn geweest, want daarna ging hij weer in diezelfde stroming liggen. Opdat het geheel nog eens opnieuw zou kunnen gebeuren. Dat deed het niet. Er kwam geen vis meer die op de weggesnelde leek. Toen werd het nacht.

Het werd nacht. Als hij wat over sterren had kunnen denken, zou hij dat allang hebben gedaan. En nu waren ze er weer. Het lichte oppervlak van de stroom werd herschapen in een donker - maar door het duister erboven fonkelde en glinsterde het. Heel wat nachten had hij al op zijn zij door een van zijn hoorngele ringogen naar boven liggen turen. Het blonk en fonkelde naar hem terug en vervulde het bij wijze van spreken overal van geschitter.

Vannacht waren ze er als nooit tevoren. Waarheen hij zich ook wendde of keerde, ze stonden boven hem. Nu en dan trok de stroming in het water ze uit tot strepen. Hij liet zich meedrijven. Zijn hoornringen stonden star en namen ieder lichtje in zich op.

Een duistere, geopende muil gleed hem voorbij. Naast die open muil lichtte de oogrand moordlustig op. Maar de kleine vis maakte dat-ie wegkwam. Suf van al die vreemde knipogen en van heel zijn bestaan sloeg hij bliksemsnel af en kwam de kanjer achterop - en begon die overmoedig te achtervolgen.

Weldra waren ze bij het duistere diep. De grote slokop voor hem keek niet op of om, maar ging als een steen naar beneden.

Toch ging de kleine niet met hem mee. Juist hier ontmoette de stroming een tegenstroom, zodat er een dood punt kwam. En zo licht wendbaar als zo'n visje van amper meer dan een ons anders was, *hier* bleef het staan. Hij deed niets om verder te komen. Maar hij was het snel zat, want hij kwam toch op grotere diepte dan gewoonlijk. Maar de lichtflitsen drongen nog steeds door. In de diepte leken ze wel dubbel zo talrijk. *Alles* werd hier al gauw dubbel. En woester.

Kreeg hij zo pas nog maar de schaduw van *een* kanjer te zien, nu zag hij er bij de vleet. Ze doken uit de diepte op, hadden het druk, werden overstrooid met sterre-geflonker en verdwenen weer. In het water lieten ze gevaarlijke strepen achter.

Als hij had kunnen denken: En ik die maar een heel klein visje ben - zou hij hebben geprobeerd een goed heenkomen te zoeken. Maar hij bleef staan. Hoe meer hij om zich heen tuurde, des te meer gebeurde er. Met brandende oogringen tuurde hij ernaar.

Uit de diepte stegen wijdopen muilen op. Eerst groeide er in het donker iets donkers op, daarna werd het een geopende muil gevuld met water. En opzij ervan gloeiden gele ringen. Vlak daarachter dook de volgende op. Die was nog erger. Ze doorkliefden het water met hun tanden.

Wat had het geholpen als hij gezegd had: Ik ben maar een heel klein visje? Dat was hier zijn plaats, en hij begreep dat nu de dans zou beginnen.

Naarmate de kracht van de stroom op en neer golfde, werd hij heen en weer geslingerd. Zo kwam hij onder een voorover hellende steen - en daar lag een geweldig, afgeknipt stuk staart. *Een* enkel overgebleven staartblad.

Op een bepaalde manier voelde hij dat de dood hier op de loer lag. Maar hij was een nieuwsgierig klein visje, en liet zich met de stroom meevoeren. Maar er was niemand.

Toen hij weer onder de steen vandaankwam, was hij omsingeld in zijn kolk. Het was waar. De dans begon. Waarheen hij zich ook keerde, zag hij schaduwen door het water schieten. De eerste joekels werden van achteren af zo makkelijk als wat verzwolgen, in een warboel van dwarsgolven en versplinterde lichtflitsen. Met dat armzalige beetje ervaring dat hijzelf in het verzwelgen had, kwam dit hem onbegrijpelijk voor.

Plotseling was hij midden in dat grote woeste.

Door brandende ringen zag hij ze. Hun grote bekken stonden wijd open, zoals ze daar een school inzwommen. En wie verzwolgen werd, zette zijn bek nog erger open als hij in de maag van de slokop verdween. De slokop zonk weg in de Zwarte Diepte, met grote bekken die hem op zijn staart zaten. Wat of er toen gebeurde, beneden...

Hij verwonderde zich niet. Was het vannacht dubbelop, dan *was* het vannacht dubbelop. De dans was aan de gang, en hij piekerde er helemaal niet over waarom hij niet zelf opgegeten werd. Maar hij raakte van die lichtjes wel in de war. Zoiets had hij nog nooit gezien. Het was daar een gekabbel van hoornvliesglans en stergeflonker en tanden - en daar tussendoor dan die donkere ruggen. De diepte kon zoveel grote vissen omhoogsturen als er waren, allemaal moesten ze elkaar verslinden en verzadigd raken. Ze gingen als een steen weer naar beneden, met de lichtstrepen uitdovend achter zich aan.

De vis in zijn groene jeugd wiegde in de strominkjes, in het oog van de draaikolk en niets joeg hem schrik aan. Midden in de dodendans kwam er net zo'n mooi rond visje als eerst aangedreven, liet tussen sterrelichtjes gouden kogeltjes uit haar lijfje spuiten. Het fraaie schepseltje werd dadelijk opgegeten, maar de kogeltjes schitterden en zakten naar de bodem. En de jonge mannetjesvis dook turend naar beneden en deed zonder het te weten zijn plicht. Om hem heen raasden de schaduwen en aten elkaar op, en de sterrelichtjes staken als pieken in het zand.

Het was lekker om je een tijdje op je zij tegen het zand te schurken - maar toen hij weer de kolk in werd getrokken, was hij daar alleen. De duistere schaduwen en grote bekken waren weg.

Allemaal vertrokken naar de Zwarte Diepte.

Slap en verstrooid probeerde hij de draaikolk uit te komen. Het werd hier gauw te eenzaam voor eentje die nog moest leren kijken. Hij dobberde naar de vissen toe die aan haken hingen en in kringetjes rondzwommen. En verder weg hingen die vissen in de netten. Ze werden al wit. Vannacht zoals gewoonlijk. Ze hingen als het ware achter een wand. De sterren flonkerden dwars door in elkaar gedraaide netten.

Hier viel tenminste wat te zien.

Geen ogenblik dacht hij: en ik die maar een klein visje ben! Hij maakte een paar scherpe slagen met zijn groeiende staart en verslond de eerste die hij van zijn eigen grootte inhaalde. Dat ging vanzelf, en had niet het minste te betekenen.

Kleine dwarse rukjes in de stroom.

En toen liep de stroom weer vlak, als voorheen.

Maar nu veranderde het weer. Dat donker dat boven al het water had gerust, begon allengs te verbleken, de sterrelichtjes werden minder fel en ook het water werd anders.

Wie onder water was veranderde ook. De enkeling die alleen maar 's nachts op pad ging hield zich nu schuil, zodat er zich niemand te barsten kon schrikken. En het werd lichter. Afgevallen blad, naar de bodem gezonken om grijs te worden, werd in het ondiepe water vluchtig zichtbaar. Ergens was er van de zomer bodemgras opgeschoten, dat nu mooi met lange toppen met de stroom meebewoog. Ook op de waterspiegel kwam er leven. Daar kwam de gebruikelijke zwarte schaduw aangegleden. De vissen in het net begonnen een slappe dans.

De jonge vis werd daar niet warm of koud om - van meer gewicht was de breedte van zijn staart. Hij boog zich om en keek er nog eens naar - maar wat hij zag was nog steeds te klein om mee door het water te schieten. Alle andere staarten in de omtrek waren wel driemaal zo breed.

Hij bleef met zijn snuit tegen de denksteen staan.

Op dat ogenblik ging er door alle water, of het nu stroomde of stilstond, een flits. Tot op die onbekende bodems - als een stille klokslag, ook al viel er nergens in de wijde omtrek zoiets te bekennen. Maar schokken deed het. De zon ging op.

Boven al het water en leven begroette de zon al haar levende

wezens, koude en warme - maar ze was veel te groot en te ver, en niet ingewijd in hoe het hier op aarde toeging. Het was alof ze inderhaast iets veel te oppervlakkigs tegen hem zei, met haar zorgeloos lachende zonne-mond.

Vertaalde poëzie

Uit: De hel*
Dante Alighieri
(Vertaling Peter Verstegen)

Canto 2

Het daglicht week, de schemering verscheen
Die heel de levende natuur bevrijdde
Uit haar vermoeienissen; ik alleen

Moest mij op de beproeving voorbereiden
Van deze reis vol pijn en medelij,
Waaraan mijn geest een waar verslag zal wijden.

O Muzen vol bezieling, helpt u mij!
O geest die wat ik zag, hebt opgeschreven,
Zodat uw adeldom bewezen Zij.

'O dichter,' zei ik, 'die mij raad wilt geven,
Zeg of mijn kracht u wel toereikend lijkt
Om een zo moeilijk reisdoel na te streven.

Aeneas zelf, naar uit uw dichtwerk blijkt,
Sloeg sterllijk, lijfelijk, de schimmen gade
Toen hij vertoefde in het dodenrijk.

Maar Hij die vijand is van al het kwade,
Vergunde hem dit om de hoge kracht
Die voort zou komen uit zijn werk en daden;

[Italiaans]

1 Lo giorno se n' andava, e l' aer bruno
Toglieva gli animai, che sono in terra,
Dalle fatiche loro; ed io sol uno

4 M' apparecchiava a sostener la guerra
Sì del cammino, e sì della pietate,
Che ritrarrà la mente, che non erra.

* *Dit tweede canto van Dantes Hel is eigenlijk het eerste (Canto 1 fungeert als proloog, waarna Hel, Louteringsberg en Hemel elk 33 canto's omvatten). Dante, begeleid door Vergilius, is op weg naar de Hel maar verliest de moed. Vergilius vertelt hem over de drie 'gebenedijde vrouwen', Beatrice, Lucia en Maria, die over hem waken. Lucia was een martelares uit de derde eeuw en symboliseert de Verlichtende Genade. Regel 13: Aeneas (de vader van Silvius) bezocht de Hades, volgens boek 6 van de Aeneis, waar hem zijn toekomst werd voorspeld als stichter van Rome; r. 28: 'het Vat door Hem Verkoren' (cf. Hand. IX: 15) is de apostel Paulus, die volgens een apocrief bijbelboek (vg. anderen een middeleeuwse legende) een bezoek aan de Hel had gebracht; r. 52 verwijst naar de zielen van rechtvaardigen die Christus niet hadden gekend, zoals Vergilius: zij huizen in de bovenste hellekring, het voorportaal of voorgeborchte; r. 78: de kleinste hemelsfeer of wel de Maanhemel, die het dichtste bij de aarde was; r. 94: Maria; r. 102: Rachel: tweede vrouw van Jacob die symbool staat voor het contemplatieve leven; r. 107: de 'vloed' is geëxpliciteerd tot 'vloed van zonden', symbool van het aardse bestaan; r. 120: de 'snelle weg omhoog', nl. de louteringsberg op: omdat de wilde beesten Dante die weg hadden versperd, in Canto I, moest hij de omweg nemen door de Hel.*

O Muse, o alto ingegno, or m' aiutate!
O mente, che scrivesti ciò ch'io vidi,
Qui si parrà la tua nobilitale.

cominciai: ‘Poeta che mi guidi,
Guarda la mia virtù, s' ella è possente,
Prima che all' alto passo tu mi fidi

Tu dici, che di Silvio lo parente,
Corruttibile ancora, ad immortale
Secolo andò, e fu sensibilmente.

Però se l' avversario d' ogni male
Cortese i fu, pensando l' alto effetto,
Che useir dovea di lui, e il chi, e il quale.

[Nederlands]

Voor geen die nadenkt was dit onverwacht;
Hij stond als vader onder 's Hemels zegen,
Het volk van Rome was zijn nageslacht.

Die stad, de waarheid zij hier niet verzwegen.
Was voorbestemd tot kerkelijke staat,
Waar Petrus' opvolgers hun zetel kregen.

Zijn tocht, waarvoor u hem met eer belaadt,
Leerde hem wat de grondslag vormde voor een
Eigen triomfen 't pauselijk gewaad.

Daarheen ging ook het Vat door Hem Verkoren,
Degeen die voor de Kerk van Rome streed,
Waardoor ons de verlossing is beschoren.

Maar waarom ík? Ben ik ervoor gereed?
Wel niemand kan dit toch van mij verwachten,
Ik die geen Paulus of Aeneas heet.

Met recht zou men het onberaden achten
Als ik zou gaan; u bent een wijze man
En leest de twijfel diep in mijn gedachten.'

[Italiaans]

Non pare indegno ad uomo d' intelletto:
Ch'ei fu dell' alma Roma e di suo impero
Nell' empireo ciel per padre eletto;

La quale, e il quale, a voler dir lo vero,
Fur stabiliti per lo loco santo,
U' siede il successor del maggior Piero.

Per questa andata, oude gli dai tu vanto,
Intese cose che furon cagione
Di sua vittoria e del papale ammanto.

Andovvi poi lo Vas d' elezione,
Per recarne conforto a quella fede,
Ch' è principio alla via di salvazione.

Ma io, perchè venirvi? O chi 'l concede?
Io non Enea, io non Paolo sono;
Me degno a ciò nè io nè altri 'l crede.

Perchè, se del venire io m' abbandono,
Temo che la venuta non sia folle;
e' savio, intendi me' ch' io non ragiono.'

[Nederlands]

Gelijk een man die is veranderd van
Gedachten en verzaakt wat hij beoogde,
Die radicaal terugkomt op zijn plan,

Verging het mij ook op die donkere hoogte,
Omdat ik, verder denkend, afwees wat
Mijn gretigheid aanvankelijk gedoogde.

‘Als ik uw woorden goed heb opgevat,’
Antwoordde mij de schim, zo hoog verheven,
‘Dan heeft uw ziel een zwak moment gehad,

Waardoor reeds menigmaal een man zijn streven,
Gelijk in 't donker een geschrokken beest
Dat onheil dacht te zien, heeft opgegeven.

Opdat u snel van deze vrees geneest,
Zeg ik wat mij hier bracht, wat ik mocht leren,
Toen deernis met u doordrong tot mijn geest.

Toen ik in 't voorgeborchte moest verkeren,
Riep mij een vrouw, zo zalig en zo schoon,
Dat ik haar smeekte mij te commanderen.

[Italiaans]

E quale è quei, che disvuol ciò che volle,
E per novi pensier cangia proposta,
Sì che dal cominciar tutto si tolle,

Tal mi fec' io in quella oscura costa:
Perchè pensando consumai la impresa,
Che fu nel cominciar cotanto tosta.

‘Se io ho ben la tua parola intesa,’
Rispose del magnanimo quell' ombra,
‘L’ anima tua è de viltade offesa,

La qual molte fiate l' uomo ingombra,
Sì che d'onrata impresa lo rivolve,
Come falso veder bestia quand' ombra.

Da questa tema acciocchè tu ti solve,
Dirotti, perch' io venni, e quel che intesi,
Nel primo punto che di te mi dolve.

Io era tra color, che son sospesi,
E donna mi chiamò beata e bella,
Tal che di comandare io la richiesi.

[Nederlands]

Haar ogen staken sterren naar de kroon;
Haar stem bezat de klank van engelenkoren
Toen ze mij zei, op liefelijke toon:

‘Edele Mantuaan, de mensen horen
Van uw vermaarde nagedachtenis
Zolang de wereld zelf niet gaat verloren.

Mijn vriend, wie de fortuin vijandig is,
Kan op zijn eenzaam pad niet verder komen,
Zodat hij omkeert vol bekommernis.

Hij is zozeer verdwaald dat ik moet schromen
Dat mijn te late bijstand hem niet baat,
Naar wat ik in de Hemel heb vernomen.

Ga heen om hem te helpen, geef hem raad,
Zodat hij zijn impasse kan doorbreken;
Wees tot mijn troost zijn steun en toeverlaat.

't Is Beatrice die u dit komt smeken.
Ik kom van daar waarheen ik weer wil gaan;
Maar het is liefde die mij zo doet spreken.

[Italiaans]

Lucevan gli occhi suoi più che la stella;
E cominciommi a dir soave e piana
Con angelica voce, in sua favella:

‘O anima cortese Mantovana,
Di cui la fama ancor nel mondo dura,
E durerà quanto il mondo lontana,

L' amico mio, e non della ventura,
Nella diserta piaggia è impedito
Sì nel cammin, che volto è per paura;

E temo che non sia già si smarrito,
Ch' io mi sia tardi al soccorso levata,
Per quel ch' io ho di lui nel Cielo udito.

Or muovi, e con la tua parola ornata,
E con ciò, ch' è mestieri al suo campare,
L' aiuta sì, ch' io ne sia consolata.

Io son Beatrice, che ti faccio andare;
Vegno di loco, ove tornar disio;
Amor mi mosse, che mi fa parlare.

[Nederlands]

Wanneer ik straks weer voor mijn Heer zal staan,
Beloof ik u bij Hem uw naam te eren.'
Toen zweeg zij en ik ving ten antwoord aan:

'Nobele vrouw, door u slechts triomferen
De mensen over al wat is vervat
Binnen de kleinste van de hemelsferen.

Zo lief is uw bevel mij dat ik, had
Ik reeds gehoorzaamd, toch te laat nog ware.
Leg mij uw wens niet uit, vertel slechts wat

U dreef uzelf er niet voor te bewaren
Omlaag te gaan naar dit diep middelpunt
Vanwaar u weer naar 't zenit op wilt varen.'

'Opdat u wat mij dreef begrijpen kunt,'
Antwoordde zij, 'zal ik u kort vertellen
Waarom geen vrees mijn zielsrust mij misgunt.

Slechts voor die dingen mag de vrees ons kwellen
Waardoor de mens met kwaad wordt aangeraakt;
Al 't andere behoort niet mee te tellen.

[Italiaans]

Quando sarò dinanzi al Signor mio,
Di te mi loderò sovente a lui.'
Tacette allora, e poi cominciai io:

'O donna di vertù, sola per cui
L' umana spezie eccede ogni contento
Da quel ciel, che ha minor li cerchi sui!

Tanto m' aggrada il tuo comandamento,
Che l' ubbidir, se già fosse, m' è tardi;
Più non t' è uopo aprirmi il tuo talento.

Ma dimmi la cagion, che non ti guardi
Dello scender quaggiuso in questo centro
Dall' ampio loco, ove tornar tu ardi.'

'Da che tu vuoi saper cotanto addentro,
Dirotti brevemente,' mi rispose,
'Perch' io non temo di venir qua entro.

Temer si dee di sole quelle cose
Ch' hanno potenza di fare altrui male;
Dell' altre no, che non son paurose.

[Nederlands]

Ik ben door Gods genade zo gemaakt
Dat al uw onheil niets voor mij betekent
En dat het hellevuur voor mij niet blaakt.

Daarboven is een edele vrouw: haar leken
Uw zorgen zwaar; maar wat u tegenhoudt
En 't harde oordeel Gods kan zij doorbreken.

Zij riep Lucia voor een onderhoud
En zei: '"Uw trouwe knecht zoekt uw geleide;
Ik heb hem aan uw bijstand toevertrouwd."'

Lucia, vijandin van alle lijden,
Ging snel op weg en kwam naar waar ik zat,
Naast de aloude Rachel, en zij zeide:

'"O Beatrice, hoog door God geschat,
Ontzeg je hém je hulp die uit de schare
Naar buiten trad omdat hij jou aanbad?

Hoor je zijn klacht niet? Kun je niet ontwaren
Hoe hem de dood bedreigt op gindse vloed
Van zonden, die geen zee kan evenaren?"'

[Italiaans]

91 Io son fatta da Dio, sua mercè, tale,
Che la vostra miseria non mi tange,
Nè fiamma d' esto incendio non m' assale.

94 Donna è gentil nel ciel, che si compiange
Di questo impedimento, ov' io ti mando,
Sì che duro giudizio lassù frange.

97 Questa chiese Lucia in suo dimando,
E disse: '"Or ha bisogno il tuo fedele
Di te, ed io a te lo raccomando."'

100 Lucia, nimica di ciascun crudele,
Si mosse, e venne al loco dov' io era,
Che mi sedea con l' antica Rachele.

103 Disse: '"Beatrice, loda di Dio vera,
Chè non soccorri quei che t' amò tanto,
Che uscìo per te della volgare schiera?

106 Non odi tu la pieta del suo pianto?
Non vedi tu la morte che il combatte
Su la fiumana, ove il mar non ha vanto?"'

[Nederlands]

Geen mens heeft naar vermeerdering van goed
Zo fel gestreefd of zo 't verlies gemeden
Als ik mij na die woorden heb gespoed

Uit mijn verheven zetel naar beneden,
Mij toevertrouwend aan uw edel woord
Dat u en al wie 't hoort met eer bekleedde.'

Zij wendde, toen ik alles had gehoord,
Van mij haar oog, die tranenrijke sterre,
Waardoor ik tot meer spoed werd aangespoord.

En op haar wens vloog ik naar u, van verre;
Zo heb ik u behoed voor 't wilde beest
Dat u de snelle weg omhoog versperde.

Waarom, waarom dan bent u nog bevreesd?
Waarom zou laagheid langer u benauwen?
Waarom ontbreekt het u aan vuur en geest?

U die door drie gebenedijde vrouwen
Ten hemel met zo'n liefde bent bedeeld
En die zo op mijn woorden kunt vertrouwen?'

[Italiaans]

Al mondo non fur mai persone ratte
A far lor pro, nè a fuggir lor danno,
Com' io, dopo cotai parole fatte,

Venni quaggiù dal mio beato scanno,
Fidandomi del tuo parlare onesto,
Che onora te, e quei che udito l' hanno.“'

Poscia che m' ebbe ragionato questo,
Gli occhi lucenti lagrimando volse:
Per che mi fece del venir più presto;

E venni a te così, com' ella volse;
Dinanzi a quella fiera ti levai,
Che del bel monte il corto andar ti tolse.

Dunque che è? perchè, perchè ristai?
Perchè tanta viltà nel cuore allette?
Perchè ardire e franchezza non hai,

Poscia che tai tre donne benedette
Curan di te nella corte del Cielo,
E il mio parlar tanto ben t' impromette?"'

[Nederlands]

Gelijk een bloem, door nacht en kou geheel
Verslapt, gesloten, die door zonnestralen
Zich opent en weer opricht op zijn steel,

Verhief ook ik mij, na mijn lange dralen;
Nu werd ik zo doorstroomd van blijde moed
Dat ik bevrijding in mij voelde dalen.

'Ik dank haar,' zei ik, 'die dit voor mij doet,
En u die aanstonds aandacht hebt gegeven
Aan wat zij tot u zei, zo waar en goed.

Door uw wijze vermaningen gedreven,
Heb ik mijn eerder plan weer opgevat
En wil ik mij, met u, op weg begeven.

Eén wil verenigt ons. Ga nu op pad.
U bent mijn heer, mijn leidsman en mijn meester.'
En toen hij zich op weg begeven had,

Begon voor mij de barre, zware queeste.

[Italiaans]

Quali i fioretti dal notturno gelo
Chinati e chiusi, poi che il sol gl' imbianca,
Di drizzan tutti aperti in loro stelo:

Tal mi fec' io, di mia virtute stanca;
E tanto buono ardire al cuor mi corse,
Ch'io cominciai come persona franca:

'O pietosa colei che mi soccorse,
E tu cortese, ch'ubbidisti tosto
Alle vere parole che ti porse.

Tu m'hai con desiderio il cuor disposto
Si al venir, con le parole tue,
Ch'io son tornato nel primo proposto.

Or va, chè un sol volere è d' ambo due;
Tu duca, ru signore, e tu maestro.'
Cosi gli dissi; e poichè mosso fue,

Entrai per lo cammino alto e silvestro.

Orlando Furioso
Ludovico Ariosto
(Vertaling Ike Cialona)

Fragment van canto 39*

Astolfo had een grote legerschare
En kon zelfs zeven Afrika's wel aan.
Zijn plan was naar de overkant te varen
(Johannes ried hem zo te werk te gaan)
Om de Provence en haar kust te klaren
Door daar de Saracenen te verslaan.
Hij selecteerde uit zijn schaar diegenen
Die hem niet bang voor 't grote water schenen

Van palm, olijf en ceder die daar stonden
En van laurier nam hij het lover mee,
Zoveel als beide handen dragen konden,
Ging naar de kust en wierp het daar in zee.
O godsgeschenk, aan deze mens gezonden!
O zeldzame verhoring van zijn bêe!
O godsgenade die zich kenbaar maakte
Zodra 't gebladerte de golven raakte!

De bladeren die op het water dreven
Werden komvormig, zwaar en dik en groot;
De nerven die zich door het bladgroen weven
Groeiden tot spanten; en de punt ontsproot
Aan voor- en achterkant tot boeg en steven;
En plotseling lag daar een oorlogsvloot
Van schepen in de vormen en de maten
Van 't loof dat hij te water had gelaten.

[Italiaans]

Avendo Astolfo esercito infinito
da non gli far sette Afriche difesa;
e rammentando come fu ammonito
dal santo vecchio che gli diè l'impresa
di tor Provenza e Acquamorta il lito
di man di Saracin che l'avean presa;
d'una gran turba fece nuova eletta,
quella ch'al mar gli parve manco inetta.

Et avendosi piene ambedue le palme,
quanto potean capir, di varie fronde
a lauri, a cedri tolte, a olive, a palme,
venne sul mare, e li gittò ne l'onde.
Oh felici, e dal ciel ben dilette alme!
Grazia che Dio raro a' mortali infonde!

* *In het vorige zomernummer las u hoe Astolfo op de maan Orlando's verstand hervonden heeft. In deze laatste aflevering geeft hij het, met enige dwang, aan Orlando terug. De volledige vertaling van de* Orlando furioso *wordt in 1998 gepubliceerd bij Athenaeum - Polak & Van Gennep.*

Oh stupendo miracolo che nacque
di quelle frondi, come fur ne l'acque!

Crebbero in quantità fuor d'ogni stima;
si feron curve e grosse e lunghe e gravi;
Íe vene ch'attraverso aveano prima,
mutaro in dure spranghe e in grosse travi
e rimanendo acute invêr la cima,
tutte in un tratto diventaro navi
di differenti qualitadi, e tante,
quante raccolte fur da varie piante.

[Nederlands]

Zo groeiden alle bladeren tot kraken,
Karvelen en galeien, die weldra
Bleken voorzien van allerhande zaken
Als zeilen, riemen, want, etcetera;
Terwijl bemanningen ook niet ontbraken,
Want uit Sardinië en Corsica
Haalde Astolfo schippers voor zijn vloot en
Ook bootslui, keukenmeesters en piloten.

Ruim zesentwintigduizend krijgers waren
Geschikt bevonden en naar zee gebracht.
Dudone werd aanvoerder van die schare,
Daar hij de sterkste leider werd geacht.
De oorlogsvloot was nog niet afgevaren,
Er werd nog op de juiste wind gewacht,
Toen een galei over het water naakte,
Waarop men veel gevangenen bewaakte.

Vorst Rodomonte ving hen in zijn netten:
Hij sloeg hen op zijn smalle tolbrug neer,
Ontdeed hen van hun wapenen en zette
Hen vast, naar ik verteld heb, menig keer.
Het waren Brandimarte, Sansonet en
Orlando's goede zwager Olivier
En wie uit Duitsland en Gascogne kwamen
Of uit Italië (ik noem geen namen).

De schipper heeft zich naar de ree begeven,
Waar hij de vloot, maar niet de vijand zag.
Hij was van zijn bestemming afgedreven,
Algiers, dat verder naar het westen lag,
Daar zich een felle stormwind had verheven
Die hem te snel had voortgestuwd, die dag.
Hij meende bij het eigen volk te meren,
Als Procne die naar 't piepend nest bleef keren.

[Italiaans]

Miracol fu veder le fronde sparte
produr fuste, galee, navi da gabbia.
Fu mirabile ancor, che vele e sarte
e remi avean, quanto alcun legno n'abbia.
Non mancò al duca poi chi avesse l'arte
di governarsi alla ventosa rabbia;
che di Sardi e Corsi non remoti,
nocchier, padron, pennesi ebbe e piloti.

Quelli che entraro in mar, contati fôro
ventisei mila, e gente d'ogni sorte.
Dudon andò per capitano loro,
cavallier saggio, e in terra e acqua forte.

Stava l'armata ancora al lito moro,
miglior vento aspettando, che la porte,
quando un navilio giunse a quella riva,
che di presi guerrier carco veniva.

Portava quei ch'al periglioso ponte,
ove alle giostre il campo era sì stretto,
pigliato avea l'audace Rodomonte,
come più volte io v'ho sopra detto.
Il cognato tra questi era del conte,
e 'l fedel Brandimarte e Sansonetto,
et altri ancor, che dir non mi bisogna,
d'Alemagna, d'Italia e di Guascogna.

Quivi il nocchier, ch'ancor non s'era accorto
degli inimici, entrò con la galea,
lasciando molte miglia a dietro il porto
d'Algieri, ove calar prima volea,
per un vento gagliardo ch'era sorto,
e spinto oltre il dover la poppa avea.
Venir tra i suoi credette e in loco fido,
come vien Progne al suo loquace nido.

[Nederlands]

Maar toen hij daar de adelaar zag deinen,
De lelie en de luipaard, voor de kust,
Zag men de kleur uit zijn gelaat verdwijnen,
Als bij de wandelaar die, onbewust
Van het gevaar van bossige terreinen,
Zijn voet op een serpent zet dat daar rust,
En die men zich geschrokken weg ziet spoeden,
Bang voor het dier, zijn giftand en zijn woede.

De kapitein kon echter niet meer keren;
Men enterde zijn schip en vond zijn vracht.
Hij werd met Brandimarte, Olivier en
Met Sansonetto naar de kust gebracht,
Alwaar Dudone en de Brit de heren
Met open armen hebben opgewacht.
Men sloeg de arme schipper in de boeien:
Hij moest als slaaf op de galeien roeien.

Verheugd kwam men de ridders welkom heten,
Met open armen, naar ik u al zei.
Zij zetten zich aan tafel om te eten
En kregen wapens, paarden en kledij.
Vervolgens liet Dudone allen weten
Dat hij niet af zou varen, omdat hij
Veel liever met zijn vrienden wilde praten
Dan Afrika zo ijlings te verlaten.

Hij liet zich door zijn vrienden openbaren
Hoe het met Frankrijk en met Karel ging,
En waar zijn vloot het beste heen kon varen
Met goede kans op een verovering.
Terwijl zij aan het overleggen waren,
Klonk het rumoer van een schermutseling
En zo'n alarm van krijgstrompet en horen
Dat zij een aanval vreesden van de Moren.

[Italiaans]

Ma come poi l'imperiale augello,
i gigli d'oro e i pardi vide appresso,
restò pallido in faccia, come quello
che 'l piede incauto d'improviso ha messo
sopra il serpente venenoso e fello,
dal pigro sonno in mezzo 'l erbe oppresso;
che spaventato e smorto si ritira,
fuggendo quel, ch'è pien di tosco e d'ira

Già non poté fuggir quindi il nocchiero,
né tener seppe i prigion suoi di piatto.
Con Brandimarte fu, con Oliviero,
con Sansonetto e con molti altri tratto

ove dal duca e dal figliuol d'Uggiero
fu lieto viso agli suo' amici fatto;
e per mercede lui che li condusse,
volson che condannato al remo fusse.

Come io vi dico, dal figliuol d'Ottone
i cavallier cristian furon ben visti,
e di mensa onorati al padiglione,
d'arme e di ciò che bisognò provisti.
Per amor d'essi differí Dudone
l'andata sua; che non minori acquisti
di ragionar con tai baron estima,
che d'eser gito uno o duo giorni prima.

In che stato, in che termine si trove
e Francia e Carlo, istruzion vera ebbe;
e dove più sicuramente, e dove,
per far miglior effetto, calar debbe.
Mentre da lor venía intendendo nuove,
s'udí un rumor che tuttavia più crebbe;
e un dar all'arme ne seguí si fiero,
che fece a tutti far più d'un pensiero.

[Nederlands]

Astolfo en zijn viertal metgezellen
Pakten hun zwaard en stegen op hun paard
Om inderhaast de richting in te snellen
Van dat geraas, wellicht een oorlogshaard,
Hopend de oorzaak daarvan vast te stellen.
Toen hebben zij een naakte man ontwaard
Die woedend, in zijn eentje tegen allen,
Astolfo's legerschaar had aangevallen.

Zijn wapen was afkomstig van een boom en
Het was heel hard en zwaar, want elke keer
Als hij dat hout op iemand neer liet komen,
Viel de geraakte dood ter aarde neer.
Hij had al honderd man het licht ontnomen;
En velen stelden zich van ver te weer
Door pijlen naar de woesteling te jagen:
Van dichtbij dorst hem niemand te belagen.

De Britse hertog en zijn vier getrouwen
Bleven verbaasd de driestheid en de kracht
Van deze naakte dolleman aanschouwen
Wiens luid getier hen derwaarts had gebracht,
Toen een in 't zwart geklede jonge vrouwe,
Die op een hakkenei kwam aangejacht,
Haast ademloos naar Brandimarte snelde
En bei haar armen om zijn schouders knelde.

De vrouw was Brandimarte's echtgenote,
De schone Fiordiligi, die voorheen,
Toen Rodomonte hem had opgesloten,
Van droefenis welhaast dolzinnig scheen.
Zij voer naar Algerije, onverdroten,
Toen zij gehoord had van de Saraceen
Dat hij daarheen de ridders had gezonden
Die zich in zijn gevangenis bevonden.

[Italiaans]

Il duca Astolfo e la compagnia bella,
che ragionando insieme si trovaro,
in un momento armati furo e in sella,
e verso il maggior grido in fretta andaro,
di qua di là cercando pur novella
di quel romore; e in loco capitaro,
ove videro un uom tanto feroce,
che nudo e solo a tutto 'l campo nuoce.

Menava un suo baston di legno in volta,
che era sì duro e sì grave e sì fermo,
che declinando quel, facea ogni volta
cader in terra un uom peggio ch'infermo.

Già a più di cento avea la vita tolta;
né più si gli faccia riparo o schermo,
se non tirando di lontan saette:
d'appresso non è alcun già che l'aspette.

Dudone, Astolfo, Brandimarte, essendo
corso in fretta al romore, et Oliviero,
de la gran forza e del valor stupendo
stavan maravigliosi di quel fiero;
quando venir s'un palafren correndo
videro una donzella in vestir nero,
che corse a Brandimarte e salutollo,
e gli alzò a un tempo ambe le braccia al collo.

Questa era Fiordiligi, che sì acceso
avea d'amor per Brandimarte il core,
che quando al ponte stretto il lasciò preso,
vicina ad impazzar fu di dolore.
Di là del mare era passata, inteso
avendo dal pagan che ne fu autore,
che mandato con molti altri cavallieri
era prigion ne la città d'Algieri.

[Nederlands]

Op weg, zoals ik zei, naar Algerije,
Zocht zij een vaartuig aan het Franse strand,
Totdat zij in de haven van Marseille
Een schip trof met daarop een afgezant
Van Monodante, die in die contreien
Naar Brandimarte zocht. Uit de Levant
Was hij naar keizer Karel's rijk gekomen,
Waar Brandimarte was, had hij vernomen.

Hij zei tot haar dat hij Bardino heette
En zelf reeds lang naar Brandimarte zocht,
Die hij als kind ontvoerd had, na een vete,
En aan de graaf Silvana had verkocht.
Toen hij de vrouwe dat had laten weten,
Aanvaardden zij tesaam de overtocht,
Nadat zij had onthuld op welke wijze
Haar liefste naar Algiers had moeten reizen.

Toen zij daar landden, hoorden zij vertellen:
Bizerta werd belegerd, al een tijd;
Astolfo kon haar man in vrijheid stellen,
Al wist men dat nog niet met zekerheid.
Nu mocht zij hem dan in haar armen knellen.
Het weerzien heeft haar des te meer verblijd
Omdat de angsten die zij had geleden
Haar opluchting nog groter lijken deden.

De goede ridder was niet minder blijde
Dat hij zijn lieve, trouwe vrouw hervond
In wie hij zich op aard het meest vermeide.
Hij kuste haar verlangend op de mond
En wilde niet na één kus van haar scheiden;
Een tweede noch een derde kus volstond,
Als hij de met zijn liefste meegekomen
Bardino niet ineens had waargenomen.

[Italiaans]

Quando fu per passare, avea trovato
a Marsilia una nave di Levante,
ch'un vecchio cavalliero avea portato
de la famiglia del re Monodante;
il qual molte provincie avea cercato,
quando per mar, quando per terra errante,
per trovar Brandimarte; che nuova ebbe
tra via di lui, ch'in Francia il troverebbe.

Et ella, conosciuto che Bardino
era costui, Bardino che rapito
al padre Brandimarte piccolino
et a Rocca Silvana avea notrito,

e la cagione intesa del camino,
seco fatto l'avea scioglier dal lito,
avendogli narrato in che maniera
Brandimarte passato in Africa era.

Tosto che furo a terra, udîr le nuove,
ch'assediata d'Astolfo era Biserta:
che seco Brandimarte si ritrove
udito avean, ma non per cosa certa.
Or Fiordiligi in tal fretta si muove,
come lo vede, che ben mostra aperta
quella allegrezza ch'i precessi guai
la fêro la maggior ch'avesse mai.

Il gentil cavallier, non meno giocondo
di veder la diletta e fida moglie
ch'amava più che cosa altra del mondo,
l'abbraccia e stringe e dolcemente accoglie:
né per saziare al primo né al secondo
né al terzo bacio era l'accese voglie;
se non ch'alzando gli occhi ebbe veduto
Bardin che con la donna era venuto.

[Nederlands]

Hij wilde hem omhelzen, groeten, vragen
Waarom en hoe hij naar die streken kwam,
Toen plots de horde, op de vlucht geslagen
Voor de gevreesde harde eikenstam
Waarmee de naakte dwaas op hen bleef jagen,
Hem daartoe de gelegenheid ontnam.
Zijn vrouw keek naar de gek en naar zijn ogen.
‘Het is Orlando!’ riep ze opgetogen.

Astolfo zag dat wie hij daar aanschouwde
Orlando was, welhaast gelijk met haar,
Aan tekens die hem eerder door de oude
Johannes waren aangekondigd. Maar
De vrienden die hem vergezelden zouden
De ridder zeker nooit herkennen, daar
Hij waarlijk niets had van een paladijn en
Zijn woeste staat hem haast een dier deed schijnen.

De Brit kreeg dus een steek van medelijden
Dwars door zijn borst, en wenend wendde hij
Zich tot Dudone aan zijn ene zijde
En voorts tot Oliviero, en hij zei:
‘Dat is Orlando, kijk!’ Zij keken beiden
En zij herkenden hem. Zijn razernij,
Zijn uiterlijke staat en zijn verdwazing
Vervulden hen met deernis en verbazing.

Zij weenden, door de dwaasheid van zijn daden
En door de treurnis van zijn lot ontzet.
‘Het wordt,’ zei toen Astolfo, ‘tijd voor daden:
Door ons gejammer wordt hij niet gered.’
Snel sprong hij van zijn paard. Zijn kameraden
Dudone, Brandimarte, Sansonet
En Oliviero zijn hem nagesprongen
En hebben rond Orlando zich verdrongen.

[Italiaans]

Stese le mani, et abbracciar lo volle,
e insieme domandar perchè venía;
ma di poterlo far tempo gli tolle
il campo ch'in disordine fuggía
dinanzi a quel baston che 'l nudo folle
menava intorno, e gli facea dar via.
Fiordiligi mirò quel nudo in fronte,
e gridò a Brandimarte: - Eccovi il conte! -

Astolfo tutto a un tempo, ch'era quivi,
che questo Orlando fosse, ebbe palese
per alcun segno che dai vecchi divi
su nel terrestre paradiso intese.

Altrimente restavan tutti privi
di cognizion di quel signor cortese;
che per lungo sprezzarsi, come stolto,
avea di fera, più che d'uomo, il volto.

Astolfo per pietà che gli trafisse
il petto e il cor, si volse lacrimando;
et a Dudon (che gli era appresso) disse,
et indi ad Oliviero: - Eccovi Orlando! -
Quei gli occhi alquanto e le palpebre fisse
tenendo in lui, l'andâr raffigurando;
e 'l ritrovarlo in tal calamitade,
gli empí di maraviglia e di pietade.

Piangeano quei signor per la più parte;
sì lor ne dolse, e lor ne 'nerebbe tanto.
- Tempo è (lor disse Astolfo) trovar arte
di risanarlo, e non di fargli il pianto. -
E saltò a piedi, e così Brandimarte,
Sansonetto, Oliviero e Dudon santo;
e s'aventaro al nipote di Carlo
tutti in un tempo; che volean pigliarlo.

[Nederlands]

Orlando, door het vijftal gans omgeven,
Sloeg met zijn knuppel rond, de woesteling.
Dudone die, zijn wapenschild geheven
Boven het hoofd, een stap naar voren ging,
Was bijna in die poging doodgebleven:
Een klap had, als niet Olivier zijn kling
Beschermend in de hoogte had gestoken,
Dudone's schild, helm, hoofd en rug gebroken.

Nu brak de knots alleen het schild en raakte
De helm heel hard. Dudone stortte neer.
Toen stormde Sansonetto naar de naakte
Orlando, hief zijn zwaard en sloeg één keer
Zo keihard op de knots dat hij hem kraakte;
En voorts kwam Brandimarte in 't geweer.
Hij sloeg zijn armen om Orlando heen, en
Astolfo greep hem stevig bij de benen.

Men zag Orlando één beweging maken
En hup! daar lag Astolfo op de grond;
Maar Brandimarte's greep kon hij niet slaken,
Daar die zijn pogingen met kracht weerstond.
Wel wist hij Oliviero zo te raken,
Toen die zich even te dichtbij bevond,
Dat hij hem met één klap heeft neergeknuppeld;
Bloed kwam uit neus en ogen neergedruppeld.

De ridder was haast aan die klap bezweken;
Zijn helm heeft hem gered, hoewel het scheen,
Heel even, dat zijn levensgeesten weken.
Dudone en de Brit, weer op de been,
Ofschoon Dudone's kaak gezwollen leek, en
Ook Sansonetto, die in 't handgemeen
De dwaas een heel stuk knuppel had ontnomen,
Zijn allen op Orlando afgekomen.

[Italiaans]

Orlando che si vide fare il cerchio,
menò il baston da disperato e folle;
et a Dudon che si facea coperchio
al capo de lo scudo et entrar volle,
fe' sentir ch'era grave di soperchio:
e se non che Olivier col brando tolle
parte del colpo, avria il bastone ingiusto
rotto lo scudo, l'elmo, il capo e il busto.

Lo scudo roppe solo, e su l'elmetto
tempestò sì, che Dudon cadde in terra.
Menò la spada a un tempo Sansonetto;
e del baston più di duo braccia afferra

con valor tal, che tutto il taglia netto.
Brandimarte ch'addosso se gli serra,
gli cinge i fianchi, quanto può, con ambe
le braccia, e Astolfo il piglia ne le gambe.

Scuotesi Orlando, e lungi dieci passi
da sé l'Inglese fe' cader riverso:
non fa però che Brandimarte il lassi,
che con più forza l'ha preso a traverso.
Ad Olivier che troppo inanzi fassi,
menò un pugno sì duro e sì perverso,
che lo fe' cader pallido et esangue,
e dal naso e dagli occhi uscirgli il sangue.

E se non era l'elmo più che buono,
ch'avea Olivier, l'avria quel pugno ucciso:
cadde però, come se fatto dono
avesse de lo spirto al paradiso.
Dudone e Astolfo che levati sono,
ben che Dudone abbia gonfiato il viso,
e Sansonetto che 'l bel colpo ha fatto,
addosso a Orlando son tutti in un tratto.

[Nederlands]

Dudone wil hem op de grond doen landen
Door hem het been te lichten met zijn voet.
De anderen proberen om zijn handen
Tegen te houden, maar dat lukt niet goed.
Zoals een stier, geplaagd door hondentanden
In nek en oor, zijn kop besmeurd met bloed,
Luid loeiend heen en weer rent in de weide,
Maar zich niet van de honden kan bevrijden,

Zo wordt daar nu Orlando opgedreven;
Zo weet hij al die ridders te weerstaan.
Als Oliviero zich weer heeft verheven
Van 't gras waar hij zojuist was neergegaan,
Ziet hij zijn vrienden zich veel moeite geven
De razende Orlando te verslaan;
En na een wijle op een plan te zinnen,
Weet hij de dolleman te overwinnen.

Hij laat zijn maats een aantal touwen vinden
En legt in ieder touw een lassostrik.
Die laat hij om Orlando's benen binden,
Zijn armen en zijn borst. De slimmerik
Geeft dan een touw aan ieder van zijn vrinden
En laat hen trekken, tot Orlando's schrik.
Zoals een smid een paard of os doet vallen,
Zo vellen zij Orlando met z'n allen.

Dan duiken alle ridders op hem neer en
Binden hem stevig vast. De dolleman
Probeert zich tot het laatst toe te verweren,
Maar wat hij doet is tevergeefs. En dan
Moet men hem, zegt Astolfo, transporteren
Naar zee, opdat hij hem genezen kan.
Dudone, haast een reus, heeft zonder klagen
Orlando op zijn rug naar zee gedragen.

[Italiaans]

Dudone con gran vigor dietro l'abbraccia,
pur tentando col piè fado cadere.
Astolfo e gli altri gli han prese le braccia,
né lo puon tutti insieme anco tenere.
C'ha visto toro a cui si dia la caccia,
e ch'alle orecchie abbia le zanne fiere,
correr mugliando, e trarre ovunque corre
i cani seco, e non potersi sciorre;

imagini ch'Orlando fosse tale,
che tutti quei guerrier seco traea.
In quel tempo Olivier di terra sale,
là dove steso il gran pugno l'avea;

e visto che cosi si potea male
far di lui quel ch'Astolfo far volea,
si pensò un modo, et ad effetto il messe,
di far cader Orlando, e gli successe.

Si fe' quivi arrecar più d'una fune,
e con nodi correnti adattò presto;
et alle gambe et alle braccia alcune
fe' porre al conte, et a traverso il resto.
Di quelle i capi poi partí in commune,
e li diede a tenere a quello e questo.
Per quella via che maniscalco atterra
cavallo o bue, fu tratto Orlando in terra.

Come egli è in terra, gli son tutti addosso,
e gli legan più forte e piedi e mani.
Assai di qua di là s'è Orlando scosso,
ma sono i suoi risforzi tutti vani.
Commanda Astolfo che sia quindi mosso,
che dice voler far che si risani.
Dudon ch'è grande, il leva in su le schene,
e porta al mar sopra l'estreme arene.

[Nederlands]

Astolfo laat hem zeven keren wassen
En zeven keren doopt hij hem in zee
Om zijn gezicht en lijf van roet en as en
Vervuiling te ontdoen, van lieverlee.
Hij plukt speciale kruiderij en grassen
En propt ze in zijn mond om hem daarmee
Tot ademhalen door de openingen
Van enkel en alleen de neus te dwingen.

Hij neemt het kruikje met Orlando's zinnen,
Ontdoet het van de kurk en houdt het dan
Onder zijn neus. Orlando ademt in en
Snuift in één teug, daar hij niet anders kan,
O wonder! alles uit de kruik naar binnen.
Zo keert zijn rede naar zijn hersenpan.
Beter dan ooit is hij nu weer bij machte
Tot denken en het uiten van gedachten.

Zoals wie net ontwaakt uit boze dromen
Waarin hij monsters die niet echt bestaan
En ander griezeligs heeft waargenomen
Ofwel heel vreemde daden heeft begaan,
Wanneer hij weer bij zinnen is gekomen
Een wijle nog verward is en ontdaan,
Zo was Orlando, toen hij was genezen,
Nog lange tijd verwonderd en verwezen.

Hij keek naar allen die rondom hem stonden
En naar de paladijn die hem zopas
De rede weergaf die hij had gevonden.
Hij wist in het geheel niet waar hij was
En waarom hij met touwen was gebonden
En poedelnaakt was, zonder zijn kuras.
Dat overdenkend wachtte hij met spreken,
Totdat hij hoogst verbaasd had rondgekeken.

[Italiaans]

Lo fa lavar Astolfo sette volte,
e sette volte sotto acqua l'attuffa;
sì che dal viso e dalle membra stolte
leva la brutta ruggine e la muffa;
poi con certe erbe, a questo effetto colte,
la bocca chiuder fa, che soffia e buffa;
che non volea ch'avesse altro meato
onde spirar, che per il naso, il fiato.

Aveasi Astolfo apparecchiato il vaso
in che il senno d'Orlando era rinchiuso;
e quello in modo appropinquògli al naso,
che nel tirar che fece il fiato in suso,

tutto il votò: maraviglioso caso!
che ritornò la mente al primier uso;
e ne' suoi bei discorsi l'intelletto
rivenne, più che mai lucido e netto.

Come chi da noioso e grave sonno,
ove o vedere abominevol forme
di mostri che non son, né ch'esser ponno,
o gli par cosa far strana et enorme,
ancor si maraviglia, poi che donno
è fatto de' suoi sensi, e che non dorme;
così, poi che fu Orlando d'error tratto,
restò maraviglioso e stupefatto.

E Brandimarte, e il fratel d'Aldabella,
e quel che 'l senno in capo gli ridusse,
pur pensando riguarda, e non favella,
come egli quivi e quando si condusse.
Girava gli occhi in questa parte e in quella,
né sapea imaginar dove si fusse.
Si maraviglia che nudo si vede,
e tante funi ha da le spalle al piede.

[Nederlands]

Toen sprak hij, zoals ooit Silenus zeide
Tot hen door wie hij zich geketend vond:
‘Solvite me,’ zo rustig en bescheiden
En met zo'n kalme blik, dat men terstond
De ridder uit zijn ketenen bevrijdde
En hielp zich te verheffen van de grond
En hem in meegebrachte kleren kleedde,
Hem troostende om wat hij had geleden.

Nu hij weer was geworden als voorheen en
Aan inzicht en aan moed gewonnen had,
Was ook de passie uit zijn ziel verdwenen:
De vrouw voor wie zijn hart had vlamgevat
En die hem zo bijzonder had geschenen
Werd door Orlando nu geringgeschat.
Zijn enig streven was weer te verwerven
Wat hij door Amor's tussenkomst moest derven.

De vloot is met Dudone afgevaren
En naar de Provençaalse kust gesneld.
Orlando liet zich door de Brit verklaren
Hoe 't met de oorlogsplannen was gesteld
En legde toen Astolfo's legerschare
Rondom de stad Bizerta in het veld.
Hij gaf, waar hij de hertog instrueerde,
Hem steeds de eer wanneer men triomfeerde.

Wat hun de beste aanval heeft geleken,
Van welke kant zij kwamen en wanneer,
Hoe schielijk voorts Bizerta is bezweken,
Wie met Orlando deelde in de eer,
Daar wil ik nu een wijle niet van spreken;
Pas in het volgend canto hoort u meer.
[...]

[Italiaans]

Poi disse, come già disse Sileno
a quei che lo legâr nel cavo speco:
- Solvite me, - con viso sì sereno,
con guardo sì men de l'usato bieco,
che fu slegato; e de' panni ch'avieno
fatti arrecar participaron seco,
consolandogli tutti del dolore,
che lo premea, di quel passato errore.

Poi che fu all'esser primo ritornato
Orlando più che mai saggio e virile,
d'amor si trovò insieme liberato;
si che colei, che sì bella e gentile
gli parve dianzi, e ch'avea tanto amato,

non stima più se non per cosa vile.
Ogni suo studio, ogni disio rivolse
a acquistar quanto già amor gli tolse.

Il dì seguente la sua armata spinse
verso Provenza il figlio del Danese.
Indi Orlando col duca si ristrinse,
et in che stato era la guerra, intese:
tutta Biserta poi d'assedio cinse,
dando però l'onore al duca inglese
d'ogni vittoria; ma quel duca il tutto
facea, come dal conte venía instrutto.

Ch'ordine abbian tra lor, come s'assaglia
la gran Biserta, e da che lato e quando,
come fu presa alla prima battaglia,
chi ne l'onor parte ebbe con Orlando,
s'io non vi seguito ora, non vi caglia;
ch'io non me ne vo molto dilungando.
[...]

Drie sonnetten*
Jean Baptiste Chassignet
*(Vertaling Robert de Does)***

Wat je ziet van de mens, o mens, de mens is 't niet,
Het is de broze schaal, de schors die is gegeven
Aan onze reine ziel, het ogenblik, slechts even,
Dat zij, de eeuwige, dit aards bestaan aanziet.

Wilt u, ondanks de dood ontluikend uit het niet,
Als burgers van Gods stad onsterflijk blijven leven?
Kom, slechten wij de muren die ons slaafs omgeven,
Vertrappen wij het aas dat ons de aarde biedt!

Gelijk de Fenix die, gebroken door de jaren
En smachtend in een nieuwe jeugd zich te openbaren,
Een nest bouwt voor zichzelf dat hij tot mutsaard maakt,

Zich offerend aan de Zon; een jong, uit de as verrezen,
Verwekt een ei, het ei ontsluit een teder wezen,
Geheel als de ander, maar verjongd en vervolmaakt.

[Frans]

Ce que tu vois de l'homme, homme, l'homme n'est pas,
C'est seulement l'escorce et la coque fragile
De l'ame incorruptible, immortelle, et subtile,
Durant ce peu de temps qu'elle loge icy bas.

En voulons nous esclorre et maugré le trespas,
Devenir Citoyen de l'eternelle ville?
Rompons premierement ceste prison servile,
Foulons dessous les piés les terrestres appas.

Ainsi, quand le Phenix aggravé de viellesse
Se veut regenerer en nouvelle jeunesse,
Soy-mesme il se bastit son nid et son tombeau,

Se bruslant au Soleil; un vert nait de sa cendre,
Du vert un oeuf, de l'oeuf s'esclot un oiseau tendre,
A l'autre tout pareil, mais plus jeune et plus beau.

* *Uit* Le mespris de la vie et la consolation contre la mort *(1594).*
** *Zie p. 178 voor een inleiding op de vertalingen van Chassignet en de hier volgende religieuze Franse dichters.*

[Nederlands]

Wat is ons leven? Slechts een waterbel, ontstaan
Als de hemel zich ontlast in kletterende regen,
Een blaas die zwelt en barst in 't water langs de wegen,
En die de minste schok voorgoed te niet doet gaan.

Wat is ons leven? Slechts een ingebeelde waan,
Waar leugen wordt geëerd en waarheid wordt verzwegen,
Een boze droom die wij uit ons bewustzijn vegen
Als wij in 't morgenlicht de ogen openslaan.

Wat is ons leven? Slechts een werveling van wolken,
Van flarden grauwe smook die door het luchtruim kolken,
En als een bliksemschicht vervluchtigt al die rook.

Maar u zult voortgaan met het eeuwige te mijden,
Het onvergankelijk goed, en u met niets verblijden
Dan slechts een blaas, een waan, een droom, een flard van smook.

[Frans]

Qu'est- ce de nostre vie? une bouteille molle
Qui s'enfle dessus l'eau quand le ciel fait plouvoir
Et se perd aussi tost comme elle se fait voir,
S'entre-brisant à l'heurt d'une moindre bricole.

Qu'est-ce de nostre vie? un mensonge frivole
Qui sous ombre du vray nous vient à decevoir,
Un songe qui n'a plus ny force ny pouvoir
Lors que l'oeil au resveil sa paupiere decole.

Qu'est-ce de nostre vie? un tourbillon roüant
De fumiere à flos gris parmy l'air se joüant
Qui passe plus soudain que la foudre meurdriere.

Puis vous negligerez dorenavant le bien
Durable et permanent pour un point qui n'est rien
Qu'une confle, un mensonge, un songe, une fumiere.

[Nederlands]

Is iets zo vluchtig als onwezenlijke dromen,
Dromen, bedrieglijk, onvolkomen, ongewis?
Ja, 't leven dat met dromen vergelijkbaar is,
Met dromen, ongewis, bedrieglijk, onvolkomen.

Is iets zo vluchtig als de schaduw onder bomen,
De schaduw die beweegt en nimmer blijvend is?
Ja, 't leven heeft met schaduw veel gelijkenis,
Met schaduw die licht trilt tussen de zonlichtstromen.

Welnu, een schoon bewijs dat ons zo kort bestaan
Niets anders is dan 't in en weer naar buiten gaan
Van zekere plaats, gaf ons Pythagoras de Wijze

Toen hij met grote haast naar de gemakken toog,
En was daar nauwelijks in - o razendsnel betoog-
Toen hij weer buiten kwam op nog gezwinder wijze.

[Frans]

Est-il rien de plus vain qu'un songe mensonger,
Un songe passager, vagabond, et muable?
La vie est toutesfois au songe comparable,
Au songe vagabond, muable, et passager.

Est-il rien de plus vain que l'ombrage leger,
L'ombrage remuant, inconstant, et peu stable?
La vie est toutesfois à l'ombrage semblable,
A l'ombrage tremblant sous l'arbre d'un verger.

Aussi, pour nous laisser une preuve asseurée
Que ceste vie estoit seulement une entrée
Et depart de ce lieu, entra soudainement

Le sage Pythagore en sa chambre secrette
Et n'y fust point si tost, ô preuve bien tost faite,
Comme il en ressortist encor plus vivement.

Drie sonnetten*
André Mage de Fiefmelin
(Vertaling Robert de Does)

Met klamme wieken lag de nacht over de daken,
En liefde stortte slaap in de ogen van mijn geest,
Toen ik de straat opging, naar het verdorven feest
Waar 't vurig vrouwenoog mij heenleidt als een baken.

Man met een weifelend hart, maar hartstochten die blaken!
Bij dag was ik voor 't oog van 't vuige volk bevreesd,
Voor Gods oog nooit; maar Christus zag me in het tempeest,
Zijn elmsvuur deed mijn wrak in veilige haven raken.

Toen zond hij mij een blik, een flits van helder licht,
In water van gena gestaalde bliksemschicht,
Die insloeg in mijn ziel en brandde in mijn zinnen;

'Ga nu in vrede heen en zondig niet,' sprak hij,
En straalde flits na flits en slag op slag in mij.
Zal ik in vrede gaan, vol bloed en vuur van binnen?

[Frans]

Ja la nuit couvroit l'air de ses ailes humides,
Et l'amour annuictoit de mon esprit les yeux:
Quand je sors en la rue, et cours me perdre ez lieux
Où m'appelloit la femme ayant ses feux pour guides.

Homme de coeur failly, mais de sens non timides!
De jour je craignois l'oeil du monde vitieux,
Non l'oeil de Dieu jamais. Dont Christ, voyant des Cieux
Mon naufrage, m'en sauve, et jette aux ports Hermides.

Puis me dardant à vie un oeil de foudre clair,
Dont en eau de sa grace avoit trempé l'esclair,
Qui les sens m'esblouit et me foudroya l'ame:

Va-t-en, dit-il, en paix: ne peche. Et au dedans
M'eslança mille coups et mille feux ardens.
Donc m'en iray-je en paix tout en sang et en flamme?

* *Uit* Les oeuvres *(1601).*

[Nederlands]

Ik wil, ik wil mijn dood, Heer, wil mijn dood gedogen!
Ellendig als ik ben, leef ik slechts u ten smaad,
Tot goed doen onbekwaam, geneigd tot alle kwaad,
Neem mij van deze aarde, ontbied mij voor uw ogen!

Ik ben het leven zat, en wat ik ook blijf pogen,
Ik zucht onder een last die mij diep lijden laat.
Dit leven is een dood, want door mijn levenshaat
Tot stervens toe, is 't leven in de dood vervlogen.

O stierf ik wezenlijk als in mijn stervenslust!
Want levend sterf ik en de dood is vrede en rust:
Nu ik van 't leven scheid, waar is de dood gebleven?

O gij die meester zijt van leven en van dood,
Mijn ziel verwacht u, kom, verlos mij uit mijn nood!
Ik wil, stervend in God, niet meer op aarde leven.

[Frans]

Je veux, je veux mourir, Seigneur, fay-m'en la grace:
Je t'offense en vivant, malheureux que je suis!
Je ne fay rien que mal, rien de bien je ne puis:
Oste-moy donc du monde, et me fay voir ta face.

Je m'ennuye de vivre: Et las! quoy que je face,
Je ne fay qu'ahanner soubs le fardeau d'ennuis.
Je meurs en cette vie: Ou si à mort j'y vis,
L'envie de mourir ma vie à mort efface.

Ah! d'effet que ne meurs-je, ainsi que de desir,
Puis qu'en dueil vif je meurs, et mourant ay plaisir?
Que ne me suit la mort, puisque je fuy la vie!

O toi qui as la mort comme la vie en main,
Je t'attends, mais vien donc, ne tarde au lendemain.
Je n'ay, mourant à Dieu, de vivre au monde envie.

[Nederlands]

In 't huwelijksbed regeert de overmaat
Van 't Cyprisch spel, als beiden 't groots verlangen
Te niet doen en het zaad dat zij ontvangen
Niets is dan de afloop van de Venusdaad.

De hartstocht van de minnedrift belaadt
De ziel, nog in de moederschoot gevangen,
Met zondigheid, en in haar aardse gangen
Toont zij aan Phoebus' heldere oog haar kwaad.

Zoals uit vaten die verpestend stinken
Men zelfs de beste wijn niet meer kan drinken,
Wordt in het lijf 't verderf der ziel versterkt.

Elk mens ontstaat dus zondig in essentie
En is het in zijn aardse existentie,
Getuige 't voorhoofd, door de dood gemerkt.

[Frans]

L'excez commande en l'acte Cyprien
Du lit nopcier, où l'un et l'autre offense
Au grand dcsir: et fait que leur semence
Est un egout du jeu Venerien.

Après l'estreinte en l'amoureux lien,
L'ame transmise au corps, des sa naissance
Est corrompue: et en son accroissance
Monstre son vice au clair oeil Phaebeen.

Comme ez vaisseaux, imbus d'odeur punaise,
La liqueur bonne y vient mesme mauvaise:
Ceste ame, infuse au corps, plus s'y corrompt.

Tout homme donc naist pecheur par puissance:
Par acte il est tel en sa survivance,
Tesmoing la mort qui luy fletrit le front.

Sonnet*
Simon Goulart
(Vertaling Robert de Does)

Laat mij alleen, mijn God!... Nee Heer, verlaat mij niet,
Maar richt u tot mijn ziel die zich aan u wil wijden.
Nee, zeg geen woord, maar laat uw handen mij bevrijden:
Geleid mij tot het graf waarheen gij mij ontbiedt.

Nee Heer, geleid mij niet, grijp mij uit mijn verdriet,
Voer mij omhoog tot u, bevrijd van 't aardse lijden.
Nee, voer mij niet van hier, want ik wil u belijden,
En leven nog, stel uit het eind dat gij gebiedt.

Nee, stel niet uit, ik zal uw roepstem niet weerstreven:
Hetzij ik levend sterf of stervend voort zal leven,
Steun, leer, geleid en grijp wie uw getrouwe is,

Om hem van de aarde omhoog tot uw gena te voeren,
Opdat geen tweestrijd ooit mijn hart meer zal beroeren,
En het de vruchten plukt van zijn behoudenis.

[Frans]

Laisse-moy, mon Seigneur: non, ne me laisse pas,
Ains parle à mon esprit qui desire te suivre.
Non, ne me sonne mot: ains ta main me delivre,
Et jusques au tombeau guide tousjours mes pas.

Non, ne me guide point: ains m'empoigne en tes bras
Pour m'eslever à toy, de la terre delivre.
Non, ne m'esleve point, car je desire vivre
Et t'honorer encor: differe mon trespas.

Non, ne differe point: previen moy de bonne heure
Et, soit que mort je vive, ou que vivant je meure,
Assiste, enseigne, guide, empoigne ton servant,

Pour l'eslever du monde en ta gloire celeste,
Afin que ce discord plus mon coeur ne moleste:
Ains de son bien les fruits il aille recevant.

* *Uit* Imitations chrestiennes *(1574)*.

Inleiding op de vertalingen
Robert de Does

Uit mijn verzameling van hier te lande vrijwel onbekende dichters uit de Franse zestiende eeuw heb ik, als voor de twee vorige zomernummers, weer een paar religieuze sonnetten gekozen, een genre - vorm en inhoud - dat vooral in de tweede helft van de eeuw rijk en fraai vertegenwoordigd is. Het heeft weinig zin om hier biografische gegevens van de - vaak protestantse - dichters te vermelden: voor zover aanwezig zijn die, als zo vaak, meestal irrelevant voor de inhoud van hun werk. Interessant om te overdenken is hoe het komt dat toen - hoe anders dan nu! - onder een deel van de bevolking kennelijk zoveel belangstelling bestond voor dit soort poëzie dat vele gedichten meerdere malen, ook in verzamelbundels, herdrukt zijn, althans voordat de grote schoonmaak van de zeventiende eeuw een eind zou maken aan de interesse voor het nabije verleden. Pas in de negentiende eeuw zou de belangstelling herleven voor deze zo weinig klassieke dichtkunst, vooral door toedoen van Sainte-Beuve, via wie Baudelaire er ongetwijfeld door beïnvloed is. Het is, anders dan die van de dichters van de Pléiade, een vaak moeilijke en duistere poëzie, zo duister soms dat ze - voor mij - onvertaalbaar is. De dichters maken gebruik van alle thematische en technische virtuositeiten die de litteratuurhistorici klasseren als barok of maniëristisch (met veel gehaarkloof over de verschillen daartussen); maar wat de moderne onbevangen lezer in de eerste plaats opvalt is de krachtige taal van deze vaak niet-lyrische, didactische dichtkunst, die haar efficiëntie niet alleen ontleent aan spielerei met woorden maar ook - in weerwil van Gides bekende boutade - aan de inhoud van de gedichten, geheel vrij van de weke kwezelarij waardoor voor de meesten van ons het genre ten onrechte heeft afgedaan.

Elegie*
Johann Wolfgang von Goethe
(Vertaling Matthias Rozemond)

En waar een ander in verdriet verstomt,
gaf mij een God het uit te mogen spreken.

Wat valt er van een weerzien nog te hopen,
van bloesempracht, vandaag nog toegevouwen?
Het paradijs, de hel staat voor mij open:
kan ik op wat ik denk en voel vertrouwen? -
Geen twijfel meer! Zij strekt naar mij haar armen
en tilt mij naar de hemel, vol erbarmen.

Zo werd ik in het paradijs ontvangen,
als had ik recht op 't eeuwig schone leven;
er viel niets meer te wensen of verlangen,
dit was het doelwit van mijn innig streven.
Die schoonheid, weergaloos, zou in mijn ogen
terstond de hunkerende tranen drogen.

De dag ging met zijn vleugelslag voorbij,
leek de minuten voor zich uit te drijven!
De avondkus bezegelde dat zij
bij 't volgend zonlicht mij nabij zou blijven.
De uren waren bij hun teer verstrijken
als zusters, en toch nooit elkaars gelijke.

Marienbader Elegie

Und wenn der Mensch in seiner Qual verstummt,
Gab mir ein Gott, zu sagen, was ich leide.

Was soll ich nun vom Wiedersehen hoffen,
Von dieses Tages noch geschloßner Blüte?
Das Paradies, die Hölle steht dir offen;
Wie wankelsinnig regt sich's im Gemüte! -
Kein Zweifeln mehr! Sie tritt ans Himmelstor,
Zu ihren Armen hebt sie dich empor.

So warst du denn im Paradies empfangen,
Als wärst du wert des ewig schönen Lebens;
Dir blieb kein Wunsch, kein Hoffen, kein Verlangen,
Hier war das Ziel des innigsten Bestrebens,
Und in dem Anschaun dieses einzig Schönen
Versiegte gleich der Quell sehnsüchtiger Tränen.

Wie regte nicht der Tag die raschen Flügel,
Schien die Minuten vor sich her zu treiben!
Der Abendkuß, ein treu verbindlich Siegel:
So wird es auch der nächsten Sonne bleiben.
Die Stunden glichen sich in zartem Wandern
Wie Schwestern zwar, doch keine ganz den andern.

* *Zie voor een inleiding bij dit gedicht de rubriek* Essay.

De laatste kus, zo zoet, zo bitter, kliefde
een heerlijke verstrengeling. Nog even!
Schoorvoetend ga ik heen van mijn geliefde,
Als had de Cherub mij met vuur verdreven.
Verslagen zoekt mijn oog de weg naar buiten,
blikt éénmaal achterom. De poorten sluiten.

Mijn hart, overgeleverd aan zichzelf,
verdringt dat het zoëven wilde pralen,
met elke lichte ster aan het gewelf
wedijverend om maar voor haar te stralen,
en blijft zichzelf in niet-aflatend klagen
met zorgen, wroeging en verwijt belagen.

Ben ik op aarde voortaan dan ontheemd?
Kroont niet de zon de donkere ravijnen?
Gedijt de oogst niet? Strekken bos en beemd
zich niet tot zij in heiig blauw verdwijnen?
En spant zich niet de grootse hemelboog
in vormen of vormloosheid voor het oog?

Ik zie, zo helder, sierlijk, zacht geweven
- haar evenbeeld haast - een tot ranke lijn
vernauwde wolk licht en bevallig zweven,
de ether langs, gelijk een Serafijn.
Zo zag ik haar over de dansvloer glijden
en mij zo lief, zo allerliefst verblijden.

[Duits]

Der Kuß, der letzte, grausam süß, zerschneidend
Ein herrliches Geflecht verschlungner Minnen.
Nun eilt, nun stockt der Fuß, die Schwelle meidend,
Als trieb' ein Cherub flammend ihn von hinnen;
Das Auge starrt auf düstrem Pfad verdrossen,
Es blickt zurück, die Pforte steht verschlossen.

Und nun verschlossen in sich selbst, als hätte
Dies Herz sich nie geöffnet, selige Stunden
Mit jedem Stern des Himmels um die Wette
An ihrer Seite leuchtend nicht empfunden;
Und Mißmut, Reue, Vorwurf, Sorgenschwere
Belasten's nun in schwüler Atmosphäre.

Ist denn die Welt nicht übrig? Felsenwände,
Sind sie nicht mehr gekrönt von heiligen Schatten?
Die Ernte, reift sie nicht? Ein grün Gelände,
Zieht sich's nicht hin am Fluß durch Busch und Matten?
Und wölbt sich nicht das überweltlich Große,
Gestaltenreiche, bald Gestaltenlose?

Wie leicht und zierlich, klar und zart gewoben,
Schwebt, seraphgleich, aus ernster Wolken Chor,

Als glich' es ihr, am blauen Äther droben
Ein schlank Gebild aus lichtem Duft empor;
So sahst du sie in frohem Tanze walten,
Die lieblichste der lieblichsten Gestalten.

[Nederlands]

Slechts ogenblikken mag ik mij vermeten
dat ik de lucht omhels in plaats van haar.
Keer tot het hart terug! daar is het beter,
daar word ik haar steeds wisselend gewaar.
Naar hartelust zal ik haar modelleren
in duizendvoud, en mooier alle keren.

Zoals zij aan de poorten mij onthaalde
en gaandeweg vervoerde en verrukte,
zelfs na een laatste kus nog achterhaalde,
een allerlaatste op mijn lippen drukte,
zo onuitwisbaar is haar beeld gebleven,
met vlammend schrift mij in het hart geschreven.

Mijn hart dat in kantelenhoge muren
zichzelf om haar behoedt en haar bewaart,
dat zich verheugt zolang haar vreugd mag duren,
en zich herkent waar zij zich openbaart,
voelt in dit slot zich vrijer dan erbuiten
en klopt alleen om haar zijn dank te uiten.

Was moed om te beminnen, om te smachten
in liefdeloze dagen weggeteerd,
nu koester ik weer hoop en nieuwe krachten
en is de dadendrang teruggekeerd.
Kon liefde ooit een hart tot liefde lokken,
Aan mij werd dat het liefelijkst voltrokken.

[Duits]

Doch nur Momente darfst dich unterwinden,
Ein Luftgebild statt ihrer festzuhalten;
Ins Herz zurück! dort wirst du's besser finden,
Dort regt sie sich in wechselnden Gestalten;
Zu Vielen bildet Eine sich hinüber,
So tausendfach, und immer, immer lieber.

Wie zum Empfang sie an den Pforten weilte
Und mich von dannauf stufenweis beglückte;
Selbst nach dem letzten Kuß mich noch ereilte,
Den letztesten mir auf die Lippen drückte:
So klar beweglich bleibt das Bild der Lieben
Mit Flammenschrift ins treue Herz geschrieben,

Ins Herz, das fest wie zinnenhohe Mauer
Sich ihr bewahrt und sie in sich bewahret,
Für sie sich freut an seiner eignen Dauer,
Nur weiß von sich, wenn sie sich of offenbaret,
Sich freier fühlt in so geliebten Schranken
Und nur noch schlägt, für alles ihr zu danken

War Fähigkeit zu lieben, war Bedürfen,
Von Gegenliebe weggelöscht, verschwunden,
Ist Hoffnungslust zu freudigen Entwürfen,
Entschlüssen, rascher Tat sogleich gefunden!
Wenn Liebe je den Liebenden begeistet,
Ward es an mir aufs lieblichste geleistet;

[Nederlands]

Door haar! - Ik droeg de innerlijke lasten
van angst die geest en leden komt bezwaren,
van spoken die als gruwelijke gasten
de woeste leegte van het hart rondwaren.
Nu schemert hoop aan die vertrouwde poort:
zij zelf verschijnt, gelijk het daglicht gloort.

De vrede Gods, die allen hier beneden
meer dan 't verstand verzaligt, naar wij lezen,
beschouw ik als de blijde liefdesvrede
in 't bijzijn van dit teerbeminde wezen.
Nu rust mijn hart en vindt, door niets te storen,
zijn diepste zin: haar toe te mogen horen.

In 't zuivere gemoed ontspringt een streven
zich aan iets reins, iets hogers, nooit ervaren,
uit dankbaarheid geheel over te geven
en zo de Ongenoemde te ontwaren.
Dat staat bekend als: vroom zijn. Die gena
is mij deelachtig als ik voor haar sta.

Haar oogopslag schiet als een zon haar vonken,
haar adem is als voorjaarswind zo luchtig.
Nu smelt wat in mijn ijzige spelonken
bevroren lag, kilhartig en zelfzuchtig.
Eigenbelang en eigenzinnigheden
behoren tot een troosteloos verleden.

[Duits]

Und zwar durch sie! - Wie lag ein inn'res Bangen
Auf Geist und Körper, unwillkotnmner Schwere:
Von Schauerbildern rings den Bliek umfangen
Im wüsten Raum beklommner Herzensleere;
Nun dämmert Hoffnung von bekannter Schwelle,
Sie selbst erscheint in milder Sonnenhelle.

Dem Frieden Gottes, welcher euch hienieden
Mehr als Vernunft beseliget - wir lesen's -,
Vergleich' ich wohl der Liebe heitern Frieden
In Gegenwart des allgeliebten Wesens;
Da ruht das Herz, und nichts vermag zu stören
Den tiefsten Sinn, den Sinn, ihr zu gehören.

In unsers Busens Reine wogt ein Streben,
Sich einem Höhern, Reinern, Unbekannten
Aus Dankbarkeit freiwillig hinzugeben,
Enträtselnd sich den ewig Ungenannten;
Wir heißen's: fromm sein! - Solcher seligen Höhe
Fühl' ich mich teilhaft, wenn ich vor ihr stehe.

Vor ihrem Bliek, wie vor der Sonne Walten,
Vor ihrem Atern, wie vor Frühlingslüften,
Zerschmilzt, so längst sich eisig starr gehalten,
Der Selbstsinn tief in winterlichen Grüften;
Kein Eigennutz, kein Eigenwille dauert,
Vor ihrem Kommen sind sie weggeschauert.

[Nederlands]

Het is alsof ze zei: ‘Ons wordt het leven
zo lang het duurt in vriendschap aangeboden.
Van gisteren is amper iets gebleven
en weten wat gaat komen is verboden.
Aanschouwde ik een avondval vol zorgen,
zèlf keek de zon steeds glunderend naar morgen.

Doe zoals ik, kijk zonnig en bezonnen
het ogenblik recht aan. Het duurt maar even.
Slechts dan - want tijd wordt nimmer ingewonnen -
zal het welwillend vreugd en liefde geven.
Laat mij je met mijn kinderspel bekoren,
dan ben je voor de eeuwigheid herboren.’

Dat zijn maar woorden, dacht ik, ten geleide
schonk jou een God de gunst van het moment
en ieder ondergaat hoe aan jouw zijde
zijn droevig lot even wordt afgewend.
Waartoe kan jouw verheven wijsheid leiden,
wanneer ik weldra van je word gescheiden? -

Nu ben ik ver en leeft in mijn bewustzijn
de bange vraag: Hoe kan ik met het goede,
het schoon dat nu nog overblijft gerust zijn?
Dat iets me voor teloorgang mag behoeden!
Wat heb ik van mijn redeloos verlangen
dan eindeloze tranen op mijn wangen?

[Duits]

Es ist, als wenn sie sagte: Stund' um Stunde
Wird uns das Leben freundlich dargeboten;
Das Gestrige ließ uns geringe Kunde,
Das Morgende, zu wissen ist's verboten;
Und wenn ich je mich vor dem Abend scheute,
Die Sonne sank und sah noch, was mich freute.

Drum tu' wie ich und schaue, froh verständig,
Dem Augenblick ins Auge! Kein Verschieben!
Begegn' ihm schnell, wohlwollend wie lebendig,
Im Handeln sei's, zur Freude, sei's dem Lieben;
Nur wo du bist, sei alles, immer kindlich,
So bist du alles, bist unüberwindlich. -

Du hast gut reden, dacht' ich, zum Geleite
Gab dir ein Gott die Gunst des Augenblickes,
Und jeder fühlt an deiner holden Seite
Sich augenblicks den Günstling des Geschickes;
Mich schreckt der Wink, von dir mich zu entfernen,
Was hilft es mir, so hohe Weisheit lernen!

Nun bin ich fern! Der jetzigen Minute,
Was ziemt denn der? Ich wüßt' es nicht zu sagen;
Sic bietet mir zum Schönen manches Gute,
Das lastet nur, ich muß mich ihm entschlagen;
Mich treibt umher ein unbezwinglich Sehnen,
Da bleibt kein Rat als grenzenlose Tränen.

[Nederlands]

Dus rol maar verder, tranen, onbedaarlijk,
al valt het zielevuur niet meer te blussen!
De strijd woedt in mijn hart reeds zo vervaarlijk,
dat dood en leven niet meer zijn te sussen.
Waar kruiden helpen tegen lichaamspijnen,
bestaan er voor de geest geen medicijnen,

want hij beseft dat hij haar nooit kan derven,
hij roept haar beeld tevoorschijn, duizend malen,
dat nu eens draalt en dan weer weg gaat sterven,
bij tijden vaag, dan weer met felle stralen.
Meer troost bestaat er niet dan haar bezweren
als eb en vloed die eeuwig wederkeren.

Laat mij hier achter, trouwe reisgenoten,
bij week moeras of bij granieten kloven.
Voort! Jullie is het wereldrond ontsloten,
de aarde weids, de hemel hoog erboven.
Bekijk ieder detail, doorgrond, verzamel,
schouw de geheimen der natuur en stamel.

Het leven is voor mij voorgoed vergiftigd.
Ooit was ook ik een Goden-lieveling.
Met een Pandora-doos werd ik begiftigd,
rijker aan rampen dan aan zegening.
Zij dwongen mij hun gaven te verkonden,
zij doen mij weg en richten mij te gronde.

[Duits]

So quellt denn fort! und fließet unaufhaltsam;
Doch nie geläng's, die inn're Glut zu dämpfen!
Schon rast's und reißt in meiner Brust gewaltsam,
Wo Tod und Leben grausend sich bekämpfen.
Wohl Kräuter gäb's, des Körpers Qual zu stillen;
Allein dem Geist fehlt's am Entschluß und Willen,

Fehlt's am Begriff: wie sollt' er sie vermissen?
Er wiederholt ihr Bild zu tausend Malen.
Das zaudert bald, bald wird es weggerissen,
Undeutlich jetzt und jetzt im reinsten Strahlen;
Wie könnte dies geringstem Troste frommen,
Die Ebb' und Flut, das Gehen wie das Kommen?

Verlaßt mich hier, getreue Weggenossen!
Laßt mich allein am Fels, in Moor und Moos;
Nur immer zu! euch ist die Welt erschlossen,
Die Erde weit, der Himmel hehr und groß;
Betrachtet, forscht, die Einzelheiten sammelt,
Naturgeheimnis werde nachgestammelt.

Mir ist das All, ich bin mir selbst verloren,
Der ich noch erst den Göttern Liebling war;
Sie prüften mich, verliehen mir Pandoren,
So reich an Gütern, reicher an Gefahr;
Sie drängten mich zum gabeseligen Munde,
Sie trennen mich und richten mich zugrunde.

Gedicht*
Guy Goffette
(Vertaling Martin de Haan)

De papegaai
(Jan Fijt)

Het is wel duidelijk wie ook hier de grootste mond heeft:
het leven - niet de papegaai, gered bij wat een
zondvloed, en die een twijg zoekt en verbaasd bemerkt
dat de oude wereld hem trotseert - het leven

dat tussen al het leed zijn laatste gala geeft,
de schone vrouw, ons blinden aangeboden,
altijd elders en verder zoekend naar haar bezieling
en haar kleuren, ons ruïnerend achter

de horizon, daar, aan 't einde der zee, waar boten
ten onder gaan; hier is zij, weelderig
en naakt overgeleverd aan 't wilde verlangen
om haar heel lang te kussen op haar mond

wanneer bereids de spijt ons grijpt tot in de ogen.

Le Perroquet
Jan Fijt)

C'est encore elle ici qui parle le plus fort,
la vie - et non le perroquet sauvé de quel
déluge et qui cherche un rameau et s'étonne
que le vieux monde lui résiste - elle

qui donne son dernier gala parmi les plaies,
la belle offerte aux aveugles que nous sommes,
toujours quêtant ailleurs plus loin son souffle
et ses couleurs et nous perdant derrière

l'horizon, là, au bout de la mer où sombrent
les bateaux; elle que voici opulente
et livrée nue au furieux désir
de la baiser longuement sur la bouche

quand déjà le regret nous poisse jusqu'aux yeux.

* *Deze vertaling vervangt de abusievelijk door de redactie gewijzigde versie die in het Franse nummer (Lente 1997) werd afgedrukt.*

Gedicht
Kalidasa[*]
(Vertaling W. Jonker)

Zij zijn verstrengeld, Hij en Zij,
als woord en zin in 't aards stramien.
Ik, die hun kind ben, bid dat zij
mijn woorden van een zin voorzien.

Het machtig thema staart mij aan.
Hoe kan mijn zwakke dichtertaal
ooit recht doen aan de oceaan?
Zij is te breed voor mijn korjaal.

Ik dwaas! Ik streef naar dichtersroem!
Blijkt straks dat ik slechts hoon verdien?
Een reus kan amper bij die bloem.
Ik, dwerg, dien er van af te zien.

Toch kliefden ouderen de poort,
zodat zij voor mij openstaat.
Ik volg hun diamanten woord
en rijg wat parels aan een draad.

[Engels]

Interwelded as words and meaning
  Parvati and the Lord of Lords,
Parents, masters of all the earth:
  Grant inspired meaning to my words.

How can the poet's slender powers
  Deal justly with so large a theme?
Why should I think that I can cross
  The ocean in a coracle?

A fool to seek a poet's fame,
  Shall I win only ridicule?
Tall men can scarcely reach the fruit:
  A dwarf, I satretch my arms in vain.

Yet, where the ancient poets cut
  The gateway, I may enter in.
Where diamond pierced the way, a pearl
  Is threaded by the softest thread.

* *India, ca. 400 n.Chr.*

Vijf sonnetten
Francesco Petrarca
(Vertaling Frans van Dooren)

Sonnet 124

De liefde, en 't lot, en de zwartgalligheid
waarmee mijn geest zich vastklampt aan 't verleden,
kwellen mij zo dat ik met recht en reden
de mensen die zijn heengegaan benijd.

De liefde put mij uit, en 't lot bereidt
mij hulp noch troost. In machteloze beden
huil ik van woede en pijn, op zoek naar vrede
in deze harde en uitzichtloze strijd.

De mooie dagen zijn voorgoed voorbij,
en ach, wat kan ik verder nog verwachten?
De helft van 't leven ligt al achter mij.

Ik zie de stille dromen en gedachten,
die hoopvol aan mijn geest ontspringen, alle
als breekbaar porselein in stukken vallen.

[Italians]

Amor, Fortuna et la mia mente, schiva
di quel che vede e nel passato volta,
m'affligon sì ch'io porto alcuna volta
invidia a quei che son su l'altra riva.
Amor mi strugge 'l cor, Fortuna 'l priva
d'ogni conforto, onde la mente stolta
s'adira e piange: e così in pena molta
sempre conven che combattendo viva.
Né spero i dolci dí tornino indietro,
ma pur di male in peggio quel ch'avanza;
et di mio corso ò già passato 'l mezzo.
Lasso, non di diamante, ma d'un vetro
veggio di man cadermi ogni speranza,
et tutti i miei pensier' romper nel mezzo.

Sonnet 160

Als Liefde en ik vol van verbazing kijken
naar 't beeld van haar die alle schoonheid slaat,
zien wij een vrouw die, als ze lacht en praat,
op niemand dan slechts op zichzelf kan lijken.

Haar vonkende ogen, als twee sterren, prijken
met zulk een warme gloed in haar gelaat
dat wie 't verheven pad der liefde opgaat
alleen nog maar dát licht wenst te bereiken.

Hoe prachtig is 't, als zij in groene dalen
pril als een bloem in 't gras zit en door haar
sneeuwwitte kleed heel de natuur doet stralen!

Hoe heerlijk is 't om in 't nog vroege jaar
haar peinzend door de velden te zien dwalen,
terwijl ze een krans vlecht in haar gouden haar!

[Italiaans]

Amor et io sì pien' di meraviglia
come chi mai cosa incredibil vide,
miriam costei quand'ella parla o ride
che sol se stessa, et nulla altra, simiglia.
Dal bel seren de le tranquille ciglia
sfavillan sì le mie due stelle fide,
ch'altro lume non è chi'infiammi et guide
chi d'amar altamente si consiglia.
Qual miracolo è quel, quando tra l'erba
quasi un fior siede, over quand'ella preme
col suo candido seno un verde cespo!
Qual dolcezza è ne la stagione acerba
vederla ir sola coi pensier' suoi inseme,
tessendo un cerchio a l'oro terso et crespo!

Sonnet 164

Nu aarde en hemel zwijgt, en wolk en wind
en dier en vogel slapen, en de wagen
der sterren door de nacht wordt voortgedragen
boven een zee die roerloos vrede vindt,

waak, peins, gloei, huil ik, zinneloos verblind
door haar wier zoete pijnen mij belagen,
steeds als ik me, door 't strijden lamgeslagen,
in vredige gedachten aan haar bind.

En zo ontvloeit aan één heldere bron 't
bitter en zoet waaruit ik voedsel haal,
en één hand is 't die mij geneest en wondt.

En op dit slagveld sterf ik duizend maal
per dag om duizend maal weer te herleven.
Zo ver ben ik van mijn geluk verdreven!

[Italiaans]

Or che 'l ciel et la terra e 'l vento tace
et le fere e gli augelli il sonno affrena,
Notte il carro stellato in giro mena
et nel suo letto il mar senz'onda giace,
vegghio, penso, ardo, piango; et chi mi sface
sempre m'è inanzi per mia dolce pena:
guerra è 'l mio stato, d'ira et di duol piena,
et sol di lei pensando ò qualche pace.
Così sol d'una chiara fonte viva
move 'l dolce et l'amaro ond'io mi pasco;
una man sola mi risana et punge;
e perchè 'l mio martir non giunga a riva,
mille volte il dí moro e mille nasco,
tanto da la salute mia son lunge.

Sonnet 293

Had ik voorzien dat mijn berijmde zuchten
de mensen zulk een vreugde zouden geven,
dan had ik van 't begin mijn pennevruchten
vaker en veel verzorgder opgeschreven.

Maar sinds de dood de liefste weg deed vluchten
die 't stralend hoogtepunt was van mijn leven,
kan ik mijn verzen, om mijn smart te luchten,
helaas geen glans en schittering meer geven.

Vroeger was ik gewoon om frank en vrij
de tranen van mijn hart te laten stromen,
want roem noch eer noch aanzien raakte mij.

Maar nu die hoge schoonheid me is ontnomen,
hoor ik, moe en verlamd, nog slechts hoe zij
mij van hierboven toeroept om te komen.

[Italiaans]

S'io avesse pensato che sì care
fossin le voci de' sospir' miei in rima,
fatte l'avrei, dal sospirar mio prima,
in numero più spesse, in stil più rare.
Morta colei che mi facea parlare,
et che si stava de' pensier' miei in cima,
non posso, et non ò più sì dolce lima,
rime aspre et fosche far soavi et chiare.
Et certo ogni mio studio in quel tempo era
pur di sfogare il doloroso core
in qualche modo, non d'acquistar fama.
Pianger cercai, non già del pianto honore:
or vorrei ben piacer; ma quella altera
tacito staneo dopo sé mi chiama.

Sonnet 329

O dag, o tijd, o uur, o laatste stonde,
o sterrenpracht, die ik vergeefs aanbad,
o lieve blik, waarin een dreiging zat
die ik helaas bij 't weggaan niet doorgrondde!

Nu pas besef ik welk een diepe wonde
mij toen werd toegebracht: ik hoopte dat
ik haar niet helemáál verloren had,
maar al mijn hoop werd door de wind verslonden.

Want ach, dat zij die 't licht was van mijn leven
zich om te sterven al op God gericht had,
stond bitter op haar zoet gelaat geschreven.

Maar doordat er een waas voor mijn gezicht zat,
zag ik niet wat ik zag, zodat de liefde
mijn hart ineens met nóg meer smart doorkliefde.

[Italiaans]

O giorno, o hora, o ultimo momento,
o stelle congiurate a 'mpoverirme!
O fido sguardo, or che volei tu dirme
partend'io per non esser mai contento?
Or conosco i miei danni, or mi risento:
ch'i' credeva (ahi credenze vane e 'nfirme!)
perder parte, non tutto, al dipartirme;
quante speranze se ne porta il vento!
Ché già 'l contrario era ordinato in cielo,
spegner l'almo mio lume ond'io vivea,
et scritto era in sua dolce amara vista;
ma 'nnanzi agli occhi m'era post' un velo
che mi fea non veder quel ch'i' vedea,
per far mia vita súbito più trista.

Twee elegieën
Jacopo Sannazaro[*]
(Vertaling J.P. Guépin)

Aan Lucius Crassus

Jij zit op 't vruchtbaar stuk van rotsenrijk Petrinum
waar eens mijn voorgeslacht illuster heeft gewoond,
je kijkt naar nimfen van Sinvessa, mij bevriende,
en op het landschap uit waar zwavel almaar stoomt.

Nu weer bewonder je de havens van de Grieken,
dan weer de vlakte van het Liris stroomgebied,
en alles schrijf je op uit liefde voor de Antieken,
wanneer je op je weg een monument beziet.

Actius Sincerus Sannazarius, El. I, 1
Ad Lucium Crassum

Te fecundi tenent saxosi rura Petrini,
Rura olim proavis facta superba meis.
Et Sinuessanas spectas, mea gaudia, nymphas,
Quique novo semper sulfure fumat ager.

Et modo miraris veteres in littore portus,
Nune, Liris gelida qua fluit amnis aqua
Cunetaque felici figis vestigia cura,
Observas Latiae dum monumenta viae.

* *Jacopo Sannazaro (1456-1504) was een napolitaans dichter in het Latijn en in het Italiaans. Hij schreef in het Italiaans een herdersvertelling in proza en verzen*, Arcadia, *die een enorme invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de Europese fijngevoeligheid.*
In het Latijn ontwikkelde hij het nieuwe genre van de vissers-idylle, hij schreef puntige epigrammen, elegieën en als afsluitend hoofdwerk een epos over het geboorteverhaal van Jezus.
De liefdeselegieën zijn heel jeugdig, al zal hij er later aan gevijld hebben, want hij was ook een perfectionist en als zodanig werd hij bewonderd door de neoclassicisten van de eerste helft van de achttiende eeuw in Nederland.
Een liefdesdichter streeft niet naar rijkdom en macht, hij wenst een landelijk graf dat herders met bloemen versieren. Die herders komen uit Vergilius' Herderszangen: Thyrsis, Tityrus, Alexis, Corydon, Iolas en Alphesiboeus; Pales is een landelijke god, Ascanius komt als zoon van Aeneas in de Aeneis *voor. Lucius Crassus was de leermeester poëzie van Sannazaro. Hij is hier in Napels en omgeving bezig met archeologisch onderzoek.*
De tweede elegie behelst een verzoek, ja bevel, aan zijn vriendin om, als hij zo goed is eerder te overlijden, tot haar laatste snik op zijn graf te komen wenen. Dat graf heeft naar antieke trant een pijpleiding naar de onderwereld, zodat de schimmen kunnen meegenieten van de betraande kransen waarmee ze het graf siert. Het gedicht blijkt tenslotte uit te komen op de bekende levensles: de jeugd is kort, dus hup het bed in.

[Nederlands]

De Muzen van het bos dicteren mij gedichten,
die Amor helder zingt uit zijn begaafde keel.
't Bossage antwoordt trouw op mijn geheime zuchten,
de grotten galmen van de verzen die ik kweel.

Ik huiver niet zo van de massa of van steden,
als van de gril van mijn vriendin die mij bedriegt;
dit is mijn levenstrant, mijn werk; het Lot bedeelde
het toe; hier hoop ik dat mijn as zijn naam door krijgt.

Ik streef naar het applaus van herders naast hun hutten,
waar Pales wordt vereerd - de melk staat er nog lauw -,
met fluitspel begeleidt mij Thyrsis ongekunsteld,
als hij mijn liefde prijst om zo constante trouw.

En dan komt Tityrus die 't simpel graf gaat tooien
met veel guirlandes van het donkergroen klimop;
er danst Alexis straks met Corydon; er gooien
de volle handen van Damoetas bloemen op.

Beschaduwt Iolas met zijn kudde nog de golven,
Alphesiboeus stalt de zatte schapen vroeg.
Ik wil Homerus, noch Vergilius, navolgen,
als ik beroemd word door mijn liefde is 't genoeg.

Wat voegt Achilles toe, Odysseus, aan mijn zangen,
de vrome Aeneas of Ascanius zo al?
Ik laat dat anderen, wier Muze vliegt behangen
met onbestendige triomf naar het heelal.

[Latijn]

At mihi paganae dictant silvestria Musae
Carmina, quae tenui gutture cantat Amor.
Fidaque secretis respondet silva querelis:
Et percussa meis vocibus antra sonant.

Nec tantum populos, nec tantum horrescimus urbes,
Quantum non iustae saevitiam dominae.
Hoe vitae genus, hoe studium mihi fata ministrant,
Hine opto cineres nomen habere meos:

Me probet umbrosis pastorum turba sub antris,
Dum rogat agrestem, lacte tepente, Palem;
Me rudis indocta moduletur arundine Thyrsis
Et tam constanti laudet amasse fide.

Inde super tumulumque meum, manesque sepultos
Tityrus ex hedera serta virente ferat;
Hic mihi saltabit Corydon, et pulcher Alexis;
Damoetas flores sparget utraque manu;

Fluminibusque sacris umbras inducet Iolas,
Dum coget saturas Alphesiboeus oves.
Non mihi Maeoniden, Luci, non cura Maronem
Vincere; si fiam notus amore, sat est.

Quid feret Acacides nobis, quid cantus Ulysses,
Quid pius Aeneas, Ascaniusve puer?
Ista canant alii, quorum stipata triumphis
Musa vagum e tumulis nomen in astra ferat;

[Nederlands]

Zal ik begerig jou met beide armen boeien,
en zal ik zoenen, lief en eindeloos en zacht;
zie ik in 't kaarslichtje bewonderd lichaam gloeien:
wij weven onbekend geluk tijdens de nacht.

Mijn handen, mijn gezicht vaak in je arm te schroeven,
jouw uitgeputte lijf te koestren op mijn beurt!
Maar hé, wat zit ik wind en ijdelheid te snoeven;
een droom die mij misschien nooit werkelijk gebeurt.

Gelukkig die zijn wreed vriendinnetje kan krijgen,
en vreugde scheppen kan in het gewenst verbond,
diegeen zal dag en nacht zijn liefd' in verzen prijzen,
waarin het steels genot van Venus wordt verkond.

Hij gunt, zijn haar gedoopt in geurige pommade,
haar tere schoot geen rust, geholpen door de nacht;
en in haar armen slaat hij zijn geliefde gade
die Amor aanblaast met zijn gouden vleugels, zacht.

Hij geeft niet om het bont van Afrikaanse vachten,
noch om de wol die het Sidonisch purper kleurt,
hij heeft vanzelf al wat de Indiërs ons brachten,
hij heeft zelf alle goud uit Lydië gebeurd,

wat laat de Mediër op 't geurig veld gedijen
of ook de Arabier door altijd zon verbrand!
Voor goud niet willen wij, de arme minnaars, lijden:
wie zijn vriendin vermurwt, is 't rijkste van het land.

[Latijn]

At mihi tete avidis liceat vincire lacertis,
Osculaque optata sumere longa mora.
Et liceat posita mirari membra lucerna,
Noctis et insolitas nectere blanditias;

Atque manus, atque ora tuis componere in ulnis,
Teque meo lassam saepe fovere sinu.
Sed quid ego, hei misero, ventosus inania fingo
Somnia, quae forsan non feret ulla dies?

Felix, qui potuit duram exorare puellam,
Et capere optati gaudia coniugii.
Ille dies, noctesque suos decantat amores,
Et recolit Veneris dulcia furta suae;

Ille etiam liquido perfusus odore capillos,
Exercet tenerum nocte iuvante latus,
Inque sinu dominae primos reminiscitur ignes,
Quos leviter pennis aureus afflat Amor.

Nec cupit, Aethiopum quae canent vellera silvis,
Nec, quae Sidonio lana cruore rubet;
Solus habet, fuscis quid quid portatur ab Indis,
Solus habet ripas, aurifer Herme, tuas,

Et quascumque metit segetes fragrantibus arvis
Medus, et assiduo sole perustus Arabs.
Non auro, aut gemmis miseri torquemur amantes,
Qui dominam poterit flectere, dives erit,

[Nederlands]

Ik reken mij het rijkst als 'k jou mag onderhouden,
zelf arm, verbannen in een ons vijandig land.
De Rode Zee mag al zijn schelpen van me houden,
de akker al zijn oogst, die de Sabaeër plant.

Wat is een bed ons waard waar dons en purper schittert,
als er geen meisje zit te zoenen op je schoot,
als ik dag in dag uit, nacht in nacht uit doorsidder
tot ik verbijsterd roep: ‘maar waarlijk, god is dood!’

Beoefent soms een heks op 't kerkhof haar praktijken,
maakt soms een toverspreuk of kruid mij ongezond:
door toverspreuken valt de eikel uit de eiken,
een toverspreuk verstomt het blaffen van een hond,

een toverspreuk besmet de zon met rode vlekken
en stuit de paarden van Diana op haar baan.
Wat klaag ik, arme ziel; ach kon ik ze ontdekken
die toverspreuken! Dan viel Amor mij niet aan;

die wint het makkelijk van Circe's wilde zangen,
heeft als het brouwsel van een heks dezelfde kracht.
Heb, Jongen, medelij, je groeit met mijn verlangen,
je staat te springen en te dansen op mijn hart.

Maar als zo'n afkeer van mijn leven je bevangt
dan hoop ik op de dag waarop de dood mij vangt.

[Latijn]

Dives ero ante alios, si te, mea vita, volentem
Sustineam ignota pauper, et exul humo.
Nam quid rubra iuvant fulgentibus aequora conchis?
Aut quae multa niger rura Sabaeus erat?

Quidve torus prodest, pluma spectandus, et ostro,
Si non est gremio cara puella meo?
Si trahere infelix inter suspiria noctem
Cogor, et aeternos esse, negare, deos?

Num me neglectis devovit saga sepulcris?
Num rumpunt somnos carmen, et herba meos?
Carmen inaccessa traducit ab ilice glandes,
Carmen nocturnae supprimit ora canis,

Carmen et informi pallentem sanguine Solem
Inficit, et Lunae sistit euntis equos.
Quid queror infelix? utinam mihi sola nocerent
Carmina, nec nostro pectore inesset Amor.

Ille vel Aeaeae superat cantamina Circes,

Ille vel Haemoniis nata venena iugis.
Parce puer: non vana queror: tu vulnere nostro
Crescis, et exsultas, saeve, cruore meo.

Quod si te nostrae ceperunt taedia vitae:
Ne cesset, quaeso, funeris atra dies.

Aan Zijn Vriendin

Geen vrouw kan jou in mijn gevoel ooit evenaren,
  zelfs niet als Venus uit haar sterrehemel kwam.
Jij bent mijn eerste vuur al sinds mijn kinderjaren,
  je bent, wanneer ik oud ben, nog mijn laatste vlam.

De goden hebben ons bestaan zo hecht verweven
  in een verbintenis die niet wijkt voor het graf,
dat, mocht ik soms na jouw verscheiden blijven leven
  (O, goden, wendt van ons dit slechte teken af),

als 'k vroom je beenderen begroef terwijl het trieste
  en plechtige gepleng geschiedt en wierook zwiert,
ik daar, als wachter van je graf en schimmenpriester,
  mijn rouwzang galmen zou bij 't klagen van mijn lier,

'k was van 't omarmen van de urn niet los te scheuren,
  waarop mij stervend nog een laatste kus ontvlood.
Maar als (wat ik verkies) het zo stond te gebeuren,
  dat jij het eerste met jouw hand mijn ogen sloot;

mocht ik jouw lief gezicht het allerlaatst aanschouwen,
  als ik nog spreken kon bij 't scheiden van mijn geest.
Jij zou mijn schim voor 't laatst bij 't graf aanroepen, rouwend!
  Als wenend je 't gering gebeente samenleest

Ad Amicam

Nulla meos poterit mulier praevertere sensus,
  Ipsa licet caelum linquat et astra Venus:
Tu puero teneris ignis mihi primus ab annis,
  Ultima tu tremulo flamma futura seni.

Iam sanxere semel nos inter foedera divi,
  Foedera ad extremos non solvenda rogos,
Ut si nostra tuo superesset funere vita
  (Dii tamen in ventos omen abire sinant)

Ipse ego composito venerarer operta sepulchro
  Ossa, ferens maesta thura merumque manu.
Umbrarumque sacer custos tumulique sacerdos,
  Concinerem querula tristia verba lyra,

Nec me complexa quisquam divelleret urna,
  Quin cineri moriens oscula summa darem.
At si (quod potius cupio), tibi fata dedissent
  Lumina formosa condere nostra manu,

Tunc, mihi cum caros vultus spectare liceret
  Atque anima tecum iam fugiente loqui,
Ipsa meos tumulo manes laniata vocares
  Inque tuo legeres ossa minuta sinu,

[Nederlands]

uit de gedoofde as, zou je je haren rijten,
je had mijn naam geschreeuwd, ja zelf al bijna dood;
je zou je jegens mij van je geloften kwijten,
als je me leliën en rode rozen bood:

je zei dan dat je daar bedroefd nachten en dagen
zou blijven, dat je nooit een tweede liefde wou,
maar dat je denkend aan je man, die lieve gaven
als beverige bes nog altijd brengen zou.

Ik hoop dat zoveel eer mijn graf zal overkomen
totdat het Lot pas laat jouw levensdraad afscheurt.
Mijn urn, Arabisch vocht hoeft zij niet te bekomen,
ik wil niet dat mijn as naar Syrisch reukwerk geurt,

of dat de zerk, beroemd bij komende geslachten,
met marmeren kolom bijkans de hemel raakt.
Liever beluister ik jouw lange jammerklachten
en draag ik kransen door jouw tranen nat gemaakt.

Dan zal ik lopen op de oever van de Lethe,
waar namaak daglicht met gedempte stralen gloeit,
waar reien zaligen zich opgewekt vertreden,
en 't fris ambrosia naast licht lavendel bloeit.

[Latijn]

Flebilis et longos scindens ad busta capillos,
Clamares nomen iam moritura meum.
Tum cineri et mutae persolvens iusta favillae,
Mista dares rutilis lilia cana rosis.

Illic maesta dies, illic consumere noctes
Optares, nec te vinceret alter amor;
Sed memor usque viri, canis veneranda capillis,
Afferres tremula munera cara manu.

O mihi, dum tales tumulo reddantur honores,
Tam lentam Lachesis scindat avara colum!
Non ut nostra novos Arabum bibat urna liquores,
Ustus et Assyrio spiret odore cinis,

Aut ut clara mei notescat fama sepulchri
Altaque marmoreus sidera tangat apex;
Sed magis ut liceat longas audire querelas
Et gerere e lacrimis serta rigata tuis.

Tune ego, Lethaeae spatiatus in aggere ripae,
Qua nitet obtuso lumine falsa dies,
Quaque levis casiae nemus ambrosiacque virentis
Et fortunatos abluit unda greges,

[Nederlands]

Van zoete dromen van 't voorbij bestaan getuigend,
liet ik 't Elysisch koor dan zien hoeveel ik kreeg,
onder gelukkigen 't gelukkigst zou ik buigen
als ongekend applaus de menigte ontsteeg.

Een van mijn vrienden daar zou vredig lachend bloemen
uitstrooien en een krans aanbieden voor mijn brauw,
en dat was niet genoeg, want onze liefde roemend
zou hij aan anderen vertellen van je trouw.

Maar aangezien we jong zijn en de blijde tijden
genieten van de jeugd die ons zijn toegestaan:
laten we ons dus in 't wellustig bed vermeien,
de kromme ouderdom komt met de dood er aan,

de rijpe leeftijd snelt, de diepe rimpels snellen,
dan kunnen wij het niet meer doen met zoveel vuur.
Laat ons het lichaam dus in onze armen knellen,
wanneer het komt rooft ons opeens het laatste uur.

Dat deze vaste hoop ons jarenlang beklijve,
dat Amor's vleugelslag in de nabijheid blijve.

[Latijn]

Dulcia praeteritae repetens insomnia vitae,
Ostendam Elysiis tot mea dona choris;
Felicesque animas inter felicior ipse,
Excipiam plausus lata per arva novos.

Atque aliquis comitum lactusque hilarisque recentes
Sparget humi flores et mihi serta feret,
Nec contentus eo, fidos extollet amores
Narrabitque aliis de pietate tua.

Sed quoniam tenerae vernant nunc laeta iuventae
Tempora et amplexus iungere fata sinunt,
Dulcia lascivo iungamus gaudia lecto:
Iam properat mortis panda senecta comes;

Iam properant rugaeque graves et serior actas,
Nec dabitur molli ludere posse toro.
Interea cupidis nectamus colla lacertis:
Ultima iam solvet cum volet hora duos.

Dii, facite haec longos maneat spes certa per annos,
Candidus et pennis omina firmet Amor.

Twee gedichten
Cao Xuân Tú
(Vertaling Linde Voûte)

Mongools drinklied

Tover een glimlach op je herfstmanen-gezicht
En ik breng je een bokaal vol zon
Wrijf die tranen van je blozende wangen
Ik trakteer je op een feestmaal van vallende sterren
Werp een steen tot voorbij de steppen waar de dinosaurus dwaalt
En ik wip je over de Grote Chinese Muur
Vanavond kluiven we op de botten van je voorvaderlijke schapen
Morgen gaan we aan de wodka in het paleis van de tsaar
Maar laten we gaan slapen voor het vuur dooft
Het is een lange rit naar een kom kaviaar

Mongol drinking song

Light a smile on your autumn-moon face
And I'll bring you a goblet of sun-lit weather
Mop the tears front your ruddy cheek
And I'll treat you to a feast of shooting stars
Cast a stone beyond the steppes where the dinosaurs tread
And I'll whip you over the Great Wall of China
Tonight we gnaw at the bones of your forefather's sheep
Tomorrow we'll down vodka in the palace of the Tsar
But before the fire goes out let's lie down and sleep
It's a long ride to a bowl of caviar

Een ogenblik

ik leef op omgebogen tijd, ik leer
de glimlach vast te leggen die verstart
op de moeizame weg van een herinnering,
een iris kleurt zich karmozijn
bij de eerste huivering vanavond;
een vlieg in een wijnglas
zoemt om prooi; de uitslag
breekt los over mijn huid,
gekreukeld onder de druk
van een koorts, dit voorjaar.

En als niets meer klopt
tover ik met mijn zintuigen;
Een ogenblik ben ik een luie duim
die vastzit in een jampot; de verplichte
kindergril klopt op een deur
reeds lang voor kamperfoelie gesloten.

Maar ik ruik de rozen nog,
zie de streep licht dwars over de vloer,
hoor het geraas van een vergeten oorlog,
voel de contouren van een gezicht
niet langer het mijne.

Momentarily

I live on time warps, I learn
to photograph smiles that freeze
on the long haul of a memory;
an iris that turns crimson
at the first tremor of evening;
a fly in a balloon glass
buzzing for a kill; the rash
breaking over my skin,
creased under the strain
of a fever, this spring.

And when nothing clicks
I play tricks with my senses;
Momentarily I am a lazy thumb
stuck in jar of jam; the incumbent
child's whim knocking at a door
long closed on the honeysuckles.

Still I smell the roses,
see the chink of light across the floor,
hear the din from a forgotten war,
feel the conours of a face
no longer mine.

[De Tweede Ronde 1997, nummer 3]

Voorwoord

Dit (op Rusland gerichte) Herfstnummer is extra vol, terwijl het toch maar vijf rubrieken telt. *Nederlandse poëzie* ontbreekt, voor het eerst in achttien jaar, en *Nederlands proza* bevat weliswaar Nederlands proza, maar de drie bijdragen zijn van auteurs die hun oorsprong kunnen herleiden tot (Groot-) Rusland: Jan Hontscharenko beschrijft een ruziënde erehemel voor Russische auteurs die dramatisch wraak nemen op Stalin; Theodor Prudon roept een wereld op van anarchistische rebellen in de tsarentijd; Sana Valiulina, die van Tataarse afkomst is maar Russischtalig werd opgevoed in Estland, vertelt een dramatische episode uit haar schooltijd in Tallinn. In *Light Verse* hebben alle Nederlandse bijdragen (van Criens, Drs. P, Patty Scholten en Ivo de Wijs) iets te maken met Rusland, maar het *pièce de résistance* van deze rubriek - en een belangrijke primeur - is Hans Bolands vertaling van Poesjkins blasfemisch-scabreuze schertsepos ‘Gabriëlade’, waarvan Poesjkin het auteursschap moest ontkennen om niet bij de tsaar in ongenade te vallen.

In *Essay* wordt het Multatuli-museum vergeleken met dat van Poesjkin, ook door Boland; Irina Grivnina draagt een bevlogen artikel bij over de Oberioeten, een avantgarde-groep in de jonge Sovjet-Unie (Charms, Olejnikov, Vvedenski, Zabolotski, op één na ten offer gevallen aan de terreur van het regiem). De laatste is ook aanwezig in *Vertaald proza*, met een beklemmend verslag van zijn gevangenschap en deportatie. Van Marina Tsvetajeva publiceren we een opvallend egodocument, haar beschrijving van een dichteressenavond in 1921, bij welke gelegenheid zij het waagde een gedicht te besluiten met ‘Ja, hoera! - Voor de Tsaar! - Hoera!’ Van Zamjatin publiceren we de herinneringen aan Aleksandr Blok. Het overige proza, van Avertsjenko, Boelgakov, Charms en Sjoeksjin, staat in het teken van Ruslands absurdistische humor.

In *Vertaalde poëzie* schenken we aandacht aan diverse Russen die in Nederland nog onbekend zijn, met name Brjoesov, Kibirov, Lipkin en, opnieuw, Zabolotski (noten bieden waar nodig informatie); ook de veel vertaalde Russen (Achmatova, Blok, Brodski, Jesenin en Pasternak) ontbreken niet. Maar het hoogtepunt vormt Marina Tsvetajeva, die met 26 gedichten (in vertalingen van Fondse, Stoffel, Berg & Wiebes) is vertegenwoordigd: een kleine bundel. De voorplaat danken we aan een schilderij van Malevitsj, die tot de kring van de Oberioeten behoorde. Gastredacteuren van dit met zorg gecomponeerde nummer zijn Madeleine Mes en Anne Stoffel.

Redactie

Nederlands proza

Hoger sferen
Jan Hontscharenko

‘Wie kan in Rusland gelukkig zijn?’ riep Nikolaj Sergejevitsj Nekrasov. Het was de titel van z'n gedichtencyclus waar hij tot aan z'n dood aan had gewerkt. En het liet hem niet los. ‘In mij zal slechts een vloekwoord opwellen dat doelloos verstomt,’ bulderde hij er achteraan en liet een paar vloeken van zijn lippen komen. Daarmee beantwoordde Nekrasov aan het imago dat hij had in de kringen van z'n tijd: de dichter van wrok en woede.

‘Ik heb Rusland verlaten. Maar in Parijs werd ik pas echt droevig en ongelukkig,’ zei Ivan Aleksejevitsj Boenin op zwaarmoedige toon. Hij sprak meer in zichzelf dan tegen een van de Aanwezigen. Nog steeds vroeg Boenin zich af of hij, nadat hij de Nobelprijs voor literatuur had gekregen, alles bereikt had wat hij kon bereiken.

‘Rusland was een beerput, maar emigratie was erger. Ik stierf in Parijs in eenzaamheid, als een arme luis,’ merkte Jevgeni Afanesjevitsj Zamjatin op. Hij klonk verdrietig maar niemand scheen hem te horen, verdiept als men was in eigen gedachten. Het bleef een poosje stil in de sferen totdat Vsevolod Michailovitsj Garsjin de aandacht vroeg. Hij reageerde fel op Zamjatin.

‘Beerput zegt u? Was ik maar in Parijs gestorven, in zo'n wereldstad, zo'n walhalla van geestverwantschapsgenot, had ik maar de kans gekregen me daar te ontwikkelen! Liever verbannen dan te kreperen in zelfmoordenaarsland, liever was ik geen Sovjetschrijver, was ik kwaadschiks ontworteld in plaats van die ellendige trap af te donderen en m'n nek te breken. Waar was dat? Verdomme, ik weet het niet meer. In Charkov? M'n God, wat haatte ik die stad! Ik haatte verdomme alle steden en dorpen in de Sovjet-Unie!’

Lev Nikolajevitsj Tolstoi kwam naar voren en richtte het woord tot Garsjin. Iedereen hield zich muisstil. Men had een groot ontzag voor Tolstoi die zijn charisma niet had verloren. De tirade van Garsjin was niet mis. Wat ging Tolstoi daarop zeggen?

‘Nou, nou, kom Vsevolod Michailovitsj,’ sprak Tolstoi, ‘u hebt een schitterend oeuvre nagelaten, u bent een parel in ons lyrisch realisme.’

‘Dank u, Lev Nikolajevitsj,’ fluisterde Garsjin, ‘m'n allerdiepste dank, dit is een groot compliment. U weet niet hoeveel het voor

mij betekent.' Garsjins stem was fleemzacht geworden. Hij bukte uit dankbaarheid zo diep dat het leek of hij de laarzen van Tolstoj wilde gaan kussen. Bijna viel hij opzij. Na z'n dood had hij z'n wankel evenwicht, dat hem eigen was sinds hij ernstig begon te drinken, behouden. Hoewel hij nu geen druppel meer dronk, werd hij nog steeds geplaagd door duizelingen, kortademigheid en barstende hoofdpijn, en kon hij nauwelijks meer zuurstof uit de lucht halen. Maar wel had hij duidelijk gehoord dat Tolstoi zijn werk had geprezen. Tolstoi's woorden ontroerden hem tot diep in het hart, want zelf had hij zich z'n leven lang miskend gewaand.

Michail Afanasjevitsj Boelgakov riep: 'Ik ben nooit in het buitenland geweest! Ik mocht van die vervloekte Stalin niet rondreizen buiten onze grenzen!'

Zamjatin antwoordde: 'Mijn vriend, lieve Misja, hoe vaak moet ik je nog zeggen, je hebt echt niets, totaal niets in het buitenland gemist, niets!'

De Aanwezigen keken wat meewarig naar Zamjatin die er bleek en vermoeid uitzag. Toen hij nog leefde kon men genieten yan zijn spitsvondigheden waarmee hij, oorspronkelijk een ijsbrekerbouwer, de slaafse verveling uit de Russische literatuur verdreef. 'Onhoorbaar oorverdovende knallen' klonken toen op. Zamjatin schreef baanbrekend proza, hij hanteerde originele stijlfiguren die evenwel geen wortel hadden geschoten in de literaire traditie. Zamjatin was in Praag, Berlijn en Parijs gaan dolen, dan verlies je je invloed.

'Geachte kameraad Josif Vissarionovitsj Stalin,' schreef Zamjatin in een brief met het verzoek om te mogen emigreren omdat z'n proza in de Sovjet-Unie werd verboden, 'mij als schrijver de mogelijkheid tot schrijven te ontnemen, betekent niets minder dan de doodstraf.'

Stalin liet hem gaan.

'Niets gemist?' zei Boelgakov en werd witheet van woede nu hij eraan terugdacht hoe hij zich had gevoeld in de beklemmende crisissfeer van Moskou destijds. 'Waarom heeft Stalin mij niet laten gaan? Waarom jou wel?'

Dat had Zamjatin zelf ook nooit begrepen, trouwens niemand van de Aanwezigen.

'In plaats van mij te laten gaan, promoveerde Stalin mij tot regisseur, verdomme, mijn dwangarbeid bestond eruit om acteurs te voeden met teksten. Al m'n ideeen hebben ze de bodem ingeslagen, die zuiplappen! Het was een ramp! Dit lot heeft me gewurgd!'

Boelgakov, die in z'n leven de beminnelijkheid zelve was, maakte een obsceen gebaar naar de Aanwezigen, die hier overigens niet van schrokken. Het kon ze allemaal niet veel schelen.

Plotseling verscheen Nikolaj Vasiljevitsj Gogol. Het genie kwam niet vaak op bezoek, maar wanneer hij kwam had hij een dringende reden: trek in een hapje. Gogol hield van kaviaar, gekookte aardappels in blokjes vermengd met gehakte ui, bouillon en mosterd. Dit alles stond altijd voor hem klaar.

'Het schrijnt mijn ziel,' zei Gogol plechtstatig, 'te horen dat u, Michael Afanasjevitsj, mijn meest waardige opvolger in het door ons allen geliefde groteske genre, zich beklaagt. Uw beklag lijkt mij onterecht, want uw bewerking van mijn "Dode zielen" was fantastisch, werkelijk briljant. Ja, het was het beste wat ik ooit in het Moskouse Kunsttheater heb gezien!'

'Ik ben bijzonder vereerd, dank u, Nikolaj Vasiljevitsj,' zei Boelgakov. Hij wist dat het genie zelden een compliment gaf. Maar Boelgakov voelde een geniepige ondertoon. Complimenteerde die sluwe Gogol eigenlijk zichzelf niet? Vroeger had Boelgakov hem grenzeloos bewonderd, hem als z'n mentor beschouwd. Aan deze bewondering had hij voldoende uiting gegeven in z'n posthuum gepubliceerde dagboeken (een kwart eeuw na z'n dood) onder de titel 'Manuscripten verbranden niet', maar nu was die bewondering tanende. Het was hem niet bevallen dat hij jarenlang onder Gogols grafzerk had gelegen. Zijn derde vrouw Jelena Sergejevna Boelgakova had de zerk van Gogols verjaarde graf opgekocht en die op zijn graf gelegd. Lief van haar, maar dat had ze niet moeten doen. Onder een grafzerk van iemand anders liggen, hoe magistraal en inspirerend die persoon ook is geweest, daarmee verlies je je eigen persoonlijkheid.

Gogol at z'n buikje rond, boog bij wijze van afscheid als in een commedia dell'arte voorover naar de Aanwezigen en verdween even plotseling als hij gekomen was.

Een nieuwsgierige Aanwezige wilde hem nog iets vragen maar hij was te laat. Laat geworden, dat gold ook voor de sferen: bedtijd. De Aanwezigen warrelden uiteen, nauwelijks raakten ze hun kussens of ze zonken in een droomloze slaap weg.

De volgende dag trad de geschuilnaamde Aleksej Maksimovitsj Gorki naar voren. 'Om terug te komen op ons gesprek van gisteren,' zei hij, 'vergeet niet dat onze vriend Zamjatin naar het bui-

tenland mocht vertrekken mede dankzij mijn bemiddeling.'

Gorki werd meteen door iedereen weggehoond. Gorki schrok en begreep niet van hem overkwam. Hij plukte angstig aan z'n snor en voordat hij kon wegvluchten kreeg hij een vuistslag. Hij liet zich op de grond vallen en bleef daar liggen als een geslagen hond. De Aanwezigen schoten in de lach. De dichter Osip Emiljevitsj Mandelstam, die zich vandaag goed voelde, trok z'n broek uit, liet schaamteloos zijn achterste zien, drukte dat boven op Gorki's snor, en toen hij z'n broek weer optrok, lag er in de vorm van een dikke komma een drol op Gorki's gezicht, een drol zwart als het brood uit het gevangeniskamp Voronzjev, waar Mandelstam uitgehongerd en geestelijk geknakt overleed, terwijl hij Gorki had gesmeekt hem te helpen, onschuldig als Mandelstam was, slachtoffer van politieke terreur, al had hij in een gedicht een nauwelijks leesbare parodie op kameraad Stalin gemaakt, waarin hij het woord kakkerlakken mooi metaforisch had gebruikt. Dat was in z'n geliefkoosde vrije versvorm metrisch verantwoord, maar helaas werd de beeldspraak voor hem fataal: arrestatie en verbanning waren het gevolg.

Gorki bleef bedwelmd liggen. Hij veinsde deze bedwelming in een poging niet nog pijnlijker te worden vernederd. Vaaglijk op de achtergrond hoorde hij een Aanwezige een fluim wegspugen onder de woorden: 'Boerenpummel, lakei van Stalin, uch!'

En hoewel Gorki nooit enige academische opleiding had gehad, herinnerde hij zich de Latijnse spreuk 'Homo Homini Lupus', ofwel: mensen gedragen zich tegenover elkaar als wolven. Zelfs als ze dood zijn, dacht Gorki.

Boelgakov, die met genoegen het hilarische incident van Gorki en Mandelstam had geobserveerd, verhief weer z'n stem. 'Geef toe,' zei hij tegen Zamjatin, 'Stalin had mij beter het land uit kunnen laten gaan. Jij hebt je in je Europese dooltocht even miezerig gedragen als je eigen hoofdpersonage in je "Wij": dat gemuilkorfde nummer van je, D-503.'

'Hoe bedoel je?' vroeg Zamjatin verbouwereerd.

'Je leefde in een stolp. Al m'n brieven heb je onbeantwoord gelaten.'

'Mijn lieve Misja, ik was gedeprimeerd, zo sterk dat ik geen woord meer op papier kon krijgen. Trouwens, jij schreef alleen maar over jezelf. Die brieven waren wel voor mij bestemd maar in feite aan jezelf geadresseerd.' Zamjatin kreeg zowaar wat kleur op z'n wangen.

Boelgakov werd weer kwaad. ‘Onzin!’ schreeuwde hij. ‘Ik had zo graag je koffer willen bewonderen voordat je wegging.’

Alexander Ivanovitsj Herzen, de kosmopoliet die in eigen land voor een Duitser werd aangezien, begon te lachen om de opmerking die van Boelgakovs lippen kwam.

Gorki ontwaakte uit zijn geveinsde bedwelming. Hij wierp de drol weg en riep alsof hij weer de voorzitter was van de Schrijversbond, steunend op de herautstaf van Stalin: ‘Jij, Herzen! Jij hebt uit zelfverheerlijking gelogen in je autobiografie “Feiten en gedachten”. Je loog dat toen je in Londen aankwam in het jaar 1852, ja, ik weet het precies, de stad in mist was gehuld. Zo'n detail springt als een splinter in m'n oog. Ik heb het nagekeken, volgens de weerberichten van die dag was er geen spoor van mist te bekennen in Londen. Het was een nevelloze dag, Herzen! Je hebt ons een rad voor ogen willen draaien met je kosmopolitisme.’

‘Ach, zulke kleine dingetjes,’ mompelde Herzen en proefde wat van Gogols kaviaar.

‘Veinzer van feiten, het ei veinst rondheid,’ grinnikte Velemir Vladimirovitsj Chlebnikov die algemeen als idioot werd beschouwd en er dus niet voor terugschrok met een idioot commentaar op de proppen te komen.

‘Veters fabriekspijphoog geregen door de bedelende schoenen van Rusland vluchten in de korst van de aarde, winden knarsen tussen Ruslands tanden, haar mond haar tweede kont,’ ijlde Chlebnikov in z'n eigen onnavolgbare stijl.

Hij kreeg een mep van Tolstoi en hield zich stil.

Gorki applaudisseerde. Toen Tolstoi in z'n leven ooit een oorvijg had gekregen van een jonge kunstenaar, schreeuwde Gorki woedend: ‘Weet u wel wat u doet? U slaat Ruslands grootste schrijver!’

‘Daarom juist!’ was het antwoord.

Kennelijk had Tolstoi hier een lesje van geleerd en gaf hij nu gemakkelijker iemand anders een oorvijg dan dat hij die zelf kreeg.

Gorki nam het woord: ‘Toen u voor het eerst niesde, Lev Nikolajevitsj, toen voer er een groot geluksgevoel door heel Rusland heen, dat tot op de dag van vandaag voortduurt, weet u dat? Als kind was u al klassiek! Rusland had u nodig om het land uit het analfabetische moeras te halen.’

Niemand zei wat. Ook Tolstoi zweeg. Hij reed nu liever op een van z'n paarden rond in z'n eigen berkenbossen bij z'n landgoed

Jasnaja Poljana dan naar de slijmerige Gorki te moeten luisteren.

‘Toe,’ vervolgde de slijmbal, ‘vertelt u nog eens de droom die u had over de lege laarzen die u zag lopen over een verlaten besneeuwde vlakte. Dat vond ik een metafoor van het naar de afgrond marcherende Russische volk.’

‘Nee,’ zei Marina Ivanovna Tsvetajeva die zich na haar droeve zelfmoord doorgaans op de achtergrond hield, maar nu uit haar schulp kwam, ‘alsublieft, zegt u iets over de liefde, ik verzoek u, Lev Nikolajevitsj, vertelt u iets over uw personage Anna Karenina,’ smeekte ze bijna.

Tolstoi streek op geirriteerde wijze langs z'n lange grijze baard en verdween tot schrik van iedereen - whoesj, weg was Tolstoi, als een afgeschoten katsjoesja-raket.

‘De innerlijke woordenvloed van Anna die voorafgaat aan haar dood...’ sprak Tsvetajeva onverstoord en dromerig.

‘Ja, die monoloog heb ik niet kunnen overtreffen,’ zei de geschuilnaamde Andrej Nikolajevitsj Bjelyj. ‘Anna's gedachten slaan verschillende richtingen in, ze schieten dwars door elkaar heen en raken het spoor bijster.’

‘Ze stort zich voor de trein, hopla!’ zei Tsvetajeva met enige irritatie in haar stem. ‘Geen touw aan een balk gehangen ergens in een achterafdorpje, zoals ik dat heb gedaan, nee, Anna koos voor een bloederige, afstotelijke, onooglijke, dood.’

Alle Aanwezigen zwegen uit respect voor de emotioneel geworden dichteres.

‘Iedereen hier,’ vervolgde Tsvetajeva. ‘Ja, u en u!’ prikte ze met haar wijsvinger rond, ‘u bent het toch met me eens dat Anna's liefde voor graaf Vronski gefrustreerd was. En Vronski was een ploert!’

Tsvetajeva voelde zich onwel worden, huiverig als ze was voor ploerten die ze teveel op haar weg had gekregen.

Bjelyj, die nog steeds verliefd was op Tvetajeva en met tintelingen naar had geluisterd, viel haar bij: ‘Ach, onze liefste Anna, dat zij nog steeds in onze zielen leeft, dat ontroert mij. Marina Ivanovna, ook u weet dat Anna zich voor de trein wierp precies op de plek waar ze eerder ooggetuige is geweest van een dramatisch ongeval, de trein reed toen een stukje achteruit en doodde een passagier, een pikant toevallig ongelukje dat je wel even door Tolstoi onder de neus werd gewreven. Zeker, u hebt gelijk, Marina Ivanovna, Vronski was een ploert!’

‘Maar welke reden had Anna voor haar zelfmoord?’ vroeg de criticus Vassiarion Grigorjevitsj Belinski, die gedoogd werd door de Aanwezigen, meer niet. Omdat z'n aura gering was als het staartje van een rat luisterde niemand naar hem.

‘Wie is eigenlijk de grootste onder ons?’ vroeg Boenin plotseling.

‘Tolstoi is de grootste!’ riepen enkele Aanwezigen in koor.

Mandelstam drong zich naar voren. ‘Roem!’ schreeuwde hij. ‘Wat is roem? De heldere stoplap op een oud pak van een tenor.’

Joeri Karlovitsj Oljesja zwenkte binnen en schreeuwde bijna z'n longen uit: ‘Succes is een laakbaar voorrecht dat bloed verandert in pis!’

Begrijpelijk dat hij dat riep. Zijn roman ‘Afgunst’ liep dusdanig goed dat hij op het matje werd geroepen door Stalins tuchtcommissie.

‘Uw thema, kameraad Oljesja, deugt niet,’ werd hem verteld. ‘Bent u gek geworden? U beschrijft de steriliteit van de Sovjet-communistische gemeenschap. Wat een waanzin! Dat boek van u moffelen we weg in ons staatsarchief met vunzige, contrarevolutionaire uitspattingen!’ aldus deze commissie.

‘Pis! Pis! Meer is het niet!’ schreeuwde Oljesja blind in het rond en warrelde met z'n benen in een knoop de verte in.

Mandelstam werd opstandig, het schuim stond op z'n lippen. Hij begon de Aanwezigen de huid vol te schelden.

‘Addergebroed!’

‘Osja,’ fluisterde Tsvetajeva die hem probeerde te beschermen.

Mandelstam hoorde haar niet, hij maakte aanstalten om z'n gulp te openen en op Teffi te gaan pissen. Op dat moment schoot een bliksemschicht door het achterland van de sferen en uit een verblindend licht trad een silhouet naar voren. De spanning was om te snijden. Was nu eindelijk de Messias gekomen?

Het silhouet tekende zich af. Een verschijning werd zichtbaar. Het was niemand minder dan Stalin, kerngezond. Hij droeg z'n gevreesde uniform en had een zweep bij zich waarmee hij als een leeuwentemmer op de ruggen van de Aanwezigen begon te slaan, ook op die van Gorki en andere hielenlikkers.

‘Jullie noemen je schrijvers? Uitschot, dat zijn jullie! Kom hier, Bjelyj, vertel me eens wanneer de komma is uitgevonden!’

‘Eh... de k-k-komma?’ stotterde Bjelyj verschrikt.

‘Ja, kom, snel!’ schreeuwde Stalin met geheven zweep.

‘Eh... k-k-kort na de uitvinding van de boekdruk-k-k-kunst, rond 1450.’

‘Jij, Mandelstam, wat symboliseert de komma?’ vroeg Stalin en liet z'n zweep knallen.

‘Eh... ritme in een zin?’ antwoordde Mandelstam vertwijfeld, angstig geworden voor het monster dat hem eerder had verslonden. Die hele komma kon hem niets schelen.

‘Fout!’ schreeuwde Stalin woedend. ‘Debiel! Dat was een fout antwoord! Godverdomme, fout!’ Stalin wilde weer met z'n zweep uithalen.

Boenin wierp zich in de strijd. ‘De komma,’ zei hij in alle ernst, ‘symboliseert grammaticale structuur, het geeft het onderscheid aan tussen een beperkende en een uitbreidende betrekkelijke bijzin. Maar hoe bent u eigenlijk in onze sferen doorgedrongen?’ durfde Boenin te vragen.

Stalin knalde z'n zweep met satanisch genoegen lukraak in het rond. Maar lang mocht de massamoordenaar niet genieten van de intimidatie die van hem uitging. Door Boenins woorden beseften de Aanwezigen dat Stalins aanwezigheid een belediging van hun intelligentie was. Ze overwonnen hun angst en wierpen zich boven op hem, Boelgakov en Mandelstam voorop. Ze beten zich als wolven in hem vast. Binnen enkele sekonden werd Stalin met zweep en al aan stukjes gereten. Deze stukjes losten als stof op in de sferen, maar toch bleef er iets over, het was ontastbaar, iets vaaglijks was ontsnapt en dat scheen precies op Moskou af te wentelen.

Vuur
Theodor Prudon

Vorst Dmitri had hij eenmaal gezien. Dat was toen hij met zijn vader vlees kwam brengen. Hoewel het hoogzomer was, krulden uit de schoorsteen van de datsja dikke rookpluimen. De vorst stond bovenaan de traptreden met een rood hoofd te schreeuwen naar een knecht die naar de stallen holde.

‘Verdomme, kerel! M'n paard!’

Zijn mond ging schuil achter een snorbaard en op zijn hoofd droeg de vorst een klein hoedje met een veer.

Nadat ze hun vracht gelost hadden bij de dienstingang, hing Anton de eetzak aan de halster van het paard. Vader raakte in gesprek met de kok. Juist hoorde hij hem zeggen: ‘Barbeel? Nee, ik ben geen visserman,’ toen Antons aandacht getrokken werd door een zachte stem die zong. Een piano begeleidde haar. Vader wees omhoog: ‘De vorstin.’ Het was op de eerste etage, waar de deuren naar het balkon wijd openstonden. Vitrage belemmerde het zicht naar binnen.

De laatste pianotoon zonk weg, haar stem zonk mee. Een jonge vrouw duwde de vitrage opzij. Ze liep naar de balustrade en tuurde in het droefzwarte van het bos, of ze er iets zocht. Vervolgens keek ze naar beneden, naar hem. Anton was sprakeloos en hield zich vast aan de halster. Een witte jurk afgezet met kant omspande haar tengere figuur. In het lange, blonde haar en op haar schouders witte strikken en om de hals een parelsnoer. Een loodbleek gezicht met grote, ernstige ogen. Ze moest wel erg rijk zijn om zo treurig te kijken. Vader kwam ertussen: ‘Kom, Anton! Opstappen!’ Anton klom op de bok. Toen hij opnieuw opkeek was ze verdwenen.

Even verderop zei vader schertsend: ‘De vorstin heeft geloof ik een oogje op je.’

Het vuur moest hem van buitenaf opwarmen. Zo is een hagedis, dacht Anton. Diep vanbinnen zat het koudvuur, de angst en het voortdurende verlangen naar de schaduw van de schulp.

Vader zat vol vuur en kracht. Zwetend, luid zingend, het roodnatte mes in de hand, sneed hij met enorme halen het nog warme

vlees in stukken. Vader slachtte voor iedereen die maar levende have meebracht. Het vlees en hij begrepen elkaar feilloos. Zijn hand streelde de ruwe beestenkoppen en krabbelde achter de oren alsof hij zeggen wilde: ‘Ik zal m'n best doen en het niet erger maken dan het al is.’

Vaak verafschuwde vader de eigenaren.

‘Kijk die eens,’ zei vader, terwijl hij Anton aanstootte en knikte naar een zwaarlijvige boer die verderop met de handen op de rug heen en weer ijsbeerde. ‘Als hij niet krijgt wat hij wil, gaat hij zelf prutsen met een bot mes.’

Vader trok een slachtmes van de beugel aan de wand. ‘Tsjiet!’ Hij haalde het mes over de wetpriem en tastte met zijn ogen behoedzaam het lichaam af naar waar het bloed dikker stroomde.

Op een keer duwde vader hem onverwacht een mes in de handen, terwijl een schaap gereed stond.

‘Nou jij, Anton.’

Anton verstijfde en liet het mes uit zijn hand vallen. Het kletterde op de tegels en ontzet keek hij naar vader. Maar vader glimlachte en zijn grote, gespierde hand aaide hem over de kruin.

‘Ga maar lekker zingen, jongen,’ zei vader, en gaf Anton een zetje in de rug ten teken dat hij gaan kon.

Anton holde naar de kerk. In een schemerhoekje haalde hij het verfrommelde bundeltje tevoorschijn. Hij zocht de liederen op die de pope hem had opgegeven. Langzaam kwam hij tot rust. Zijn stem kreeg iets van een galm. Het was alsof een vreemdeling meezong. Tegenover hem aan de wand hing de ikoon met de Moeder Gods. Ze had een zwarte hoofddoek om en drie brandende kaarsen in haar hand. Ze keek neer met een verstolen glimlach om haar mond. Hij verstomde. Haar gezicht scheen te zeggen: ‘Jij bent de grootste bangerik die ik ken’.

De anarchisten geloofden nergens in. Zij, Kolja en zijn mannen, zaten ergens verscholen in de dichte wouden die achter de stad begonnen. Ze leefden van moord en roof. Anton vroeg de pope wat anarchisten waren.

‘Heidenen, mijn zoon. Ze hebben God en onze lieve tsaar in de steek gelaten.’ Vragend keek hij naar de plafondschildering, waarop de tsaar knielde voor de troon van God. God keek Anton aan met dezelfde, droeve blik als de vorstin. Kon God ook bang zijn?

De jachtopzieners van de vorst maakten fel en begerig jacht op

Kolja's bende. Maar veel succes hadden ze niet, ook al loofde de vorst een onnoemelijk bedrag uit. Toch grepen ze er een keer één. Ze wilden hem ophangen aan een vleeshaak in de slagerij. Maar vader, die in het diepste geheim zaken deed met Kolja, riep uit: ‘Zijn jullie nou helemaal! Wat denken jullie wel van me! Hier wordt alleen vee geslacht!’

In het tumult dat ontstond, bonden ze de anarchist vervolgens vast aan de grote eik op het plein. De man was woedend en trapte met z'n blote voeten naar de pope, die hem de absolutie geven wilde, voordat Beras met de knoet zijn plicht moest doen. Anton rende naar de kerk en bad in stilte.

‘Gesneden tot lappen lillend vlees, dat heeft Beras hem,’ zei Miloka de postmeester naderhand tegen vader. Vader was niet gegaan.

‘Zo, zo,’ zei vader rustig, zonder op te zien van het vlees dat hij aan het uitbenen was.

Anton keerde de volgende dag terug naar de eik. Even onberoerd als voorheen stond de boom erbij. De schors bezaaid met donkerrode spatten, die Anton voorzichtig met z'n vingers aanraakte.

Vader maakte zich zorgen over het slachten voor Kolja. Hij drukte Anton nog eens op het hart nooit zijn mond voorbij te praten. Dat ze anders naar Siberië zouden worden verbannen. Siberië, het klonk of in die verloren ijsvelden de messen scherp rechtop in de sneeuw stonden.

Kolja's mannen klopten in het holst van de nacht aan met een varken of een schaap. Vader slachtte dat dan en bracht het vlees de volgende avond naar de afgesproken plaats, waar hij het restant van het geld ontving.

Als vader terugkwam, schudde hij het hoofd en zei meewarig: ‘Plunderen en moorden kunnen ze, maar een varken slachten...’

Het geld van Kolja was echter onmisbaar. Ver in het oosten was een oorlog verloren en de wanhopigsten kwamen in opstand. Het slachtvee raakte op. Soms gingen er zoveel dagen voorbij dat het leek of vaders messen voorgoed onaangeroerd aan de beugel zouden blijven hangen.

Het was een lenteavond. Een in stukken gehakt varken lag verpakt in bruin papier in de slachtschuur te wachten om naar Kolja gebracht te worden. In huis kroop vader op zijn knieën over de

houten kamervloer, zuchtend en steunend. De pijn stak in vaders rug. Soms toonde de pijn zich even genadig en dan dronk vader gauw wat water, want water was zijn redding. Dit kon zo uren voortgaan tot hij het kleine, zwarte steentje uitplaste. Sommige steentjes waren doorweven met bloedkleurige adertjes. Naast vaders bed stond een pot vol van die steentjes. Ze waren ruw en rond. Vader zei wel eens voor de grap: ‘God schiep de aarde en je vader leverde hem de stenen.’

In het poephok hing ook altijd een zeef met handvat aan de wand, waardoor vader pieste.

Buiten trok de avond z'n zwarte overjas aan, terwijl binnen vader nog altijd door de kamer kroop. Op gedempte toon riep hij Anton. Vader lag op de vloer, zijn hoofd rustte op de onderarmen. Anton hurkte naast hem.

‘Kolja wacht op me bij de kruising van Rodnitsa. Een uur na het invallen van de duisternis. Neem het vlees en de kar.’

Eerst verbluft, daarna angstig drong het tot Anton door: o God, laat dit toch niet mogelijk zijn! Maar God liet het toe, want vader kreunde:

‘Doe het! Doe het, jongen!’

Daarop werd vader weer uitgeleverd aan de pijn, hij ving aan te steunen. Verloren zat Anton er naast. Ik ben de zoon, in de naam des vaders, zei hij bij zichzelf.

Hij moest langs moeder in de keuken. Zo onschuldig mogelijk probeerde hij haar aan te kijken.

‘Hoe is nou met 'm?’, vroeg ze.

‘Hetzelfde,’ zei hij en pakte zijn jas.

‘Waar ga je nog heen?’

‘O niets, kijken naar de maan.’ De volle maan kleefde aan een wolkenloze hemel.

‘Hm,’ zei ze, maar liet haar ogen van hem los en ging verder met schoonmaken van de bloedkuip.

Geruisloos wist hij de kar en het vlees uit de schuur te krijgen. En zonder een sterveling tegen te komen, bereikte hij het pad dat achter het landgoed van de vorst naar het bos liep. Het landhuis rustte in een grof gerasterde glans van loodblauw. Achter een paar vensters sluimerde een zwak schijnsel. Hij herinnerde zich wat Miloka, die op goede voet stond met het personeel van de vorst, deze morgen gezegd had in de slagerij. Het waren verpletterende woorden. De vorst was met een boot het meer op gegaan, zoge-

naamd om te vissen. In werkelijkheid haalde hij aan de andere oever één van zijn liefjes op om er zich de verdere dag mee te verpozen. Pas laat in de avond zou de vorst terugkeren.

Anton trok de kar het bospad op. Hier begonnen de uitgestrekte bossen van de vorst. Meer dan tweehonderd kilometer in oostwaartse richting. Op sommige percelen had geen mens ooit een voet gezet.

De nachtelijke nevel lag al over het vochtige pad. Het koude schijnsel drong in het kreupelhout en viel voor hem op boomwortels en donkere plassen. Een uil riep in de diepe stilte. De zware boslucht legde zich als een arm om Anton heen. Hij huiverde. Wat moest vader ook met die Kolja. Stommelingen waren het...

Hij schrok op toen één van de wielen door een kuil rolde. Het hele bos kon het horen, zover droeg het. Tussen de bomen klonk een klakkend geluid, waarna het weer stil werd. Toen klakte het nogmaals. En opnieuw werd het stil. Silhouetten van stramme gedaanten, het bos zat er vol mee, waar je ook keek. Daar gistte het, er bewoog iets. Een uil vloog laag over de grond. Het leger van Kolja lag op de loer. Een bos was geen plek om je te verbergen. Ogen waren er overal. Flikkerende vlammetjes, vuurpuntjes die verdwenen in het niets. Kon hij hier het vlees niet van de kar gooien en terugkeren? Waar bleef die eik van Rodnitsa? De oeroude boom, met een tak die over het pad heenboog als de gespreide hand van een reusachtige arm, stond vlak voor de kruising.

Het pad verbreedde zich. Hij liep opeens in het volle schijnsel. Achter hem hobbelde en trilde nog steeds het vlees op de kar. Kon hij het maar weer levend maken en het varken de weg verder afsturen. Hij zou het beest zeggen: ‘Loop tot aan de eik en zeg Kolja dat hij je zelf maar slacht.’ Kon Kolja echt niet slachten? Kolja doodde toch? Misschien probeerde hij het leed van de mensen niet erger te maken dan het al was. Vreemd genoeg voelde Anton zich opgelucht. Misschien was die Kolja helemaal niet zo'n slechterik als wel verteld werd.

Maar nauwelijks had hij het gedacht of er kraakte iets in het kreupelhout. Het kwam naderbij. Voor hem stapte een donkere, niet erg grote gedaante uit de struiken. Anton bleef staan. De figuur trad de kring van maanlicht binnen, gaf zijn jongensgezicht bloot. Ogen glinsterden. Een boerenpet op het hoofd. Onder de klep, net boven de linkerwenkbrauw begon een litteken. Het liep door tot op z'n wang. Het vormde een spierwitte sikkel die uit het

blauwe gezicht sprong. In zijn handen lag een zwaar geweer. Een bandelier met patronen hing om zijn schouder en op z'n heup bungelde een lang, glimmend mes.

‘Kijk eens, Chiva, wat we hier hebben!’ riep de sikkel.

Nu pas begreep Anton dat de weg naar achteren was afgesneden. Hij draaide zich om. De ander was kleiner en magerder en droeg een panamahoed. De sikkel kwam dichterbij, ging vlak tegenover Anton staan. Anton liet de dissel van de kar uit zijn hand vallen en staarde in het zwarte gat van de geweerloop.

‘Ben jij het vleesmannetje?’ zei de sikkel.

Met zo'n loop kon je zeggen wat je wou.

‘Ben je je tong verloren?’ vroeg de sikkel.

Antons stem weigerde ook maar iets over de lippen te brengen.

‘Ze hebben een idioot gestuurd! Ha, ha!’

De jongen achter hem lachte vrolijk mee. Langzaam bewoog het zwarte gat naar zijn ogen. Anton deinsde terug, waarbij de sikkel elke stap volgde en de loop iedere keer zijn voorhoofd aanraakte.

‘Idiootje, idiootje, wil je een snoepje van je grootje!’, zong de sikkel vrolijk.

De duim spande de haan van het geweer met een scherpe klik. Het drilde Antons hoofd in. Hij verloor zichzelf, schokte en beefde.

Opeens riep sikkel uit: ‘Vuur!’

Anton maakte een sprong naar achteren, viel. Het was alsof hij in een zwart ravijn tuimelde, eindeloos diep. Hij wist zich nog te herinneren dat hij almaar dacht: zo is nou de dood, zo sterf je dus.

Het hield pas op toen hij zijn ogen opende. Hij lag tussen het kreupelhout en voelde een pijnlijke plek op zijn achterhoofd. Naast zich een kromme boom, een knoestige dikhuid waarvan de roodnatte hars over de schors kroop. Langzaam begreep hij wat er gebeurd was. Op het pad stond de kar, het vlees was weg, maar een klein bundeltje lag er voor in de plaats. Anton krabbelde overeind en onzeker zocht hij zijn weg naar de kar. Naast het bundeltje ging hij zitten, terwijl z'n hand over de buil wreef. Hij weigerde de roebels te tellen en stopte ze weg in z'n broekzak. Hij zou ze vader geven en er verder het zwijgen toe doen.

Toen hij het landgoed naderde, kwamen zwarte wolken overdrijven die met elke stap dikker krulden. Eenmaal op het landgoed zag hij de kolom steil omhoog wervelen en door de laatste, dunne bomenrij de oranje gloed oplichten. De datsja stond in brand! Hij

liet de kar achter en holde dwars door de bloemperken, over het gazon er naar toe.

Het huis stond in lichterlaaie. Zwarte figuurtjes renden wanhopig heen en weer, de armen naar de hemel geheven. De brandweerlieden rolden de slangen nog uit. Anton ging bij een klein groepje mensen staan dat zwijgend tussen de vijver en het prieel stond toe te kijken. Aan de linkerzijde van het huis lekten de vlammentongen al uit de ramen naar het dak. Het vuur maakte een vreemd, zwaar trommelend geluid.

‘Zijn er nog binnen?’ riep iemand.

‘Niet dat ik gehoord heb!’ schreeuwde een ander.

Dichter bij, onderaan de traptreden, dromde nu langzaam maar zeker het personeel met gebogen hoofden bijeen. Plotseling en eendrachtig keken ze omhoog. Zij hoorden het eerder, het aanzwellende geluid. Het kwam van één van de bovenste verdiepingen aan de rechterzijde, waar de vlammen op aanstormden. Er ging een siddering door het groepje. Een stem klonk op. Hij herkende haar. Ze zong boven de vlammen uit, minutenlang. Een lied vol heftige trillers. Antons ogen probeerden de vlammen te doorboren. Even in een flits, achter één van de vensters, meende hij de Moeder Gods van de ikoon te herkennen. Na een laatste, lange uithaal werd het stil. Knetterend en zuigend verteerde het vuur de stem.

Miloka vertelde de volgende dag dat vorst Dmitri niet was teruggekeerd, maar doorgereisd naar Petersburg.

‘Ze zeggen dat ze het zelf heeft aangestoken,’ zei hij tot vader, die bij het hakblok bezig was. ‘Je had het moeten zien branden, Joeri! Als een fakkel!’

‘Nou zal ik jou eens wat laten zien, Miloka,’ zei vader en legde het hakmes terzijde. Uit zijn broekzak diepte hij een rooddooraderd steentje op. Hij hield het tussen duim en wijsvinger dicht voor Miloka's ogen.

‘Dit is nou wat ze noemen een vuursteentje,’ zei vader.

‘Hoe kom je eraan?’ vroeg Miloka, die het aandachtig bekeek.

‘Uitgepist, tijdens de brand.’

Leen Tamm
Sana Valiulina

‘... en zag een auto voor het raam stoppen. Leen rende de trap af en deed de deur open - de boerderij was omsingeld. Zij was verraden. Schietend probeerde zij naar de zolder te vluchten, maar werd geraakt door een kogel, viel en verloor het bewustzijn. Tijdens het verhoor werd Leen gruwelijk gemarteld, maar ze zei geen woord, noemde geen naam. Dankzij haar moed en heldendom konden de Estse partizanen onder de leiding van de Communistische partij van de Sovjet Unie hun strijd tegen de Duitse bezetters voortzetten. Leen Tamm stierf, maar de herinneringen aan haar zullen eeuwig in de ziel van het Estse volk blijven voortleven.’

Alija zuchtte, rukte haar blik los van de volgekrabbelde a-viertjes en keek pas toen gekweld de zaal in. Ze voelde zich bevrijd en schaamde zich dood. Haar keel deed pijn, de verkrachte stembanden waren kurkdroog. De hele lezing had zij zorgvuldig haar ogen verborgen, maar haar stem... die warme vibraties toen zij over de kleine Leen vertelde, het ondervoede meisje met dunne witte vlechtjes dat met een busje verse melk door het bos naar haar zieke opa liep, door het bos waar zij zich tien jaar later met een mitrailleur achter de struiken zou verschansen, de stem moduleerde, macaber en dreigend, verraad, intonaties van wanhoop, gruwelijke martelingen; subtiele trillingen van de stem, dan dood en onsterfelijkheid, pure, hemelse trillers van een leeuwerik in de lente, en altijd de krachtige leidende hand van de Partij, de stem culmineerde in een plechtig klokgelui...

Over dit alles heen weefde de stem een broos, bijna doorzichtig spinneweb van ironie die Alija's gezicht moest redden.

Met haar ogen beschaamd neergeslagen, zag zij uit een ooghoek het hoge gelakte kapsel van de docente partijgeschiedenis: bij iedere dramatische wending in het leven van de Estse komsomolka Leen Tamm, en vooral wanneer Alija haar stem extra gevoelig liet vibreren om niet in lachen uit te barsten, begon het meelevend heen en weer te wiegen.

De zaal, inclusief de meest actieve komsomolleden keek halfslaperig, halfspottend, halfbegrijpend of helemaal niet. In de zaal

werd er geflirt, gefluisterd, geslapen, gelezen, huiswerk gemaakt... Tatjana Petrovna, docente partijgeschiedenis, kon tevreden zijn, de opkomst van de komsomolvergadering was zeer hoog. Het kon ook niet anders, want alle studenten hadden te horen gekregen dat er na de vergadering een controle plaats zou vinden... dan zouden de schapen zich mekkerend bij de nauwe deur verdringen om door twee potige kerels van het faculteits-komsomolbureau geteld te worden. Verdwaalde schapen, was er gewaarschuwd, werden op het matje geroepen.

Alija raapte haar papieren, die zij liefst meteen in een prullenbak zou gooien, bijéén en ging niet ver van het grote raam zitten. Het gelakte kapsel van Tatjana Petrovna, dat minstens twee keer zo groot was als haar hoofd, glansde in de lentezon; de sobere ‘partijplooien’ om haar mond werden verzacht door een glimlach die haar strenge gezicht bijna menselijk maakte. Ze had de reputatie een compromisloze communiste te zijn.

‘Je kan niet meer bij haar stuk,’ zei Tonja die naast Alija zat, ‘straks wil ze je nog lid van de partij maken.’

Tatjana Petrovna's gelukzalige glimlach richtte zich nu op Alija.

‘Kijk, kijk hoe ze je met haar ogen verslindt, het is niet pluis met al die partijdames die zogenaamd met de revolutie zijn getrouwd,’ zei Tonja veelbetekenend, en toen op een heel andere toon: ‘Ach, Alija, neem het toch niet zo serieus, iedereen doet het, beschouw het als een noodzakelijke kwaad waartegen je toch niets kan doen, het bespaart je een hoop ergernis, en bovendien hoef je je geen zorgen meer te maken over je examens partijgeschiedenis.’

Voor haar eerste examen partijgeschiedenis had Alija onvoldoende gekregen. In de gang was ze wanhopig in tranen uitgebarsten, volkomen overtuigd dat dit het begin van het einde van haar carrière en van haar hele leven betekende. Even kreeg de blauwe lentelucht de lijkkleur van het systeem - het was dichterbij dan ze dacht. Dat boezemde Alija een bijna mystieke angst in, gaf aan haar plotseling zwakke ledematen een godvrezende huivering. Was ze toch maar niet naar de kapper gegaan! Ze hadden haar nog gewaarschuwd: ‘Alija, ben je gek, nooit je haren laten knippen voor een examen, dan ben je ook je kennis kwijt.’ Natuurlijk vond ze het allemaal vreselijke onzin, heidense kletspraatjes van achterlijke provincialen. De stoffer van de kapster veegde Alijas lange donkerblonde lokken in de hoek, wat zou er toch met de haren van Samson verder zijn

gebeurd, vroeg Alija zich af, toen ze haar lokken bij een wit-zwart-rood-bruin hoopje zag gevoegd.

Wat er op haar bevrijd hoofd was overgebleven was licht, zacht en luchtig, door de zon en de wind doordrenkt. Alija vloog over de Moskouse straten, gevolgd door bewonderende, ongelovige mannenblikken. Charmant, absoluut charmant, verklaarde iedereen, je lijkt op een Française.

Tatjana Petrovna's bruine lokken waren omhoog gekapt en met lak aan elkaar geplakt. Haar witte blouse met kanten kraagje liet slechts een klein stukje van haar pezige hals zien. In een vaas, die op een tafel stond, waren een paar rode anjers gestoken. Ernaast lag een grijs, zeer dik leerboek partijgeschiedenis, ‘de baksteen’ genaamd. De zon scheen feestelijk door de hoge ramen, de sfeer was plechtig en ingetogen. Met neergeslagen ogen zaten de studenten zich voor te bereiden. Sommige meisjes hadden witte blouzes aan en bloosden. Vanuit haar plaats bij de rode anjers bekeek Tatjana Petrovna haar kroost met een strenge, doch liefdevolle blik.

Een voor een gingen ze tegenover Tatjana Petrovna zitten, Alija kon slechts hun achterhoofden zien. De enthousiast knikkende achterhoofden en Tatjana Petrovna waren het helemaal met elkaar eens. Het examen leek op een geanimeerd gesprek tussen twee verwante zielen. Soms fronste Tatjana Petrovna haar wenkbrauwen, dan zag Alija een achterhoofd verstarren, zich pijnlijk inspannen op zoek naar de juiste woorden. Nadat de witte blousjes vrolijk de juiste woorden hadden uitgekwetterd, kwam de beurt aan Alija. Ze ging zitten, probeerde vrolijk en open te kijken, ik heb die baksteen helemaal omgeploegd, Tatjana Petrovna, ik heb er uren over gebogen gezeten, ik heb gezwoegd en gezweet, om de zin van het heilige woord te doorgronden, ik heb niets te verbergen... Tatjana Petrovna gleed met haar stalen blik van Alija's zonnige zondige haren naar haar paarse blousje, waarvan de bovenste knoopjes los zaten, waardoor een teer kuiltje tussen haar sleutelbeenderen te zien was en nog een teer stukje huid eronder.

Een kwartiertje later kwam een stevige grijzende man met opvallend vlezige lippen binnen:

‘Goede middag, goede middag, mag ik er even bij komen zitten, beste Tatjana Petrovna?’ De man ging tegenover Alija zitten, keek onbewogen naar haar blote slanke hals en tere kuiltje en wendde

zich weer tot Tatjana Petrovna: ‘Wat zijn de resultaten, Tatjana Petrovna, hebben onze studenten hun best gedaan?’

‘Ik ben zeer tevreden, Nikolaj Aleksejevitsj,’ glom Tatjana Petrovna, keek toen naar Alija en zuchte diep: ‘maar ja, er zijn altijd uitzonderingen, deze studente, bijvoorbeeld, ziet het verschil niet tussen het blok Boecharin-Trotski en dat van Kamenev-Zinovjev, daar zijn we al een kwartier mee bezig...’

‘Een kwalijke zaak, beste Tatjana Petrovna, een zeer kwalijke zaak, zulke studenten kunnen wij bij ons niet dulden,’ zei hij met een blik naar Alija en likte ineens met zijn tong over zijn lippen.

Het herexamen was een paar weken later. Alija zat in een halfdonker lokaal haar vragen voor te bereiden, een paar stoelen verderop zat Lala, een Azerbajdzjaanse met vochtige ‘Perzische’ ogen en lange zwarte vlechten. Lala was dik, vrolijk, met een hart van goud, en had maar één probleem - ze kon absoluut niet leren. Als ‘nationale minderheid’ had ze haar toelatingsexamens aan de universiteit van Bakoe gedaan, of liever gekocht. Voor haar vader, de voorzitter van een van de grootste kolchozen in Azerbajdzjan, was het een erekwestie: de hele plaatselijke elite stuurde zijn kinderen naar de hoofdstad. In Moskou miste Lala haar dorp, haar broertjes, zusjes en vriendinnetjes, de blauwe hemel boven de Kaukasus. Haar Perzische ogen keken steeds treuriger, haar ronde vollemaansgezicht was van al die leerboeken tot een halvemaan geslonken. ‘Lalotsjka, zwaluwtje van me,’ hoorden de medebewoners haar moeder, die elke drie maanden op bezoek kwam, wenen: ‘als het zo doorgaat, wil niemand later met je trouwen.’ Moeder en dochter barstten in snikken uit, onderbroken door Azerbajdzjaans geweeklaag. Maar de Azerbajdzjaanse vader was onverbiddelijk, zijn dochter moest en zou haar universitaire diploma halen.

Lala had zich grondig op het herexamen voorbereid. Terwijl ze met de ogen op het papier gericht bleef doorschrijven, haalde ze met de andere hand een gevouwen strook papier uit haar schoen en legde die snel op haar schoot. Al schrijvend begon ze het spiekpapiertje uit te rollen en schoof het handig onder het vel.

‘Laal,’ fluisterde Alija: ‘heb je 14?’ Lala knikte, wierp snel een blik naar de docente, die aan een tafel voorin zat en sloeg haar benen over elkaar. Ze tilde haar lange wijde rok op - even zag Alija brede elastiekjes om Lala's stevige dijbenen - en haalde er een rolletje papier uit, dat zij op de vloer gooide. Alija liet haar pen

vallen, de docente keek even op. ‘Het is mijn pen.’ De docente ging verder met lezen, Alija raapte de pen en het rolletje op. Het spiekpapiertje was tot de laatste millimeter volgeschreven met minuscule lettertjes, niet groter dan het oog van een naald. Al snel vond Alija het 14-de partijcongres. Ze was verrukt, verbijsterd, want ook inhoudelijk trof het spiekpapiertje haar door de buitengewoon helder geformuleerde gedachten. Lala bleek onvermoede talenten te hebben, want dit was een hoogtepunt van menselijk kunnen: de briljante samenvatting van ‘de baksteen’ op een paar velletjes papier. Met bewondering en respect keek Alija naar haar redster, die met het puntje van haar tong tussen de lippen ijverig haar eigen spiekpapiertje aan het overschrijven was.

De docente, een lange manke vrouw met donkere krullen, die met een stok liep, had mooie, treurige, stille ogen. Wat moet zo iemand met die partij, vroeg Alija zich af, terwijl ze ontspannen over de doelstellingen van het 14-de partijcongres vertelde. Onschuldig en open keek Alija in de donkere ogen van deze vrouw die haar zonder iets te zeggen aandachtig zat te bekijken.

‘U beheerst de materie heel goed, ik geef u het hoogste cijfer,’ zei de docente en lachte niet.

‘... er komen ook kameraden van het partijbureau,’ Tatjana Petrovna kwam met haar gezicht vlak bij het hare. Alija zag grote, met abrikooskleurig poeder verstopte poriën en begon haastig te knikken.

‘En toen heb ik aan u gedacht, Alija, dat u, als vertegenwoordiger van een kleine republiek, misschien ook uw bijdrage kon leveren om het internationale element van het geheel te onderstrepen. Wij zouden uw optreden bijzonder op prijs stellen,’ Tatjana Petrovna sperde haar ogen open, haar neusgaten begonnen ineens te bewegen.

Straks gaat ze mij nog besnuffelen, dacht Alija en deinsde voor de zekerheid achteruit. Ze begreep nog steeds niet wat Tatjana Petrovna precies van haar wilde, maar wel dat weigeren totaal onmogelijk zou zijn.

‘Ik zal het doen, ik zal mijn bijdrage leveren, ik zal het internationale element onderstrepen, ik zal een lezing houden over een Estse heldin, ik zal uw vertrouwen in mij herstellen...’ Met een gloeiend gezicht rende Alija alle negen trappen van het universiteitsgebouw

af, door de blauwe rook heen die in alle negen trapportalen hing, van groepjes paffende studenten. ‘De laatste Fellini valt me tegen,’ zei iemand, krachtige wolken blauwe rook uitblazend. ‘De meester vervalt duidelijk in herhaling.’

‘Bergman moet allang met pensioen,’ hoorde ze op het achtste trapportaal.

‘Ginzberg schijnt in dure pakken rond te lopen... Tarkovski zal nooit zijn eerste meesterwerken evenaren,’ klonk het genadeloos op de zesde verdieping.

Het achttienjarige leven van Leen Tamm paste in vijfendertig pagina's van een oranje boekje uit de serie ‘Zij dienden het vaderland’. Van de kaft keek een gespierde vrouw van minstens veertig je dreigend aan, op de achtergrond stonden een paar denneboompjes. Het boekje stamde uit 1965.

Voor Alija waren dergelijke jong gestorven helden nog onwerkelijker dan buitenaardse wezens - die hadden tenminste nog een planeet waar ze vandaan zouden kunnen komen. Maar de onstoffelijke lichamen van de jonge helden zwierven ergens in een naamloos universum, want zelfs hun heiligen gunden de communisten geen paradijs. Ook hun aardse, pre-heroïsche bestaan trof Alija door zijn steriliteit en onstoffelijkheid: allemaal waren ze ‘kristaleerlijk’, rechtvaardig, actief in het verzamelen van oud ijzer en oud papier, altijd hielpen ze oude vrouwtjes bij het oversteken, nooit brachten ze hun boeken te laat terug naar de bibliotheek, en bijna allemaal wonnen ze wedstrijden zweefvliegen. Kwam dat door de drang naar hoger sferen?

Gefascineerd bekeek Alija de foto's van de helden, die voor haar het enige bewijs bleven van hun werkelijk bestaan.

Maar ook de pijn die de onstoffelijkheid van de helden voor even doorprikte, was voor Alija reëel, bijna tastbaar: de pijn van de naalden onder de nagels, de stank van het verbrande vlees onder een gloeiende strijkbout, het uitgelekte oog... geen enkel sadistisch detail werd de kinderen bespaard. Dat kon ook niet, begreep Alija later, hoe gruwelijker de martelingen, des te groter De Idee die hun de bovenmenselijke kracht gaf om al die martelingen zwijgend te doorstaan. Ook de kleine Alija doorstond nu waardig de boor van de tandarts, ze hoefde alleen maar haar ogen dicht te knijpen en heel intens aan de Duitse martelinstrumenten te denken.

De dood van de helden (meestal werden ze opgehangen) was

alleen maar een officiële bevestiging van hun onstoffelijkheid en wekte geen enkel gevoel, behalve verbazing, want ‘hoe konden ze gestorven zijn, als ze nooit echt geleefd hadden?’

In tegenstelling tot de opgehangen helden werd de eenzame Estse heldin Leen Tamm door de Duitsers doodgeschoten. In het oranje boekje zat geen foto van haar lijk met een bordpapierenschildje op haar borst, waarop haar misdaden in blokletters opgeschreven waren. Er stonden helemaal geen foto's van Leen Tamm in het oranje boekje, net zomin als herinneringen van haar moeder, leraren, broers of zusjes, of fragmenten uit haar dagboeken of opstellen, er was helemaal niets wat haar leven enigszins tastbaar maakte. Haar bestaan leek bijna opzettelijk gehuld in een mysterieus zwijgen dat de witte leegte opvulde tussen de zwarte regels die haar heldendaad en De Idee bezongen. Dat zwijgen was meer dan verdacht, het was geladen, woedend; als een blind razende sneeuwlawine dreigde het de zwarte regels te bedelven, de kleine valse lettertjes te verpletteren en de mythische Leen Tamm te vermorzelen. Het grote zwijgen - dat was het echte leven van de Estse komsomolka Leen Tamm, net achttien, een simpel plattelandsmeisje, haring met zureroom en roggebroodsoep, met een paar woordjes Russisch, maar een hele grote idee, De Idee om voor te sterven, Leen Tamm die de ene bezetter bestreed in dienst van de andere, en door haar volk vol afschuw is uitgespuugd in een bodemloos stilzwijgen, de hel voor valse helden.

Het boekje was overgeschreven - de lezing klaar, Alija bladerde het nog even door en zag dat het voor het laatst in éénenzeventig was uitgeleend. Ze liep naar de balie en wierp een laatste blik op de vrouw op de kaft, van een afstand bleek het vreemde voorwerp in haar handen een mitrailleur te zijn. Het boekje verdween weer in de stoffige dieptes van de bibliotheek.

Light Verse

Twee gedichten
Igor Cholin[*]
(Vertaling Peter Zeeman)

Ze kwamen elkaar tegen in het uitgaanscentrum.
Ze brachten de nacht door bij haar thuis.
Hij is boekhouder bij het uitvaartcentrum,
Zij werkt op de kraamafdeling van het ziekenhuis.

[Russisch]

Познакомились у ‘Таганского’ метро,
Ночевали у нее дома.
Он - бухгалтер похоронного бюро,
Она - медсестра из родильного дома.

Saai

Een blauwe einder, bos, contouren van een kerk.
Het gladde water van het meer lijkt van email.
Seringen staan in bloei. Een vierkant rozenperk
Verschroeiend in de zon. Er smeult een vuilnisbelt.

Een kleine jongen klom manhaftig in een berk.
Gooit takjes naar beneden. En nog een detail:
Een dronkaard in een greppel, starend naar het zwerk.
Verloederd is hij, vies, zijn kin een stoppelveld.

Zijn trouwe hond ernaast. Het beest heet Wildebras.
Ook laveloos - hij vrat de kots op van zijn baas.
Plots vangt hij luid te janken aan, onhonds van toon.

Ziedaar het landschap waar ik elke zomer woon.
Geen kip op straat. Mijn datsja een gevangenis.
Zo saai, zo godvergeten saai als het hier is.

Скука

Синеет даль. Синеет луг и лес.

Гладь озера сверкает словно сталь.

В саду мальчишка на березу влез.
Ломает ветки. И еще деталь:
Во рву пропойца. Над ним лазурь небес.

* *Van Igor Cholin is vrijwel niets bekend. Hij stamt vermoedelijk uit de jaren dertig en publiceerde in 1995 een vliesdunne verzamelbundel ‘Lyriek zonder lyriek’, die zijn werk bevat uit de jaren 1952-94.*

А он обшарпанный, небритый, как сизарь.

В саду мальчишка ни березу влез.
Ломает ветки. И еще деталь;
Во рву пропойца. Над ним лазурь небес.
А он обшарпанный, небритый, как сизарь.

С ним рядом пес. Зовут его пострел.
Сожрал блевотину. И тоже захмелел.
И вдруг завыл навзрыд - не по-собачьи.

Таков пейзаж, где я живу на даче.
Все на работе. Комната - тюрьма.
И скука, скука, хоть сходи с ума.

Drie gedichten
Frits Criens

Krijgskunde

Napoleon marcheert trots naar het oosten
Om Rusland vóór de winter te verslaan
Vernederd komt hij weer in Frankrijk aan
Het lukt zelfs Joséphine niet hem te troosten
In zijn rijk blijft de zon toch ondergaan

Ook Hitlers geniaal geachte Wehrmacht
Trekt oostwaarts voor de glorie van het Rijk
Maar geeft van geen historisch inzicht blijk
Want onderschat ook Ruslands taaie veerkracht
En loopt er in een val van sneeuw en slijk

Geen leger weet het volk te overwinnen
Dat nimmer onder vreemde meesters kwijnt
Maar als McDonalds burgertroep verschijnt
Haalt men dat paard van Troje juichend binnen

Herinnering uit de Koude Oorlog

‘Verdelg hem, Heer, de anti-christ, en ransel
De wolf die straks ook hier Uw schapen slaat’
Heel rood wordt zwart gemaakt vanaf de kansel

Maar met de Navo staat de Yank paraat
En zal, zegt Hiltermann, de Russen neerslaan
Hij denkt dat Moskou het bij dreigen laat

Toch geven Kerk en Meester mooi de sfeer aan
Een communist vertrouwen is misplaatst
Zijn waarheid is een wind en hij een weerman

Zo komt de Pravda weer met kulverhalen
Wanneer Chroesjtsjov een tweekamp heeft geschaatst
Met Kennedy, en kopt in kapitalen:
‘CHROESJTSJOV GEEFT ZILVER GOUDEN ZEGESTRALEN!’
In vet staat: ‘**Kennedy Wordt Eén Na Laatst’**

Driekwart eeuw in vogelvlucht

Het proletariaat grijpt naar de macht
De bourgeoisie vervloekt haar euveldaden
De adel wordt van hoog tot laag geslacht

De revolutie vreest zijn kameraden
Het volk wordt weer geknecht met harde hand
Leert zwijgen, of leert klikken en verraden

Een liberale geest verwart het land
Het ijzeren gordijn begint te scheuren
De leiders gaan vrijwillig aan de kant

Geen mens wil om de oude unie treuren
De toekomst in een nieuwe wereld wacht
Het vrije Rusland opent alle deuren

De welvaart van het Westen staat model
Dus stijgt het misdaadcijfer razendsnel

Twee gedichten
Drs. P

De kersverse Russische ambassadeur
Kwam aan te Djakarta, verscheen in 't hotel
(Zijn ambtswoning kon hij niet aanstonds betrekken)

En stond met de manager toen al heel snel
Luchthartig in vloeiend bahasa te kwekken
‘Mijnheer Amidjojo! Wat fijn u te zien!

De huid van uw vrouw - zijn ze over, die vlekken?
Uw dochtertje, leest ze nog altijd Tolkien
En bent u content met uw nieuwe masseur?

Een taal absorberen in zeer korte tijd
Dat is het waarom ik de Russen benijd

We reden in een bus door Leningrad
Langs al het erfgoed van bouwnijverheid
Dat in zo'n stad nu eenmaal wordt gevonden

De gids, tot explicatie wel bereid,
Was doctrinair en dus kortaangebonden
Er doemde een gebouw op. Dolle pret

‘Look! There it is!’ zo klonk het opgewonden
‘Daar zagen wij het Russische ballet!
Fantastisch! Wereldklasse! Inderdaad!’

De gids viel deze jubelaars niet bij
‘Een derdeklas theater!’ knarste zij

Gabriëlade*
Aleksander Poesjkin
(Vertaling Hans Boland)

Mijn lief jodinnetje, mij gaat, bij God,
Jouw zieleheil ter harte. Kom je even
Dichtbij me zitten? Ja, je bent een dot,
Ik wil je zegenen en vrede geven.
Voor aardse schoonheid kom ik in 't geweer:
Ik wil de Hemel voor jouw glimlach danken
En hymnen zal ik zingen voor den Heer,
Mijn lier zal mijn geloof in Hem verklanken;
Misschien dat jij je eindelijk bekeert
Wanneer ik Kerk en Christus ga belijden,
Dan zal jouw hart zich in de Geest verblijden
Van Hem, die rede en gemoed regeert.

Onschuldig, zestien jaar van ziel en zinnen,
Donkere wenkbrauwen, in fris gelid
De maagdenheuvels onder soepel linnen,
Kusvoetjes en een parelend gebit.
Vanwaar die glimlach? Waarom moet je blozen?
Nee liefje, je vergist je, ben ik bang,
Mijn muze had niet jouw model gekozen -

Maria is de muze van mijn zang.
Ver van Jeruzalem, waar de gevaren
Van wereldse vermaken en een jeugd
Die voor de duivel opgroeit vèr weg waren,

Гавриилада

Воистину еврейки молодой
Мне дорого душевное спасенье.
Приди ко мне, прелестный ангел мой,
И мирное прими благословенье.
Спасти хочу земную красоту!
Любезных уст улыбкою довольный,
Царю небес и господу-Христу
Пою стихи на лире богомольной.
Смиренных струн, быть может, наконец
Ее пленят церковные напевы,
И дух святой сойдет на сердце девы;
Властитель он и мыслей и сердец.

Шестнадцать лет, невинное смиренье.
Бровь темная, двух девственных холмов
Под полотном упругое движенье,
Нога любви, жемчужный ряд зубов...
Зачем же ты, еврейка, улыбнулась,
И по лицу румянец пробежал?
Нет, милая, ты право обманулась:
Я не тебя, - Марию описал.

* *Zie voor Nawoord pag. 51*

В глуши полей, вдали Ерусалима,
Вдали забав и юных волокит
(Которых бес для гибели хранит),
Красавица, никем еще не зрима,

[Nederlands]

Woonde een schoonheid, piepjong nog, wier deugd
Zo zuiver was dat niemand haar bemerkte.
Haar echtgenoot was eerbaar en bejaard,
De enige die (feitelijk niks waard
Als timmerman) daar in dat dorpje werkte.
En hij was altijd in de weer, hij zat
Te zagen en te hameren, hij sjouwde
Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat - en had
Geen oog voor zijn verrukkelijke schat.
En, net of hij het steeltje niet vertrouwde,
Werd de geheime bloemknop - voorbestemd
Voor hoger eer - nog in zijn bloei geremd:
De luie eega, met zijn nòg gesjochter
Tuinsproeiertje, hield hem niet lekker nat.
Hij keek naar haar als naar zijn eigen dochter,
Hij zorgde goed voor haar en dat was dat.

Maar, broeders, het geschiedde in die dagen
Dat het de Hoogste God, toen Hij de schoot
En leest zag van Maria, mocht behagen
Naar zijn slavin te lusten. Hij besloot
- Hoe ondoorgrondelijk zijn 's Heren wegen! -
Om deze wijngaard, eenzaam en versmaad,
Te zegenen met Zijn geheime regen
En te verheffen uit zijn dorre staat.

De nacht lag op de velden als een deken,
Morpheus was bij Maria neergestreken.
De Allerhoogste sprak, en zie! zij droomt:
De hemelboog gaat wijdopen; er stroomt
Een golf van licht vanuit de diepte; duizend,
Tienduizend engelen wervelen suizend
En glorierijk, dat het de adem smoort;
Er vliegen hele scharen serafijnen
En op de harp spelende cherubijnen;

[Russisch]

Без прихотей вела спокойный век.
Ее супруг, почтенный человек,
Седой старик, плохой столяр и плотник,
В селеньи был еднственный работник.
И день и ночь, имея много дел
То с уровнем, то с верною милою,
То с топором, не много он смотрел
На прелести, которыми владел,
И тайный цвет, которому судьбою
Назначена была иная честь,
На стебельке не смел еще процвесть.
Ленивый муж своею старой лейкой
В час утренний не орошал его;

Он как отец с невинной жил еврейкой,
Ее кормил - и больше ничего.

Но, братие, с небес во время оно
Всевышний бог склонил приветный взор
На стройный стан, на девственное лоно
Рабы своей - и, чувствуя задор,
Он положил в премудрости глубокой
Благословить достойный вертоград,
Сей вертоград, забытый, одинокой,
Щедротю таинственных наград.

Уже поля немая ночь объемлет;
В своем углу Мария сладко дремлет.
Всевышний рек, - и деве снится сон;
Пред нею вдруг открылся небосклон
Во глубине своей необозримой;
В сиянии к славе нестерпимой
Тьмы ангелов волнуются, княт,
Бесчисленны летают серафимы,
Струнами арф бряцают херувиимы,

[Nederlands]

De aartsengelen zitten zonder woord,
Hun vleugels van azuur voor hun gezichten,
Verblind door een ontzaglijk, hemels lichten
Dat als een sluier opwolkt rond Gods troon.
Plots treedt Hij uit Zijn ruimteloze woon -
Het heir valt neer, de laatste jubeltoon
Versterft... Maria heeft haar hoofd gebogen,
Beeft als een riethalm door de wind bewogen
Wanneer God spreekt: ‘Sta op, bereidt u voor,
Gij, schoonste van de dochteren der aarde,
Gij zijt de hoop, die Israël bewaarde
Van eeuw tot eeuw! Deel in Mijn heil en hoor!
Ik roep, mijn liefdesvuur is niet te tomen:
Slavin, uw bruidegom zal tot u komen.’

En wederom hult God Zich in een wolk,
En wederom verrijst het eng'lenvolk,
En wederom weerklinken harpakkoorden.
Maria, diep bewogen door de woorden
Van God, aanschouwt het hemelse toneel.
Maar waardoor wordt haar aandacht telkens heel
Beslist, hoe zij zich ook verzet, getrokken?
Vanuit de jonge hemelingenschaar
Verslinden twee helblauwe ogen haar;
Gevederd is zijn helm, zijn gouden lokken,
Gewaad en vleugels glanzen wonderbaar,
Zijn schuwe, zwoele blik, zijn ranke leden -
De maaard is met dat alles zeer tevreden.
Wees trots, wees trots, aartsengel Gabriël!
Jij bent als enige bij haar in tel!
Het beeld wijkt, als de schimmen die, geboren
In een toverlantaren, zich niet storen
Aan kinderleed en wijken van het doek.

[Russisch]

Архангелы в беэмолви сидят,
Главы закрыв лазурными крылами, -
И, яркими одеян облаками,
Предвечного стоит пред ними трон.
И светел вдруг очам явился он...
Все пали ниц... Умолкнул арфы звон.
Склонив главу, едва Мария дышит,
Дрожит как лист и голос бога слышит:
‘Краса земных любезных дочерей,
Израиля надежда молодая!
Зову тебя, любовмю пылая,
Причастница ты славы будь моей:
Готовь себя к неведомой судъине,
Жених грядет, грядет к своей рабыне’.

Вновь облаком оделся божий трон;
Восстал духов крылатый легион,

И раздались небесной арфы звуки...
Открыв уста, сложив умильно руки,
Лицу небес Мария предстоит.
Но что же так волнует и манит
Ее к себе внимательные взоры?
Кто сей в толпе придворных молодых
С нее очей не оводит голубых?
Пернатый шлем, роскошные уборы,
Сиянье крил и локонов златых,
Высокий стан, взор томный и стыдливый -
Всё нравится Марии молчаливой.
Замечен он, один он сердцу мил!
Гордись, гордись, архангел Гавриил!
Пропало всё. - Не внемля детской пени,
На полотне так исчезают тени,
Рожденные в волшебном фонаре.

[Nederlands]

Maria brengt in bed nog uren zoek,
Al ligt zij wakker sinds het ochtendgloren,
Want de beminnelijke Gabriël,
Die vreemde droom, vergeet zij niet zo snel.
De Here viel gelukkig voor haar tover
En Hij had mooi gesproken en zij had
Voor Hem haar ziel en zaligheid best over,
Maar Gabriël bleef toch haar liefste schat.
Een generaalsvrouw kan de voorkeur geven,
Jazeker, aan een slanke adjudant,
Wanneer zulks in de sterren staat geschreven,
Dat weet zowel Piet Snot als Jan Pedant.

Mijn stokpaard zijn de eigenaardigheden
Van Amor - wat mij op een zijspoor brengt:
Als je de adem haast wordt afgesneden
Doordat een blik als vuur je bloed verzengt,
Als je verlangens koestert die misleiden
En onder dreigt te gaan aan levenszeer,
Als je wordt achtervolgd door één, steeds weer
Hetzelfde beeld, de bron van al je lijden,
Dan zoek je ondersteuning bij een maat
En niets of niemand kan je dan beletten
Om je geheime driften adequaat
In raak gekozen woorden om te zetten;
Maar als je het gevleugelde moment
Van hemelse verrukking wèl kunt vangen,
Omdat een schuchter meisje haar verlangen
Naar tederheid bekent en jou verwent,
Als je je liefdestranen bent vergeten
En helemaal tevreden bent gesteld,
Dan nòg zal ook je maatje ervan weten,
Omdat je hem steeds weer van haar vertelt.

[Russisch]

Красавица проснулась на заре
И нежилась на ложе томной лени.
Но дивный сон, но милый Гавриил
Из памяти ее не выходил.
Царя небес пленить она хотела,
Его слова приятны были ей,
И перед ним она благоговела, -
Но Гавриил казался ей милей...
Так иногда супругу генерала
Затянутый прельщает адъютант.
Что делать нам? судьба так приказала, -
Согласны в том невежда и педант.

Поговорим о странностях любви
(Другого я не смыслю разговора).

В те дни, когда от огненного взора
Мы чувствуем волнение в крови,
Когда тоска обманчивых желаний
Объемлет нас и душу тяготит,
И всюду нас преследует, томит
Предмет один и думы и страданий, -
Не правда ли? в толпе младых друзей
Напероника мы ищем и находим.
С ним тайный глас мучительных страстей
Наречием восторгов переводим.
Когда же мы поймали налету
Крылатый миг небесных упоений
И к радости на ложе наслаждений
Стыдливую склонили красоту,
Когда любви забыли мы страданье
И нечего нам более желать, -
Чтоб оживить о ней воспоминанье,
С наперсником мы любим поболтать.

[Nederlands]

Ook Uw hart, Heer, vermocht een vrouw te stelen,
U stond, mijn God, als wij, in vuur en vlam!
De Schepper kon Zijn schepping niet meer schelen,
Het bidden in Zijn hemel ging vervelen,
Zodat Hij op het laatst Zijn toevlucht nam
Tot psalmen om Zijn liefde aan te zeggen:
‘Hoe grauw is Mijn onsterfelijk bestaan,
Laat Mij op vleugels tot Maria gaan,
Mijn lippen aan haar blanke boezem leggen!’
En dergelijke; Oosters, bloemrijk spon
Hij vers na vers uit al wat Hij verzon,
Waarna Hij ook Zijn liefde nog verklaarde
In proza, tegenover Gabriël,
Hetgeen de Kerk als topgeheim bewaarde
En ook Mattheüs komt hier in de knel;
Maar in Armenië gaat de legende
Dat God in Gabriël op tijd en stond
Een alleszins geschikte Hermes vond
En hem nog maar eens extra lief verwende
Voor Hij hem 's avonds naar Maria zond.
De aartsengel kon eigenlijk niet velen
Dat hij, succesvol en gezien gezant,
Weer boodschappen en briefjes door mocht spelen,
Voor iemand van zijn rang toch wat gênant.
Kwam hij nou ook maar eens aan zijn garant!
En hij dacht ‘Wacht maar!’ en werd 's Heren dienstknecht
Of koppelaar, voor wie 't niet op z'n kiest zegt.

Inmiddels zat de Satan ook niet stil.
Hij had gehoord, op een routine-reisje,
Dat God gevallen was voor een joods meisje,
Een schoonheid dankzij wie, conform Gods wil,
De mensen niet meer eeuwig zouden braden.
De Boze was flink kwaad, dat laat zich raden,

[Russisch]

И ты, господь! познал ее волненье,
И ты пылал, о боже, как и мы.
Создателю постыло всё творенье,
Наскучило небесное моленье, -
Он сочинял любовные псалмы
И громко пел: ‘Люблю, люблю Марию,
В унынии бессмертие влачу...
Где крылья? к Марии полечу
И на груди красавицы почию!..’
И прочее... всё, что придумать мог, -
Творец любил восточный, пестрый слог.
Потом, призвав любимца Гавриила,
Свою любовь он гцрозой объясннял.
Беседы их нам церковь утаила,

Евангелист немного оплошал!
Но говорит армянское преданье,
Что царь небес, не пожалев похвал,
В Меркурии архангела избрал,
Заметя в нем и ум и дарованье -
И вечерком к Марии подослал.
Архангелу другой хотелось чести:
Нередко он в посольствах был счастлив;
Переносить записочки да вести
Хоть выгодно, но он самолюбив.
И славы сын, намеренье сокрыв,
Стал нехотя услужливый угодник
Царю небес... а по земному сводник.

Но, старый враг, не дремлет сатана!
Услышал он, шатаясь в белом свете,
Что бог имел еврейку на примете,
Красавицу, которая должна
Спасти наш род от вечной муки ада.
Лукавому великая досада -

[Nederlands]

En hij ging aan de slag. De Here ligt
Intussen in de hemel te versmachten,
Hij voelt Zich heerlijk, zonder dwang en plicht,
De wereldzaken kunnen wel wat wachten.

Wat doet Maria? Zij dwaalt onbespied,
Als Jozefs treurige, versmade gade,
Ten prooi aan zoet verlangen en verdriet,
Onschuldig zich vermeiend, door de gaarde.
Zij hoopt dat zij die droom straks nogmaals ziet,
Dat beeld, waar zij haar adem bij voelt stokken,
Zij wordt met heel haar ziel naar hem getrokken,
Terwijl zij in gedachten voor zich staart
En niet, als anders, ruikertjes vergaart
En niet, als anders, aan het frisse water
Zich in het gras vlijt om naar het geklater
Te luisteren. Maar plotseling ontwaart
Zij een prachtige slang: hij lonkt en kronkelt,
Waarbij zijn schubbenharnas vrolijk fonkelt,
En spreekt: ‘Gij, die de hemelen behaagt!
Vlucht niet, ik leg mijn leven in uw handen...’
‘Wat nou?’ denkt onze argeloze maagd:
‘Zie ik een wonder, zie ik water branden?’
't Is Satan, uiteraard, die haar belaagt.

De schone slang valt met zijn bonte kleuren,
Zijn slimme blik en zijn gedrae en spraak
Meteen al bij Maria in de smaak
En zij begint alweer wat op te fleuren.
Zij vindt hem eigenlijk best lief, spontaan
Knoopt zij een praatje met de Satan aan:

‘Slang, ik herken jou heus wel, aan je oeren
En aan de woorden waar je mij mee vleit.

[Russisch]

Хлопочет он. евышний между тем
На небесах сидел в уныньи сладком,
Весь мир забыл, не правил он ничем -
И без него всё шло овоим порядком.

Что ж делает Мария? Где она,
Иосифа печальная супруга?
В своем саду, печальных дум полна,
Проводит час невинного досуга
И снова ждет пленительного сна.
С ее души не сходит образ милый,
К архангелу летит душой унылой.
в прохладе пальм, под говором ручья
Задумалась красавица моя;

Не мило ей цветов благоуханье,
Не весело прозрачных вод журчаиье...
И видит вдруг: прекрасная змия,
Прнманчивой блистая чешуею,
В тени ветвей качается над нею
И говорит: ‘Любимица небес!
Не убегай, - я пленник твой послушный...’
Возможно ли? О, чудо из чудес!
Кто ж говорил Марин простодуиной,
Кто ж вто был? Увы, конечно, бес.

Краса змии, цветов разнообразность,
Ее привет, огонь лукавых глаз
Понравились Марии в тот же час.
Чтоб усладить младого сердца праэдность,
На сатане покоя нежный взор,
С ним завела опасный разговор:

‘Кто ты, змия? По льстивому напеву,
По красоте, по блеску, no глазам -

[Nederlands]

Ben jij het niet, die Eva heeft bedrogen
En, wetend dat God dit niet zou gedogen,
Haar met verboden vruchten heeft verleid?
Foei, jij hebt via haar weloverwogen
Het menselijk geslacht gecorrumpeerd,
Wij zijn door jou de afgrond ingezogen!'
'De popes hebben jullie voorgelogen,
Gered heb ik haar, niet geruïneerd.'
'Gered? Waarvoor?'
'Voor God.'
'Ach, laat je hangen!'
'Hij was verliefd en brandde...'
'Ik verbied
Je zo te spreken!'
'... brandde van verlangen,
Zij liet zich dank zij mij niet weerloos vangen.'
'Je bent een leugenaar!'
'Bij God!'
'Zweer niet!'
Maria overlegde; zij beaamde
Natuurlijk dat dit rendez-vous fout was
En dat zo'n onderhoud haar niet betaamde,
Geloof in duivels gaf beslist geen pas;
Zij kon echter vertrouwen op Gods liefde,
Hij zou wel zorgen dat haar niemand griefde,
Hij zou toch zijn slavin voor zo'n gesprek
Niet straffen, niet haar ondergang bereiden?
De slang leek trouwens echt niet onbescheiden...
Zij deed niets slechts, hooguit een beetje gek.

[Russisch]

Я узнаю того, кто нашу Еву
Привлечь успел к таинственному древу
И там склонил несчастную к грехам.
Ты погубил неопытную деву,
А с ею весь адамов род и нас.
Мы в бездне бед невольно потонули.
Не стыдно ли?'
- Попы вас обманули,
И Еву я не погубил, а спас! -
'Спас! от кого?'
- От бота. -
'Враг опасный!'
- Он был влюблен... -
'Послушай, берегись!'
- Он к ней пылал -
'Молчи!'
- любовью страстной,
Она была в опасности ужасной. -
'Змия, ты лжешь!'

- Ей богу! -
'Не божись'.
- Но выслушай... -

Подумала Мария:
Не хорошо в саду, наедине,
Украдкою внимать наветам змия,
И кстати ли поверить сатане?
Но царь небес меня хранит и любит,
Всевышний благ: он верно не погубит
Своей рабы, - за что ж? за разговор!
К тому же он не даст меня в обиду,
Да и змия скромна довольно с виду.
Какой тут грех? где зло? пустое, вздор!-

[Nederlands]

Aldus verantwoordde zij haar geweten,
Voorlopig was zij Gabriël vergeten.
Vol pracht en praal, luid ratelend ontrolt
De slang zijn staart en laat zich uit de takken
- Zijn hete adem streelt haar boezem - zakken,
Terwijl zijn hals zich als een handboog bolt,
Valt aan haar knieën, spreekt:
'Je moet begrijpen
Wie Mozes was: een demagoog. Hij wou
De joden laten dansen naar zijn pijpen
En nam het met de waarheid niet zo nauw.
God schonk hem, Zijn vazal, veel heil en zegen
En hij werd een belangrijke meneer;
Maar ik spreek hofhistorici hier tegen,
'Profeet' is ook alleen een rang, niks meer!
Nee, alle vrouwen van de aarde horen
Jaloers te zijn op jouw bekoringskracht,
Jij, lieflijke Maria, bent geboren
Als kroonjuweel van Adams nageslacht.
Men zal in trance van jouw glimlach raken,
Jij zult de mensen dwingen naar jouw wil,
Hen met een enkel woord krankzinnig maken,
Hen al of niet beminnen, in een gril.
Dat is jouw lot. Zo leefde lang geleden
Ook Eva, blozend, kuis, verstandig, lief,
Maar zonder minnaar, nogal depressief.
In de verrukkelijke Hof van Eden
Verliep het leven kalmpjes - man en maagd,
Onschuldig, altijd bij elkaar, bedaagd
En zonder van de liefde iets te merken;
Ze waren jong, ze hoefden niet te werken,
De bosjes lokten - maar het hielp geen zier.

[Russisch]

Подумала и ухо приклонила,
Забыв на час любовь и Гавриила.
Лукавый бес, надменно развернув
Гремучий хвост, согнув дугою шею,
С ветвей скользит - и падает пред нею;
Желаний огнь во грудь ее вдохнув,
Он говорит:

'С рассказом Моисея
Не соглашу рассказа моего:
Он вымыслом хотел пленить еврея,
Он важно лгал,- и слушали его.
Бог наградил в нем слог и ум покорный,
Стал Моисей известный господин,
Но я, поверь,- историк не придворный,
Не нужен мне пророка важный чин!

Они должны, красавицы другие,
Завидовать огню твоих очей;
Ты рождена, о скромная Мария,
Чтоб изумлять адамовых детей,
Чтоб властвовать над легкими сердцами,
Улыбкою блаженство им дарить,
Сводить с ума двумя-гремя словами,
По прихоти - любить и не любить...
Вот жребий твой. Как ты - младая Ева
В своем саду скромна, умна, мила,
Но без любви в унынии цвела;
Всегда одни, глаз-на́-глаз, муж и дева
На берегах Эдема светлых рек
В спокойствии вели невинный век.
Скучна была их дней однообразность.
Ни рощи сень, ни молодость, ни праздность
Ничто любви не воскрешало в них;

[Nederlands]

Ze wandelden wat rond en aten, dronken
En geeuwden overdag; de nachten schonken
Hun geen genot en geen verliefd vertier.
De joodse God is soms erg onrechtvaardig
En tiranniek, afgunstig en boosaardig;
Hij was er absoluut niet van gediend
Dat Hij Zijn lief moest delen met haar vriend.
Welk meisje zou zo'n eerbetoon verlangen!
Je zit maar, in de hemelen gevangen.
Te bidden tot des Heren lof en prijs,
Zijn schoonheid brengt je bijkans van de wijs,
Waag het niet naar de engelen te gluren,
Wie smoest met een van hen zal het bezuren.
Ach nee, niet bijster vrolijk is het lot
Van het vriendinnetje van deze God.
Zo'n dame zit zich stierlijk te vervelen
En wordt beloond met het armzalig kwelen
Van popes en van besjes in gebed,
Met wierookwalm en kaarsvet en ikonen,
Geschilderd naar gebrekkige sjablonen.
Probeer je voor te stellen, wat een pret!

Die lieve Eva! Ik kreeg medelijden
En ik besloot de Schepper te weerstaan
Door hen te wekken uit hun droom, hen beiden,
Adam en Eva. Hoe dat is gegaan?
Twee appels aan een wondersteeltje leken
Symbolisch voor de liefde en een teken,
Als gaven zij haar stille smachten bloot,
Alsof haar hunker uit een droom ontwaakte;
Zij zag opeens hoe schoon zij was, hoe groot
De liefde, die haar week en teder maakte,
Zij zag de naaktheid van haar echtgenoot!

[Russisch]

Рука с рукой гуляли, пили, ели,
Зевали днем, а ночью не имели
Ни страстных игр, ни радостей живых...
Что скажешь ты? Тиран несправедливый,
Еврейский бог, угрюмый н ревнивый,
Адамову подругу полюбя,
Ее хранил для самого себя...
Какая честь и что за наслаждемье!
На небесах как будто в заточенье,
У ног его молися да молись,
Хвали его, красе его дивись,
Взглянуть не смей украдкой на другого,
С архангелом тихонько молвить слово;
Вот жребий той, которую творец
Себе возьмет в подруги наконец.

И что ж потом? За скуку, за мученье,
Награда вся дьячков осиплых пенье,
Свечи, старух докучная мольба,
Да чад кадил, да образ под алмазом,
Написанный каким-то богомазом...
Как весело! Завидная судьба!

Мне стало жаль моей прелестной Евы;
Решился я, создателю на зло,
Разрушить сон и юноши и девы.
Ты слышала, как всё произошло?
Два яблока, вися на ветке дивной
(Счастливый знак, любви символ призывный),
Открыли ей неясную мечту.
Просяулися неясные желанья;
Она свою познала красоту,
И негу чувств, н сердца трепетанье.
И юного супруга наготу!

[Nederlands]

Mijn paartje is een bosje in gedoken,
Hun ogen en hun handen tastten af...
De liefde was de kennis die ik gaf
En is onder mijn toeziend oog ontloken.
Zorgzaam en schutterig en zonder woord,
Door hartstocht en verliefdheid half gesmoord,
Van het verlangen naar genot bezeten,
Zocht Adam in de schoot van zijn vriendin
Bevrediging, omdat hij wilde weten
Waar toch de bron was - en verdronk erin.
En Eva lag, zonder Gods toorn te vrezen,
Hartstochtelijk tot in haar diepste wezen,
In vuur en vlam, in zwijm, haar haren los,
Terwijl zij noch zichzelf, noch Adam spaarde,
Haar hete lippen met de zijne paarde
In de beschutting van het palmenbos,
Bedekt met bloemen van de nieuwe aarde.
Gezegend was die dag! De hele nacht
Beminden zij en dachten niet aan slapen,
Zij waren voor het minnespel geschapen,
Nooit hadden zij hun tijd zo doorgebracht!
Het paradijs werd hun nadien ontnomen,
Zij mochten er van God nu nooit meer komen
En moesten afscheid nemen van de streek
Waar zij in stilte hadden kunnen leven,
Zij werden uit het lieve land verdreven
Dat zo onschuldig, kalm en vredig leek.
Maar dankzij mij zijn zij niet blind gebleven:
Het recht op vrolijkheid, verrukking, lust
En liefdestranen heb ik hun gegeven,
Zij hadden elkaar anders nooit gekust.
Dus vind je echt dat ik hen heb verraden?
Heb ik hen in het ongeluk gestort?

[Russisch]

Я видел их! любви - моей науки -
Прекрасное начало видел я.
В глухой лесок ушла чета моя...
Там быстро их блуждали взгляды, руки...
Меж милых ног супруги молодой
Заботливый, неловкий и немой,
Адам искал восторгов упоенья,
Неистовым исполненный огнем.
Он вопрошал источник наслажденья
И, закипев душой, терялся в нем...
И не страшась божественного гнева,
Вся в пламени, власы раскинув, Ева,
Едва, едва устами шевеля,
Лобзанием Адаму отвечала,
В слезах любви, в бесчувствий лежала

Под сенью пальм, - и юная земля
Любовников цветами покрывала.

Блаженный день! Увенчанный супруг
Жену ласкал с утра до темной ночи,
Во тьме ночной смыкал он редко очи.
Как их тогда украшен был досуг!
Ты знаешь: бог, утехи прерывая.
Он их изгнал из милой стороны,
Где без трудов они так долго жили
И дни свои невинно проводили
В объятиях ленивой тишины.
Но им открыл я тайну сладострастья
И младости веселые права,
Томленье чувств, восторги, слезы счастья,
И поцелуй, и нежные слова.
Скажи теперь: ужели я предатель?
Ужель Адам несчастлив от меня?

[Nederlands]

Hierin deed Eva zelf mij nooit tekort,
Wij bleven altijd trouwe kameraden.’

De duivel zweeg. De maagd had zonder woord
Zijn listige bedenksels aangehoord.
Zijn monoloog gaf haar bepaald te denken:
‘Misschien heeft hij gelijk. Men zegt dat geld,
Noch eer, noch roem ons zaligheid kan schenken
En dat in feite slechts de liefde telt.’
Maar wat zich bij die liefde voor te stellen?
De slang kon er heel boeiend van vertellen,
Zo beeldend, zo gedurfd en zonder vrees,
Over de raarste daden en motieven,
In taal, die hij hanteerde naar believen -
En wie van ons houdt niet van nouveautés?
Gedachten die voorheen gevaarlijk schenen
Kwamen nu in een ander, helder licht.
En toen was plotseling de slang verdwenen
En dook iets anders op voor haar gezicht:
Een jongeman, zeer schoon van lijf en leden,
Die in geweldig bloemrijke gebeden
Haar gunsten afsmeekt, aan haar voeten ligt
En haar met schitterende ogen aanziet,
Haar met zijn ene hand een bloempje aanbiedt
En met zijn andere haar kleedje raakt
En kreukt, en speels met beide handen onder
Haar rokken haar intieme deel zoekt zonder
Haar tijd te gunnen... 't Is voorwaar een wonder,
Nooit heeft Maria zoiets meegemaakt.
Intussen kleurt een hete blos haar wangen
En zonder schaamte jaagt en bruist haar bloed,
De maagd begint te hijgen van verlangen
En zucht en smacht, verteerd door deze gloed.

[Russisch]

Не думаю, но знаю только я,
Что с Евою остался я приятель’.

Умолкнул бес. Мария в тишине
Коварному внимала сатане.
‘Что ж? - думала,- быть может, прав лукавый;
слыала я: ни почестьми, ни славой.
Ни золотом блаженства не купить;
Любить! Но как, зачем и что такое...’
А между тем вниманье молодое
Ловило всё в рассказах сатаны:
И дейстыия и странные піричины,
и смелый слог и вольные картины...
(Охотники мы все до новизны).
Час от часу неясное начало

и вдруг змии как будто не бывало-
И новое явленье перед ней:
марня эрит красавца молодого.
У ног ее, не говоря ни слова,
к ней устремив чудеоный блеск очей.
Чего-то он красноречиво просит,
Одной рукой цветочек ей подносит,
Другою мнет простое полотно
И крадется под ризы торопдиво,
И легкий перст касается илриво
До мильгх тайн ... Всё для Марии днво,
Всё кажется ей наво, мудрено, -
А между тем румянеү нестыдливый
На девственных ланитах заиграл -
И томный жар и,вэдох нетерпеливый

[Nederlands]

Toen slaakte zij een kreet en sloot haar ogen,
Haar laatste kracht werd uit haar lijf gezogen,
Zij drukte zich tegen hem aan en was
Al neergezegen in het malse gras.

Mijn lieveling, door wie ik werd bemind,
Die voor het eerst in mij de hoop deed leven,
Mijn schoonheid, zul jij mij - niet langer kind -
Herinneringen van dien aard vergeven?
De speelse zonden van mijn eerste jeugd,
Jouw moeder zat daar, saai en stijf van deugd,
Terwijl ik jou in onschuld schoonheid leerde.
Waartegen jij je nauwelijks verweerde;
Gehoorzaam gaf je mij je hand en liet
Je instrueren hoe je die moest leiden
Om in de uurtjes dat je was gescheiden
Van mij niet droef te zijn, zodat je niet
Als maagd aan slapeloosheid hoefde lijden.
Maar ach, jouw jeugd is nu voorgoed voorbij,
De glimlach van jouw lippen is geweken,
Hoe kon die schoonheid in haar bloesem breken?
Ach, allerliefste, ach, vergeef het mij.

Jij, snode vijand, vader aller zonden,
Hoe schuldig ben jij niet in deze zaak,
Ook jij vond bandeloosheid een vermaak,
Jij hebt de bruid van onze Heer geschonden,
En haar met jouw misdadig spel verleid
En overbluft met jouw brutaliteit.
Jouw roem en doem zijn met elkaar verbonden,
Wees daar dan trots op! Vlug nu, maak het kort,
Voordat de nacht valt en het donker wordt!

[Russisch]

Младую грудь Марии подымал.
Она молчит: но вдруг не стало мочи,
Закрылися блистательные очн,
К лукавому склонив на грудь главу,
Вскричала: ах!., и пала на траву...

О Милый друг! кому я посвятил
Мой первый соя надежды и желанья.
Красавица, которой был я мял,
Простишь ли мне мои воспоминанья?
Мои грехи, забавы юных дней,
Те вечера, когда в семье твоей,
При матери докучливой и строгой
Тебя томил я тайною тревогой
И просветил невинные красы?
Я научил послушливую руку

Обманывать печальную разлуку
И услаждать безмолвные часы,
Бессонницы девическую муку.
Но молодость утрачена твоя.
От бледных уст улыбка отлетела.
Твоя краса во цвете помертвела...
Простишь ли мне, о милая моя!

Отец греха, Марии враг лукавый,
Ты стал и был пред нею виноват;
Ах, и тебе приятен был разврат...
И ты успел преступною забавой
Всевышнего супругу просветить
И дерзостью невинность изумить.
Гордись, гордясь своей проклятой славо!
Спеши ловить... но близок, близок час!
Вот меркнет свет, заката луч угас.

[Nederlands]

Daar klonk ineens geruis van vleugelslagen,
De afgematte maagd en Satan zagen
Hem aankomen: de hemelse gezant.
Terwijl Maria haar gelaat afwendde
Van schrik, omdat zij Gabriël herkende,
Sprong Satan op, hij had enorm het land:
‘Blaaskaak, geluk is jou hier niet beschoren,
Vlieg op, de ether in, want jij hoort dáár!
De bezigheden van een liefdespaar
Gaan jou niks aan, heb niet het lef te storen
Nu wij hier juist zo lief doen voor elkaar!’
Maar Satans hoon was Gabriël een doren
In 't oog, de duivel kreeg de wind van voren:
‘Bespaar me alsjeblieft je commentaar,
Verschoppeling, krankzinnige, uilskuiken!
Hoe durf jij zo'n lief meisje te misbruiken?
Je haat de hemel, je bent vies en voos,
Ik zal je eens een poepje laten ruiken,
Maak dat je wegkomt, anders word ik boos!’
‘Jij, hoveling, kunt niks dan stank beloven
Als hielenlikker van die baas daarboven.
Moet ik soms beven voor Gods koppelaars?’
Aldus de Boze. Zijn gezicht werd paars,
Hij stond van woede bijna schuim te braken
En sloeg de aartsengel recht op zijn kaken
Zodat die wankelde, er klonk een kreet
Alsof één mep hem reeds de das om deed.
Maar Gabriël hield stand, getergd, bevlogen,
En plantte pal tussen de duivelsogen
Een vuist waarvan de Satan sterren zag.
Zij vloeren elkaar aan - maar geen van beiden
Slaat vooralsnog definitief zijn slag,
Zij wervelen verstrengeld door de weide,

[Russisch]

Всё тихо. Вдруг над девой утомленной
Шумя парит архангел окри ленный,-
Посол любви, блестящий сын небес.

От ужаса при виде Гаврнила
Красавица лицо свое закрыла...
Пред ним восстав, смутился мрачный бес
И говорит: ‘Счастливец горделивый,
Кто эвал тебя? Эачем оставил ты
Небесный двор, эфира высоты?
Зачем мешать утехе молчаливой,
Занятиям чувствительной четы?’
Но Гавриил, нахмуря взгляд ревнивый,
Рек на вопрос н дерзкий я шутливый:
‘Безумный враг небеоной красоты,

Повеса злой, нэтнанннк, безнадежный,
Ты соблавнил красу Маркк нежной
И смеешь мне вопросы задавать!
Беги сейчас, бесстылннк, раб мятежный,
Иль я тебя заставлю трепетагть!'
'Не трепетал от вашкх я придворных,
Всевышчего прпслужников покорных,
От сводников небесного царя!' -
Проклятый рек и, злобою горя,
Наморіцив лоб, скосясь, кусая губы,
Архангела ударил прямо в зубы.
Раздался крик, штнулся Гавриил
И левое колено преклонил;
Но вдруг восстал, исгюлнен новым жаром.
И сатану нечаянным ударом
Хватил в висок. Бес ахнул, побледнел
И ворвались в объятия друг другу.
Ни Гавриил, ни бес не одолел:
Сплетенные кружась идут по лугу,

[Nederlands]

Hun baarden prikken in elkanders borst,
Zij rukken aan elkaar en slaan en schoppen,
Geweld en list gebruikend, niet te stoppen,
Daar elk van hen naar wraak en zege dorst.
Ik weet nog goed, mijn vrienden, hoe wij vochten
Als jonge honden, met de hele klas,
Wanneer wij eindelijk naar buiten mochten
Om uit te razen op het lentegras.
Wat stonden we te schelden en te snoeven! -
De Snode, zwaargewicht en wildebras,
Was niet in staat zijn vijand af te troeven,
Totdat hij van het hoofd van Gabriël
De helm met gouden veren af kon wippen;
De aartsengel zat hevig in de knel
En kon de helletsaar niet meer ontglippen,
Want deze greep hem bij zijn zijï'g haar,
Zodat hij achterover viel ter aarde;
De maagd, die naar zijn schone lichaam staarde
Met grote ogen, vond het heel erg naar
En werd door angst en beven overmeesterd,
Maar in de hel was iedereen begeesterd.
De engel sloeg; terug met overleg,
Trof het fatale plekje, kort en bondig,
De roede van de Droes, hautain en zondig -
Dat lid zit strijders meestal in de weg.
De duivel klapte dubbel, hij had pech
En vluchtte kreunend naar zijn zwavelkrochten.

De mannen hadden groots en woest gevochten,
De maagd zag witjes. Maar de hemelzoon
Sprak haar nu aan op vriendelijke toon;
Hij was een echte held en zij betaalde
Hem met een blik waarin de liefde straalde,

[Russisch]

На вражыо грудъ опершксь бородой.
Соединнв крест на крест ноги, рукн,
То снлою,то хктростъю наукн
Хотят увлечь друг эа собой.

Не правда дн? вы помните то поле,
Друэья мои, где в прежни дни, весной,
Оставя класс, играли мы на воле
И тешились отважною борьбой.
Усталые, забыв и брань и речи,
Так ангелы боролнсь меж собой,
Подэетный царь, буян широкоплечий,
ВФтще кряхтел с увертливым вратом,
И, наконец, желая кончить разом,
С архангела пернатый сбил шелом,

Элатой шелом, украшениый алмазом.
Схватив врага за мягкие власы,
Он сэади пнет могучею рукою
К сырой земле. Мария пред собою
Архаигела зрит юные красы
И за него в беэмолвии трепещет.
Уж ломит бес, уж ад в восторге плещет:
По счастию проворный Гаврикл
Впился ему в то место роковое
(Излишнее почти во всяком бое),
В яадмевный член, которым бес грешил.
Лукавый пал, пощады запросил
И в темный ад едва нашел дорогу.

На дивный бой, на страшную тревогу
Красавица г лядела чуть дыша:
Когда же к ней, свой подвиг соверша,
Приветливо архангел обратился,
Огонь любви в лице ее разлился

[Nederlands]

Haar tedere verliefdheid was zijn loon.
Ach, het jodinnetje was wonderschoon...
De engel bloosde, want in deze termen
Legde hij andermans gevoelens uit:
‘O! wees verheugd, de Heer zal u beschermen,
Gods liefde is met u, gij zijt Zijn bruid!
Gezegend is de vrucht die gij zult baren,
Hij zal de Hel en heel het satansheir
Vernietigen, de mensheid zal hij sparen.
Zijn vader echter is beduidend méér
Gezegend, kan ik u oprecht verklaren!’
Intussen knielt hij aan haar voeten neer
En kust haar hand, heel teder maar onoirbaar,
Zij is verward, haar hartje gaat tekeer,
Zij bloost, maar Gabriël is onverstoorbaar
En streelt haar prille borst; Maria schrikt,
‘Toe, doe nou niet!’ fluistert zij amper hoorbaar.
Haar laatste lieve kreetje klinkt verstikt
Omdat zij zich haast in zijn tong verslikt.

Zou de jaloerse God haar niet kastijden?
Maar vrouwen staan bij Amor in de gunst,
Wees maar niet bang, want zij verstaan de kunst
De aandacht van hun vrijers af te leiden
En in de ogen van de connaisseur,
Wiens blikken altijd spieden, zand te strooien
En over zonden, waarvan nooit de fleur
Verwelkt, het kleed der onschuld heen te gooien.
Het stoute dochtertje doet immers net
Zoals haar moeder, veinst bedeesdheid, weemoed,
En speelt haar rol, verlegen, kuis, vol deemoed,
Op het beslissende moment, in bed.
En 's ochtends ziet zij pips, van lieverlede

[Russisch]

И нежностью исполнилась душа.
Ах, как была еврейка хороша!..

Посол краснел и чувствия чужие
Так изъяснял в божественных словах:
‘О радуйся, невинная Мария!
Любовь с тобой, прекрасна ты в женах;
Стократ блажен твой плод благословенный,
Спасет он мир и ниспровергнет ад...
Но признаюсь душою откровенной.
Отец его блаженнее стократ!’
И перед ней коленопреклоненный
Он между тем ей нежно руку жал...
Потупя взор, прекрасная вздыхала,
И Гавриил ее поцеловал.

Смутясь она краснела и молчала.
Ее грудн дерзнул коснуться он...
‘Оставь меня!’ - Мария прошептала,
И в тот же миг лобзаньем заглушён
Невинности последний крик и стон...

Что делать ей? Что скажет бог ревнивый?
Не сетуйте, красавицы мои,
О женщины, наперсницы любви,
Умеете вы хитростью счастливой
Обмаиьгаать вниманье жениха
И знатоков внимательные взоры,
И на следы приятного греха
Невинности набрасывать уборы...
От матери проказливая дочь
Берет урок стыдливосш покорной
И мнимых мук, и с робостью притворной
Играет роль в решительную ночь;
И поутру, оправясь понемногу,

[Nederlands]

Trekt zij wat bij - dus nee, haar treft geen blaam,
Haar man is blij, haar moeder is tevreden...
Daar klopt alweer haar vriendje op het raam.

De engel, na gedane arbeid, snelde
Terug om God het goede nieuws te melden.
Daar werd zijn komst vol ongeduld verbeid:
‘Wat zei de maagd, toen jij het haar vertelde?’
‘Maria is maar al te zeer bereid.’
Dus opgelucht kon God nu ademhalen;
Hij daalde van Zijn troon en zonder dralen
Werd iedereen, ook Gabriël, geloosd -
Slechts met een frons. Op deze zelfde wijze
Beschrijft Homerus Zeus, als die zijn kroost
Tot orde maant. Maar wij zijn stukken wijzer
Dan de antieke Grieken - wat een troost!

Maria heeft het voorrecht mogen smaken
Van de volmaakte liefde; uitgeteld
Ligt zij op bed, haar lichaam brandt en smelt
En smacht en kwijnt op het verkreukte laken,
Haar boezem rijst en daalt, van lust verzengd;
Zacht roept zij Gabriël, 't is of hij boven
Haar zweeft en zij hem weer haar liefde schenkt
Vol raadsels, die de zaligheid beloven.
Zij heeft haar deken van zich afgeschoven
En glimlacht om zichzelf, zij is zo naakt
En mooi, dat zij er zelf verrukt van raakt;
Maar ondertussen is zij loom, afwezig,
Behalve heel verleidelijk en zacht,
Ook met verboden handelingen bezig.
Ja, jij, vervloekte, sluwe Satan, lacht!
Dan komt er plots voor haar verbaasde ogen
Een schattig donzen duifje aangevlogen;

[Russisch]

Встает бледна, чуть ходит, так томна.
В восторге муж, мать шепчет: слава богу,
А старый друг стучится у окна.

Уж Гавриил с известием приятным
По небесам летит путем обратным.
Наперсника нетерпеливый бог
Приветствием встречает благодатным:
‘Что нового?’ - Я сделал всё, что. мог,
Я ей открыл.- ‘Ну что ж она?’ - Готова!-
И царь небес, ие говоря ии слова,
С престола встал и манием бровей
Всех удалил, как древний бог Гомера,
Когда смирял бесчисленных детей;

Но Греции навек погасла вера,
Зевеса нет, мы сделались умней!

Упоена живым воспоминаньем,
В своем углу Мария в тишине
Покоилась на омятой простыне.
Душа горит и негой и желаньем,
Младую грудь волнует новый жар.
Она зовет тихонько Гавриила,
Его любви готовя тайный дар.
Ночной покров ногою отдалила.
Довольный взор с улыбкою склонила,
И, счастлива в прелестной наготе.
Сама своей дивится красоте.
Но между тем в задумчивости нежной
Она грешит,- прелестна и томна,
И чашу пьет отрады безмятежной.
Смеешься ты, лукавый сатана!
И что же! вдруг мохнатый, белокрылый
В ее окно влетает голубь милый,

[Nederlands]

Eerst fladdert het een rondje, het begint
Te kirren en te koeren, een leuk wijsje;
Vervolgens duikt het bovenop het meisje,
Wier roosje het met weinig moeite vindt.
Het klapwiekt, scharrelt, pikt en wipt en kriebelt,
Terwijl het driftig met zijn kontje wiebelt.
Hij was het! - Het jodinnetje begreep
Dat iemand zich gewoon als duif vermomde.
Maria hijgde, sidderde en gromde,
Maar hoe zij ook haar dijen samenkneep,
Zij kon de duif zijn zege niet onthouden,
Zijn staartje klapte neer, zijn kracht verflauwde
En even later was hij weggedut -
Haar knop werd door één vleugeltje beschut.

Toen vloog hij heen. ‘Wat een kwajongensstreken,’
Dacht onze maagd: ‘Dat ik niet ben bezweken!
Zijn alle mannen zo? Dan zijn ze zot!
Al kan ik er, geloof ik, zelf wel tegen:
Eerst Satan, toen de aartsengel, toen God -
Ik heb ze binnen één dag plat gekregen!’

De goede God moest voor de schone schijn
Zijn joodse zoon natuurlijk adopteren.
De engel bleef Maria visiteren -
Een lot waar wij jaloers op kunnen zijn.
En Jozef droeg zijn eigen kruis geduldig,
Zijn omgang met Maria bleef onschuldig
En hij beschouwde Christus als zijn zoon,
Waardoor hij heilig werd - Gods hoogste loon.
Hier eindigt mijn verhaaltje. Amen, amen!
Ik zal mij eeuwig voor mijn streken schamen,
Ik heb jouw heil gezongen, Gabriël,

[Russisch]

Над нею он порхает и кружит
И пробует веселые напевы,
и вдруг летит в колени мнлой девы.
Над роэою садится и дрожит,
Клюет ее, копышется, веотнтся,
И носиком н ножкамн трудится.
Он, точно он! - Мария поняла,
Что в голубе другого угощала;
Колени сжав, еврейка закричала,
Вздыхать, дрожать, молиться начала,
Заплакала, но голубь торжествует,
В жару любви трепещет и воркует,
И падает, объятый легким сном,
Приосеня цветок любви крылом.

Он улетел. Усталая Мария
Подумала: ‘Вот шалости какие!
Один, два, три! - как это им не лень?
Могу сказатъ, перенесла тревогу:
Досталась я в один и тот же день
Лукавому, архангелу и багу.’

Всевышний бог, как водится, потом
Признал своим еврейской девы сына,
Но Гавриил (завидная судьбина!)
Не преставал являться ей тайком;
Как многие, Иосиф был утешен,
Он пред женой попрежнему безгрешен,
Христа любил как сына своего,
Эа то господь и наградил его!

Аминь, аминь! Чем кончу я рассказы?
Навек забыв старинные проказы,
Я пел тебя, крылатый Гавриил,

[Nederlands]

Met hart en ziel, ootmoedig, vroom - wees wèl
En hoor mij aan, want jou wil ik belijden.
In liefdeszaken heette ik een heiden,
Een beest, ik was alleen de demon trouw,
'k Was liederlijk en raakte buiten zinnen
Van hele massa's jeugdige godinnen.
Maar zegen mij, want nu heb ik berouw.
Ik zal mijn leven beteren, want sedert
De schone dag dat ik voor Lena viel
- Die mij niet minder dan de maagd vertedert -
Behoedt zij mij en heerst over mijn ziel.
Zorg jij dan dat mijn woorden erin slagen
De vlammen door haar bloed te laten slaan,
Onthul mij het geheim om te behagen -
Zo niet, dan roep ik Satan maar weer aan.
Maar aan de tijd weet niemand te ontsnappen,
Ook ik word mettertijd bedaagd en grijs,
Ook ik zal in het huwlijksbootje stappen,
Mijn eega zal welwillend zijn en wijs.
Jij, die je over Jozef ook ontfermd hebt,
Voor wie ik slechts eerbiedig buigen kan,
Jij, die vanouds de hoorndragers beschermd hebt,
Ik smeek en bid: schenk mij je zegen dan!
Want ik zal met jouw bijstand en genade
Geduld leren en leven zonder zorg;
Sta voor een kalme slaap, een trouwe gade,
Een lief gezin en naastenliefde borg!

[Russisch]

Смиренных струн тебе я посвятил
Усердное, спасительное пенье:
Храни меня, внемли мое моленье!
Досель я был еретиком в любви,
Младых богинь безумный обожатель
Друг демона, повеса и предатель...
Раскаянье мое благослови!
Приемлю я намеренья благие,
Переменюсь: Елену видел я;
Она мила как нежная Мария!
Подвластна ей навек душа моя.
Моим речам придай очарованье,
Понравиться поведай тайну мне,

В ее душе зажги любви желанье,
Не то пойду молиться сатане!
Но дни бегут, я время сединою
Мою главу тишком посеребрит,
И важный брак с любезяою женою
Пред алтарем меня соединит.
Иосифа прекрасный утешитель!

Молю тебя, колена преклоня,
О рогачей заступник и хранитель,
Молю - тогда благослови меня,
Даруй ты мне беспечность и смиренье,
Даруй ты мне терпенье вновь и вновь
Спокойный сон, в супруге уверенье,
В семействе мир и к ближнему любовь!

Nawoord

Op 1 september 1828 schreef Poesjkin aan zijn vriend vorst Vjazemski: ‘Je nodigt me uit om naar Penza te komen, maar voor je het weet ga ik nog een stuk verder op reis, linea recta naar het Oosten. Ik ben opgezadeld met een stompzinnige “grap”. De autoriteiten hebben ten langen leste kennis genomen van de *Gabriëlade*, die ze aan mij toeschrijven. Iemand heeft mij aangegeven en waarschijnlijk moet ik voor andermans kwajongensstreken opdraaien, tenzij vorst Dm. Gortsjakov uit de dood opstaat om zijn eigendomsrecht op te komen eisen. Dit blijft tussen ons.’ Poesjkin fingeerde onschuld; indien hij officieel ontmaskerd zou worden als auteur van de weinig orthodoxe versvertelling, die onder de naam *Gabriëlade* al sinds 1821, toen hij haar schreef, circuleerde (*samizdat avant la lettre*), dan waren de mijnen van Nertsjinsk inderdaad zijn eerstvolgende, en aannemelijkerwijs tevens laatste, reisdoel.

Het slachtoffer van zijn valse beschuldiging, wijlen zijn schoolkameraad Dmitri Gortsjakov, had ooit blasfemische verzen geschreven - Voltaire en Parni waren immers lievelingen van de Tsaardorpse lyceïsten. Het slachtoffer was dus perfect gekozen, afgezien van de posthume ‘smet’ die deze blasfemie door Poesjkins toedoen op Gortjsakovs naam zou werpen. Maar de geschiedenis besliste dat de arme Gortsjakov posthuum gedankt mocht worden voor de reddende hand die hij Poesjkin ongewild van over het graf toereikte.

Russische poesjkinologen zijn echter geneigd Poesjkin niet tot dergelijke ‘principiële’ leugens in staat te achten. Behalve de gedocumenteerde episodes - gerechtelijke notities van de zaak, die van het tegendeel getuigen, dat wil zeggen Poesjkins briljante leugens zwart op wit hebben - moet er een brief bestaan hebben van Poesjkin, strikt persoonlijk aan tsaar Nicolaas II gericht, die hij tijdens zijn derde verhoor overreikte, en de tsaar zou hem eveneens per brief hebben geantwoord. Hoe dat ook zij, op oudejaarsdag 1828 besliste de tsaar: ‘De zaak is mij precies bekend en volledig door mij afgehandeld,’ en Poesjkin mocht in z'n handjes knijpen.

De eerste Russischtalige uitgave van de *Gabriëlade* verscheen in 1861 in Londen; een Nederlandse vertaling is nooit eerder gepubliceerd. (Hans Boland)

Drie gedichten
Patty Scholten

De wolven

De ongekamde herdershonden rennen
Siberisch door de koude sneeuw. Een zeis
vonkt in hun blik. De grond is wit van ijs,
en kraaien drenzen in de grove dennen

of pikken van hun aas met schor gekrijs,
gemorste klodders inkt uit lekke pennen.
De wolven laten ze begaan, verkennen
met toegeknepen ogen 't verre grijs.

Die honden zonder baas, ze staan me na.
Vlad Ţepeş, zei: mijn kind'ren van de nacht
(de Spietser, alias Graaf Dracula).

Ze liggen in de stuifsneeuw, onbewogen.
De maan gaat dampig aan. Ze janken zacht,
en aldoor blijft het winter in die ogen.

De Russische lynx

Ze is te mooi om zomaar te vertrouwen
en kijkt te stout. De dame met de baard
zwiept met haar omgekrulde stompje staart,
de blik op scherp, de pootjes vroom gevouwen.

Haar slofjes bergen scherp gevlijmde klauwen,
de oren pluimen uit, grijszwart behaard,
twee witte duimafdrukken uitgespaard.
Soms zie je even haar pupil vernauwen.

Ze heeft een kooi, met rots en struik vermomd.
Een vlieg die door de tralies binnenkomt
wordt eendags - na een korte sprong of race.

Maar alle foefjes van de felle jager
zijn nutteloos. Haar prooi komt van de slager.
Met tegenzin kauwt zij het koude vlees.

Huggies

De welp die eenzaam op een schots ijsbeerde
kwam van Siberië naar Nederland.
Nu luiert de berin in Ouwehand,
nadat Kimberley-Clark haar adopteerde.

Een ijsbeer blijft mooi schoon, met buitenband
en plastic ton in bad. Twee gestileerde,
halfronde oortjes die de kou coupeerde.
Een drop, twee krenten in de rijst geplant.

Haar wereld is verstard tot grauw beton.
Soms komt opeens een beeld hoe het begon,
de droom waarvoor zij op haar hoede is:

de lucht is wit van ademfrisse kou,
de sneeuw schiet vonken en het ijs glanst blauw.
Er staat een ijsbeer die haar moeder is.

Vier Russische kwatrijnen
Ivo de Wijs

Een revisor

Iwan Iwanowitsj proeft nota's en balansen
De heren buigen in het stof, de poppen dansen
Slechts Sonja schudt haar nuffig hoofdje: ‘Pffft...
Iwan Iwanowitsj is doodgewoon Jan Jansen!’

Nicolaas II

‘Had ik mijn land een Lenin kunnen sparen?
Had ik bijtijds naar Finland moeten varen?’
De allerlaatste dag van zijn bestaan
Verdeed de laatste vorst met naveltsaren

Na Tsjernobyl

Ook na de grote kernreactorstrop
Zit het milieu nog danig in het slop
Met grote zorg beziet de Club van Rome
De maandverbandfabrieken aan de Ob

De waarheid

De Russen stonden jaren, het was sneu
Voor wodka, brood en bieten in de queue
En nu Gordijn en Muur zijn weggevallen
Moet Rusland in de rij staan voor de EU

Essay

Het Poesjkinhuis in Petersburg. Foto Gerrit Oorthuys

De musea van Poesjkin en Multatuli
Hans Boland

Precies een kwart eeuw geleden kwam ik voor het eerst in wat toen heette de Sovjet-Unie; van 1991 tot 1996 woonde en werkte ik in Rusland. Hoewel ik me al die jaren bezighield met de Russische taal, literatuur en geschiedenis, ben ik me er altijd over blijven verbazen dat Rusland en Nederland, twee Europese, ‘blanke’, christelijke landen, zo ontzaglijk van elkaar kunnen verschillen. Klimaat en geologische omstandigheden spelen uiteraard een grote rol: de inwoners van de kleine, aan zee grenzende Lage Landen zijn steeds gericht geweest op het buitenland en deze openheid heeft een stempel gedrukt op hun geschiedenis en cultuur; terwijl de Russen met hun ‘onbegrensde’ territorium, maar afgesneden van de zee, steeds binnenslands oplossingen voor hun sociale en economische problemen hebben gezocht. Het middelpuntvliedend tegenover het middelpuntzoekend principe moet wel een van de voornaamste oorzaken zijn van het verschil tussen een samenleving die gekenmerkt wordt door het streven naar vrijheid, democratie en beweging, en één van slavernij, dictatuur en stagnatie.

Hoe weinig de twee landen op elkaar lijken, wordt aanschouwelijk wanneer we hun twee grootste schrijvers met elkaar vergelijken. De dichter Poesjkin en de prozaschrijver Multatuli. De ene stamde uit een oeroud geslacht en behoorde tot de maatschappelijke toplaag; de andere kwam uit een onbemiddeld en ongeprivilegieerd milieu. De ene was een man van de gulden middenweg, zonder extremistische denkbeelden, de andere is meer dan een eeuw na zijn dood nog in staat zekere lezers te schokken met zijn radicalisme. Poesjkin zag zichzelf als beroepsschrijver, Multatuli had een eeuwige hekel aan dat beroep.

De verschillen tussen de culturen van beide landen worden nog sprekender wanneer we de musea van onze twee grote schrijvers vergelijken: de Russische en de Nederlandse mentaliteit - als we met die term het historische (onder)bewustzijn van de twee volken bedoelen - lijken elkaar volkomen uit te sluiten.

De twee museumpanden zijn karakteristiek voor de steden waarin zij zich bevinden. In Sint-Petersburg een geel, chique Catharinisch palazzo aan de Mojka-gracht, met een lange rij kamers over een

breedte van 22 ramen, met aan beide kanten een dubbele poort, midden in de keizerlijke hoofdstad, op een steenworp van het Winterpaleis (de tegenwoordige Hermitage), met als buren onder andere de consulaten van Nederland, Frankrijk en Japan. In Amsterdam een piepklein bakstenen huisje van misschien 40 m^2, drie vensters breed, ‘Hollandse barok’ uit de 17de eeuw, net als het Poesjkin-museum in een van de oudste stadsdelen, niet ver van het Paleis - symbool van de Republiek! - maar in tegenstelling tot het Poesjkin-museum in een smal steegje en met vertegenwoordigsters van het oudste beroep als buren.

Het Poesjkin-museum beslaat (nog afgezien van zijn filialen: het Lyceum en het Buitenhuisje in Tsaardorp en het Nationale Park met de landgoederen in de Poesjkinbergen) een groot perceel; behalve het pand zeifis er een grote hof met een standbeeld van de dichter - een van de vele die de stad rijk is - en met de bijgebouwen waarin de administratie is gehuisvest. Het Multatuli-museum beschikt over een eerste verdieping (waar het echtpaar D.D. woonde), een tweede verdieping (waar juffrouw Laps woonde) en een derde verdieping (waar de conservator woont); zijn buste - het enige ‘standbeeld’ van Multatuli, honderd jaar na zijn dood onthuld - staat om de hoek op de Torensluis.

Het palazzo aan de Mojka was Poesjkins sterfhuis, het huisje aan de Korsjespoortsteeg Multatuli's geboortehuis. Symbolischer kan het al niet, als men bedenkt dat Pasen, waarbij Christus' dood en opstanding worden herdacht, voor de orthodoxe kerk het belangrijkste feest is en Kerst, waarbij Christus' geboorte wordt herdacht, voor de rooms-katholieken en protestanten.

Beide musea werden 88 jaar na de dood van hun illustere bewoners opgericht: het ene in 1925, het andere in 1975 (Multatuli stierf 50 jaar na Poesjkin). Maar Poesjkins huis werd ‘gekocht’ (dat wil zeggen onteigend) en als museum bestemd door de staat, dat van Multatuli door ene meneer Roelfsema, die niet rijk was maar wel een Multatuli-bewonderaar. En tot op de dag van vandaag ontvangt het Poesjkin-museum het leeuwedeel van zijn niet geringe inkomsten van de staat, terwijl het Multatuli-museum weliswaar jaarlijks een stads- of staatsgeldje toebedeeld krijgt, maar toch voornamelijk aangewezen blijft op de financiële inventiviteit van het bestuur en de generositeit van zijn leden.

Beide musea hebben geldgebrek, wat vooral van invloed is op de (on)mogelijkheid te publiceren wat gepubliceerd zou moeten wor-

den. Maar het Poesjkin-museum moet voor het eerst sinds zijn bestaan het hoofd bieden aan deze situatie, terwijl zij voor het Multatuli-museum zo normaal is, dat zij welhaast een existentiële voorwaarde kan heten.

Beschikbaarheid van, respectievelijk gebrek aan ‘openbare’ hulp beïnvloedt vanzelfsprekend de activiteiten van beide huizen, niet alleen waar het publicaties betreft, maar ook waar het gaat om conferenties en speciale tentoonstellingen. Maar het Poesjkin-museum werkt zo nauw samen met zijn filialen en met het ‘Poesjkin-huis’ (het Instituut voor Russische Literatuur), dat het zich weinig gelegen hoeft te laten liggen aan conferenties of tentoonstellingen diė worden georganiseerd door ‘derden’. Het Multatuli-museum moet zich daarentegen, al is het om te overleven, bemoeien met allerlei conferenties die maar enigszins te maken hebben met Multatuli, met schooltentoonstellingen, enz. Zelfs op zo'n micro-niveau komt het verschil tussen de gesloten Russische en de open Nederlandse maatschappij naar voren.

Het Poesjkin-museum beschikt over gelden en organisatorische mogelijkheden waarvan het Multatuli-museum niet zou durven dromen. Dit wordt pijnlijk duidelijk bij een vergelijking tussen personeelsbestand en bezoekersaantallen. Het personeel van het Poesjkin-museum - inclusief de genoemde filialen in Tsaardorp en dan nog de musea van Derzjavin en Nekrasov - telt ongeveer 250 mensen: een algemeen direkteur, een uitvoerend direkteur en twee of drie wetenschappelijk medewerkers voor elk van de filialen, restauratoren, gidsen, suppoosten, enz. Het Multatuli-museum heeft alleen een curator en een medewerker voor één vijfde deelbaan op de zaterdagen. En niet te vergeten de vader van de curator, vrijwilliger. Verleden jaar bezochten 100.000 mensen het Poesjkin-museum, het jaar daarvoor nog tweemaal zoveel; het gemiddelde aantal jaarlijkse bezoekers van het Multatuli-museum bedraagt 1200. Daarvan komt 16% uit het buitenland; een dergelijk percentage buitenlanders is voor het Poesjkin-museum onvoorstelbaar. Een ander verschil is de samenstelling van het bezoekersbestand: bij Multatuli komt zelden of nooit een kind op bezoek, bij Poesjkin dagelijks horden.

De inrichting blinkt in geen van de twee musea uit in authentieke rijkdom, ze bezitten weinig voorwerpen die hun beroemde gastheren hebben toebehoord. Een leunstoel, een wijnkarafje, een inktpot, een schilderij van een bevriend dichter, het vest waarin hij zijn

laatste duel vocht: meer is er niet bewaard gebleven van Poesjkins materiële erfenis (de authenticiteit van zijn bureau en wandelstok zijn te betwijfelen). Van die van Multatuli zijn alleen zijn bureau, boekenkast, documentenkist, reliëf-globe en een Ambonees bloemstukje van vogelveertjes over. In beide musea vinden we doodsrelikwieën: Poesjkins dodenmasker en een haarlok, respectievelijk de urn met de as van de eerste gecremeerde Nederlander. Uiteraard sieren portretten van de schrijvers zelf en van hun familie, vrienden en tijdgenoten de wanden van beide musea en liggen er specimina van hun manuscripten tentoongesteld. Toch is het verschil enorm. In het Multatuli-museum is geen serieuze poging gedaan het originele interieur te herscheppen; in het Poesjkin-museum juist wel. Natuurlijk zullen er in het geboortehuis van Multatuli weinig, in het sterfhuis van Poesjkin heel veel interessante prullen hebben geprijkt. Maar ik denk niet dat dit de reden is waarom de twee interieurs zo van elkaar verschillen. Het verschil is veel meer van principiële aard: de Russische ‘restauratie-filosofie’ is totaal anders dan de Westerse. Een vergelijking tussen de na de Tweede Wereldoorlog tot in detail (zij het dikwijls van bordkarton) gerestaureerde paleizen in de omgeving van Sint-Petersburg en de ruïne gelaten Berlijnse Gedächtniskirche mag ter ondersteuning van deze stelling volstaan. Overigens verrijst het meest verbazende - komische, als het niet zo tragisch was - voorbeeld van Russische restauratie-drift in onze dagen in Moskou: een kopie van de in de jaren '30 door henzelf opgeblazen kathedraal van de Heiland in beton.

Terug naar onze musea. De pseudo-authenticiteit van het Poesjkin-museum springt het meest in het oog wanneer we onze aandacht richten op de boekenkasten. Deze bevatten 4000 delen, waarvan er niet één ooit is aangeraakt door Poesjkin. Zelfs de boeken die uit zijn eigen bibliotheek bewaard zijn gebleven, zijn overgedragen aan het Instituut voor Russische Literatuur; in zijn ‘eigen’ boekenkasten staan duplicaten. Met Multatuli's bibliotheek is alles weer andersom: de inhoud ervan is ongewijzigd gebleven sinds zijn weduwe Mimi de kast 43 jaar na de dood van haar man aan de Multatuli-vereniging schonk. Er staan maar ongeveer 400 boeken in, maar daarvan zijn er slechts zeven waarvan vaststaat dat Multatuli er zelf niet in heeft gebladerd. De catalogus ervan is uitverkocht en in het museum zelf kan men de scriptie lezen waarin de inhoud en authenticiteit van het boekenbestand is uitgeplo-

zen. Naar Poesjkins bibliotheek kun je alleen kijken van achter een touw, van een veilige afstand, die je het onderscheiden onmogelijk maakt.

Hiermee zijn we bij de kern van de zaak terechtgekomen. In het Multatuli-museum ben ik nooit de enige bezoeker geweest, er waren altijd nog wel twee, drie of zelfs vijf andere bedevaartgangers. Het eerste wat je ziet bij binnenkomst is een grote leestafel en boekenkasten met alle mogelijke edities van Multatuli's werk in allerlei talen en met een zeer uitgebreide verzameling secundaire literatuur (800 boeken en 10.000 artikelen over Multatuli en direkt met hem verwante thema's; meer dan 1000 foto's, waarvan 600 uit de vorige eeuw; en een vracht brochures, hoofdzakelijk uit het begin van deze eeuw). Er zit altijd wel iemand aan de tafel, bezig met Multatuli. Er wordt gediscussieerd, men is op zoek naar een of andere brochure, iemand maakt notities, iemand komt de trap afdraven, sommigen mediteren hardop over een onoplosbaar multatuliaans probleem, anderen zitten in een hoekje gebogen over een vergeeld tijdschrift. Iedereen werkt. Iedereen drinkt koffie.

In Sint-Petersburg is alles anders. Je komt het Poesjkin-museum binnen op speciale slofjes. De topografische dramatiek is sterk uitgebuit: je begint op de trap waarlangs de stervende Poesjkin naar boven werd gedragen, komt in de kinderkamer, door de eet- en ontvangstkamer, via de studeerkamer, naar het boudoir van Natalie (de vrouw van Poesjkin), om te eindigen bij de haarlok en het dodenmasker. Hardop praten is streng verboden. De gids reciteert gedichten alsof het zou gaan om verzen in een nauwelijks begrijpelijke sacrale taal, hoewel ze in werkelijkheid geschreven zijn in het glasheldere Russisch van mijn geliefde mozarteaanse ondeugende genie. Kortom, ook al hebben de drommen bezoekers hun hoofden niet bedekt, je waant je in de Romeinse Sint-Pieter. Meer dan eens heb ik een bezoekster zien wenen. Ik geloof niet erg in de specialiteiten van de Russische ziel en helaas hebben zelfs zulke tranen iets onechts.

Op de tweede verdieping van het Amsterdamse museum staat het - authentieke - bureau van mijn andere geliefde genie. Daaraan heb ik de eerste notities voor deze regels zitten maken, af en toe verhuizend naar de sofa waarop Multatuli zijn laatste adem uitblies. Soms ging ik daar ook even op liggen. Een godslasterlijk beeld als je het verplaatst naar Mojka 12. Al is de sofa hier een doodgewone sofa, pseudo (dus anti-Poesjkiniaans), een surrogaat,

laat ook maar zitten, ik wil er mij niet eens op nedervlijen.

Men heeft mij tegengeworpen dat niet iedereen zomaar op ‘Poesjkins’ sterfbed kan gaan liggen omdat het geen 100.000 gegadigden per jaar zou overleven. Maar dat is niet de werkelijke reden. De werkelijke reden is dezelfde als waarom je in Jasnaja Poljana - het landgoed van Lev N. Tolstoj - niet met je handen aan de trapleuning mag zitten, omdat Lev Nikolajevitsj zich in de laatste maanden van zijn leven dagelijks langs deze trap moest zeulen. De leuning zou wel erger overleven, hij is van eikehout. (‘Eik’ is in het Russisch ‘doeb’ en onder ‘doebisme’ verstaat men in Rusland de mentaliteit van lieden met een plank voor de kop.)

Ter conclusie zou ik het verschil tussen Russen en Nederlanders in de manier van omgang met hun cultuur willen vergelijken met het verschil tussen de orthodoxe en de protestantse religieuze praktijk: rituelen tegenover woorden, mystiek tegenover rationalisme, goud tegenover kaal.

Het Multatuli-museum is een werkplaats waar je kunt proberen nader te komen tot het historische beeld van Multatuli en waar je wordt omringd door zijn gedachten en woorden en door de schamele resten van zijn materiële bestaan. Het Poesjkin-museum is een heilige plaats, waar men ondergedompeld wordt in de mythe van Poesjkin - en waar je nader dan waar ook door kunt dringen tot het verschijnsel dat sinds het aantreden van Brezjnev (de val van Chroesjtsjov) zo verdacht afwezig is geweest aan de dis van de Russische publieke opinie: de persoonlijkheidscultus.

Atte Jongstra eindigt zijn voorwoord bij zijn boek over de multatulianen met de verzuchting dat de laatste multatuliaan binnenkort wel zal zijn gestorven en dat hem dat toch wel enigszins spijt. Ik zou in dezelfde toonaard willen eindigen, met de verzuchting dat de laatste poesjkiniaan voorlopig nog niet zal zijn overleden en dat me dat toch wel enigszins spijt. Maar aan de andere kant is de poesjkiniaan die nu al veel te lang beslag legt op uw aandacht niet van plan binnen de komende halve eeuw te overlijden.

En binnen stormt een dode heer...
Irina Grivnina
(Vertaling Margreet Strijbosch)

Het stille uur
valt op het deksel van de kist,
de muffe geur van die figuur,
een tweede duizendtal ossen
verlaat de stad, speciale order.
Jouw lot is dom
Fomin, mon cher
En binnen stormt een dode heer.
A. Vvedenski. Wellicht is God nabij

Бесплотный
садится час на крышку гроба,
где пахнет тухлая фигура,
вторая тысяча волов
идет из города особо.
Удел твой глуп
Фомин, Фомин.
Вбегает мертвый господин...

Nog nooit in mijn leven ben ik in zo'n theater geweest. Een kleine zaal, rijen ongenummerde stoelen knus bekleed met lange grijskatoenen overtrekken, en actrices die de toeschouwers welkom heten en volgens een raadselachtige logica naar hun plaatsen brengen.

Op het toneel het interieur van een kamer in een *kommunalka*, een gemeenschappelijk appartement: de bedden, tafels en stoelen van een hele familie in een piepklein flatje gepropt. Op een bed met ijzeren spijlen, versierd met glanzende bolletjes, zit een man. Hij begint te spreken, heel zachtjes, alsof hij in zichzelf praat, maar direkt verstomt het geroezemoes in de zaal, en elk woord is duidelijk verstaanbaar:

Het spijt mij: ik ben geen rabauw,
die rent door blauwe dreven,
die tot zichzelf zegt: vertrouw,
en tot een ander zelf: wacht even,
wij twee gaan wandelen in 't bos
en nietige blaadjes kijken.
Het spijt mij: een ster ben ik niet,
die snelt langs de hemelboog,
op zoek naar haar eigen gebied
zichzelf vindt en 't aardwater droog,

Мне жалко что я не зверь,
бегающий по синей дорожке,
говорящий себе поверь,
а другому себе подожди немножко,
мы выйдем с тобой погулять в лес
для рассмотрения ничтожных листьев.
Мне жалко что я не звезда,
бегающая по небосводу,
в поисках точного гнезда
она находит себя и пустую земную воду,

niemand hoorde ooit sterrengekraak,
zwijgend vissen bemoedigen is haar taak...

никто не слыхал чтобы звезда издавала скрип,
ее назначение ободрять собственным молчанием рыб...

Zo begint het toneelstuk *Een avond in het gekkenhuis* van het Moskouse Theater De Hermitage. De acteur leest prachtig, en de ingewikkelde, vreemde versregels met hun dwingende, onregelmatige ritme brengen wonderbaarlijke beelden in onverwachte combinaties tot leven. En het lijkt vreemd dat ik gisteren nog de auteur van deze monoloog, Aleksandr Vvedenski, een van de oprichters van de Vereniging voor Reële Kunst (Objedinenië Realnogo Iskoesstva, OBERIOE), enkel van naam kende; zijn gedichten waren verboden.

OBERIOE. Een fantastische naam, en vreemde mensen, die met niets of niemand overeenkomsten vertonen, zelfs niet met elkaar. Twee van hen komen uit Petersburg, kinderen uit adellijke families die op de beste gymnasia van de stad hebben gezeten, Aleksandr Vvedenski en Daniil Joevatsjov, die schreef en leefde onder een van zijn pseudoniemen: Charms. Verder de zoon van een agronoom uit een dorp onder de rook van het provinciestadje Oerzjoem, Nikolaj Zabolotski, en de kozak Nikolaj Olejnikov, een rode commandant uit de burgeroorlog en vanaf 1920 lid van de communistische partij...

De *Oberioeten* worden gezien als erfgenamen van het Russische Futurisme, zoals dat voor de Bolsjewistische Revolutie te vinden was in het werk van Chlebnikov en Majakovski, en daarna zijn vervolg vond in de *zaoem* (letterlijk: het verstand voorbij, absurdistische) - gedichten van Aleksandr Toefanov, in het theater van de regisseur en dramaturg Igor Terentjev en in de schilderijen van Malevitsj...

De Oberioeten verschilden van de Futuristen in die zin, dat het epatisme en de destructiviteit van het Futurisme niet alleen eigen waren aan hun werk en openbare optreden, maar ook deel werden van hun leven.

‘Ik ben alleen geïnteresseerd in onzin,’ noteerde Charms in zijn dagboek, ‘alleen in zaken die geen enkel praktisch nut hebben. Het leven interesseert mij enkel in zijn absurde verschijningsvormen.’

Dat wekt geen verbazing. De Oberioeten woonden in de stad, die twee eeuwen daarvoor door Peter de Grote gesticht was, en die

in de loop van tien jaar, toen zij er leefden, tweemaal van naam veranderde: van Petersburg in Petrograd in Leningrad, een stad die verwerd tot zijn eigen schaduw. En niet alleen in deze schimmige stad, maar in het hele land werd het leven na de bolsjewistische putsch van 1917 met de dag absurder en paradoxaler. Het begon steeds meer te lijken op een boze droom.

Daar ligt ie op de canapé:
't wereldlijk als crème-brulée.
Rondom de stanklucht van ontbinding.
Weer andere idioten grif
bezig met vermeerdering.
Enkelen zijn aan het gif.
De zon is droog, het licht, kometen
objecten zwijgend en bezeten.
De eiken bogen blad en nerf
de lucht hing vol bederf...[1]

...Лежит в столовой на столе
труп мира в виде крем-брюле.
Кругом воняет разложеньем.
Иные дураки сидят
тут занимаясь умноженьем.
Другие принимают яд.
Сухое солнце, свет, кометы
уселись молча на предметы.
Дубы поникли головой
и воздух был гнилои...

De kring van mensen die op de een of andere manier met de Oberioeten verbonden waren, was groot. Naast bovengenoemde Toefanov, Terentjev en Malevitsj waren er kunstenaars en illustratoren van kinderboeken als Alisa Poret (op wie Charms verliefd was), de Leningradse kinderboekenschrijvers en vrienden van Olejnikov, Jevgeni Schwartz en Aleksej Pantelejev, en anderen. Aan het eind van de jaren twintig had Samoeil Marsjak, een bekende dichter alsmede vertaler van Shakespeare en Burns, van oude Britse balladen en *Nursery Rhymes*, de Oberioeten namelijk gevraagd voor het schrijven van kinderliteratuur. Hij wist dat in Engeland absurde poëzie en proza groot succes genoten in kinderkamers, en ging ervan uit dat de eigenzinnig denkende dichters ‘een wonder konden bewerkstelligen in de kinderpoëzie’.

Marsjak had zich niet vergist. In de dagboeken van Jevgeni Schwartz lezen we: ‘Charms had de juiste houding ten aanzien van het woord. Hij en Vvedenski hebben veel veranderingen teweeg gebracht in de kinderliteratuur van die tijd. En dat had weer zijn invloed op Marsjak...’

Hoezeer bleek in 1949, zeven jaar na de dood van Charms, toen Marsjak diens kindergedicht *Vrolijke Sijsjes* onder eigen naam publiceerde, zij het met twee veranderingen... Wat hadden de bolsjewieken met de Russische intelligentsia gedaan, dat zoiets mogelijk was? Charms was hierover heel kort:

Alle alle bomen pief
alle alle stenen paf
heel de heel de natuur poef.

Alle alle meisjes pief
alle alle mannen paf
elke elke bruiloft poef.

Alle alle Slaven pief
alle alle joden paf
't hele hele Rusland poef...

Все все все деревья пиф
все все все каменья паф
вся вся вся природа пуф.

Все все все девицы пиф
все все все мужчины паф
вся вся вся женитьба пуф.

Все все все славяне пиф
все все все евреи паф
вся вся вся Россия пуф...

't Hele hele Rusland poef... Maar de Oberioeten probeerden dat te negeren, werkten aan de kindertijdschriften *Egel* en *Sijsje* en publiceerden kinderboekjes. Hun ‘volwassen’ werk lieten zij horen in het Huis van de Schone Kunsten, ‘bij Malevitsj’, of lazen zij aan elkaar voor, wedijverend in scherpzinnigheden. Nikolaj Olejnikov reageerde op de algemene industrialisatie onder Stalin, een proces waarbij enorm veel gewone dagelijkse dingetjes verloren gingen, met de volgende lofzang:

Lof aan de uitvinders van subtiele en vermakelijke toepassingen:
Van suikertangetjes en sigarettenpijpjes,
Lof aan hem, die voorstelde documenten te stempelen,
Die theepotten voorzag van deksels en een tuit,
En de eerste rubberen fopspeen construeerde,
Die macaroni uitvond, en griesmeelpap,
Die mensen leerde ziektes te verdrijven met frambozendrankjes,
Die het gif bereidde, dat fataal is voor de luis,
Lof aan hem, die als eerste katers en poezen mensennamen gaf,
Die beestjes kevers noemde en doodgravers en boktorren,

Хвала изобретателям, подумавшим о мелких и смешных приспособлениях:
О щипчиках для сахара, о мундштуках для папирос,
Хвала тому, кто предложил печати ставить в удостоверениях,
Кто к чайнику приделал крышечку и нос.
Кто соску первую построил из резины,
Кто макароны выдумал и манную крупу,
Кто научил людей болезни изгонять отваром из малины,
Кто изготовил яд, несущий смерть клопу.
Хвала тому, кто первым начал называть котов и кошек человеческими именами,
Кто дал жукам названия точильщиков, могильщиков и дровосеков,

Die theelepeltjes versierde met letters en monogrammen,
Die Grieken onderscheidde in oude Grieken en gewone.
Gij mathematici, die de geheimen van de lucifershoutjes ontdekt hebt,
Gij technici, die het netje schiep, de vlinderval,
Uitvinders van gespen, knopen en haakjes,
En gij, schepper van de *sauce piquante*!
Fantastisch en futiel, zo zijn jullie ideeën mij het liefst!
Zij prikkelen mijn verstand, strelen mijn blik...
Lof aan hem, die de poedel op een leeuw deed lijken,
En die de funktie heeft bedacht van controleur!

Кто ложки чайные украсил буквами и вензелями,
Кто греков разделил на древних и на просто греков.
Вы, математики, открывшие секреты перекладывания спичек,
Вы, техники, создавшие сачок - для бабочек капкан,
Изобретатели застежек, пуговиц, петличек
И ты, создатель соуса-пикан!
Бирюльки чудные - идеи ваши - мне всего дороже!
Они томят мой ум, прельщают взор...
Хвала тому, кто сделал пуделя на льва похожим,
И кто придумал должность - контролер!

Absurd gedrag, dat men later *Oberioets* noemde, vormde, zoals gezegd, de zin van hun leven. Schrijvers van memoires vertellen massa's anekdotes over hoe Charms er genoegen in schepte vrienden met hoogtevrees mee te slepen naar de trans van de St. Isaak Kathedraal, en kennissen zonder muzikaal gehoor naar concerten, hoe hij tijdens redaktievergaderingen van zijn plaats kon opstaan om rustig het raam uit te klimmen en een eindje te gaan wandelen over de kroonlijst, waarna hij onbewogen door een ander raam de kamer weer binnenkwam. De rest van het gezelschap wilde niet bij hem achterblijven, en deed spelletjes en wedstrijdjes ‘à la Max und Moritz’:

‘Zo had je bijvoorbeeld het monsterspel. Daniil Ivanovitsj had zijn eigen monsters, en onze familie de hare. Wij wisselden ze onderling uit, en lieten hen kennis maken met onze vrienden. Charms vertroetelde zijn monsters, en bracht eindeloos veel tijd met hen door. Zijn belangrijkste monster was een arme bedelaar met een hele lange vlecht, een enorme haarbos, die blootsvoets, met ketenen en een ijzeren staf over de Nevski Prospekt wandelde. Maar er waren ook natuurfilosofen bij en verzamelaars van oude

collecties die de nodige klappen hadden gehad, van die verwilderde types...'[2]

'Pantelejev vertelde hoe hij in 1926 voor het eerst van zijn leven op de redaktie Kinderboeken van de Staatsuitgeverij kwam en aan de redakteur Wetenschap vroeg waar hij Olejnikov of Schwartz kon vinden. Op dat moment zwaaide de deur van de kamer ernaast open en kwam er een krullenkop op handen en voeten naar buiten gesprongen die schreeuwde: "Ik ben een kameel!" "Dat is nou Olejnikov," zei de redakteur zonder een spier te vertrekken. Hij was kennelijk gewend aan het gedrag van zijn buren.'[3]

'Als Sasja Vvedenski geen geld had voor drank, ging hij ongewone weddenschappen aan. Zo moest Charms bijvoorbeeld van ons huis naar de Litejny Prospekt lopen met een afgeknipt strooien hoedje op waar zijn haar boven uitstak, in een colbertje zonder hemd met een groot kruis op zijn blote buik, in een rijbroek uit de diensttijd van mijn broer en met pantoffels aan zijn blote voeten. In zijn hand had hij een vlindernetje. Er werd gewed om een fles champagne: als Charms tot aan het kruispunt kon lopen zonder dat iemand aandacht aan hem schonk, had hij gewonnen en andersom. Daniil Ivanovitsj liet zich aankleden en wandelde heel rustig en waardig zonder een spier te vertrekken over het trottoir. Wij volgden over het trottoir aan de overkant van de straat, en keken stikkend van de lach naar de voorbijgangers. Niemand lette op hem, behalve een oudje dat zei: "Wat een idioot." Verloren dus. Vvedenski ging zijn fles halen, terwijl Daniil Ivanovitsj waardig terugliep naar ons huis, waar wij samen warm aten...'[4]

De omvang van een kort essay staat niet toe nog meer te citeren uit memoires, laat staan gedetailleerde beschrijvingen te geven van allen die zich tot de Oberioeten en hun vrienden- en kennissenkring rekenden.

Maar één man moet om vele redenen absoluut genoemd worden: Jakov Droeskin, musicus en filosoof, en medeleerling van Vvedenski op het gymnasium. Hij behoorde niet tot OBERIOE, schreef geen gedichten en is altijd in de schaduw gebleven. Toch was hij zonder twijfel de 'ideoloog' van de club en heeft hij een zeer belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de levensbeschouwing van Charms en Vvedenski. De Oberioeten verzamelden zich regelmatig bij hem thuis om te praten, nieuws uit te wisselen en gedichten voor te dragen. Na hun dood heeft met name

Droeskin een buitengewone rol gespeeld in het behoud van hun archief.

In 1927 stelden Charms, Vvedenski en Zabolotski het programma van hun groep op: Het OBERIOE Manifest. Het is opmerkelijk, dat het taalgebruik in het Manifest er in eerste instantie volkomen ‘pro-sovjet’ uitziet:

‘De reusachtige revolutionaire omwenteling in de cultuur en het dagelijks leven, die zo kenmerkend is voor onze tijd, kent op het gebied van de kunst talrijke ongewone verschijnselen... het proletariaat kan op kunstgebied geen bevrediging vinden in de artistieke methoden van oude scholen... OBERIOE treedt op dit moment naar voren als een nieuwe garde in de links-revolutionaire kunst... zoekt op organische wijze naar een nieuwe waarneming van de werkelijkheid en een nieuwe benadering... De wereld te voelen met de beweging van de arbeidershand, een voorwerp te reinigen van de overblijfselen van achterhaalde vergane culturen, is dat niet de werkelijke eis die deze tijd ons stelt? Om die reden draagt onze vereniging dan ook de naam OBERIOE: “Vereniging voor Reële Kunst”... er zijn er die ons verheffen tot *zaoemniki*... Maar er is geen school die ons meer vijandig is dan de *Zaoem.* In onze kunst verbreden en verdiepen wij de betekenis van zaken en woorden, maar vernietigen doen wij haar geenszins...’

Het *Oberioetisme* schemert slechts lichtjes tussen de regels van het document door wanneer de absurdistische opvoering van Gogol's *Revisor* van Vvedenski's vriend Igor Terentjev tegen de kritiek verdedigd wordt (‘Waarom is Terentjevs *Revisor* zo stompzinnig neergesabeld?’; alsof zij zelf niet begrepen waarom!). Dan volgt plotseling, als een duveltje uit een doosje:

‘Maar wie heeft gezegd dat de logica van alledag verplicht is in de kunst? Wij laten ons raken door de schoonheid van een getekende vrouwenfiguur, of de kunstenaar nu wel of niet haar spade tegen de wetten der anatomie een andere kant op heeft gedraaid. Kunst kent haar eigen logica, en vernietigt een voorwerp niet, maar biedt hulp bij het leren kennen ervan.’

Wat is dat voor schilderij? En wat is die ‘spade van de heldin’ - als gold het een lichaamsdeel: hand, voet, spade? En opeens begrijp je: dit is pure parodie, net als dat gedicht van Charms uit 1929:

De mens bestaat uit drie delen
uit drie delen
uit drie delen
ho la la
drum drum toet toet
uit drie delen bestaat de mens.

Baard en oog en vijftien handen,
en vijftien handen
en vijftien handen
ho la la
drum drum toet toet
vijftien handen en een rib.

En trouwens geen handen vijftien stuks
vijftien stuks
vijftien stuks
ho la la
drum drum toet toet
vijftien stuks, maar geen hand...

Человек устроен из трех частей,
из трех частей,
из трех частей,
хэу ля ля
дрюм дрюм ту ту,
из трех частей человек.

Борода и глаз и пятнадцать рук,
и пятнадцать рук,
и пятнадцать рук,
хэу ля ля
дрюм дрюм ту ту,
пятнадцать рук и ребро.

А впрочем не рук пятнадцать штук,
пятнадцать штук,
пятнадцать штук,
хэу ля ля
дрюм дрюм ту ту,
пятнадцать штук, да не рук...

Vvedenski schrijft op zijn beurt een lang verhalend gedicht, al is zijn schelmerij in zekere zin academischer. Zo begint zijn *Antwoord der Goden* als volgt:

Eens leefden ergens aan de Ob
drie maagden op een heuveltop
de eerste heette 't is te veel
de tweede heette bezemsteel
de derde zal Tatjana zijn
de dochter van de kapitein
...

жили были в Ангаре
три девицы на горе
звали первую светло
а вторую помело

третьей прозвище Татьяна
так как дочка капитана
...

M. Mejlach, die in 1994 in Petersburg de meest volledige uitgave verzorgde van gedichten van de Oberioeten, merkt terecht op dat de titel van dit gedicht een parodie is op Wagners opera *Die Götterdämmerung* (in het Russisch vertaald als *De Ondergang der Goden*). Maar om de een of andere reden zegt hij niets over de parodie op Poesjkin, die elke Russische lezer onmiddellijk moet opvallen omdat hij Poesjkin op school uit zijn hoofd heeft moeten leren. Hij

zal het ritmische rijmpje uit zijn jeugd dadelijk herkennen: Drie maagden zaten eens tesaam/ te spinnen bij het vensterraam/ Stel dat ik tsarina was... (Het sprookje van Tsaar Saltan), waar Jevgeni Onegin doorheen gevlochten is (haar zuster die Tatjana heette) en de titel van de roman *De Kapiteinsdochter.* De maskerade gaat verder als een parodie op Lohengrin, waar de plaats van de zwaan door een gans wordt ingenomen, enzovoort...

In het werk van elke willekeurige Oberioet zijn talloze voorbeelden van dit soort schelmerij aan te wijzen. Het is opvallend hoe goed deze nog zeer jonge mensen de valsheid en de plebejersmentaliteit van hun tijd aanvoelden, hoe onverschrokken zij in eigen kring de gebeurtenissen bediscussieerden en hoe schitterend zij de lelijke werkelijkheid parodieerden. Hun spottende werk leek nog het meest op sots-art, met nauwkeurig getekende Stalinsnorren in het centrum van het schilderij, daarboven een vredesduif en op de voorgrond twee copulerende Komsomol-leden. Alleen ontstond de sots-art pas vele jaren na de dood van Stalin. Maar Vvedenski schreef zijn stuk *Wellicht is God nabij* in het gevaarlijke jaar 1931, toen op dergelijke zaken minstens tien jaar strafkamp stond:

‘- Nina Platinovna, is dat soms kwik?
- Nee, dat is mijn boezem.
- Weet u, het zijn net watten,
u bent een schatje.
- Excuseer me,
maar wat zit er in uw broek.
- Een veertje.
(Gelach. Achter het raam glanzende linten)’

‘- Нина Картиновна, что это, ртуть?
- Нет, это моя грудь.
- Скажите, прямо как вата,
вы пушка.
- Виновата,
а что у вас в штанах.
- Хлопушка.

En dan zie je hoe achter het raam van het huis, waar de helden van het stuk zich amuseren, een Eén Mei-Demonstratie langstrekt.

En wat dacht u van het scènetje uit 1934 uit Charms' *Mislukt spektakel* waarin de opkomende acteurs moeten braken bij het zien van de toeschouwers:

Petrakov-Gorboenov komt op, wil iets zeggen, maar begint te stotteren. Hij moet braken. Af. Pritykin op.

Pritykin: ‘De weledele heer Petrakov-Gorboenov moet meded...’ *(Hij geeft over, rent weg. Makarov op)*

Makarov: ‘Jegor...’ *(Makarov geeft over, rent weg. Serpoechov op.)*

Serpoechov: ‘Om niet te...’ *(Hij geeft over, rent weg. Koerova op)*

Koerova: ‘Ik zou...’ (*Zij geeft over, rent weg. Een klein meisje komt op.)*

Meisje: ‘Papa vraagt om u allen door te geven dat het theater dichtgaat. We zijn allemaal misselijk!’

Elk weldenkend mens zou misselijk moeten zijn. Het plebejisme in realiteit en literatuur werd steeds verstikkender, tot het onhoudbaar werd. ‘De muffe figuur’ in zijn glazen kist uit de eerste regels van dit essay, voor eeuwig geplaatst in het Mausoleum op het centrale plein van de nieuwe hoofdstad, Moskou, bedierf de lucht. Ieder ogenblik kon *een dode heer binnenstormen*...

Toen schreef Olejnikov zijn *Kakkerlak*, alsof hij de draak wilde steken met de vulgair-fysiologische theorie van de academicus Pavlov, die zich had ontpopt tot Sovjetwetenschapper en lieveling van Stalin:

Een kakkerlak zat in een glas
Te zuigen aan zijn poot
Daar zat hij dan in zak en as
Hem wachtte 'n wisse dood.

(...)

Gedrukt tegen de glazen wand
Keek hij benauwd in 't rond
Hij had zich absoluut vermand
Als er een ziel bestond.

Nu heeft de wetenschap bewezen
Dat de ziel echt niet bestaat
't Zijn slechts botten, vet en pezen
Waar het werkelijk om gaat.

Wat bestaat is ‘combinatie’
En daarna cohabitatie.

Conclusies van de wetenschap
Zijn onmoog'lijk te bestrijden
Dus bereidde zich de kakkerlak
Voor op een vrees'lijk lijden.

Таракан сидит в стакане.
Ножку рыжую сосет.
Он попался. Он в капкане.
И теперь он казни ждет.

(...)

Таракан к стеклу прижался
И глядит едва дыша...
Он бы смерти не боялся,
Если б знал, что есть душа.

Но наука доказала,
Что души не существует,
Что печенка, кости, сало -
Вот что душу образует.

Есть всего лишь сочлененья,
А потом соединенья.

Против выводов науки
Невозможно устоять.
Таракан, сжимая руки,
Приготовился страдать.

Voor een laatste visitatie
Nadert de beul, en heel exact
Bepaalt hij de locatie
Ter doorboring van 't hart.

De kakkerlak nu stort doorboord
Als een zwijn ter aarde neer
En zijn ultieme slotakkoord
Lijkt op 't brullen van een beer.

De heren van de vivisectie
Haasten zich daarop en masse
Voor een grondige inspectie
Naar de kakkerlak in 't glas.

Met honderdveertien instrumenten
Wordt de patiënt geheel verminkt
Die onder vreselijke tormenten
In zijn laatste slaap verzinkt.

(...)

‘Papa, papa,’ klinkt het zacht
Uit een kier van het dressoir
De laatste telg van het geslacht
Wordt zijn eenzaamheid gewaar.

Maar zijn vader hoort hem niet meer
Want zijn vader ademt niet meer

En boven hem staat onverschrokken
De onderzoeker vals en laag
De snoodaard met zijn wilde lokken
Met zijn tangen en zijn zaag.

(...)

Вот палач к нему подходит,
И, ощупав ему грудь,
Он под ребрами находит
То, что следует проткнуть.

И, проткнувши, набок валит
Таракана, как свинью.
Громко ржет и зубы скалит,
Уподобленный коню.

И тогда к нему толпою
Вивисекторы спешат.
Кто щипцами, кто рукою
Таракана потрошат.

Сто четыре инструмента
Рвут на части пациента.
От увечий и от ран
Помирает таракан.

(...)

Там, в щели большого шкапа.
Всеми кинутый, один,
Сын лепечет: ‘Папа, Папа!’
Бедный сын!

Но отец его не слышит,
Потому что он не дышит.

И стоит над ним лохматый
Вивисектор удалой,
Безобразный, волосатый,
Со щипцами и пилой.

(...)

Maar... pas op! In werkelijkheid is dit geen komisch versje, maar een allegorie. Net als in de meeste gedichten van Olejnikov gaat achter het dierenmasker een mens schuil, die het object is gewor-

den van het bloedige sociale experiment van de Bolsjewistische vivisectoren. Het thema van de kwellingen en de ondergang van een levend wezen duikt niet toevallig in dit gedicht op: in december 1931 werden Charms, Vvedenski en Toefanov gearresteerd. De aanklacht: oprichting van een anti-sovjet schrijversgroep...

Vvedenski schreef:

> Een wassen kaarsje in mijn hand
> zo ren ik naar de waterkant.
> Eén zeil slechts op dit eenzaam uur,
> en door mijn haren speelt een vuur.
> En binnen stormt een dode heer...[5]

> Возьму я восковую свечку
> и побегу учить на речку.
> Темнеет парус одинок,
> между волос играет огонек.
> Вбегает мертвый господин...

De stukken van het gerechtelijk onderzoek zijn een paar jaar geleden in Moskou gepubliceerd. De verzorgers van de publicatie zijn van mening dat Charms en Vvedenski op grond van een anonieme aangifte werden gearresteerd. Dat zou heel goed kunnen, maar de zaak kan ook eerder gepland zijn geweest naar aanleiding van de werken die de auteurs op OBERIOE-avonden hadden voorgedragen. Igor Terentjev, waarover in het 'Manifest' wordt gesproken, was al een jaar daarvoor in Dnjepropetrovsk gearresteerd. Tijdens een verhoor op 13 maart 1931 zei Terentjev:

'Malevitsj vertelde dat binnenkort de dichter Vvedenski en de componist Droeskin bij mij langs zouden komen voor de ontwikkeling van een werkstuk, als dekmantel voor het contra-revolutionaire werk van deze jongelui, die volgens Malevitsj "monarchistische sympathieën" hadden... De zogenaamde "Voorwerploosheid", die ten grondslag lag aan al deze groepen, van de Malevitsjgroep tot en met de Oberioeten van Vvedenski en Charms, betekende aan de ene kant een manier om via een cijfercode inlichtingen over de Sovjet-Unie aan het buitenland door te geven door middel van reprodukties van schilderijen van de "voorwerplozen" in sovjet-tijdschriften... en aan de andere kant... de ideologische en technische basis voor het contra-revolutionaire werk van alle soorten formalisme, dat zich ten doel stelt de sovjet-thematiek te verdraaien en dat doel tracht te bereiken onder het mom van... namaak sovjet-vormen en -produktiemethoden... Voorwerploosheid... heeft niet alleen ideologische maar ook praktische schade aangericht: improduktieve verkwisting van geld, tijd en energie, organisatorische chaos, de vervreemding van de massa's van de kunst... ver-

draaiing van de beste culturele beginselen van de Sovjet-Macht... Niemand van de deelnemers sprak ooit één contra-revolutionaire zin uit: formeel was elke uitspraak sovjet-enthousiasme in de strijd ter vervolmaking van de sovjet-ideologie en -praktijk op het culturele front...'

Het is duidelijk dat Terentjev de contra-revolutionaire organisatie van de Oberioeten niet zelf had bedacht. Waarom weigerde hij niet de vragen te beantwoorden? In de memoires van Terentjevs dochter lezen wij: 'Aan zijn ondergoed konden wij zien, dat hij gemarteld werd'... Wie zou hem durven veroordelen? Temeer daar Terentjev ongetwijfeld alles in het werk heeft gesteld om zijn eigen verklaringen in de ogen van de rechtbank te desavoueren. Hij had zelf een pre-revolutionaire juridische opleiding gevolgd, en was ervan overtuigd dat absurde bekentenissen de rechtbank de absurditeit van de beschuldigingen zouden aantonen. Dat was een misrekening: de mate van absurditeit van de beschuldigingen in die tijd, en trouwens ook later, kon niemand iets schelen.

Charms was kennelijk een mens van verbazingwekkende moed, want bij zijn arrestatie verklaarde hij: '... Ik ben het niet eens met de politiek van de Sovjet-macht op het gebied van de literatuur. Om aan de bestaande regeringsmaatregelen een tegenwicht te kunnen bieden, wens ik vrijheid van drukpers, zowel voor mijn eigen werk, als ook voor de literaire arbeid van aan mij verwante literatoren, die samen met mij een literaire groep vormen.'

We weten niet welke methoden op hem werden toegepast, marteling of psychologische 'druk'. Maar het lukte pas een week na Charms' arrestatie om hem tot spreken te dwingen. Toen begon hij het 'absurde bekentenissenspel', alsof hij dat met Terentjev had afgesproken. Hij bevestigde de onzinnige ideeën van de onderzoeksrechter, maar gaf zelf geen enkele aanvullende verklaring.

De rechtszaak vond plaats in maart. Vvedenski werd verbannen, en kreeg een verbod opgelegd zich te vestigen in grote steden of in de buurt van de staatsgrenzen. Charms werd aanvankelijk tot het strafkamp veroordeeld, maar een maand later werd zijn straf verzacht. Op 13 juli 1932 werden beiden verbannen naar Koersk. Op 18 november kregen beiden plotseling toestemming terug te keren naar Leningrad, en werden zij als schrijvers gerehabiliteerd.

Maria komt buigend naar buiten zij groet
Maria verschijnt in 't portaal vol weemoed
en wij ijlen snel naar ons hoge balkon
ons hoofd zakt al zingend in de megafoon
Maria kijkt op
zij beweegt licht haar hand
vertrapt met haar tedere voetje een blad
en wij, ja wij zingen, wij spelen gitaar
in 't oor van de koppige vrouw blaten wij.
En boven ons rijzen er nevels van goud
en achter ons schieten de katten voorbij
wij zingen en fluiten daar op dat balkon
maar jij kijkt weemoedig naar de horizon.
Daarna blijven achter een laars en een doek
en flapperend hangt daar het ronde balkon
steekt tegen de woelige hemel 't plafond.
Maria komt buigend naar buiten zij groet
zacht zet op het grasperk Maria haar voet
dan ziet zij een bloempje een stengel zo teer
en zij zegt tot hem: ‘Nee ik pluk jou niet meer
ik loop enkel langs jou en breng jou een groet.’
En wij rennen snel naar ons hoge balkon
wij schreeuwen: ‘Gegroet!’ de gitaar wordt gebeukt
Maria kijkt op
en beweegt licht haar hand
en rent na het groeten ineens naar 't portaal
vertrapt met haar tedere voetje een blad.

Выходит Мария отвесив поклон
Мария выходит с тоской на крыльцо
А мы забежав на высокий балкон
Поем опуская в тарелку лицо.
Мария глядит
и рукой шевелит
и тонкой ногой попирает листы
а мы за гитарой поем да поем
да в ухо трубим непокорной жене.
Над нами встают золотые дымы
за нашей спиной пробегают коты
поем и свистим на балкончике мы
но смотришь уныло за дерево ты.
Остался потом башмачок да платок
да реющий в воздухе круглый балкон
да в бурное небо торчит потолок.
Выходит Мария отвесив поклон
и тихо ступает Мария в траву
и видит цветочек на тонком стебле
она говорит: ‘Я тебя не сорву
я только пройду поклонившись тебе’.
А мы забежав на балкон высоко
кричим: ‘Поклонись!’ и гитарой трясем
Мария глядит
и рукой шевелит
и вдруг поклонившись бежит на крыльцо
и тонкой ногой попирает листы.
А мы за гитарой поем и поем

да в ухо трубим непокорной жене
да в бурное небо кидаем глаза.

en wij, ja wij zingen, wij spelen gitaar
in 't oor van de koppige vrouw blaten wij
een blik op de woelige lucht werpen wij.[6]

Niets kon de Oberioeten dwingen hun absurd gedrag te wijzigen. Schrijver van kinderpoëzie Kornej Tsjoekovski schreef in zijn dagboek: '... die lieve Charms was bij mij. Het is hem gelukt zich opnieuw in Piter te nestelen. Daarvoor was hij in Koersk in ballingschap en heeft hij in een onderzoeksgevangenis gezeten. Over de gevangenis spreekt hij met plezier, maar over Koersk met afschuw: "de mensen in Koersk leven onvoorstelbaar smakeloos en smerig"... In Koersk heeft Charms helemaal niets geschreven, hij is daar erg ziek geweest. "Wat mankeerde u?" "Ik had koorts. 's Nachts had ik steeds 37,3. Ik baadde in het zweet en kon niet slapen. Later bleek dat mijn thermometer kapot was, en dat mijn gezondheid in orde was. Maar dat was pas na een maand, en gedurende die periode ben ik helemaal uitgeput geraakt." Dat was Charms ten voeten uit...'

Oudergewoonte verzamelden de Oberioeten zich bij Droeskin: ze praatten, maakten grappen, lazen gedichten. Zabolotski nam steeds meer afstand van de anderen: het choquerende gedrag van de Oberioeten irriteerde hem, en hij had ruzie gehad met Vvedenski vóór diens arrestatie. Desalniettemin bleef Zabolotski tot 1934 de algemene bijeenkomsten bezoeken. Maar de alledaagse valsheid en het plebejisme werden steeds onverdraaglijker. De plebejersmentaliteit droop van de bladzijden van de werken van *Fellow travellen*[7], het plebejisme drong door tot in het theater, en in dit opzicht was Terentjevs parodiërende opvoering van de *Revisor* volkomen logisch, evenals die van sommige onbewust spottende stukken van Meierhold, en dit scènetje van Charms uit 1933:

Kunstenaar: 'Ik ben een kunstenaar.'
Arbeider: 'Volgens mij ben je een stuk stront!'
(*De kunstenaar wordt daarop zo bleek als een doek,*
En begint als een laken te wapperen,
En onverwachts sterft hij.
Hij wordt weggedragen.)

Eigenlijk is deze scène een illustratie van de gevolgen van een verdraaide vertaling van een Duitse zin uit een persoonlijke brief van

Lenin (in plaats van ‘Kunst moet *begrepen worden door* het volk’ schreef de vertaler: ‘Kunst moet *begrijpelijk zijn voor* het volk’). En zie, door deze vertaling bij een breed publiek bekend te maken door middel van de leuze *De kunst behoort het volk*, startte de culturele bolsjewiek Loenatsjarski zijn campagne voor de algemene vulgarisering van de klassieken, die daar ook niets aan konden doen.

Eerst werden ze allemaal, om beurten, zo'n beetje vanaf Homerus, uitgeroepen tot ‘strijders voor de vooruitgang, tegen de verrotte diktatuur van de bezittende klassen’. En om deze stelling te onderstrepen kreeg de censuur de opdracht passages uit klassieke teksten te verwijderen die niet met de marxistische dogma's overeenkwamen. Om het de arbeiders en de boeren in godsnaam niet te moeilijk te maken bij hun poging de betekenis van de klassieke meesterwerken te doorgronden, werd elke publicatie voorzien van een notenapparaat om de woorden van de overledenen in de juiste, dat wil zeggen marxistische, zin uit te leggen en om die passages die volgens de uitgevers onduidelijk waren toe te lichten. Zo heb ik eens een speciale opvoedende uitgave onder ogen gehad van Shakespeare's *Hamlet* uit Gorki's beroemde serie *Wereldliteratuur.* Op een van de eerste pagina's stonden de volgende opmerkingen bij de tekst:

King: ‘... But now, my cousin Hamlet and my son,’

Hamlet: [*Aside*] ‘A little more than kin, and less than kind.’

1) Claudius is niet alleen Hamlet's oom, maar ook de echtgenoot van diens moeder; 2) ze houden niet van elkaar...

En wat deden ze met Poesjkin, nadat de Futuristen in een opwelling hadden voorgesteld hem ‘van het schip van de moderne tijd te gooien’! Stalin's cultuurpausen bombardeerden hem eerst tot nationale held, waarna ze een Grote Unie Feestdag in het leven riepen ter viering van het feit dat Poesjkin een eeuw daarvoor was omgekomen (waarom niet de dag van zijn geboorte genomen? Omdat ze dan hadden moeten wachten tot 1999...) Een paar jaar voor de grote dag begonnen de voorbereidingen, en daarmee tevens de heiligverklaring van de arme Poesjkin. De Oberioeten reageerden, zoals gezegd, met parodieën in proza en verzen, en Charms riep een hele serie ‘Poesjkinmoppen’ in het leven, verteld in de stijl van Zosjtsjenko, als het ware door ‘de man van de straat’ en duidelijk bedoeld om de zogenaamde intellectuelen te cho-

queren. Dit is er een van:

‘Poesjkin bracht de zomer van 1829 op het land door. Daar placht hij 's ochtends vroeg op te staan, hij dronk een kroes vers gemolken melk en snelde dan voor een bad naar de rivier. Na het bad ging hij languit in het gras liggen en sliep tot etenstijd. Na het eten legde Poesjkin zich in zijn hangmat te ruste. Als hij stinkende boeren tegenkwam, knikte hij ze toe, waarbij hij zijn neus met zijn vingers dichtkneep. De stinkende boeren namen dan hun muts voor hem af en zeiden: “Niks erg hoor!”’[8]

Deze absurde spelletjes begonnen collega-schrijvers en partijambtenaren die over literatuur gingen steeds heviger te irriteren. Al in 1930 reageerde een van de Leningradse kranten op het zoveelste optreden van de Oberioeten met een lasterlijk artikel, waarin zij ‘literaire hooligans’ werden genoemd. De dichter Asejev (destijds een van de leiders van de Schrijversbond van de USSR) hield in december 1931 een toespraak tot de Oberioeten die enige dagen tevoren waren gearresteerd. De beschuldigingen in de partijpers werden steeds minder literair en steeds politieker. Zabolotski werd vanaf het eind van de jaren twintig het leven zuur gemaakt, aanvankelijk vanwege zijn lyriek en later vanwege zijn epos *De triomf van de landbouw.* Het nummer van het blad *Zvezda* waarin het epos gepubliceerd was (in 1934) werd uit de handel gehaald en opnieuw gezet nadat de auteur de vereiste wijzigingen in de tekst had aangebracht.

In het jaar van het Poesjkinjubileum, 1937, tevens het hoogtepunt van de Grote Terreur, werd tijdens de zuivering van de Leningradse kinderliteratuurredactie Nikolaj Olejnikov gearresteerd en gefusilleerd. Eind november van dit vreselijke jaar voorvoelde Charms als het ware zijn eigen lot, toen hij in zijn dagboek noteerde:

> ‘God, wat een verschrikkelijk leven en wat voel ik me verschrikkelijk. Ik kan niets doen. Ik wil alleen maar slapen, net als Oblomov...’

Vvedenski deed pogingen om te verdwijnen: nog in 1936 was hij verhuisd naar Charkov. Tevergeefs: in de herfst van 1941, een paar

maanden na het uitbreken van de oorlog, werd hij gearresteerd met de mededeling dat hem verbanning te wachten stond (dergelijke maatregelen waren gebruikelijk voor mensen die al eerder met de repressie te maken hadden gehad, voor het geval dat de stad door de vijand bezet zou worden. De ‘verbanning’ hield in dat Vvedenski samen met vele anderen in konvooi te voet van Charkov naar Kazan werd gejaagd (de afstand tussen deze twee steden is hemelsbreed ongeveer 1300 km).

Aleksandr Vvedenski kwam om, volgens de informatie die zijn familie kreeg, op 20 december 1941. Er bestaan ook verklaringen dat hij werd neergeschoten door een soldaat van het konvooi.

‘Als je een staat vergelijkt met het menselijk organisme, dan zou ik, in geval van oorlog, het liefst in de hiel willen zitten...’ schreef Charms in 1938. Hij voorvoelde ongetwijfeld wat hem te wachten stond. Bij het uitbreken van de oorlog was hij in Leningrad gebleven. Op 23 augustus 1941 werd hij gearresteerd wegens ‘anti-sovjetagitatie en de verspreiding van defaitistische geruchten’. Op de foto in het onderzoeksdossier zit een man met een totaal waanzinnige blik in zijn ogen: tijdens het vooronderzoek deed Charms zich, met succes, voor als een geestelijk gestoorde, om zo de doodstraf die op dit soort misdaden in oorlogstijd stond, te ontlopen. Hij werd ontoerekenbaar verklaard en opgesloten in een psychiatrische inrichting. Maar helaas, de inrichting stond in Leningrad, waar ten tijde van de blokkade zelfs gezonde arbeiders in wapenfabrieken niet genoeg te eten hadden.

Daniil Charms stierf in de inrichting, volgens officiële informatie op 2 februari 1942. Zijn vrouw had te horen gekregen dat hij naar Novosibirsk was gestuurd, en zij wist dus niet dat haar man vlakbij hun eigen straat, in hun eigen stad, de hongerdood stierf.

Het is vreselijk te bedenken, hoe kort het hun gegeven was te leven. Olejnikov stierf toen hij 39 was, Vvedenski en Charms op de gevaarlijke ‘Poesjkin-leeftijd’ van 37 jaar. Maar gelukkig (hoe bitter het ook is om dit woord te gebruiken) betekende het einde van hun aardse leven niet ook de verdwijning van hun werk. In elk geval een deel van hun manuscripten is bewaard gebleven.

In februari 1942, tijdens de blokkade van Leningrad, baande Jakov Droeskin zich duizelig van de honger een weg door de kleumende stad naar het huis van de vrouw van Charms, Marina

Malitsj, om daar een koffer met papieren op te halen, die als door een wonder na Charms' arrestatie bewaard waren gebleven. Manuscripten van de hand van Charms zelf, en van Vvedenski en Olejnikov. Nooit heeft Droeskin afstand gedaan van die manuscripten. Vijftien jaar lang leefde hij in de hoop dat zijn vrienden terug zouden komen, zonder het archief ook maar met een vinger aan te raken. Pas aan het eind van de jaren vijftig begon Droeskin het te ordenen, en vervolgens stelde hij alles in het werk om het te publiceren. Zonder Droeskin waren de manuscripten van de overleden dichters ongetwijfeld opgestookt in de kachels van de kleumende stad, en was er niets van hen overgebleven, behalve herinneringen van tijdgenoten, onbetrouwbaar als alle memoires, hun kinderpoëzie, vaak schnabbelwerk, en een hoopje lichte as, vervlogen in de wind van de tijd.

Met brede hoeden, lange jassen aan,
De schriften met gedichten in de zakken,
Zijt gij reeds langgelee tot stof vergaan,
Gelijk ontbladerde seringentakken,

In 't land waar vormen niet zijn uitgewerkt,
Waar alles stuk, dooreengewoeld, teniet is,
En waar een grafterp figureert als zwerk
En star de baan van aarde's satelliet is.

Daar zingt in andre, niet te vatten taal
't Concilie van geluidloze insecten,
Daar groet, ter hand een kleine stallantaarn,
Een kever-mens zijn kennissen respectvol.

В широких шляпах, длинных пиджаках
С тетрадями своих стихотворений,
Давным-давно рассыпались вы в прах,
Как ветки облетевшие сирени...

Вы в той стране, где нет готовых форм,
Где все разъято, смешано, разбито.
Где вместо неба - лишь могильный холм
И неподвижна лунная орбита.

Там на ином, невнятном языке
Поет синклит беззвучных насекомых,
Там с маленьким фонариком в руке
Жук-человек приветствует знакомых.

Mijn vrienden, is het rustig daar bij u?
Valt het u licht? En alles al vergeten?
De wortels, mieren zijn uw broeders nu,
Plus grasjes, zuchten, zuiltjes stof, boleten.

Uw zusters zijn de anjerbloesems thans,
De tepels der sering, de kuikens, splinters...
Uw taal weet zich uw broer, die bovengronds
Hier achterbleef, al niet meer te herinn'ren.

Voor hem is nog geen plaats daar in dat land,
Waar gij u, licht als schimmen, henen spoedde,
De schriften met gedichten in de hand,
In lange jas, met breedgerande hoeden.[9]

Спокойно ль вам, товарищи ммои?
Легко ли вам? - И все ли вы забыли?
Теперь вам братья - корни, муравьи,
Травинки, вздохи, столбики из пыли.

Теперь вам сестры - цветики гвоздик,
Соски сирени, щепочки, цыплята...
И уж не в силах вспомнить ваш язык
Там наверху оставленного брата.

Ему еще не место в тех краях,
Где вы исчезли, легкие, как тени,
В широких шляпах, длинных пиджаках,
С тетрадями своих стихотворений.

Deze bittere regels vol verholen schuldgevoel ten aanzien van zijn overleden vrienden van wie hij de laatste jaren afstand had genomen, werden geschreven door de enige overlevende Oberioet, Nikolaj Zabolotski. Hij schreef ze in 1952, toen Stalin nog in leven was, toen geleerden, genetici en cybernetici die de tiran onwelgevallig waren het leven zuur werd gemaakt, toen joden als ‘kosmopolieten zonder wortels’ werden vervolgd. Zoiets opschrijven in die tijd, toen anderen brieven, portretten van overleden vrienden en eigen dagboeken verbrandden, moet worden gezien als een daad van burgermoed. Te meer daar ook Zabolotski zelf zijn portie had gehad, zowel aan gerechtelijke onderzoeken als aan Stalinkampen. Hij werd gearresteerd op 19 maart 1938, doorstond zware, dagenlang durende verhoren, kreeg vijf jaar kamp, werd naar Siberië gestuurd, en kon vanwege de oorlog pas in 1946 terugkeren naar zijn familie.

Zabolotski leefde tot 1958, lang genoeg om de ontmaskering van Stalin nog mee te maken, hij werd gerehabiliteerd en gepubliceerd, en vertroeteld door de Schrijversbond. Zijn collega Asejev heeft hem zeker nog diverse malen gegroet tijdens schrijversvergaderingen, maar durfde hem niet meer ‘vijand van het volk’ te noemen.

En Droeskin bleef de papieren van zijn vrienden bewaren... Tijdens Chroesjtsjov's ‘Dooi’ kwam een deel van het archief dankzij zijn inspanningen terecht in de *samizdat.* Bovendien werden voor het eerst de kindergedichten van de Oberioeten gebundeld en gepubliceerd (met name die van Charms), terwijl de namen van de na hun dood gerehabiliteerde dichters begonnen op te duiken in de memoires van tijdgenoten. Ten slotte publiceerde de Petersburgse letterkundige Michaïl Mejlach in Amerika twee delen met de ‘volwassen’ werken van Vvedenski.

Het was de tijd van Andropov; de KGB raakte enigszins beducht voor berichten over arrestaties in de Westerse pers en martelde niet meer op zo grote schaal als onder Stalin. Maar voor de rest ging zij tekeer als vanouds; in 1983 werd Mejlach gearresteerd en naar een kamp gestuurd. Ook de Moskoviet Valera Abramkin kwam in een kamp terecht, de man die Charms wijd en zijd had verspreid via de *samizdat* en zelf een voorstelling had gemaakt op basis van diens proza en poëzie.

De absurditeiten bleven voortduren: terwijl Mejlach en Abramkin vastzaten, voerde de regisseur Michaïl Levitin in het Moskouse Theater De Hermitage een stuk op naar het proza van Charms...

De laatste tijd worden de werken van de Oberioeten aktief herdrukt in Moskou: een tweedelige uitgave van Charms, een herdruk van de Amerikaanse uitgave van Vvedenski uit de jaren '80, en in 1994 een anthologie van de *Poëzie van de OBERIOE-groep*, samengesteld door Mejlach, in de ‘Grote Serie’ van de Poëzie Bibliotheek. En Michaïl Levitin stelt nog steeds al het mogelijke in het werk om het publiek de namen van de overleden schrijvers terug te geven. Hij heeft nog twee stukken opgevoerd: *Wellicht is God nabij* (naar Vvedenski) en het al eerder genoemde *Een avond in het gekkenhuis* (op basis van werken van Charms, Vvedenski, Olejnikov en Zabolotski).

Ik heb het stuk op zijn minst tien keer gezien. Waarlijk schitterend acteursspel en een meesterlijke compilatie van teksten, die als een soort polyfonische symfonie zijn gerangschikt, een hymne aan de Oberioeten en het Oberioetisme. De auteurs spotten met de

dood, de acteurs spelen prachtig en de levendige, scherpe tekst maakt van de dood een Oberioeten-grap. Na de finale, een monoloog van Vvedenski, verdwijnt de laatste acteur in het duister achter de coulissen, en een toonloze stem leest de namen van de auteurs hardop voor, waarbij elke naam wordt gevolgd door het woord: ‘omgekomen... omgekomen... omgekomen...’

De adelaar droeg een ikoon
Met daarop God.
Wellicht is d'aarde leeg van slaap,
en kaal, benauwd.
Wellicht dragen wij schuld, hebben wij angst.
Jij adelaar, een vliegmachien
een pijl naar d'oceaan
of stort jij als een kaarsje
roetend in het riviertje.
Daar straalt een ster als in een waan
eenzaam in haar bestaan.
En binnen stormt een dode heer
die woordenloos de tijd doet gaan.[10]

Держал орел икону в кулаке.
На ней был Бог.
Возможно, что земля пуста от сна,
худа, тесна.
Возможно мы виновники, нам страшно.
И ты орел аэроплан
сверкнешь стрелою в океан
или коптящей свечкой
рухнешь в речку.
Горит бессмыслицы звезда
она одна без дна.
Вбегает мертвый господин
и молча удаляет время.

Eindnoten:

1 A. Vvedenski, *Wellicht is God* nabij.
2 Uit de memoires van Alisa Poret.
3 Uit de memoires van Jevgeni Schwartz.
4 Uit de memoires van Alisa Poret.
5 A. Vvedenski, *Wellicht is God nabij.*
6 Daniil Charms, *Serenade.*
7 De term *Fellow travellers* werd in 1920 door Loenatsjarski bedacht. Daarmee werden niet-communistische schrijvers aangeduid, die de revolutie erkenden en haar propageerden in de literatuur. De Oberioeten waren, vanzelfsprekend, geen fellow travellers.
8 *Bam en ander proza*, vertaling Charles B. Timmer, Van Oorschot/Amsterdam 1978.
9 Nikolaj Zabolotski, *Afscheid van mijn vrienden*, 1952, vertaling Kees Jiskoot.
10 Aleksandr Vvedenski, *Wellicht is God nabij*, finale.

Vertaald proza

Snijwerk
A.T. Avertsjenko[*]
(Vertaling Madeleine Mes)

Onlangs heeft een professor in Petrograd na een operatie een draineerbuis van 35 cm lang vergeten in het rectum van patient B.

In de operatiekamer wordt koortsachtig gewerkt.
‘Dichtnaaien,’ commandeert de professor. ‘Maar waar is het lancet? Net lag het hier nog.’
‘Ik weet het niet. Niet onder tafel?’
‘Nee. Hoor eens, zou het er niet in zijn blijven zitten?’
‘Waarin?’
‘Nou, daarin, zoals altijd.’
‘Waarin dan?’
‘Nou, in zijn maagholte.’
‘Ja, goeiedag! De patient is al dichtgenaaid en dan komt hij daarmee. Waar was u met uw gedachten?’
‘We moeten hem weer openmaken.’
‘Wij hebben wel iets anders te doen dan iemand dichtnaaien en dan weer openmaken. We hebben nog zes operaties voor de boeg. Breng hem weg.’
‘Maar het lancet dan?’
‘Laat dat maar zitten, we kopen wel een nieuwe. Het was geen dure.’
‘Dat bedoel ik niet. Ik bedoel dat het nog in die maag zit.’
‘Dat wordt wel verteerd. Volgende! Is dit uw eerste operatie, mevrouw?’
‘Nee, mijnheer de professor, ik ben al eerder geopereerd, door Doebinin.’
‘Zo zo. Gaat u maar liggen. Geef haar de verdoving! Tellen! En? Hier vasthouden, open houden. Wat is dit voor vreemds!

* *Arkadi Timofejevitsj Avertsjenko (1881-1925). In zijn tijd een bekend humorist. Begon als redacteur en schrijver bij de tijdschriften* Sjtyk (De bajonet) *en* Metsj (Het zwaard). *Later redacteur van het tijdschrift* Satirikon, *waarvan hij ook de voornaamste auteur was. Was voor de revolutie, maar gaf steeds verder toe aan de eisen van de ‘persvrijheid’, ook wel genoemd ‘het bevrijd zijn van de pers’, en Avertsjenko koos in zijn nieuwe tijdschrift* Novyj Satirikon *voor de veiligheid van gedachteloze humor.*

Voelt u eens, collega... Een vreemde verharding. Kom op... Aha! Dat dacht ik al... Een pince-nez! Wat een grapjas, die Doebinin. Stuur het hem op, zeg maar dat we het gevonden hebben.'

'Jammer dat het geen lancet is. Dat hadden we in plaats van dat andere lancet kunnen gebruiken. Dichtnaaien!'

'Maar waar is het verbandgaas? Ik zie de rol nergens. Waar is die heengerold?'

'Waarheen, waarheen! Het is altijd hetzelfde! Wat is dat voor waanzin van jullie, om allerlei rotzooi in de patienten te laten zitten?'

'Noem dat maar rotzooi! Verbandgaas kost geld, vadertje.'

'Openmaken?'

'Nou, voor een rol verband... is dat de moeite waard?'

'Ik bedoel, die rol... in zijn maag...

'Die verteert wel. Ik heb wel eens een spons in een maag genaaid en dat was ook niet erg.'

'Is hij verteerd?'

'Nee, maar die patient is een vreselijke alcoholist geworden.'

'Wat zegt u nu!'

'Natuurlijk! Stelt u zich voor, als hij daarna een hele fles wodka dronk - niets aan de hand. Dat zoog die spons allemaal op. Maar zodra hij zijn broeksriem strakker aanhaalde, was hij meteen ladderzat.'

'Wonderlijk!'

'Helemaal niet wonderlijk. Een wetenschappelijk feit. Als hij ergens te gast was en de drank dus gratis was, dronk hij ongelofelijke hoeveelheden wijn en wodka en ging dan volledig nuchter naar huis. Als hij dan thuis was, wreef hij zich in de handen, verzuchtte: "Zou ik eens iets drinken?" en drukte met zijn vuist op zijn maag. Dan perste hij een glaasje drank uit de spons, at er een augurkje bij, liep wat rond - en weer: "Zou ik nog eens een glaasje persen?" En een uur later liep hij al te lallen. Zo dronk hij zoveel als hij nodig had... Precies een kameel in de woestijn.'

'Een curieuze geschie... Wat doet u nu? Kijk toch eens wat u aan het doen bent! We moeten zijn amandelen eruit halen en u snijdt zijn buik open!'

'Hm... ja... Meegesleept door mijn verhaal. Maakt niet uit, zullen we eens kijken of er iets in zit, nu ik hem toch heb opengemaakt?'

'Niet?'

‘Helemaal niets. Vreemd.’

‘Zeker verteerd.’

‘Dichtnaaien! Pfoe! Ik ben moe. Zou ik een sigaar roken? Waar is mijn sigarendoos?’

‘Die was hier toch, u had hem net nog in uw hand. Waar is die heengerold?’

‘We hebben mijn sigarendoos toch niet hier ingenaaid?’

‘Wat een toestand. Wat doen we nu?’

‘Wat, wat! Ik ga dood als ik niet wat kan roken. Bovendien is hij van zilver. Snel openmaken, voor hij verteerd is!’

‘Zit hij erin?’

‘Nee. Het is hier zo leeg als de broekzak van iemand die bankroet is.’

‘Dan hebben we hem dus in iemand anders genaaid. Zijn alle patienten er nog?’

‘We gaan ze toch niet allemaal weer openmaken?’

‘Zoveel zijn het er niet, zes man! Snijden.’

.....

‘Heeft u ze allemaal open gehad?’

‘Allemaal.’

‘Vreemd. En die jongeman daar, die door de deur naar binnen kijkt? Die heeft u blijkbaar overgeslagen. Hee, u daar, hoe heet u? Gaat u liggen.’

‘Maar ik...

‘Niets te “maar ik”... Gaat u liggen. Geef hem de verdoving. Tellen.’

‘Maar ik...

‘Meer verdoving. Zo. Waar is het mes? Dank u.’

‘En? Hebt u hem gevonden?’

‘Nee. Ik kan er met mijn verstand niet bij, waar die sigarendoos heen is. Zo, weer wakker, jongeman?’

‘Maar ik...’

‘Wat “u”, wat “u”! Spreekt u wat vlugger, ik heb geen tijd...’

‘Ik kwam helemaal niet voor een operatie, uw vrouw heeft me gestuurd... met een rekening van de schoenenzaak.’

‘Wat heeft u hier te zoeken? Dat kost alleen maar tijd! Waar is die rekening? Gaat u liggen, we halen hem er meteen uit.’

‘Wat wilt u nu? Ik heb hem hier in mijn broekzak...’

‘Snij zijn broekzak open! Geef zijn broek de verdoving!’

‘Mijnheer de professor, kom tot uzelf! Ik kan die rekening ook gewoon uit mijn zak halen. Hier, alstublieft.’

‘Zo zo. Heeft u hem eruit? Naai zijn broekzak dicht.’

‘Maar ik...’

‘Volgende!’ roept de professor energiek. ‘Maak de tafel schoon. Wat slingert daar?’

‘Waar?’

‘Daar, op de tafel.’

‘Hm! Dat is een middenrif. Waar komt dat vandaan?’

‘Ik weet het niet.’

‘Sergej Viktorvitsj, is dat niet van u?’

‘Hoezo van mij? snauwt de assistent. ‘U hebt mij toch niet geopereerd. Hij is natuurlijk van die patiënt waar we die nierstenen hebben weggehaald.’

‘Ach heer, wat een straf! Geef maar aan hem, zeg dat hij het meeneemt.’

‘Jongeman! U hebt uw middenrif laten vallen!’

‘Is dat dan van mij?’

‘Het is van niemand anders.’

‘En wat moet ik er mee? In mijn handen houden? Zet het terug!’

‘Bah, wat maakt dat volk altijd een drukte! Ga maar liggen. Zijn de hechtingen er al uit?’

‘Nee, ze hebben me net dichtgenaaid.’

‘Ben ik bij u mijn sigarenkoker vergeten?’

‘Mijn God, die heb ik nog nooit gezien... Wat moet ik met...’

‘Ik vind anders dat u verdacht onrustig kijkt. Ga liggen! Masker! Tellen! Drukken! Openmaken!’

‘Zit hij erin?’

‘Ik voel wel zoiets... Een vreemd lichaam. Geef het mes!’

‘En?’

‘Wacht even... Wat is dat? Nee, dat is geen sigarenkoker.’

‘Een of ander papiertje... Vreemd... Verdomd, ziet u dat?’

‘Een lommerdbriefje!’

‘Dit is het: “Een gebruikte zilveren sigarenkoker met in goud de initialen M.K.” Dat is die van mij! Daar is hij dus heen gerold! Dat is pas rollen!’

‘Ha ha, dat is pas verteren!’

‘Wat een handige jongen!’

‘Uit Odessa natuurlijk.’

‘Zet zijn rottige middenrif erin en gooi hem eruit. Zijn er nog meer patiënten?’

‘Nee.’

‘Geef me mijn jas! Opschieten! Geef mijn jas aan.’

‘Uw jas, bedoelt u?’

‘Wiens jas dacht je?’

‘Er hangt hier helemaal geen jas.’

‘Onzin! Hij hing daar.’

‘Nee! We hebben toch niet?...’

‘Vervloekt, wat een pechdag! Nu moeten we weer alle patiënten openmaken. Snel, voordat hij verteerd is! Waar is de verpleegster?’

‘Die is er niet...’

‘Net was ze er nog!’

‘We hebben haar toch niet net in die Odessiet genaaid?’

‘Ze zal toch niet verteerd zijn?’

‘Wat een dag!...’

Een spiritistische seance
Een verhaal[1]
Michail Boelgakov
(Vertaling Aai Prins)

Roep hem toch niet op!
Roep hem toch niet op!

Recitatief van Mephistopheles

I

De domme Ksjoesja diende aan: ‘D'r is hier een kerel voor je...’

Madame Loezina, vuurrood: ‘In de eerste plaats, hoe vaak heb ik je al gezegd niet tegen me te jouwen! Wat voor kerel?’

En ze zeilde weg naar de vestibule.

Daar hing Ksaveri Antonovitsj Lisinevitsj zijn pet aan het hertegewei en glimlachte zuur. Hij had Ksjoesja's aankondiging gehoord.

Madame Loezina werd weer rood.

‘Ach, mijn God! Neem me niet kwalijk, Ksaveri Antonytsj! Die domme boerentrien..! Zo is ze tegen iedereen... Goedenavond!’

‘O, geeft niets..!’ Als een man van de wereld spreidde Lisinevitsj zijn armen. ‘Goedenavond, Zinaïda Ivanovna!’ Hij bracht zijn benen in de derde danspositie, neeg het hoofd en zette de hand van madame Loezina aan zijn lippen.

Maar net toen hij zich opmaakte madame een lange, kleverige blik toe te werpen, kwam haar man Pavel Petrovitsj uit de deuropening geslopen. En zijn blik doofde.

‘Ja-a...’ begon Pavel Petrovitsj ogenblikkelijk te neuzelen, ‘een kerel ... ha-ha! Wil-den zijn het! Je reinste wilden. Ik denk wel eens: al die vrijheid... Communisme. Schei toch uit! Hoe kun je ook maar van het communisme dromen zolang er van die Ksjoesjka's rondlopen! Een kerel... Ha-ha! Neem het ons in godsnaam niet kwalijk! Een ke...’

‘O, idioot!’ dacht madame Loezina en onderbrak hem: ‘Maar wat staan we hier nog..? Komt u alstublieft naar de eetkamer...’

‘Ja, wees welkom in onze eetkamer,’ viel Pavel Petrovitsj haar bij, ‘mag ik u verzoeken...’

Dubbelgevouwen kroop het hele gezelschap onder een zwarte buis door en betrad de eetkamer.

‘Ik zeg dan ook,’ vervolgde Pavel Petrovitsj met zijn arm om het middel van de gast geslagen, ‘dat het communisme... Het staat buiten kijf: Lenin is een geniaal man, maar... zeg, blieft u soms een rantsoensrokertje... ha-ha! Vandaag gekregen... Maar het communisme is iets dat zogezegd, in zijn wezen... Ach, die is gescheurd? Neemt u een andere, die daar aan de rand... In zijn wezen een zekere ontwikkeling vereist... Ach, vochtig? Mooie sigaretten! Hier, alstublieft, deze... Naar zijn inhoud... Wacht, hij gaat zo aan... Mooie lucifers! Ook uit ons rantsoen... Van een zeker besef...’

‘Wacht, *Paul!* Ksaveri Antonovitsj, thee ervoor of erna?’

‘Ik denk... eh, ervoor,’ antwoordde Ksaveri Antonovitsj.

‘Ksjoesjka! De primus! Ze kunnen elk moment komen! Ze vinden het allemaal verschrikkelijk interessant! Verschrikkelijk!! Ik heb Sofja Iljinitsjna ook uitgenodigd...’

‘En het tafeltje?’

‘Hebben we! Hebben we! Alleen... Er zitten spijkers in. Maar dat geeft toch niet, dacht ik?’

‘Hm... Dat is natuurlijk niet goed... Maar daar komen we wel uit...’

Ksaveri Antonovitsj liet zijn blik over het driepotige ingelegde tafeltje glijden, en zijn vingers begonnen vanzelf te bewegen.

Pavel Petrovitsj hernam: ‘Ik moet bekennen dat ik er niet in geloof. Ik geloof er niet in, wat u ook zegt. Hoewel, het is waar dat er in de natuur...’

‘Ach, waar heb je het over! Het is waanzinnig interessant! Maar ik waarschuw jullie dat ik bang zal zijn!’

De ogen van madame Loezina glinsterden levendig, ze rende naar de vestibule, schikte haastig voor de spiegel haar kapsel en fladderde de keuken in. Vandaar was het loeien van de primus en het geklos van Ksjoesjka's hakken te horen.

‘Ik denk,’ begon Pavel Petrovitsj, maar hij maakte zijn zin niet af.

In de vestibule werd geklopt. Als eerste verscheen Lenotsjka, vervolgens de huurder. Ook Sofja Iljinitsjna, een tweedegraads onderwijzeres, liet niet op zich wachten. En meteen na haar kwam Boboritski met zijn verloofde Ninotsjka.

De eetkamer vulde zich met gelach en tabaksrook.

‘Dit hadden we veel en veel eerder moeten organiseren!’

‘Ik moet bekennen...’

‘Ksaveri Antonovitsj! U zult het medium zijn! Ja toch? Ja?’

‘Heren,’ zei Ksaveri Antonovitsj aanstellerig, ‘ik ben in wezen immers evenmin ingewijd... Hoewel...’

‘Welnee! Het tafeltje ging bij u de lucht in!’

‘Ik moet bekennen...’

‘Ik verzeker je, Manja heeft met eigen ogen een groen schijnsel gezien..!’

‘Wat vreselijk! Ik wil niet!’

‘Met licht aan! Met licht aan! Anders doe ik niet mee!’ riep de stevig betimmerde, aardse Sofja Iljinitsjna, ‘anders geloof ik het niet!’

‘Neem me niet kwalijk... Op ons woord van eer...’

‘Nee! Nee! In het donker! Toen Julius Caesar klopte dat onze dood nabij was...’

‘Ach, ik kan het niet! Over de dood moeten we niets vragen!’ riep Boboritski's verloofde, en Boboritski fluisterde smachtend: ‘In het donker! In het donker!’

Met een van verbazing openhangende mond bracht Ksjoesjka de theepot binnen. Madame Loezina rammelde met de kopjes.

‘Snel, heren, laten we geen tijd verliezen..!’

Ze gingen zitten en dronken thee.

Op aanwijzing van Ksaveri Antonovitsj werd het venster met behulp van een sjaal geheel verduisterd. Het licht in de vestibule ging uit en Ksjoesjka kreeg opdracht in de keuken te blijven zitten en niet met haar hakken te stampen. Ze gingen zitten, het werd donker...

II

Ksjoesjka verveelde zich en was tegelijkertijd ongerust. Wat een duivels gedoe... In het stikdonker. Met de deur op slot. Eerst was het stil, daarna klonk er een zacht, ritmisch kloppen. Toen Ksjoesjka dat hoorde, verstijfde ze. Ze werd bang. Weer stilte. Dan een onduidelijke stem...

‘O, Heer..?’

Ksjoesjka bewoog op haar morsige krukje en spitste de oren...

Tok... Tok... Tok... Een van de dames (een echte koei, sorry dat ik het zeg!) mompelde zoiets als: ‘A, ga, ga, ga...’

Tok... tok...

Ksjoesjka werd op haar krukje als een slinger heen en weer geworpen tussen angst en nieuwsgierigheid... Nu eens vermoedde ze achter het zwarte raam een duivel met horens, dan weer werd ze naar de vestibule getrokken...

Ten slotte hield ze het niet meer uit. Ze zette de deur van de verlichte keuken op een kier en glipte de vestibule in. Met uitgestrekte armen stootte ze tegen enkele hutkoffers. Ze stommelde tastend verder, onderscheidde de deur en drukte zich tegen het sleutelgat... Maar het sleutelgat was donker als de hel en eruit kwamen stemmen...

III

'Gee-heest, wie ben je?'

'A, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k...'

Tok!

'K!' verzuchtten de stemmen.

'A, b, c, d...'

'Ee!'

Tok... tok, tok...

'Kei-ze!.. O-oh! Here...'

'Keizer Na-po...'

Tok... Tok...

'Na-po-le-on..! God, wat interessant..!'

'Stil..! Een vraag! Stel een vraag!'

'Wat..? Ja, een vraag..! Nou, wie wil..?'

'Geest van de keizer,' vroeg Lenotsjka hakkelend en opgewonden, 'zeg me, loont het voor mij om van de Hoofdchem over te stappen naar het Spoorhoutcom[2] of niet..?'

Tok... Tok... Tok...

'Idi-i... Idioot!' antwoordde keizer Napoleon duidelijk.

'Hi-i,' giechelde de brutale huurder.

Er ging een lachje door de kring.

Sofja Iljinitsjna fluisterde boos: 'Zulke onzin vraagje toch niet!'

Lenotsjka's oren brandden in het donker.

'Wees niet boos, beste geest!' smeekte ze, 'Als je niet boos bent, klop dan één keer!'

Gehoorzamend aan de handen van Ksaveri Antonovitsj die tegelijkertijd twee dingen wist te doen - met zijn lippen de hals van madame Loezina kietelen en de tafel in het rond draaien - gaf

Napoleon een zwiep aan een tafelpoot en boorde hem in de likdoorn van Pavel Petrovitsj.

‘Tss-s!’ siste Pavel Petrovitsj getergd.

‘Stil..! Stel een vraag!’

‘Zijn er geen pottekijkers bij u in de woning?’ vroeg de voorzichtige Boboritski.

‘Nee! Nee! Spreek vrijuit!’

‘Geest van de keizer, zeg ons, hoe lang blijven de bolsjewieken nog aan de macht?’

‘Aha..! Dat is interessant! Stil..! Tellen..!’

‘Ta-ak, ta-ak,’ klopte Napoleon, landend op één poot.

‘Dee.. er.. ie.. ee.. drie... maan-den!’

‘Aha..!’

‘Goddank!’ riep de verloofde uit. ‘Ik heb zo'n hekel aan ze!’

‘Sst! Wat zegt u nu?!’

‘Er is toch niemand bij!’

‘Wie zal ze omverwerpen? Geest, vertel het ons..!’

Ze hielden hun adem in... Ta-ak, ta-ak...

... Ksjoesjka barstte van nieuwsgierigheid...

Op het laatst hield ze het niet meer uit. Terugdeinzend voor haar eigen beeld dat in het duister van de spiegel opdoemde, stommelde ze tussen de hutkoffers door, terug naar de keuken. Ze griste haar hoofddoek mee, glipte weer de vestibule in en bleef even aarzelend voor de sleutel staan. Toen nam ze een besluit, ze zette de deur zachtjes op een kier en vloog op ontketende hakken naar Masja-van-beneden.

IV

Ze trof Masja-van-beneden onderaan de hoofdtrap naast de lift, samen met Doeska-van-de-vierde. In haar zak had Masja-van-beneden voor honderdduizend roebel aan zonnebloempitten.[3]

Ksjoesjka barstte los.

‘Ze hebben zich opgesloten, meisjes... En zitten dingen op te schrijven over de keizer en de bolsjewieken... En donker in huis, afschuwelijk..! De huurder, meneer, mevrouw, d'r vrijer, een schooljuf...’

‘Zo!!’ verbaasden Masja-van-beneden en Doeska zich, en de mozaïekvloer raakte bezaaid met kleverige schilletjes.

In woning nr.3 sloeg een deur, en een krachtpatser in een bui-

tensporige broek kwam over de trap naar beneden. Doeska, Ksjoesjka en Masja-van-beneden verdraaiden hun ogen. Tot de knieën was het een gewone, degelijke keperbroek, maar vanaf de knieën werd het kledingstuk almaar breder en breder, als twee klokken.

Een vierkante, bronzen borstkas deed zijn gewatteerde jack spannen en uit een leren geval op zijn heup stak dof en somber een scherpgepunte loop.

Het hoofd, met gouden letters op het voorhoofd[4], kranig in de nek geworpen, daalde de man af naar de lift, zijn tred was luchtig, zodat de klokken wapperden, en na een vluchtige verzengende blik op het drietal begaf hij zich naar de uitgang...

'Ze hebben de lampen uitgedaan, zodat ik dus niets kon zien... Hi-hi!.. en ze schrijven dingen op... de bolsjewieken kunnen het schudden, zeggen ze... De keizer... Hi! Hi!'

Met de man gebeurde iets. Zijn lakschoenen bleven ineens aan de vloer plakken. Zijn pas vertraagde. Hij bleef plotseling staan, voelde in zijn zak alsof hij iets vergeten had, gaapte, en opeens, kennelijk omdat hij zich bedacht had, liep hij niet door de hoofduitgang naar buiten, maar draaide zich om en ging achter een uitspringende glaswand met het opschrift 'conciërge' op een bankje zitten, buiten het gezichtsveld van Ksjoesjka.

Zo te zien trok een gebarsten rode cupido aan de muur zijn belangstelling. Hij richtte zijn blik op de cupido en begon hem te bestuderen.

Nadat ze haar hart had gelucht, kloste Ksjoesjka terug. De krachtpatser geeuwde neerslachtig, keek op zijn polshorloge en haalde zijn schouders op; kennelijk had hij geen zin meer om op iemand uit woning nr.3 te wachten, hij kwam overeind en liep losjes wapperend met zijn klokken achter Ksjoesjka aan naar boven, een afstand van één overloop bewarend.

Toen Ksjoesjka in de woning was verdwenen, waarbij ze haar best had gedaan niet met de deur te slaan, floepte in het donker op de overloop bij het witte nummertje 24 een lucifer aan. De man bleef niet meer vastplakken en hij geeuwde ook niet meer.

'Vierentwintig,' zei hij indringend bij zichzelf en vloog, monter en opgeleefd, als een pijl uit de boog van vijf hoog naar beneden.

V

In de rokerige duisternis werden door Sokrates, die Napoleon had afgelost, wonderen verricht. Hij danste als een krankzinnige en voorspelde de bolsjewieken een spoedige ondergang. De bezwete Sofja Iljinitsjna las zonder ophouden het alfabet op. Iedereen, behalve Ksaveri Antonovitsj, had gevoelloze armen. Vage, wittige silhouetten schemerden in het duister. Toen de zenuwen tot het uiterste gespannen waren, schommelde de tafel met de daarin huizende wijze Griek en zweefde omhoog.

'Ach..! Genoeg..! Ik ben bang..! Nee! Laat hem! M'n beste! Geest! Hoger..! Raakt niemand hem met zijn voeten aan..? Wel nee..! Sst..! Geest! Als jij het bent, speel dan een "la" op de piano!'

De Griek stortte vanuit de hoogte neer en plofte met alledrie de poten op de grond. Vanbinnen kraakte, spleet iets. Vervolgens begon hij te schudden en snelde over de voeten van de gillende dames op de piano af... Met hun voorhoofden tegen elkaar stotend, holden de spiritisten achter hem aan...

In de keuken sprong Ksjoesjka als door een speld geprikt op van haar katoenen dekentje. Haar piepende 'Wie daar?' werd door de uitzinnige spiritisten niet gehoord.

Een nieuwe, boosaardige en angstwekkende geest was in de tafel gekropen en had de dode Griek eruit gegooid. Hij kletterde verschrikkelijk met zijn poten alsof hij een mitrailleur afvuurde, wierp zich van de ene kant naar de andere en sloeg wartaal uit.

'Dra-toe-ma... by... y... y.'

'Beste geest!' kreunden de spiritisten.

'Wat wil je?!'

'Deur!' stootte de razende geest ten slotte uit.

'Aha..! De deur! Horen jullie! Hij wil naar de deur rennen..! Laat hem door!'

Tik, tak, tok, strompelde de tafel naar de deur.

'Wacht!' riep Boboritski opeens. 'Jullie zien wat een kracht er in hem schuilt! Laat hem van een afstand op de deur kloppen!'

'Geest! Klop!!'

De geest overtrof alle verwachtingen. Van buiten hamerde hij op de deur alsof er drie vuisten tegelijk aan te pas kwamen.

'Aj!' gilden drie stemmen in de kamer.

De geest zat inderdaad vol krachten. Hij begon zo hard te roffelen dat de haren de spiritisten te berge rezen. Ineens stokte

hun ademhaling, het werd stil.

Met bevende stem kreet Pavel Petrovitsj: ‘Geest! Wie ben je..?’

Vanachter de deur antwoordde een grafstem: ‘Bijzondere commissie[5].’

Smadelijk, in een wip was de geest uit de tafel vervlogen. Het meubelstuk, dat op een gehavende poot was neergevallen, verroerde zich niet meer. De spiritisten versteenden. Toen kreunde madame Loezina: ‘O, Go-o-od!’ en zakte in een onvervalst katzwijm ineen aan de borst van Ksaveri Antonovitsj, die fluisterde: ‘O, die verdomde stomme geintjes ook!’

De bevende handen van Pavel Petrovitsj openden de deur. Ogenblikkelijk floepten de lampen aan, en voor de krijtwitte spiritisten verrees de geest. Hij was van leer. Helemaal van leer, van zijn pet tot zijn aktentas aan toe. Bovendien was hij niet alleen. In de vestibule tekende zich een hele rij ondergeschikte geesten af.

Een bronzen borst flitste langs, een zeshoekige loop, een grijze jas, nog een jas...

De geest liet zijn ogen over de chaos in de spiritistische kamer glijden en zei met een onheilspellende grijnslach: ‘Uw papieren, kameraden...’

Epiloog

Boboritski zat een week, de huurder en Ksaveri Antonovitsj dertien dagen, en Pavel Petrovitsj anderhalve maand.[6]

Eindnoten:

1 *Voor het eerst gepubliceerd in het tijdschrft* Roepor *(‘De spreekbuis’) in 1922.*
2 *In zijn vernieuwingsdrang introduceerde het communistische bewind massa's afkortingen waarvan de afkomst dikwijls zo duister was dat ze alleen met behulp van speciale woordenboeken ontcijferd konden worden.*
Hoofdchem - *hoofddepartement voor chemie.*
Spoorhoutcom- *Comité voor houtbevoorrading en uitrusting ten behoeve van de spoorwegen.*
3 *De inflatie van toen is te vergelijken met die waarmee de Russen nu te kampen hebben.*
4 *Onder de vroege bolsjewieken waren veel matrozen. Op de rand van hun matrozenpet stond in gouden letters de naam van hun schip.*
5 *De Tsjeka.*
6 *Het is ondenkaar dat Boelgakov een verhaal als ‘Een spiritistische seance’ in zijn latere jaren zou hebben kunnen publiceren. Ook de straffen van de spiritisten wijzen op het nog relatief milde politieke klimaat.*

Hoe Koljka Pankin naar Brazilië vloog en Petjka Jersjóv er niets van geloofde

Daniil Ivanovitsj Charms*

(Vertaling Robbert Jan Henkes)

1

Koljka Pankin had besloten om een verre reis te maken.

‘Ik ga naar Brazilië,’ zei hij tegen Petjka Jersjóv.

‘En waar ligt dat Brazilië?’ vroeg Petjka.

‘Brazilië ligt in Zuid-Amerika,’ zei Koljka. ‘Het is er heel warm, er wonen apen en papegaaien, er groeien palmbomen, er vliegen kolibri's rond en er zijn roofdieren en wilde stammen.’

‘Indianen?’ vroeg Petjka.

‘Ongeveer Indianen,’ zei Koljka.

‘En hoe kom je daar?’ vroeg Petjka.

‘Met het vliegtuig of met de stoomboot,’ zei Koljka.

‘En hoe ga jij er naar toe?’ vroeg Petjka.

‘Ik ga met het vliegtuig,’ zei Koljka.

‘En hoe kom je daar dan aan?’ vroeg Petjka.

‘Ik ga het op het vliegveld vragen en dan geven ze me er een,’ zei Koljka.

‘Wie geeft je er dan een?’ vroeg Petjka.

‘Ik ken daar een heleboel mensen,’ zei Koljka.

‘Wat voor mensen?’ vroeg Petjka.

‘Verschillende,’ zei Koljka.

‘Je kent daar helemaal geen mensen,’ zei Petjka.

‘Wel waar, ik ken er wel mensen,’ zei Koljka.

‘Niet waar, je kent er geen een,’ zei Petjka.

‘Wel waar!’

‘Niet waar!’

‘Wel waar!’

‘Niet waar!’

Koljka Pankin en Petjka Jersjóv besloten om de volgende morgen naar het vliegveld te gaan.

* *Zie over Daniil Ivanovitsj Charms Irina Grivnina's artikel over de ‘Oberioeten’, in ‘Essay’.*

2

De volgende morgen gingen Koljka Pankin en Petjka Jersjóv al vroeg op pad. Het vliegveld lag niet dichtbij, maar omdat het mooi weer was en ze geen geld voor de tram hadden, gingen Koljka en Petjka te voet.

‘Ik ga echt naar Brazilië, hoor,’ zei Koljka.

‘Schrijf je me dan een brief?’ vroeg Petjka.

‘Goed,’ zei Koljka, ‘en als ik terugkom neem ik een aap voor je mee.’

‘Neem je ook een vogel mee?’ vroeg Petjka.

‘Ik neem ook een vogel mee,’ zei Koljka. ‘Wat voor vogel wil je hebben, een papegaai of een kolibrie?’

‘Welke is beter?’ vroeg Petjka.

‘Een papegaai is beter, die kan praten,’ zei Koljka.

‘Kan hij ook zingen?’ vroeg Petjka.

‘Zingen kan hij ook,’ zei Koljka.

‘Van het blad?’ vroeg Petjka.

‘Van het blad niet. Maar als je hem wat voorzingt, zingt hij het na,’ zei Koljka.

‘En breng je er heel zeker een voor me mee?’ vroeg Petjka.

‘Heel zeker,’ zei Koljka.

‘En als je het niet doet?’ vroeg Petjka.

‘Als ik het zeg, dan doe ik het ook,’ zei Koljka.

‘Je brengt er toch geen mee,’ zei Petjka.

‘Ik breng er wel een mee,’ zei Koljka.

‘Niet waar,’ zei Petjka.

‘Wel waar,’ zei Koljka.

‘Niet waar!’

‘Wel waar!’

‘Niet waar!’

‘Wel waar!’

‘Niet waar!’

Maar daar waren Koljka Pankin en Petjka Jersjóv bij het vliegveld aangekomen.

3

Het was heel spannend op het vliegveld. Het ene na het andere vliegtuig reed over de grond, toen vlogen ze - een, twee, drie - de lucht in, eerst laag, toen hoger, toen nog hoger en toen, na een paar rondjes, vlogen ze helemaal weg. Er stonden nog een stuk of

acht vliegtuigen op de grond, ook klaar om op te stijgen. Koljka Pankin zocht er een uit, wees ernaar en zei tegen Petjka Jersjóv:

‘Met dat vliegtuig vlieg ik naar Brazilië.’

Petjka nam zijn muts in zijn hand, krabde zich op zijn hoofd, zette de muts weer op en vroeg:

‘Dat vliegtuig, gaan ze dat zomaar aan jou geven?’

‘Ja hoor,’ zei Koljka, ‘ik ken de piloot daar.’

‘Je kent hem? Hoe heet hij dan?’ vroeg Petjka.

‘Gewoon, Pavel Ivanovitsj,’ zei Koljka.

‘Pavel Ivanovitsj?’ herhaalde Petjka.

‘Ja,’ zei Koljka.

‘En je gaat het aan hem vragen?’ vroeg Petjka.

‘Natuurlijk. Kom maar mee, dan kun je het ook horen,’ zei Koljka.

‘En als hij het vliegtuig niet geeft?’ vroeg Petjka.

‘Hoezo niet geeft? Ik vraag het, en dan geeft hij het,’ zei Koljka.

‘En als je er niet om vraagt?’ vroeg Petjka.

‘Maar ik vraag er wel om,’ zei Koljka.

‘En als je niet durft?’ zei Petjka.

‘Ik durf toch wel,’ zei Koljka.

‘Je durft lekker niet!’ zei Petjka.

‘Ik durf lekker wel,’ zei Koljka.

‘Je durft lekker niet!’ zei Petjka.

‘Wel!’ zei Koljka.

‘Niet!’

‘Wel!’

‘Niet!’

‘Wel!’

Koljka Pankin en Petjka Jersjóv renden naar de piloot.

4

De piloot stond naast zijn vliegtuig en was bezig wat schroeven schoon te maken in een benzineblikje. Al zijn kleren waren van leer, naast hem op de grond lagen zijn leren handschoenen en een leren valhelm.

Koljka Pankin en Petjka Jersjóv kwamen dichterbij.

De piloot viste de schroeven uit de benzine, legde ze op de rand van de vleugel en gooide andere schroeven in de benzine om ze schoon te maken.

Koljka keek een poosje, en zei: ‘Dag, Pavel Ivánovitsj!’

De piloot keek van Koljka naar Petjka, en draaide zich weer om. Koljka stond een poosje en toen zei hij opnieuw:

‘Dag, Pavel Ivánovitsj!’

De piloot keek van Petjka naar Koljka, en zei toen, met zijn ene been over zijn andere wrijvend: ‘Ik ben Pavel Ivánovitsj niet, ik heet Konstantín Konstantínovitsj. En ik ken geen Pavel Ivánovitsj.’

Petjka proestte van het lachen, Koljka gaf Petjka een klap, Petjka trok een serieus gezicht, en Koljka zei tegen de piloot:

‘Konstantín Konstantínovitsj, Petjka Jersjóv en ik gaan naar Brazilië vliegen, wilt u ons uw vliegtuig niet lenen?’

De piloot begon hard te lachen:

‘Ha ha ha ha ha ha! Echt waar? Jullie willen zonder gekheid naar Brazilië vliegen?’

‘Ja,’ zei Koljka.

‘En vliegt u met ons mee?’ vroeg Petjka.

‘En dachten jullie,’ riep de piloot, ‘dat ik die machine zomaar aan jullie geef? Vergeet het maar, grappenmakers. Ja, als jullie betalen, kan ik jullie naar Brazilië vliegen. Wat geven jullie ervoor?’

Koljka zocht zijn zakken na, maar vond niets.

‘Geld hebben we niet,’ zei hij tegen de piloot, ‘maar misschien wilt u ons voor niets ernaartoe vliegen?’

‘Nee, voor niets doe ik het niet,’ zei de piloot, en hij draaide zich om en ging aan zijn vliegtuig sleutelen. Plotseling begon Koljka te gebaren en riep:

‘Konstantin Konstantinovitsj! Wilt u mijn zakmes ervoor hebben? Het is een heel goed mes, er zitten drie mesjes aan! Er zijn er wel twee afgebroken, maar het derde is niet kapot en heel erg scherp. Ik heb het een keer in een deur geslagen, recht erdoorheen.’

‘Wanneer was dat dan?’ vroeg Petjka.

‘Wat gaat jou dat aan? In de winter!’ zei Koljka, die boos werd.

‘En welke deur was het?’ vroeg Petjka.

‘Nou, die van de bijkeuken,’ zei Koljka.

‘Maar die is nog heel,’ zei Petjka.

‘Omdat er een nieuwe in zit,’ zei Koljka.

‘Niet waar, dat is geen nieuwe, dat is de oude,’ zei Petjka.

‘Nee, het is een nieuwe,’ zei Koljka.

‘En geef me mijn mes terug,’ zei Petjka, ‘het is mijn mes, ik heb het je geleend om de waslijn mee door te snijden, en je hebt het nooit teruggegeven.’

‘Hoezo jouw mes? Het is mijn mes,’ zei Koljka.
‘Niet waar, het is van mij!’ zei Petjka.
‘Niet waar, van mij!’ zei Koljka.
‘Niet waar, van mij!’ zei Petjka.
‘Niet waar, van mij!’
‘Niet waar, van mij!’
‘Okee, okee dan,’ zei de piloot, ‘stap maar in kinderen, we vliegen naar Brazilië.’

5

Koljka Pankin en Petjka Jersjóv vlogen in het vliegtuig naar Brazilië. Het was waanzinnig interessant. De piloot zat voorin, je kon alleen zijn helm zien. Alles ging heel goed, alleen de motor maakte veel lawaai, zodat het moeilijk praten was. En als je uit het vliegtuig op de aarde keek, brr, dan was je zo hoog - dat je adem stilstond! En beneden op aarde was alles piep-piepklein, en alles stond op een vreemde manier op en over elkaar heen.
‘Petjka!’ roept Koljka. ‘Kijk eens, de stad, alles schots en scheef!’
‘Waaat?’ roept Petjka.
‘De staaad!’ roept Koljka.
‘Ik hooor niks!’ roept Petjka.
‘Waaat?’ roept Koljka.
‘Zijn we al bijna in Bra-zi-li-ë?’ roept Petjka.
‘In welke Vasili?’ roept Koljka.
‘Mijn muts is weggevlogen!’ roept Petjka.
‘Hoeveel?’ roept Koljka.
‘Gisteren!’ roept Petjka.
‘Noord-A-me-ri-ka!’ roept Koljka.
‘Na-ri-da-ri-die-ie!’ roept Petjka
‘Waaat?’ roept Koljka.
Plotseling leek het of hun oren werden leeggezogen, het vliegtuig was begonnen te dalen.

6

Het vliegtuig hobbelde over de grond en kwam tot stilstand.
‘We zijn er,’ zei de piloot.
Koljka Pankin en Petjka Jersjóv keken om zich heen.
‘Petjka,’ zei Koljka, ‘kijk eens, wat een Brazilië.’
‘Dit is Brazilië?’ vroeg Petjka.
‘Kijk dan zelf, sufferd!’ zei Koljka.

‘En wat komen daar voor mensen aanrennen?’ vroeg Petjka.

‘Waar? Ah ja, ik zie ze,’ zei Koljka. ‘Dat zijn de inboorlingen, de wilden. Zie je, hun hoofden zijn wit. Ze dragen kapsels van stro en gras.’

‘Waarom?’ vroeg Petjka.

‘Zomaar,’ zei Koljka.

‘Maar kijk, volgens mij zijn het hun echte haren,’ zei Petjka.

‘En ik zeg je, dat het veren zijn,’ zei Koljka.

‘Niet, haren!’ zei Petjka.

‘Niet, veren!’ zei Koljka.

‘Niet, haren!’

‘Niet, veren!’

‘Niet, haren!’

‘Uitstappen jullie,’ zei de piloot, ‘ik moet weer verder.’

7

Koljka Pankin en Petjka Jersjóv klommen uit het vliegtuig en liepen op de inboorlingen af. De inboorlingen bleken klein van stuk te zijn, ze zagen er vies uit en ze hadden vlasblonde haren. Toen de inboorlingen Koljka en Petjka zagen, bleven ze staan. Koljka deed een pas naar voren, stak zijn rechterhand in de lucht en sprak ze toe.

‘Oah!’ zei hij in de Indianentaal.

De monden van de inboorlingen vielen open. Ze bleven zwijgend staan.

‘Wat heb je gezegd?’ vroeg Petjka.

‘Ik praat in de Indianentaal met ze,’ zei Koljka.

‘En hoe ken jij de Indianentaal?’ vroeg Petjka.

‘Ik heb zo'n boek, daar heb ik het uit geleerd,’ zei Koljka.

‘Opschepper,’ zei Petjka.

‘Laat me met rust,’ zei Koljka. ‘Inam kos!’ zei hij in de Indianentaal tot de inboorlingen.

Plotseling barstten de inboorlingen in lachen uit.

‘Kerek eri jale,’ zeiden de inboorlingen.

‘Ara toki,’ zei Koljka.

‘Mita?’ vroegen de inboorlingen.

‘Laat maar, we lopen door,’ zei Petjka.

‘Pilgedrao!’ riep Koljka.

‘Perkilja!’ riepen de inboorlingen.

‘Koelmegoeinki!’ riep Koljka.

‘Perkilja, perkilja!’ riepen de inboorlingen.
‘Rennen!’ riep Petjka. ‘Ze willen vechten!’
Maar het was al te laat. De inboorlingen hadden Koljka gepakt en begonnen hem te slaan.
‘Help!’ riep Koljka.
‘Perkilja!’ riepen de inboorlingen.
‘Boeoeh!’ loeide een koe.

8

Toen ze Koljka goed hadden afgeranseld, gooiden de inboorlingen zand in de lucht en renden weg. Koljka bleef achter, de haren door de war en helemaal in de kreuk.
‘Pe-pe-pe-pe-Petjka, zei hij met bibberende stem. ‘Zag je dat, die inboorl-l-lingen hadden het niet meer. De een h-hier, de a-ander daar.’
‘Had jij het eigenlijk nog wel?’ vroeg Petjka.
‘Wat nou?’ zei Koljka. ‘Ik pakte ze een voor een, een-twee, een-twee, een-twee.’
‘Boeoeh!’ klonk het vlakbij Koljka's oor.
‘Oei!’ schreeuwde Koljka en hij rende ervandoor.
‘Koljka! Koooljka!’ riep Petjka.
Maar Koljka rende door, zonder zich om te draaien.
Ze renden en renden
renden en renden
renden en renden
en pas aan de rand van het bos bleef Koljka staan.
‘Oef,’ zei hij buiten adem.
Petjka stond zo te hijgen, dat hij niets kon zeggen.
‘Wat een bizon!’ zei Koljka weer bij adem.
‘Hè?’ vroeg Petjka.
‘Heb je die bizon niet gezien?’ vroeg Koljka.
‘Waar?’ vroeg Petjka.
‘Nou, daar! Hij kwam op ons af,’ zei Koljka.
‘Was dat dan geen koe?’ vroeg Petjka.
‘Wat nou, een koe. In Brazilië zijn helemaal geen koeien,’ zei Koljka.
‘Hebben bizons dan koeiebellen om hun nek hangen?’ vroeg Petjka.
‘Jazeker,’ zei Koljka.
‘En hoe komen ze dan aan koeiebellen?’ vroeg Petjka.

‘Van de Indianen. De Indianen vangen altijd bizons, binden dan bellen om hun nek en laten ze weer vrij.’

‘Maar waarvoor?’ vroeg Petjka.

‘Zomaar,’ zei Koljka.

‘Niet waar, bizons hebben geen koeiebellen om hun nek hangen, dat was een koe,’ zei Petjka.

‘Nee, een bizon!’ zei Koljka.

‘Nee, een koe!’ zei Petjka.

‘Nee, een bizon!’

‘Nee, een koe!’

‘Nee, een bizon!’

‘En waar zijn eigenlijk de papegaaien?’ vroeg Petjka.

9

Koljka Pankin wist opeens niet meer wat hij moest zeggen.

‘Wat voor papegaaien?’ vroeg hij aan Petjka Jersjóv.

‘Je had me toch beloofd om papegaaien te vangen als we in Brazilië waren. Als dit hier Brazilië is, dan moeten er ook papegaaien zijn,’ zei Petjka.

‘Papegaaien zie ik niet, maar daar zie ik wel kolibries zitten,’ zei Koljka.

‘Daar in die denneboom?’ vroeg Petjka.

‘Dat is geen denneboom, dat is een palmboom,’ zei Koljka beledigd.

‘Op plaatjes zien palmbomen er heel anders uit,’ zei Petjka.

‘Op plaatjes misschien, in Brazilië zien ze er zo uit,’ zei Koljka boos. ‘Kijk liever naar de kolibries.’

‘Ze lijken op onze mussen,’ zei Petjka.

‘Ze lijken erop,’ zei Koljka, ‘alleen ze zijn wat kleiner.’

‘Nee, groter,’ zei Petjka.

‘Nee, kleiner!’ zei Koljka.

‘Nee, groter!’ zei Petjka.

‘Nee, kleiner!’ zei Koljka.

‘Nee, groter!’

‘Nee, kleiner!’

‘Nee, groter!’

‘Nee, kleiner!’

Plotseling hoorden Koljka en Petjka achter zich een geluid.

10

Koljka Pankin en Petjka Jersjóv draaiden zich om. Er kwam een monster recht op ze afgeraasd.

‘Wat is dat?’ zei Koljka geschrokken.

‘Dat is een auto,’ zei Petjka.

‘Dat kan niet,’ zei Koljka. ‘Auto's in Brazilië?’

‘Hoe het kan weet ik niet,’ zei Petjka, ‘maar het is wel een auto.’

‘Kan niet!’ zei Koljka.

‘Maar ik zeg je, het is een auto!’ zei Petjka.

‘Kan niet!’

‘Kan wel!’

‘Kan niet!’

‘Zie je nu wel, dat het een auto is?’ vroeg Petjka.

‘Ja, maar het is wel heel gek,’ zei Koljka.

Intussen was de auto dichterbij gekomen.

‘Hé, kinderen!’ riep de man in de auto. ‘Naar Leningrad, moet ik dan linksaf of rechtsaf?’

‘Wat voor Leningrad?’ vroeg Koljka.

‘Wat nou, “wat voor Leningrad”? De stad, hoe kom ik daar?’ vroeg de chauffeur.

‘Dat weten wij niet,’ zei Petjka en hij begon plotseling te huilen.

‘Alstublieft meneer, neem ons mee naar de stad.’

‘Komen jullie daarvandaan?’ vroeg de chauffeur.

‘Ja,’ huilde Petjka, ‘van de Mochovajastraat.’

‘Hoe komen jullie hier dan?’ vroeg de chauffeur verbaasd.

‘Nou, Koljka hier,’ huilde Petjka, ‘had beloofd om me mee te nemen naar Brazilië, en nu heeft hij ons hier gebracht.’

‘Naar Broesílovo... Broesílovo, wacht even, Broesílovo, dat is nog verder, dat is ergens in het gewest Tsjernígov,’ zei de chauffeur.

‘Gewest Chilígov... De republiek Chili... Chili... Dat ligt meer naar het zuiden. Dat is waar Argentinië ligt. Chili ligt aan de oever van de Stille Oceaan,’ zei Koljka.

‘Ach meneer,’ snikte Petjka, ‘breng ons thuis.’

‘Goed, goed,’ zei de chauffeur. ‘Stap maar in, er is plaats genoeg. Alleen, Broesílovo ligt niet hier, Broesílovo ligt in het gewest Tsjernígov.’

En zo reden Koljka Pankin en Petjka Jersjóv met de auto naar huis.

11

Koljka en Petjka zaten in de auto en zeiden een tijdje niets. Toen keek Koljka Petjka aan en zei:

‘Petjka,’ zei hij, ‘heb je die condor gezien?’

‘Nee,’ zei Petjka, ‘wat is dat?’

‘Een vogel,’ zei Koljka.

‘Een grote?’ vroeg Petjka.

‘Een hele grote,’ zei Koljka.

‘Groter dan een kraai?’ vroeg Petjka.

‘Wat nou! Het is de grootste vogel die er is,’ zei Koljka.

‘En ik heb hem niet gezien,’ zei Petjka.

‘Ik wel. Hij zat in de palmboom,’ zei Koljka.

‘Welke palmboom?’ vroeg Petjka.

‘Waar ook die kolibries zaten,’ zei Koljka.

‘Dat was geen palmboom, dat was een denneboom,’ zei Petjka.

‘Nee, een palmboom!’ zei Koljka.

‘Nee, een denneboom!’ zei Petjka. ‘Palmen groeien alleen in Brazilië, maar niet hier.’

‘We waren ook in Brazilië,’ zei Koljka.

‘Nee, daar waren we niet,’ zei Petjka.

‘Waren we wel,’ zei Koljka.

‘Waren we niet,’ riep Petjka.

‘Waren we wel-wel-wel-wel-we-e-l!’ riep Koljka.

‘Kijk, daar ligt Leningrad al,’ zei de chauffeur en hij wees naar de daken en schoorstenen in de verte.

Uit.

Het examen
Vasili Sjoeksjin
(Vertaling Monse Weijers)

De oude Agafja Zjoeravljova had bezoek gekregen van haar zoon Konstantin Ivanovitsj. Met zijn vrouw en dochter. Om haar weer eens te zien, zich te verpozen. Novaja is maar een klein dorp, bovendien was Konstantin Ivanovitsj met een taxi gekomen en waren ze met het hele gezin lang bezig geweest om koffers uit te laden. Meteen wist het hele dorp: Agafja's zoon is gearriveerd met zijn gezin, de middelste, Kostja, de rijke, geleerde.

Tegen de avond vernam men de details: hij was zelf doctorandus, en zijn vrouw ook, de dochter zat nog op school. Voor Agafja hadden ze een elektrische samovar meegebracht, een felgekleurde ochtendjas en houten lepels.

Diezelfde avond verzamelden de mannen zich voor het huis van Gleb Kapoestin. Ze wachtten op Gleb. Over Gleb Kapoestin moet iets verteld worden om te kunnen begrijpen waarom de mannen zich bij zijn huis verzamelden en waar ze op wachtten.

Gleb Kapoestin was een witblonde man met dikke lippen van een jaar of veertig, belezen en venijnig. Het dorp Novaja had, hoewel het niet groot was, op de een of andere manier veel aanzienlijke lieden voortgebracht: een kolonel, twee piloten, een arts, een journalist. En nu dus Zjoeravljov - een doctorandus. En op de een of andere manier was het de gewoonte geworden dat wanneer er aanzienlijke lieden in het dorp kwamen logeren, wanneer 's avonds het huis van de aanzienlijke dorpsgenoot volstroomde met mensen en ze naar verbazingwekkende verhalen luisterden of over zichzelf vertelden, als dat de dorpsgenoot interesseerde, dat dan Gleb Kapoestin kwam en de aanzienlijke dorpsgenoot voor schut zette. Velen waren daar niet blij mee, maar anderen, vooral de mannen, wachtten gewoon op het moment dat Gleb Kapoestin de aanzienlijke dorpsgenoot te kakken zette. Ze wachtten er niet eens op, maar gingen van tevoren naar Gleb toe, en dan pas - met z'n allen - naar de gast. Ze gingen erheen als naar een toneelvoorstelling.

Vorig jaar had Gleb de kolonel voor schut gezet - briljant, uit de kunst. Ze waren aan de praat geraakt over de oorlog van 1812.

De kolonel bleek niet te weten wie bevolen had Moskou in brand te steken. Hij wist wel dat het een graaf was geweest, maar hij verwarde de naam met een andere, hij zei - Raspoetin. Gleb Kapoestin cirkelde als een gier boven de kolonel. En hij zette hem voor schut. Iedereen was toen erg opgewonden geweest, de kolonel vloekte... Een paar waren er naar de schooljuf gegaan om de naam van de brandstichter, deze graaf dus, te achterhalen. Gleb Kapoestin zat met een rode kop op de uitslag te wachten en zei alleen steeds: ‘Rustig, rustig, kameraad kolonel, we zijn hier toch niet in Fili[1]?’ Gleb kwam als overwinnaar uit de strijd; de kolonel sloeg zich voor z'n kop en wist niet wat hem overkwam. Het greep hem erg aan. Men sprak daarna in het dorp nog lang over Gleb, men herinnerde zich hoe hij steeds had gezegd: ‘Rustig, rustig, kameraad kolonel, we zijn hier toch niet in Fili.’ Men verbaasde zich over Gleb. Oude mannen wilden graag weten waarom hij dat gezegd had.

Gleb grijnsde dan. En hij kneep enigszins wraakzuchtig zijn fonkelende ogen toe. De moeders van de aanzienlijke lieden in het dorp mochten Gleb niet. Ze waren bang voor hem.

En nu was drs. Zjoeravlov dus gearriveerd...

Gleb kwam van zijn werk (hij werkte op de houtzagerij), waste zich en kleedde zich om. Hij at niet. Hij voegde zich bij de mannen op de stoep. Ze staken een sigaret op. Spraken wat over ditjes en datjes, met opzet niet over Zjoeravljov. Vervolgens keek Gleb een paar keer in de richting van het huis van Agafja Zjoeravlova. Hij vroeg: ‘Heeft opoe Agafja gasten?’

‘Doctorandussen!’

‘Doctorandussen?’ verbaasde Gleb zich. ‘Oho! Die krijg je met blote handen niet omver.’

De mannen grijnsden, alsof ze wilden zeggen: de een lukt het niet, de ander wel. En ze keken Gleb ongeduldig aan.

‘Nou vooruit, laten we wat met de doctorandussen gaan babbelen,’ zei Gleb bescheiden.

Ze vertrokken. Gleb liep wat voor de anderen uit, hij liep rustig, de handen in de zakken, de licht toegeknepen ogen gericht op het huis van opoe Agafja, waar zich nu de twee doctorandussen bevonden. Het wekte de indruk dat de mannen Gleb begeleidden. Zo escorteert men een ervaren vuistvechter wanneer in een vijandige straat een nieuwe poteling van zich spreken doet.

Onderweg werd er niet veel gezegd.

‘Doctorandussen op welk terrein?’ vroeg Gleb.

‘Wat hun vakgebied is? Weet ik veel... Ik heb alleen gehoord dat het doctorandussen zijn. Zowel hij als zijn vrouw.’

‘Er zijn doctorandussen in de technische wetenschappen en er zijn algemeen gevormde, die houden zich voornamelijk met gezwam bezig.’

‘Kostja had een wiskundeknobbel,’ herinnerde zich iemand die bij Kostja op school had gezeten. ‘Hij had allemaal tienen.’

Gleb Kapoestin was afkomstig uit een naburig dorp en kende de aanzienlijke lieden van hier niet zo goed.

‘We zullen zien, we zullen zien,’ beloofde Gleb vaag. ‘Er zijn tegenwoordig net zoveel doctorandussen als loslopende honden.’

‘Hij is met een taxi gekomen...’

‘Ja, je moet je stand toch ophouden,’ lachte Gleb.

Drs. Konstantin Ivanovitsj ontving de gasten hartelijk, hij liet de tafel dekken. De gasten wachtten rustig tot opoe Agafja daarmee klaar was, ze spraken met de doctorandus, haalden herinneringen op, hoe ze als kinderen samen...

‘O, die kinderjaren, die kinderjaren!’ zei de doctorandus.

‘Kom, ga aan tafel, vrienden.’

Allen gingen aan tafel zitten. Ook Gleb Kapoestin ging zitten. Hij zweeg voorlopig nog. Maar het was hem aan te zien dat hij op de loer lag. Hij glimlachte instemmend als het gesprek over de kinderjaren ging, maar keek ondertussen voortdurend naar de doctorandus - hij nam hem de maat. Aan tafel werd het gesprek vertrouwelijker, men begon Gleb Kapoestin al zo'n beetje te vergeten. En op dat moment opende Gleb zijn aanval op de doctorandus.

‘Op welk terrein manifesteert u zich?’

‘Waar ik werk, bedoelt u?’ vroeg de doctorandus niet begrijpend.

‘Ja.’

‘Op de letterenfaculteit.’

‘Filosofie?’

‘Niet precies... Nou ja, zo zou je het kunnen zeggen.’

‘Een onontbeerlijke zaak!’ Filosofie - dat was wat voor Gleb. Hij leefde op. ‘Nou, en hoe staat het met het primaat?’

‘Welk primaat?’ De doctorandus begreep hem opnieuw niet. En hij keek Gleb aandachtig aan. Allen keken naar Gleb.

‘Het primaat van de geest en de materie.’ Gleb had de handschoen geworpen. Hij nam een quasi achteloze houding aan en

wachtte af of de handschoen werd opgenomen.

De doctorandus nam de handschoen op.

‘Zoals altijd,’ zei hij glimlachend. ‘De materie is primair.’

‘En de geest?’

‘De geest komt daarna. Hoezo?’

‘Dat hoort bij de grondslagen.’ Gleb glimlachte ook. ‘Neemt u me niet kwalijk, we zijn hier... ver van de maatschappelijke centra, je zou graag een goed gesprek willen voeren, maar het komt er zelden van - er is gewoon niemand. Hoe definieert de filosofie tegenwoordig het begrip gewichtloosheid?’

‘Zoals ze dat altijd gedefinieerd heeft. Hoezo - tegenwoordig?’

‘Het verschijnsel is toch pas onlangs ontdekt.’ Gleb keek de doctorandus glimlachend aan. ‘Daarom vraag ik het. De natuurfilosofie definieert het bijvoorbeeld zo, en de strategische filosofie weer heel anders.’

‘Die filosofie bestaat niet, de strategische,’ begon de doctorandus zich op te winden. ‘Waar wilt u eigenlijk heen?’

‘Maar de dialectiek van de natuur bestaat wel,’ vervolgde Gleb rustig, onder algemene aandacht. ‘En de natuur wordt gedefnieerd door de filosofie. Als een van de natuurelementen werd onlangs de gewichtloosheid ontdekt. Daarom vraag ik: is er geen verwarring te bespeuren onder de filosofen?’

De doctorandus lachte hartelijk. Maar hij lachte in zijn eentje. En hij voelde zich onbehaaglijk. Hij riep zijn vrouw: ‘Valja, kom eens, er is hier een... vreemd gesprek aan de gang!’ Valja kwam naar de tafel, maar drs. Konstantin Ivanovitsj voelde zich nog steeds onbehaaglijk - omdat de mannen hem aankeken en op zijn antwoord wachtten.

‘Laten we eerst eens vaststellen’, begon de doctorandus op zakelijke toon, ‘waar we het over hebben.’

‘Goed. Tweede vraag: hoe staat u persoonlijk tegenover het probleem van het sjamanisme in sommige districten van het Noorden?’

De doctorandussen barstten in lachen uit. Gleb Kapoestin glimlachte ook. En hij wachtte geduldig tot de doctorandussen uitgelachen waren.

‘Goed, men kan natuurlijk doen alsof dat probleem niet bestaat. Ik lach graag met u mee...’ Gleb glimlachte opnieuw grootmoedig. Hij lachte vooral naar de vrouw van de doctorandus, die immers ook doctorandus was, doctoranda zogezegd. ‘Maar daardoor houdt

het probleem als zodanig nog niet op te bestaan. Waar of niet?'

'Meent u dat allemaal serieus?' vroeg Valja.

'Met uw welnemen.' Gleb stond even op en maakte een hoffelijke buiging voor de doctoranda. En hij bloosde. 'Mijn vraag is natuurlijk niet van mondiaal belang, maar mensen als wij zouden graag het antwoord weten.'

'Wat is de vraag dan?' riep de doctorandus uit.

'Hoe u staat tegenover het probleem van het sjamanisme.' Valja moest opnieuw lachen. Maar ze corrigeerde zichzelf en zei tegen Gleb: 'Neem me niet kwalijk, alstublieft.'

'Geeft niet', zei Gleb. 'Ik begrijp dat mijn vraag misschien niet op uw vakgebied ligt.'

'Maar zo'n probleem bestaat helemaal niet!' onderbrak de doctorandus hem opnieuw. Maar dat had hij beter niet kunnen doen.

Nu begon Gleb te lachen. En hij zei: 'Goed, dan niet. Waar niet is, verliest de keizer zijn recht.'

De mannen keken de doctorandus aan.

'Als de vrouw van de wagen is, heeft het paard het makkelijker,' zei Gleb ook nog. 'Het probleem bestaat niet, maar zij...' Gleb duidde iets vaags aan met zijn handen, 'zij dansen en rinkelen met belletjes... Ja? Maar wanneer ik wil...' Gleb herhaalde: 'wanneer ik wil - zijn ze er gewoon niet. Juist? Omdat, indien... Goed! Nog een vraag: hoe staat u er tegenover dat de maan ook een produkt van de rede is?'

De doctorandus keek Gleb zwijgend aan.

Gleb vervolgde: 'Geleerden hebben de veronderstelling uitgesproken dat de maan zich op een kunstmatige baan bevindt, het wordt mogelijk geacht dat er binnenin redelijke wezens wonen.'

'Ja?' vroeg de doctorandus. 'En wat dan nog?'

'Waar zijn uw berekeningen voor de natuurlijke omloopbanen? Hoe kan de hele kosmische wetenschap hier überhaupt toegepast worden?'

De mannen luisterden aandachtig naar Gleb.

'Als we aannemen dat wij mensen onze zogezegde buurman in de kosmos steeds vaker zullen bezoeken, kunnen we ook aannemen dat de redelijke wezens het op een goede dag niet langer uithouden en te voorschijn komen om ons te begroeten. Zijn we er klaar voor om met elkaar van gedachten te wisselen?'

'Aan wie vraagt u dat?'

'Aan u, de denkers.'

‘Bent u er klaar voor?’

‘Wij zijn geen denkers, daar is ons salaris niet hoog genoeg voor. Maar als het u interesseert, kan ik u onthullen in welke richting wij provincialen denken. Laten we aannemen dat een redelijk wezen op de oppervlakte van de maan verschenen is... Wat adviseert u dan om te doen? Blaffen als een hond? Kraaien als een haan?’

De mannen begonnen te lachen. Ze kwamen in beweging. En ze richtten hun blik opnieuw aandachtig op Gleb.

‘In ieder geval moeten we elkaar begrijpen. Waar of niet? Maar hoe?’ Gleb deed er vragend het zwijgen toe. Hij keek om zich heen. ‘Ik stel voor om in het zand het schema van ons zonnestelsel tekenen en hem te laten zien dat ik van de aarde kom. Dat ik, omdanks het feit dat ik in een ruimtepak zit, ook een hoofd heb en ook een redelijk wezen ben. Bovendien kan ik hem in het schema aanwijzen waar hij vandaan komt; ik wijs op de maan en daarna op hem. Logisch? Op die manier hebben we duidelijk gemaakt dat we buren zijn. Maar niet meer dan dat! Verder dient verklaard te worden volgens welke wetten ik me ontwikkeld heb, voordat ik degene ben geworden die ik in het huidige stadium ben...’

‘Zo, zo.’ De doctorandus schoof op zijn stoel heen en weer en keek zijn vrouw veelbetekenend aan. ‘Dat is heel interessant - volgens welke wetten dan?’

Dat had hij ook beter niet kunnen doen, want zijn veelbetekenende blik werd opgevangen; Gleb schoot de hoogte in. En van boven bracht hij de doctorandus de beslissende slag toe. In de gesprekken met de aanzienlijke mensen van het dorp brak iedere keer zo'n moment aan - waarop Gleb de hoogte in schoot. Hij wachtte waarschijnlijk op zo'n moment, verheugde zich erop, want verder ging alles vanzelf.

‘U nodigt uw vrouw uit om te lachen?’ vroeg Gleb. Hij vroeg het rustig, maar van binnen fladderde hij waarschijnlijk al.

‘Dat is goed. Alleen kunnen we misschien beter eerst leren om tenminste de kranten te lezen. Wat denkt u daarvan? Men zegt dat dat voor doctorandussen ook geen kwaad kan.’

‘Luister eens...’

‘We hebben al geluisterd. We hebben om zo te zeggen dat genoegen gesmaakt. Staat u me daarom toe op te merken, meneer de doctorandus, dat het doctorandusschap geen pak is dat je voor eens en voor altijd gekocht hebt. Ook een pak moet je af en toe schoonmaken. En des te meer verzorging behoeft het doctorandus-

schap, nu we eenmaal overeengekomen zijn dat het geen pak is.' Gleb sprak zacht, maar vasthoudend en ononderbroken - hij raakte op dreef.

De doctorandus bood een pijnlijke aanblik: hij was duidelijk uit het veld geslagen en keek nu eens naar zijn vrouw, dan weer naar Gleb, dan weer naar de mannen. De mannen trachtten zijn blik te ontwijken.

'Men kan ons hier natuurlijk verbazen: men komt in een taxi voorrijden en laadt vijf koffers uit... Maar u vergeet dat de informatiestroom zich tegenwoordig overal in gelijke mate verbreidt. Ik wil maar zeggen dat het met de verbazing ook omgekeerd kan gaan. Dat komt ook voor. Men kan erop vertrouwen dat we hier nog nooit doctorandussen gezien hebben, maar die hebben we hier wel gezien - doctorandussen, professoren en kolonels. En ze hebben een prettige indruk achtergelaten, omdat het als regel heel eenvoudige lieden zijn. Daarom raad ik u aan, kameraad doctorandus: daal wat vaker af naar de aarde. Daarin schuilt absoluut een gezond principe. En het is ook niet zo riskant: als je op je bek valt, doet het niet zoveel pijn.'

'Dat noem je nou "iemand afzeiken", zei de doctorandus. "Ben je van de ratten besnuffeld? Wat is eigenlijk..."

"Dat weet ik niet, dat weet ik niet." onderbrak Gleb hem haastig, "ik weet niet hoe dat heet, ik heb nooit in een kamp gezeten en ik ben niet van de ratten besnuffeld... Waarvoor? Van hen hier," - Gleb omvatte de mannen met zijn blik - "heeft ook niemand gezeten, ze begrijpen zoiets niet. Uw vrouw zet ook al grote ogen op. Dadelijk hoort uw dochter het nog en gaat ze die uitdrukking in Moskou tegen iemand gebruiken. Dat bargoens kan u nog lelijk opbreken, kameraad doctorandus. Niet alle middelen zijn goed, niet alle, dat verzeker ik u. Toen u het doctoraalexamen aflegde, heeft u de professor toch ook niet gezegd dat hij u "afzeek"?' Gleb stond op. 'En u bent niet op de ruige toer gegaan. U heeft geen boeventaal gesproken. Omdat je tegen professoren beleefd moet zijn - van hen hangt je lot af. Maar van ons hangt uw lot niet af, met ons kun je boeventaal spreken. Denkt u dat? Dan vergist u zich. Wij hebben hier ook een en ander in de smiezen. En we lezen ook kranten, en soms zelfs boeken... En we kijken ook naar de televisie. En, stelt u zich voor, noch van de "Club der vrolijken en vindingrijken" noch van het programma "De kroeg van de dertien stoelen"[2] vallen we van onze stoel. U vraagt waarom niet?

Omdat daar diezelfde arrogantie heerst. Wat kan het schelen, men pikt het toch wel. En men pikt het natuurlijk, daar doe je niets tegen. Ze moeten alleen niet doen alsof iedereen daar een genie is. Sommigen begrijpen het ook wel... Het moet bescheidener.'

'Een typische demagoog en lasteraar,' zei de doctorandus, zich tot zijn vrouw wendend. 'Het hele arsenaal van uitdrukkingen...'

'Dat dacht u maar! In mijn hele leven heb ik nog nooit een anonieme of lasterlijke brief geschreven.' Gleb keek naar de mannen: die wisten dat het waar was. 'U zit ernaast, kameraad doctorandus. Als u wilt, leg ik u uit waarin ik me van anderen onderscheid.'

'Goed, leg uit.'

'Ik mag de mensen graag op hun plaats zetten. Ga niet te hoog te paard zitten. Wat bescheidener, waarde kameraden.'

'Waaraan heeft u dan gezien dat we niet bescheiden zijn?' hield Valja het niet langer uit. 'Waarin is dat tot uiting gekomen?'

'Wanneer u alleen met uzelf bent, denk dan maar eens goed na. Denk na en u zult het begrijpen.' Gleb keek wat meewarig naar de doctorandussen. 'Je kunt het woord "honing" wel honderd keer herhalen, maar daardoor wordt het nog niet zoet in de mond. Daarvoor hoef je geen doctoraalexamen af te leggen om dat te begrijpen. Waar of niet? Je kunt in ieder artikel wel honderd keer het woord "volk" schrijven, maar daardoor weet je niet meer van het volk. Dus wanneer u zich onder dat volk begeeft, houdt u zich dan wat beter in de hand. Bereid u zich er beter op voor. Anders staat u snel voor gek. Tot ziens. Ik wens u een plezierige vacantie toe... onder het volk.' Gleb grijnsde en verliet zonder zich te haasten de woning. Hij verliet altijd alleen de woning van de aanzienlijke lieden.

Hij hoorde niet hoe nadien de mannen, toen ze de doctorandussen alleen lieten, zeiden: 'Hij heeft hem gevloerd!.. De dekselse kerel: Hoe weet ie dat allemaal over de maan?'

'Hij heeft hem voor schut gezet.'

'Waar haalt ie het vandaan?!'

De mannen schudden verbaasd hun hoofd.

'De dekselse kerel! Hij heeft die arme Konstantin Ivanovitsj af laten gaan... Hij heeft hem af laten gaan als een kleine jongen! En zij, die Valja, heeft haar mond niet eens opengedaan.'

'Wat moet je ook zeggen? Je kunt gewoon niets zeggen. Kostja wilde natuurlijk wel iets terugzeggen, maar Gleb was hem veel te vlug af.'

‘Wat moet je ook... Het is een dekselse kerel!’

In de stemmen van de mannen klonk een soort mededogen met de doctorandussen door, sympathie zelfs. Gleb Kapoestin daarentegen had hen zoals steeds verbaasd. Hij had ze verbluft. Tot verrukking gebracht zelfs. Hoewel ze niet van hem hielden. Nee, er was geen liefde in het spel. Gleb is wreed, en wie heeft er ooit van wreedheid gehouden?

Morgen zou Gleb Kapoestin, wanneer hij op zijn werk kwam, de mannen quasi terloops vragen: ‘Nou, hoe staat het met de doctorandus?’

En hij zou grijnzen.

‘Je hebt hem voor schut gezet,’ zouden ze tegen Gleb zeggen.

‘Geeft niets’, zou Gleb grootmoedig opmerken. ‘Dat kan geen kwaad. Laat hem maar eens rustig nadenken. Anders krijgen ze een te hoge dunk van zichzelf.’

Eindnoten:

1 *Fili - dorp bij Moskou, waar op 1 september 1812 onder leiding van generaal Koetoezov de krijgsraad bijeenkwam en besloot Moskou te ontruimen en prijs te geven aan het leger van Napoleon*

2 *“Club der vrolijken en vindingrijken” - populair TV-programma voor jongeren in de zestiger jaren (het verhaal zelf werd voor het eerst gepubliceerd in 1970). De naam “De kroeg van de dertien stoelen” is een toespeling op het boek “De twaalf stoelen van Ilf en Petrov.”*

De dichteressenavond (fragment)*
Marina Tsvetajeva
(Vertaling Anne Stoffel)

Na de bolsjewistische revolutie van oktober 1917 brak in Rusland een burgeroorlog uit tussen de 'Roden' (bolsjewieken, communisten) en hun tegenstanders, de 'Witten'. De man van Tsvetajeva, Sergej Efron, die vaandrig was, vertrok naar de rivier de Don, om daar aan de kant van de Witten te vechten. Tsvetajeva bleef met hun twee dochtertjes achter in Moskou, waar de levensomstandigheden snel verslechterden en zij al spoedig tot de allerarmsten behoorde. Het jongste kind stierf in de hongerwinter van 1919/20.

In de herfst van 1920 waren de Witten definitief verslagen. Tsvetajeva had sinds maart 1919 niets van haar man vernomen en wist niet of hij nog leefde.

In de winter van 1920/21 organiseerde de invloedrijke, inmiddels communist geworden dichter Valeri Brjoesov de hier beschreven 'dichteressenavond'. Hoewel alleen al het woord 'dichteres' Tsvetajeva tegenstond - zelf noemde zij zich 'dichter'; zij meende dat er wel betere criteria waren om poëzie te classificeren dan het geslacht van de auteur - liet zij zich tot deelname aan dit evenement overhalen door Brjoesovs vriendin Adalis (pseudoniem van de dichteres Adelaïda Efron - geen familie). Aanvankelijk zouden alleen Tsvetajeva, Adalis en de dichteres Anna Radlova optreden. Toen Brjoesov later nog zes (nu in de vergetelheid geraakte) dames bleek te hebben aangezocht, kon Tsvetajeva's skepsis alleen maar groeien, maar zij trok zich niet terug - deels uit sympathie voor Adalis, deels vanwege het honorarium dat haar was beloofd.

De dichteressenavond zou plaatsvinden in de Grote Zaal van het Polytechnisch Museum. Ik herinner me de wachtkamer, van beton, met één enkele bank en een leegte alsof er zojuist een bad was weggedragen. De dichteressen, volgens het affiche negen in getal (nu zie ik het pas - de negen Muzen! Ach, pseudo-classicus!) leken met driemaal zoveel te zijn. Tegen de opwinding, de parfums, de koorts (velen hoestten), de roddels en de cocaïne was het bevroren beton niet bestand; het lekte. Het kamertje stond vol damp. In de damp wittige plekken - gezichten, rode inktvlekken -lippen, zwarte circonflexen - wenkbrauwen. De dichteressen vertoonden bij al hun bonte verscheidenheid verbazend veel overeen-

* *Uit* Een held van de arbeid, *notities over Valeri Brjoesov.*

komst. Van naam en gezicht herinner ik me Adalis, Benard, dichteres Malvina, Poplavskaja. De vijfde ben ik. De anderen zijn in de damp verdampt. Wel is me van een hunner de framboosrode baret bijgebleven, die in zijn vlucht van de slaap naar het aan één schouder extreem lage decolleté precies de helft van het gezicht afsneed. Die parallelle asymmetrie van baret en decolleté resulteerde in een onaangename symmetrie: de symmetrie van twee afwijkingen. De kleding der dichteressen, behalve Adalis (hooggesloten donker), kwam overeen met de thema's en de metriek van hun werk - vrijmoedig en, voor 1921, weelderig. Er was een lange, koortsige, aan wie alles danste - schoentjes, vingers, ringen, sabelstaartjes, parels, tanden, de cocaïne in haar pupillen. Zij was vreselijk en had charme, die tienderangs charme waarvoor iedereen valt, waarvoor men zich schaamt te vallen, waarvoor ik schaamteloos, openlijk - val. Van de visuele indrukken resteren, behalve de rode baret en het tuberculeuze bont, nog de gamineuze contouren van dichteres Benard - Gavroche-hoofdje op de vrije stam van de hals - en het - nadrukkelijk en misplaatst jaren-dertig - ondraaglijk-onschuldige voorkomen van dichteres Malvina, - ‘modern’ tot in het blauwe glazen kralensnoer onder het wolkenloze halfrond van het voorhoofd.

De tentoonstelling beloofde, uiterlijk, een succes te worden, Brjoesov had goed gegokt.

Geen melding maken van mijzelf, na bij benadering alle anderen te hebben doorgenomen, zou huichelarij zijn, dus: ik verscheen die dag aan ‘Rome en de wereld’[1] in iets groens, soutane-achtigs - een japon kon je het niet noemen (een parafrase van een jas uit beter tijden), eerlijk (dus strak) omgord met - niet zozeer een officiersriem als wel een uit de Eerste Peterhofse vaandrigschool stammende cadettenriem. Over mijn schouder een - nu wel - officierstas (een bruine leren, voor veldkijker of sigaretten), het afdoen waarvan ik verraad vond en die ik pas afdeed op de derde dag na mijn aankomst (1922) in Berlijn, en dan nog alleen na vurige smeekbeden van de dichter Erenburg. Mijn benen in de grijze viltlaarzen zagen er, al pasten de laarzen en was het geen mannenmodel, in die omgeving van lakschoentjes uit als olifantszuilen. Dit hele toilet verhief mij, juist door de wanstaltigheid ervan, boven iedere verdenking van opzet (*‘ne peut pas qui veut’*). Men prees mijn slanke taille en zweeg over de riem. Ook overigens moet ik zeggen dat ik in

de mij vreemde wereld van de beoefenaressen der narcotische poézie goedgunstig bejegend werd. Vrouwen zijn gewoon aardiger. Mannen vergeven je noch je hongerige kinderen, noch je viltlaarzen. Genoemde P-skaja, weet ik zeker, zou onmiddellijk haar sabeltjes van haar schouders hebben genomen als ik haar had gezegd dat mijn kind honger had. Een gebaar? Ja. En zuiverder dan het gebaar van St. Maarten die, hoog te paard, de bedelaar koninklijk de helft (o ironie!) van zijn mantel toewierp. (Het knulligste, miezerigste, schandelijkste van alle gulle gebaren!)

De baret, de sabeltjes, de jaren-dertig-scheiding, Gavroche, mijn soutane (over Adalis apart), - de zaal had, net als Brjoesov, goed gegokt.

Tijdens het overschrijven schoten me nog te binnen: een Georgische prinses, mooi, met ik geloof niet onaardige gedichten, en ene Suzanne - een schoonheid - geheel zonder gedichten.

Het podium. Plaats van verschijnen. Een wonderbaar verschijnen dat ook in de klank zit: ‘Heden opening..! Wij popelen..!’ Het podium: een van de aarde losgetild oppervlak, waarop men zich voelt als een cavalerist op een bruggehoofd voor het aangezicht der massa's. De lust van het podium is vechtlust. Alleen al het feit dat je daadwerkelijk - fysiek - de hoogste bent, schept vrienden en vijanden. Wat in de huiskamer dragelijk en zelfs aardig is (‘geen techniek, maar wel gevoel’, ‘geen metrum, maar wel gevoel’, ‘geen stem, maar wel gevoel’), is op een podium misdadig. Door - al was het maar met één voet! - het niveau van het parket te verhogen, heb je je verplicht het (huiskamer-) niveau van je kunst te verhogen met zeker drie el. Het podium heeft zijn eigen maatstaven: genadeloze. Het duldt geen halfheden. Eén tegen allen (de eerste Skrjabin bijvoorbeeld), of één vóór allen (de laatste Blok bijvoorbeeld), deze twee formules vormen de formule van het podium. De andere zijn goed om mee thuis te zitten en kennissen te vermaken.

Het podium van het Polytechnisch Museum is geen podium. De plaats waar men optreedt is een zeebodem. De optredende is een drenkeling (een verdrinkende) op wie die hele mensenzee drukt, of een prooi die wordt gewurgd door de omstrengeling van een boa (het amfitheater). De geëxposeerde wordt door de toeschouwer - bedolven. De stem van de geëxposeerde klinkt op uit de diepte der zeeën, is een kreet om hulp, niet van triomf. Uitgefloten worden is

het einde, want zelfs de troost van het puur fysiek hoger staan, dat het van beneden komt, heb je niet. De uitgeflotene op een toneel valt maar tot een zeker niveau (dat van de toeschouwer), de uitgeflotene in het Polytechnisch Museum stort verder omlaag dan mogelijk is - naar de verdommenis. Je wordt uitgefloten door de hele bovenkant der mensheid, door de hele notie 'boven'. De Empyreeën die de Tartaros uitfluiten. En niet alleen uitfluiten. Of het nu de zuigkracht van diepten is of de manifestatie van een gevoel van macht en vrijheid - hoogte maakt bijzonder genegen tot het smijten met voorwerpen. Een collectief gevoel van straffeloosheid, een individueel gevoel van hiërarchisch-topografische superioriteit, dat onmiddellijk in machtsmisbruik verkeert. Het Polytechnisch Museum is een unieke plek voor kuddebrutaliteit - en een moordende voor auteursbedeesdheid. Max Volosjin heeft het eens (zijn lezing over Repin) op heroïsche wijze klein gekregen.

En, nu weet ik het, het podium van het Polytechnisch Museum is een arena, met dit verschil dat de leeuwen en tijgers boven zitten.

Goed dan, de arena. Ijzige kou. En, naarmate onze blik hoger stijgt - als in aanbidding van de toeschouwer! - halve kettingen, halssnoeren, lampionguirlandes van - gezichten. (Trouwens, waarom zijn die gezichten, zo bloedeloos in onze eeuw en in 1921 duidelijk groen, vanaf een podium onveranderd roze?) Ik kijk naar de dichteressen: blauw. De zaal drie graden onder nul en geen van hen zal een jas omdoen. Ziedaar de heldenmoed der schoonheid. Uit de grofheid van het geroezemoes en de sterke geur van laarzenleer maak ik op dat het publiek jong en militair is.

Terwijl Brjoesov wacht - op een stilte die niet komt, probeer ik iets te voelen bij de gedachte dat van hier af, precies van de plek waar ik sta (als mikpunt van spot), van de bodem van deze zelfde put, nog maar zo kort geleden de stem van Blok opsteeg. En hoe de hele zaal met ingehouden adem wachtte. En hoe de hele zaal, nog voordat hij kon haperen, voorzei. En hoe de hele zaal - uitademend - explodeerde! En die doorgebroken dijk - waterval - lawine van liefde van allen jegens één - die één vóór allen was!

'Kameraden, ik begin.'

De vrouw. Liefde. Passie. De vrouw heeft sinds het begin der tijden alleen over liefde en passie kunnen zingen. De enige passie van de vrouw is de liefde. Iedere liefde van een vrouw is passie. Buiten de liefde is de vrouw, als kunstenares, niets. Ontneem de vrouw de

passie... Vrouw... Liefde... Passie...

Deze drie woorden keerden, steeds in dezelfde volgorde, om de andere drie woorden terug, verwacht en onverwacht, zoals de cijfers tevoorschijn springen op het metertje van een machine, met dit verschil, dat de getallen nieuw zijn en deze woorden steeds dezelfde waren. Mijn oren, moe van dat machinale, tuitten onder mijn haar. Wat de zaal aangaat, die gedroeg zich schandalig en dwong de spreker door aanhoudend geroezemoes tot steeds grotere inhoudelijke en vocale hiaten. Het leek of de zaal een toespraak hield die door Brjoesov nu en dan met een kreet werd onderbroken. De schaamte die mij beving was dubbel: *zo* spreken! *zoiets* zeggen! tegen *zo'n* gehoor! Driedubbel.

Dus: de vrouw: liefde: passie. Er zijn natuurlijk ook andere pogingen geweest - de dichteres Ada Negri met haar humanitaire eisen. Maar dat is een uitzondering en die telt niet. (Ik geef het bijna woordelijk weer.) Het beste voorbeeld van die eenzijdigheid van de vrouwelijke kunst is... is... - Een pauze - Is... kameraden, zoals u allemaal weet... Is de bekende dichteres... (geërgerd smekend:) 'Kameraden, de bekendste dichteres van onze tijd... Is de dichteres...'

Ik, achter zijn rug, gedempt en duidelijk: 'Ljvova?'

Een schouderschokken en - bijna een kreet: 'Achmatova! Is de dichteres - Anna - Achmatova...

... Laten wij hopen, dat de zich in de hele wereld voltrekkende en in Rusland al voltrokken sociale omwenteling ook invloed zal hebben op de vrouwelijke kunst. Maar vooralsnog, zo zeg ik met nadruk, is die invloed er nog niet en schrijven vrouwen nog steeds over liefde en passie. Over liefde en passie...'

Mijn oren staan, onder mijn haar, nu recht overeind. Haastig blader ik door mijn zwarte kantoorboekje met gedichten en leg er lucifers in.

'Maar nu, kameraden, zult u gaan luisteren naar negen Russische dichteressen, die mogelijk nuanceverschillen vertonen, maar in wezen eender zijn, want, ik herhaal, de vrouw kan nog niet over iets anders zingen dan liefde en passie. Voordrachten in alfabetische volgorde...' (Hij breekt, nee scheurt zijn betoog af en, half naar de negen muzen gewend:) 'Kameraad Adalis?'

De zachte stem van Adalis: 'Valeri Jakovlevitsj, ik zal niet beginnen.' - 'Maar...' - 'Hou maar op, ik doe het niet. Laat Benard beginnen.' Brjoesov, tegen Benard, zacht: 'Kameraad Benard?' En

het heldere gamineuze stemmetje: ‘Kameraad Brjoesov, ik wil niet het eerst...’ Gegniffel in de zaal. Brjoesov tegen de derde, de vierde, het antwoord eensluidend met variaties: ‘Ik niet.’ (Variaties: ‘durf niet’, ‘komt me slecht uit’, ‘ben niet gewend te beginnen’, ‘mijn gedichten vergeten’ e.d.) De situatie is kritiek. De onderhandelingen duren voort. De zaal buldert al. En ik, als eindelijk gebeurt wat ik de eerste seconde al zag aankomen: Brjoesov die zich een miljardste millimeter in mijn richting draait, zeg voordat hij het kan vragen, eenvoudig en vriendschappelijk: ‘V.J., zal ik beginnen?’ Zijn wonderschone wolvenglimlach (de tweede - tegen mij - in mijn leven!), dan een bevrijd geblaf: ‘Kameraden, als eerste zal voordragen (nadrukkelijke pauze) de *dichter* Tsvetajeva.’

Daar sta ik, zoals altijd op podia, bijziende ogen op hooggeheven schrift gericht - kalm - en wacht op stilte (die meteen komt). En met de duidelijkste aller dicties, de overtuigendste aller stemgeluiden:

> Wie leeft, zal sterven, en wie dood is, opstaan...
> Het nageslacht, nieuwsgierig naar zijn bron:
> ‘Waar waren jullie?’ Donder zal er losslaan,
> Dan dondert daar het antwoord: ‘Aan de Don!’
>
> ‘Wat deden jullie daar?’ ‘Eerst moed betonen,
> Dan, moe, gaan slapen - onze plicht gedaan.’
> En in het woordenboek van onze wijze zonen
> Zal achter ‘doen’ ook ‘Don’ geschreven staan.

Een seconde van afwachten en - applaus. Ik, na een afremmend handgebaartje - verder. Na de Don - Moskou (‘de flanken van het Kremlin’ en ‘Booswicht Grisjka[2]’), na Moskou - André Chénier (‘André Chénier ging op naar het schavot’), na André Chénier - Jaroslavna, na Jaroslavna - het Zwanenkamp[3], en zo (over het zevende afzonderlijk) zeven gedichten achter elkaar. Het moet gezegd dat er na ieder gedicht een verbaasde seconde stilte viel (hoor ik het goed?) die dan (kennelijk niet!) verbroken werd - applaus. Dat applaus droeg mij, zoals het Gebochelde Paardje de tsarenzoon, telkens weer verder. Bovendien bevestigde het mijn diepgewortelde overtuiging dat de betekenis van een gedicht nooit in één keer, laat staan één keer horen, doordringt, - sterker gezegd: dat het bij gedichten voor de meesten helemaal niet om de

betekenis gaat, en - niet te sterk gezegd - dat het op deze dichteressenavond zelfs niet om de gedichten ging. Daar kon ik me, na Brjoesovs inleiding (niet beluisterd misschien, maar wel gehoord!), letterlijk alles veroorloven, - *le pavillon* (Brjoesov met zijn liefde en passie) *couvre la marchandise* (mij bijvoorbeeld, met mijn Witte Garde). Met dit openlijk vertoon van waanzin streefde ik twee, nee, drie, vier doelen na: 1) zeven vrouwengedichten zonder liefde en 'ik', 2) verificatie van de zinloosheid van poëzievoordrachten, 3) een wisselwerking met één begrijpend iemand (desnoods een cadet!), 4) en vooral: het hier, in het Moskou van 1921, vervullen van een *ereplicht.* En los van doelen, een doelloos - sterker dan doelen! - eenvoudig, extreem gevoel van 'nou en?!'

Bij het uitspreken, of liever, vóór het uitspreken van sommige regels ('Ja, hoera! Voor de tsaar! Hoera!') was het alsof ik van een berg vloog. Ik heb ze nog niet uitgesproken, maar nu moet ik ze - niet van mezelf, maar van het gedicht - uitspreken. Ik spreek ze uit. Onafwendbaarheid.

Het gedicht dat het laatste bleek, was tevens voor mij op dat moment, voor mij als vrouw van een Witte officier tegenover Rode militairen - communisten - Rode cadetten, de laatste waarheid:

De vrouwen riepen luid hoera
En gooiden vrolijk met hun mutsen...[4]

Eerlijk zweer ik, met hart en hand:
Nimmer was ik een vrouw van stand!
Oproer heb ik in hoofd en leden.

Elk - bij navraag of ongevraagd -
Zegt mij dat ik mij slecht verdraag
Met mijn stamboom en al zijn zeden.

Kremlin! Zwart ben ik, net als jij!
Maar het kostbaarste is voor mij
Grisjka's as - en dat mag je weten!

Als mijn mutsje de lucht in gaat -
Ach! zo klinken in elke straat,
Op elk plein toch de jongenskreten?!
Ja, hoera! - Voor de tsaar! - Hoera!

Alle intochten galmen na,
Alle jubeling tot dusverre!

Torenhoog vliegt mijn kleine muts!
Maar - voorbij aan het machtbelust
Afgodsbeeld - naar het rijk der sterren!

In dit gedicht klonk mijn verbond met de zaal, met alle zalen en pleinen van de wereld, mijn laatste - alle tegenstellingen overbruggende - vertrouwen, het opvliegen van alle mutsen - frygische mutsen en slaapmutsen - boven alle vestingen en gevangenissen uit, - ikzelf, mijn ik zelf.

‘Mevrouw Tsvetajeva, genoeg,’ - het gefluisterde bevel-verzoek van Brjoesov. Half naar Brjoesov gewend: ‘Meer dan’, buiging naar de zaal - en af, de weg vrijmakend voor -

‘Nu vraag ik uw aandacht voor kameraad Adalis.’

Eindnoten:

1 Rome en de wereld - *titel van een werk van Brjoesov.*
2 *Grisjka - Grigori Otrepjev, de “valse Dimitri” die zich uitgaf voor een zoon van Ivan de Verschrikkelijke en van 1605 tot 1606 tsaar van Rusland was.*
3 *Een cyclus, later een bundel gedichten over de burgeroorlog, waarin Tsvetajeva onder meer de moed van de Witten bezingt.*
4 *Uit* Lijden door verstand, *beroemd toneelstuk van Alexander Gribojedov.*

Het verhaal van mijn gevangenschap*

Nikolaj Zabolotski
(Vertaling Kees Jiskoot)

Dat vangt aan op 19 maart 1938 in Leningrad. De secretaris van de afdeling Leningrad van de Schrijversbond, Mirosjnitsjenko, riep mij voor een dringende aangelegenheid op naar de Bons te komen. In mijn kamer zaten twee mij onbekende personen in burger.

‘Deze kameraden willen een gesprek met je,’ zei Mirosjnitsjenko. Een van deze onbekenden toonde mij zijn lidmaatschapskaart van de NKVD [de latere KGB].

‘Wij moeten bij u thuis iets met u bespreken,’ zei hij. Met de auto, die buiten op me wachtte, gingen we naar mijn huis aan het Gribojedovkanaal. Mijn vrouw lag met angina te bed in mijn kamer. Ik legde haar uit wat er aan de hand was. De medewerkers van de NKVD lieten me een arrestatiebevel zien.

‘Zo diep zijn we nu gezonken,’ zei ik, terwijl ik mijn vrouw omhelsde en haar het dokument liet zien.

Toen begon de huiszoeking. Ze namen twee koffers met manuscripten en boeken mee. Ik nam afscheid van mijn gezin. Mijn jongste dochter was toentertijd elf maanden oud. Toen ik haar kuste, brabbelde ze voor de eerste keer almaar: ‘Papa!’ We gingen de deur uit en liepen door de gang naar de uitgang bij de trap; toen rende mijn vrouw met een kreet van schrik achter ons aan; op de drempel namen wij afscheid.

Ze brachten me naar het Huis van Voorlopige Bewaring (DPZ), dat in verbinding stond met het zo genoemde Grote Gebouw aan de Litejny-boulevard. Ze fouilleerden me, namen mij mijn koffer, sjaal, bretels en boord af, sneden de metalen knopen van mijn kostuum, zetten me in een piepklein kamertje en deden dat op slot. Na enige tijd bevalen ze me mijn spullen in een andere kamer achter te laten en namen me mee, een paar gangen door, voor ondervraging.

* *Dit verslag/verhaal verscheen pas in 1988 voor het eerst in druk in de toenmalige Sovjetunie. Het was eerder, namelijk op 9 oktober 1981, in een Engelse vertaling gepubliceerd in ‘The Times Literary Supplement’. Het is mij niet bekend of dit verslag nog een vervolg kent, waarin Zabolotski zijn kamptijd beschrijft. (Noot vert.)*

De ondervraging begonnen zou zonder onderbreking bijna vier etmalen duren. Onmiddellijk na de eerste zinnen hoorde ik ze al schelden, schreeuwen en bedreigingen uiten. Gezien mijn weigering om welke misdaad dan ook te bekennen, werd ik meegenomen uit de kamer van de rechter-commissaris, en vanaf dat moment vond de ondervraging voornamelijk plaats in de kamer van mijn ondervrager Loepandin (Nikolaj Nikolajevitsj) en zijn vervanger Merkoerjev. Deze laatste was opgetrommeld om de NKVD terzijde te staan, die destijds het werk niet aankon vanwege het grote aantal arrestanten.

De ondervragers drongen er op aan dat ik mijn misdaden tegen de Sovjetmacht bekende. Daar ik mij van zulke misdaden niet bewust was, viel er natuurlijk in het geheel niets te bekennen.

‘Weet u wat Gorki gezegd heeft over vijanden die niet toegeven?’ vroeg de ondervrager. ‘Die worden vernietigd!’

‘Dat slaat dan niet op mij,’ antwoordde ik.

Dat beroep op Gorki herhaalde zich elke keer als er een onbekende ondervrager de kamer binnenkwam en vernam dat het om de ondervraging van een schrijver ging.

Ik protesteerde tegen de onwettige arrestatie, de grove behandeling en het geschreeuw en gescheld, waarbij ik verwees naar de rechten die ik, zoals elke Sovjetburger, op grond van de Sovjet-constitutie had.

‘De invloed van de constitutie eindigt bij onze drempel,’ antwoordde de ondervrager spottend.

De eerste dagen sloegen ze me niet, ze probeerden me moreel te slopen en fysiek af te beulen. Ik kreeg geen eten. Ik mocht niet slapen. De ondervragers wisselden elkaar af, ik zat onbeweeglijk op een stoel voor de tafel van mijn ondervrager, etmaal na etmaal. Achter de muur hoorde ik in het belendende vertrek van tijd tot tijd kreten van razernij. Mijn voeten gingen opzwellen en na drie etmalen moest ik mijn schoenen uitdoen, omdat ik de pijn in mijn voetzolen niet langer kon verdragen. Mijn bewustzijn begon te vertroebelen en ik spande al mijn krachten in om verstandige antwoorden te geven en niet een of andere onrechtvaardige opmerking te maken met betrekking tot de mensen over wie ik werd ondervraagd. De ondervraging werd overigens soms onderbroken en dan zaten we zwijgend terneer. Mijn ondervrager schreef iets op, ik probeerde weg te doezelen, maar hij maakte me onmiddellijk wakker.

In de loop van de ondervraging werd me duidelijk dat de NKVD een zaak in elkaar probeerde te flansen over een of andere contrarevolutionaire schrijversorganisatie. Ze stelden zich voor N.S. Tichonov tot hoofd van deze organisatie te bombarderen. Als leden moesten de volgende schrijvers figureren, die toen reeds gearresteerd waren, allen uit Leningrad: Venedikt Livsjits, Jelena Tager, Georgi Koeklin, naar het schijnt ook Boris Kornilov, en nog iemand, en tenslotte ik. Ze waren hevig geïnteresseerd in Fedin en Marsjak. Herhaaldelijk ging het over Olejnikov, Tabidze, Charms en Vvedenski, dichters met wie ik vanouds was omgegaan en wier literaire interesses ik deelde. Mijn schuld betrof speciaal mijn verzenepos 'Triomf van de landbouw', dat Tichonov in 1933 in het blad 'De Ster' had afgedrukt. De mij 'ontmaskerende getuigenverklaringen' van Livsjits en Tager werden voorgelezen, maar kreeg ik niet te zien. Ik eiste een confrontatie met Livsjits en Tager, maar dat werd me geweigerd.

Als gevolg van nervositeit, honger en slaaptekort kreeg ik op de vierde dag last van oordeelszwakte. Ik herinner me dat ik tegen mijn ondervragers begon te schreeuwen en hen te bedreigen. Ik kreeg hallucinatieverschijnselen, ik zag op de muur en op de parketvloer onophoudelijk bewegende figuren. Mij staat bij dat ik een keer voor een heel sanhedrin van ondervragers zat. Ik was totaal niet bang meer voor ze en verachtte ze. Voor mijn ogen werd een door mij verzonnen kolossaal boek doorgebladerd en op elke bladzijde zag ik steeds nieuwe afbeeldingen. Zonder voor iets anders nog enige aandacht te hebben legde ik mijn ondervragers de inhoud van deze taferelen uit. Thans kan ik me mijn toenmalige toestand moeilijk voorstellen, maar ik weet nog dat ik een triomfantelijk gevoel van verlichting ervoer tegenover deze lieden, wie het niet gelukt was van mij een eerloze te maken. Dit besef smeult nog steeds in me als ik me die situatie voor de geest haal en ik weet het nog precies.

Ik weet niet meer hoe lang dit geduurd heeft. Tenslotte duwden ze me een andere kamer in. Versuft door een klap van achteren viel ik, probeerde op te staan, maar toen kreeg ik een tweede klap, in het gezicht. Ik verloor het bewustzijn. Ik kwam weer bij, me verslikkend in het water dat iemand over me heen gegoten had. Ze tilden me op bij de handen en begonnen, zo leek het althans, me de kleren van het lijf te rukken. Ik verloor opnieuw het bewustzijn. Ik was daarna nauwelijks tot mezelf gekomen, of een paar mij onbe-

kende knullen joegen me onder slagen en spottend met mijn hulpeloosheid door de stenen gevangenisgangen. Ze sleurden me naar een kamer met een getraliede deur, waarvan het niveau lager was dan dat van de gangvloer en deden de kamer op slot. Zodra ik tot mezelf was gekomen (ik weet niet hoelang dat geduurd heeft), was mijn eerste gedachte: me verdedigen! Me verdedigen, me niet meer door die mensen laten slaan of, in ieder geval, mijn leven niet zomaar cadeau doen! In de kamer stond een zware ijzeren brits. Ik sleepte hem naar de getraliede deur en zette hem schuins klem tegen de deurknop. Opdat deze niet van de brits weg zou springen, omwikkelde ik brits en deurknop met de handdoek die me tot sjaal diende. Bij deze activiteiten werd ik betrapt door mijn kwelgeesten. Zij wierpen zich tegen de deur om de handdoek los te maken, maar ik pakte een zwabber die daar in de hoek stond en door die als lans te gebruiken verdedigde ik me zo goed mogelijk en weldra had ik alle bewakers weggejaagd. Om mij klein te krijgen moesten ze een brandslang naar de deur slepen en die in werking stellen. Onder grote druk werd de waterstraal op mij gericht, die mijn lijf verzengde. Met die straal joegen ze me in een hoek en pas na vele inspanningen drongen ze met een hele menigte de kamer binnen. Toen werd ik verschrikkellijk geslagen en getrapt en de doktoren verbaasden zich er naderhand over dat inwendig alles heel gebleven was, zo indrukwekkend waren de sporen van deze marteling.

Ik kwam weer bij door een ondragelijke pijn in mijn rechterhand. Ik lag met de handen achter mijn rug geboeid aan de ijzeren dwarsstangen van de brits. Een daarvan sneed me in de hand, een onverdraaglijke kwelling. Ik verwonderde mij erover dat er water in de kamer stroomde dat almaar hoger kwam te staan, zo hoog dat na een paar minuten mijn hoofd helemaal onder water zou komen. Ik schreeuwde wanhopig en eiste dat een of ander hoofd van de gevangenis zou gelasten me te bevrijden. Deze toestand duurde oneindig lang. Daarna wordt alles verward in mijn brein. Ik herinner me dat ik bijkwam op een houten krib. Alles om me heen was vochtig, mijn kleren waren door en door nat, naast me was mijn colbert gevallen, eveneens nat en loodzwaar. Daarna herinner ik me, als in een droom, dat een paar mensen me aan de armen over een binnenplaats sleurden. Toen ik opnieuw tot bewustzijn kwam, was ik al in het psychiatrisch ziekenhuis.

Het gevangenisziekenhuis, het Instituut voor Gerechtelijke Psychiatrie, stond niet ver van het Gebouw van het Voorarrest.

Hier hebben ze me, als ik me niet vergis, bijna twee weken gehouden, eerst op een lawaaiige, daarna op een rustige afdeling.

Mijn toestand was ernstig: ik verkeerde in een shock en was bijna ontoerekenbaar, fysiek uitgeput door de martelingen, de honger en het gebrek aan slaap. Maar een restje bewustzijn flakkerde nog in me of keerde van tijd tot tijd in me terug. Zo herinner ik me nog heel goed dat de verpleegster helemaal opgewonden raakte toen ze me uitkleedde: haar handen beefden en haar lippen trilden. Ik herinner me niet welke behandeling ik de eerste tijd kreeg. Ik herinner me alleen dat ik een heel glas van een of andere troebele vloeistof op moest drinken, waarvan ik een houten hoofd kreeg en gevoelloos werd. In het begin haastte ik me, in een vlaag van wanhoop, de artsen alles te vertellen wat me was overkomen, maar de doktoren herhaalden enkel maar: ‘U moet tot rust komen om u straks voor de rechter te kunnen rechtvaardigen.’ Het ziekenhuis was in die dagen mijn toevluchtsoord en de artsen, hoewel ze niet veel aan mijn genezing deden, martelden me tenminste niet. Van hen herinner ik me dokter Gontarev en de vrouwelijke arts Keltsjevskaja (voornaam Nina, haar vadersnaam herinner ik me niet).

Van de patienten herinner ik me een krankzinnige, een grote schreeuwlelijk, die herhaaldelijk bij mijn bed kwam staan en met stentorstem de grootheid van Stalin uitbazuinde. Een andere liep op handen en voeten en blafte als een hond. Dat waren de onrustigsten. Anderen raakten alleen van tijd tot tijd buiten zinnen. Gewoonlijk zwegen ze, glimlachten sarcastisch, gesticuleerden of lagen onbeweeglijk op bed.

Na enkele dagen kwam ik weer tot mezelf en drong het met schrik tot me door dat ik weer naar het huis der martelingen terug moest. Dat gebeurde tijdens een van de medische onderzoeken, toen ik op een vraag van een arts waar de zwarte bloeduitstortingen op mijn lijf vandaan kwamen, antwoordde: ‘Ik ben gevallen en heb me daarbij bezeerd.’ Ik merkte dat de artsen elkaar aankeken: het was hun duidelijk dat mijn bewustzijn weer was teruggekeerd en dat ik mijn ondervragers al niet meer wilde beschuldigen om mijn positie niet te verslechteren. Toch was ik nog erg slap, psychisch labiel en haalde ik moeilijk adem daar elke ademhaling pijn deed, reden waarom de datum van ontslag enkele dagen werd uitgesteld.

Ik verwachtte bij terugkeer in de gevangenis dat ze me opnieuw zouden ondervragen en ik bereidde me erop voor om noch mijzelf,

noch anderen te belasteren. Ik werd echter niet voorgeleid voor ondervraging, maar in een van de grote gemeenschappelijke vertrekken geduwd, waar het stampvol gevangenen zat. Dat was een grote kamer voor, normaliter, twaalf tot vijftien man, afgesloten met een getraliede deur die op de gang uitkwam. Er zaten zeventig tot tachtig man in en van tijd tot tijd zelfs een man of honderd. Wolken damp en een typische gevangenisstank dreven vandaar de gang in. Ik weet nog hoe me dat verraste. De deur ging met moeite achter me dicht en ik bevond me in een mensenmassa, dicht opeen gedrongen of in wanordelijke groepjes door het gehele vertrek gezeten. Toen ze hoorden dat de nieuweling schrijver was, vertelden mijn buren dat er nog andere schrijvers in de kamer waren en ze brachten me meteen naar P.N. Medvedev en D.I. Vygodski, die eerder dan ik gearresteerd waren. Toen ze mij in mijn jammerlijke toestand zagen, zetten de kameraden me in een hoekje neer. Zo begon mijn gevangenisleven, in de ware zin des woords.

2

Het merendeel van de mensen die in vrijheid leven onderscheidt zich van de onvrijen. Zij zijn in ruime mate van zichzelf overtuigd, hebben in wisselende mate gevoel voor de eigen waardigheid en reageren rustig en verstandig op prikkels van buiten... In de jaren van zijn gevangenschap verloor de gemiddelde man, die zonder aanwijsbare reden van zijn vrijheid beroofd was, die vernederd, beledigd, bang gemaakt en van zijn verstand beroofd werd door de fantastische werkelijkheid waarin hij terecht gekomen was, meestal het specifieke dat hem in vrijheid kenmerkte. Hij kronkelde hulpeloos als een haas in de strik, trapte open deuren in door steeds zijn onschuld aan te tonen, beefde van vrees voor de gedegenereerde typen die hem zijn menselijke waardigheid hadden doen verliezen, verdacht Jan en alleman, verloor het vertrouwen zelfs in degenen die hem het naast stonden en ontdekte de laagste trekjes in zichzelf die tot dan toe voor vreemde ogen verborgen gebleven waren. Na enkele dagen door de gevangenis bewerkt te zijn, werden de gelaatstrekken van de slaaf zichbaar en de leugen die hem aangepraat was begon wortel te schieten in zijn week geworden, geschokte ziel.

In het DPZ, waar men gedurende de periode van ondervraging werd vastgehouden, was dit proces van morele verwording nog

maar pas begonnen. Hier kon je alle aspecten van de wanhoop waarnemen, alle uitingen van kille uitzichtloosheid, spasmodische hysterische vrolijkheid en cynische onverschilligheid voor alles ter wereld, daarbij inbegrepen de eigen persoon. Het was vreemd al deze volwassenen nu eens te zien huilen, dan weer in onmacht te zien vallen, trillend van angst, opgejaagd en vol ellende. Ze vertelden me dat de schrijver Adrian Piotrovski, die vlak voor mijn komst in deze kamer had gezeten, van verdriet elke gelijkenis met een mens verloren had, almaar druk door de kamer liep, met een spijker zijn borst bekraste en 's nachts voor ieders oog de schandelijkste dingen uithaalde. Maar het record in dit opzicht sloeg Valentin Stenitsj, die in de kamer ernaast zat. Estheet, snob en gourmand in het gewone leven, had hij volgens de verhalen van de gevangenen al heel snel met zijn ondervragers een gemeenschappelijke taak gevonden en voor een pakje sigaretten elke willekeurige verklaring ondertekend. De rechtvaardigheid gebiedt te zeggen dat er ook anderen waren, die ten koste van de grootste inspanning hun menselijke waardigheid behielden. Vaak waren deze fatsoenlijke mensen tot hun gevangenneming maar heel kleine, onbeduidende radertjes in onze maatschappij, terwijl de ‘big shots’ van deze wereld in de gevangenis niet zelden veranderden in beklagenswaardige schimmen van mensen.

Heel dit verwordingsproces voltrok zich in deze kamer voor ieders oog. De mens kon er zich geen seconde afzonderen en zelfs zijn behoefte moest hij doen op een toilet dat aan alle kanten open was. Iedereen die wou huilen, huilde in het openbaar en een gevoel van natuurlijke schaamte vertienvoudigde zijn ellende. Ieder die een eind aan zijn leven wilde maken en 's nachts onder z'n deken, de tanden op elkaar, met een stuk glas probeerde zijn polsslagaders door te snijden, werd prompt door een slapeloze blik als zelfmoordenaar ontmaskerd en door de kameraden ontwapend. Dit leven, onder en met elkaar, was een bijkomende kwelling, maar hielp anderzijds toch ook velen destijds hun ondragelijke ellende te doorstaan.

De kamer waar ik in terecht was gekomen leek op een eeuwig zoemende mierenhoop, waar de mensen de hele dag naast elkaar stonden te trappelen, elkaars adem inademden en heen en weer liepen, stappend over de liggende lijven, ruzie maakten en het weer bijlegden, huilden en lachten. Misdadigers zaten hier samen met politieke gevangenen, maar in 1937-38 waren er tienmaal zoveel

politieke gevangenen als criminelen en daarom hielden de laatsten zich koest en voelden ze zich onzeker. Waren ze in de kampen onze heersers, in de gevangenis gedroegen ze zich maar heel onopvallend.

We hadden een gekozen kameroudste, Hetman genaamd. Van hem hingen onze leefregels af. Hij verdeelde de plaatsen naar anciënniteit als gevangene, bepaalde wie waar moest slapen en zitten, verdeelde het voedsel en zag toe op de orde. Een groot organisatievermogen en een ijzeren discipline waren vereist om allen 's nachts een slaapplaats te bezorgen. Er was zo weinig plaats dat de mensen uitsluitend op hun zij konden liggen, vlak tegen alkaar aan, en niet allemaal door elkaar, maar in twee rijen. Het zich klaar maken voor de nacht geschiedde op bevel van de kameroudste en dat was een merkwaardig schouwspel van beheerste en berekende bewegingen, uitgewerkt door vele ‘generaties’ van gevangenen die gedwongen waren in een dicht opeengepakte menigte te leven en die voortdurend hun verworven vaardigheden aan de nieuwelingen doorgaven.

Overdag was het leven in de kamer vervelend en saai. Elke dagelijkse onbeduidende bezigheid, zoals knopen aanzetten, een gescheurd kledingstuk naaien en naar de WC gaan, bleek hier grote problemen op te leveren. Om bijvoorbeeld naar de WC te gaan moest je wel een half uur in de rij staan. Leven in de dagelijkse sleur kwam er pas als het ontbijt, het middag- en het avondeten werden binnengebracht. In de DPZ was het eten dragelijk, de gevangenen leden geen honger. Voor andere afleiding zorgden de fouilleringen. Die vonden regelmatig plaats en waren vernederend. Zij hadden maar gedeeltelijk effect, omdat iedere gevangene wel tientallen manieren kent om zijn naald, een stompje potlood of zijn grootste schat, een pennemesje of een scheermesje, te verbergen. Overdag werden er bijna nooit gevangenen voor ondervraging opgeroepen.

De ondervragingen begonnen 's nachts, als de ganse martelfabriek aan de Litejny-boulevard, die vele verdiepingen telde, in het licht van honderden lampen baadde en honderden luitenants, sergeants en kapiteins van de Staatsveiligheid en hun trawanten aan hun gebruikelijke bezigheden begonnen. De enorme stenen binnenplaats van het gebouw, waar de open ramen op uitzagen, vulde zich met het gekreun en de hartverscheurende kreten van de mensen die geslagen werden. De hele kamer huiverde, alsof er plotse-

ling een elektrische stroom doorheen werd gejaagd en dan verscheen er een doffe angst in de ogen van de gevangenen. Vaak werden er om de kreten te overstemmen vrachtwagens met draaiende motor op het plein neergezet. Maar achter het gebrul van de motoren weefde onze verbeelding al iets volkomen onbeschrijfelijks en onze zenuwen waren tot het uiterste gespannen.

Van tijd tot tijd namen ze een gevangene mee voor ondervraging.

'Ivanov!' riep een bewaker bij de traliedeur.

'Vassili Petrovitsj!' moest de gevangene met zijn voor- en vadersnaam antwoorden. Ze leidden de gevangene het vertrek uit, fouilleerden hem en brachten hem over de gang naar het gebouw van de NKVD. In alle gangen waren houten nissen, zoiets als kasten of telefoonhokjes. Om de ontmoeting met een andere arrestant te vermijden die zich aan de andere kant van de gang vertoonde, duwden ze hun gevangene in een van die nissen, waar hij moest wachten tot de 'tegenligger' gepasseerd was.

Soms keerden de reeds ondervraagden in de kamer terug. Vaak werden zij, volkomen uitgeput, naar binnen geduwd, waar ze door ons werden opgevangen. Anderen werden bijna naar binnen gedragen en wij verzorgden deze stakkers lange tijd door koude compressen aan te brengen en hun water te geven. Overigens ging het vaak ook zo, dat de bewaker alleen maar de spullen van de gevangene kwam ophalen en dat de betrokkene zelf al niet meer naar de kamer terugkeerde. Hoon en slaag ondervond destijds ieder die zich tijdens de ondervraging niet gedroeg zoals de ondervrager behaagde, dat wil eenvoudigweg zeggen, ieder die geen verklikker wenste te zijn.

David I. Vygodski, de oprechtste mens ter wereld, een getalenteerd schrijver en een oude man, werd door zijn ondervrager aan zijn baard weggesleept en in het gezicht gespuwd. Mijn buurman op de kamer, een zestigjarige professor in de wiskunde, een leverpatient (zijn achternaam kan ik me niet meer herinneren), moest van zijn sadistische ondervrager op handen en voeten gaan staan en urenlang in die houding volharden om zo zijn lijden te verergeren en hem ondragelijke pijnen te bezorgen. Op een keer, onderweg naar een ondervraging, duwden ze mij per vergissing in de verkeerde kamer en zag ik hoe een mooie jonge vrouw in een zwarte jurk haar ondervrager in het gezicht sloeg en hoe deze haar bij de haren greep, haar op de grond gooide en haar met zijn laar-

zen begon te bewerken. Ze duwden me haastig de kamer uit en ik hoorde achter me vreselijk schreeuwen.

Hoe verklaarden de gevangenen deze hemeltergende verwording van het recht, deze onmenselijke folteringen en beproevingen? De meerderheid was ervan overtuigd dat ze voor echte misdadigers werden gehouden. Ze vertelden me over een van die ongelukkigen, die bij elke mishandeling in opperste razernij uitriep: 'Leve Stalin!' Twee kerels tuigden hem af met een in een krant gewikkelde gummiknuppel, maar krimpend van de pijn bleef hij Stalin loven, in de hoop dat hij daarmee zijn orthodox geloof aantoonde. Een zweem van vermoeden flitste door de hoofden van de schrandersten en anderen waren kennelijk niet ver van echt begrip, maar niemand, opgejaagd en geterroriseerd als hij was, durfde zijn gedachten aan een ander toe te vertrouwen, daar hij, en niet zonder goede gronden, veronderstelde dat er spionnen door de kamer zwierven, geheime verklikkers, vrijwillige dan wel onvrijwillige. De vreemde overtuiging rijpte in me dat we in handen van fascisten waren gevallen, die onder de neus van de autoriteiten, in het hart van het Sovjet-strafsysteem, een middel gevonden hadden om sovjetmensen te vernietigen. Ik deelde dit vermoeden mede aan een oud partijlid, die hetzelfde dacht, maar daar niet voor uit durfde te komen. En inderdaad, aan wie anders konden wij alle verschrikkelijke dingen uitleggen die ons overkwamen, wij, sovjetmensen, opgevoed in de geest van overgave aan het socialisme?

Nu echter, achttien jaar later, heeft het leven me tenslotte geleerd in welk opzicht wij het bij het rechte eind hadden dan wel dwaalden...

Na terugkeer uit het ziekenhuis lieten ze me met rust en gedurende lange tijd werd ik niet opgeroepen voor onderzoek. Toen de ondervragingen weer begonnen - en dat waren er nog maar een paar - werd ik niet meer geslagen en het bleef bij dreigen en schelden. Ik bleef bij mijn standpunt en zo sleepte het onderzoek zich voort. Tenslotte werd ik eind augustus opgegroepen en verhuisde ik 'met mijn spullen' naar Kresty.

Ik herinner me die snikhete dag waarop ik in een lange regenjas, een pakje ondergoed in de hand, naar een klein vertrek in Kresty werd overgebracht, dat op twee mensen berekend was. Er zaten tien menselijke gestalten, bezweet en bezwijkend onder de hitte, als Indiase goden op hun hurken tegen de muren geleund door het hele vertrek heen. Nadat ik iedereen begroet had, kleedde ik me

helemaal uit en ging tussen hen in zitten als elfde. Weldra vormde zich onder me een grote vochtplek. Zo begon mijn leven in Kresty.

In de kamer stond één ijzeren brits, waarop een oude kapitein van de Noordelijke vloot sliep, de algemeen erkende kameroudste. Zijn benen wilden niet meer, kapotgeslagen als ze waren bij een ondervraging in Archangel. De oude zeerob, die gewend was de dood onder ogen te zien, was nu zo hulpeloos als een kind.

Ze brachten me niet meer weg voor onderzoek: de ondervragingen waren kennelijk ten einde. Onmiddellijk verslechterde de voedselvoorziening aanzienlijk en als we niet het recht hadden gehad voor ons eigen geld voedsel te kopen, zouden we half verhongerd zijn.

Begin oktober werd me schriftelijk medegedeeld dat ik door een Bijzondere Beschikking, dus zonder tussenkomst van een rechter, tot vijf jaar strafkamp veroordeeld was wegens 'trotskistische contrarevolutionaire activiteiten'. Op 5 oktober deelde ik dat aan mijn vrouw mee en mij werd toegestaan afscheid van haar te nemen. Wat een spoedige afreis betekende.

Onze ontmoeting vond tegen het eind van de maand plaats. Mijn vrouw hield zich goed, hoewel ze al bevel had gehad met de kinderen de stad te verlaten en mijn lot haar bekend was. Ik kreeg een zak met noodzakelijke spullen van haar en we namen afscheid zonder te weten of we elkaar ooit terug zouden zien.

De deportatie begon op 8 november, de dag nadat mijn gezin uit Leningrad was afgereisd. We werden onder zware bewaking in bestelwagens weggebracht en na twee dagen bleken we in Sverdlovsk in een doorgangsgevangenis terecht te zijn gekomen, waar we ongeveer een maand hebben gezeten. Op 5 december, de Dag van de Sovjetconstitutie, begon onze grote reis door Siberie, een hele Odyssee van fantastische belevenissen, die een gedetailleerde beschrijving zou vergen.

We werden met allerlei voorzorgen omgeven, als waren we geen gewone stervelingen, geslagen, gemarteld en ongelukkig, maar buitenaardse boosdoeners, die in staat waren het hele heelal aan flarden te scheuren als hun ook maar één stap in de vrijheid vergund werd. Onze trein, die uit een eindeloze rij gevangeniswagons bestond, bood een zonderlinge aanblik. Op het dak van de wagons stonden schijnwerpers die de gehele omgeving konden verlichten. Hier en daar op de daken en op de spoorwegemplacementen staken mitrailleurlopen omhoog, het krioelde van de bewakers en op

de perrons liepen ze met herdershonden die bereid waren elke vluchteling te verscheuren. Op die zeldzame dagen dat ze ons naar een badhuis brachten of naar een of ander doorgangsverblijf, werden we in rijen gezet, tot onze knieen in de sneeuw en met de armen achter de rug vastgebonden. In die houding stonden we te wachten totdat er aan de procedure van de telling een einde was gekomen; rondom keken tientallen geweerlopen naar ons en achter onze gelederen in rijen van vijf blaften luid de honden en rukten aan de ketting van hun bazen. We liepen ook in rijen achter elkaar.

‘Eén stap opzij en ik schiet,’ was de gebruikelijke waarschuwing.

Overigens hebben we gedurende de gehele reis van twee maanden de wagons alleen verlaten in Novosibirsk, Irkoetsk en Tsjita. Het spreekt vanzelf dat onbevoegden ons nog niet op een werst afstand mochten naderen.

Ruim zestien dagen verplaatsten wij ons traag over de Transsiberische spoorlijn; soms stonden we etmalen lang stil op een zijspoor. In één wagon zaten zo'n man of veertig. Het was een strenge winter en de vorst nam van dag tot dag toe. Midden in de wagon brandde een minuscuul kacheltje, waarbij de kamerwacht zat, die het aan de praat hield. Aanvankelijk woonden we in twee lagen, de ene helft beneden, de andere boven op hoge kribben, die aan beide zijden van de wagon op manshoogte waren aangebracht. Maar weldra joeg de ondragelijke kou alle benedenbewoners naar de kribben, maar ook daar, dicht tegen elkaar aangedrukt en elkaar verwarmend met het eigen lichaam, leden we verschrikkelijke kou. Langzamerhand veranderde het leven in een louter fysiologisch bestaan, ontdaan van elke geestelijke interesse; onze enige zorg was, niet van honger en dorst om te komen, niet te bevriezen of als een zieke hond neergeschoten te worden...

Per dag kregen we driehonderd gram brood de man, twee keer per dag gekookt water en eenmaal per dag ‘watersoep’ en een schepje pap. Dit voedsel was natuurlijk voor uitgehongerde en tot op het bot bevroren mensen niet voldoende. Maar ook dit armzalige rantsoen werd onregelmlatig verstrekt, wat niet altijd de schuld was van de bevoorrechte criminele gevangenen, die ons bedienden. Het zat namelijk zo, dat de bevoorrading van heel die massa arrestanten, die toen in eindeloze kolonnes door Siberië zwierven, een ingewikkelde logistieke opgave was. Op vele halteplaatsen was het ten gevolge van de strenge kou en het wanbeheer van de leiding zelfs niet mogelijk ons van water te voorzien. Eén keer heb-

ben we ongeveer drie dagen achtereen geen water gekregen en rond Nieuwjaar 1939, ergens bij het Bajkalmeer, moesten we de beroete ijspegels aflikken die op de wagonwanden uit onze eigen uitwasemingen gegroeid waren. Dat Nieuwjaarsfeest zal me tot het eind van mijn leven bijblijven.

In diezelfde wagon maakten we voor de eerste keer kennis met de wereld der criminelen, een ware vloek voor ons, gedwongen als we waren ons leven met hen, en gedeeltelijk ook onder hen, voort te slepen.

De criminelen - dieven-recidivisten, rovers, bandieten en moordenaars met hun hele aanhang van medeplichtigen en helpers van diverse snit en signatuur - waren een bijzonder volk, een afzonderlijke klasse die in de loop van vele jaren tot stand was gekomen en er speciale normen, een speciale ethiek en zelfs een speciale esthetiek op nahield. Ze leefden volgens eigen wetten, die strenger waren dan die van welke regering ook. Zij hadden hun leidslieden wier woord het einde kon betekenen van onverschillig wie van hun kaste. Ze waren met elkaar verenigd door een gemeenschappelijke kijk op het leven en die kijk was onlosmakelijk verbonden met hun dagelijkse handelen. Als oorspronkelijke kamp- en gevangenisbewoners hadden ze werkelijk een diepe minachting voor ons - een bonte, chaotische verzameling van lieden van verschillend kaliber, toevallige bezoekers van hun parasitaire wereld. In hun ogen waren wij armzalige zielen die geen enkele achting verdienden en dan ook aan de meest meedogenloze uitbuiting en zelfs aan de dood onderworpen werden. Op een door hen gekozen moment maakten ze ons met openlijk of stilzwijgend goedvinden van de kampleiding kapot.

Ik ben van mening dat het merendeel van de criminelen uitzonderlijk volk was. Het waren inderdaad in bepaald opzicht getalenteerde lieden, wier gaven zich om de een of andere reden via misdadige wegen ontwikkeld hadden, wegen die niet spoorden met de verstandige normen van de ordentelijke menselijke samenleving. Uit hoofde van hun moraal waren ze vrijwel allemaal in staat tot ongewoon, soms heroïsch gedrag; zonder vrees gingen ze de dood in en de minachting van hun kameraden joeg hun honderd maal meer schrik aan dan welke dood ook. De in mijn jeugd machtigste leiders waren al uitgeroeid. Er deden legenden over hen de ronde en de hele criminele kampbevolking zag in die legenden haar ideaal en probeerde overeenkomstig hun traditie te leven. Machtige

leiders bestonden er niet meer, maar hun ideologie leefde nog volop.

Op deze manier viel onze wagon in twee delen uiteen: de artikel 58-ers zaten op de ene brits, de criminelen op de andere. Veroordeeld tot coëxistentie keken we met verholen vijandigheid naar elkaar en slechts af en toe liep die vijandschap uit op gewelddadigheden, die elk ogenblik in een bloedbad konden overgaan. Ik herinner me dat op een keer, zonder enige aanleiding mijnerzijds, een van onze criminelen in een aanval van hysterische razernij met een stuk hout naar mij uithaalde. Kameraden hielden hem tegen en ik bleef ongedeerd. Maar deze overspannen sfeer week geen ogenblik en drukte zwaar op ons leven in de wagon.

Af en toe verscheen de leiding voor controle in de wagon. Om de mannen te kunnen tellen, werden ze allen één krib opgejaagd. Van daaraf kropen we op bevel een voor een over een plank naar de andere krib en terzelfdertijd werden we geteld. Zo zie ik dat beeld thans voor me: letterlijk zwart van het roet, met ferme baarden, kruipen we op handen en voeten als apen de een na de ander over de plank in het matte schijnsel van het lampje, onder schot gehouden door de matig geschoolde bewaker die zich regelmatig vergist in zijn moeilijk cijferwerk.

Ongedierte maakte ons het leven zuur en de twee baden die ons in Irkoetsk en Tsjita werden gegund bevrijdden ons niet van deze kwelgeesten. Die beide badinrichtingen waren voor ons een ware bezoeking. Ze leken alletwee op een onderwereld, bevolkt met luid schaterende duivels. Aan wassen viel niet te denken; je voelde je al gelukkig als je erin slaagde je persoonlijke spullen uit handen van de criminelen te houden. Je spullen onderweg kwijtraken betekende een vrijwel zekere dood. Dat is inderdaad ook gebeurd met enkele ongelukkigen: zij gingen te gronde tijdens de reis en hebben het kamp niet gehaald. In onze wagon vielen geen doden.

Meer dan twee maanden was onze treurige trein onderweg over de Transsiberische spoorweg. Twee kleine bevroren raampjes onder het plafond lieten korte tijd per dag enig schamel licht door. De overige tijd brandde een kaarsvlammetje in een lantaarn, maar als ze geen kaarsen gaven, verzonk de hele wagon in een ondoordringbaar duister. Dicht opeen gekropen lagen we in het pikkedonker, terwijl we naar de cadans van de wielen luisterden en ons overgaven aan troosteloze gedachten over ons lot. Alleen 's morgens zagen we met een half oog door het raam de grenzenloze

Siberische vlakten, de eindeloze besneeuwde tajga, schimmige dorpen en steden, overschaduwd door verticale rookzuilen, en de fantastische steile rotsen aan de oever van het Bajkalmeer... Ze voerden ons steeds verder en verder weg, naar het Verre Oosten, de rand van de wereld...

Begin februari kwamen we aan in Chabarovsk. Daar bleven we lang staan. Toen gingen we weer terug, bereikten Volotsjajevka en gingen vanaf de hoofdspoorlijn via een nieuw zijspoor naar het noorden. Aan beide kanten flitsten rijen kampen voorbij met hun wachttorens en nederzettingen met hun popperige huisjes, die allemaal eender waren. Het rijk van de BAM begroette ons, kersverse gedeporteerden. De trein stond stil, grendels werden knarsend weggeschoven en wij kwamen bij vijftig graden onder nul uit onze schuilplaatsen tevoorschijn, deze nieuwe zonovergoten wereld in, die omringd was met het droombeeld van de ranke, tot de hemel reikende berken van het Verre Oosten.

Zo kwamen we aan in de stad Komsomolsk aan de Amoer.

Aleksandr Blok
Jevgeni Zamjatin[*]
(Vertaling Ton van Zeijst)

1918. Een kleine redactiekamer, kaal, haastig en provisorisch ingericht, een stuk of wat stoelen, in de hoek een paar stapels boeken, net van de drukkerij. Het is allemaal nog wat onwennig, zo met je hoed op en jas aan in dat kamertje. Onwennig is ook de vriend-schappelijk-attaquerende conversatie met een van de redacteuren van een links sociaalrevolutionair tijdschrift.

Er wordt geklopt en Blok komt binnen. Dat gelaat van hem als van een edelman, en dan dat idiote platte Amerikaanse petje. Dat petje brengt je op de gedachte dat er twee Bloks zijn, de echte Blok en een andere, die net als dat platte Amerikaanse petje over hem heen gewrongen is. Zijn gezicht staat vermoeid, als door een snijdende wind geteisterd, het zit potdicht.

In de hoek bij de boeken vindt een vluchtig, gefluisterd redactioneel overleg plaats en voor een ogenblik ben ik alleen met Blok.

‘Nu meteen?’ (dat is zijn antwoord). ‘Wat een geschrijf, zeg, 't is wel knokken voor een paar centen, dat valt hard tegen...’

En dan opeens, dwars door het ijzer heen, vanonder het vizier van de helm, een glimlach, volmaakt kinderlijk, een hemelsblauwe glimlach: ‘En ik dacht nog wel dat u vast nog met een baard rond-

* *Jevgeni Zamjatin (1884-1937) zat in de jaren waarin hij hier over Blok schrijft (1918-'21) als een spin in het web van de Petersburgse literaire wereld. Vanaf zijn* Een verhaal uit de provincie *van 1911 was hij al een gevierd schrijver geworden, maar in de genoemde periode was hij ook een succesvol uitgever, met zijn literaire theorieën (hoe concipieer je een goed verhaal) werd hij de leermeester van de kring der Serapionsbroeders en daarnaast was hij ook als scheepsbouwkundig ingenieur werkzaam, als docent aan het Polytechnisch Instituut van het toenmalige Petrograd. Kortom, een zeer intelligente, begaafde en praktische man met enorm veel contacten. In het literaire circuit was hij ook een van de meest welgestelden (bij hem brandde in de ‘holenwinter’ het haardvuur) en zoals hij hieronder ook beschrijft werd er van tijd tot tijd bij hem thuis vergaderd, ook al omdat hij over een flink aantal heerlijke en veelgeroemde fauteuils beschikte. Hij kende iedereen en daaraan hebben we zijn ‘geschreven portretten’ (Lica) te danken, o.a. van Blok (1921), Sologoeb, Tsjechov, Belyj en vele anderen, met als prachtig sluitstuk het in Parijs geschreven fijngedetailleerde portret van Maxim Gorki (1936). Het bericht van Blok's dood bereikte Zamjatin door een telefoontje van de uitgever S.M. Aljanski, wiens uitgeverij de alleszins symbolistische naam ‘Alkanost’ droeg. (In de Russische sagenwereld is Alkanostj een vogel met een vrouwengezicht; zie voorlaatste tekstblokje).*

In de tekst over Blok doemt en passant een beeld van Zamjatin zelf op: zijn grote betrokkenheid en bewogenheid, gefragmenteerde beelden met de Zamjatin zo kenmerkende schilderingen van een verminkte, kilrosse hemel, een soort fotoalbum waarin steeds van de verleden tijd naar het historisch praesens gebladerd wordt. Net als Blok's ‘lijst van honderd boekdelen’ is dit verhaal een monument voor Aleksandr Blok zoals we hem zien staan op het podium van de Grote Schouwburg of vastgeklampt aan de lederen riem van het zwenkende rijtuig van de Petrogradse tram.

liep, zoiets als een plattelandsdokter, maar u bent een Engelsman... een Moskoviet...'

Dat was mijn kennismaking met Blok. Alleen maar dit korte gesprek, die glimlach en dat petje.

In de drie daaropvolgende jaren zaten we allemaal samen opgesloten in een stalen projectiel en in duister en benauwenis stormden we luidgierend voorwaarts, niemand wist waarheen. In deze laatste seconden-jaren voor het sterven moesten we iets ondernemen, een bestaan organiseren en leven in dat voortsuizende projectiel. Onze invallen, daar in dat projectiel, waren ronduit belachelijk: 'De integrale wereldliteratuur', een 'Verbond van werkers der Schone Letteren', een 'Schrijversunie', het Toneel... Werkelijk alle schrijvers die er heelhuids vanaf gekomen waren zaten hier op elkaar gestouwd, Gorki met Merezjkovski, Blok en Koeprin, Moejzjel en Goemiljev, Tsjoekovski, Wolynski.

Eerst hadden we die gonzende, kale ontvangkamer van 'De integrale wereldliteratuur' aan de Nevski. Blok loopt tussen alles en iedereen door, hij pakt je hand, zijn markante articulatie, zelfverzekerd, iedere syllabe duidelijk verstaanbaar: 'Nikolaj Stepanovitsj!', 'Fjedor Dmitrijevitsj!', 'Aleksej Maximovitsj!'

Gorki was op dat moment helemaal weg van Blok, hij moest beslist altijd wel even op iemand of iets verliefd zijn: 'Wat een prachtmens, zeg! Asjeblieft! Uw onderdanigste dienaar!' Op de bijeenkomsten van 'De integrale wereldliteratuur' was er niemand die zó aan Blok's lippen hing als juist Gorki.

Het was allemaal nog niet zo helder dat we ons aan 't insluiten waren, vastgeschroefd in dat voortrazende stalen projectiel, en wellicht was Blok 't nog niet beu om de ene vergadering na de andere uit te zitten, maar toen was hij ook nog niet zo zonder enige hoop en nog niet zo afgebrand als later, en het was niet alleen aan Gorki dat hij pillen van boeken wist te ontfutselen.

Op een avond in de lente was de bijeenkomst bij mij thuis. Gorki, Batjoesjkov, Braun, Goemiljev, Remizov, Gizetti, Oldenburg, Tsjoekovski, Wolynski, Ivanov-Razoemnik, Levinson, Tichonov en nog iemand, een boel mensen... en helemaal apart, Blok. Een voordracht van Blok over de crisis in het humanisme.

Ik herinner het me haarscherp: Blok staat op een of andere verhoging, een spreekstoel, hoewel ik weet dat er geen spreekstoel kón zijn, maar toch stond Blok al die tijd op die verhoging, gescheiden

van alle anderen. En ik herinner me dat er opeens een muur was tussen hem en de hele rest en achter die muur, hoorbaar voor hem alleen en verder voor niemand: een barbaarse muziek van brand, rook en elementair geweld.

Later, in de kamer ernaast: een dovend vuur in de haard; en bij het vuur Blok, de uiteinden van de wenkbrauwen opgetrokken, verbeten naar iets zoekend in het nasmeulende vuur; het opgewonden gekibbel midden in de nacht; een vermoeid, onverschillig antwoord van Blok, van heel ver, vanachter de muur...

De hele kwestie - over die crisis in het humanisme - bleek op de een of andere manier met Heine samen te hangen; bij ‘De integrale wereldliteratuur’ was Blok de ‘Heine’-redacteur. Hij werkte buitengewoon nauwgezet en met grote volharding aan Heine. Ik herinner me een triviale conversatie over geld en Blok's woorden: ‘Een vergoeding? Hoe kan daar nou een vergoeding tegenover staan? Gisteren heb ik twee uur lang op de vertaling van twaalf versregels gezeten; en daarbij had ik dan nog 's avonds mijn kamer verwarmd, ik had de kachel aan. Het is erg moeilijk om in waarachtigheid te vertalen.’

Hij deed alles ‘in waarachtigheid’, maar altijd had hij het gevoel - en hij zou nooit ook maar een seconde dat gevoel niet hebben -dat dit 't niet was, dat dit geen ‘waarachtigheid’ was.

Ik zie hem in de grote kamer, samen met Goemiljev bij het raam. Een naargeestige, kilrosse hemel. Goemiljev, levenslustig als altijd, met veelbelovende projecten en uitgezette plannen. En Blok, wegkijkend door het raam: ‘Waarom betalen ze ons voor dingen om ons vooral maar niet te laten doen wat we zouden moeten doen?’

Aan de andere kant van het raam, verminkt door de wind, de rosse, kille hemel. In duister en benauwenis, daar binnen in dat luidgierend voortsuizende stalen projectiel, spoedden wij ons naar de elkaar immer weer overlappende vergaderingen. Het Verbond van Activisten der Schone Letteren nam het besluit om zich in dat projectiel bezig te gaan houden met de uitgave van belletristisch werk. Er werd een redactie samengesteld: Blok, Gorki, Koeprin, Sjisjkov, Sljozkin, Moejzjel, Merezjkovski, Tsjoekovski en ik. Het regende manuscripten. Blok zou de poëzie gaan recenseren en ik denk nu aan een van die messcherpe recensies van hem. Zoals altijd op die vergaderingen sprak hij niet vrij, maar las hij voor wat hij geschreven had (het manuscript van die recensie is bewaard

gebleven). Een vxan de dichters voelde zich door die scherpe bewoordingen werkelijk aan het zwaard geregen en vroeg mij om bij Blok die recensie terug te halen. Maar op de volgende vergadering zei Blok me: ‘Ik heb 'm niet meegebracht, maar dat hoeft ook niet. Kennelijk is hem er erg veel aan gelegen om gedichten te schrijven, laat 'm maar doen.’

Er werd besloten een tijdschrift op te richten. Het moest *Morgen* gaan heten en ik weet nog dat ik de opdracht kreeg om zoiets als een manifest te schrijven. Daar had je dan die cirkel: gisteren, vandaag en morgen; en het gegeven dat de hele literatuur altijd over morgen gaat en dat ze bestaat in naam van morgen en juist daardoor haar relatie tot gisteren en vandaag bepaalt; en dat ze daarom dus altijd ketterij en opstand betekent.

In de overstap van de ene vergadering naar een andere: een vluchtig gesprekje met Blok, juist over dit soort dingen.

Dit herinner ik me ervan: op dat moment verscheen mij achter dat vertraagde, ijzeren, potdichte gezicht een man die moeizaam en gepijnigd iets uit zichzelf losscheurde. Het was mijn eerste gesprek met Blok zonder die muur en ik weet hoe het eindigde. Ik zei: ‘U bent lang niet meer degene die u een jaar geleden was. U bent aan 't veranderen.’

Antwoord: ‘Ja, ik voel zelf ook dat ik aan 't veranderen ben.’

Petersburg, desolaat en kaalgeveegd; winkels dichtgespijkerd met planken, huizen half gesloopt voor brandhout, bakstenen geraamten van kachels. Verrafelde jasmouwen, opgeslagen kragen, wambuizen, gebreide truien. En Blok in zo'n trui. Verwoede pogingen om aan de meest noodzakelijke dingen te komen; en dan die kortstondige en onhoudbare nieuwe ideeën, en maar weer vergaderen, van de ene vergadering naar de volgende...

Maar dan, laat op een avond na drie of misschien wel vier vergaderingen, in een van die kleine achterkamertjes van ‘De integrale wereldliteratuur’: op tafel een leeslamp met een groene kap, gezichten in halfduister. Links van de deur een warme betegelde kachelbank en op en naast die kachel Blok, Goemiljev, Tsjoekovski, Lerner, ikzelf en dan nog Grzjebin, die zich als een priktol van de ene hoek van de kamer naar de andere verplaatste.

Het was haast ondoenlijk om een waterleiding gerepareerd te krijgen of om een huis te bouwen, maar een toren van Babel, dat was geen punt. Aldus bouwden wij aan de toren van Babel: we

zouden een ‘Pantheon der Russische Letteren’ gaan uitgeven, vanaf Fonvizin tot heden. Honderd delen!

En wij, zij het wellicht met een onderhuidse glimlach, wij geloofden erin of wilden erin geloven. Degene die er van ons allemaal het meest in geloofde was Blok. Zoals altijd en bij alles wat hij aanpakte, trad hij ook dit ‘in waarachtigheid’ tegemoet.

In die veelkleurige berg met zijn in elkaar overvloeiende tonen moest een bepaalde wetmatigheid te bespeuren zijn, je moest het ritme ervan te pakken zien te krijgen. Het bleek dat meer dan wie dan ook Blok over de gave van een zienersblik en een scherp gehoor beschikte en we namen dan ook het besluit om de toren naar zijn inzichten te bouwen. Ergens in de uitgeverij van Grzjebin bevindt zich de door Blok samengestelde lijst van de honderd boekdelen. In de na zijn dood aangetroffen autobiografische aantekeningen staat heel betekenisvol: ‘November 1919. Lijst voor honderd boekdelen opgesteld’. Als die toren van Babel er ooit komt, dan zal dat een van de monumenten voor Blok zijn: met welk een precisie en uiterste zorgvuldigheid heeft hij zijn keuzes bepaald.

In het van kou verstarde, hongerige en tyfeuze Petersburg woedde een epidemie van ‘culturele verlichting’. De literatuur zelf was niet de verlichting en daarom veranderden dichters en schrijvers massaal in mensen die lezingen hielden. We hadden een uiterst merkwaardige munteenheid: het rantsoen, en dat werd verworven door middel van transformatie van gedichten en romans in lezingen.

Blok had het in die tijd erg moeilijk, niet toegerust als hij was voor dergelijke transformaties. Ik weet nog dat hij zei: ‘Ik benijd jullie allemaal, jullie kunnen tenminste praten en ergens een voordracht over houden. Ik ben daar niet toe in staat en kan alleen maar van een papiertje aflezen.’

Maar de epidemie kreeg ook hem in haar greep. Er werd een ‘Sectie historische taferelen’ opgericht en ook dát was weer zo'n toren van Babel: in een cyclus van historische toneelstukken zou de volledige wereldgeschiedenis gestalte moeten gaan krijgen, niets meer en niets minder dan dat. Het bedenksel kwam van Gorki en aan de vergadertafels zaten als vanouds dezelfde mensen: Blok, Goemiljev, Tsjoekovski, Oldenburg en ik; en een paar nieuwe gezichten: Sjtsjoeko en Lavrentjev.

Ik herinner me dat Blok van meet af aan niet veel fiducie in dit project had. Hij zei: ‘Het kán niet dat de kunst de wetenschap moet gaan trekken.’

Desondanks werkte hij als altijd ‘in waarachtigheid’. Het ging nu immers niet om lezingen, dat surrogaat van de schepping, hoewel we aan surrogaten allang gewend waren: we aten pannekoeken van aardappelschillen en in plaats van wijn dronken we water. Maar Blok volhardde in zijn pogingen om water in wijn te veranderen.

Een van de eerste vergaderingen vond plaats in de majestueuze lederen zaal van de Afdeling Theater.

Blok las zijn scenario van een historisch drama voor. Ik weet niet of dit scenario bewaard is gebleven, maar ik weet wel dat het stuk nooit geschreven is. Het ging over Blok's geliefde middeleeuwen met ridders en dames, pages en minnestrelen. Ik herinner me van deze voorlezing dat de theaterbazen hun schouders ophaalden. Het scenario is door Blok ergens goed weggestopt.

Er waren voor de Sectie al een paar toneelstukken geschreven[1] en iedereen vroeg aan Blok: ‘Wanneer krijgen we uw werk nou, Aleksandr Aleksandrovitsj?’ Maar hij antwoordde: ‘'t Wordt niks! Ze willen dat iedereen uit ons woonblok vertrekt. En ik loop maar te hollen en probeer gedaan te krijgen dat ik hoe dan ook kan blijven. Gisteren zijn ze met een brief van Gorki op het Smolny geweest.[2] En morgen moet ik naar het rayonbestuur.’

Of: ‘Ach kom, een toneelstuk! Ik ben de hele ochtend bezig geweest met ramen dichtplakken en morgen moet ik nóg twee kamers. Het schiet niet op, ik kan het niet...’

Maar toch, het lukte hem zijn woning te behouden met afgeplakte ramen en al. Hij begon weer over een toneelstuk na te denken: ‘Ik weet nog niet wat ik zal gaan doen: de slag op het Snippenveld met de Tataren - dat ligt me na aan het hart - of Tristan en Isolde.’

Hij vertelde dat hij voor Tristan en Isolde al een paar schetsen gemaakt had, maar toen kwam hij plotseling, volkomen onverwacht, met iets uit de Egyptische oudheid: Ramses. Het is een van de laatste dingen die hij geschreven heeft.

Men ging ‘Ramses’ lezen en er werden een paar kanttekeningen bij geplaatst. Blok maakte er zich met een grap vanaf: ‘Ik heb toch alleen maar bij Maspero de zaak een beetje naar mijn hand gezet, ik kan er ook niets aan doen.’

Er werd aan de Sectie een eigen theater toegezegd, maar er kon niet gestookt worden omdat er geen brandhout was. Onze toneelstukken werden overgeheveld naar Het Volkshuis en vanuit Het Volkshuis weer naar het theater van Vasiljevski-eiland. ‘Ramses’ liep op Vasiljevski-eiland...

Toevallig kwam dit mij ter ore en ik vertelde het aan Blok. Er kon een zuurzoet glimlachje vanaf toen hij zei: ‘Dan kunnen ze het maar beter helemaal niet opvoeren.’

De Sectie sprak een veto uit over de opvoeringen van ‘Ramses’ en van onze andere toneelstukken. De toren van Babel begon in elkaar te zakken.

Al in het voorjaar van 1921 hadden we een van de laatste vergaderingen van de Sectie. De ramen stonden open, je hoorde het getingel van de trams en het lawaai van jongensstemmen op de opdrogende trottoirs. We wisten niet goed waarom, maar opeens zaten we in een bezopen situatie. Blok, Goemiljev en ik hadden geen van drieën sigaretten meer. Goemiljev zag kans om ze van iemand achterover te drukken en begon onder de tafel uitdeling te houden. Ik zag bij Blok iets van een schaduw van zijn wangen afglijden en zijn lippen begonnen te trillen van een onhoorbare schooljongenslach. Ieder woord van een of ander idioot toneelstuk - ze waren net iets aan 't voorlezen - kwam hem bespottelijk voor en tenslotte stak hij iedereen aan met zijn lach.

Dit was in al die jaren een van de zeldzame keren dat ik Blok zo jeugdig zag en ik denk dat deze keer tevens de laatste was.

Na afloop liepen we samen tot aan de Nevski. Van links van het Nikolajevski-station, ik herinner me dat nog, kroop er een wolk omhoog naar de zon, scherp omrand, als met een mes uitgestoken, maar de zon scheen nog en spatte vuur.

‘Ik wil dolgraag weer gaan schrijven,’ zei Blok. ‘Dat komt er tegenwoordig bijna nooit meer van. Misschien moet ik nu echt maar eens goed uitrusten en dan aan de slag gaan...’

Op de Sadovaja stonden we op de tram te wachten, maar die kwam maar niet. De wolk kroop verder, schoof over de zon en leek aan de bovenkant net een plaat marmer. Om een of andere reden kwam ons gesprek op de winter. We hadden het over de Petersburgse holenwinter en vonden dat wij op het ogenblik, niet anders dan wilde dieren, wisten wat zomer, zon en winter te betekenen hadden; en we hadden 't erover dat hij na zijn ziekzijn zo slecht liep.

Boven ons hoofd hing de wolk als een plaat marmer. De bekende, nauwelijks zichtbare schaduw op zijn slapen was terug. Ik dacht bij mezelf: nee, hij zal niet uitrusten en niet aan 't werk gaan. De zon had maar heel even geschenen.

Gejaagd, kortstondig, eventjes in de tram, zo waren in al die drie laatste jaren mijn bijna dagelijkse contacten met Blok. Maar het was in de zomer van 1920 dat ik, waarschijnlijk meer dan ooit, en dan ook niet zo gehaast, echt samen met hem optrok. We werkten toen met z'n tweeën aan de tekst en enscenering van King Lear in de Grote Schouwburg.

Ik denk terug aan de repetities in de donkere, galmende zaal, die elk geluid als een spons in zich opzoog. Achter het regietafeltje bij het voetlicht of op de voorste rij fauteuils, daar weet ik rechts van mij het als voor een legpenning gestoken profiel van Blok. Op het toneel speelt zich voor de vijfde of zesde keer achter elkaar één en dezelfde scène af, voor de vijfde of zesde keer wordt er gestorven of wordt de moord gepleegd. Ik zie dat Blok ongedurig zijn nek zit te krommen (alsof hij last heeft van zijn kraag) bij elk ongeloofwaardig woord of gebaar op het toneel.

Aan het eind van een bepaalde scène klimt er van links via een trapje en dan langs het voetlicht een donkere gestalte naar Blok toe.

Wat vindt u ervan, Aleksandr Aleksandrovitsj, wordt 't al wat? Nog een meer algemene indruk. De donkere, lege zaal met voor hen maar één toeschouwer: Aleksandr Aleksandrovitsj. En zelfs de ergste dwarsliggers namen zijn kalme, langzaam gesproken aanwijzingen ter harte.

Ik geloof dat het de regisseur Lavrentjev was die me een keer zei: ‘Aleksandr Aleksandrovitsj is ons geweten,’ en deze uitspraak, een soort standaardformule, heb ik daarna nog heel wat keren van mensen van het theater te horen gekregen.

De laatste repetities, nu compleet met decors en costuums, duurden tot twee, drie uur 's nachts. Blok bleef ze altijd helemaal uitzitten en hoe later het werd, des te meer hij opleefde en des te spraakzamer hij werd: Blok was een nachtvogel.

‘Wordt dit niet te vermoeiend voor u?’ vroeg ik.

Antwoord: ‘Nee. Het podium en de coulissen en die donkere zaal, daar houd ik van, ik ben een echt theatermens.’

Tijdens een van de laatste nachtelijke repetities kon men het opeens niet meer opbrengen en er werd besloten om de scène waarin Gloucester de ogen uitgerukt worden te schrappen. Maar ik herinner me dat Blok er heel erg op gebrand was dat die ogen uitgerukt zouden worden. ‘Het is nu toch niet anders dan in de zestiende eeuw. Wij zijn uitstekend in staat om naar de meest gru-

welijke dingen te gaan zitten kijken.'

Na de ochtendrepetities liepen we vaak samen vanuit het theater naar de Mochovaja. Van al die vergeten en halfweggezakte gesprekken zijn, als door een vloedgolf op de kust geworpen, nog maar een paar geïsoleerde brokstukken overgebleven. Maar als je er goed naar keek, dan zag je dat ze toch allemaal bij elkaar hoorden.

Ik zie het nog haarscherp voor me: met de handen om de leren riem geklemd staan we in de tram. Er wordt gepord en geduwd, de mensen trappen elkaar op de tenen, en in het gedrang is er dan dit slot van een wel uiterst merkwaardige conversatie: 'Heeft u dat ook wel eens gehad? Je staat vanaf opzij naar jezelf te kijken, je staat helemaal apart aan de kant, in een andere hoek van de kamer en je ziet... jezelf, of ben je het niet zelf, is het iemand anders?'

Na een hele tijd komt het antwoord, zijn ogen dwalen in het oneindige. 'Ja, dat heb ik wel eens gehad, een keer of drie in mijn leven. Maar zoiets heb ik nu nooit meer, er gebeurt tegenwoordig helemaal niets meer in me.' Een nauwelijks zichtbare, bittere trek ligt om zijn mondhoeken.

We liepen op de Bassejnaja, ik weet niet meer waar we naar toe gingen. Blok met dat petje. Een fragment, ontdaan van alles en zonder enig verband, als hij zegt: 'Ik ben achter mijn adem; ik stik bijna, misschien ben ik ziek.'

Misschien dat we diezelfde dag nog, of misschien was het de dag daarna, een lang gesprek voerden. Verbitterde en meedogenloze uitspraken over aasvreters en liegbeesten. Vervolgens, met gefronste wenkbrauwen, koppig, waarschijnlijk meer tegen zichzelf dan tegen mij: 'En toch schuilt er in al die dingen een vonk van waarheid, van pure waarheid. Haatdragende liefde, beter kun je het niet zeggen als je 't over Rusland hebt en over mijn verhouding met Rusland.'

Op een van onze vergaderingen had ik een Engels tijdschrift bij me en daar zag ik onder de kop 'Een bolsjewistisch poëem' een artikel over de vertaling van Blok's *De Twaalf*. Ik liet het hem zien. Een grijnslach.

Later hadden we een gesprek over het bolsjewisme. 'Het bolsjewisme en de revolutie zijn niet van Moskou, en al evenmin van Petersburg. Het bolsjewisme, het pure, Russische, devote bolsjewisme, dat zit misschien ergens in de verste uithoeken van Rusland, op het platteland. Ja, daar, dat is wel zeker...'

Hij sprak altijd talmend, metaalachtig en koel. Slechts een paar keer hoorde ik in dat metaal een scherpe punt, een angel, en dan stelde ik vast: nu trekt hij de teugels aan om zichzelf in toom te houden.

Eénmaal sprak hij op die toon over het marxisme. Bij een andere keer had hij net de in het buitenland verschijnende ‘Russische Gedachte’ van Struve gelezen. Het kwam maar zelden voor dat ik hem van die grove bewoordingen hoorde gebruiken.

‘Wat verbeelden ze zich wel, die lui die daarginds maar op hun kont zitten. Blaffende honden zijn 't en anders niks.’

Hij schreef er een bijtend artikel over voor de overigens niet uitgekomen ‘Literatoernaja Gazeta’ van de Schrijversunie. Dit was in april 1921, kort voor zijn laatste reis naar Moskou.

Blok was helemaal voortgekomen uit de Neva, uit de nevelen der witte nachten, uit de Bronzen Ruiter. Het kakelbonte, handeldrijvende, lichamelijke Moskou was hem altijd vreemd gebleven en omgekeerd. De voordrachten die hij in mei 1921 in Moskou hield getuigden daarvan.

Zijn laatste, trieste triomf vond plaats in Petersburg, in een witte nacht van de maand april.

Ik herinner me dat hij me met een grijns op het gezicht vertelde dat ze voor zijn optreden geen vergunning wilden afgeven: er werd gerommeld met toegangskaartjes tegen prijzen ver boven de normale tarieven. Maar uiteindelijk kwam die vergunning dan toch af.

De enorme zaal (van de Grote Schouwburg) zit afgeladen vol; in het halfduister een zacht ruisen, vrouwen, heel veel vrouwen, de ogen gericht op het toneel. Eerst de vermoeide stem van Tsjoekovski die een voordracht houdt over Blok, en dán, van onderaf beschenen door het voetlicht, Blok met een witweggetrokken, moe gezicht. Heel even wankelt hij, zijn ogen zoeken een plaats, bij een klein tafeltje blijft hij staan. En in de stilte: gedichten over Rusland. Alsof ze al heel ver verwijderd is, zo vlak klinkt zijn stem, die op één zelfde toon blijft zweven. Pas op het laatst, na de ovaties, beweegt ze zich heel even omhoog en klinkt ze vastberadener. Een laatste opflakkering.

Een door rouw omfloerste, droeve en innig tedere plechtigheid, dat was dit laatste optreden van Blok. Ik herinner me de stem van iemand uit het publiek achter me: ‘Maar dit is een herdenking!’

Dit was inderdaad een herdenkingsplechtigheid van Petersburg

voor Blok. In de ogen van Petersburg was Blok rechtstreeks vanaf het podium van de Grote Schouwburg afgegaan naar gene zijde van de muur, waar op de blauwende kantelen de dood zijn ronde maakte. Petersburg had in die witte aprilnacht Blok voor de laatste keer gezien.

Op de vergaderingen had iedereen inmiddels zijn eigen vaste plaats gekregen. De stoel van Blok, helemaal aan het eind, vlak bij het raam, bleef onbezet: Blok was ziek. Het was nog winter en die stoel stond nu ongeveer een maand leeg. Maar na een maand het bed gehouden te hebben kwam Blok terug alsof er niets aan de hand was. En wat zou er ook zo bijzonder aan zijn: een stekende reuma, te wijten aan die ijskoude huizen, wie had dat tegenwoordig nou niet in Petersburg? Niemand die er een idee van had, dat door wat dan zo triviaal en alledaags was, Blok's hartslagen geteld waren. Het kwam dan ook volkomen onverwacht toen wij vernamen dat het echt ernstig was en dat er nog maar één manier was om hem te redden: onverwijld naar een sanatorium in het buitenland.

Niemand van ons kwam in de drie maanden van zijn ziekte bij hem: mensen hinderden hem, zelfs de meest alledaagse dingen hinderden hem, hij had niemand met wie hij wilde praten en hij wilde niets anders dan alleen zijn. Ook kon hij zich op geen enkele manier losscheuren van zijn verfoeide, geliefde Rusland. Met een vertrek naar een Fins sanatorium wilde hij niet instemmen zolang hij nog niet begrepen had dat hier blijven voor hem de dood betekende. Maar ook tóen nog wenste hij voor geen goud requesten of documenten te ondertekenen. De brieven naar Moskou voor een uitreisvergunning werden (in juni) geschreven door het bestuur van de Schrijversunie.

En in Moskou zat Gorki. Gorki ging met die documenten alle instanties af en er kwamen mensen bij ons met berichten over toezeggingen en inwilligingen en dat het niet lang zou gaan duren. Blok lag in zijn bed te woelen, hij kreeg geen lucht meer en snakte naar adem. Ook kwamen er mensen bij ons die vertelden hoe verschrikkelijk het was om in de kamer naast hem te zitten en te horen hoe hij bijna stikte.

En wij vergaderden, stonden in de rij, klampten ons vast op de treeplanken van de trams, Blok lag maar te woelen en Gorki draafde in Moskou de instanties af. En eindelijk, op 3 of 4 augustus, kwam de beslissing uit Moskou: Blok mocht gaan.

Het was op een winderige, regenachtige ochtend van de 7de augustus, zondagmorgen, elf uur. Een telefoontje van ‘Alkanost’ (Aljanski): Aleksandr Aleksandrovitsj is overleden.

Ik herinner me mijn afschuw, mijn verdriet en mijn woede om alles, om iedereen, om mijzelf. Wij hadden schuld, wij allemaal. We hadden wat geschreven en gekletst, maar we hadden moeten brullen en met de vuisten op tafel moeten beuken om Blok te redden.

Ik weet nog dat ik me niet meer kon inhouden en naar Gorki belde: ‘Blok is dood; dat kan niemand van ons vergeven worden.’

Het was een blauwige, hete dag, die 10de augustus. Blauwe wierook hing in het kleine vertrek. Een vreemd, lang gelaat met een stekelige snor en een spitsbaardje, het was net Don Quichot. Dat maakte het wat gemakkelijker, dit was Blok niet, degene die wij vandaag gingen begraven was niet Blok.

Via een smalle, smerige trap met scherpe draaien werd de kist over de binnenplaats gedragen. Op straat bij de poort stond een hele menigte, het waren dezelfde mensen die in die witte aprilnacht bij de uitgang van de Grote Schouwburg hadden staan wachten tot Blok naar buiten zou komen en dat was dan ook alles wat er van de literatuur in Petersburg nog over was. En nu pas werd goed zichtbaar hoe povertjes dat was.

De stampvolle kerk van het Smolenski-kerkhof. Een schuine lichtstraal hoog in de koepel daalt langzaam af, steeds iets verder naar omlaag. Een meisje, niemand die wist wie ze was, werkt zich door de menigte naar de kist, zij drukt een kus op de gele hand en gaat heen.

En dan tenslotte dragen wij in de zonneschijn langs de smalle laantjes iets vreemds, iets zwaars, dat wat er van Blok was overgebleven. Zwijgend, net zoals Blok in die jaren gezwegen heeft, zwijgend slokt de aarde het lichaam op.

Eindnoten:

1 *Van de hand van Zamjatin zelf verschenen in dit kader de tragedies* Atilla *en* De vuren van de Heilige Dominicus.
2 *Het Smolnyj Instituut, hoofdkwartier van de revolutie.*

Vertaalde poëzie

Gedicht
Anna Achmatova
(Vertaling Kees Jiskoot)

Is ons 't verlies van eenvoud en van toon
Niet eender als voor schilders dat der ogen,
Of voor acteurs gebaar en spraakvermogen
En voor een mooie vrouw verlies aan schoon?

Maar houd niet voor jezelf de ganse tijd
Die gift waarmee de hemel jou bevoordeelt:
Wij zijn - dat weten wij heel goed - veroordeeld
Tot spilzucht, niet tot gierigheid.

Ga heen, genees de blinden, ga alleen,
Om in het uur van twijfel te ervaren
Het leedvermaak van hen die leerling waren,
Als ook de lauwheid van 't gemeen.

[Russisch]

Нам свежесть слов и чувства простоту
Терять не то ль, что живописцу - зренье,
Или актеру - голос и движенье,
А женщине прекрасной - красоту?

Но не пытайся для себя хранить
Тебе дарованное небесами:
Осуждены - и это знаем сами -
Мы расточать, а не копить.

Иди один и исцелай слепых,
Чтобы узнать в тяжелый час сомненья
Учеников злорадное глумленье
И равнодушие толпы.

Gedicht
Aleksandr Blok[*]
(Vertaling Jean Pierre Rawie)

Bouw niet in de bocht van rivieren je woning,
waar leven verwordt tot lawaai en vertoon.
Geloof mij, het einde is altijd eentonig,
voor geen te verstaan en plechtstatig gewoon.

De stilte gewijd, als verhaal in de schemer,
voeg jij naar het lot je eenzelvig gemoed.
Je kunt elke plek voor de avonddienst nemen
en wat je geweten je ingeeft, is goed.

En wie je ook, stralend, als boodschapper nadert,
ontvang hem gewoon, als een droom die je had,
en zwijg voor altijd, opdat niemand zal raden
wie daar bij het raam, in de vensterbank zat.

En geen zal de grond van je zwijgen vernemen,
en waaruit je kalme vertrouwen bestond.
Eens, zeker, verschijnt zij. Het glanst aan de hemel.
En schuldeloos drukt zij haar mond op je mond.

[Russisch]

Не строй жилищ у речных излучин,
Где шумной жизни заметен рост.
Поверь, конец всегда однозвучен,
Никому не понятен и торжественно прост.

Твоя участь тиха, как рассказ вечерний,
И душой одинокой ему покорись.
Ты иди себе, молча, к какой хочешь вечерне,
Где душа твоя просит, там молись.

Кто придет к тебе, будь он, как ангел, светел,
Ты прими его просто, будто видел во сне,
И молчи без конца, чтоб никто не заметил,
Кто сидел на скамье, промелькнул в окне.

И никто не знает, о чем мольчанье,
И о чем спокойных дум простота.
Да. Она придет. Забелеет сиянье.
Без вины прижмет к устам уста.

* *Zie over Aleksandr Blok Zamjatins stuk in ‘Vertaald proza’.*

Het graf in de rots
Ivan Boenin
(Vertaling Margriet Berg en Marja Wiebes)

't Was middag toen de doorgang werd geslagen,
In Nubië, vlak bij de Nijl. Terstond
Werd licht gemaakt, waardoor we op de grond
Een ijle helderblauwe stoflaag zagen
Waarin een duidlijk voetspoor zich bevond.

Ik, reiziger, ik zag dat en ontwaarde
Tussen het warm gesteente in het rond
Het graf dat het vijfduizend jaar bewaarde.

Ooit zette iemand voor de laatste keer
Bij 't laatst vaarwel zijn smalle voet hier neer,
Hij die hier ademhaalde drukte even
In 't vale atlasstof zijn smalle spoor,

En gaf daarmee vijfduizend jaren door
Aan mij, aan mijn door 't lot gegeven leven.

Могила в скале

То было в полдень, в Нубии, на Ниле.
Пробили вход, затеплили огни -
И на полу преддверия, в тени,
На голубом и тонком слое пыли,
Нашли живой и четкий след ступни.

Я, путник, видел это. Я в могиле
Дышал теплом сухих камней. Они
Сокрытое пять тысяч лет хранили.

Был некий день, был некий краткий час,
Прощальный миг, когда в последний раз
Вздохнул здесь тот, кто узкою стопою
В атласный прах вдавил свой узкий след.

Тот миг воскрес. И на пять тысяч лет
Умножил жизнь, мне данную судьбою.

Het vale paard
Valeri Brjoesov[*]
(Vertaling Peter Zeeman)

En zie, een vaal paard, en die
daarop zat, zijn naam was [de] dood
Openbaring 6:8

I

De straat leek op een storm. De menigte, met op de hielen
Het onafwentelbare noodlot, trok gehaast voorbij.
Voortjakkerende omnibussen, cabs, automobielen,
Eén onuitputtelijke mensenstroom in razernij.
Rondwentelende lichtreclames knipperoogden, keken
Vanaf verschrikkelijke hoogte op de massa neer.
En tot een trotse hymne smolten zweepgeknal en kreten
Van krantverkopers samen met het razende verkeer.
Een onbarmhartig licht viel er van manen die verstard en
Geketend aan de hemel hingen, door de Mens gesmeed.
Jong, jeugdig waren in dit licht en straatlawaai de harten,
In trance, beneveld - dat was wat de stad met harten deed.

Конь блед

И се конь блед и сидящий на нем.
имя ему Смерть.
Откровение, V1.8

I

Улица была - как буря. Толпы проходили,
Словно их преследовал неотвратимый Рок.
Мчались омнибусы, кебы и автомобили,
Был неисчерпаем яростный людской поток.
Вывески, вертясь, сверкали переменным оком,
С неба, с страшной высоты тридцатых этажей;
В гордый гимн сливались с рокотом колес и скоком
Выкрики газетчиков и щелканье бичей.
Лили свет безжалостный прикованные луны,
Луны, сотворенные владыками естеств.
В этом свете, в этом гуле - души были юны,
Души опьяневших, пьяных городом существ.

* *Valeri Jakovlevitsj Brjoesov (1873-1924) was een vruchtbaar auteur die in totaal tachtig boeken schreef. Hij is bekend als symbolistisch dichter en een der eerste 'dekadenten'; niet zonder opportunisme sloot hij zich in 1919 aan bij de communistische partij. Zie ook het stuk van Marina Tsvetajeva in 'Vertaald proza'.*

II

En plotseling drong in die storm van infernale klanken,
Die koortswaan die zich aardse vormen aangemeten had,
Een vreemd geluid, een eigenaardig detonerend stampen
Dat iedereen en alles overstemde in de stad.
Een ruiter kwam met vlammend hoofd een bocht om galopperen,
Zijn paard vloog voort en bleef met vurige pupillen staan.
Nog even leken stemmen in de lucht te resoneren,
Maar het moment was angst, men sidderde en keek ontdaan.
De ruiter hield een uitgerold stuk perkament in handen,
In vurig schoonschrift stond daarop zijn naam verkondigd: Dood...
Met helle strepen, draden van een prachtig web, ontbrandde
Hoog boven het tumult op straat het zwerk ineens bloedrood.

III

In grote angst, verdwaasd verborgen velen het gezicht en
Geheel ontredderd smeekten sommigen: ‘God sta ons bij!’.
Men liep te hoop, viel neer en durfde zich niet op te richten...
De snuit tussen de poten, rolden dieren op hun zij.
Alleen een vrouw die hier voor geld haar lichaam bood aan mannen
Stoof op de ruiter af, gelijk een roofdier op zijn buit,
Boog naar het paard toe, kuste het al schreiende de manen
En strekte naar de vuurdoorschoten dag haar armen uit.
Er was ook nog een idioot die tierend aan kwam rennen,
't Gesticht ontvlucht, aan wie de toekomst scheen geopenbaard:
‘Ach mensen, kunt u dan de hand van God niet meer herkennen!
Een kwart van u komt om door hongersnood, de pest, het zwaard!’

II

И внезапно - в эту бурю, в этот адский шепот,
В этот воплотившийся в земные формы бред,
15 15 Ворвался, вонзился чуждый, несозвучный топот,
Заглушая гулы, говор, грохоты карет.
Показался с поворота всадник огнеликий,
Конь летел стремительно и стал с огнем в глазах.
В воздухе еще дрожали - отголоски, крики.
20 20 Но мгновенье было - трепет, взоры были - страх!
Был у всадника в руках развитый длинный свиток.
Огненные буквы возвещали имя: Смерть...
Полосами яркими, как пряжей пышных ниток,
В высоте над улицей вдруг разгорелась твердь.

II

И в великом ужасе, скрывая лица, - люди,
То бессмысленно взывали: ‘Горе! с нами бог!’,
То, упав на мостовую, бились в общей груде...
Звери морды прятали, в смятеньи, между ног.
Только женщина, пришедшая сюда для сбыта
Красоты своей, - в восторге бросилась к коню,
Плача целовала лошадиные копыта,
Руки простирала к огневеющему дню.
Да еще безумный, убежавший из больницы,
Выскочил, растерзанный, пронзительно крича:
‘Люди! Вы ль не узнаете божией десницы!
Сгибнет четверть вас - от мора, глада и меча!’

IV

Maar de ontreddering was in een oogwenk weer verdwenen.
In de verwarde massa bleef al gauw geen mens meer staan:
Opnieuw werd alles fel door het gewone licht beschenen,
Vanuit nabije straten rolden verse horden aan.
En niemand daar ter plekke was bij machte te verwoorden
Of dit een visioen geweest was of een ijle droom.
Alleen de lichtekooi hield samen met de geestelijk gestoorde
De armen uitgestrekt naar het verdwijnende fantoom.
Maar onontkoombaar vielen deze twee ontspoorde zielen
Ook aan de mensengolf ten prooi, als schelpen aan het tij.
Voortjakkerende omnibussen, cabs, automobielen,
Eén onuitputtelijke mensenstroom in razernij.

IV

Но восторг и ужас длились - краткое мгновенье.
Через миг в толпе смятенной не стоял никто:
Набежало с улиц смежных новое движенье,
Было все обычным светом ярко залито.
И никто не мог ответить, в буре многошумной,
Было ль то виденье свыше или сон пустой.
Только женщина из зал веселья да безумный
Всё стремили руки за исчезнувшей мечтой.
Но и их решительно людские волны смыли,
Как слова ненужные из позабытых строк.
Мчались омнибусы, кебы и авт.шобили,
Был неисчерпаем яростный людской поток.

Drie gedichten
Joseph Brodsky
(Vertaling Peter Zeeman)

Landschap met overstroming

Een doorsnee landschap, door een overstroming fraaier geworden.
Boomtoppen, daken en antennes baden in een grote plas.
Dit alles schreeuwt om commentaar, je zoekt naar woorden,
maar alles wat je zegt mondt uit in ‘is geweest’ en ‘was’.

Zo zal op het einde een spiegel iemands gegroefde
voorhoofd en kale kruin weerkaatsen, maar niet z'n gelaat.
Her en der het mondeling en schriftelijke weggespoelde.
Daarboven wolkenflarden. Terwijl jij in het water staat.

Het moet ergens in Holland zijn, voor er molens waren, dijken,
namen als Van Dam of Rienstra, voor er verf werd ingelijst.
Of het is in Azië, waar de tropenregens van geen wijken
weten en de bodem soppig maken. Maar jij bent geen rijst.

Het steeg duidelijk jarenlang drupsgewijs - een trage film
waarin elke zoetwaterdruppel van zilte verten droomt.
Hoog tijd om je kind als een periscoop op je nek te tillen,
om te zien hoe ver de vijandelijke vloot is opgestoomd.

Пейзаж с наводнением

Вполне стандартный пейзаж, улучшенный наводнением.
Видны только кроны деревьев, шпили и купола.
Хочется что-то сказать, захлебываясь, с волнением,
но из множества слов уцелело одно ‘была’.
Так отражаются к старости в зеркале бровь и лысина,
но никакого лица, не говоря - муде.
Повсюду сплошное размытое устно-письменно,
сверху - рваное облако, и ты стоишь в воде.
Скорей всего, место действия - где-то в сырой Голландии,
еще до внедренья плотины, кружев, имен де Фриз
или ван Дайк. Либо - в Азии, в тропиках, где заладили
дожди, разрыхляя почву, но ты не рис.
Ясно, что долго накапливалось - в день или в год по капле, чьи
пресные качества грезят о новых соленых га.
И впору поднять перископом ребенка на плечи,
чтоб разглядеть, как дымят вдали корабли врага.

Het eiland van Proteus

Een afgelegen inham; een stuk of twintig masten.
Er drogen netten, familie van het beddenlaken.
Zonsondergang. In het café kijken de vaste gasten
voetbal. De blauwe baai tracht blauwer te geraken.

Een meeuw klauwt in de einder voor die hard gaat worden.
Na achten is de kade volkomen verlaten.
Het donkerblauw dringt door tot in die oorden
waar sterren weldra flonkeren als dukaten.

Остов Прочила

Захолустная бухта; каких-нибудь двадцать мачт.
Сушатся сети - родственницы простыней.
Закат. Старики в кафе смотрят футбольный матч.
Синий залив пытается стать синей.

Чайка когтит горизонт, пока он не затвердел.
После восьми набережная пуста.
Синева вторгается в тот предел,
за которым вспыхивает звезда.

Op de Via Funari

Er worden onbekende koppen uitjouw raam gestoken,
rond het Palazzo Gaetani hangt een geur van houtlijm,
en Gino, waar ik vroeger koffie dronk en mijn sleutels
afhaalde, is verdwenen. Waar Gino was
is nu een boetiekje: ze doen in stropdassen en sokken,
en in wezen zijn die onontbeerlijker dan hij en wij,
hoe je het ook wendt of keert. Zelf zit jij ver weg in Libië
of Tunesië, de voering overpeinzend van de golven
die als kant aanrollen op de Italiaanse kust:
bijna Septimus Severus. Ik denk niet dat dit alles
te wijten is aan geld, het verstrijken van tijd of mij.

На Виа Фунари

Странные морды высовываются из твоего окна,
во дворе дворца Гаэтани воняет столярным клеем,
и Джино, где прежде был кофе и я забирал ключи,
закрылся. На месте Джино -
лавочка: в ней торгуют галстуками и носками,
более необходимыми нежели он и мы,
и с любой точки зрения. И ты далеко в Тунисе

или в Ливии созерцаешь изнанку волн
набегающих кружевом на итальянский берег:
почти Септимий Север. Не думаю, что во всем
виноваты деньги, бег времени или я.

[Nederlands]

In elk geval is het niet minder waarschijnlijk
dat de welbekende onbezieldheid
van de kosmos, haar eigen kwalijke
oneindigheid beu, voor zichzelf een aards
onderkomen zoekt, en wij zijn hier toevallig al. Eigenlijk
mag je nog dankbaar zijn dat ze zich beperkt tot
een woning, een gelaatsuitdrukking, een aantal hersencellen,
en dat ze je niet onmiddellijk onder de zoden jaagt,
zoals ze deed met je ouders, je broer, je zusje, G.
Het knopje van de deurbel is slechts een krater
in miniatuur, bescheiden gapend ten gevolge van
de aanraking van het heelal, van een korreltje meteoriet;
alle portalen zijn bezaaid met zulke kosmische pokken.
Enfin, we hebben elkaar gemist. Ik ben bang dat er zich spoedig
geen nieuwe gelegenheid voordoet. Misschien wel nooit meer.
Wees er maar niet rouwig om: ik geloof niet dat ik jou
iets meer te melden heb dan Canopus Sirius,
hoewel het uitgerekend hier is, bij jouw voordeur,
dat ze elkaar treffen, op klaarlichte dag,
en niet in de waakzame, naar telescopen hunkerende nacht.

[Russisch]

Во всяком случае, не менее вероятно,
что знаменитая неодушевленность
космоса, устав от своей дурной
бесконечности, ищет себе земного
пристанища, и мы - тут как тут. И нужно еще сказать
спасибо, когда она ограничивается квартирой,
выраженьем лица или участком мозга,
а не загоняет нас прямо в землю,
как случилось с родителями, с братом, с сестренкой, с Д.
Кнопка дверного замка - всего лишь кратер
в миниатюре, зияющий скромно вследствие
прикосновения космоса, крупинки метеорита:
и подъезды усыпаны этой потусторонней оспой.
В общем, мы не увиделись. Боюсь, что теперь не скоро
представится новый случай. Может быть, никогда.
Не горюй: не думаю, что я мог бы
признаться тебе в чем-то большем, чем Сириусу -
Канопус,
хотя именно здесь, у твоих дверей,
они и сталкиваются среди бела дня,
а не бдительной, к телескопу припавшей ночью.

Zes gedichten
*Vladislav Chodasevitsj**
(Vertaling Kees Jiskoot)

De waterval

Je aanloop in de hoogte nemend,
Daar, op die steile rotspartij,
Spring, stroom, de oren spitsend, spelend,
Luidkeels de trappen af naar mij!

Daal, regenbogen sprenkelend, neder,
Je heftig stotend in je vaart,
Verberg je heimelijk zieden weder
In 't stenen ingewand der aard.

Vlieg met een kracht, niet te betomen,
Opdat geen slinkse hand jou vat
En omvormt tot gestage stromen
Geschikt voor schoepen - van een rad.

Водопад

Там, над отвесною громадой,
Начав разбег на вышине,
Шуми, поток, играй и прядай,
Скача уступами ко мне.

Повисни в радугах искристых,
Ударься мощною струей
И снова в недрах каменистиых
Кипенье тайное сокрой.

Лети с неудержимой силой,
Чтобы корыстная рука
Струи полезной не схватила
В добленый кузов черпака.

* *Vladislav Felitsianovitsj Chodasevitsj (1886-1939) was volgens Vladimir Nabokov, die hem portretteerde in 'De gave', de beste dichter van zijn generatie. Hij emigreerde in 1922 en vestigde zich in Parijs met Nina Berberova, die in haar memoires uitvoerig over hem geschreven heeft.*

Avond

Rode Mars komt op boven de agaven,
Maar nog schoner schitter is weldra
't Vredig licht vanuit de handelshaven
Van het ooit zo slinkse Genua.

Kapen van de oeverbergen tanen,
't Ruikt naar zee, naar wijn, naar stof ook wel,
'n Ezeltje dat laat nog op de baan is
Klingelt driftig met zijn bellenspel.

Was het niet zo'n zelfde uur, zo'n hemel,
die zijn nachtblauw over alles giet,
Toen Maria, op zo'n zelfde ezel,
't Overvolle Bethlehem verliet?

Trappelende hoefjes, 't rappe ritme,
Jozef die, geheel bestoft, haar volgt...
Arm, jodin, wat moet dat in Egypte,
Andere schapen, ander land en volk?

Moeder weent. Het kind, de mond half sluim'rend,
Zoekt de borst, door 't zwarte jak bedekt;
Boven palmen, aan de einder wuivend,
Wijst een ster de vluchtenden de weg.

Вечер

Красный Марс восходит над агавой,
Но прекрасней светят нам они -
Генуи, в былые дни лукавой,
Мирные, торговые огни.

Меркнут гор прибрежные отроги,
Пахнет пылью, морем и вином.
Запоздалый ослик на дороге
Торопливо плещет бубенцом...

Не в такой ли час, когда ночные
Небеса синели надо всем,
На таком же ослике Мария
Покидала тесный Вифлеем?

Топотали частые копыта,
Отставал Йосиф, бесь в пыли...
Что еврейке бедной до Египта,
До чужих овец, чужой земли?

Плачет мать. Дитя под черной тальмой
Сонными губами ищет грудь,
А вдали, вдали звезда над пальмой
Беглецам указывает путь.

Vrolijkheid

Een halfvergeten vreugd, de zegen
Van 't nachtelijke bacchanaal:
Je neemt een slok - en niets ontbreekt je,
Je neemt een slok - en andermaal.

En 't leven wordt met dronken blikken
Ten diepste toe ontbloot voor mij,
Zoals de soepele rugpartij
Der vrouw die naast me op een kruk zit.

'k Zie op haar ranke ruggegraat
De schakels vliegensvlug bewegen,
Ik druk, één tel, mijn hoofd daartegen -
En poeder stuift mij in 't gelaat.

't Lichtzinnig schepsel lacht, maar het
Verheugt mij aan elkaar te keet'nen:
Het weten dat geen hoop biedt, met
De zaligheid van niets te weten.

Веселье

Полузабытая отрада,
Ночной попойки благодать:
Хлебнешь - и ничего не надо,
Хлебнешь - и хочется опять.

И жизнь перед нетрезвым взглядом
Глубоко так обнажена,
Как эта гибкая спина
У женщины, сидящей рядом.

Я вижу тонкого хребта
Перебегающие звенья,
К ним припадаю на мгновенье -
И пудра мне пылит уста.

Смеется легкое созданье,
А мне отрадно сочетать
Неутешительное знанье
С блаженством ничего не знать.

[Nederlands]

*

Er blinkt een ster, de ether trilt,
De nacht schuilt in de open bogen,
De aarde, wonderschone gift,
Wie raakt van haar nu niét bevlogen?

U schonk mij ruimte, schonk mij tijd,
Vijf zinnen, falend bij het minste,
Mijn instabiele ziel vermeit
Zich in het drogbeeld van de kunsten.

En uit het niets schep ik mij al
Uw zeeën, bergen en woestijnen,
Uw zon, die veelgeprezen bal,
Die zo verblindend fel kan schijnen.

En plots verniel ik, met een grap,
Die ganse ongerijmde klaarte,
Zoals een kleuter met één klap
Een vesting, opgebouwd uit kaarten.

[Russisch]

Горит звезда, дрожит ефир,
Таится ночь в пролеты арок.
Как не любить весь этот мир,
Невероятный Твой подарок?

Ты дал мне пять неверных чувств,
Ты дал мне время и пространство,
Играет в мареве искусств
Моей души непостоянство.

И я творю из ничего
Твои моря, пустыни, горы,
Всю славу солнца Твоего,
Так ослепляющего взоры.

И разрушаю вдруг шутя
Всю эту пышную нелепость
Как рушит малое дитя
Из карт построенную крепость.

[Nederlands]

Jij droomde van jouw kind dat strakjes
Zou komen, heel de winter lang,
En naaide zwijgend babyjakjes

Van 's ochtends tot zonsondergang.

Wat was het, met twee levens bij je,
Een zaligheid, een pure droom,
Om lichtjes met je hand te glijden
Langs zo'n batisten, smalle zoom.

En even naamloos en bescheiden
Liep jij, alleen, langs straat en gracht,
Toen jij het kistje in de meimaand
Zelf naar de dodenakker bracht.

[Russisch]

О будущем своем ребенке
Всю зиму промечтала ты
И молча шила распашонки
С утра - до ранней темноты.

Как было радостно и чисто,
Две жизни в сердце затая,
Наперстком сглаживать батиста
Слегка неровные края.

И так же скромно и безвестно
Одна по Пресне ты прошла
Когда весною гробик тесный
Сама на кладбыще несла.

Binnenplaats

Een schilder zong en floot bij 't raam
Van ‘Carmen’ en ‘Mignon’.
't Aprillicht deed veel witter aan
Door 't pasgewit beton.

Beneden, op het binnenplein,
Potpalmen, breed vertwijgd;
De droge waaierbladen zijn
Tot slaap en stof geneigd.

Ons plein vervangt alras voor mij
De steden en het woud.
Dit krijtwit landschap, het werd mij
Voor altijd toevertrouwd,

Als golven - aan de arme spaan,
Als aan 't genie - het grauw,
Als aan een ezel, zwaarbelaân,
Een bergpad, steil en nauw.

[Russisch]

Маляр в окне свистал и пел
‘Миньону' и 'Кармен’.
Апрельский луч казался бел
От выбеленных стен.

Одни внизу, на дне двора,
Латании в горшках
Сухие листья-веера
Склоняли в сон и прах.

Мне скоро двор заменит наш
Леса и города.
Мне этот меловый пейзаж
Дарован навсегда.

Brief aan moeder
Sergej Jesenin[*]
(Vertaling Kees Jiskoot)

Ben je nog in leven, oudje van me?
Wel, ik ook. Ik groet je, warm gegroet!
Dat jouw stulp mag baden in oranje,
Die onnoemelijke avondgloed!

Iemand schreef dat jij, in stilte dubbend,
Nogal danig inzit over mij,
Dat je vaak de weg op loopt, gehuld in
Ouderwetse, sleetse dorpskledij.

Vóór jou doemt dan in de avondschemer
Dikwijls één en 't zelfde schrikbeeld op:
Dat mij bij een ruzie in 't café een
dolkmes in het hart gestoken wordt.

Niets daarvan hoor, lieverd! Niks te vrezen!
Dat is maar een raar idee van jou.
Zou ik dan zo'n zuiplap kunnen wezen,
Dat ik zonder weerzien sterven zou?

Ik ben net zo teder als tevoren;
In mijn droom denk ik er telkens aan
Om zo gauw ik kan uit al mijn sores
Weer naar onze stulp terug te gaan.

Ik keer weer als in de voorjaarsdagen
Onze witte tuin zijn takken spreidt,
Maar je wekt me niet hoor, wou ik vragen,
Bij zonsopgang, zoals indertijd.

Письмо к матери

Ты жива еще, моя старушка?
Жив и я. Привет тебе, привет!
Пусть струится над твоей избуил
Тот вечерный несказанный свет.

Пишут мне, что ты, тая тревогу,
Загрустила шибко обо мне,
Что ты часто ходишь на дорогу
В старомодном ветхом шушуне.

И тебе в вечернем синем мраке
Часто видится одно и то ж -
Будто кто - то мне в кабацкой дрг
Саданул под сердце финский но:

* *Sergej Aleksandrovitsj Jesenin (1895-1925) was afkomstig van het boerenland maar manifesteerde zich al jong als dichter. In 1922 trouwde hij met Isadora Duncan. Van de Revolutie verwachtte hij de stichting van een boerenheilstaat; snel gedesillusioneerd verloor hij zich in drank en drugs. In 1925 pleegde hij zelfmoord.*

Ничего, родная! Успокойся.
Это толкько тягостная бредь.
Не такой уж горький я пропойца,
Чтоб, тебя не видя, умереть.

Я попрежнему такой же нежный
И мечтаю только лишь о том,
Чтоб скорее от тоски мятежной
Воротиться в низенький наш дом

Я вернусь, когда раскинет ветви
По-весеннему наш белый сад.
Только ты меня уж на рассвете
Не буди, как восемь лет назад.

[Nederlands]

Wek wat uitgedroomd is niet, laat rusten
Al wat onvervuld gebleven is, -
Veel te vroeg was ik mij al bewust van
Mijn verlies en mijn vermoeienis.

Leer mij niet meer bidden, want dat werkt niet!
't Pad naar toen, naar vroeger, dat zit dicht.
Jij alleen bent mij tot troost en sterkte,
Jij alleen bent mijn onzegbaar licht.

Dus vergeet nou maar die onrust in je,
Wees niet zo bekommerd over mij.
Loop niet meer zo vaak de weg op in je
Ouderwetse, sleetse dorpskledij.

[Russisch]

Не буди того, что отмечталось,
Не волнуй того, что не сбылось, -
Слишком раннюю утрату и усталость
Испытать мне в жизни привелось.

И молиться не учи меня. Не надо!
К старому возврата больше нет.
Ты одна мне помощь и отрада,
Ты одна мне несказанный свет.

Так забудь же про свою тревогу,
Не грусти так шибко обо мне.
Не ходи так часто на дорогу
В старомодном ветхом шушуне.

Twee gedichten
Timoer Kibirov[*]
(Vertaling Hans Boland)

't Is lente - met flonkerend lover,
alsof het uit stofgoud bestond,
met flarden van wolken erover
en water op blinkende grond.

Naar links en naar rechts zijn er bomen
en hier staat uw dienaar en knecht.
Hij kijkt naar de wolken daarboven
en kijkt ook naar links en naar rechts.

Ik zou op een wolk willen varen,
ach was ik maar licht als een kind.
Mijn borst met zijn grijswitte haren
zou ademen hoog op de wind.

Genietend en puur en tevreden,
door niets en door niemand gestoord,
de aarde van goud daarbeneden...
Zo'n kutzooi, vergeef me het woord,

zo'n lentesfeer, één platitude,
zulk dooiwater, ziek en onrein -
heel teder en klef en stupide
verzadigt, verstopt het mijn brein.

Wat hebben m'n wervels te melden?
Mijn kunstleren laarzen zijn lek.
Eén dagje, zo zoet, zoet en kwellend,
beangstigend, maakt een mens gek.

[Russisch]

Столь светлая - аж золотая! -
весенняя зелень сквозит.
Вверху облака пролетают,
а снизу водичку блестит.

Направо,- налево деревья.
Вот тут - ваш покорный слуга.
Он смотрит направо, налево
и вверх, где плывут облака.

Плывите! Я тоЖе поплыл бы.
коль был бы полегче чуть-чуть,
высокому ветру открыл бы
уже поседевшую грудь!

И так вот - спокойный и чистый,

* *De dichter Kibirov is geboren in 1955. Hij woont in Moskou. In de jaren negentig zijn er vier bundels van hem gepubliceerd.*

лениво вертя головой,
над этой землей золотистой...
Такой вот, простите, херней,

таксю вот пошлостыо вешней,
и мусорной талой водой,
и дуростью клейкой и нежной
наполнен мой мозг головной!

Спинной же сигналит о том, что
кирзовый ботинок протек,
что сладко, столь сладко - аж тошно,
аж страшно за этот денек.

август 1993

Romance

Aan de oever. Een schimmerend beven,
rottend, rijkgekleurd loof in het gras,
een plat bierblikje - teken van leven
aan een overigens morsdooie plas.

Naar het zuiden vertrokken de ganzen
en jouw jeugd is vervlogen als zij,
aan de horizon, dampend en glanzend,
trekt jouw hele verleden voorbij.

'k Schaam me maar het kon erger, dus lâ maar.
Grauw, leeg, laat - en geen draad is meer droog
in dit negenendertigste najaar.
Brandt er licht op je flatje acht hoog?

De conclusie. Het zuur en de soda.
‘t Is het leven.’ Daar hou ik het op,
ik herhaal mijn voormalige schoonma.
Dus waar wacht je nog op, spruitekop?

't Is het leven - met brooddronken dagen
van een soort samovar-achtig goud.
In de herfstschemer word jij, volslagen
ondoelmatige sloddervos, oud.

't Is het eeuwige thema, een smakkerd
bij het afscheid, dus doe niet zo groot,
't Is het leven - wat zeggen wil, stakkerd:
't is de tijd, 't is in feite de dood.

Het ligt open en bloot, 't is jouw leven,
't is zo leeg en zo licht en zo vuil,
niet in staat meer zichzelf nog te geven,
en veel liever dan moe is het lui.

Maar de kwestie is, wat te geloven:
zijn wij net als het herfstloof, of moet
men ons zien als de ganzen die boven
overvliegen, de zon tegemoet?

Романс

Тут у берега рябь небольшая.
Разноцветные листья гниют.
Полусмятая банка пивная
оживляет безжизненный пруд.

Утки-селезни в теплые страны
улетели. И юность прошла.
На заре постаренья туманной
ты свои вспоминаешь дела.

Стыдно. Впрочем, не так чтобы очень.
Пусто. Пасмурно. Поздно уже.
МЬкнет тридцать девятая осень.
Где ж твой свет на восьмом этаже?

Вот итог. Вот изжога и сода.
Первой теши припомни слова:
‘Это жизнь!’ Это жизнь. Так чего ты
ждешь. садовая ты голова?

Это жизнь. Это трезвость похмелья.
Самоварного золота дни.
Как неряшливо и неумело
ты стареешь в осенней тени.

Не кривись - это вечная тема,
поцелуя пршального чмок.
Это жизнь, дурачок, то есть время,
то есть, в сущности, смерть, дурачок.

Это жизнь твоя как на ладони
так пуста, так легка и грязна.
Не готова уже к обороне
и к труду равнодушна она.

И один лишь вопрос настояний:
с чем сравнить нас - с опавшей листвой
или все-таки с уткой, летяцей
в теплый край из юдоли родной?

Uit: Liederen over Alexandrië
Michail Koezmin[*]
(Vertaling Margriet Berg en Marja Wiebes)

II

Wanneer men tot mij zegt: ‘Alexandrië’,
zie ik de witte muren van een huis,
een tuintje met een perk van violieren,
het bleke zonlicht van een najaarsavond,
ik hoor de klanken van een verre fluit.

Wanneer men tot mij zegt: ‘Alexandrië’,
zie 'k sterren boven een verstilde stad,
en dronken zeelui in de havenwijken,
een danseresje doet de ‘wespendans’,
ik hoor een tamboerijn en boze stemmen.

Wanneer men tot mij zegt: ‘Alexandrië’,
zie ik bleek avondrood boven een groene zee,
en warrelige twinkelende sterren,
lichtgrijze ogen onder dichte wenkbrauwbogen,
die ik ook voor me zie wanneer
er niemand tot me zegt: ‘Alexandrië’.

Александрийские песни
II

Когда мне говорят: ‘Александрия’,
я вижу белые стены дома,
небольшой сад с грядкой левкоев,
бледное солнце осенного вечера
и слышу звуки далеких флейт.

Когда мне говорят: ‘Александрия’,
я вижу звезды над стихающим городом,
пьяных матросов в темных кварталах,
танцовщицу, пляшущую ‘осу’,
и слышу звук тамбурина и крики ссоры

Когда мне говорят: ‘Александрия’,
я вижу бледно-багровый закат над зеленым морем,
мохнатые мигающие звезды
и светлые серые глаза под густыми бровями,
которые я вижу и тогда,
когда не говорят мне: ‘Александрия!’

* *Michail Aleksejevitsj Koezmin (c. 1875-1936) was aanvankelijk een symbolistisch dichter, die zich bekeerde tot het concretere ‘akmeïsme’, de groep waartoe ook Achmatova, Chodasevitsj en Tsvetajeva worden gerekend. Hij koos graag historische onderwerpen; zijn eerste bundel was ‘Liederen uit Alexandrië’ (1906). In een essay over Koezmin beschreef Kees Verheul hem als ‘de enige homofiel in de Russische literatuurgeschiedenis, die zijn sexuele gerichtheid niet onder stoelen of banken stak.’*

Vijf gedichten
Semjon Lipkin[*]
(Vertaling Kees Jiskoot)

Mozes

Langs concentratiekampen, waar de
Nacht, als een kerker, slaaploos is,
En langs riolen, waar de aarde
Van drek en vuil vergeven is,

Langs ieder pad van Duitsers, Polen,
Sovjets, en menig ander pad:
Langs alle lijken, alle ovens,
Langs dood en al wie doodsangst had, -

Liep ik. En dreigend-plechtig maakte
Zich God voor 't eerst aan mij bekend,
Gasvormig in de vlammen blakend
In 't braambos, brandend zonder eind.

[Russisch]

Тропою концентрацоинной,
Где ночь бессонна, как тюрьма,
Трубой канализационной,
Среди помоев и дерьма,

По всем немецким, и советским,
И польским, и иным путям,
По всем печам, по всем мертвецким,
По всем страстям, по всем смертям, -

Я шел. И грозен и духовен
Впервые Бог открылся мне,
Пылая пламенем газовен
В неопалимои купине.

* *Semjon Izrailjevitsj Lipkin (geb. 1911, in Odessa) staat bekend als vertaler uit oosterse talen en is als dichter tot in de jaren '90 actief gebleven (in 1991 verscheen zijn bundel* Pismena*). Hij is het thema van de Holocaust niet uit de weg gegaan.*

Gedenkplaats

Een schilder, Beier, blonde krullen
hij verft de openstaande ramen
en niets verraadt bij deze knul het
bestaan van enig zieledrama.

Daarbinnen staan in strenge orde
gedoofde ovens aangetreden.
Herauten van de as van morgen,
of tekens van een dood verleden?

Ik volg de kalme kwast en adem
de frisse lucht in van het najaar;
En angstig wervelen de blaren
rond Dachau, het voormalig Lager.

Памятное место

Маляр, баварец белокурый,
В окне открытом красит рамы,
И веет от его фигуры
Отсутствием душевной драмы.

В просторном помещенье печи
Остыли прочно и сурово.
Грядущих зол они предтечи
Иль знаки мертвого былого?

Слежу я спокойной кистью
И воздух осени вдыхаю
И кружатся в смятенье листья
Над бывшим лагерем Дахау.

As

As was ik, koude as, en grijs,
een spraak-, vorm- en gedachtenloze,
maar ik begon de aardse reis
vanuit de moederschoot - de oven.

Niet wetend nog wat leven was,
noch ook voorbije dood bewenend,
Zo liep ik door het Beiers gras en
ontvolkte noodbarakken henen.

Kalm kwamen door het avond-land
VW's, Mercedessen gestroomd, en
ik fluisterde: ‘Ik werd verbrand.
Hoe moet ik in Odessa komen?’

Зола

Я был остывшею золой
Без мысли, облика и речи,
Но вышел я на путь земной
Из чреба матери - из печи.

Еще и жизни не поняв
И прежней смерти не оплакав,
Я шел среди баварских трав
И обезлюдевших бакаков.

Неспешно в сумерках текли
‘Фольксвагны’ и ‘мерседессы’,
А я шептал: ‘Меня сожгли.
Как мне добраться до Одессы?’

De avond valt

Raakt de donkere eik ook het blauwe aan,
liever zoekt hij de aardbodem op.
Als 't sonnet dat gewijd werd aan Laura
hief hij veertien vertakkingen op.

In geheimtaal, welluidend, verwoordt hij
in zijn rustige dagboek van hout:
‘Ik was kind toen de dag werd geboren,
het wordt avond - en nu ben ik oud.’

Вечереет

Темный дуб достигает лазури,
Но земля ему стала милей.
Как сонет, посвященный Лауре,
Он четырнадцать поднял ветвей.

Он ведет на заветном и звонком
Языке свой спокойный дневник:
‘Был я утром сегодня ребенком,
Вечереет - и вот я старик’.

Stroomstoring

De kookplaat, de radiatoren
verzaakten hun plicht. Bij de ruit -
de schemer, - in huis - daar bevroor je,
toch sloegen de vlammen me uit.

Alleen in mijn leunstoel, in 't duister,
ben ik niet tot kaarslicht geneigd,
maar wacht tot er schimmen verrijzen
in opperste spanning, en zwijg.

Ik voel in het diepst van mijn wezen
een stralende passie weldra,
een band met de wereld, met deze
een band ook met die van hierna.

In 't duister verhef ik me, roerloos,
en zelf word ik een en al kaars,
ik smelt en ik ween van vėrvoering,
al vlucht ik ook dageraadwaarts.

Выключили свет

Электроплита, батареи,
Служить перестали. В окне -
Темнее, в дому - холоднее.
Но вспыхнуло что-то во мне.

Один, в темноте, в своем кресле,
Зажечь не желая свечу,
Я жду, чтобы тени воскресли,
Всем телом я жду и молчу.

Я чувствую светлую страстность
Внутри существа моего,
И к здешнему миру прочастность,
И с миром нездешным родство.

Недвижный, во тьме я взлетаю,
Я сам превращаюсь в свечу.
И с радостью плачу, и таю,
Но утру навстречу лечу.

Onweer, kortstondig voor eeuwig
Boris Pasternak
(Vertaling Margriet Berg en Marja Wiebes)

't Was zover: de zomer scheidde
Van 't station. Het onweer lichtte
Eerst zijn hoed en nam voor later
Honderd foto's in de nacht.

't Groen verkilde. Van de weiden
Liet het onweer bliksemschichten
Uit zijn armen nederdalen
Op het huisje van de wacht.

Toen het leedvermaak in gutsen
Op het dak sloeg en de regen,
Zwart als houtskool, naar beneden
Kletterde met volle kracht,

Knipperde een flauw bewustzijn:
Zelfs de kleinste afgelegen
Hoekjes van verstand en rede
Werden lichter dan de dag.

Гроза моментальная навек

А затем прощалось лето
С полустанком. Снявши шапку,
Сто слепящих фотографий
Ночью снял на память гром.

Мерзла кисть сирени. В это
Время он, нарвав охапку
Молний, с поля ими трафил
Озарить управский дом.

И когда по кровле зданья
разлилась волна злорадства
И, как уголь по рисунку,
Грянул ливень всем плетнем,

Стал мигать обвал сознанья:
Вот, казалось, озарятся
Даже те углы рассудка,
Где теперь светло, как днем.

Vriendin
Marina Tsvetajeva[*]
(Vertaling Anne Stoffel)

1

Bent u gelukkig? - Vast niet! - Zeg het rustig!
Beter van niet!
Het lijkt erop dat u teveel gekust hebt.
Dat brengt verdriet.

Heldin uit Shakespeare, iedere tragedie
Is uw portret.
Geen held heeft, tragédienne, jonge lady,
U ooit gered!

Подруга
1

Вы счастливы? - Не скажете! - Едва ли!
И лучше, - пусть!
Вы слишком многих, мнится, целовали.
Отсюда - грусть.

Всех героинь шекспировых трагедий
Я вижу в Вас.
Вас, юная трагическая лэди,
Никто не спас!

* *In 1914 ontmoette Tsvetajeva (1892-1941), gelukkig getrouwd en moeder van een dochtertje van twee jaar, de lesbische dichteres Sofia Parnok (1885-1933). Tsvetajeva raakte gefascineerd door Parnok en vice versa. Dit leidde tot een stormachtige relatie, die ruim een jaar duurde en die beschreven is in de hier afgedrukte cyclus. Deze bestond aanvankelijk uit 17 gedichten en droeg de titel 'Vergissing'. Later heeft Tsvetajeva twee gedichten geschrapt en de titel veranderd in 'Vriendin'.*
Volgend jaar verschijnt een ruime keuze uit Tsvetajeva's poëzie in de Russische Bibliotheek van uitgeverij G.A. van Oorschot.

U bent de liefde moe, dat zich herhalend
Recitatief.
Het ijzer om uw bleke pols - vertaling
Van ongerief.

Ik houd van u! - U die de donderwolken
Der zonde kent! -
Omdat u een verzengend vuur, een dolk en
De beste bent,

Omdat wij zo verschillen - elk op eigen
Donker terrein,
Om uw bevlogenheid in het verleiden,
Uw duister Zijn,

Omdat ik eens van u, mijn strenge demon,
Toch scheiden moet,
Omdat - er is geen redden aan! - de hemel
U niet behoedt,

Om deze huivering - dit is toch zeker
Een droom van mij? -
Om het ironische genot te weten:
U bent geen ‘hij’.

[Russisch]

Вы так устали повторять любовный
Речитатив.
Чугунный обод на руке бескровной -
Красноречив.

- Я Вас люблю! - Как грозовая туча
Над Вами - грех!
За то, что Вы язвительны и жгучи
И лучше всех,

За то, что мы, что наши жизни - разны
Во тьме дорог,
За Ваши вдохновенные соблазны
И темный рок.

За то, что Вам, мой демон крутолобый,
Скажу прости,
За то, что Вас - хоть разорвись над гробом! -
Уж не спасти.

За эту дрожь за то что - неужели
Мне снится сон? -
За эту ироническую прелесть,
Что Вы - не он.

2

Ik maak, in dekens ingesponnen,
Die droom van gisteren weer door.
Wat was dat? - Wie heeft overwonnen?
En wie verloor?

Ik zie het allemaal weer voor me,
Ik voel opnieuw dezelfde pijn.
Zou er in dat waarvoor geen woord is
Ook liefde zijn?

Wie was de prooi? - En wie de jager?
Of omgekeerd? Een duivelsgrap!
Wat heeft de kat - hij mauwde vragend -
Ervan gesnapt?

Wie was in dat duel - twee breinen,
Twee zinnen - speelbal in wiens hand?
Welk hart, het uwe of het mijne
Sprong uit de band?

En toch - wat was dit? En wat speet me
Zo erg en wilde ik zo graag?
Ik weet nog steeds niet: won ik? Leed ik
De nederlaag?

2

Под лаской плюшевого плэда
Вчерашний вызываю сон.
Что это было? - Чья победа?
Кто побежден?

Все передумываю снова,
Всем перемучиваюсь вновь.
В том, для чего не знаю слова,
Была ль любовь?

Кто был охотник? Кто - добыча?
Все дьявольски наоборот!
Что понял, длительно мурлыча,
Сибирский кот?

В том поединке своеволий
Кто в чьей руке был только мяч?
Чье сердце: Ваше ли, мое ли
Летело вскачь?

И все-таки - что ж это было?
Чего так хочется и жаль?
Так и не знаю: победила ль?
Побеждена ль?

3

Vandaag heeft het gedooid, vandaag heb
Ik even bij het raam gestaan.
De geest ontnuchterd, vrij de adem -
Ik was weer kalm, onaangedaan.

Waarom, dat weet ik niet. Misschien wel
Gewoon vermoeidheid van de ziel -
Waardoor de pen tot niets meer diende,
Opstandigheid mij niet beviel.

3

Сегодня таяло, сегодня
Я простояла у окна.
Ум - отрезвленный, грудь - свободней,
Опять умиротворена.

Не знаю, почему. Должно быть,
Устала попросту душа,
И как-то не хотелось трогать
Мятежного карандаша.

Zo stond ik daar - het mistte buiten -
Heel ver te zijn van goed en kwaad.
Mijn vingers tikten op de ruiten
Die zachtjes zongen op de maat.

Niet beter was het mij te moede,
Niet slechter ook, dan die passant,
Of dan de parelmoeren poelen
Gemorste hemel in het zand,

Dan een voorbijwiekende vogel,
Dan elke doodgewone hond.
Ik keek zowaar met droge ogen
Naar 't zangeresje dat daar stond.

Mijn ziel is tot vergeten vaardig,
Die lieve leerschool is voltooid.
Er was een groot gevoel; vandaag is
Dat hier van binnen weggedooid.

[Russisch]

Так простояла я - в тумане -
Далекая добру и злу,
Тихонько пальцем барабаня
По чуть звенящему стеклу.

Душой не лучше и не хуже,
Чем первый встречный:
этот вот, Чем перламутровые лужи,
Где расплескался небосвод,

Чем пролетающая птица,
И попросту бегущий пес.
И даже нищая певица
Меня не довела до слез.

Забвенья милое искусство
Душой усвоено уже.
Какое-то большое чувство
Сегодня таяло в душе.

4

U was tot opstaan niet bereid,
U had geen zin, u wilde dralen.
- Maar telkens zou mijn vrolijkheid
De dag voor u weer blij doen stralen!

U was met name niet bereid

Zo laat door nacht en kou te dwalen.
- Maar telkens zou mijn vrolijkheid
Elk uur voor u weer jong doen stralen!

U hebt het niet expres gedaan.
Uw misdaad is onschuldig, open
En onherroepelijk begaan.
- Ik was uw jeugd, die langs kwam lopen.

4

Вам одеваться было лень,
И было лень вставать из кресел.
- А каждый Ваш грядущий день
Моим весельем был бы весел!

Особенно смущало Вас
Итти так поздно в ночь и холод.
- А каждый Ваш грядущий час
Моим весельем был бы молод!

Вы это сделали без зла,
Невинно и непоправимо.
- Я Вашей юности была,
Которая проходит мимо.

5

Vanavond om zeven uur
Kwam fluitend, alsof een kogel
- Of sneeuwbal - was afgevuurd,
Een slede voorbijgevlogen.

Een lach die al snel verwoei...
Er stokte iets in mijn ogen:
Die haren - die rosse boei,
Daarnaast nog een hoofd - iets hoger!

Een ander zat daar met u,
Met wie u de stad ontdekte,
Niet ik, maar een vrouw die nu
Nog meer uw verlangen wekte.

De wereld is blij, ontzind
De avond! Uw mof strooit pakjes...
Daar vloog u door sneeuw en wind,
Zo innig die blik, die jakjes...

Er was een verwoed verweer
En wit viel de sneeuw, verwonderd.
Ik keek u nog na - niet meer
Dan ongeveer twee seconden.

Toen heb ik mijn jas geaaid,
Het boze gevoel verloren,
En nu is uw kleine Kai,
O Sneeuwkoningin, bevroren.

5

Сегодня, часу в восьмом,
Стремглав по Большой Лубянке,
Как пуля, как снежный ком,
Куда-то промчались санки.

Уже прозвеневший смех...
Я так и застыла взглядом:
Волос рыжеватый мех,
И кто-то высокий - рядом!

Вы были уже с другой,
С ней путь открывали санный,
С желанной и дорогой, -
Сильнее, чем я, - желанной!

Мир - весел и вечер лих!
Из муфты летят покупки...
Так мчались вы в снежный вихрь,
Взор к взору и шубка к шубке.

И был жесточайший бунт,
И снег осыпался бело.
Я около двух секунд
- Не более - вслед глядела.

И гладила длинный ворс
На шубке своей - без гнева.
Ваш маленький Кай замерз,
О снежная Королева!

6

Hoe vrolijk onze mantels glinsterden -
Kristal van sneeuw op donker bont.
Wij zochten op de kerstmarkt linten in
De felste kleur die er bestond.

6

Как весело сиял снежинками
Ваш серый, мой соболий мех.
Как по рождественскому рынку мы
Искали ленты, яРче всех.

[Nederlands]

Hoe ik mij toen heb zat gegeten aan
Die roze wafels - zes of meer!
Hoe ieder paard mij kon vertederen -
Als 't rossig was - te uwer eer.

Hoe rosse kielen ons het schamelste
Nog aanprezen als God weet wat,
Hoe 't vrouwvolk naar de mooie dametjes
Uit Moskou dom te staren zat.

Hoe wij daarna, onwillig, weifelend,
De kathedraal zijn ingegaan,
Hoe u bij een verweerde heilige
Madonna plotseling bleef staan.

Hoe goedertieren en hoe uitgeput
Haar ogen stonden, nu gekooid
In een reliekschrijn uit de pruikentijd,
Met bolle amortjes getooid.

Hoe u ‘ik wil haar hebben!’ fluisterde,
Uw hand bevrijdend uit mijn hand:
U stak behoedzaam bij haar duistere
Gelaat een gele kaars in brand.

- O hand, ring van opaal, o wereldse
Gebaren! O fatale vrouw! -
Hoe ik u zei dat ik haar beeltenis
Vannacht nog voor u stelen zou.

Hoe wij bij klokgelui en avondval
Het zusterhuis - daar sliepen wij -
Bestormden als een troep soldaten, als
Een kind dat jarig is zo blij.

Hoe ik u zwoer: mij zou de ouderdom
Verfraaien, en ik morste zout,
Hoe ik drie keer - u was er rouwig om! -
De hartenheer trok - vast een fout.

[Russisch]

Как розовыми и несладкими
Я вафлями объелась, - шесть!
Как всеми рыжими лошадками
Я умилялась в Вашу честь.

Как рыжие поддевки - парусом
Божась, сбывали нам тряпье,
Как на чудных московских барышень
Дивилось глупое бабье.

Как в час, когда народ расходится,
Мы нехотя вошли в собор,
Как на старинной Богородице
Вы приостановили взор.

Как этот лик с очами хмурыми
Был благостен и изможден
В киоте с круглыми амурами
Елизаветинских времен.

Как руку мою Вы оставили,
Сказав: 'О, я ее хочу!'
С какою бережностью вставили
В подсвечник-желтую свечу...

- О светская, с кольцом опаловым
Рука! О, вся моя напасть! -
Как я икону обещала Вам
Сегодня ночью же украсть.

Как в монастырскую гостиницу
-Гул колокольный и закат, -
Блаженные, как именниницы,
Мы грянули, как полк солдат.

Как я Вам хорошеть до старости
Клялась, и просыпала соль,
Как трижды мне - Вы были в ярости! -
Червонный выходил король.

[Nederlands]

Hoe u mijn hoofd, elk lokje strelende,
Tegen u aanklemde die nacht,
Hoe uw metalen broche mijn spelende
Lippen ineens verkoeling bracht.

Hoe ik een warme wang, al slaperig
Tegen uw smalle vingers hield,
Hoe u mij jochie noemde, plagerig,
En hoe dat jochie u beviel...

[Russisch]

Как голову мою сжимали Вы,
Лаская каждый завиток,
Как Вашей брошечки эмалевой
Мне губы холодил цветок.

Как я по Вашим узким пальчикам
Водила сонною щекой,
Как Вы меня дразнили мальчиком,
Как я Вам нравилась такой...

7

Dikwijls huilt zij tot de morgen
Boven koffiedik en doem.
Mond onschuldig en verdorven,
Als een monsterlijke bloem.

Spoedig zal de maan herleven
Aan de purperrode kim.
O, ik zal je zoveel geven,
Kammetjes, en ring na ring!

't Jonge maantje in de bomen
Heeft ons nergens voor behoed.
O, ik geef je hele stromen
Klatergoud en glittergoed!

Zie, hoe flonkeren de felle
Kijkers door dat haar zo dicht!
Soms jaloers, je metgezellen? -
Volbloed paarden leven licht!

7

Ночью над кофейной гущей
Плачет, глядя на Восток.
Рот невинен и распущен,
Как чудовищный цветок.

Скоро месяц, юн и тонок,
Сменит алую зарю.
Сколько я тебе гребенок
И колечек подарю!

Юный месяц между веток
Никого не устерег.
Сколько подарю браслеток
И цепочек, и серег!

Как из-под тяжелой гривы
Блещут яркие зрачки!
Спутники твой ревнивы?
Кони кровные легки!

8

Haar hals gelijkt een jonge loot.
Wie kent haar naam, haar land,
Wie raadt haar jaren, wie begroot
Uit welke eeuw zij stamt?

De matte mond boven die hals
Is kronkelig en veil,
Maar schitterend het voorhoofd, als
Bij Beethoven zo steil.

De ogen, in een ring gevat
Van zachter, bruiner licht,
Beheersen als twee manen dat
Uitzonderlijk gezicht.

Ontroerend zuiver doet het aan,
Dit kwijnende ovaal.
Een hand die hard zou kunnen slaan
Draagt zilver met opaal.

Een strijkstok waardig is die hand,
Door zijden stof omrand,
Een hand zo mooi en elegant -
Een weergaloze hand.

8

Свободно шея поднята,
Как молодой побег.
Кто скажет имя, кто - пета,
Кто - край ее, кто - век?

Извилина неярких губ
Капризна и слаба,
Но ослепителен уступ
Бетховенского лба.

Светло-коричневым кольцом
Слегка оттенены,
Владычествуют над лицом
Глаза, как две луны.

До умилительности чист
Истаявший овал.
Рука, к которой шел бы хлыст
И в серебре-опал.

Рука, ушедшая в шелка,
Достойная смычка,
Неповторимая рука,
Прекрасная рука.

9

Je verkiest om je eigen gang te gaan,
En ik ook, dus raak ik je hand niet aan,
Maar ik voel een smart die zo eeuwig lijkt
Dat ik weet: je betekent meer voor mij!

Al meteen zei mijn hart: mijn lieveling!
Ik vergaf je al je bevliegingen
Van te voren al - want wat wist ik nog?
O bemin me toch, o bemin me toch!

9

Ты проходишь своей дорогою,
И руки твоей я не трогаю,
Но тоска во мне - слишком вечная,
Чтоб была ты мне - первой встреч-
ною!

Сердце сразу сказало: 'Милая!'
Все тебе - наугад - простила я,
Ничего не знав, - даже имени!
О люби меня, о люби меня!

[Nederlands]

Aan je lippen zie ik - die kartellijn -
Aan hun sterke hang naar hooghartigheid,
Aan de welving boven je ogen, dat
Slechts geweld dit hart kan veroveren!

Je japon - zwart pantser van keurigheid -
En je hese stem van zigeunermeid -
Het doorsnijdt mijn ziel en betovert mij -
Zelfs het feit dat anderen mooier zijn!

Maar jouw schoonheid doorstaat het jaargetij,
Want geen bloem - een stengel van staal ben jij,
Van een scherper scherp, van een kwader kwaad -
Van welk verre eiland vandaangehaald?

Of je speelt met stokje of waaiertje,
Elk boos vingertje, botje, adertje
Kopieert van vrouwen de tederheid,
En van jongetjes de vermetelheid.

Alle spot met een vers parerende
Laat ik jou en de hele wereld zien
Wat in jou voor ons nog verborgen bleef,
Vreemde vrouw die Beethovens voorhoofd heeft.

[Russisch]

Вижу я по губам - извилиной,
По надменности их усиленной,
По тяжелым надбровным выступам:
Это сердце берется - приступом!

Платье - шелковым черным панцырем,
Голос с чуть хрипотцой цыганскою,
Все в тебе мне до боли нравится, -
Даже то, что ты не красавица!

Красота, не увянешь за-лето!
Не цветок, - стебелек из стали ты,
Злее злого, острее острого,
Увезенный - с какого острова?

Опахалом чудишь, иль тросточкой,-
В каждой жилке и в каждой косточке,
В форме каждого злого пальчика, -
Нежность женщины, дерзость мальчика.

Все усмешки стихом парируя,
Открываю тебе и миру я
Все, что нам в тебе уготовано,
Незнакомка с челом Бетховена!

10

Hoe kan ik de geur vergeten
Van thee en White Rose, de kleine
Figuurtjes van sèvres boven
De brandende open haard...

Ik had mij pompeus gekleed in
Een gouden japon van zijde,
U stelde daartegenover:
Zwart jasje met grote kraag.

Ik zie u nog binnenkomen
- Geen rouge - en hoe u talmde,
Eén vingertje in de mond en
Met neerwaarts gerichte blik.

Een rossige helm bekroonde
Een voorhoofd dat macht verlangde.
- Wat was dit? Geen vrouw, geen jongen,
Maar sterker was het dan ik!

Ik stond, door iets vreemds bevangen,
Snel op, en er was een deinen
Van mensen rond ons. ‘Kom dames,
Maak kennis!’ zei iemand wijs.

U legde uw hand - een lange
Beweging - toen in de mijne,
Daar bleef zij een tijdje dralen
- Een tedere splinter ijs.

Een heer keek verstoord-oplettend.
Ik dacht: die gaat meer beleven,
Maar zakte weer in een stoel neer
En draaide mijn ring in 't rond.

10

Могу ли не вспомнить я
Тот запах White Rose И ЧЭЯ,
И севрские фигурки
Над пышащим камельком...

Мы были: я - в пышном платье
Из чуть золотого фая,
Вы - в вязаной черной куртке
С крылатым воротником.

Я помню, с каким вошли Вы
Лицом - бес малейшей краски,
Как встали, кусая пальчик,
Чуть голову наклоня.

И лоб Ваш властолюбивый
Под тяжестью рыжей каски.
- Не женщина и не мальчик,
Но что-то сильней меня!

Движением беспричинным
Я встала, нас окружили.
И кто-то в шутливом тоне:
'Знакомьтесь же, господа!'

И руку движеньем длинным
Вы в руку мою вложили,
И нежно в моей ладони
Помедлил осколок льда.

С каким-то, глядевшим косо,
Уже предвкушая стычку,
Я полулежала в кресле,
Вертя на руке кольцо.

[Nederlands]

U pakte uw sigaretten
En ik heb u vuur gegeven,
Niet wetende wat te doen als
Uw blik straks de mijne vond.

Er stond daar een vaas. Ik hoor nog
Het klinken van onze glazen.
Ik pakte - ‘Wees mijn Orestes!’ -
Een bloem en bood u die aan.

U lachte - om deze woorden? -
En nam uit uw zwarte tasje
Uw zakdoek - een lange geste,
Hij viel - en u liet hem gaan.

[Russisch]

Вы вынули папиросу,
И я поднесла Вам спичку,
Не зная, что делать, если
Вы взглянете мне в лицо.

Я помню - над синей вазой -
Как звякнули наши рюмки.
'О, будьте моим Орестом!'
И я Вам дала цветок.

Смеясь - над моей ли фразой? -
Из замшевой черной сумки
Вы вынули длинным жестом
И выронили - платок.

11

Alle ogen zijn lieftallig
En geen kat is grauw.
Weet dan dit, voor het geval ik
Jou bedriegen zou:

Om het even wie ik vurig
Kuste in de nacht,
Om het even wie 'k een dure
Eed te zweren dacht -

Dat mijn hele levenswandel
Kuis zou zijn voortaan,
Dat ik nimmer op een ander
Nog een blik zou slaan...

Zie je dit cipressekruisje?
Ken je 't nog? - Zo gauw
Jij komt fluiten bij mijn huisje
Ben ik weer van jou!

11

Все глаза под солнцем -жгучи,
День не равен дню.
Говорю тебе на случай,
Если изменю:

Чьи б ни целовала губы
Я в любовный час,
Черной полночью кому бы
Страшно не клялась -

Жить, как мать велит ребенку,
Как цветочек цвесть,
Никогда ни в чью сторонку
Оком не повесть...

Видишь крестик кипарисный?
-Он тебе знаком!-
Все проснется - только свистни
Под моим окном!

12

Als de liefde bijna uit is,
Zeg ik hoe het was:
'k Had je handen lief waaruit ik
Altijd heerszucht las.

En je ogen - die ik wist niet
Wie hadden gestrikt! -
Maar die mij gestreng berispten
Om de minste blik.

En jou zelf met je vervloekte
Hartstocht - God, geef lucht! -
Jij die eiste dat ik boette
Voor de minste zucht.

Ook zal ik, vermoeider, kleiner
- Luister niet beleefd! -
Zeggen dat jouw ziel de mijne
Dwarsgezeten heeft.

Bovendien - het is toch bijna
Uit, dus onbevreesd:
Deze mond is voordat jij me
Kuste jong geweest.

Ogen had ik, klaar en bruisend,
'n Hart van vijf jaar oud...
Zalig wie, jouw pad niet kruisend,
Jou niet heeft aanschouwd!

12

Повторю в канун разлуки,
Под конец любви,
Что любила эти руки
Властные твои,

И глаза - кого-кого-то
Взглядом не дарят! -
Требующие отчета
За случайный взгляд.

Всю тебя с твоей треклятой
Страстью - видит Бог! -
Требующую расплаты
За случайный вздох.

И еще скажу устало,
-Слушать не спеши! -
Что твоя душа мне встала
Поперек души.

И еще тебе скажу я:
-Все равно - канун! -
Этот рот до поцелуя
Твоего-был юн.

Взгляд - до взгляда - смел и светел,
Сердце-лет пяти...
Счастлив кто тебя не встретил
На своем пути!

13

Soms zijn er namen met een zware geur
En blikken die als vlammen kunnen branden...
En monden zijn er als een diepe scheur,
Donker en vochtig en met kronkelranden.

En vrouwen zijn er. - Dertig jaar zijn'zij.
Hun waaiers ruiken naar verdorven zinnen.
Hun haar is als een helm. - Ach, wat wou jij
Met mijn Spartaanse kinderziel beginnen?

13

Есть имена, как душные цветы,
И взгляды есть, как пляшущее пламя...
Есть темные извилистые рты
С глубокими и влажными углами.

Есть женщины. - Их волосы, как шлем.
Их веер пахнет гибелью и тонко.
Им тридцать лет. - Зачем тебе, зачем
Моя душа спартанского ребенка?!

14

Ik vraag de spiegel, die beslaat -
Zijn dromend aangezicht
Wordt nevelig - waarheen u gaat
En waar uw haven ligt.

Ik zie een mast, een schip, u meldt
Zich aan het dek, gejaagd...
Een trein, u in de rook... Een veld
Dat in de avond klaagt...

Die velden door de dauw verblind,
En raven zweven aan...
- Ik zegen u, met welke wind
U ook bent meegegaan!

14

Хочу у зеркала, где муть
И сон туманящий,
Я выпытать - куда Вам путь,
И где пристанище.

Я вижу: мачта корабля
И Вы-на палубе...
Вы - в дыме поезда... Поля
В вечерней жалобе...

Вечерние поля в росе,
Над ними - вороны...
- Благословляю Вас на все
Четыре стороны!

15

Ach, in je eerste lief
Had je haar schoonheid lief,
't Hennagekleurde haar,
't Klagen op fluit en snaar,
't Knarsende ruiterpad,
Hoe zij in 't zadel zat,
Verder die twee opalen
Ingelegd met koralen.

Anders was nummer twee:
Wenkbrauwen van een fee,
Roze Boechaarse zij,
Ringen, een hele rij,
Wang met een moedervlek,
Donker gebruinde nek
Onder dat hele blonde,
En middernachtelijk Londen.

Ook heeft je derde schat
Vast wel iets goeds gehad.

- Zwerfster, wat zal je vlinderend
Hart zich van mij herinneren?

15

В первой любила ты
Первенство красоты,
Кудри с налетом хны,
Жалобный зов зурны,
Звон - под конем - кремня,
Стройный прыжок с коня,
И - в самоцветных зернах -
Два челночка узорных.

А во второй - другой -
Тонкую бровь дугой,
Шелковые ковры
Розовой Бухары,
Перстни по всей руке,
Родинку на щеке,
Вечный загар сквозь блонды,
И полунощный Лондон.

Третья тебе была
Чем-то еще мила...

- Что от меня останется
В сердце твоем, странница?

Tien gedichten*
Marina Tsvetajeva
(Vertaling Marko Fondse)

*

Twee zonnen verkillen, - o, dat God het verhoed'! -
Een aan de hemel, de tweede in mijn gemoed.

Hoe hebben die twee - vergeef ik mijzelf ooit die schuld? -
Hoe hebben die twee mijn geest met waanzin vervuld!

En beide verkillen - hun stralen doen niet meer pijn!
En 't eerste verkilt die gloeit met de felste schijn.

[Russisch]

Два солнца стынут - о Господи, пощади! -
Одно - на небе, другое - в моей груди.

Как эти солнца - прощу ли себе сама? -
Как эти солнца сводили меня с ума!

И оба стынут - не больно от их лучей!
И то остынет первым, что горячей.

* *De cyclus 'Vriendin', deze tien gedichten en de 'Poging tot jaloezie' van Marina Tsvetajeva zijn in chronologische volgorde geplaatst.*

Voor S.E.[*]

Ik was radeloos toen ik tot je kwam
Om middernacht zonder maan.
Ik - een zwerver, één zonder stamverwant,
Schip, ten onder gaand.

Om mijn erfgoed kuipt intrigantendom
In zijn zwarte monniksdracht.
Daar heeft elk nu de heersersmantel om,
Dragen knechten macht.

Wie betwistte mij níet mijn rijksgebied?
Wie bedwelmde míjn wacht níet?
Wie heeft 's nachts géén giftig sop gestookt?
Géén vuur opgepookt?

Ik sta leeggeroofd, ten dood opgejaagd
Door het muitend hondenpak,
Aan uw poort, mijn wettige tsaar, en vraag
Nederig onderdak.

[Russisch]

Я пришла к тебе черной полночью,
За последней помощью.
Я - бродяга, родства не помнящий,
Корабль тонущий.

В слободах моих - междуцарствие,
Чернецы коварствуют.
Всяк рядится в одежды царские,
Псари царствуют.

Кто земель моих не оспаривал,
Сторожей не спаивал?
Кто в ночи не варил - варева,
Не жег - зарева?

Самозванцами, псами хищными,
Я до тла расхищена.
У палат твоих, царь истинный,
Стою-нищая!

* *Sergej Efron, Tsvetajeva's echtgenoot, bij wie zij na haar verhouding met Sofia Parnok (zie de cyclus 'Vriendin') was teruggekeerd.*

(uit de cyclus ‘Verzen voor Blok’)

De dieren - hun holen,
De weg - voor wie dolen,
Een koets - voor de doden.
Ieder het zijn.

De vrouw - 't intrigeren,
De tsaar - het regeren.
Jouw naam vereren -
Dat deel is mijn.

[Russisch]

Зверю - берлога,
Страннику - дорога,
Мертвому - дроги.
Каждому - свое.

Женщине - лукавить,
Царю - править,
Мне - славить
Имя твое.

[Nederlands]

Chevalier Des-Grieux! - Blijf niet dromen
Van uw schone, zelfingenomen,
Voor niet één genieting beschroomde,
Door niets te betomen Manon*.

Wij verlaten uw huis sans gêne,
Ongeremd als een dartele bende,
Na één feestnacht al onbekenden -
In die zaken geldt geen pardon.

Aangekomen uit nacht en noodweer
Hebben wij van u niet meer nodig
Dan een maaltijd en wat kleinoden
En, wie weet, ook uw ziel nog wel!

Eer en plicht, ridder, zijn maar waarden.
Geve God u geliefden in scharen!
Bij deze bereid zich verklarend...
U hartstochtlijk beminnend

- M.L.

* *Chevalier Des-Grieux en Manon Lescaut - hoofdfiguren uit de roman* Histoire du chevalier Des-Grieux et de Manon Lescaut *van Abbé Prévost.*

[Russisch]

Кавалер де Гриэ! - Напрасно
Вы мечтаете о прекрасной,
Самовластной - в себе не властной -
Сладострастной своей Manon.

Вереницею вольной, томной
Мы выходим из ваших комнат.
Дольше вечера нас не помнят.
Покоритесь, - таков закон.

Мы приходим из ночи вьюжной,
Нам от вас ничего не нужно,
Кроме ужина - и жемчужин,
Да быть может еще - души!

Долг и честь, Кавалер, - условность.
Дай Вам Бог целый полк любовниц!
Изъявляя при чем готовность...
Страстно любящая Вас

- М.

[Nederlands]

Jij, tegen woeste horden toeverlaat,
Mijn schild en laatste fort, tegen de haat
Der goeden en der bozen nog bestand -
Mijn vers - verschanst diep in mijn ingewand!

[Russisch]

Мое убежище от диких орд,
Мой щит и панцырь, мой последний форт
От злобы добрых и от злобы злых -
Ты - в самых ребрах мне засевший стих!

[Nederlands]

Zal dan de ziel met vleugels geboren
Zich aan wat hut is, wat tempel storen?
Aan wat de Horde is, wat Tsjengis Chan?
Vijanden - twee - tors ik door mijn bestaan,
Tweelingen, rotsvast één elkaars maat:
Magerte hongerend - vetheid verzaad!

[Russisch]

Если душа родилась крылатой -
Чтò ей хоромы - и чтò ей хаты!
Что Чингис-Хан ей и что - Орда!
Два на миру у меня врага,
Два близнеца, неразрывно-слитых:
Голод голодных - и сытость сытых!

[Nederlands]

Zonder zwaarte is mijn gang
- Teken van een rein geweten -
Zonder zwaarte is mijn gang,
Klaar en vol van klank mijn lied -

In de grote wijde wereld
Zette God mij afgezonderd.
-Jij - geen vrouw, maar vogel ben jij,
Daarom - zing en vlieg maar rond.

[Russisch]

Поступь легкая моя,
- Чистой совести примета -
Поступь легкая моя,
Песня звонкая моя -

Бог меня одну поставил
Посреди большого света.
- Ты не женщина, а птица,
Посему - летай и пой.

(Uit de cyclus ‘Komediant’)

Liefde? 't Heeft met koorts te maken!
Lichte strijd is vals en sluw.
Zoet is straks wat nu doet braken,
Morgen leeft het lijk van nu.

Strijd woedt tot vermaak van beiden:
Hij verstandig, schrander zij!
'k Laat me door hun spel verleiden
En kies wijslijk geen partij.

Is het herdersstaf of degen?
Strijd? Gavotte? Allebei?
Eén pas mee en drie pas tegen,
Drie vooruit en één terzij.

Honingmond, in 't oog vertrouwen,
Maar het voorhoofd staat al stuurs.
Liefde? Veinzen doen die brauwen,
Meer toneel dan liefdesvuur!

Wat die zonden (tussen haakjes:
Onbegaan!) op de balans
Overlaten, daarvan maak je
Een charmante verzenkrans.

[Russisch]

Не любовь, а лихорадка!
Легкий бой лукав и лжив.
Нынче тошно, завтра сладко,
Нынче помер, завтра жив.

Бой кипит. Смешно обоим:
Как умен - и как умна!
Героиней и героем
Я равно обольщена.

Жезл пастуший - или шпага?
Зритель, бой - или гавот?
Шаг вперед - назад три шага,
Шаг назад - и три вперед.

Рот как мед, в очах доверье,
Но уже взлетает бровь.
Не любовь, а лицемерье,
Лицедейство - не любовь!

И итогом этих (в скобках -
Несодеянных!) грехов -
Будет легонькая стопка
Восхитительных стихов.

[Nederlands]

Trots en bedeesdheid - één zusterwezen -
Zijn aan mijn wieg eendrachtig verrezen.

‘Hoofd hoog!’ - gebood trots - ‘zonder bevreesdheid!’
‘Ogen terneer!’ - sprak fluistrend bedeesdheid.

Zo heb ik mij door het leven bewogen -
Hoofd hoog - neer de ogen - Trots en Bedeesdheid.

[Russisch]

Гордость и робость -родные сестры,
Над колыбелью, дружные, встали.

'Лоб запрокинув!' - гордость велела.
'Очи потупив!' - робость шепнула.

Так прохожу я - очи потупив -
Лоб запрокинув - Гордость и Робость.

[Nederlands]

Met zo veel kracht heb ik mijn kin geknepen,
Dat in een kramp de mond naar boven schoot,
Met zo veel kracht het scheidensuur begrepen,
Dat, lijkt wel, niets meer scheidt, zelfs niet de dood -

Zo laat de vaandeldrager 't vaandel achter,
Zo klinkt op het schavot: ‘De tijd is daar!’
Zo - met haar laatste ogen - staart de nacht in
De bijzit van de allerlaatste tsaar.

[Russisch]

С такою силой в подбородок руку
Вцепив, что содурогой вьется рот,
С такою силою поняв разлуку,
Что, кажется, и смерть не разведет -

Так знаменосец покидает знамя,
Так на помосте матерям: Пора!
Так в ночь глядит - последними глазами -
Наложница последнего царя.

Poging tot jaloezie
Marina Tsvetajeva
(Vertaling Margriet Berg en Marja Wiebes)

Hoe is 't leven met een ander -
Simpeler dan ooit wellicht?
Als de kustlijn - met één riemslag! -
Zo verdween ik uit het zicht,

Weg van jou, ik, drijvend eiland
(Aan de hemel - niet in zee)!
Zielen, zielen! - jullie kunnen
Zusters zijn, maar minnaars - nee!

Hoe is 't leven zonder godheid,
Met zo'n vrouwtje, zo gewoon?
Met 't onttronen van je Vrouwe
Kwam jij zelf ook van je troon.

Hoe is 't leven? Druk, onzeker?
Opstaan 's ochtends, lukt je dat?
Hoe wou jij voor al 't banale
Tol betalen, arme schat?

‘Weg met angst en hartepijnen,
Ik huur zelf een huis!’ Hoe kan
Jij met zomaar iemand leven -
Jij, mijn uitverkoren man!

Krijg je lekkerder te eten?
Als je 't zat bent - klaag dan niet...
Hoe leef jij met 'n schim voor wie je
Zelfs de Sinaï verried?

Hoe is 't leven met een vreemde,
Een van hier? Heb jij haar lief?
Geselt schaamte niet je voorhoofd
Alsof Zeus zijn teugels hief?

Попытка ревности

Как живется вам с другою,-
Проще ведь? - Удар весла! -
Линией береговою
Скоро ль память отошла

Обо мне, плавучем острове
По небу - не по водам)!
Души, уши! - быть вам сестрами,
Не любовницами - вам!

Как живется вам с простою
Женщиною? Без божеств?
Государыню с престола

Свергши (с оного сошед),

Как живется вам - хлопочется -
Ежится? Встается - как?
С пошлиной бессмертной пошлости
Как справляетесь, бедняк?

‘Судорог да перебоев -
Хватит! Дом себе найму’.
Как живется вам с любою -
Избранному моему!

Свойственнее и съедобнее -
Снедь? Приестся - не пеняй...
Как живется вам с подобием -
Вам, поправшему Синай!

Как живется вам с чужою,
Здешнею? Ребром - люба?
Стыд Зевесовой вожжою
Не охлестывает лба?

[Nederlands]

Hoe is 't leven - je gezondheid -
Zing je ooit nog wel eens wat?
't Eeuwig knagen van 't geweten,
Hoe verdraag je 't, arme schat?

Hoe is 't leven met die koopwaar
Van de markt? Te hoog belast?
Hoe, na 't marmer van Carrara,
Leef je nu met zacht albast?

Eens een god uit steen gehouwen,
(Nu vergaan tot gruis en as!)
Hoe is 't met zo'n doorsneevrouwtje,
Als je ooit met Lilith was?

Is de toverkracht verdwenen,
Ben je 't speeltje al weer zat?
Hoe is 't leven met zo'n aardse
Zonder zesde zintuig, schat?

Zeg eens...
   Ben je nu gelukkig?
Nee? Hoe is het leven daar -
In de laagte? Net als 't mijne
Met die ander? Even zwaar?

[Russisch]

Как живется вам - здоровится -
Можется? Поется - как?
С язвою бессмертной совести
Как справляетесь, бедняк?

Как =ивется вам с товаром Рыночным? Оброк - крутой?
После мраморов Каррары
Как живется вам с трухой

Гипсовой? (Из глыбы высечен
Бог - и начисто разбит!)
Как живется вам с стотысячной -
Вам, познавшему Лилит!

Рыночною новизною
Сыты ли? К волшбам остыв,
Как живется вам с земною
Женщиною, без шестых

Чувств?
Ну, за голову: счастливы?
Нет? В провале без глубин -
Как живется, милый? Тяжче ли?

Так же ли, как мне с другим?

Het gezicht van een paard
Nikolaj Zabolotskí
(Vertaling Margriet Berg en Marja Wiebes)

De dieren slapen niet. Ze houden in de nacht
Over de aarde als een stenen muur de wacht.

De schuingebogen koeienkop
Ritselt met gladde horens in het stro.
Het afgeplatte voorhoofd, als uit steen,
Drukt eeuwenoude kaken wijd uiteen.
De ogen, die slechts hortend kunnen spreken,
Draaien met moeite in het rond.

Het paard heeft een veel wijzer, edeler gelaat.
Hij hoort hoe het gesteente en het lover praat.
Let wel! Hij kent de wilde-dierentaal
En in het bos de trillers van de nachtegaal.

Aan wie vertelt het paard, dat alles kent,
Zijn wonderbaarlijk mooie dromen?
De nacht is diep. Aan 't donker firmament
Beginnen sterrenstelsels op te komen.
En als een ridder staat het paard op wacht,
Zijn ogen gloeien, twee planeten in de nacht.
De wind speelt door zijn manen, 't lichte haar
Waaiert wijduit, zoals de mantel van de tsaar.

Лицо коня

Животные не спят. Они во тьме ночной
Стоят над миром каменной стеной.

Рогами гладкими шумит в соломе
Покатая коровы голова.
Раздвинув скулы вековые,
Ее притиснул каменистый лоб,
И вот косноязычные глаза
С трудом вращаются по кругу.

Лицо коня прекрасней и умней.
Он слышит говор листьев и камней.
Внимательный! Он знает крик звериный
И в ветхой роще рокот соловьиный.

И зная все, кому расскажет он
Свои чудесные виденья?
Ночь глубока. На темный небосклон
Восходят звезд соединенья.

* *Nikolaj Aleksejevitsj Zabolotski (1903-1958) publiceerde zijn eerste bundel* Stolbtsy *('Kolommen') in 1928; deze leidde tot scherpe kritiek van de Schrijversbond, die hem het publiceren haast onmogelijk maakte. Sinds 1928 lid van de 'Oberioeten' (Zie de rubriek 'Essay'); hij werd in 1938 opgepakt en naar Siberië gestuurd (zie zijn verhaal in 'Vertaald proza').*

И конь стоит, как рыцарь на часах,
Играет ветер в легких волосах,
Глаза горят, как два огромных мира,
И грива стелется, как царская порфира.

[Nederlands]

En als de mens het wondere gezicht
Van 't paard zou zien, dan rukte hij wellicht
Zijn eigen krachteloze tong eruit en gaf die
Aan 't paard. Voorwaar, zo'n wonderpaard
Is 't hebben van een taal wel waard!

Wij zouden woorden horen.
Woorden als appelen zo groot.
Zo dik als honing of als room.
Woorden die als een vlam zich boren

In onze ziel; zoals een vuurtje in een hut
Verlichten ze de armelijke spullen.
Woorden die nimmer sterven zullen
En die wij in een lied bezingen.

Maar zie, de paardenstal is leeg,
En ook de bomen hebben zich verspreid,
De schrale morgen heeft de bergen ingebakerd,
De velden voor het werk ontsloten.
En 't paard, gekooid tussen de disselbomen,
Een overkapte wagen trekkend,
Kijkt met berusting in zijn ogen
Naar deze raadselachtig stille wereld.

[Russisch]

И если б человек увидел
Лицо волшебное коня
Он вырвал бы язык бессильный свой
И отдал бы коню. Поистине достоин
Иметь язык волшебный конь!

Мы услыхали бы слова.
Слова большие, словно яблоки. Густые,
Как мед или крутое молоко.
Слова, которые вонзаются, как пламя,

И, в душу залетев, как в хижину огонь,
Убогое убранство освещают.
Слова, которые не умирают
И о которых песни мы поем.

Но вот конюшня опустела,
Деревья тоже разошлись,
Скупое утро горы спеленало,
Поля открыло для работ.
И лошадь в клетке из оглобель,
Повозку крытую влача,
Глядит покорными глазами
В таинственный и неподвижный мир.

Vijf gedichten
Nikolaj Zabolotski
(Vertaling Kees Jiskoot)

Wanneer daarginds het daglicht wordt gedoofd,
En duisternis het dorp komt binnendringen, -
De hemel boven me als een atoom
Zijn spel begint van kolossale kringen, -

Kwelt mij een droom dat ergens, in een nis,
Daar, in een uithoek van het universum,
Precies zo'n tuin is, net zo'n duisternis,
Met, in hun eeuwig schoon, dezelfde sterren.

En een of andre dichter staat wellicht
Verdrietig in zijn tuin zich af te vragen,
Waarom ik hem, het einde in het zicht,
Nog met mijn nevelige droom kom plagen.

[Russisch]

Когда вдали угаснет свет дневной
И в черной мгле, склоняющейся к хатам,
Все небо заиграет надо мной,
Как колоссальный движущийся атом, -

В который раз томит меня мечта,
Что где-то там, в другом углу вселенной,
Такой же сад, и та же темнота,
И те же звезды в красоте нетленной.

И может быть, какой-нибудь поэт
Стоит в саду и думает с тоскою,
Зачем его я на исходе лет
Своей мечтой туманной беспокою.

[Nederlands]

Door Van Leeuwenhoeks toverbuis kijkend,
Met een druppeltje vocht als object,
Heeft de wetenschap sporen en blijken
Van verwonderlijk leven ontdekt.

Als een schalm in een eindloze ketting
Is dat rijk van geboorten en dood,
In die wereld van wondere schepsels
Is zo'n schalm in zijn nietigheid groot!

Voor de afgrond, doorkruist door kometen,
Bestaat er geen groot en geen klein,
En voor mensen, microben, planeten
Zal 't heelal even grenzeloos zijn.

Door hun inzet, tezamen geleverd,
Is de vlam der Pleiaden ontbrand,
Gaan, lichtvleugelig vliegend, kometen,
Gaat nòg rapper het sterrenverband.

In een lager heelal, in een hoekje,
Onder 't glas van een handmicroscoop,
Stuwt de duistere wil van het toeval
Net zo'n stroom, met een eender verloop.

Daar bespeur ik de adem der sterren,
Van organische stof hoor ik taal,
En 't onstuimig kabaal van het scheppen,
Zo herkenbaar voor ons allemaal.

[Russisch]

Сквозь волшебный прибор Левенгук
На поверхности капли воды
Обнаружила наша наука
Удивительной жизни следы.

Государство смертей и рождений
Нескончаемой цепи звено, -
В этом мире чудесных твореий
Сколь ничтожно и мелко оно!

Но для бездни, где летят меторы,
Ни большого, ни малого нет,
И равно беспредельны просторы
Для микробов, людей и планет.

В резултате их общих усилий
Зажигается пламя Плеяд,
И кометы летят легкокрылей,
И быстрее созвездья летят.

И в углу невысокой вселенной,
Под стеклом кабинетной трубы,
Тот же самый поток неизменный
Движет тайная воля судьбы.

Там я звездное чую дыханье,
Слышу речь органических масс
И стремительный шум созиданья
Столь знакомый любому из нас.

Huiswaarts na het werk

Rondom het dorp gaan donderbuien
En keer op keer, vol treurigheid,
Een harde bliksemslag, die huilend
De hemelen aan flarden rijt.

Het plenst en plenst als uit bokalen,
En boven alle berken uit
Mondt 't feest van vocht en potentialen
in fulminante chaos uit.

En wij gaan langs de weg door 't woud, met
Aan weerszij gras en struiken, voort
Als goden uit de Griekse oudheid,
De drietand in een wolk geboord.

Возвращение с работы

Вокруг села бродили грозы,
И часто, полные тоски,
Удары молнии сквозь слезы
Ломали небо на куски.

Хлестало, словно из баклаги,
И над собранием берез
Пир электричества и влаги
сливался в яростный хаос.

А мы шагали по дороге
Среди кустарников и трав,
Как древнегреческие боги,
Трезубцы в облака подняв.

Boven de zee

Alleen de droge geur van tijm, een tikje bitter,
Kwam naar mij toegewaaid - en deze Krim vol kleur
En die cipres, dat zonbeschenen huisje, klittend
Ginds tegen 't bergplateau, vervloeiden met die geur.

De zee is dirigent, het klankbord is de wijdte;
Concert van brekers dat hier voor me helder klinkt.
De klank, gebotst op rotsen, moet hier loodrecht stijgen,
De echo huppelt tussen stenen door en zingt.

De akoestiek hier boven heeft een strik gespannen:
Zij bracht tot bij mijn oor het verre golfgeruis
En 't werd hiér stormgedruis, als 't bulderen van kanonnen
En als een bloem ontlook een maagdelijke kus.

Hier fluit bij dageraad een leger pimpelmezen,
De volle wingerd hier is rood en transparant.
Hier haast de tijd zich niet, hier: kinderen, bloemen lezend,
En tijm en steppegras, in roerloos rotsig land.

Над морем

Лишь запах чабреца, сухой и горьковатый,
Повеял на меня - и этот сонный Крым,
И этот кипарис, и этот дом, прижатый
К поверхности горы, слились навеки с ним.

Здесь море - дирижер, а резонатор - дали,
Концерт высоких волн здесь ясен наперед.
Здесь звук, задев скалу, скользит по вертикали,
И эхо средь камней танцует и поет.

Акустика вверху настроила ловушек,
Приблизила к ушам далекий ропот струй.
И стал здесь грохот бурь подобен грому пушек,
И, как цветок, расцвел девичий поцелуй.

Скопление синиц здесь свишет на рассвете,
Тяжелый виноград прозрачен здесь и ал.
Здесь время не спешит, здесь собирают дети
Чабрец, траву степей, у неподвижних скал.

Het onweert

Fronsend komt een donkere wolk opzetten,
Die de ganse hemel ginds omrandt,
Zij beweegt zich traag, is groot, ontzettend,
Met een toorts in haar geheven hand.

Zó vaak al verraste mij dat lichten,
Zó vaak al, bekleed met zilvren huis,
sloeg ze met geknakte bliksemschichten,
Reed ze vrachten donder-stenen uit!

Zoveel maal, haar ziende op de velden,
Hield ik reeds mijn passen in, beschroomd,
En stond stil, mijns ondanks samensmeltend
met de schitter van haar volts en ohms!

[Russisch]

Движется нахмуренная туча,
Обложив полнеба вдалеке,
Движется, огромна и тягуча,
С фонарем в приподнятой руке.

Сколько раз она меня ловила,
Сколько раз, сверкая серебром,
Сломанными молниями била,
Каменный выкатывала гром!

Сколько раз, ее увидев в поле,
Замедлял я робкие шаги
И стоял, сливаясь поневоле
С белым блеском вольтовой дуги!

[Nederlands]

Zie de ceder hier bij onze woonstee:
Door de bliksem spleet hij tot de grond,
Roerloos staat hij, en zijn dode kroon stut
De gewelfde, donkre horizont.

Dwars door 't levend houten hart des ceders
Loopt een wond, door 't vuur hem toegebracht,
Naalden, zwartgeblakerd, dalen neder
Op mijn hoofd, als sterren in de nacht.

Zing een lied nu, boom der droefenissen!
Ik wrong, net als jij, me in de lucht,
Maar mij troffen enkel bliksemflitsen,
Mij verschroeiend in mijn hoge vlucht.

Waarom stierf ik niet, tot aan de grond toe
Splijtend, net als jij, daar op het erf;
Waarom huist in mij diezelfde honger,
En gezang, en liefde tot ik sterf!

[Russisch]

Вот он - кедр у нашего балкона,
Надвое громами расшеплкен,
Он стоит, иМертВая корона
Подпирает темныій небоскпон.

Сквоэь живое сердце древесинъі
Пролегает рана от огня,
Игпъі почерневшие с вершинъі
Осъіпаіот звездами меня.

Пой мне песніо, дерево печали!
Я, как тъі, ворвался в вьісоту,
Но меня лишь молнии в вьісоту,
И огнем сжигали на лету.

Почему же, надвое расколот,
Я, как тъі, не умер у крьілча,
И вдуше все тот же ліотъій голод,
И ліобовъ, и песни до конца!

[De Tweede Ronde 1997, nummer 4]

Voorwoord

Maksim Gorki stelt in dit nummer: ‘Aangezien de lezer er terecht van overtuigd is dat hij na de dood in de hel zal komen, wal hij nog tijdens zijn leven iets te weten komen over de hel.’ De lezer zal er in dit nummer zo veel over te weten komen dat het hem duizelt. Maar zelfs als hij vasthoudt aan zijn hel-en-duivel-verloochenend ongeloof, komt hij iets te weten over de rijke verscheidenheid van het thema Duivel & Verdoemenis in dit winternummer. De samenstelling leidde wat betreft de vertalingen tot het ongemak van te veel keus: er is een zee van verdoemenis-literatuur die een hele jaargang zou kunnen vullen zonder veel leger te worden. Daarom is de Romantiek, de rijkste stroom naar die zee, buiten de vertaalde rubrieken gehouden.

In *Nederlands proza* vier verhalen: twee ingenieuze varianten op het Faust-gegeven (Brandt Corstius, Sauwer) en twee beschrijvingen van andersoortige, niet minder hemeltergende doem (Uphoff, Wiener). *Nederlandse poëzie* is dit maal in omvang beperkt: gedichten van Degenaar, Enquist, Leeflang, van Riessen en Rosen. Misschien nodigt het onderwerp meer uit tot spot dan tot ernst: in *Light Verse* inspireerde het negen medewerkers (Bosman, van den Bovenkamp, Breman, Criens, van Eerd, van den Hout, Jiskoot, Drs. P, van den Tillaart); naast hen anonieme Griekse volksdichters met liedjes over de Onderwereld en Poesjkin met pikante diablerieén.

In *Essay* gaat van Eerd diepgravend in, met vele literaire excursies, op het duivelgevoel bij Carducci; Dorinde van Oort beschrijft liefdevol de geschiedenis van de kat als o.m. symbool van vermeend vrouwelijk kwaad; Gerard de Vries maakt een literaire rondreis die voert langs Dante, Milton, Marlowe, Goethe, Byron, Brontë en Gide. In *Tekeningen* een selectie van Doré's prenten bij Dante's Hel. *Vertaald proza* bevat een middeleeuwse tekst van Beda (het eerste geboekstaafde bezoek aan het Vagevuur), en een uit de Renaissance van Benvenuto Cellini (die tienduizend demonen zag in het Colosseum); verder alleen twintigste-eeuwse auteurs: Collier (engel en duivel strijden om meisje), Gorki (duivel kwelt dode schrijver, burleske met boodschap), Karkavitsas (Grieks zeeman is hel én hemel te veel) en Klima (huwelijksleven met diabolische vrouw). In *Vertaalde poëzie* hebben we ons willen beperken tot twee grote klassieken: Dante is vertegenwoordigd met Canto III van zijn *Inferno*, Milton met de helft van Boek II van *Paradise Lost.* Wij wensen de lezer veel satanisch leesvermaak.

Redactie

Nederlands proza

Michelangelo: Laatste Oordeel

De duivel
Hugo Brandt Corstius

Goden, kabouters, *aliens* en elfjes - ze worstelen allemaal met hetzelfde probleem.

Ze ontlenen hun macht aan geheimzinnigheid. Die geheimzinnigheid bereiken ze door onzichtbaar te zijn. Maar diezelfde onzichtbaarheid maakt dat de mensen aan hun bestaan twijfelen. Dat ongeloof is voor mythische figuren natuurlijk het ergste dat er bestaat. Duizenden godheden, waarvan alleen enkele geleerden nog de namen kennen, zitten al eeuwen vol rancune in hun hemelen te mopperen omdat niemand meer bang voor ze is.

Bij elfjes en kabouters heeft dat al geleid tot hun totale weglach-waardigheid. Goden en *aliens* doen nog hun uiterste best aan dat lot te ontsnappen. Het valt op dat ze altijd aan zwakzinnigen verschijnen, die de grootste moeite hebben om geloofd te worden, Waarom zouden er geen vliegende schotels bestaan? Er zijn toch ook vliegende vliegtuigen? Maar de manier waarop de door *aliens* meegevoerde dames en heren over hun reisjes in de zoemende schotels vertellen, doet mij sterk twijfelen aan hun verstandelijke vermogens.

De god der Christenen had de gewoonte om, in de tijden dat hij zijn carrière nog moest beginnen, regelmatig aan onze voorvaderen te verschijnen en met zondvloeden, orkanen en bosbranden te dreigen als ze niet deden wat hij wilde. In de eeuwen dat in Europa iedereen in hem geloofde, stuurde hij voornamelijk de moeder van zijn zoon naar beneden om nietsvermoedende herderinnetjes in Portugal of op Sicilië de angst van hun leven, plus een levenslang verblijf in een klooster, te bezorgen. Haar laatste verschijning in Nederland vond in 1950 plaats in de Amterdamse Rijnstraat. Als de Christelijke God nog de volgende eeuw wil halen, zal hij toch waarachtig eens in eigen persoon te voorschijn moeten komen. Maar hoe? Elke concrete verschijning van een bovennatuurlijk wezen krijgt direct belachelijke kantjes. Wat trekt hij aan? Welke taal spreekt hij? Wat eet hij? Hoe verhindert hij dat we hem gevangen nemen en op de televisie brengen?

De duivel heeft van al die dingen geen last. Iedereen weet dat de duivel bestaat. Je hoeft maar in je arm te knijpen om het te voelen.

De duivel eist dan ook niet dat we in hem geloven, zoals zijn meer positieve collega's dat onophoudelijk wel doen. Als vijand van God zou de duivel het juist wel prettig vinden als wij helemaal nergens in of aan geloofden. Toch is hij nooit zo flauw om ons te vragen niet meer in welke god dan ook te geloven. Het kan hem gewoon niets schelen. Als wij maar slecht zijn. En dat zijn we.

Goethe begreep hier niets van. Hij schreef een toneelstuk waarin Faust zijn ziel aan de duivel verkoopt. In de tijd van Goethe geloofde men nog aan de ziel. Men dacht, om precies te zijn, dat ieder mens een eigen ziel had, precies één, die voor hem gemaakt was. Dus niks reïncarnatie, niks multipele persoonlijkheid, niks klonen. God en de duivel wilden allebei die ziel bezitten, en ze hadden een *gentleman's agreement* gesloten dat ze zouden wachten tot de mens dood was om te kijken voor wie de ziel zou zijn. De duivel is geen gentleman en hij kocht al tijdens het leven van Faust diens ziel. En wat kreeg Faust ervoor terug? Een blond grietje met vlechtjes. Nergens wordt verklaard hoe de duivel dat grietje in handen had gekregen. Nergens wordt gezegd waar háár ziel is. Nergens wordt duidelijk waarom Faust, toch een belangrijke man met een paar doctoraal-examens, niet zelf aan dat grietje had kunnen komen of aan een ander grietje dat even mooi was.

Ik heb de duivel ontmoet toen ik zeventien jaar was. Het was in de heren-kleedkamer van de tennisvereniging Rhijnauwen in Bunnik bij Utrecht. Daar liepen mannen zomaar in hun nakie rond als ze onder de douche hadden gestaan. De duivel had zich dus geen zorgen hoeven maken hoe hij gekleed zou gaan. Hij was onbesneden, had veel borsthaar, maar geen baard. Hij sprak Nederlands zonder enig Utrechts accent en hij vroeg mij wat ik wou.

Ik kende de sprookjes waarbij een mens drie wensen mag doen. Altijd verknallen die lui het door eerst, omdat ze lekkere trek hebben, een braadworst te wensen, daarna als tweede wens die braadworst aan de neus van hun kwaaie vrouw te hangen, zodat de derde wens eruit moet bestaan dat de vorige wensen opgeheven worden. Ik had mij voorgenomen om als mij zo'n kans werd geboden, als eerste wens te wensen dat al mijn wensen in vervulling zouden gaan, maar ik geef toe dat ik de duivel iets heel anders vroeg. Hij had trouwens niet gezegd hoeveel wensen ik mocht doen. Sterker nog, de duivel had helemaal niet gezegd dat mijn wensen vervuld zouden worden. Misschien hield hij wel eenvoudig een enquête over de wensen van Nederlandse pubers.

Het was donderdag 14 mei 1953 en in de boeken van Tennisvereniging Rhijnauwen kunt u lezen hoe op die dag het Open Kampioenschap van de club werd gehouden. Ik had net in de allereerste ronde mijn potje verloren tegen mijn klasgenoot Peter de Laive, en daarom stond ik nu al in de vroege ochtend onder de douche. Toen de duivel mij vroeg wat ik wou, zei ik duivels: ‘Ik wil vandaag het kampioenschap winnen.’ Hij grijnsde en zei: ‘Okee, jij zult het kampioenschap winnen.’ Nooit zal men een God ‘okee’ horen zeggen, maar ik herinner mij nog heel goed dat de duivel dit zei alsof het de gewoonste zaak van de wereld was.

Hoewel ik zag dat hij echt de duivel was, vroeg ik me toch af hoe hij zijn belofte ging vervullen, want ik was immers in de eerste ronde van het toernooi al uitgeschakeld. Ook verbaasde het mij dat ik geen tegenprestatie hoefde te leveren. Ik kan mij niet herinneren of ik op mijn zeventiende jaar in het bestaan van de ziel geloofde. Ik denk van wel, want, hoewel ongodsdienstig opgevoed, hoorde je veel over de menselijke goedheid en die was natuurlijk gehuisvest in de ziel.

De duivel zette zijn douche nog wat heter en ik begon mij af te drogen. Toen kwam mijnheer Ten Cate, de voorzitter van de Tennisclub, geaffaireerd de kleedkamer binnen. Op dat moment verdween de duivel in een stoomwolk met een luchtje zwavel. ‘Je moet die douche wel dichtdraaien,’ zei mijnheer Ten Cate. ‘Hugo, je moet direct weer het gravel op, want de opperscheidsrechter heeft bepaald dat die ballen van jou toch binnen de lijn waren en daarom moet je nog een keer tegen Pieter de Laive spelen.’ Het was duidelijk dat hij de beslissing van de scheidsrechter bespottelijk vond, maar als voorzitter wilde hij niet aan het gezag van de wedstrijdleider morrelen. Ik trok mijn witte onderbroekje en mijn witte broekje en mijn witte hemd en mijn witte sokken en mijn witte gymnastiekschoentjes weer aan en versloeg Peter de Laive. Die was stomverbaasd. Hij vroeg: ‘Hoe krijg je dat nu voor mekaar?’ Ik zei: ‘O, ik heb mijn ziel aan de duivel verkocht,’ en pas op dat moment realiseerde ik mij dat ik inderdaad die transactie had afgesloten. Peter zei: ‘O, als ik de duivel iets had mogen vragen, dan vroeg ik om voor mijn eindexamen te slagen.’ Dat eindexamen was net de vorige dag, woensdag 13 mei, afgelopen, maar we wachtten nog op de uitslag. Peter leeft nog en u kunt bij hem navragen of hij inderdaad op die 14de mei 1953 zo raar van mij verloor.

Ik bespaar u het verslag van de andere tennispartijen die ik die

dag moest spelen. Het is mij altijd een raadsel hoe de maandagkranten uitvoerige verslagen durven uitbrengen van de wedstrijden die voetballers en andere sporters de vorige dag gespeeld hebben. Een van de twee partijen wint, en wat dan nog? Pas als je zelf een van de twee bent, vind je het van belang, maar dan hoef je de uitslag ook niet in de krant te lezen. Ik won al mijn wedstrijden en werd, toen de zon al boven Houten begon weg te zinken, tot kampioen van de Tennisclub Rhijnauwen gekroond. De medaille die ik toen ontving bezit ik nog steeds. Getennist heb ik nooit meer, want steeds weer winnen is saai.

Ik had dus mijn ziel aan de duivel verkocht en ik heb er nooit een sekonde spijt van gehad. De gezichten van al die pedante zoontjes van Utrechtse notabelen en landadel uit de Utrechtse provincie, plus de gezichten van al die domstedelijke notabelen en provinciale edellieden zelf, waren het waard. Het wordt steeds zeldzamer, maar ik kom toch nog wel één keer in de drie jaar een oude man tegen die mij de hand schudt, en die zegt: ‘Tennis je nog?’, en dan zeg ik: ‘Hoe staan de kersen er dit jaar bij in Rhijnauwen?’

Over mijn ziel maakte ik mij geen zorgen. Daar had ik in mijn eerste zeventien jaar niks aan gehad, en ik zie niet hoe de duivel er misbruik van kan maken. Over het hiernamaals hoor je zelfs katholieken weinig meer. De laatste tijd hoor je veel en deftig over het ‘bewustzijn’ van de mens oreren. Volgens mij is dat een nieuwe naam voor wat we vroeger *de ziel* noemden. Net als de ziel heeft het bewustzijn vooral negatieve eigenschappen. Ten eerste bezitten de beesten geen bewustzijn, zoals ze vroeger geen ziel gegund werd. Ten tweede kan het bewustzijn niet stuk, het overleeft derhalve ons lichaam - een schrale troost maar kennelijk voor velen toch een aangename gedachte. Ten derde is het bewustzijn, net als de ziel, met geen enkel apparaat waar te nemen, te meten, te beproeven, te verbeteren.

Waarom is de duivel nooit meer aan mij verschenen? Omdat ik maar een enkele ziel bezit? Omdat die ene verschijning voor mijn hele leven voldoende was? Omdat hij vond dat ik wel een erg onnozele wens gedaan had? Omdat hij zich niet meer hoeft in te spannen en rustig achterover kan zitten om te kijken welke erge dingen wij allemaal doen? Ik weet het niet. Ik bewaar een goede herinnering aan hem. Het overkomt mij nog wel eens dat ik, in een ver land onder een douche staande, die lichte zwavellucht ruik.

Het is mij vorig jaar zelfs in India gebeurd dat ik in de grote doucheruimte onder het cricket-stadion van Madras zelf een jongen tegenover me naar mijn naakte lijf zag kijken. Ik vroeg hem wat hij wou. Hij zei: ‘Ik wil dat wij kampioen van India worden.’ Hoewel zijn ziel mij hoegenaamd geen belang inboezemde, keek ik zo duivels mogelijk en zei: ‘Jullie zullen kampioen worden.’ De volgende dag las ik in *The Hindu* dat er inderdaad een club kampioen geworden was, maar op de foto kon ik mijn douchegenoot niet herkennen tussen al zijn donkere vriendjes.

De duivel als denker

Kop of munt
Monika Sauwer

Het kostte Henry Opzoomer gewoonlijk drie glazen whisky om zich het beeld van Moira O'Brien voor ogen te toveren. Dan duurde het nog even voordat hij haar goed scherp had, zondoorgloeid en wel. Hij droeg het beeld al tientallen jaren bij zich. Aarzelend begon hij met de roestrode haardos en de kattenogen, liet de blik zakken tot de witte schoudertjes in het diepzwarte wollen badpak, verder glijden langs haar borsten - zou die ruwe wol niet kriebelen daar? - en langs het platte buikje tot de uitgesproken welving van de schaamheuvel.

Moira glimlachte, zoals alleen zij dat kon: met gesloten lippen, kuiltje in de linker wang, uitnodigend maar geheimzinnig. Niet naar hem, maar naar zijn beste vriend Jan Verkaik.

Moira's witte benen hingen buitenboord, de tenen van de linkervoet liet ze keer op keer tegen het water ketsen, dat zilverig opspatte. Jans zeilboot lag met de voorplecht in het riet. Straks, nee nu klommen Jan en Moira samen aan land. En daar, tussen het hoge riet en de wilgenbosjes...

Henry slikte. Ook nu nog, bijna veertig jaar later voelde hij zich weer hopeloos buitengesloten. Hij dacht hun kreetjes te kunnen horen uit het hakhout. Of waren het watervogels? Toch was hij niet alleen. Betty, de dikke maar toch platte, kroop naast hem en eiste dat hij haar rug zou insmeren met zonneolie.

Met tegenzin had hij zich aan zijn taak gezet. Betty's rug was onafzienbaar, toen al. Een jaar later waren ze getrouwd. Getrouwd was hij nog steeds. Betty, de onvermijdelijke, zat thuis op hem te wachten in hun ruime villa aan de rand van Herwijnen. Zwaar was ze, zwaar en betrouwbaar. Hij zou zich gelukkig moeten prijzen met zijn veilige haven, in plaats daarvan zuchtte hij diep.

Alles was volgens plan verlopen. Betty kreeg haar twee kinderen. Henry klom op in het tuingereedschap. Inmiddels was hij eigenaar van de fabriek waar hij ooit als vakantiehulpje was begonnen.

Een troost had hij: Moira was ook Jan Verkaik ontglipt. Met de Noorderzon vertrokken naar haar vader in Ierland. Jan en hij hadden welgeteld één prentbiefkaart van haar gekregen, met een bemost keltisch graf er op. Daarna had ze gezwegen. Misschien was ze dood.

Toch wist Henry zeker dat hij, als hij toen gedurfd had, als hij in die boot een goeie mop verteld had, als hij toen in een van zijn betere buien was geweest, Moira die middag in september voor zich had kunnen winnen. Maar hij was somber geweest, zwijgzaam en saai als de pest.

‘Kon ik het nog maar eens overdoen!’

Tot zijn schrik had hij hardop zitten prevelen. Snel keek hij om zich heen of geen van de andere drinkers in het Oude Veerhuis het gemerkt had. Nerveus liet hij het ijs rinkelen in het alweer lege glas. Nog eentje en hij zou een taxi laten komen. Hij kon Betty niet al te lang laten wachten met de warme hap. Het arme mens wilde graag om tien uur naar bed. Hij zou wel na-eten, dat wil zeggen driekwart van zijn prak ongezien in de pedaalemmer schuiven.

Nee, hij kon het nooit meer overdoen.

Iemand tikte hem kort op de schouder. Moeizaam draaide Henry zich om op zijn barkruk en trok zijn gezicht strak voor de begroeting van een oude kennis. Maar deze man had hij nooit eerder gezien. Een snel type, jong nog, ravenzwart haar, goedgesneden donker pak. Zonde dat zijn voorhoofd boven de linker wenkbrauw ontsierd werd door een kartelige wijnvlek in de vorm van een hoefijzer. Waarom had hij de vlek niet laten weghalen? Wat wilde hij trouwens?

‘Nog eenmaal hetzelfde?’ vroeg de jongeman met de vlek, op Henry's glas wijzend. Henry voelde zichzelf bevestigend knikken en meteen had de jongeman al oogcontact met de ober die zich loom in beweging zette.

‘Kennen wij elkaar?’ vroeg Henry. ‘Het spijt me, uw naam moet mij ontschoten zijn.’

‘Die had ik ook nog niet genoemd,’ zei de jongeman lachend en stak hem een slanke hand toe. ‘Eugène Debock met ck.’

‘Opzoomer.’

Ze klonken, een dure Ierse whisky in de hand.

‘Moira,’ zei de jonge Eugène Debock toen, zacht en onbehaaglijk dicht bij Henry's oor. ‘Moira O'Brien. Zo heet ze toch.’

Henry kreeg een klap als van schrikdraad in een nat weiland. ‘Kent u haar?’ vroeg hij verbijsterd.

DeBock lachte hartveroverend. Hij bezat een gaaf, blinkend wit gebit. ‘Nee, dat niet. Maar ik kan wel gedachten lezen.’

‘Gedachten lezen?’ Henry's mond zakte open.

‘Daar is niets vreemds of bovennatuurlijks aan, hoor. Ik goochel graag in mijn vrije tijd. Al doende heb ik ontdekt dat ik van bepaalde mensen de gedachten kan lezen.’

‘Hé, wat typisch! Niet van allemaal dus?’

‘Nee, alleen van maagden en weegschalen. Voor boogschutters moet ik oppassen.’

‘Ik ben een weegschaal.’

‘Dat weet ik. Steenbokken en weegschalen maken makkelijk contact.’

Eugène had de ober alweer laten inschenken. Het café begon leeg te lopen. De doorzakkers van het borreluur verdwenen de een na de ander de natte novemberavond in. Regen sloeg tegen de ruit, hierbinnen was het behaaglijk warm en schemerig. Toch voelde Henry zich onrustig. Maar nu een taxi bellen was onaardig tegenover zijn nieuwe kennis en bovendien zonde van zijn pas bijgevulde glas.

‘Mag ik eens vragen wat ú denkt dat ík over Moira denk,’ zei hij tegen Eugène.

‘Dat is in dit geval niet moeilijk. U bent al zevendertig jaar verliefd op haar. Toen in die zeilboot had u haar hand willen pakken, een grap vertellen, maar helaas, u had uw tong verloren.’

‘Maar als u al die dingen weet,’ zei Henry opgewonden. ‘Weet u dan ook of ze nog leeft, waar ze nu woont?’

‘Ik weet niet meer dan u weet. Hoe zou het anders kunnen?’

Eugène lachte hinnikend. ‘U zou uw leven nog eens willen overdoen, dát dacht u daarnet. Ach, wie niet. We laten allemaal kansen glippen.’

‘U hebt makkelijk praten,’ zei Henry somber. ‘U bent nog jong.’

‘Kom, kom, kop op. Er ís een mogelijkheid, waar maar heel weinig mensen van weten. Ik ben er ook maar door puur toeval achtergekomen.’

‘Waar bent u achtergekomen?’ vroeg Henry. Hij vertrouwde de man al minder. Een charmante oplichter was ie, een kermisklant.

‘Ik heb ontdekt hoe ik mensen die daarvoor voelen, kan laten teruggaan in de tijd. Ho, kijkt u niet zo argwanend. Alleen mensen die dat zelf heel graag willen. Vrijwilligheid is een absoluut vereiste.’

‘Dan hebt u aan mij een goeie,’ zei Henry. ‘Stel je voor dat dat zou kunnen. Het heden hangt me eerlijk gezegd mijlen de strot uit. Ik denk altijd aan vroeger.’

‘U bent ongelukkig?’

‘Niet eens. Was ik dat maar, zou ik bijna zeggen.’ Henry zuchtte overdreven diep. ‘Het heden verveelt me zo verschrikkelijk. Ik heb alles, kinderen, een eerste kleinkind zelfs, een vrouw, een BMW, een aardig huis, een motorjachtje. Vertelt u mij eens: waar moet ik nog naar streven?’

De jongeman lachte zijn hinniklachje. ‘Geld maakt niet gelukkig, bedoelt u?’

‘Nee, in mijn geval niet. Je kunt de halve wereld bezitten, als de hartstocht ontbreekt is bezit niet meer dan een lege huls. De pop van een rups. Ik zou een vlinder willen zijn. Al was het maar een eendagsvlinder.’

Eugène probeerde de ober te wenken maar deze was achter zijn krant in slaap gesukkeld. De muziek, al de tijd dat hij en Henry hadden ziten praten niet meer dan een behangetje, zweeg opvallend. De laatste dronken borrelklant strompelde de deur uit. Ze hadden het rijk alleen.

‘Ik wil het wel met u proberen,’ zei Eugène, nu weer hinderlijk dicht in Henri's oor. ‘Zullen we eerst maar eens een proef van vijf minuten doen? Geheel vrijblijvend, hoor. Daarna bent u gewoon weer hier terug op uw barkruk. Als het u bevalt...’

‘Wát vijf minuten,’ vroeg Henry gretig.

‘Vijf minuten terug naar uw jeugd. U mag tijd en plaats helemaal zelf kiezen. Denk maar even rustig na.’

‘O, ik hoef niet eens te denken. Vrijdag 12 September 1959, zo tegen zessen. Zeiljacht de Albatros op de Waal bij Waardenburg.’

‘Het is niet helemaal ongevaarlijk. U weet het zeker?’

‘Natuurlijk,’ zei Henry. ‘Wat heb ik te verliezen? Maar ik geloof niks voor ik het zie.’

‘Goed, geeft u mij dan nu de linker pols.’

‘Doet het pijn,’ vroeg Henry, opeens toch benauwd.

‘Welnee. Ik druk heel licht met duim en middelvinger. Voelt u maar, zo. En dan tel ik nu tot tien. Doet u de ogen maar dicht, ja. Probeer te ontspannen. Een, twee, drie, vier... Voelt u het bootje al schommelen?’

‘Geweldig, man,’ juichte Henry zes minuten later, zo hard dat de ober even opschrok uit zijn slaap. ‘Fantastisch!’ Toen boog hij zich naar Eugène over. ‘Ik heb haar gehad!’ fluisterde hij, hees van emotie. ‘Ik heb Moira O'Brien geneukt. Wat een wijf!’

‘Dat heeft u snel gedaan.’ Eugène wees op zijn gouden polshorloge. ‘U bent u niet meer dan vijf minuten weggeweest.’

‘Het leek een eeuwigheid,’ zei Henry verzaligd. ‘Was dat nou hypnose?’

‘Zoiets,’ zei Eugène.

‘Nou, ík vind het wel wat! Verdraaid nog an toe, zeg, eindelijk weer eens wat klaargemaakt. Hè, hè. Na afloop lagen we op onze rug in het gras naar de blauwe hemel te kijken. We zagen twee witte vlinders om elkaar heen fladderen. En weet u wat Moira toen zei? Ze zei langs haar neus weg: ‘Kijk, wij tween als we getrouwd zijn. Mijn God! Nu ik dit heb meegemaakt, zie ik de dag van morgen met des te meer weerzin tegemoet. Te weten dat het zo anders had kunnen lopen! Ach, ach!’

De arme Henry bracht de handen in wanhoop naar het hoofd.

‘Had ik u maar nooit ontmoet. Was ik maar dood.’

‘Dat zeggen ze wel vaker als de proeftijd goed bevallen is,’ mompelde Egène goedkeurend. En toen met heldere stem: ‘Zeg eens, zou u voorgoed terugwillen?’

‘O ja. Liefst nu meteen. Maar nee, wacht even, wat moet er dan van mijn vrouw terechtkomen? En van de zaak?’

‘Maakt u geen zorgen,’ zei Debock. ‘Uw oude leven met uw vrouw gaat gewoon door, net als uw werk op de zaak. Niemand zal merken dat uw ziel elders is. In het parallelle heelal trouwt u met Moira.’

‘Is zoiets mogelijk?’

‘O ja. Er bestaan immers zoveel werelden als er keuzemomenten zijn. Miljard tot de duizenste macht heelallen.’

‘U bent een filosoof!’

‘Amateurfilosoof, meer niet. Ik wil mensen gelukkig maken. Weet u, toen in die boot was u zich heel sterk bewust van zo'n keuzemoment. Helaas viel de munt toen op de voor u ongunstige kant. Maar het had net zo goed anders kunnen gaan, zoals u zag. Wilt u terug?’

‘Niets liever.’

‘Goed, U hebt de proef doorstaan, u weet nu een beetje hoe het werkt. Maar er is een klein verschil.’

‘En dat is?’

‘Ditmaal zien we elkaar niet meer terug. Ik ga mijns weegs en u blijft achter in 1959. Bij Moira.’

‘Goddank.’ Henry wreef zich verheugd in de handen.

‘Maar ik moet u wel een prijs vragen.’

‘Zeg het maar,’ riep Henry opgetogen. De ober snurkte rustig door. ‘Een ton, een miljoen?’

‘Nee, geen geld. De prijs is uw gezonde verstand.’

‘O, is dat alles.’ Henry lachte opgelucht. ‘Gezond verstand kan ik missen als kiespijn. Nuchter vinden me ze me op de zaak. Vervelend bedoelen ze.’

‘Geeft u me dan maar weer uw linker pols. Diep ademen. Ditmaal moet ik tot honderd tellen. Ontspannen en ogen dicht, graag. Klaar? Daar gaan we.’

Toen Henry een paar weken met Moira O'Brien getrouwd was, betrapte hij haar in bed met een vreemde. Hij werd razend, bedolf haar onder verwijten, maar ze reageerde koel: ‘Als je er niet tegen kunt dat ik ben zoals ik ben moeten we maar uit elkaar gaan.’ Ze wist dat hij niet zonder haar kon, haar dus van nu af aan haar gang zou laten gaan. Dit maakte hem radeloos. Hij begon te drinken. 's Nachts hield de jaloezie hem uit de slaap. Als hij dan eindelijk uitgeput wegdommelde, werd hij bezocht door vreemd heldere dromen, die hem werkelijker toeschenen dan zijn dagelijks bestaan in het hier en nu. Hij zag zichzelf aan het hoofd zitten van een boerenbont gedekte tafel met zijn glunderende dikke vrouw Betty en zijn twee studerende zoons. Hij hoorde zichzelf opsnijden over de jaarcijfers van de zaak.

Maar op de zaak ging het juist steeds slechter. Zijn werk als verkoper van tuingereedschap stond hem tegen. ‘Je moet het totaal anders aanpakken,’ zei zijn chef. ‘Positief, handen uit de mouwen, dát werk. In november moet je ze al het voorjaar zien in te kletsen. Van zo'n gezicht koop je nog geen gieter.’ Naar salarisverhoging zou hij voorlopig kunnen fluiten.

Henry raakte steeds dieper in de put. Overdag liep hij te slaapwandelen van vermoeidheid. Zijn heldere dromen 's nachts begonnen hem het onbehaaglijke gevoel te geven dat zijn werkelijke leven zich tijdens zijn slaap afspeelde, en dat hij overdag liep te hallucineren.

Buiten medeweten van Moira consulteerde hij een psychiater, genaamd Dodewaard.

Na enkele beleefdheden kwam hij terzake. De heer Dodewaard zette zich in de luisterhouding.

‘Mijn probleem is,’ legde Henry omzichtig uit. ‘Dat ik er steeds meer van doordrongen begin te raken dat ik in 1996 leef in plaats van nu, in 1960.’

Dodewaard lachte. ‘Zozo. Dan weet u dus meer dan ik. En, komt er nog een kernoorlog, meneer Opzoomer?’

‘Nee, net niet,’ zei Henry ernstig. ‘Wel zijn er overal op de wereld burgeroorlogen aan de gang. Er is er zelfs een in Joegoslavië geweest. Na de val van de Muur...’

‘Rustig aan, meneer Opzoomer,’ zei Dodewaard glimlachend, ‘1996 maar liefst, u gaat me veel te snel. Trouwens, als u het werkelijk al eens meegemaakt heeft zou u toch ook moeten weten wie er aanstaande zondag wint in de Kuip. Ajax of Feyenoord?’

‘Geen idee,’ zei Henry eerlijk. ‘11 November 1960, dat is voor mij alweer zo lang geleden.’

‘Zo lang geleden, jaja. Dus u heeft het gevoel dat alles heel lang geleden is gebeurd.’

‘Niet alles, hoor,’ zei Henry snel. ‘De moord op Kennedy, 22 november 1963 herinner ik me nog als de dag van gisteren. Betty had net gehoord dat ze zwanger was van ons eerste kind.’

Dodewaards gezicht was nu een en al ironie. ‘Kennedy vermoord? Toe maar! Mogen we voor uw toekomst gespaard blijven? En wie is Betty? Net zei u toch dat u met mevrouw Moira O'Brien getrouwd was.’

‘Dat ben ik ook,’ zei Henry kalm. ‘In dit leven. Maar in werkelijkheid ben ik 58 jaar oud, heb ik twee zoons, ben ik directeur van Ammerlaan Tuingereedschappen en getrouwd met Betty Verhulst.’

Henry vertelde Dodewaard nu hoe hij zich in 1996 in een café had laten hypnotiseren en niet meer wakker was geworden.

‘Kunt ú me wakker maken? riep hij tenslotte wanhopig. ‘Alstublieft, helpt u mij toch, geef me mijn eigen leven terug.’

‘Natuurlijk zal ik u proberen te helpen. Maar hypnose lijkt me in uw geval niet opportuun. U heeft spanningen in uw huwelijk, lijkt me.’

‘Ja,’ zei Henry somber. ‘Moira bedriegt me. Hoewel ik weet dat het allemaal niet echt gebeurt, vind ik het toch verschrikkelijk.’

‘Jaja,’ zei Dodewaard. ‘U maakt inderdaad een depressieve indruk. En op het werk ging het ook al niet zo best?’

‘Het gaat vervelen,’ zei Henry. ‘Maar over een jaar mag ik goddank met pensioen.’

‘Ho, stop,’ riep Dodewaard, ‘daar gaat u weer! Het is vrijdag 9 november, meneer Opzoomer. We leven om kwart over twee uur 's middags. Het jaar is 1960. Zullen we het daar maar even op houden voorlopig?’

‘Ja,’ zuchtte Henry. ‘Het is uitputtend, dat geef ik toe. Daarom ben ik naar u toe gekomen.’

‘Mooi, dan zal ik u nu een tabletje voorschrijven om rustiger te worden en wat beter te slapen,’ zei Dodewaard.

Tot zijn stomme verbazing kwam de op het eerste gezicht zo zachtaardige Henry Opzoomer opeens met uitgestrekte armen op hem af. ‘Ik vermoord je als je me niet wakker maakt, klootzak,’ schreeuwde hij geheel buiten zichzelf. ‘Breng me godverdomme terug naar mijn eigen leven.’

Er moesten drie ziekenbroeders aan te pas komen om Dodewaard te ontzetten.

En Henry Opzoomer werd overgebracht naar de gesloten afdeling van een psychiatrisch ziekenhuis op de Veluwe. Daar zou hij 36 jaar blijven. Al gauw mocht hij in de tuin werken. Als hij soms een gebeurtenis voorspelde of bij belangrijk nieuws uitriep dat hij dit alles al eerder had meegemaakt, liet men hem maar praten. Hij was immers gek. Dus leerde hij zijn mond houden. Kranten, radio en tv vermeed hij zoveel mogelijk.

Als niemand op hem lette praatte hij met de planten.

Moira O'Brien was teruggegaan naar Ierland om daar voor haar oude vader te zorgen.

Toen de fatale datum, 12 november 1996 naderde, werd de altijd zo stille tuinman door een hevige onrust bevangen. Omdat men hem graag mocht, kreeg hij een vrije dag. Een verpleegkundige bracht hem met de auto naar Herwijnen. Toen ze langs een witte villa reden, raakte Henry in opwinding. ‘Kijk dan, daar woon ik nou,’ riep hij uit. Bij het tuinhek stond een grijze heer in een jagersjas die inderdaad wat op Henry leek, vertelde de verpleegkundige later.

In het Oude Veerhuis moesten ze uren wachten. Ze kortten zich de tijd met het pokerspel, waar Henry zeer bedreven in was geraakt, maar vandaag was hij zo nerveus dat hij aan een stuk door verloor.

Tegen middernacht kwam tenslotte een jongeman met een wijn-

vlek binnen. Henry herkende hem ogenblikkelijk, hij droeg hetzelfde pak en was geen dag ouder geworden. Zenuwachtig schoof Henry op de vrije barkruk naast hem. ‘Wat wilt u van me drinken, meneer Debock?’

‘Voor mij geen sterke drank meer,’ zei Debock. ‘Een Spa rood graag. Ons borreluurtje is vanavond wat uit de hand gelopen. Wat u, meneer Opzoomer.’

‘Meneer Debock, wilt u alsublieft ophouden met die spelletjes! U bent vergeten me te wekken uit die vervloekte hypnose. Dat heeft me 37 jaar van m'n leven gekost. En vandaag loopt mijn tijd eindelijk weer gelijk met die van de anderen, maar ik zit nog steeds in het verkeerde leven. Wilt u me nu alstublieft weer terugbrengen!’

‘Dat kan helaas niet meneer Opzoomer,’ zei de jongeman bedaard. ‘Ik heb u toch gewaarschuwd. U zou een prijs moeten betalen. Kijk, ik kan niet meer dan een munt die maar blijft rollen, zoals de uwe, een klein tikje geven. Maar als hij eenmaal is gevallen blijft kop eeuwig kop en munt eeuwig munt.’

Langzaam zakte Henry Opzoomer van zijn barkruk en plofte tegen de cafévloer. Zijn hart had het begeven.

De vanger
Manon Uphoff

Hij was de vanger. De baby rustte op zijn handen. Voorzichtig verschoof hij ze van dijtjes naar middel, bracht zijn hoofd dichterbij en strekte zijn onderarmen. ‘Vlieeg,’ zei hij en hief de baby omhoog, liet even los en ving, liet los en ving. Julian kraaide, zijn ogen helder en wijdopen in een mengeling van schrik en plezier. Een golf wit vocht kwam op zijn hemd terecht. ‘Gooi alles d'r maar uit,’ zei hij. Julian hikte. Klontertjes melk kwamen terecht op kin en lippen. Hij streek erlangs met zijn mouw. Hervatte het spel. ‘Vlieeeg,’ zei hij. ‘Vlieeeg.’

Gewoonlijk lagen ze nog even na. Julian vóór Vera, zijn pluizig behaard hoofdje tussen haar borsten en hij achter haar, met zijn hand (‘*oe*, koud!’) op de welving van haar heup, precies daar waar ze wat zwaarder was geworden. Soms, als ze te moe was om 's nachts op te staan en het flesje te verwarmen, vroeg ze hem het over te nemen, wat hij deed, altijd weer verbaasd over de beweeglijke compactheid van het kleine lijf. Terwijl hij een pamper uit de verpakking nam, voelde hij hoe Vera hem met warme, lome ogen bekeek. ‘Jongen,’ noemde ze hem. Meteen al, vanaf de eerste dag.

Hij werkte al een week nagenoeg in zijn eentje. Het was waterkoud en hij had urenlang vergeefs geprobeerd de kozijnen te plaatsen. Iemand moest ze verkeerd hebben afgemeten. Inwendig vloekend schaafde hij de einden bij en werkte met een verbeten gezicht door tot het begon te schemeren en hij niet meer kon zien wat hij deed. Hij was te lamlendig om een lamp op te hangen, te verkleumd om nog handig te zijn. Toen was zij daar verschenen onder die steiger, een jeneverglas in haar hand. ‘Moet je niet eens wat drinken, jongen?’ Hij klauterde naar beneden en dronk het glaasje - zijn dankbaarheid beleefd overdrijvend - in twee teugen leeg.

Tot die dag was zijn belangstelling, met een luchtige vanzelfsprekendheid waar weinig passie in school, naar meisjes van zijn eigen leeftijd uitgegaan. Na een week trok hij bij haar in, verbaasd over de haast waarmee hij de nabijheid zocht van deze vrouw, die tien jaar ouder was en geen dag jonger leek dan haar jaren. Week-

endenlang werkte hij aan een nieuw tweepersoonsbed met houten frame en ‘hemel’. Haar oude metalen bed, met het uitschuifdeel daaronder, bracht hij over naar de schuur. Fluitend repareerde hij haar klemmende keukenkastjes en werkte links en rechts losse snoeren weg. Ze bekeek hem blij opgewonden terwijl hij over de grond kroop, het tapijt wegwerkte achter plinten en wat spijkers in het hout dreef. Nog niet eerder was iemand de imaginaire broer, de jongste, waar ze in haar jeugd naar gezocht en verlangd had, zo dicht genaderd. Was het zijn manier van kijken? De transparante wimpers en de wat fijn uitgevallen neus in een breed, open gezicht? De soepelheid waarmee hij van een trap afliep, de laatste treden springend - of de handige, efficiënte manier waarop hij een nieuw slot in de deur plaatste? Haar vijf oudere broers hadden haar gedurende haar kinderjaren onder het mom van ‘bescherming’ voor- en achteruit gecommandeerd.

Ze zei dat ze lang alleen had gewoond en lang geleden had gestudeerd, maar moe was geworden van de universiteit. Al haar vrienden, zei ze, waren moe geworden van de universiteit.

‘Lust je niet,’ plaagden zijn collega's en trokken het plakje jonge kaas van zijn brood, de dag dat ze hem gearmd met de hoogzwangere Vera hadden zien lopen. ‘Jij hebt 't toch liever belegen...’ Hij verzon een warrig verhaal. Hij was een nakomertje, Vera zijn oudere zus die het moederen niet kon laten. Het was geen schaamte, meer de onmogelijkheid haar tegenover anderen te duiden.

Hij was altijd al degene geweest met het grote uithoudingsvermogen, degene die het snelst boven en weer beneden was; het meest kon sjouwen; het vaardigst was met hamer en zaag. Wat zijn ogen zagen, konden zijn handen maken. Op de bouwplaats struinde hij rond met al zijn gereedschap aan een versleten zwartleren gordel. Trots bezag hij de weerspiegeling in de ruiten van het nieuwe gebouw. Je kon op veel manieren een danser zijn. ‘Jongen, dat is een gave, wat jij met je handen kan.’ Zijn ouders: twee nerveuze mensen, die hem op vijfjarige leeftijd in huis hadden opgenomen en met zwaarmoedige tederheid hadden verzorgd. Hij herinnerde zich hoe zijn moeder, eens, tijdens een televisieuitzending over jongeren op zoek naar hun ‘wortels’ in haar beweging bevroor. Ze had een stapel wasgoed uit haar handen laten vallen en hem aangekeken met de behoedzame schuchterheid van een nachtdier dat

plotseling de koplampen van een auto ziet opdoemen.

Hij bleef nooit plakken na de lange, op steigers doorgebrachte dagen, en deed niet mee aan het georganiseerde en geritualiseerde gekanker aan het einde van een werkdag, maar haastte zich naar huis, naar Vera en het kind. Het liefst had hij de deur op het slot gedraaid, er kettingen voor gehangen, de gordijnen gesloten en een hoog hek voor de stenen muurtjes en het bescheiden tuintje geplaatst. Vlak na haar bevalling had de gedachte dat hij weer zou moeten werken de vorm aangenomen van iets zwarts en massiefs dat op zijn borst lag en er niet van verwijderd kon worden. Hij had niemand verteld over de geboorte van Julian en hoe het langwerpige, afgeplatte hoofd pas na een paar dagen een zachte, ronde vorm aannam. Dat hij het huis verlaten moest... er uren niet in aanwezig zou zijn, terwijl zij in de tussentijd doorging met opruimen, slapen, boodschappen doen, het schrijven van een stukje en het voeden van de baby, met alle dagelijkse kleine handelingen...

Een keer vond hij haar bij thuiskomst in de gangkast, naakt tussen de jassen. Hij had aangebeld, maar ze deed niet open en na een paar minuten was er een verlammende angst, die hij ten slotte had weten te bezweren door de sleutel van zijn eigen sleutelbos (die hij nooit gebruikte omdat hij altijd aanbelde) in het slot te steken, naar binnen te stappen, zijn jas uit te doen en zijn schoenen uit te trappen en met de jas in zijn hand de gangkast te openen, zonder achterom of opzij te kijken. In het donker zijn hand uitstekend greep hij per ongeluk in haar borst, die aanvoelde als een klein zakje gerst. Vera gilde en lachte. Ontzet en opgelucht struikelde hij over de drempel van de kast en kwam met zijn voorhoofd tegen de stalen roe terecht, terwijl zijn handen steun zochten, maar alleen jassen vonden en zachte huid. Toen tastte hij naar haar hoofd en duwde het zo stevig tegen zijn borst dat ze kermde.

Geleidelijk aan sloop er ook iets van wanhoop in hun samenzijn, van verzet dat omsloeg naar nieuw verlangen dat niet bevredigde, maar uitputte en moedeloos maakte. Ze maakten grappen die luchtig hadden moeten zijn. Op een dag zouden ze zich terugtrekken in het warme bed (het ‘nest’ zoals ze het allebei noemden) en *niet* meer naar ‘buiten’ gaan. *Eventueel* zouden ze Julian, later, als hij daar behoefte aan had, vrij laten spelen in de tuin.

‘Morgen ga ik met je mee,’ zei ze. ‘Achter op je rug. Ook naar het toilet. Dan kijk ik over je schouder hoe je je broek opent en

plast en je handen wast.' Hij had het spel meegespeeld.

'En als ik een steiger op moet?'

'Dan blijf ik hangen waar ik hang. Alleen 's avonds mag je me losknopen, natuurlijk.'

Een paar dagen voor haar verjaardag zei ze ineens: 'Het is niet goed dat hier niemand meer komt. We moeten ook andere mensen zien.' Hij vroeg zich af met wie ze had gepraat. Het liefst was hij alleen met haar en Julian gebleven. Ze hield vol. 'Alleen mijn broers dan.' Dus waren de broers gekomen. Ze hadden hem de hand geschud en beleefd, vriendelijk-afstandelijk opgenomen. De manier waarop ze bij binnenkomst de wangen langs die van Vera hadden geschoven. Was dat gewoonte? Vroeger, ver voor ze hem kende, vertelde Vera, erg lacherig en te druk voor haar doen, hadden ze elke donderdag en vrijdag bij elkaar gezeten en *risk* gespeeld en *monopoly* tot diep in de nacht. Tot de lamp boven hen hing als een magisch geel oog. Tot de langpootmuggen over de tafel dansten en iedereen elk gebied al minstens één keer volledig bezeten had, en ook weer volledig had verloren. Degene met de baard, Rueben, vouwde zijn handen om die van Vera toen ze met zijn aansteker haar sigaret probeerde aan te steken. Ze vroegen hem naar werk en achtergrond. 'Timmeren?' herhaalden ze, 'je maakt meubels?'

'Nee. Kozijnen. Deuren.'

'O ja?'

En toen: wat hij wilde. Een eigen bedrijf? Aannemer worden? 'Ik blijf timmeren,' zei hij. 'Tot mijn zestigste en misschien timmer ik daarna nog door en maak ik mijn eigen doodskist.'

Er viel een korte stilte. Vera schonk nog maar eens in. De broers hadden het erover hoe ook zij dit eigenlijk het liefst wilden. Om eerlijk te zijn, hand op het hart: hij was te benijden. 'Iets eenvoudigs,' zeiden ze. 'Iets ambachtelijks, waarbij je niet aldoor hoefde te denken. Rust en ruimte in je kop.'

Hij luisterde met een half oor en probeerde zich op het spel te concentreren. Hij had willen en kunnen winnen, als Vera hem niet onverwacht van het bord had gespeeld. Het was haar opdracht niet! Hij had haar kaart gezien: vernietig alle rode legers. Hij was geel. Rueben was rood. Vera zat stralend aan het tafelhoofd en schoof sierlijk met haar legers. Ze had haar haar naar achteren getrokken en met een rode pen vastgezet. Nu bezat ze ook Europa.

Haar verdediging, begreep hij uit het commentaar, was ijzersterk. En ze had een gelukkige worp vanavond.

‘Nu *jij*,’ zei ze, op het moment dat haar overwinning bijna totaal was. Haar neusvleugels trilden van opwinding. Hij griste de dobbelstenen uit haar hand en wierp drie zessen.

Hij zapte langs de kanalen. ‘De hele nacht sneeuw, mogelijk hagel, opklaringen in de ochtend.’ Over de tv heen keek hij naar de sneeuwvlokken die buiten tegen het raam warrelden en samenklonterden op de vensterbank. Een loodgrijze, dikke lucht, vol mollige wolken waar door een grote hand de sneeuw uit geknepen werd. Af en toe keek hij over zijn schouder.

Hij wist dat straks, zo dadelijk, de broers zouden vertrekken. Dan zou Vera de kopjes naar achteren brengen en hij zou de ramen openen, de vrieslucht binnenlaten, de asbakken legen, en elk spoor van hun kortstondige, maar arrogante aanwezigheid uitwissen. Dan zou de kamer, het huis geleidelijk aan weer van hen worden. In het bed zou ze hem opzoeken en ‘een jonge hond’ noemen.

Na haar zwangerschap had de vrees dat ze zich op een dag niet meer in het huis zou bevinden, iets van zijn karteligheid verloren. Avond aan avond had hij haar buik gemasseerd met olie en gekeken hoe haar navel langzaam begon te puilen. Op een nacht werd ze wakker en vertelde, hakkelend, in verwarde zinnen dat er een boom uit haar navel groeide. Boven in die boom, heel hoog, zat een nest, en daar viel van alles over de randen...

Hij was de kamer uitgegaan en had Julian toegedekt. De stemmen in de huiskamer waren steeds luidruchtiger geworden. Het was halftwee toen ze vertrokken. Vera was doodmoe en viel meteen naast hem in slaap. Ze was verkouden en snurkte een beetje.

De baby huilde. Hij liep naar de wieg, drukte zijn vinger tegen het mondje, dat zich opende als een vleesetende bloem. Hij trok zijn vinger terug, liep naar de keuken en maakte een flesje warm. Goot een paar druppels op de rug van zijn hand. Niet te heet. Niet te koud. Na de voeding keek de baby hem klaarwakker en helder aan, bijna ernstig. Boven de oogjes verscheen een diepe rimpel. Toen begon hij met zijn armpjes en beentjes te slaan. Hikte.

‘Je wil spelen, hè, dondersteende,’ zei hij. ‘Spelen.’ Hij tilde het

kind uit bed, hief het omhoog. ‘Vlieeeg,’ zei hij. ‘Vlieee-ieeeg.’
En miste.

Hij slikte. ‘Zo'n klein ding,’ dacht hij ontroerd en zakte door zijn knieën. Hij boog zich over het kind, dat in een wijd hemdje en geel broekje over de onwaarschijnlijk dikke pamper op de vloer lag en tilde het op. Het was warm geworden in de kamer. Hij bracht zijn oor naar het borstkasje en dwong zichzelf iets te horen, drukte het lijfje voorzichtig tegen zich aan en voelde de lauwe warmte ervan door zijn hemd heen dringen.

De gordijnen voor het raam waren half open. In de verte zag hij hoe iemand zich gehaast uit de voeten maakte. Hij weifelde. Stond even stil, met droge keel. Toen liep hij naar het bed, het kind met een arm stevig tegen zich aangedrukt. Voorzichtig peuterde hij de punt van het laken dat uit Vera's hand stak, sloeg het laken op en schoof de baby, wiens voorhoofdje koel was, uiterst behoedzaam maar stevig tegen haar aan. Hij drukte een kus op het achterhoofdje dat op een prettige manier een beetje muffig rook. Er zat wat berg op het hoofdje, vlokjes tussen pluizige haartjes. Vera's arm trok hij verder naar voren, tot deze over het rugje van Julian lag. Toen dekte hij ze beiden toe. Hij peuterde de punt van het laken onder het kussen vandaan en vouwde het netjes om. Behoedzaam gleed hij achter hen het bed in.

Hoe lang luisterde hij? Hoe lang lag hij achter haar? Hij bewoog zijn ogen naar de welving van haar heup en de stevige, ontblote schouder, maar vermeed het dal van haar taille. Hij dacht eraan hoe een van zijn collega's een paar dagen geleden zomaar, uit het niets, de uitvoerder was aangevlogen. De man, net aangenomen, had een beitel uit *zijn* gordel gegrist, en de uitvoerder verscheidene keren gestoken, in de buurt van het schouderblad. Het bloedde als een rund. Uiteindelijk had hij zijn uitvoerder naar het ziekenhuis gereden, en daar op een bankje gezeten, wachtend op een moment dat hij met goed fatsoen naar huis kon gaan.

Hij sloot de ogen, doezelde een beetje en werd kalm. Hij verbeeldde zich dat hij het gefluister van stemmen kon horen, het schuiven van de dingen, het stuiven van de vlokken sneeuw. Het is nog geen ochtend, zei hij tegen zichzelf. Het sneeuwt nog steeds.

Beid uw tijd
L.H. Wiener

Op een dag in de herfst van het jaar 1987 parkeerde ik mijn auto voor de etalage van een antiquiteitenwinkeltje in de Kleine Houtstraat. Ik was nog niet uitgestapt of de eigenaar van het zaakje trad naar buiten, tot de tanden toe bewapend met goede raad. Zo zou ik volgens hem mijn auto op die plaats niet mogen parkeren. Let wel, hij kwam mij niet wegsturen, nee, hij kwam mij behoeden voor een parkeerbon.

Ik bedankte hem voor de tip en zei dat ik maar enkele minuten weg zou blijven en daarom het risiko wel aandurfde. Ik sloot mijn auto af en wilde doorlopen. Maar de man legde nu brutaalweg zijn hand op mijn schouder en hield mij staande. De auto zou vanwege de smalle stoep gemakkelijk een beschadiging kunnen oplopen, hield hij me nu voor. Veel mensenkennis had ik ook toen al niet, maar wel bespeurde ik de onversneden mafiateneur van die waarschuwing: het op schijnbaar onschuldige, bijna bezorgde, toon uitgesproken dreigement.

Ik begreep dat mijn auto voor hem niet *op de weg* stond maar *in de weg*, zonder dat hij dat wilde toegeven. Mijn auto benam aspirant kopers het uitzicht op zijn koopwaar, hetgeen maar ten dele waar was aangezien dit alleen zou kunnen gelden voor passerende automobilisten. Voetgangers konden ruim tussen mijn auto en de etalage langslopen en net zoveel naar binnen kijken als ik gisterenavond deed, om tien over half twaalf, tien jaar nadat ik op deze plaats in de stad na terugkomst bij mijn auto een gemene kras over de motorkap had opgemerkt.

Het winkeltje was hoegenaamd niet veranderd. Dezelfde, of in ieder geval eendere, prullaria als toen, als altijd. Tientallen tafeltjes met namaak-perziese kleedjes, waarop lampjes, brievenstandaards, kandelaars, tinnen bekertjes, verchroomde broodroosters en divers glaswerk: alles uit grootmoeders tijd of op zijn minst net-alsof uit grootmoeders tijd.

Ik keek om me heen en nadat ik met zekerheid had gekonstateerd dat geen enkel persoon en geen enkel vervoermiddel op dat moment aktief was in de Kleine Houtstraat, klemde ik een speciaal

voor deze repressaille meegenomen glassnijder in mijn hand en trok, achteloos doorlopend, een kras over de hele lengte van de winkelruit.

Het lichte knarsen klonk mij als muziek in de oren, terwijl mijn hart het op een triomfantelijk bonzen zette.

Mijn eerste wraakexpeditie was met sukses voltooid.

Gisterenavond markeert een definitief verleden in mijn bestaan: het verleden van slikken en stikken, van verwachting en verbeiding, van bezinning en berusting. Gisterenavond markeert tegelijkertijd een definitief heden in mijn leven: het heden van vereffening, vergelding en finale kwijting.

Aanzet tot deze ingrijpende omslag in mijn levenshouding was een recente ‘column’ in een landelijk dagblad, die geheel gewijd was aan mijn persoon en mijn werk. Nu heb ik in de meer dan dertig jaar dat ik mij met de schrijfkunst bezighoud al heel wat merkwaardigs onder ogen gehad, zeg maar gerust een baaierd aan nonsens, nauwelijks overtroffen door de onzin die ik gedurende dertig jaar leraarschap heb moeten korrigeren, maar dit artikel sloeg mij werkelijk met stomme verbazing. En het bizarre van alles was nog dat de schrijver het eigenlijk goed met mij voor had, want hij had mij gelezen, schreef hij. *Ondanks alles.*

‘Ondanks alles’?

Jawel, ondanks de distantie die het gebruik van mijn initialen opriep en ondanks *die naam.*

L.H. Wiener is een goeie schrijver, las ik en ik ging er eens lekker voor zitten, *maar hij heeft zijn naam niet mee.*

Hoe nu?

Het kwam erop neer dat mijn werk weliswaar getuigde van ‘uitmuntend’ en ‘bezield’ schrijverschap en zelfs van ‘Hollandse elegantie’ (?) maar dat mijn persoon onderhevig was aan een noodlot, dat afstraalde op mijn werk, waardoor het ongelezen bleef. En dat noodlot was: mijn naam.

Enerzijds had je mijn schrijverschap, maar anderzijds mijn *Wienerschap.*

Mijn naam.

De naam van mijn vader.

De naam van mijn grootvader.

Niet mijn huidskleur, niet mijn afkomst, niet mijn snor, ook niet het feit dat ik hem had afgeschoren. Het waren niet mijn grote neusgaten of mijn voortschrijdende kaalhoofdigheid, nee, het was mijn naam.

Het artikel eindigde met de opmerking dat ik berustte in het *L.H. Wienerschap*, onder de verzuchting: *Wat niet is, kan altijd nog komen.*

Opnieuw aardig bedoeld, geloof ik.

Dank u wel.

Maar na lezing van dit stukje zakte ik weg in grondeloze reflektie.

'Wat niet is, kan altijd nog komen', hoorde ik keer op keer in de hogedrukpan van mijn hersenen, eerst langzaam en als een vage echo, maar allengs luider en sneller, totdat de woorden begonnen rond te razen en uit hun vaste zinsverband werden geslingerd en ik verminkte versies kreeg te horen als:

Wat is kan nog niet altijd komen

en:

Met komen is wat altijd nog kan

of:

Altijd niet komen is nog wat kan

en in deze dolle draaimolen van nonsensikale uitspraken voelde ik een woede in mij opkomen die zijn weerga niet kende.

Wraak schijnt een drift te zijn die diepgeworteld zit in ieder mens. Het is niet bij uitstek een Christelijke aandrang, maar wel bij uitstek een menselijke.

En ook ik was een mens, zij het met tegenzin.

Dat de Islam meer een 'menselijke' godsdienst is dan het Christendom laat zich raden, want de Islam is een uitgesproken wraakgierige religie, waarbij bloedvergieten tot een heilige plicht is verheven. Het ene Opperwezen laat zich God noemen, het andere Allah. God predikt naastenliefde en lijdzaamheid, Allah haat en wraak. De mensen mogen zelf kiezen. En dat moeten zij ook wel, want enig bewijs van Opperwezenlijke interventie in rampspoed, oorlog of konflikt is nimmer geleverd.

Een probleem bij het uitoefenen van wraak is echter wel dat er zonder gevoelens van haat geen passende vergelding valt te genere-

ren. Haat is een voorwaarde, want alleen daaruit kan wraak worden geput. En hier openbaart zich waarschijnlijk mijn neiging tot het oefenen van geduld. Het lukt mij doorgaans niet goed mijn vijanden naar behoren te haten. Zelfs rankune houd ik maar moeizaam gaande. En in plaats van het mijn arglistige medemens ‘betaald te zetten’ of hem zijn ‘verdiende loon’ te geven, word ik na verloop van tijd eerder bevangen door gevoelens van medelijden dan van minachting en wrok.

En zo zijn meer dan achttienduizend dagen van mijn leven vervlogen.

Op een strak en modern gebouw in deze stad prijkt in verlichte belettering de volgende aansporing: *BEID UW TIJD*, maar bij nadere beschouwing blijkt het gebouw een zogeheten *uitvaartcentrum* te huisvesten, waar zij die hun tijd hebben gebeid dood naar binnen gaan en er nog doder weer uitkomen.

Ik heb mijn tijd gebeid, zeg maar gerust dubbelgebeid, en zowel God als Allah zijn daar de stille getuigen van geweest.

Maar zo is het genoeg.

Laat mij nu uitvaren!

Laat mij de trossen kappen van mijn lijdzaamheid, de ankers lichten van mijn verdraagzaamheid, mijn duldigheid overboord zetten en de steven van mijn wraakgierigheid wenden naar de verre verten der vereffening.

Hoort!

Lang genoeg nu heb ik aan de ketting gelegen, aan de ketting van mijn eigen uitzichtloze prokrastinatie!

En staat niet zowel in de Christelijke Bijbel als in de Islamitiese Koran geschreven: *Oog om oog, tand om tand*, hetgeen in mijn leraarstaal equivaleert met: *An eye for an eye and a tooth for a tooth?*

Welnu, waar wachtte ik dan nog op?

Oudejaarsavond in Haarlem, vijfentwintig jaar geleden.

In het pand aan de Zijlweg waar ik in de zomer van 1972 de zolderruimte betrokken had, bevond zich op de beletage een kantoorboekhandel, die gedreven werd door twee bejaarde mensen, die zelf de eerste verdieping bewoonden en geen verweer hadden tegen het feestvuurwerk dat oudejaarlijks door een dronken buurman via hun brievenbus in de hal werd gegooid. Ik was door mijn

huisbaas van deze folklore niet verwittigd, zodat ik even na twaalven geheel onvoorbereid werd opgeschrikt door een oorverdovende knal, die het volume van een gasexplosie benaderde.

Ik verwachtte een vuurzee en rende naar beneden. Maar in het trappenhuis was alles duister en stil. Mijn hospes en zijn vrouw stonden in het donker op de overloop te bibberen en vertelden me wat er gaande was, terwijl een steeds penetrantere kruitlucht uit het trapgat opsteeg.

Als we geluk hadden zou het bij één knal blijven, kreeg ik bedremmeld te horen.

Ik daalde de trap verder af en opende de buitendeur.

Daar stond op straat een aantal mensen hun diepste oerdrift - de drang om alles wat heel was stuk te maken - te sublimeren met het aansteken van lonten en het in het rond smijten van vuurwerk. Ik zag ze bezig tussen de grauwe restanten opgevroren sneeuw en voelde hoe mijn minachting probeerde aan te vonken tot handelende haat, maar ik wist niet wie van deze voze feestgangers de buurman was, wilde mijn huisbaas en zijn vrouw niet nog zenuwachtiger maken en besloot me te beheersen.

Ik hurkte neer in de traag naar buiten trekkende blauwe walm, veegde papiersnippers en het niet verpulverde deel van een kartonnen huls bijeen en sloot de deur.

En zo zochten mijn ogen gisterenavond, om tien over twaalf in de nacht, de deurstijl af van het gewraakte pand en ontdekte ik tot mijn voldoening dat er nog steeds hetzelfde naambordje op prijkte.

Indien een schip op zee in nood verkeert kan de schipper gebruik maken van ernstvuurwerk, zoals bijvoorbeeld handstakellichten die men omhoog steekt, of vuurpijlen die met een seinpistool tot op wel honderd meter hoogte kunnen worden afgeschoten en dan aan een parachutetje neerdalen, waarbij het projektiel een felle rode gloed afgeeft, die redders moet alarmeren. De rode gloed bestaat uit gekleurde rook die als een staart uit de patroon spuit. Eenmaal ontbrand is zo'n signaal niet meer te doven, hetgeen ook precies de bedoeling is en afgevuurd door de brievenbus van een partikuliere woning, zal een dergelijke vuurpijl met gerede stelligheid tot grote paniek leiden en zelfs brand kunnen veroorzaken in het trapportaal, aangezien na de lancering en tijdens het opbranden de aluminium huls witheet zal gaan opgloeien.

Na het schot door de mond van het huis te hebben afgevuurd, verschanste ik mij aan de overzijde in de Pieter Kiesstraat en sloeg van daaruit de schitterende rode gloed gade, die woedde achter de vierkante ruitjes van de voordeur. Even dacht ik zelfs op die afstand een licht sissen waar te nemen, dat veroorzaakt zou kunnen zijn door het razende projektiel in de hal. Hoe dan ook, juist toen het schijnsel van helrood begon over te gaan in wolken van flakkerend geel, sprongen er twee lichten op de bovenverdieping aan en begaf ik mij met een tintelend gevoel van welbehagen op weg naar mijn auto, die nog steeds geparkeerd stond voor het antiquiteitenwinkeltje in de Kleine Houtstraat.

Was uitgestelde wraak wellicht de zuiverste vorm?

Had ik dààrom zo lang gewacht?

Hetgeen de vraag opriep of wraak niet verjaarde, waarop het antwoord, na gisterenavond, lijkt te zijn: ‘hoe ouder de wraak, hoe zoeter de smaak’.

Een groot archief ging ik aanleggen, een wijd vertakt en volledig systeem, waarin ik alle arglist die op mij was gericht, of gericht was geweest, zou boekstaven en alle onzin, goedaardig dan wel kwaadaardig, die over mij was geschreven, of nog geschreven zou worden, ging verzamelen om er te gelegenertijd de zweep van een polemiese afstraffing over te leggen of er met meer Machiavel-listiese middelen een vergelding op te laten volgen.

Zoals gisterenavond.

Deze eerste twee akties, die in de meest letterlijke betekenis van het woord wraakoefeningen genoemd konden worden, smaakten naar meer en mijn handen jeukten bij de gedachte aan alle wraaktegoeden die ik nog had liggen.

Ik kon er de rest van mijn leven mee vullen.

Ik liep de Zijlweg af, in de richting van de Grote Markt. In de verte achter mij naderde een brandweerwagen met loeiende sirene, een geluid dat mij als muziek in de oren klonk.

Maar hoe kon ik weten dat de apotheose van mijn eerste wraak-campagne nog moest komen!

Achteraf heb ik overwogen dat ik misschien wel speciaal om die

reden, zij het onbewust, bij café De Zwaan naar binnen ben gegaan en mijn auto voor dat doel bij het antiquiteitenwinkeltje had achtergelaten, om op de weg terug die onweerstaanbare drang te kunnen voelen nog even ‘na te zitten’, met het risiko dat die vreselijke Urbain weer aanwezig zou zijn, in gezelschap van zijn vriend, of wat daarvan nog over was.

Die er dus beiden zaten!

Laat ik voorop stellen dat ik geen bijzondere hekel heb aan homofielen, althans niet een grotere hekel dan aan andere mensen. En voorzover zich dat laat nagaan hebben normale homofielen ook geen hekel aan mij, althans niet meer dan andere mensen. Maar je had ook nog zoiets als de jachthomofiel, ik bedoel dus dat soort promiscuë medemens dat wil geloven dat iedere man eigenlijk homofiel is, maar het altijd min of meer heeft ontkend.

En zo'n sujet was Urbain.

De Zwaan gonsde van de stamgasten, zoals meestal tegen sluitingstijd. Dorst liet zich nog lessen, maar niet de trage eenzame nacht. Er werd gedempt gesproken, murmelende mummies. Tronies, die uit alle onmacht probeerden niet te worden wat ze allang waren: scheefgezakte mombakkesen, van waarachter de mislukte verwachtingen je als doodskoppen aangrijnsden.

En jawel, ik had de deur nog niet losgelaten of Urbain kwam zich al aan mij laven.

Bij mijn laatste twee bezoeken aan dit etablissement had hij zich ongemerkt in mijn richting laten drijven. En terwijl ik met mijn nachtelijk glas verzonken stond in ongeartikuleerde gedachten had hij zich onverhoeds uit het dekor losgemaakt en zich aan mij opgedrongen met zijn schaamteloos persoonlijke ontboezemingen. En beide malen kon ik niet snel genoeg in de stemming komen om hem te zeggen hoe ik hem verachtte met zijn vunzige voorstellen.

De vermetelheid waarmee hij gisterenavond op mij toekwam kon dan ook alleen verklaard worden uit mìjn passiviteit en zìjn vermoeden van naderend sukses.

- Hallo hallo... begon hij met een veelbetekenende intonatie, alsof we de draad van ons gesprek opnieuw opnamen.

- Iets drinken?

Het was dezelfde opening, hetzelfde gambiet, maar met dit ver-

schil dat ik nu een antwoord had. Whisky werkt op mijn hersens als adrenaline op mijn hart, daarom bestelde ik een dubbele.

- Als het je begroting niet te boven gaat..., voegde ik toe.

Urbain snoof en ik zag dat hij dronken was. Dronken en uitgeput. Hij legde zijn hand op mijn schouder. Dat was in tien jaar niet gebeurd.

- Voor jou... zei hij haperend, voor jou...

Hij knikte traag om zijn woorden kracht bij te zetten, maar uit alle leugens die zich aandienden kon hij niet kiezen, zag ik, hetgeen voor hem pleitte. Hij stak zijn wijsvinger in de hoogte alsof hij zijn zin nog ging afmaken, maar bedacht zich en spiraalde tussen de tafels door naar de bar. Mijn blik gleed af naar zijn vriend, af en toe zichtbaar tussen bewegende ruggen. Hij zat bewegingloos aan de bar en staarde voor zich uit. Ik zag dat er een tafeltje was vrijgekomen aan het raam, uitzicht op de Leidse Vaart, die hier en daar oranje oplichtte in het schijnsel van de natriumlantaarns.

- Kom zitten, bood ik aan, toen Urbain was teruggekeerd.

De glimlach die hij nu met zijn gezichtsvel en slappe lippen formeerde was stuitend. Ik vroeg mij af of er op ons gelet werd en overwoog hoe groot de kans was dat zijn vriend zich onverwachts van de bar zou losmaken om mij een gebroken bierglas in het gezicht te stoten. In ieder geval wilde ik hier niet lang vertoeven. *Hit and run* was het devies, hetgeen in het Nederlands betekent: *beid uw tijd.*

Moeizaam en stijf zakte Urbain neer op zijn stoel. Zijn leeftijd schatte ik rond de vijftig, maar in zijn kleding zat eerder een karkas dan een lichaam. Ik hief mijn glas. Hij knikte en maakte een zegenend gebaar met zijn hand.

- Ik ben down..., zei hij toen.

Met deze wel zeer persoonlijke leugen kwam hij meteen ter zake.

- Bang...? vroeg ik verbaasd.
- Nee, niet bang. Down. Down, weet je wel.
- Bang waarvoor?
- DOWN! siste hij nu, terwijl hij me jachtig aankeek en tweemaal achtereen kort en nerveus zijn neus ophaalde.
- Dat is een akelig syndroom, Urbain.

Ik keek hem nu voor het eerst recht aan en zag dat hij eigenlijk zachte ogen had. Grote bruine kijkers waren het, glimmende olijven, gedrenkt in wijn. Ooit was hij vast een lieve jongen geweest,

met hoop en verwachting. Net als ik.

En toen begon hij te herhalen wat hij bij twee eerdere gelegenheden ook al had gezegd.

- Van jou gaat iets uit... iets vitaals, iets dat ìk niet meer heb.

Mijn bloed raakte nu goed verhit, merkte ik, maar met een ander soort verhitting dan de zijne.

- Ik heb alles van je gelezen, lokte hij nu.

Zijn handen trilden, het leek wel echt.

En toen kwam zijn leugengenerator pas goed op toeren.

Ik hoorde het woord *charisma* en nog een paar van die modieuze flodders en wachtte een windstilte af.

- Urbain..., zei ik toen, met zachte stem.

Ik boog me voorover met de kennelijke bedoeling dat wat ik te zeggen had absoluut alleen voor hem bestemd was. Hij bracht zijn hoofd halverwege de tafel en ik lispelde een vervloeking in zijn oor, een duivelse verwensing, zo uitmuntend en bezield dat hij nog steeds als verdoofd voorover zat toen ik de deur van café De Zwaan achter me in het slot trok.

Het bericht van zijn overlijden vernam ik vandaag met een gevoel van tintelende wroeging.

Wroeging, omdat ik niet per se van hem verlangd had dat hij zou sterven, maar slechts dat hij mij verder zou negeren, zoals ieder ander.

En tintelend, omdat dit de eerste keer in mijn leven was dat ik iemand daadwerkelijk had doodgevloekt en ik me plotseling realiseerde welke weidse perspektieven deze nieuw verworven macht mij bood.

Nederlandse poëzie

Hel, de Germaanse godin van de Onderwereld

Laat de duivel maar
Job Degenaar

de duivel blijven, ik verdoem
hem immers naar zijn land van
vagevuur en brandend pek

Alle dagen bevrijd van god
en demon vier ik het feest
van angst dat leven heet -

Moest ik eens toch kiezen, dan liever
enfant terrible van een messias
dan horig aan een paljas:

ik hou meer van nectar, ambrozijn,
van vlammend morgenrood
dan van duivelsbrood en zure wijn

Postzegel met berenkop, Zweden 1977
Anna Enquist

Ik dacht de hele weg aan hem, 's morgens
zag ik zijn sporen in de rivierbedding.
Het pad bracht mij omhoog, wat berk heet
kromp en kroop langs de grond. Mijn weg
was betekend met rode vlekken.

Ik wacht op het kruispunt, onmachtig
een stap in niemandsland te zetten,
tot hij zijn allesetershoektand
in mijn hals slaat, het zwart
voor mij maakt met zijn zachte klauw,
mij met een herinnering aan honing
het donker in stoot.

Thuis valt nacht als een ansichtkaart
door het venster, groet uit het zwarte.

Inzake de Boze
Ed Leeflang

Wat maakt het uit of hij bestaat,
je slaapt half wakend maar je slaapt
tenslotte heen door de visioenen
van net nog dichtgegooide kuilen
en afgeladen kleine boten
die een breed water oversteken,
van stapels nodeloze benen
en hoge zwarte hopen schoenen
op een terrein waar niemand is,
van kwaad waaraan je bent ontkomen
en dat je bitter nodig heeft
om het met hart en ziel te doen.

‘Daar zal geween zijn en tandengeknars...’
Renée van Riessen

Leer als je jong bent de goede grammatica,
‘hel en verdoemenis’ is niet genoeg.
Ook op de fiets fluistert Satan, vlak achter je.
Kén dan het woord dat hem eenmaal verjoeg.

Kinderen weten van plaatsen, daarbuiten,
waar het geween is en tandengeknars.
De hoek op het schoolplein, net onder de ruiten,
de kelder, de schuur en de stofzuigerkast.

De lamp aan, het Evangelie gelezen:
‘De Heer vraagt...’ maar wij weten niet wat.
Wat is de fout van de maagd zonder olie,
de man op het feest zonder bruiloftsjas?

Wees daarom zuiver, hak desnoods je hand af,
en snijd het kijkgierige oog uit zijn kas.

Wat je ook doen zult: de Boze blijft grijnzen
alsof elk van twee de bedoeling was.

Twee gedichten
L.F. Rosen

Diabolisch

Om zijn geheim wil je vertoeven in zijn huis.
Hij trekt je in zijn sleepnet door de gangen.
De ruimte schuurt er langs je huid.
Als een mes beroert een vreemd licht je wangen
- geen licht van boven, meer een damp
als het voorchristelijke licht in katteogen -

De ornamenten lachen de vooruitgang uit:
Een vogelbek is in het hout gevlochten.
Een helse lamp dreigt aan het plafond.
Je schroeft je in de zonderlingste bochten.

Argwaan krijgt zo zijn vaste plaats,
een huis waarin de lichten doven,
waarin men sterk leert zijn en niet te bang.
En stil te zitten. Waarna men wordt gewogen.

Uitdrijving

Stof rolt van de treden voor het
zware van de meubels uit met
hun buiken vol van nacht, trilharen

voor het duister opgehoopt in nesten.
Naden laten resten van resten
los, kasten al hun voze waren.

Het gromt nog in de oude laden.
Maar alles komt uit. Het kwade
vertilt zich aan het kwade. Het daagt

al in het oosten. Het trekt de zwarte huid
van al het boze. Een koel blauw klokgelui
roept ons voor het eten. Honger knaagt.

Wit linnen wappert voor ons uit.
Het kleed dat alle ziel nu draagt.

Light Verse

Dodendans (15de eeuw)

Volksliederen van Charos en de onderwereld*
Anonymus
(Vertaling Hero Hokwerda)

28 Charos ruikt een mens

Gisteren was ik laat nog uit, ginds in de onderwereld;
daar in de buurt van Chárondas was ik zo laat nog buiten.
En laat die nacht kwam Chárondas, bleekjes en afgetrokken,
en sprak tot zijn Charóndissa en legde haar de vraag voor:

'Ik ruik de lucht hier van een mens, of is dat mijn idee maar?'
'Je komt net van de slachting af en zult wel heel vermoeid zijn;
ga maar naar bed en rust eens uit, er zijn hier heus geen mensen.'

283. Ό Χάρος μυρίζεται άνθρωπο

Οψές άργά ν-έςώμεινα κάτω στόν κάτων κόσμο,
οτοῦ Χάροντα ή γειτονιά ἦμουνε ζωμενάρπς.
κι άρνά 'ρχετον ό Χάροντας χλωμιός καί μαραμένος,
κι έμίλειε τοῦ Χαρόντισσας κι εροζονάριζεν τσπ:
- Άνθρωπου μυρωδιά δρικω, γ-ῆ πούρί Φαίνεταί μου;
- Άπού τά μόκελειό 'ρχεσαι και θά 'σαι κουρασμένος,
καί πέσε νά ξεκουραστείς, μ' άθρωπος 'ηά δέν είναι

* *In de Griekse wereld is in de eeuwen vóór 1800 een rijke, anonieme volkspoëzie ontstaan, die vooral in de negentiende eeuw is opgetekend.*
Een grote groep van deze liederen gaat over Charos (of Chárondas), die over de bovenwereld trekt om de doden te verzamelen, en over de onderwereld of Hades, waar zij terechtkomen; deze voorstellingen uit het Griekse volksgeloof gaan terug op voorstellingen uit de Oudheid (toen Charos nog Charon heette en als veerman de doden overzette). De onderwereld is zeker geen aangenaam oord, maar is toch van een heel andere orde dan de voorstellingen van de hel die daarnaast vanuit het christelijk geloof óók bestaan; Charos heeft zelfs een moeder, Charóndissa, en ook verder wordt er met grote menselijkheid over dit hiernamaals gesproken.
*De hier gekozen liederen zijn afkomstig uit de bloemlezing T*a dhimotiká mas tragoúdhia *('Onze volksliederen') van Yorgos Ioannou, Athene 1977. De Griekse volkspoëzie is grotendeels geschreven in het 'politisch vers', een vijftienlettergrepig vers op iambische basis, met een cesuur na de achtste lettergreep; er is geen rijm, maar wel zijn er tal van herhalingen in de formulering, die meer eenheid aan de verzen verlenen. Deze versvorm is hier aangehouden.*

313 O had de aarde maar een kier

O had de aarde maar een kier, o had zij maar een venster:
dan stak ik wel mijn hoofd erdoor, keek in de onderwereld,
keek hoe de jongens zitten daar, keek hoe de meisjes praten,
keek naar de kinderen daar ook, hoe zij er spelen, lachen.

Als ik mijn hoofd naar binnen steek - had ik het maar gelaten!
zie ik de jongens zonder haar, de meisjes zonder vlechten,
zie ik wie veertig, vijftig zijn tegen de bomen hangen,
zie ik de kleine kinderen die om hun moeders huilen.

313. Νά ήταν ή γ□ς χαρακωτή

Νά ήταν ή γῆς χαρακωτή, νά είχε καί παραθύρι,
νά 'βανα τό κεφάλι μου νά ίδῶ στόν κάτου κόσμο,
νά ίδῶ τούς νιούς πῶς κάθονται, τίς νιές πῶς κουβεντιάζουν,
νά ίδῶ καί τά μικρά παιδιά πῶς παίζουν, πῶς γελάνε.
Σάν έκαμα καί τό 'βαλα - μήν ἠθελε τό βάλω -
βλέπω τους νιούς χωρίς μαλλιά, τίς νιές χωρίς πλεξίδες,
βλέπω καί τούς μεσόκοπους οτά δέντρα άκουμπισμένους,
βλέπω καί τά μικρά παιδιά νά κλαιν γιά τίς μανάδες.

315 Iemand die er spijt van kreeg

Toen hij er hevig spijt van kreeg, toen het hem diep berouwde,
zocht hij een ladder naar omhoog, een brug om weg te komen:
de brug viel door een scheur uiteen, de ladder brak in tweeën.
Charos, die hoorde van 't geval, ontstak in grote woede;
hij legde hem de kluisters aan, hij sloeg hem in de boeien,
en stopte van een zwarte slang de kop ook bij zijn borst in.

315. Κάποιος πού τό μετάνιωσε

Πολύ πού τό μετάνιωσε, τό 'χει μετανιωμένο,
γυρεύει σκάλα ν' ανεβεί, γιοφύρι νά περάσει'
καί τό γιοφύρι ράγισε, κι ή σκάλα ν-έτσακίοτη.
Ό Χάρος ὅπου τ' ἄκουσε πολύ τοῦ κακοφάνη,
οτά σίδερα τόν έδεσε καί ατά δεσμά τόν βάνει,
του βάνει καί στόν κόρφο του μαύρου φιδιού κεφάλι.

318 Ach was het maar een half jaar lang

‘Zorg dat je daar geen half jaar blijft, zorg dat je daar geen jaar blijft:
blijf je een jaar weg, ga ik dood, een half jaar, moet ik sterven,
en blijf je drie of vier jaar weg, dring ik de aarde binnen.’
‘Ach was het maar een half jaar lang, ach was het maar een jaar lang:
wat hier gebeurt is levenslang verkwijnen in de Hades.’

318. Μακάρι νά ήταν ξάμηνο

- Τήρα μήν κάμεις ζάμηνο, τήρα μήν κάμεις χράνο.
‘Αν κάμεις χράνο, χάνουμαι, καί ξάμηνο, πεθαίνω
κι άν κάμεις τριά και τέσσερα, σκίζω τή γῆς καί μπαίνω.
- Μακάρι νά ήταν ξάμηνο, μακάρι νά ήταν χρόνος.
ἐκείνο είναι πιζωῆς οτάν ‘Αδη γιά νά λιώσω.

329 Adem die naar grond riekt

‘Graag kwam ik op een avond langs om jullie te begroeten,
om aan te schuiven bij de dis, om jullie te vertroosten,
alleen: mijn adem riekt naar grond, mijn lijf ruikt naar de Hades.’
‘Al riekt je adem, kom maar gauw, al ruikt je lijf, ik wil je,
al kom je uit de zwarte grond, ik smeek je duizend malen.’

329. Χνότα □πό τή γή

- ‘Ηθελα νά 'ρθω μιά βραδιά, νά σᾶς καλημερίσω,
νά κάτσω στό τραπέζι σας, νά σᾶς παρηγορήσω,
μόν έχω χνότα 'πό τή γῆ καί μυρωδιά άπ' τον ‘Αδη.
- ‘Αν έχεις χνότα, θέλω οε, καί μυρωδιά, άγαπω αε'
κι άν είσαι κι άπ' τή μαύρη γή, μυριοπαρακαλῶ αε.

Vijf gedichten
Hendrik Jan Bosman

Signalement

Een bokkenpruik, een drietand en een staart;
Een adem die naar pek en zwavel stinkt;
Een puntig sikje; hoge, holle lach;

Vileine, louche trekken; blik als inkt;
Een zwarte cape; onaangepast gedrag;
Veroorzaakt vuur en ander ongerief;

Een onverholen weerzin van de dag,
Waardoor vooral bij duisternis actief;
Bedenk, als u zo iemand ooit ontwaart:

Dat is hem zeker niet. Thans ziet men hem
Nog slechts met laptop en een GSM.

Stil maar, wacht maar

Dat hebben er wel meer gezegd;
Die weten nu wel beter.
Ja, Nietzsche zelf weet zich weerlegd
En baddert in salpeter.

Ooit riep hij, strijdbaar en oprecht:
'k Geloof het voor geen meter!
Dat hebben er wel meer gezegd;
Die weten nu wel beter.

Je maakt een dominee toch echt
De grond niet zo gauw heter
Dan deze beterweter;
Maar waan gerust het pleit beslecht:
Hij weet inmiddels beter.

Ontmoeting

Ach, weet u wat het is, meneer,
Zegt mij de ontevreden heer
(Hij rookt en drinkt een pint):

De mensen kletsen meer en meer,
Ze zeggen dat ik macht begeer.
Ik ben geen zondagskind,

Maar dat geroddel kwetst me zeer,
Ik heb tenslotte ook mijn eer.
U denkt misschien: Hij grapt.

Geloof maar rustig: elke keer
Dat men mij noemt, voel ik mij weer
Zeer op mijn staart getrapt.

Hij drinkt zijn Duvel. Ik probeer
Hem aan te zien. Een blik vol teer
Verlangen, laaiend vuur;

Zijn pijp, een lucifer. De sfeer,
De dampen die ik inhaleer,
Zijn zwavelig en zuur.

De lucht wordt hels, ik transpireer.
Terwijl ik radeloos laveer
En naar de uitgang stommel,

Roept hij nog bokkig, met een sneer:
Ja, gaat u maar, hoor, en schoffeer
Gerust een arme Drommel!

Openbaring 20:14

Ik hoor het meester Bakker nóg citeren,
Zijn stem kreeg iets macabers en onguurs
Bij 't lezen van de omineuze woorden:
Dat is de tweede dood: de poel des vuurs.

Voor heidenen, zo wist hij te beweren,
Is het hiernamaals iets ontstellend zuurs.
De straf voor wie niet tot de kerk behoorden
Dat is de tweede dood, de poel des vuurs.

Wij, kind aan huis nog in het Huis des Heren,
Geloofden panisch, orthodox en stuurs
Om wat Hierna nog kwam, zo wij ontspoorden,
Dat is: de tweede dood, de poel des vuurs.

Ik vrees dat meester zaliger nu weet
Onjuist geïnformeerd te zijn, wat heet!

Genesis 3: 6-7

Dit is waarom, zo goed en kwaad het gaat,
De mensheid steeds opnieuw weer leren moet
Dat iedereen die goed doet, goed ontmoet
En dat op kwaad met kwaad vergelden staat.

Het is de vrucht, door adderengebroed
Ooit Eva en haar partner aangepraat,
De Boom der Kennis over Goed en Kwaad.
De Hemel is nóg kwaad daarom. Maar goed:

Al is het misschien beter, niet te eten
Van wat de goede God als kwaad verbiedt,

Hoe had het paar dit - vraag ik - moeten weten
Wanneer het eerst niet, tot hun groot verdriet,

Wat van die Boom der Kennis had gegeten?
Die hap was goed beschouwd zo kwaad nog niet.

Paradise revised
Gé van den Bovenkamp

Wat warm, die tuin. Godsamme! Op dit uur
zou je die mooie zomer haast verfoeien.
Ik lig hier in m'n blootje weg te schroeien
en zweet me onderhand het apezuur.

M'n tepels gaan nou toch wel héél erg gloeien.
Zoiets noemt men een streling der natuur.
Nu eerst die slang maar even naar de schuur.
Voorlopig ben ik wel weer klaar met sproeien.

Zie buurmans appeltjes daar nou eens hangen...
Eerst een voor Ad... Die rode is voor mij.
Ik haal gelijk de mesjes en de borden.

Hier stilt een zwakke vrouw haar diep verlangen!
Hè, get... Wat loopt er nu weer langs m'n dij?
Nou ben ik ook nog ongesteld geworden.

Ede, zomer 1997

Ramen
Pieter Breman

de predikant spreekt als vanouds van hel en
verdoemenis en ik probeer de tijd
te doden tussen nu en eeuwigheid
door alle lampjes in 't plafond te tellen

als dat gedaan is, breek ik pepermuntjes
in zoveel stukjes dat ik elk kwartier
een stukje nemen kan: nog vijf, nog vier
er is nog tijd genoeg voor rekenkunstjes

met de getallen van het psalmenbord
ik deel, vermenigvuldig net zo lang
tot er een wondermooie samenhang
tussen de dorre cijfers helder wordt

dan rest er nog het tellen van de ramen
precies op tijd klinkt het verlossend ‘amen’

Drie gedichten
Frits Criens

Snelweg naar de hel een eigentijds exempel

I

De duivel tracht uw deugdzaamheid te smoren
Met lust die ook in vrome lieden gist
Want hoor nu hoe hij lekebroeder Christ
Die voor de Maagd zijn kuisheid heeft gezworen
Met vuige visioenen wou bekoren

Als liftster poogt de boze hem met list
Tot vleselijke zonde aan te sporen:
Voor vrij vervoer zal zij hem toebehoren!
Al doet het pijn wat hij om godswil mist
Hij weigert haar avances, nóg beslist

Maar toch, met dat versmade minnespel
Wist satan zijn achilleshiel te raken:
Nu zoekt hij rusteloos het zoet te smaken
Van liftsters langs de snelweg naar de hel

II

Hij kan die femme fatale maar niet vergeten
Zijn ‘neen’ dat toch zo vastberaden scheen
Blijkt nu een niet te torsen molensteen
Want hoor, hij is van zelfverwijt bezeten
Dat hij zo'n buitenkansje heeft versmeten

Hij wordt van lieverlede schizofreen
Want mét de lust kwelt hem een bang geweten
Dat hij de gunsten Gods niet waard mag heten
Als Christ beseft, ik red het niet alleen,
Houdt hij voor zijn genezing een noveen

In ootmoed bidt de zondaar in zijn cel
Waagt God niet om vergiffenis te smeken
Maar tot de Moeder durft hij vrij te spreken
Van liftsters langs de snelweg naar de hel

III

Nu hoor, berouwvol biecht hij Haar zijn zonde
Hij smeekt Haar om Haar voorspraak bij de Heer
En vlijt zich vol vertrouwen in Haar neer
Dan staat de liftster lokkend aan zijn sponde
Verleidt de slaper binnen één seconde

Ineens groeit uit haar lichaam zweer na zweer
Dat schuimt als een van pus vergeven wonde
Maria richt het hoerig lijf te gronde
Het biedt de satan geen vermomming meer
Die vloekend wegvlucht in een wolk van teer

Zo had de duivel Christ al bij zijn vel
Maar ware liefde heeft Zij hem bewezen
En zijn door spijt gekweld gemoed genezen
Van liftsters langs de snelweg naar de hel

Eminentie
Karel van Eerd

Wanneer zijn pappig smoel van paapse zuivel
bekent dat hij soms huilt - ‘als ik een ui vel’ -
oogt hij gevoelvol, haast een mens gelijk,
die witgeboorde, zwartgepakte duivel.

Een flikker is een flikker, doch Simonis,
waarschijnlijk ook, maar zelf echt geen Adonis,
verbiedt het kapelaantje de praktijk,
zo'n duvel die nat droomt van dat wat schoon is.

De kut heet voor een paap *conclusus hortus,*
doch ook een paap bedrijft somtijds de sport 'es
en wordt papa. ‘Wel zonde,’ maant hem Z.Em.,
‘maar godzijdank, wat duivel, geen abortus!’

Hij praat met Rebbe en hij spreekt van Nathan,
die wijs was, niet als Faust adept van Satan;
ziet Rebbe ook hoe hels thans die Islam
hun bijbels land bedreigt? De leviatan!

Die genitief van Petrus Simon, -*onis*,
zeurt godgeklaagd dat ondank 's werelds loon is,
maar Satan leert de datief - simonie -
en S. en S. zijn kardinaal in bonis.

Twee gedichten
Paul van den Hout

Oud en Nieuw

Het was weer kommer slechts en kwel,
twaalf maanden rampspoed en ellende,
te veel om daaglijks uit te zenden
op de TV, naast sport en spel.

Met ieder jaar dat ik meer tel
wordt het alleen maar meer een bende,
zelfs in ons door en door verwende
Dorado met poldermodel.

Hoe valt een al dan niet geplande
Endlösung van het aards bestel
in vredesnaam nog af te wenden?

Het is niets nieuws wat ik voorspel:
we stevenen met ongekende
eendrachtigheid af op de hel.

Aftelvers

Ze gaat naar de verdommenis,
de wereld, vroeg of laat, geheid;
we leven in geleende tijd,
want éénmaal barst de bom, gewis!

Dat het al grondig hommeles
op aarde is, lijkt me een feit,
maar leidt dit inzicht wereldwijd
tot inkeer of bekommernis?

Welnee! We doen toch haast geen donder
aan mondiaal milieubeleid -
dat we bestáán nog, is een wonder.

Hij had het mis, Max Dendermonde:
de wereld gaat juist niet aan vlijt,
maar aan lamlendigheid ten onder.

Drie gedichten
Kees Jiskoot

Vade retro, satanas!

De duivel in mij,
een baarlijke Judas,
riep: zondigen gij!
en ferm, als ik u was,

en nu het nog kan,
want strakjes, in Eden,
is 't enkel maar van
‘joechei’ en gebeden.

- Je bent me er een,
weersprak ik de satan,
daar komen alleen
wie 't zondigen láten.

- Dat dácht u, zei hij,
nee, tollenaars, sletten
staan voor in de rij
bij 's hemels loketten.

- Ach, beeldspraak, en toch
geen vrijbrief voor zonde?
jouw list, je bedrog
richt míj niet te gronde!

nee, wegwezen, vort,
per tram of per metro,
of ander transport,
diabole, retro!

Van onze correspondent te Jorwerd, Norbert Vroomman

Hoe God verdween uit Jorwerd,
valt bij Geert Mak te lezen.
Dat had voor mij, schrijft Norbert,
best Satan mogen wezen,
nu niets van wat me heilig is
voor diens bewind meer veilig is:

't Is Sodom hier, Gomorra,
één kluwen satanszonen,
één Napels, één camorra,
waar ik nog net mag wonen,
omdat ik bezienswaardig ben:
de laatste der rechtvaardigen.

Voor een pelgrim (NH), per fiets naar Santiago

Wijwater bij u? Het boetekleed aan?
't Ego bemanteld?.. Ter bêevaart gegaan!
Zing onderweg de verplichte gezangen
boordevol ootmoed en hemelverlangen;
vet in de fietsbroek, de voet op de trapper,
kop op het stuur, want dan gaat het wat rapper,
denkend aan Reynaert, al moest die naar Rome
om, net als u, aan een aflaat te komen.

God is verlamd, maar de Satan heeft vleugels -
Vier op zijn lokroep vooral niet de teugels!
Leide u nooit in haar grazige weide
één van die malse Galicische meiden!
Neen! Houd uw einddoel bestendig voor ogen,
vrezend de straffende hand uit den hogen;
enkel degene die wijkt van het kwade
vindt in de stad Santiago genade.

U vergezellen bij dag en bij nachte
niet mijn gebeden, maar wel mijn gedachten:
weinig vermag het gebed van een heiden,
moge een héilige, Jacob, u leiden,
moge diens bijstand het afzien verzoeten,
als ge uw pikzwarte zonden gaat boeten!
Vaya con Díos! waar Deze ook wone,
die, mits ge rooms wordt, uw werken zal lonen.

Twee gedichten
Drs. P

‘Dat lust ik niet,’ zei Eva tot de slang
‘'t Is strafbaar,’ voegde Adam daaraan toe
De slang vertrok dus uit de Hof van Eden

En dacht: ‘Tant pis! Ze zijn nu blij te moe -
Straks gaan ze dit betreuren, en met reden!’
Hoe, denkt u, ging het verder met het paar?

Hun toekomst was precies als hun verleden:
Dezelfde dagen volgden op elkaar
En er gebeurde nooit iets van belang

Hier vroegen wij ons af wat erger is:
Verveling (eeuwig) of geschiedenis

Beëlzebub, Old Nick, Apollyon
Abaddon, Satan, Eblis, Belial
Mephisto, Urian, Lucifer, de Boze...

Men kent hem onder namen zonder tal
(Heel mooie soms, en ook wel smakeloze)
De ganse wereld is zijn hoofdkwartier

Hij leeft in zakenwereld en penoze
In kunst, muziek, theater, leespapier
Gevreesd, aanbeden, vijand, compagnon

Hoe hij in 't echt eruitziet, weet geen mens
Misschien wel net als *homo sapiens.*

Twee gedichten
Alexandr Poesjkin
(Vertaling Hans Boland)

De meermin

Diep in een woud van eiken woonde
Een vrome monnik aan een meer,
Al arbeidend en vastend toonde
Hij zijn gestrengheid in de leer.
Ootmoedig had hij met zijn spade
Een kuil gedolven voor zijn graf,
Hij bad om voorspraak en genade
En smeekte zijn verscheiden af.

Eens prevelde hij zijn gebeden
Geknield voor zijn verzakte deur
Ver van de mensen en hun zeden.
De eiken werden zwart van kleur,
Mistslierten kwamen aangedreven,
Een ronde, rode maan keek neer
En leek aan 't jagend zwerk te zweven;
De monnik staarde naar het meer.

Vanwaar de angst, die hem deed voelen
Wat hij nog nooit ervaren had?
Wat zag hij door het water woelen?
Een flits, en alles is weer glad...
Gelijk een nachtschim licht van leden,
Naakt, blank als rijp op heuvelland,
Komt er een meisje uit gegleden,
Gaat zwijgend zitten op het strand.

Русалка

Над озером, в глухих дубравах,
Спасался некогда монах,
Всегда в занятиях суровых,
В посте, молитве и трудах.
Уже лопаткою смиренной
Себе могилу старец рыл -
И лишь о смерти вожделенной
Святых угодников молил.

Однажды летом у порогу
Поникшей хижины своей
Анахорет молился Богу.
Дубравы делались черней;
Туман над озером дымился,
И красный месяц в облаках
Тихонько по небу катился.
На воды стал глядеть монах.

Глядит, невольно страха полный;

Не может сам себя понять...
И видит: закипели волны
И присмирели вдруг опять...
И вдруг... легка, как тень ночная,
Бела, как ранний свет холмов,
Выходит женщина нагая
И молча села у брегов.

[Nederlands]

Zij wringt het vocht uit heure haren
En wordt de oude man gewaar
Die al dit schoons zit aan te staren:
De sidderende kluizenaar.
Zij wenkt hem, schielijk naar hem lonkend,
En wèg is zij, gans onverwacht.
Weer ligt het meer in slaap verzonken -
Alsof een ster viel door de nacht.

Het lukt hem niet die nacht te slapen
Noch ook te bidden overdag.
Hoe schoon was zij, hoe welgeschapen,
Denkt hij - en weet dat dat niet mag.
Weer ligt het woud in schemerduister
En worden wolken opgejaagd
In maneschijn; in volle luister
Zit aan het water weer de maagd,

Met kushandjes en steelse blikken,
Met golven stoeiend, speels, gezwind;
Zij lijkt een traantje weg te slikken,
Stikt van de lach - 't is net een kind.
Zij roept hem kwelend, teder kwijnend:
‘Kom bij me monnik, monnik kom!’
Ineens... een plons, en weer doorschijnend,
Strak, ligt het meer. Doodstil alom.

En weer - de derde dag nu - wachtte
De schelm aan het behekste meer
Op haar, de maagd naar wie hij smachtte.
De nacht streek op de eiken neer...
De nacht werd door de dag verdreven,
De kluizenaar was spoorloos heen,
En snotaapjes hadden nog even
Zijn baard gezien eer hij verdween.

[Russisch]

Глядит на старого монаха
И чешет влажные власы.
Святой монах дрожит со страха
И смотрит на ее красы.
Она манит его рукою,
Кивает быстро головой...
И вдруг - падучею звездою -
Под сонной скрылася волной.

Всю ночь не спал старик угрюмый
И не молился целый день -
Перед собой с невольной думой
Все видел чудной девы тень.

Дубравы вновь оделись тьмою;
Пошла по облакам луна,
И снова дева над водою
Сидит, прелестна и бледна.

Глядит, кивает головою,
Целует издали шутя,
Играет, плещется волною,
Хохочет, плачет, как дитя,
Зовет монаха, нежно стонет...
‘Монах, монах! Ко мне, ко мне!..’
И вдруг в волнах прозрачных тонет;
И все в глубокой тишине.

На третий день отшельник страстный
Близ очарованных брегов
Сидел и девы ждал прекрасной,
А тень ложилась средь дубров...
Заря прогнала тьму ночную:
Монаха не нашли нигде,
И только бороду седую
Мальчишки видели в воде.

De huzaar

Hij roskamde z'n fiere paard
En mopperde, bozer en bozer:
‘Zo'n luizebed, zo'n luizewaard!
Alleen de duvel is hier kosjer!

Je krijgt hier net zo'n puik onthaal
Als in Tartaarse hinderlagen,
Een kale koolsoep - maximaal.
Een kleintje? hoef je niet te vragen!

De baas loopt als een wilde beer
Met grote trek mij te bekijken,
Zijn vrouw zal voor mijn hoogste eer,
Zelfs voor mijn zweep nog niet bezwijken.

Nee, neem dan Kiëv! wat een stad!
Waar knoedels om je gunsten strijden,
Met wijn in stromen, plenzen, zat,
En de vurrukkullukste meiden!

Je zou je heil, ei ei, voor één
Zo'n diepe zwarte blik vergeven.
Helaas, één ding mankeert alleen...’
‘Wat dan, soldaat? Vertel 's even.’

Hij stak van wal, z'n fraaie snor
Opdraaiend: ‘Heus niet om te z....
En jij bent heus geen voddelor,
Maar dom, dom! Ik, ik ken praktijken!..

Hoor, wat mij aan de Dnjepr geviel
Toen ik daar met m'n regiment lag
En mij Marie, een goeie ziel
- Een lekker weeuwtje! - logement gaf.

Гусар

Скребницей чистил он коня,
А сам ворчал, сердясь не в меру:
'Занес же вражий дух меня
На распроклятую квартеру!

Здесь человека берегут,
Как на турецкой перестрелке,
Насилу щей пустых дадут,
А уж не думай о горелке.

Здесь на тебя как лютый зверь
Глядит хозяин, а с хозяйкой -
Небось, не выманишь за дверь
Ее ни честью, ни нагайкой.

То ль дело Киев! Что за край!
Валятся сами в рот галушки,
Вином - хоть пару поддавай,
А молодицы-молодушки!

Ей-ей, не жаль отдать души
За взгляд красотки чернобривой.
Одним, одним не хороши...'
'А чем же? Расскажи, служивый.'

Он стал крутить свой длинный ус
И начал: 'Молвить без обиды,
Ты, хлопец, может быть, не трус,
Да глуп, а мы видали виды.

Ну, слушай: около Днепра
Стоял наш полк; моя хозяйка
Была пригожа и добра,
А муж-то помер, замечай-ка!

[Nederlands]

We worden maatjes, Mietje plooit
Zich prima, alles naar gevallen.
Brutale praatjes heeft ze nooit,
Er hoeft haast nooit een klap te vallen.

Ze stopt me als ik zat ben in
En maakt me met iets lekkers nuchter,
Wanneer ik knipoog: ‘Moeke, zin?’
Is zij niet uitgesproken schuchter.

Dus alles kits, niet? zeg je dan,
De wereld lijkt warempel roze!
Maar nee, ik werd jaloers - dat kàn,
'k Lag in de luren van de Boze!

Wat moet ze toch voor dag en dauw
Vroeg ik me af, heeft dat van node?
Of neemt Marie het niet zo nauw?
Laat zij zich leiden door de Snode?

Ik wòu het weten. Eens lag ik
In bed, mijn ogen toegeknepen
('t Was donkerder dan in de lik
En stormwind was het zwerk aan 't zwepen).

Plots, zonder het geringst gedruis,
Liet moe zich van de kachel zakken,
Liep stillekens naar het fornuis
Om er een kooltje uit te pakken,

Ze blies de vlam erin en stak
Een mager kaarsje aan, daarmede
Zocht zij een flesje in de kast,
Ze nam de bezem en ze kleedde

[Russisch]

Вот С ней и подружился я;
Живем согласно, так что любо:
Прибью - Марусенька моя
Словечка не промолвит грубо;

Напьюсь - уложит, и сама
Опохмелиться приготовит;
Мигну бывало: Эй, кума! -
Кума ни в чем не прекословит.

Кажись: о чем бы горевать?
Живи 8 довольстве, безобидно;
Да нет: я вздумал ревновать.
Что делать? Враг попутал видно.

Зачем бы ей, стал думать я,
Вставать до петухов? Кто просит?
Шалит Марусенька моя;
Куда ее лукавый носит?

Я стал присматривать за ней.
Раз я лежу, глаза прищуря
(А ночь была тюрьмы черней
И на дворе шумела буря),

И слышу: кумушка моя
С печи тихохонько прыгнула,
Слегка обшарила меня,
Присела к печке, уголь вздула

И свечку тонькую зажгла,
Да в уголок пошла со свечкой.
Там с полки скляночку взяла
И, сев на веник перед печкой,

[Nederlands]

Zich nakend uit, en nam een slok,
Nog een en nog een en in enen
Was - schrijlings op haar bezemstok -
Zij door de schoorsteenpijp verdwenen.

Ik had 'r door, binnen één tel,
Die moeke toch: een zondaresje!
Mijn troetelbei, ik krijg je wel!..
Ik klim uit bed en zie het flesje.

Ik ruik eraan, zuur als de pest!
Sprenkel ermee, en ongelogen:
De tang, de tobbe - niet te best! -
Werden de schoorsteen ingezogen.

Onder het bankje pit de poes,
Ik mors wat druppels op zijn vel en
Sis ksjt! hij blazen! - om pardoes
De tobbe achterna te snellen.

Nù ga ik wat je noemt met flair
Te werk, ik ben niet meer te stuiten,
En kookgerei en meubilair
Vliegt door de schoorsteen mars! naar buiten.

Wat drommel! dacht ik, nou wil ìk,
Het goedje door mijn keel gegoten...
En vederlicht, voor ik een kik
Kon geven, werd ik afgeschoten.

Ik vlieg, ik vlieg hals over kop,
Waarheen zijn we reeds lang vergeten,
Schreeuw ‘Rechts houwen!’ naar sterren op
Mijn weg. Dan word ik neergesmeten

[Russisch]

Разделась донага; потом
Из склянки три раза хлебнула,
И вдруг на венике верхом
Взвилась в трубу - и улизнула.

Эге! смекнул в минуту я:
Кума-то, видно, басурманка!
Постой, голубушка моя!..
И с печки слез - и вижу: склянка.

Понюхал: кисло! что за дрянь!
Плеснул я на пол: что за чудо?
Прыгнул ухват, за ним лохань,
И оба в печь. Я вижу: худо!

Гляжу: под лавкой дремлет кот;
И на него я брызнул склянкой -
Как фыркнет он! я: брысь!.. И вот
И он туда же за лоханкой.

Я ну кропить во все углы
С плеча, во что уж ни попало;
И все: горшки, скамьи, столы,
Марш! марш! все в печку поскакало.

Кой черт! подумал я: теперь
И мы попробуем! И духом
Всю склянку выпил; верь не верь -
Но кверху вдруг взвился я пухом.

Стремглав лечу, лечу, лечу,
Куда, не помню и не знаю;
Лишь встречным звездочкам кричу:
Правей!.. И наземь упадаю.

[Nederlands]

En zie een berg. Die berg die bood
Een schouwspel! Pekketels, een gruwlijk
Gesnerp, en zang en dans - een jood
Trad met een kikker in het huwlijk.

Ik spuwde en sloeg gauw een kruis...
Maar daar verschijnt opeens Marietje:
‘Wat moet je, rekel? Vort! naar huis,
Voor ze je rauw...’ Maar 'k ben geen mietje:

‘Naar huis? bekijk het! Hoe dan ook,
Als ik de weg terug nou kende...’
‘Ach, druiloor van me, pak de pook,
Stijg op en smeer 'm, stuk ellende!’

‘Wat? Ben je zot? Een pook? voor mij?
Ik heb mij tot huzaar verzworen!
Ben ik verraden of ben jij
Als dubbelhuidige geboren?! -

Een paard!’ ‘Pak aan, schlemiel, een paard.’
Een paardje, man! 'k Zit niet te snoeven -
Zó'n ranke hals, zó'n trotse staart,
Het snuift en briest en schraapt z'n hoeven.

Ik grijp zijn manen, en het ros
Door geen huzaar zelfs in te tomen
Stuift als de weerga erop los -
Om bij de kachel neer te komen.

Ik zit weer, alles staat gelijk
Het stond, alleen - ik heb een ouwe
Kruk, niet een hit tussen mijn... Kijk,
Dat zijn me van die dingen, ouwe.’

Hij eindigde, z'n fraaie snor
Opdraaiend: ‘Heus niet om te z....
En jij bent heus geen voddelor,
Maar dom, dom! Ik, ik ken praktijken!..’

[Russisch]

Гляжу: гора. На той горе
Кипят котлы; поют, играют,
Свистят и в мерзостной игре
Жида с лягушкою венчают.

Я плюнул и сказать хотел...
И вдруг бежит моя Маруся:
Домой! Кто звал тебя, пострел?
Тебя съедят! Но я, не струся:

Домой? Да! чорта с два! Почем
Мне знать дорогу? - Ах, он странный!
Вот кочерга, садись верхом
И убирайся, окаянный!

- Чтоб я, я сел на кочергу,
Гусар присяжный! Ах ты дура!
Или предался я врагу?
Иль у тебя двойная шкура?

Коня! - На, дурень, вот и конь. -
И точно: конь передо мною,
Скребет копытом, весь огонь,
Дугою шея, хвост трубою.

- Садись. - Вот сел я на коня,
Ищу уздечки,- нет уздечки.
Как взвился, как понес меня -
И очутились мы у печки.

Гляжу: все так же; сам же я
Сижу верхом, и подо мною
Не конь - а старая скамья:
Вот что случается порою.'

И стал крутить он длинный ус,
Прибавя: ‘Молвить без обиды,
Ты, хлопец, может быть, не трус,
Да глуп, а мы видали виды.’

Divina commedia
Peter van den Tillaart

Mijn knieën knikken en mijn leden beven,
mijn zwoegend hart komt niet meer tot bedaren:
ik ben zoëven in de hel geweest.
Verbaast het u dat ik de hoop liet varen?

Mijn angst en afschuw zijn niet overdreven:
ik viel ten prooi aan puistige barbaren,
aan een demonisch dertigkoppig beest.
Verbaast het u dat ik de hoop liet varen?

Ik mocht fysiek die gruwel overleven,
maar naar verwachting vergt het vele jaren
aleer mijn geest van deze schok geneest.
Verbaast het u dat ik de hoop liet varen?

Ik heb zojuist 3-MAVO les gegeven,
een infernale kwelling voor de geest.
Begrijpt u nu dat ik de hoop liet varen?

Tekeningen

Scènes uit de Hel
Gustave Doré

Canto III, regel 9: Laat af van alle hoop, gij die hier binnentreedt.
(Vert. Frederica Bremer)

Canto VIII, regel 39: Want ik herken u, hoe vuil ge ook zijt.

Canto IX, regel 56: Want als de Gorgo verschijnt en gij zoudt haar zien.

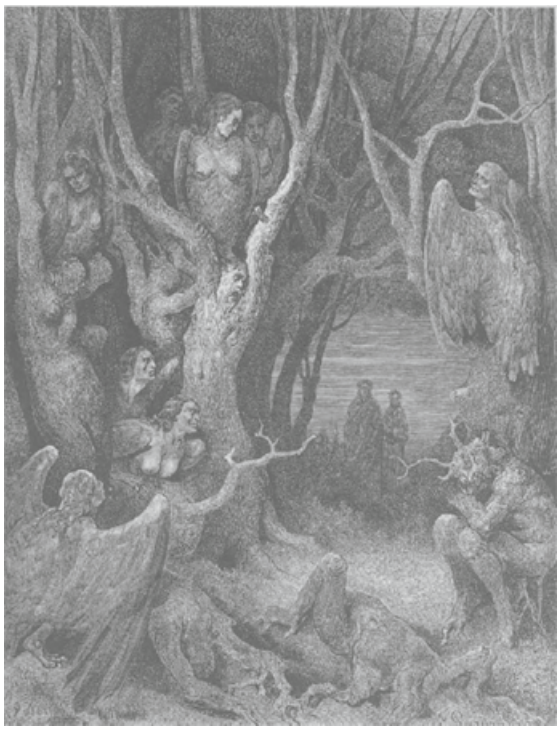

Canto XIII, regel 10: Hier maken de afschuwelijke Harpijen haar nesten.

Canto XIII, regel 33: En de stronk ervan kreet: ‘Waarom schendt gij mij?’

Canto XXI, regel 71: En richtten op hem al hun scherpe haken.

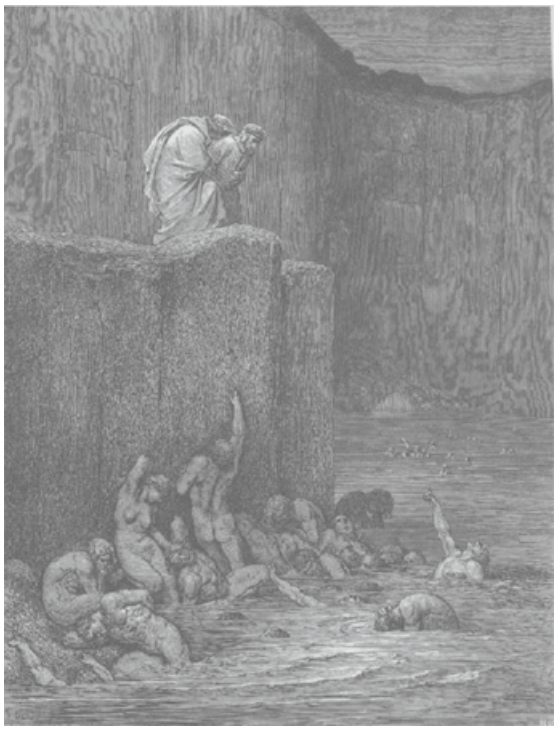

Canto XVIII, regel 113: Zag ik mensen verstikt in zulk een drek.

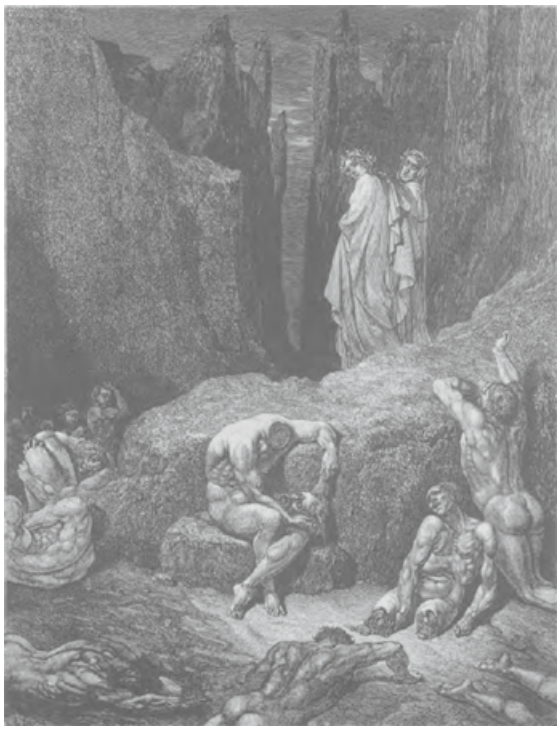

Canto XXIX, regel 4: Maar Vergilius sprak tot mij: Waarom kijkt gij nog?

Essay

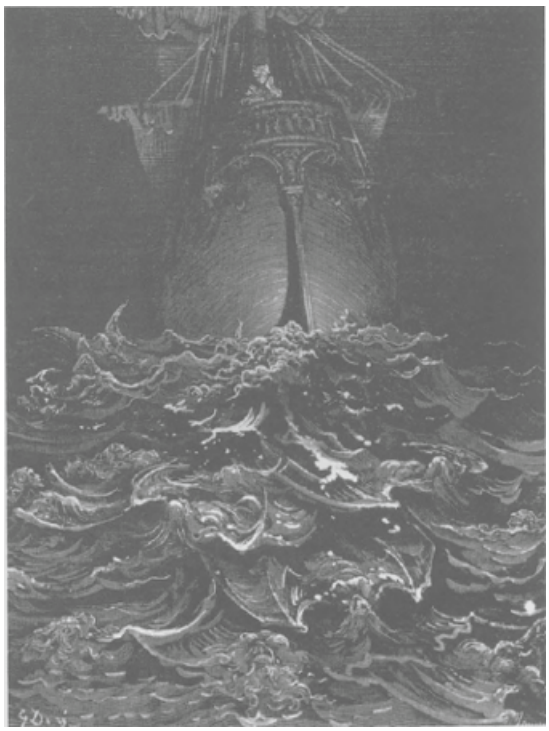

Gustave Doré: The Ancient Mariner

Proost Satan
Karel van Eerd

1

‘Mijnheer is letterkundige,’ zei Joachim ter verheldering, ietwat verlegen. ‘Hij heeft voor Duitse bladen de faam van Carducci op schrift gesteld, - Carducci, weet je wel.’ En hij werd nog verlegener, toen zijn neef hem aankeek en leek te zeggen: Wat weet jij dan wel van Carducci? Net zo weinig als ik, zou ik denken. (Thomas Mann, Der Zauberberg, derde hoofdstuk, Satana).

2

* 1835 Pietrasanta (nabij Viareggio).
Vader, bij de politie van het Groothertogdom Toscane verdacht wegens republikeinse, subversieve sympathieën, als huisarts overgeplaatst van het ene gehucht naar het andere. Daarom geen lagere school voor de kleine Giosuè; lezen en schrijven leert hij thuis. In '49 in Florence bij paters op kostschool; zijn Latijn wordt er niet minder van. Wint in '53 studiebeurs van Hogere Normaalschool in Pisa, waar hij in '56 afstudeert. Het eerste jaar leraarschap leidt niet tot een vaste benoeming wegens ‘immoreel en onreligieus’ gedrag. Intussen publiceert hij zijn eerste dichtbundel.
Moeilijke jaren: geliefde broer komt om het leven tijdens twist met vader; vader, kapot van verdriet, sterft een jaar later; moeder en jongere broer ten laste van Giosuè, terwijl hij moeizaam de kost verdient met privélessen en een enkele klus voor een uitgever. In '59 een reguliere leraarsbaan, en huwelijk.

In '60, na de eenwording van Italië (minus de Pauselijke Staat), benoeming tot hoogleraar Italiaanse literatuur in Bologna. Daar blijft hij de rest van zijn werkzaam leven, ondanks in '68 dreiging van overplaatsing wegens antigouvernementeel gedrag, en in de jaren '80 diverse prestigieuze uitnodigingen van elders. Is hoogst actief op vele levensgebieden. Uit het huwelijk worden vier kinderen geboren. De drukke sleur van het academische bestaan vindt compensatie in ettelijke liefdesaffaires. Publiceert zo'n veertien dichtbundels en enige folianten proza. Zijn politieke activiteiten,

eerst als republikein, na '80 als monarchist, leiden eerst niet tot een kamerlidmaatschap, maar in '90 tot zijn benoeming als senator voor het leven. Nobelprijs voor literatuur in 1906.

† 1907-

- Wij lezen verder in de Toverberg.

3

‘Dat klopt,’ zei de Italiaan ja-knikkend. ‘Ik had de eer uw landgenoten te verhalen over het leven van die grote dichter en vrijdenker, toen het was afgesloten. Ik kende hem, ik mag mij zijn leerling noemen. In Bologna heb ik aan zijn voeten gezeten. Hem dank ik wat ik mij eigen noem aan cultuur en optimisme. (...)

Alle begin is moeilijk. Trouwens, alle arbeid die die naam verdient is moeilijk, nietwaar?’

‘Ja, dat weet de duivel!’ zei Hans Castorp, en het kwam recht uit zijn hart.

Settembrini fronste meteen zijn wenkbrauwen.

‘U roept zelfs de duivel aan,’ zei hij, ‘om dat kracht bij te zetten? Satan in eigen persoon? Weet u ook dat mijn grote leermeester aan hem een hymne heeft gewijd?’

‘Met permissie,’ zei Hans Castorp, ‘aan de duivel?’

‘De zelve. In mijn vaderland wordt die somtijds gezongen, bij feestelijke gelegenheden. O salute, o Satana, o ribellione, o forza vindice de la ragione... Verrukkelijk lied! Maar die duivel was het vast niet, die u in gedachten had, want die staat met arbeid op zeer goede voet. Die op wie u doelde, die arbeid verafschuwt, omdat hij daarvan te vrezen heeft, is vermoedelijk die andere, die men, naar het heet, geen vinger moet reiken.’

4

De kleine boekhandel nabij het oord waar ik loom de zomer doorbreng, verschaft hoofdzakelijk de Italiaanse bestsellers, niet te versmaden als verveling dreigt, maar op zekere uren overdag onvoldoende als prikkel voor het brein. Daarom gaat er in de koffer een paar pond solide lectuur mee, voor de zekerheid. Dit jaar Mann.

De Toverberg is geheel en al prachtig en met die kwalificatie verdoemd. Ik ben geen geleerde dichter in het antieke Alexandrië, haat niet het dikke boek, maar deze duizend bladzijden vol, over-

vol, superbe volzinnen voldoen niet. De personages zijn allemaal teringlijders. Daartegen mag men geen bezwaar inbrengen. Dat gaat zo, in een sanatorium. Omtrent de dames, die op afstand worden vereerd en op heur sterfbed met bloemboeketjes worden versierd, past zwijgen.

Ik beperk me tot de drie van het citaat. Neef Joachim is de totale onbenul, die dan ook stereotiep een militaire carrière nastreeft. Jeune premier Hans Castorp is om te beginnen en blijft een heel dik boek lang de onschuld die zichzelf vermoordt. De schoolmeester Settembrini echter verdient sympathie. Zijn anticlericalisme komt voort uit een benijdenswaardige familietraditie. Zijn rationalisme is hartstocht geworden. Daarom en desondanks is hij een aardige man.

En *settembrini* heten ook de laatrijpende vijgen die ik hier pluk. Ze zijn, anders dan de meer bekende soort, blank van binnen, engelachtig klein. Daarbij past een glaasje *vinsanto.*

5

Van Carducci weet ik iets meer dan Castorp & Neef, zeker minder dan Settembrini. Zijn Barbaarse Oden waren mij eerder een genoegen. Veel te veel antieke godheden, heroën en nimfen, heel wat die men in het lexicon moet zoeken, terwijl ik er notabene voor geleerd heb. Die zijn dan ook in meerderheid niet klassiek maar veeleer erfenisjes van het achttiende-eeuwse klassicisme, literatuur. Mijn leesplezier echter was vanwege de vorm, de metriek, de ‘barbaarse’ adaptatie van antieke metra, met name de dekselse dactyli. Dat had die Goethe, en hij was de eerste niet, in het Duits al een eeuw eerder gedaan, en met succes. Ook Nederlandse vertalers hebben het beproefd, maar zelden kwamen zij verder dan ‘geef me m'n hoed en m'n jas, en m'n stok, en dan ga 'k ervantussen’. De kostschoolpater die de kleine Giosuè het Latijn bijbracht, was niet geïnteresseerd in metrische kwesties en las *Arma virumque cáno, Trójae qui primus ab oris/ Itáljam fáto prófugus...* etc., in plaats van onze Germaanse dreun met canó, Trojáe, Italiám, fató, profugús. Beide manieren negeren de ordening naar duur van lettergrepen, maar wat Carducci in het oor had behield in elk geval het woordaccent. Op basis daarvan heeft hij op ‘barbaarse’ wijze - dat wil zeggen, zo ongeveer als een Germaan van de late keizertijd, die ook de kwantiteiten niet meer hoorde - een voor het Italiaans

nieuw metrum ontworpen. Het resultaat was welluidend en niet zelden imponerend. Neem, uit de elegie ‘Bij de urn van Percy Bysshe Shelley’:

O cuor de'cuori, sopra quest'urna che freddo ti chiude
Odora e tepe e brilla la primavera in fiore.

(O hart der harten, boven deze urn die kil u omsluit/ ligt geurig, vochtig, flonkerend de lente in bloei.)

Het experiment heeft weinig navolging gehad. D'Annunzio, die niets naliet om te bewijzen dat hij het beter kon, heeft even later op die manier nog prachtige Romeinse elegieën geschreven, en Pasolini, die ook geen kans op parodie liet liggen, meer dan een halve eeuw nadien, enige dodelijke epigrammen. Maar deze lange regels, die bovendien riekten naar het vrije vers, konden de eeuwige *endecasillabo* niet van zijn troon stoten. De heksenmeter bleef een duivels probleem.

6

De Barbaarse oden zijn thuis achtergebleven, op broos papier, braaf in hun beschaafd blauwgrijs bandje. O nostalgie! Maar de hymne aan Satan staat in in een andere bundel.

De kleine boekhandel nabij, waar ik dit jaar geen Italiaanse bestseller kocht, fourneert ook voor de leeslijst van lyceïsten. Daar vind ik de pocketeditie, die hier economisch heet. En waarlijk, ik voel mij niet bekocht. De inleiding is ampel en filologisch verantwoord, van een gestaalde marxist, maar je merkt er niks van. Er is een overdaad aan voetnoten, zakelijk, maar vooral ook verklarend. En dan bij elk gedicht nog vooraf een interpretatie in algemene zin, die de plot verraadt, net zoals immer nog op de Belgische televisie een krimi wordt aangekondigd. Alles is er aan gedaan om de lyceïsten enig zelfstandig denken te besparen. Dit komt mij nu even goed uit, aan het einde van een lome zomer. Settembrini savoureer ik, terwijl ik mij laaf, ook aan de moraal.

7

Het was oorspronkelijk een toost, zo leert de introductie mij, voorgelezen tijdens een feestmaal van vrienden. Doch het is meer dan dat.

We hebben hier te maken, leer ik voorts, met een overwinningsode aan vooruitgang, cultuur, wetenschap, vrijdenken, natuur, levensvreugde, schoonheid, liefde; kortom aan al die levenskrachten die door obscurantisme, conservatisme en religieus-politiek immobilisme, door fanatisme, dogmatisme en hypocriet-bijgelovig vals moralisme veroordeeld worden, en *tout court* geïdentificeerd met het Kwaad (of de Kwade), dat wil zeggen met ‘Satan’.

Vijg, teug, proost!

Carducci's ‘Satan’ is de incarnatie zelve, door de geschiedenis heen, van de onstuitbare stroom en vooruitgang van het leven en de mens.

Bij mijn gezond! Gezondheid!

8

Onstuitbaar voortgaan, ter zake! Het gaat om vijftig kwatrijntjes, origineel qua metriek. Mann-Settembrini citeert (zie 3) het negen-enveertigste.

- Terloops stip ik aan dat hij daarbij een foutje maakt. In ‘O salute, o Satana’ is dat eerste ‘o’ toegevoegd, waarmee ook ‘salute’ vocatief wordt en dus: heil = Satan. Doorleefde interpretatie, maar het gaat om een toost: Satan, proost! -

De eerste strofe:

> *A te, de l'essere*
> *Principio immenso,*
> *Materia e spirito,*
> *Ragione e senso*; - Dat is hoogst fraai, zoveel als:
>
> Aan u, van 't zijnde
> Immens begin,
> Geest en materie,
> Reden en zin.

Fraai is anders. Zo voortgaan heeft reden noch zin. En dan is het ook nog maar de vraag of regel 4 niet veeleer over rede en gevoel gaat, ook al levert dat geen rijm. Teruggaan dus.

Het vormpje is de grap. De even regeltjes rijmen, *quinari*, jambische tweevoetertjes, behalve dat ze niet zo jambisch zijn. Ook de oneven regels hebben twee accenten, maar rijmen doen ze niet;

het bijzondere is dat het *sdruccioli*, struikelaars, zijn. Het is niet moeilijk de kiemcel te raden: *Sátana*, dekselse, duivelse dactylus. Wat krijgen we dan? Zes (xXxXxx of XxxXxx) plus vijf (xXxXx of XxxXx) is elf lettergrepen, hendecasyllabus! Op de zorgelijke kwestie of de *endecasillabo* als zodanig, naar zijn ware aard begrepen, ooit een cesuur had, had kunnen hebben, of verdragen, ga ik niet in. Carducci heeft beslist dat hij het mocht, maar voelde zich toch genoopt de snedigheid van zijn struikeling ten halve te verdoezelen met een regeleinde. Zo'n noteringswij ze is ook handig voor wie krabbelt op manchet of deftige menukaart. Maar de elflettergrepige bleef het, dewelke meestal, meest ten onrechte, vereenzelvigd wordt met onze vaderlandse vijfvoetige jamben. Laat me het zo proberen, zij het in de weerbarstige stijl van een Adwaita en een Vestdijk; en een huppeltje mag. De woordkeus moge weerklank zijn van een Ten Kate, of liever een Paradijs. Vooruit!

Aan u, van 't zijnd' ontzaggelijk begin,
Geest en materie, en reden en zin;

Terwijl in 't glas de wijn wel fonk'len wil
Gelijk de ziele in des oogs pupil;

Terwijl de zon en d' aarde zalig stralen,
Elkander spreken in der liefde tale;

Van orgisch' echt de berg af een gerucht vaart
En hartslag bonst van 't laagland dat weer vrucht baart;

Ontbreidelt zich voor u 't verwoed refrein,
Roep, Satan, u ik aan, prins van 't festijn.

9

Dat is geen lichte kost, verwijst eerder naar een zware dronk. Het loflied is opgenomen in de bundel *Levia Gravia.* Als ik niet waarschuw, geldt het als *levia*, *light verse*, het rijmt immers, het gaat in de maat, en roept ook wel een lach op. Maar het gold evenzeer, veeleer, als *gravia*, nogal *heavy stuff.*

De Satanhymne is van september 1863, twee jaar later onder pseudoniem uitgegeven; de bundel in '68, ook het jaar van

Carducci's schorsing uit het ambt wegens al-te-linksigheid.

Het Bolognese dagblad *Il Popolo* herdrukt het gedicht in zijn editie van 8 december 1869, de openingsdag van het Vaticaanse Concilie. Dat gaf schandaal. Een politieke vriend maakt de dichter in die zelfde kolommen het verwijt dat het geen poëzie is, doch een intellectuele orgie, en erger nog, antidemocratisch. Het is immers nauwelijks begrijpelijk voor lezers met een gymnasiumopleiding, en het volk zal er geen 10% van snappen. Te meer is het antidemocratisch omdat men het volk verraadt, niet helpt, door het principe van het kwaad te vergoddelijken.

Enige dagen lang was Carducci nationaal in het nieuws: gebrom van democratische politici, meelij van filosofen, verdoemenis vanwege de clericalen. Min of meer anonieme brieven beloofden hem zonder meer de hel, het bordeel sloot voor hem de deur - weg wezen, viespeuk! - het riool blies hem een walm van verontwaardiging toe.

Gretig naar schandaal vertaal ik voort:

Weg wijwaterkwast, paap, weg cantilene!
Vergeet het, paap, want Satan gaat niet henen!

Zie de mystieke kling Michiels verzieken,
Aangetast door roest, en zie, zonder wieken

De trouwe engel in het niets geland.
Verijsd is de bliksem in Jahwehs hand.

Komeet, planeet, een eng'lenregenval,
Verdoft, verbleekt, terneer uit al 't heelal.

In de materie die nimmer zou slapen,
Prins van 't reële, van 'tgeen is geschapen,

Leeft Satan slechts. (...)

Met die conclusie was Carducci zijn tijd vooruit. Nietzsche heeft pas ruim twintig jaar later het feit van Gods dood bekendgemaakt. Voor velen bleef Giosuè als medeplichtige gelden, ook nadat hij zich, verliefd op koningin Margherita, tot Rechts bekeerd had, hetgeen in 1906 in een Nobelprijs zonder schandaal resulteerde. Welk

een vooruitgang, 90 jaar later, met onze geliefde Dario Fo, die nog nooit een knie gebogen heeft!

De pointe kennen wij nu. Er zijn echter nog veertig strofen te gaan. Daarin gold ‘eerst de muziek, dan de woorden’. Nee, dat moet ik anders zeggen. De voortgang van het betoog wordt in hoge mate bepaald door de eisen van de versvorm en van de taal, die moet klinken. Klinken... proost! De vertaler moet het andersom doen. In een geval als dit levert dat vreemde muziek op, zoals die van het terugspoelen van een cassettebandje. Om de lezer die daaraan genoegen beleeft, enige beledigingen jegens de christenheid niet te onthouden, geef ik het vervolg toch, doch in proza (met filologenweetjes).

10

... Leeft Satan alleen. Hij heerst in de flikkerstraal van een zwart oog, 't zij dat hij loom ontsnapt en standhoudt, of scherp en nat uitdaagt, aanhoudt, ('t Gaat over wijn, lees voort.) Hij glanst van de trossen in 't blije bloed, waardoor de vreugde van even niet verslapt; dat het vluchtige leven sterkt, dat treurnis uitstelt, dat liefde daarin verankert.

U, Satan, beademt mijn vers, als u uit mijn borst berst met een uitdaging aan de god van de priestervorsten, de bloedige vorsten; en als een bliksem de geesten schokt.

Voor u leefden Ahriman, Adonis, Astarte (de geest van het kwaad bij de Perzen, de vruchtbaarheidsgod en -godin van Phoenicië) en marmers, doeken en boeken, toen de Ionische klare luchten (het klassieke Hellas) gezegend werden door Venus Anadyomene (opduikend, vanwege haar geboorte uit zee). Voor u ruisten de bomen van de Libanon, de door de milde Cyprische (Venus) weer tot leven gewekte minnaar (Adonis): voor u ziedden de dansen en reien, voor u de blanke maagdenliefde te midden van de geurige palmen van Edom, waar Cyprus' zeeschuim bleekt.

Wat doet het er toe of barbaars de Nazareense razernij van liefdesmalen naar obscene rite met heilige fakkel uw tempels in brand stak en Argos' (Griekenlands) beelden ter aarde wegwierp? U werd als vluchteling tezamen met de huisgoden opgevangen in de boerenkrotten van het plebs dat niet vergat.

Sindsdien een kloppende vrouwenboezem vervullend, hete godheid en minnaar, keert u de bleke heks van eeuwig zoeken ertoe

het zieke wezen te hulp te komen. (Hierover zijn de geleerden het niet eens. Wie het snapt mag zich melden. Maar prachtige muziek, die twee kwatrijnen: *Quindi un femineo/ sen palpitante/ empiendo, fervidol nume ed amante,// la strega pallida/ d'eterna cura/ volgi a soccorere/ l'egra natura*.)

Aan het starre oog van de alchimist, aan de blik van de onbekeerbare magiër, onthult u, voorbij de omheining van de slome kloosterhof, de flitsende frisse hemelen.

Naar 't land van Thebe (de Egyptische woestijn) u in de werkelijkheid ontvluchtend, verborg zich triest de monnik.

O van uw uitlaat verstoken ziel (de gecastreerde Abélard), heilzaam is Satan; hier, Héloise. Vergeefs kastijdt u zich in 't ruige kleed (hij was na de rampzalige liefde monnik geworden): hij mompelt voor u het vers van Maro en Flaccus (Vergilius en Horatius) door Davids treurzangen (de psalmen) en klagen heen; en Delfische gestalten (Apollinische schoonheden), roze in de ruige zwarte gemeenschap (het klooster) voert u Lycoris, voert u Glycera aan (dichtersgeliefden vernoemd in Vergilius' Bucolica en Horatius' Oden).

Maar andere beelden, van een schonere era (het antieke Rome), bevolken somtijds de slapeloze cel. Uit de bladzijden Livius doet hij (Satan) vurige volkstribunen, consuls, tierende massa's opstaan; en begeesterd van Italische trots duwt hij u, monnik (Arnold van Brescia († 1155), leerling van Abélard, kerkhervormer, ideoloog van de Romeinse rebellie tegen de Paus), het Capitool op.

En u, die de woedende brandstapel niet vernietigd heeft, profetische stemmen, Wycliffe en Huss (de Engelse en de Boheemse veertiende-eeuwse ketter), zendt uw waakzame kreet de lucht in: de eeuw vernieuwt, drachtig is de zomer. Nu, nu beven mijters en kronen: uit de kloosterhof rommelt de rebellie, en strijdt en predikt onder de stola van broeder Girolamo Savonarola. Maarten Luther wierp zijn pij af; werp uw boeien af, menselijk denken, en straal en flits omgord met vlammen; materie, sta op; Satan heeft gewonnen.

Een prachtig, gruwelijk monster breekt los, beloopt de oceanen, beloopt de aarde: stralend en rokig als de vulkanen overstijgt het de bergen, vreet het de vlakten;...

Hier is iets gans anders aan de hand. Fraai, maar waarover gaat het? Enige kwatrijnen verder lees ik: over de onstuitbare vuurwagen, en het commentaar leert mij wat ik vergeten had, dat de faam

van dit gedicht niet slechts op het redelijke antipapisme berust, maar ook op moderniteit: de stoomtrein. Dit verdient versificatie.

11

Een fraai, gruw'lijk monster springt uit de band,
Snelt oceanen langs, snelt over land:

Flonk'rend en rokig gelijk een vulkaan,
Verwint het bergland, vreet in 't dal zijn baan,

Vliegt hoog over krochten en bergt zich dan
Diep weg langs paden die men gissen kan,

Duikt op; van kust tot kust giert ongetemd
'n Orkaan, zijn schreeuw, die alles overstemt:

Zijn asem spreidt zich, ja, als een orkaan:
Ziet, volk'ren, machtig Satan langs u gaan.

Van plaats tot plaats brengt hij u 't welbehagen
Op zijn onstuitb're vlammen-zegewagen.

- Terug naar de Toverberg.

12

Elke vertaling is een leesverslag. Dit rapport van mijn lectuur heeft niet geleid tot een vertaling welke die erenaam verdient. Hoe kwam dat? Of de duivel ermee speelde. En de zoete *settembrini*, hemelse kost, maar niet eens licht verteerbaar, en het slokje, want daarom gaat het immers, vijftig strofen lang, en de slechte invloed van de vrijdenker Settembrini, met wie mijn verhaal begon, en bij wiens citaat (zie 3) ik nu ben aangeland.

Gezondheid, Satan, o gij rebellie,
O gij wrekende kracht van het genie!

Gewijd stijgt op tot u wierook en ave!
U won de wedstrijd met der priesters Jahweh.

13

De dichter echter was vooreerst zelfs geen wapenstilstand vergund. Vijf jaar na het schandaal voelde hij zich nog genoopt tot een polemisch antwoord aan een minkukel, die hem ter zake van Satan - ‘die mij nu echt de neus uitkomt’ - beargumenteerd verweten had, ten eerste, dat Dante, Tasso en Milton de duivel anders hadden geschilderd - ‘dank u! dat waren gelovige dichters’ - ten tweede, dat ook Goethe, Byron en Heine hem anders hadden voorgesteld -‘dank u nogmaals! die instrumenteerden episch of dramatisch de duivel van de legenden’ - ten derde, dat de volksfantasie een ander begrip van de duivel heeft - ‘duizendmaal dank ten laatste! het volk gelooft, of geloofde, in de duivel.’

En waarom had Carducci met geen woord gerept van Baudelaire? Ook mij zou zulk verwijt kunnen treffen, nu in Nederland sinds kort Baudelaire weer gelezen, althans gekocht wordt - in de puike vertaling van Peter Verstegen of die andere, van die arme duivel - door de velen die geen Frans hadden in hun eindexamenpakket, en de weinigen die wel. De dichter antwoordde als volgt.

‘In 1863 kende ik Baudelaire niet. Maar ik ben noch zo nederig, noch zo hovaardig dat ik zou willen dat mijn tegenstanders mij op mijn woord zouden geloven. De kaarten op tafel. Voilà, *Litanies de Satan* (hier in Verstegens vertaling):

Gij van de engelen de schoonste en meest wijze,
Door 't lot verraden God, beroofd van eerbewijzen,

Satan, heb medelij met mijn langdurig lijden!

O Vorst der ballingschap, wie onrecht is gedaan,
Die na een nederlaag steeds sterker op zal staan,

Satan, heb medelij met mijn langdurig lijden!

O gij die alles weet, groot soeverein ter helle,
Genezer van de vrees waar mensen zich mee kwellen,

Satan, heb medelij met mijn langdurig lijden!

Gij die melaatsen zelfs, door liefdesonderwijs,
En paria's de smaak leert van het Paradijs,

Satan, heb medelij met mijn langdurig lijden!

Gij die met Dood, dat sterke oudje, 't bed wilt delen
Om er die dolle meid, Verwachting, mee te telen!

Satan, heb medelij met mijn langdurig lijden!

Gij geeft aan de bandiet zijn blik, trots en sereen,
Die heel een volk verdoemt, rond een schavot bijeen,

Satan, heb medelij met mijn langdurig lijden!

Gij die de plaatsen kent in de jaloerse aarde
Waar God zijn flonkersteen naijverig bewaarde.

Satan, heb medelij met mijn landurig lijden!

Gij wiens scherp oog de diepe arsenalen ziet,
Waar 't volk van de metalen van zijn rust geniet,

Satan, heb medelij met mijn langdurig lijden!

‘Laat wie wil in de *Bloemen van het kwaad* de rest van deze *litanie* nalezen, en een oordeel geven wat die te maken zou hebben met mijn *hymne.*’

Dat wilde ik, en mijn conclusie is: op een hoofdzaak - ook Baudelaire's duivel is de moderne wetenschap toegedaan, hij ‘biedt de uitvinder nieuw licht’ - en verder weinig. Alleen al de enscenering! Carducci's Satan raast door de dreven op zijn stoomlocomotief, die van Baudelaire droomt in stilte in de diepste krochten der hel.

- Uit de diepten omhoog weer, de Toverberg op.

14

Dat alles had op de goede Hans Castorp een hoogst opmerkelijk effect. Italiaans verstond hij niet, en de rest stelde hem evenmin op

zijn gemak. Het smaakte naar zondagspreek, hoewel het op lichte, spottende toon werd voorgedragen. Hij keek zijn neef aan, die zijn ogen neersloeg, en zei toen:

‘Och, Mijnheer Settembrini, u neemt mijn woorden veel te precies. Dat van die duivel was, wat mij betreft, zomaar bij wijze van spreken, verzeker ik u!’

‘Aan een enkeling met esprit bestaat behoefte,’ zei Settembrini, terwijl hij melancholiek de hemel inkeek.

Duivelse katers
Dorinde van Oort

Katten spreken van oudsher sterk tot onze verbeelding, en altijd in extreme zin. Je houdt van ze, of je haat ze.

Werden ze in het oude Egypte als heiligheden vereerd, in onze Europese Middeleeuwen werden ze, evenals heksen en ketters, massaal vervolgd, mishandeld en verbrand.

Hoe heeft dit kunnen gebeuren? Waaraan zijn de extreme reacties op katten te danken respectievelijk te wijten?

Een brok geschiedenis is onontbeerlijk.

Voor zover bekend werd de kat rond 3000 v. Chr. in Egypte ‘gedomesticeerd’ - als je het zo kunt noemen. Wilde katten uit de woestijn, op zoek naar voedsel en vertier, zullen zich hebben ontfermd over de knaagdieren, slangen en wezels die de graanschuren en provisiekasten van de oude Egyptenaren teisterden. Afgezien van hun nut, zal hun schoonheid zijn opgevallen, hun bevalligheid, hun humor en persoonlijke hygiëne, waarmee ze zich al gauw een plaats in huis, hof en hart konden veroveren. De Egyptenaren moeten hebben beseft wat in later eeuwen nogal eens werd vergeten: dat goed gevoede katten betere en betrouwbaarder jagers zijn dan hongerige. Als een territorium niet zekere attracties voor ze heeft, jagen ze net zo lief verderop. Hier moet het ze zo naar de zin zijn gemaakt dat ze zich, blijkens sommige tekeningen, zelfs incidenteel voor de vogeljacht lieten strikken.

De eerste ‘huis’katten worden afgebeeld tussen 2000 en 1200 v. Chr.: lonkend naar een duif, een vis verschalkend, of reikhalzend naar een etensbakje, en meestal gezeten onder de stoel van een vrouw. Misschien waren ze geliefder bij vrouwen dan bij mannen; misschien ook had de combinatie vrouw-kat toen al een symbolische lading. Maar het bleef niet bij die huiselijke rol.

De Egyptenaren zagen hun goden liefst in diergestalte. Zo trad de oppermachtige zonnegod Ra op als leeuw. Maar wie lagen daar zo lekker opgerold in de zon te slapen? Wier ogen leken het zonlicht op te slaan, zodat ze er ook 's nachts nog mee konden zien (het woord *mau* is, behalve een weergave van het kattengeluid, tevens het Egyptische woord voor *zien...*)? Evenbeelden van Ra, in een heel wat handzamer formaat!

Voortaan was het dus een zonne-kater die de Slang der Duisternis de kop afhakte. Maar daar het dier vanwege zijn lichtgevende ogen ook met de maan werd geassocieerd, kon het in één klap beide hemellichamen confisqueren.

Dan was er de wraakzuchtige godin Sekhmet, doorgaans afgebeeld als leeuwin. Zij kreeg, toen de conflict-mijdende, vredelievende kat eenmaal poot aan de grond had gekregen, al gauw een vriendelijker tegenhangster, die haar tenslotte verdrong: de godin Bastet, voorgesteld als half kat, half vrouw.

Bastet

De godin Bastet werd vereerd als maagd, maar ook als godin van de vruchtbaarheid, de liefde, en het moederschap. Zij was de schutsvrouwe van pasgeboren baby's, maar ook van gezondheid, plezier, dans en muziek. Miljoenen bronzen kattenbeeldjes en tekeningen getuigen van haar immense populariteit.

Herodotus, die in de vijfde eeuw v. Chr. rondtoerde door Egypte, keek er mede vanwege de Bastet-verering zijn ogen uit. Hij beschrijft de drommen pelgrims die jaarlijks naar de tempel in Bubastis trokken en wilde orgiën aanrichtten, waarbij meer wijn werd vergoten dan de hele rest van het jaar. Ze zakten de Nijl af in bootjes waarin al uitbundig werd gedronken, muziek gemaakt en gedanst. De vrouwen tilden hun rokken op en zweepten hun seksegenotes aan de wal op tot losbandig en obsceen gedrag - het was tenslotte een vruchtbaarheidsfeest!

Herodotus besteedt uitvoerig aandacht aan de katten. Aan de heilige katten, die de tempels bewaakten en zonodig indringers de stuipen op het lijf joegen door ze op de nek te springen. Ze werden ritueel gevoerd met brood en melk en verse vis uit de Nijl, en dag

en nacht letterlijk naar de ogen gezien door de priesters, die uit hun houdingen, de stand van hun snorren, de grootte van hun pupillen, hun rekken en strekken bij het ontwaken, en hun orenalsmede staartentaal, de toekomst konden aflezen. Maar ook de huiskat speelde een prominente rol en deelde in de eerbied. Als er ergens brand uitbrak, werd de kat het eerst gered. Kwam er een

Kattemummie

kat te overlijden, dan was het hele huisgezin in rouw gedompeld en schoor iedereen zijn wenkbrauwen af. Voorname families tooiden hun huissfinx met juwelen en oorringen, en natuurlijk at ze mee aan tafel. Wie, al was het maar per ongeluk, een kat doodde, werd gelyncht. De Perzische koning Cambyses won een oorlog tegen de Egyptenaren door zijn soldaten een kat op hun schild te laten binden, zodat de Egyptenaren, doodsbang één kattehaar te krenken, zich ogenblikkelijk overgaven. Gestorven katten werden gebalsemd en 70 dagen in salpeter gelegd, poot voor poot in tweekleurig linnen gewikkeld, en in een karvormig kistje gelegd, met beschilderde of linnen rondjes voor ogen en oren uit palmbladeren geknipt. De mummies werden staande in speciale grafkamers bijgezet, vaak met gouden etensschaaltjes onder pootbereik, en offerbakjes die regelmatig werden bijgevuld met melk.

Als je het allemaal leest, lijkt het een paradijs voor katten te zijn geweest. Maar de verering had een bedenkelijke kant. Alleen al de *aantallen* kattenmummies die zijn teruggevonden, wekten de bevreemding van latere archeologen. Het waren er *miljoenen.* Waar kwamen al die dode dieren in vredesnaam vandaan?

Inderdaad. Er zat een luchtje aan. Bij röntgenonderzoek bleken

de mummies verdacht vaak skeletjes te bevatten van maar een paar maanden, hooguit twee jaar oude katten. Die waren, blijkens hun gebroken nekjes, nogal eens een handje in de richting van hun mummiewording geholpen...

Desmond Morris e.a. concluderen dan ook dat priesters een lucratieve handel in mummies moeten hebben opgezet; een soort supermarkten, gelegen nabij de tempels van Bastet, waar batterijen heilige katten werden gefokt en tot mummies verwerkt. En nog kon niet aan de overstelpende vraag worden voldaan: sommige mummies bevatten naast een kattenschedeltje wat bijeengeraapte mensen-, vogel-, of zelfs kikkerbotjes!

Zelfs in deze hoogtijdagen was er dus een cynische keerzijde aan het lot van de kat: het individu raakte ondergeschikt aan de soort.

Niet minder cynisch was de bestemming van een partij van 19 ton (80.000 stuks) kattenmummies, die een Egyptische boer in 1888 op een onbebouwd stuk van zijn land aantrof, en verkocht aan een stel Britten die ze verscheepten naar Liverpool. Daar werd de lading bij gebrek aan belangstelling voor 4 pond per ton geveild en als *mest* gebruikt voor het bouwland. Waarmee verklaard is waarom er rond Liverpool nog wel scarabeeën, kralen en kleine artefacten worden gevonden, of een gouden etensbakje dat eens een kattenmummie toebehoorde...

Hoe de kat via Egypte naar het noorden heeft kunnen verhuizen is nooit met zekerheid achterhaald. Al in de zesde eeuw v. Chr. verscheen haar beeltenis op Griekse vazen en muurschilderingen. Terwijl er een streng exportverbod op katten van kracht was. Trof een Egyptenaar er eentje aan buiten zijn grenzen, dan kocht hij haar onmiddellijk, voor thuis... Misschien dat dezelfde gewetenloze supermarktpriesters ze aan Fenicische kooplui hebben verkwanseld. Of dat de opmars van de bruine rat en de huismuis de beperkingen hebben versoepeld: nood breekt immers wet.

Hoewel de Grieken haar niet direct als het ideale huisdier schijnen te hebben verwelkomd, duikt ze wel op in de Griekse mythologie, en alweer als concurrent van een leeuw. Diana, godin van de jacht en de maan (!), wist haar broer Apollo, die de leeuw had geschapen, *belachelijk te maken* door de creatie van een mini-exemplaar! Ook Hecate werd met katten geassocieerd. Maar als godin van de nacht, de onderwereld, en de boosaardige betovering, zal zij het dier al een snufje hebben meegegeven van de sinistere

gevoelswaarde die het in later eeuwen zou aankleven.

Vermoedelijk is de kat met de Romeinen mee naar het noorden getrokken. Onderweg heeft zij zich nog weten te hechten aan een regelrechte opvolgster van Bastet: de Viking-godin Freya, ook een godin van de vruchtbaarheid, die in haar hemelse wagen door twee katten werd voortgetrokken - in een latere, vijftiende-eeuwse Schotse variant zelfs door twintig!

Maar de rehabilitatie was van korte duur. Want toen een nieuw Licht van de Wereld zich aandiende in de gedaante van Jezus Christus - nog wel met een concurrerende Maagd en Moeder - wachtte de kat in Europa het zwartste hoofdstuk uit haar geschiedenis. Mede, zelfs *juist*, vanwege de hoge waardering die zij eerder had genoten.

Het christendom maakte korte metten met de oude Germaanse goden en alle heidense gebruiken. Kerstmis en Pasen bleken nog aardig in de nieuwe constellatie te kunnen worden geïncorporeerd. De mythen, de volksverhalen, en de oeroude vruchtbaarheidsriten, lieten zich niet zomaar uitroeien. De kat had zich inmiddels stevig genesteld in het collectieve onderbewuste en in allerhande bijgeloof. Ketterij en tovenarij golden als regelrechte bedreiging voor het nog wankele gezag van kerk en staat. En daar de kat met beide geassocieerd werd, was haar lot bezegeld.

De respectabele Orde van Tempeliers, een Franse ridderorde die zich grote invloed en rijkdom had verworven in Europa, werd door ‘vrome’ lieden beschuldigd van blasfemische, vaak homoseksueel getinte riten, waarin een zwarte kater als de Duivel werd aanbeden en ritueel onder zijn staart gekust; verder werden er kinderen geofferd, hun bloed werd gedronken, hun vlees gegeten. Ook de Katharen werden van dergelijke praktijken beschuldigd, evenals de Manicheeërs en de Waldenzers.

Zo werden de oude vruchtbaarheidsriten, eigen aan elke agrarische levensvorm, door het vrome christenvolk geperverteerd om ze te kunnen veroordelen: de ‘heidense’, goedaardige vruchtbaarheidsgodin - Bastet, Freya - verwerd tot een duivelse *kater.* Kinderen werden niet beschermd, gezegend of afgesmeekt, maar door ketters *vermoord* en *opgegeten.* En al was er niets van waar, onder foltering werden alle gewenste bekentenissen afgelegd, met de brandstapel als eindstation.

Even gruwelijk was het lot van talloze ongelukkige ‘heksen’; niet uitsluitend, maar meestal toch vrouwen, zonderlingen en wedu-

wen, alleenstaanden en echtbreeksters - oude besjes misschien, maar ook vroedvrouwen, wijze vrouwen, kruidenvrouwen en ‘tovenaressen’, die bij gebrek aan artsen vooralsnog de enige deskundige hulptroepen vormden bij cruciale gebeurtenissen als baren en sterven, ziekte, soms abortus. Het verleende ze een aanzienlijke macht over dood en leven, die als concurrerend werd ervaren door de kerk, de priesters en het patriarchaat.

Heksen met hun katten (17-de eeuw)

Wat zullen juist deze eenlingen en verschoppelingen geholpen zijn geweest met het gezelschap van een kat, die immers haar affectie schenkt zonder aanzien des persoons, ongeacht status, uiterlijk of rijkdom; en die in deze hysterische tijden zelf voortdurend werd opgejaagd. Wat zullen ze vaak elkaars enige steun en toeverlaat zijn geweest - beiden beloerd en beroddeld door buren, nagewezen en verraden. De kat werd met recht de ‘vertrouweling’ van de heks genoemd. Maar dat betekende voor gelovigen zowel als bijgelovigen: de Duivel in katsvel. Kon een heks niet naar believen van gedaante veranderen? En bij voorkeur in een kat? De ‘heksensabbat’, hoe kon het anders, ging gepaard met kinderoffers, het eten van hun vlees, het drinken van hun bloed - en met een kil soort vleselijke gemeenschap met de Duivel die deze vrouwen heetten te ambiëren, waardoor hun pact met hem bezegeld werd.

Het bezit, zelfs de nabijheid van een kat kon je op de brandstapel doen belanden.

Alweer: wat een ironie. De vrouw-kat Bastet, de fiere godin Diana, de Germaanse vruchtbaarheidsgodin Freya - werd in de

zieke verbeelding van half- of geheel celibataire priesters, magistraten en rechters bespot, hun vrouwelijkheid en vruchtbaarheid gedegradeerd tot de karikatuur van de oude, kwaadaardige, onvruchtbare, perverse heks; en haar trouwe kat tot duivelsgebroed.

Dat de jacht op ketters en heksen officieel werd gesanctioneerd door de kerk, kunnen we in elk geschiedenisboek lezen. Maar dat Gregorius IX in 1233 een Pauselijk Decreet uitvaardigde waarin hij de zwarte kat officieel ‘van de duivel’ verklaarde; dat Innocentius VII de moeite nam om de kattenvervolging met zoveel woorden aan te bevelen; en dat Innocentius VIII, nadat hij in 1487 de weerzinwekkende *Malleus Maleficarum* had bekrachtigd, ook expliciet zijn zegen hechtte aan de vervolging en berechting van katten, wordt in de officiële bronnen stelselmatig verzwegen.

Maar ook de katten werden op aanbeveling van de *Malleus*, een handleiding voor de identificatie en ondervraging van heksen, voor het gerecht gedaagd. Zij konden hun heks verraden door op haar toe te lopen, of haar redden door haar (o, lief dier! O zegen!) zogenaamd te negeren. Maar misschien had ze de rechters wel zand in de ogen gestrooid! Men nam geen enkel risico....

In Duitsland werden naar schatting 100.000 heksen verbrand, in

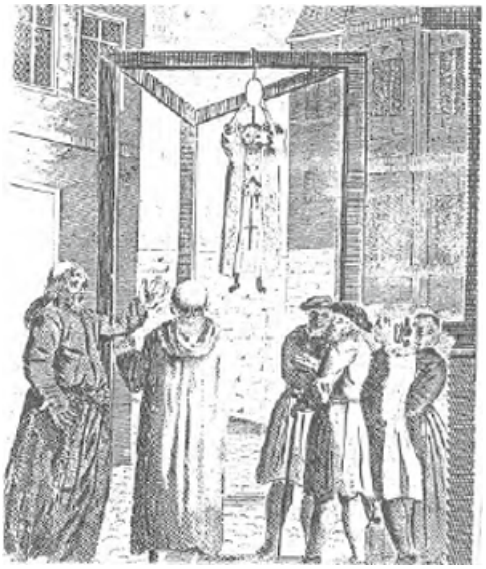

Gehangen kat in monnikspij (16-de eeuw)

Frankrijk 75.000, in Engeland 30.000. Ook Nederland liet zich niet onbetuigd, al zijn de aantallen minder dramatisch. Naar de aantallen katten kunnen we alleen maar gissen. Zeker is, dat het er miljoenen zijn geweest.

Noch Huizinga's *Herfsttij der Middeleeuwen*, noch *De Lage Landen bij de Zee* van Jan en Annie Romein, stipt de kattenvervolging zelfs maar aan. Evenmin - zo mogelijk nog bevreemdender - hun rol

als mensenredders in deze duistere eeuwen. Gelukkig dat er een royale bibliotheek aan meer katgerichte werken beschikbaar is, waarin dergelijke omissies worden rechtgezet.

Want als de kruisvaarders uit Palestina terugkeerden met de gevreesde zwarte rat in het ruim van hun schip - *dan* mocht het ‘duivelse’ dier ineens opdraven als enig wapen tegen de razendsnel om zich heen grijpende pest. De kat was wonderbaarlijk genoeg immuun voor de pestbacil, die via vlooien van de rat op de mens overspringt. Zwarte ratten zijn kleiner van postuur dan bruine, maar bepaald geen doetjes, en ze kunnen uiterst onaangenaam krijsen. Katten zijn wel degelijk bang voor ze. Des te heroischer hun ijver en hun strijd! En vaak kregen ze nog stank voor dank van de mensen die zo'n epidemie louter dankzij hun ingrijpen konden navertellen. Vaak werden ze zelfs aangezien voor de *verspreiders* van de pest, met alle gevolgen van dien.

Maar de zwarte rat vrat ook de oogst aan, daarover althans bestond geen misverstand. Men *kon* eenvoudig niet zonder katten. Alleen daaraan is het te danken dat de soort heeft overleefd. Dat er überhaupt zwarte katten over zijn, mag helemaal een wonder heten: die gingen het eerst de brandstapel op. Het kleinste witte befje of vlekje was een ‘vinger Gods’ of ‘engelenteken’: een aanwijzing dat het dier niet of nog niet in de greep van de duivel was.

Kleur was overigens geen garantie. Kattenmoord was volksvermaak, waarbij op kleur niet meer zo werd gelet. Tijdens de kroning van Elisabeth I werd een rieten pop van de Paus volgepropt met katten en op een vreugdevuur geroosterd. Op Sint Jansdag werden in Frankrijk nog tot het begin van deze eeuw katten opgegeten, in zakken of manden gestopt en verbrand, van torenspitsen gegooid, in tonnen doorstoken of gebruikt als muziekinstrument. Op Allerheiligen werden ze geofferd voor de oogst, en zelfs kerst vroeg nogal eens om een kattenoffer.

In Zweden werden in 1699 nog 300 kinderen wegens hekserij berecht. Ze zouden elk een jonge kat van de Duivel hebben gekregen ‘met de plicht boter, melk, kaas en spek te stelen die bedoeld waren als eenvoudige offers aan de Prins van de Duisternis’. Vijftien kinderen werden ter dood gebracht, zesendertig een jaar lang elke zondag voor de kerkdeuren gegeseld, anderen ‘in verschillende mate van strengheid gestraft.’

Over de betrokken katten hoeven we geen illusies te hebben.

In Frankrijk kwam de kat in het midden van de zeventiende eeuw weer aarzelend in zwang. Ze werd zelfs vertroeteld in voorname salons. Kardinaal Richelieu, een geducht heksen- en kattenvervolger, hield er een privé-legertje lievelingspoezen op na, waarvoor hij in zijn testament royale voorzieningen trof. Na zijn dood werden ze, uit wraak om *zijn* wreedheid, door zijn Zwitserse garde verbrand. Lodewijk XV duldde katten aan het hof; en in 1799 lukte het de astroloog Joseph Jeröme Lalande *bijna* om een nieuw sterrenbeeld naar ze te vernoemen. Helaas werd de noodzaak door collega's aangevochten, zodat de Kat weer van het firmament verdween.

In Engeland bracht de industriële revolutie enige rehabilitatie, toen met de nieuwe archieven, pakhuizen, spoorwegdepots, postkantoren en bibliotheken nieuwe arbeidsterreinen werden ontsloten. In sommige gevallen werd zelfs eindelijk een officieel salaris geboden, zoals bij de Britse PTT. Ook hier sloeg de stemming om en werd de kat ‘salonfähig’ bevonden, tot poezeligheid en schattigheid toe.

Naarmate Europa bekwam van haar heksenwaan, kreeg de kat eindelijk een dierwaardige plaats in onze samenleving.

Al wordt er aan de cruciale rol van de kat natuurlijk weer geen woord besteed, R.I. Moore's: *The Formation of a Persecuting Society* reikt materiaal aan dat in deze context zonder meer bruikbaar is. De uitstoting en vernietiging van maatschappelijke groeperingen in de vroege Middeleeuwen verklaart hij uit angst. Angst - voor melaatsen, joden, ketters; voor andersdenkenden en buitenlanders; en, in het geval van de heksen, voor vrouwen.

En angst, zeker als ze vermengd is met afgunst, kan leiden tot haat.

Jagen ook katten niet veel mensen angst aan?

In haar al even interessante boek, *Witchcraze, a New History of the European Witch Hunts*, verklaart Anne Llewellyn Barstow de heksenjacht vanuit feministisch oogpunt als een geslaagde poging van de kerk en het patriarchaat om zich van de gevreesde oermacht van de vrouw te ontdoen. Zij wijst op de perverse belangstelling die bij de verhoren aan de dag werd gelegd voor seksuele details en intimiteiten; de openbare lichamelijke visitaties en de vaak seksueel getinte martelingen. Die zouden vrouwen een zo afschrikwekkend voorbeeld hebben gesteld, dat ze nog eeuwenlang beducht zouden

blijven om openlijk, zoals in het oude Egypte en bij de Germaanse vruchtbaarheidsriten, uit te komen voor hun vrouwelijkheid, hun seksuele verlangens, hun vaardigheden en hun kracht. Llewellyn Barstow ziet de onderdrukking van de vrouw in Europa, waarvan we nog maar aarzelend aan het bekomen zijn, dan ook als een uiting van vrouwenhaat, en een directe nawee van de heksenwaan.

Natuurlijk zwijgt zij over de katten. Maar ook haar stelling komt hier van pas.

Eerlijk is eerlijk: er *zijn* aspecten aan de kat die angstaanjagend kunnen werken. Een beetje advocaat van de duivel noemt ze zonder moeite op.

Neem de gelijkenis met de slang: het duivelse serpent dat ons uit het Paradijs heeft verdreven. De kat beweegt even geruisloos; haar ogen, opgloeiend in het donker, kunnen even knipperloos staren en een slachtoffer verlammen tot katatonie. Een kat ligt, net als een slang, opgekruld te slapen; symbool voor de oneindigheid, de eeuwigheid, voor het omsluiten van de wereld - en voor de vicieuze cirkel. Slangen en katten jagen op dezelfde prooi.

Maar er is meer.

Zoals we hebben gezien, worden katten van oudsher bij uitstek met de vrouw geassocieerd; ten goede en ten kwade. Vaak wordt zij aangeduid als een vrouwelijk dier, zelfs al betreft het een kater. Vanwege haar gratie, haar schoonheid, en haar properheid op het eigen lichaam. Vanwege haar spreekwoordelijke moederinstinct (al wordt er wel eens een kleintje opgegeten), vanwege haar poezelige zachtheid, die kan omslaan in een hellevuur van klauwen en tanden; vanwege haar alle ver- en geboden tartende zelfstandigheid c.q. eigenwijsheid - en natuurlijk vooral vanwege haar ongebreidelde liefdesleven.

Het paringsgedrag van katten is naar menselijke maatstaf ronduit schaamteloos. En zo gewelddadig! De poes wordt met weinig egards gepakt, de eerste kennismaking met het harpoenachtige lid van de kater is uiterst pijnlijk, zodat deze na gedane zaken steevast wordt nageklauwd en nagesnauwd. Het gekrijs snijdt ons door merg en been. Maar nu haar ovulatie in gang is gezet krijgt de poes ondanks zichzelf de smaak te pakken. Even promiscue als onverzadigbaar, zal zij zich kroelend en joelend aanbieden aan wie maar zin heeft. Als alle katers in de wijde omtrek allang voor

Pampus liggen, weet ze nog van geen ophouden, tot haar hormonen zijn geluwd.
Ze is dan zwanger, dubbel en dwars - vaak van meerdere partners tegelijk. Over vruchtbaarheid gesproken! Wat zal zo'n aanblik de vrome christenen en puriteinen tegen de brave borsten hebben gestuit!

Eerder noemde ik de Maagd Maria als de christelijke verdringster van Bastet.
Maar in tegenstelling tot Bastet is Maria de kuisheid, de zuiverheid, de ingetogenheid Zelve. Niets erotisch of prikkelends aan haar, hoogstens een enkele decent ontblote, zogende borst. Stond de kat in Egypte voor Zon en Maan, ruimden de Griekse en Germaanse goden ruimschoots plaats in voor vruchtbaarheid en lichamelijkheid - de Christenvaders splitsten hun wereld overzichtelijker op: in hel en hemel, in Goed en Kwaad.
Christus was goed, de Duivel kwaad, en de Kater was zijn profeet.
Maria, Moeder en Maagd, was louter reinheid en onschuld. Maar ook zij had een pendant, een zwarte keerzijde, waarin ook - en juist - haar seksualiteit werd ondergebracht: de hoer, de heks, de satanaanbidster; en haar vertrouweling, de kat.
Geen plaats hier voor ambivalentie. Het was of zwart, of wit.
Maar de kat is één en al ambivalentie! En de aanbidding en verguizing die de kat ten deel viel, loopt wonderlijk parallel met de Werdegang van de vrouw. Zodat ik me afvraag of bij de vervolging van katten niet, net als bij de heksenjacht, een panische angst heeft meegespeeld voor de vrouwelijke seksualiteit?
Kan de angst die moet hebben gescholen achter de complexen en de perverse fantasieën van de middeleeuwse clerus en bestuurderen, niet tevens de voedingsbodem zijn geweest voor hun kattenhaat?

De kat is het meest expressieve dier in onze directe nabijheid. Haar ogen, groot buiten proportie, kijken onaangedaan door je heen. Ze oordeelt niet, ze is a-moreel. Maar net als kinderen en dronkaards spreekt ze altijd de waarheid. Zo wordt haar blik een spiegel van ons innerlijk, waarin we onze dubbele moraal zien, onze schuld, en onze angst.

‘In een land dat weinig met poesen op heeft en in een huis dat geen kat duldt stoten wij nog op een rest van het geloof aan haar boze macht,’ staat te lezen in het verrukkelijke en leerzame boek *Wiben en de Katten* van Til Brugman.

(...) *‘Want juist tegenover de kat moest veel geloof, bijgeloof en vooroordeel uit de weg worden geruimd, alvorens zij, na zoveel mishandeling en smaad, weer in liefde kon worden aangenomen. Ook in de ergste tijden hebben de vooraanstaanden het voor haar opgenomen. En wie nu nog de kat niet mag lijden (...) leeft op dit gebied nog in een tijd dat het haten van katten als het ware officieel was voorgeschreven. Haat en angst hangen aan één navelstreng van mama Domheid.’*

O zo.

De literatuur weet, in tegenstelling tot het christelijk geloof, gelukkig *wel* raad met ambiguïteit. Couperus, in zijn liefdesverklaring aan zijn poes Imperia, noemt haar tevens zijn ‘duivelin’. En Maupassant brengt in zijn schitterende verhaaltje *Sur les Chats* in een notedop zo ongeveer alle aspecten van de kat onder die hier ter sprake zijn gebracht: een kat verandert in een vrouw en weer terug; ze is angstaanjagend en verleidelijk; ze sluipt onhoorbaar door donkere gewelven van een voormalig kasteel van, nota bene, de Tempeliers; en - last but not least - Maupassant bekent dat hij bij het strelen van het zijdezachte dier soms de onverklaarbare aanvechting voelt om het te wurgen...

Laten we onze katten dus aanbidden noch verguizen, maar eren en waarderen. Om hun moed en hun ijver, hun berusting en hun wijsheid. Om hun schoonheid en hun gratie. Om de heilzame werking op onze psyche, die wetenschappelijk is aangetoond. Maar vooral om hun ambivalentie. Goed en kwaad zijn categorieën die van geval tot geval moeten worden benoemd. Er is geen pasklare moraal. Maar alleen wie het kwaad in zichzelf kan onderkennen en aanvaarden, is een waardige partner voor de kat.

Ach - laten we ze toch maar *een beetje* aanbidden. Om wat we van ze kunnen leren: autonomie in doen en denken, en tolerantie voor wat zelfstandig naast ons bestaat.

Geraadpleegde literatuur

Barstow, Arm Llewellyn: *Witchcraze, a New History of the European Witch Hunts*, 1994
Brugman, Til: *Wiben en de Katten*, 1951.
Beadle, Muriel: *The Cat, History, Biology and Behavior*, New York, Simon and Schuster, 1977 (p.73ff!).
Couperus, Louis: *Korte Arabesken, 1911.*
Dale-Green, Patricia: *Cult of the Cat*, 1963.
Ginzburg, Carlo: *Extasen. Een ontcijfering van de heksensabbat*, 1989.
Holland, Barbara: *Secrets of the Cat. Its Lore, Legend, and Lives*, 1988.
Huizinga, Johan: *Herfsttij der Middeleeuwen*, 1941.
Kirk, Mildred: *The Everlasting Cat*, 1977.
Maupassant, G.: *Contes et Nouvelles, 1884-1893.*
Moore, R.I.: *The Formation of a Persecuting Society*, 1987.
Morris, Desmond: *Cat World, a Feline Encyclopedia*, 1997.
Romein, Jan en Annie: *De Lage Landen bij de Zee*, 1940.
Spence, Lewis: *Myths and Legends of Ancient Egypt*, 1942.
Tabor, Roger: *The Wildlife of the Domestic Cat, 1983.*

De hel in de letteren, een paradijs van welsprekendheid
Gerard de Vries

De duivel is slecht toegerust voor zijn taken: het inboezemen van angst en het verleiden van de mensheid tot het kwade. Hij is uitgerust met bokkepoten, de hoektanden van een everzwijn, een apestaart en een zwembadmuts, en met de verse sporen van een langdurig verblijf op een barbecue. Deze hilarische uitmonstering vormt voor zijn functioneren een niet geringe handicap, die enigszins wordt gecompenseerd door zijn vermogen om van gedaante te kunnen verwisselen. De reizen die de duivel naar de aarde maakt voor het vinden van nieuwe slachtoffers, moeten hem niet onwelkom zijn. In de hel is het immers slecht toeven vanwege de hoge temperaturen die er heersen. In de hel, die Othello als zijn onvermijdelijke bestemming ziet - ‘whip me, ye devils.... roast me in sulphur’ - is sprake van ‘gulfs of liquid fire.’ Dit vloeibare karakter krijgt in Coleridge's *The Ancient Mariner* een nog tegennatuurlijker aanzien want op de plaats waar de vervloekte zeeman op zijn reis verblijft, ‘more horrible than heil,’ brandt zelfs het zeewater. Nog erger dan als een onmetelijke vuurzee gaat de hel van Milton tekeer: ‘what, if all / her stores were open'd and this firmament / of hell should spout her cataracts of fire.’ Maar zelfs dit hellevuur wordt nog intenser in de ‘lithophanic eternities’ die Humbert uit *Lolita* als terechte toekomst voor zich ziet. Het adjectief ‘lithophanic’ komt niet in Engelse woordenboeken voor. Het verwijst naar de temperatuur die nodig is om zand in glas om te zetten, zo'n 1300° C.

Dergelijke hitten gloeien ook in Dante's hel. Waar het in de buitengewesten nog slechts vuur ‘regent’ (*Inf.*, XIV) zien we dat het in de diepste krochten der hel neerstromende vuur de gelijkenis krijgt van ‘glas’ (*Inf.*, XXXII, r. 24). In dit deel van de hel, de negende kring, zitten de bewoners namelijk vastgevroren in ijs. Een hunner is graaf Ugolino die wordt gepresenteerd in wat de meest aansprekende passage van de *Divina Commedia* schijnt te zijn: ‘we waren al een heel eind van hem vandaan toen ik twee verdoemden zag die in een en hetzelfde gat zaten vastgevroren, met dien verstande dat

het hoofd van de een diende als hoed voor de ander. En zoals men, wanneer men honger heeft, gulzig in een stuk brood hapt, zo zette de bovenste zijn tanden in de onderste op de plaats waar hersenpan in nekwervel overgaat.' (*Inf.*, XXXII, 124-129; citaten uit de prozavertaling van Frans van Dooren).

De fijnproever is graaf Ugolino en zijn voedselbron is aartsbisschop Ruggieri. Maar waarom zijn beiden tot de hel en tot elkaar veroordeeld? Graaf Ugolino maltraiteerde de inwoners van Pisa waarover hij een tijdlang het bewind voerde. Hij werd daarom afgezet door de aartsbisschop, die hem met zijn zonen en kleinzonen in een toren opsloot, waar zij de hongerdood stierven. Als Ugolino's misdaden zo ernstig waren, waarom moet dan zijn wreker zijn lot delen? En als de strafmaatregel van Ruggieri te zwaar was, waarom wordt dan Ugolino's leed in de hel verlengd? Moeilijk verklaarbaar is het verblijf in de hel van Francesca da Rimini, de bekendste figuur uit het eerste deel van de *Commedia.* Francesca werd verliefd op de broer van de man aan wie ze werd uitgehuwelijkt en tussen beiden ontstond een schuchtere liefde. Pas toen ze samen lazen hoe Lancelot koningin Guinevere kuste, gaven zij toe aan hun liefde. 'Terwijl de ene ziel dit zei, huilde de andere, met als gevolg dat ik door de diepe ontroering die dit verhaal bij mij teweegbracht, buiten bewustzijn raakte alsof ik stierf.' (*Inf.*, V, 139-141).

Waarom zijn deze twee zielen gedoemd? Was Dante's grote liefde, Beatrice, ook niet getrouwd? Waarom ontmoeten zij elkaar dan in het paradijs? Maakt het al dan niet consumeren van de liefde zoveel verschil? De bezetting van Dante's hel kent wel meer raadselachtige gevallen. Met name kerkbestuurders nemen opvallende plaatsen in. We ontmoetten al aartsbisschop Ruggieri. Naast hem zijn er ook nog twee kardinalen, alsook paus Anastasius en paus Nicolaas III. Ik denk dat Dante weinig anderen heeft geraadpleegd en zijn eigen persoonlijke selectie heeft gevolgd.

Voor het verschil tussen goed en kwaad is wellicht nog wel een gemeenschappelijke formulering te vinden. Maar het onderscheid tussen goeden en kwaden valt voor ieder mens anders uit. 'The mind is its own place, and in itself / can make a heav'n of hell, a hell of heav'n', zegt Milton; een echo van Shakespeare's dictum 'there's nothing either good or bad, but Thinking makes it so.' In de Griekse mythologie heeft dit onderscheid weinig betekenis voor de rollen die de goden er kregen toebedeeld. Hades, hoewel zelden

uitgenodigd op de Olympus waar zijn broer Zeus zetelt, heeft het niet slecht getroffen in zijn dodenrijk. Het paleis dat hij met zijn aantrekkelijke echtgenote Persephone bewoont, is gelegen naast lommerrijke waterpartijen. Hij berijdt een gouden karos getrokken door een vierspan. Zijn onderdanen vinden in de Elyseïsche velden een goed onderkomen, alhoewel boetedoeners genoegen moeten nemen met een verblijf in de Tartaros, een oord waar de duisternis heerst. Nuances in het oordeel over de bewoners van de hel zijn dus op hun plaats. Milton is beschuldigd van teveel onpartijdigheid in zijn schildering van de satan, die hij een ‘courage never to submit or yield’ toekent, als ook een ‘unconquerable will.’ De oorzaak van het verzet van de helbewoners is gelegen in onvrede met hun verblijfplaats die inderdaad nogal wat ongemakken kent:

> What best may ease
> The present misery, and render hell
> More tolerable; if there be cure or charm
> To respite, or deceive, or slack the pain
> Of this ill mansion,

vragen zij zich af. In Byron's *Cain* relativeert Lucifer zijn fout, ambitie, door erop te wijzen dat het oordeel over combattanten wordt geveld door de overwinnaar: ‘a conqueror will call the conquer'd evil.’ Vondel's *Lucifer* dat twintig jaren eerder werd gepubliceerd dan *Paradise Lost*, werd vrijwel zeker door Milton gelezen. Maar hoeveel moeite zou Milton, die secretaris was van Cromwell's regering, gehad hebben met Vondel's mening dat Cromwell een ‘vermomde Lucifer’ was. Iedereen kiest nu eenmaal zijn eigen helbewoners. Ook de reden tot rebellie is bij Vondel een andere, namelijk jaloezie op de mens (zij het dat ambitie door jaloezie wordt gevoed):

> Dan kuste hy zyn bruit, en zy den buidegom:
> Dan ging de bruiloft in, met eenen wellekom
> En brant van liefde, niet te melden, maer te gissen,
> Een hooger zaligheit, die d'Engelen noch missen.
> Hoe arm is eenigheit! Wy kennen geen gespan
> Van tweederhande kunne, een jongkvrouw, en een' man.
> Helaes! wy zyn misdeelt: wy weten van geen trouwen,
> Van gade of gading, in een' hemel, zonder vrouwen.

De rebellie onder de helbewoners wordt zodoende begrijpelijk. Daar komt nog bij dat ze als gevallen engelen ook wel enig recht hebben op compassie. Tenslotte komen ze uit een goed nest, een omstandigheid die Daniel Defoe de volgende overweging ingaf. ‘What to me is more wonderful,’ zegt hij in zijn *History of the Devil*, ‘and which, I think, will be very ill accounted for, is: How came seeds of crime to rise in the angelic nature, created in a state of perfect, unspotted holiness? How was it first found in a place where no unclean thing can enter? How came ambition, pride or envy to generate there? Could there be offence where there was no crime? Could untainted purity breed corruption? Could that nature contaminate and infect which was always drinking in principles of perfection?’ Het antwoord zullen we wel nooit te weten komen, wellicht een reden voor Defoe om zijn vraag zo omzichtig en repeterend te stellen, zodat hierover in elk geval geen onduidelijkheid bestaat.

Naast alle begrip voor de beweegredenen van de duivels, verdient ook hun verdere werkwijze, althans volgens Milton's verslag, waardering. Het besluitvormingsproces verloopt voorbeeldig. Satan is gezeten

> High on a throne of royal state, which far
> Outshone the wealth of Ormus and of Ind
> Or where the gorgeous east with richest hand
> Show'rs on her kings Barbaric pearl and gold,

en nodigt, na een korte inleiding, zijn bondgenoten uit deel te nemen aan de beraadslagingen:

> We now debate; who can advise, may speak

Achtereenvolgens voeren Moloch, Belial en Mammon het woord. Men bepleit een defensieve taktiek:

> All things invite
> To peaceful counsels, and the settled state
> Or order, how in safety best we may
> Compose our present evils, with regard
> Of what we are and were, dismissing quite
> All thoughts of war.

Men schuwt de confrontatie met de hemelse heerscharen die onder het commando van Michael staan. Dan stelt Beëlzebub voor het gevechtsterrein te verlagen naar de aarde waar de mens juist zijn intrede heeft gedaan:

> Seduce them to our party, that their God
> May prove their foe, and with repenting hand
> Abolish his own work.

Dit voorstel ontmoet veel instemming:

> The bold design
> Pleased highly those infernal states, and joy
> Sparkled in all their eyes; with full assent
> They vote

Kortom een exemplarische overlegstructuur, een hels poldermodel *avant la lettre.* Een mooi en onverwacht detail is de ‘vreugde die in hun ogen twinkelt.’ Of dit nu het gevolg is van tevredenheid over de bereikte uitkomst of over de eensgezindheid waarmee deze is verkregen, is niet zo belangrijk. In het laatste geval heeft het zelfs iets vertederends, maar ook in het eerste geval is het een bewijs van geciviliseerd gedrag. Zou krijgsgehuil en anticiperend leedvermaak immers niet meer in de rede hebben gelegen?

De hel als een soort debatingclub is een indruk die men ook overhoudt van Byron's Satanische drama's *Manfred* en *Cain.* Welbespraaktheid en spitsvondigheden lijken bepalend te zijn voor de afloop van het debat tussen Lucifer en Cain. De duivel die ons uit deze boeken tegemoet treedt is vooral een intellectueel, een begaafd orator, zij het met een bedenkelijk engagement.

De duivel als personificatie van het kwaad krijgt zo weinig reliëf. Wat oorlogen aan gruwelijkheden teweegbrengen, krijgt zelden een vervolg in de literatuur. Voor bestialiteiten is er geen plaats in de schone letteren. De duivels uit de literatuur zijn niet ontworpen om ons angst in te boezemen. Hoe kwijten zij zich van hun andere taak; de mens te verleiden tot het kwade? Het bekendste slachtoffer van de duivel is Faust, wiens bestaan, inspirerend beschreven in het zestiende-eeuwse *Faustbuch*, tot talloze bewerkingen aanleiding heeft gegeven waarvan de bekendste die van Marlowe en Goethe zijn. Marlowe's *Faustus* is bezwangerd door machtswellust:

> Had I as many souls as there be stars,
> I'd give them all for Mephistophilis
> By him I'll be great emp'ror of the world,
> And make a bridge thorough the moving air

Faustus verkoopt zijn ziel aan de duivel en krijgt daarvoor 24 jaren toverkunst in ruil. Zijn bekendste huzarenstukje is dat hij Helena van Troje te voorschijn haalt uit het rijk der overledenen:

> Was this the face that launch'd a thousand ships?

Deze versregel en de passage die erop volgt: is vaak geprezen om zijn esthetische waarde. Toch blijft het curieus om schoonheid te willen afmeten aan het aantal schepen dat men in staat is zee te doen kiezen. Zou dan admiraal De Santa Cruz, van de Armada, niet de mooiste van alle mensen moeten zijn? Faustus' toverkunst helpt hem niet en aan het eind van de hem toegemeten jaren wordt hij door duivels meegevoerd.

Bij Goethe lijkt Faust's honger naar kennis van een puurdere soort te zijn, aanvankelijk niet bezoedeld met het streven naar macht.

> Dass ich erkenne, was die Welt
> Im Innersten zusammenhält,
> Schau' alle Wirkenskraft und Samen
> Und tu' nicht mehr in Worten kramen.

Ontevreden als hij is met de ontoereikendheid van zijn kennis, houdt hij het voor onmogelijk dat hij die dankzij Mephistopheles zo kan vermeerderen dat hij ooit in een situatie komt te verkeren waarvan hij, tevredengesteld, zal wensen dat ze zal voortduren. Zal dat moment waarop hij zal zeggen ‘Verweile doch! du bist so schön’ toch aanbreken, dan, zo luidt de weddenschap, staat hij ter beschikking van de duivel. Ook in *Manfred* staat ‘the quest of hid-den knowledge’ centraal.

Van de lezer wordt verwacht dat hij zich een wetenschappelijke belangstelling kan voorstellen die zulke vormen aanneemt dat ze tot de halsmisdaden moet worden gerekend. Dit heeft reeds veel vraagtekens opgeworpen bij Goethe's tijdgenoot, Coleridge: ‘The intended theme of Faust is the consequence of a misology, or

hatred and depreciation of knowledge caused by an originally intense thirst for knowledge baffled. But a love of knowledge for it-self, and for pure ends, would never produce such a misology, but only a love of it for base and unworthy purposes.' (Terzijde zij opgemerkt dat zijn oordeel over *Faust*, 'much of which I thought vulgar, licentious and blasphemous,' zo ongunstig was, dat 'I need not teil you that I never put pen to paper as a translater of Faust.') Men kan zich ook de vraag stellen of de tussenkomst van de duivel nodig is voor het verloop van de beide Faust-geschiedenissen. 'Their is neither causation no progression in the Faust,' vindt Coleridge. Had Faust zijn Gretchen en zichzelf niet even goed in het ongeluk kunnen storten zonder dat de duivel daaraan te pas was gekomen? Is het streven naar zoveel mogelijk macht al niet voldoende waarborg voor een onafwendbare ondergang? Maar in afwijking van het gebruikelijke verloop van opkomst en verval, kan de partner van de duivel nog proberen onder het contract uit te komen, wat nooit wordt toegestaan, of proberen zich van de duivel te bevrijden. Allen die zich door de duivel hebben laten strikken, proberen tot inkeer te komen waarbij zij erop rekenen dat de liefde hun zal verlossen. Zo gaat het in *Melmoth the Wanderer*, het horrorverhaal van Charles Maturin, die in ruil voor de onsterfelijkheid een pact met de duivel sluit en daar om deze reden weinig vreugde aan beleeft. In E.T.A. Hoffmann's *Die Elixiere des Teufels* is het de onbaatzuchtige liefde van Aurelia die Medardus van zijn vrijwillig verkozen bondgenootschap met de duivel bevrijdt. In de beide Faust-geschiedenissen zien we Helena en Gretchen in deze rol, maar zonder succes. In beide gevallen is de liefde niet onbaatzuchtig genoeg.

Voor Byron is een dergelijke liefde al helemaal ondenkbaar. Sterker nog, het soort liefde dat Byron propageerde was zodanig malicieus dat het de duivel eerder zou aantrekken dan afstoten. Robert Southey omschreef Byron's werk dan ook als behorende tot de 'Satanic school, for though their productions breathe the spirit of Belial in their lascivious parts, and the spirits of Moloch in those loathsome images of atrocities and horrors which they delight to represent, they are more especially characterised by a Satanic spirit of pride and audacious impiety, which still betrays the wretched feeling of hopelessness wherewith it is allied.' Dit oordeel valt wat scherp uit, maar aan de andere kant is er ook Byron's mening over zichzelf toen hij zijn vrouw na de huwelijksceremonie vertelde dat

zij met een duivel was getrouwd. De *Byronic hero* is een figuur met zoveel minachting voor zijn medemens dat diens ongeluk wordt ervaren als een bron van tevredenheid. Met zijn cynische en hautaine houding is hij even onverschillig voor de gevoelens van anderen als hij aandacht heeft voor die van hemzelf. De eigen geringste stemmingswisselingen en verlangens worden minutieus geregi-streerd en de vervulling van zijn behoeften dient ieders prioriteit te hebben. Niet voor niets is Byron's *Don Juan* de bekendste Don Giovanni uit de literatuur, een figuur steeds op zoek naar nieuwe slachtoffers van zijn 'mad pursuit' (Keats). Naast begeerte naar kennis is begeerte naar lust het tweede terrein waarop de duivel werkzaam is. In de rol van verleider zijn het nu geen intellectuele mannen, maar lieftallige dames die zijn doelgroep vormen. In Milton's *Comus* zien we de gelijknamige duivel aan het werk. In de gedaante van een fraaie herder probeert Comus een jongedame te verleiden. In veelgeprezen dichtregels met zoveel culturele verwijzingen en connotaties dat vrijwel elk woord in de loop van de eeuwen geannoteerd is, probeert de duivel haar te winnen:

> Beauty is nature's coin, must not be hoarded,
> But must be current, and the good thereof
> Consist in mutual and partak'n bliss,
> Unsavoury in th'enjoyment of itself.

'It is much easier to conceive a good spirit than a bad one,' schrijft Leigh Hunt in zijn *A Treatise on Devils.* Louter kwaadaardigheid, zegt Hunt, is eigenlijk onbestaanbaar. 'The worse and more wicked we could suppose a creature to be, the more (not to speak it profanely) would be his excuse.' *Tout comprendre, c'est tout pardonner.* Echte slechtheid moet uit het niets voorkomen, geen oorzaak kennen. De zoektocht naar deze vorm van het kwade, wreedheid zonder motief, bloeddorstigheid *pur sang*, is ondernomen door An-dré Gide. In *Les caves du Vatican* gooit de hoofdpersoon in een impuls zijn gesprekspartner uit de trein:

> 'Lafcadio voelde hoe een afschuwelijke klauw hem in zijn nek greep en gaf een tweede stoot, nog ongeduldiger dan de eerste. De nagels van Fleurissoire scheurden Lafcadio's boordje, maar daarna vond hij niets meer om zich aan vast te houden dan de hoed van beverbont die hij met zich meenam in de nacht.' (Vertaling Jef Last).

Het is de belangeloosheid van de misdaad waarnaar Lafcadio op zoek is. Net zoals verhalen met duivels vaak een hoogst onserieuze indruk maken, heeft ook Gide's roman het aanzien van een klucht. En zo is de roman ook opgezet, als een *sotie.* Niettemin is Gide als moralistische detaillist in dit luchtige kader wel degelijk op zoek geweest naar de misdaad als vrije expressie. Als men aan pure slechtheid behoefte zou hebben, moet men te rade gaan bij *The Confessions of a Justified Sinner* van James Hogg. Het is een weerzinwekkend boek want de afschuwelijke moordpartijen die er in worden beschreven, komen inderdaad zomaar uit het niets, uit de duisternis liever gezegd. Hier is wreedheid doel op zich, hier heerst vreugde om 'the great work of reformation by blood'. De kwade genius is hier de 'Wicked One' geheten, een benaming die gelet op zijn daden nogal traditioneel en voorzichtig lijkt. Geen wonder dat Gide buitengemeen lovend over het werk is, hij vindt dat het fantastisch rijk materiaal bevat voor analisten van de menselijke geest. Minder stuitend maar toch ook bepaald onaangenaam om te lezen is het veelgeprezen *Wuthering Heights* van Emily Brontë. De wreedheden van Heathcliff zijn zo onbegrijpelijk dat de behoefte om ze te beschrijven verbazing wekt. Op het moment dat Heathcliff als klein kind zijn intrede doet, weet niemand iets van zijn afkomst. Maar zijn uiterlijk geeft aanleiding tot duistere associaties: 'it's as dark almost as if it came from the devil'. Zijn echtgenote is wat duidelijker: 'Is Mr. Heathcliff a man? If so, is he mad? And if not, is he a devil?' Waar Heathcliff vandaan komt blijft onduidelijk, maar de herkomst van *Wuthering Heights* is minder moeilijk te plaatsen. Emily Brontë's vader kende *Paradise Lost* van buiten, zijzelfwas zeer belezen in Byron's gedichten, terwijl er ook nogal wat gelijkenis is met Hogg's roman, die zij kende.

Zo is de duivel dan toch eindelijk in het dagelijkse leven op aarde terecht gekomen, waar hij trouwens ook vandaan komt. 'How comes it, then, that thou art out of heil?' vraagt Marlowe's Faustus, waarop het antwoord luidt: 'Why, this is hell, nor am I out of it.' Hogg's roman is een van de eerste waarin de dubbelganger zijn intrede doet: 'a doublé with a man's own personal appearance, who in his name, and in his likeness, commits every atrocious crime of which he would never have believed himself capable,' aldus *Blackwood's Review* in 1824 over Hoffman's *Elixiere des Teufels.* De slechtheid van de wereld werd in de persoon van de duivel geïsoleerd; de slechtheid van de mens wordt gescheiden van zijn bete-

re ik door middel van een identieke wederhelft. Dit vermoeden van ongewenste innerlijke tweespalt blijkt uit het gedicht dat Emily Brontë in mei 1837 schreef:

> ‘T was grief enough to think mankind
> All hollow, servile, insincere;
> But worse to trust to my own mind
> And find the same corruption there

De neiging om zich te separeren van datgene wat men van zichzelf minder vindt deugen, en dat onder te brengen in een dubbelganger, is een succesformule gebleken. In Dostojevski's *Dubbelganger* is het niet zozeer slechtheid die zich in zijn spiegelbeeld hergroepeert, alswel de verwoestende werking die zijn zieke geest op hem heeft. Geen wonder dat mijnheer Goljadkin in zijn dubbelganger de duivel ziet. In *William Wilson* van Poe is ook sprake van ‘another man within me that's angry with me.’ In Oscar Wilde's *The Picture of Dorian Gray* en Stevenson's *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* worden ook buitenstaanders het slachtoffer van de karaktersplitsing. Het jammerlijke van deze klonen is dat de betere de slechtere niet in de hand kan houden. Integendeel, de betere helft volgt de andere in diens ondergang. Het is de slechtste van alle werelden; het geweten van iemands betere ik moet berusten in de wandaden van zijn slechtere deel, en dat was toch niet de bedoeling. In de woorden van Alexander Pope:

> Love, hope, and joy, fair pleasure's smiling train,
> Hate, fear, and grief, the family of pain,
> This mixed with art, and to due bounds confined,
> Make and maintain the balance of the mind:
> The lights and shades, whose well-accorded strife
> Gives all the strength and color of our life.

Vertaald proza

St. Antonius door duivels belaagd (ij-de eeuwse kopergravure)

De ontdekking van het vagevuur*
Beda Venerabilis
(Vertaling Vincent Hunink)

In die tijd [ca. 705] heeft zich in Brittannië een opmerkelijk wonder voorgedaan, dat veel weghad van de wonderen van weleer. Want om de levenden op te wekken uit hun zieledood kwam een man die al enige tijd dood was lichamelijk weer tot leven en vertelde over de vele gedenkwaardige dingen die hij had gezien. Het leek mij goed er hier enkele van aan te stippen.

Er was in de streek van Northumberland die Cunninghame heet een huisvader, die met zijn familie een godvruchtig leven leidde. Hij werd getroffen door een ziekte die van dag tot dag erger werd, waardoor hij in levensgevaar kwam. Aan het begin van een nacht stierf hij. Maar bij dageraad leefde hij weer op en kwam plotseling overeind. Iedereen die bij zijn lijk had zitten rouwen schrok geweldig en sloeg op de vlucht. Alleen zijn vrouw, die meer van hem hield, bleef waar ze was, hoewel ze beefde van angst. Hij stelde haar gerust en zei: ‘Wees niet bang, want ik ben waarlijk verrezen uit de dood die mij in zijn greep hield. Ik heb verlof gekregen opnieuw onder de mensen te leven, maar niet op de manier die ik vroeger gewend was. Vanaf nu moet ik heel anders gaan leven.’

En meteen stond hij op en begaf zich naar de kerk van het dorpje, waar hij in gebed verzonken bleef tot het helemaal dag was. Vervolgens verdeelde hij zijn hele bezit in drie stukken: een derde gaf hij aan zijn vrouw, een derde aan zijn kinderen, en een derde hield hij voor zichzelf en deelde hij meteen uit onder de armen. Kort daarna kwam hij, bevrijd van alle wereldse beslommeringen, aan bij het klooster Melrose, dat grotendeels omsloten wordt door de rivier de Tweed. Hij kreeg de tonsuur en nam zijn intrek in een afzonderlijke woonruimte die de abt hem ter beschikking had gesteld. Daar verbleef hij tot de dag van zijn dood, in grote boetvaardigheid naar ziel en lichaam.

* *Uit de vroeg-christelijke en middeleeuwse literatuur zijn tal van teksten bekend waarin visioenen van de hemel of de hel worden beschreven. De hier volgende passage uit het werk van de Heilige Beda (Beda Venerabilis, 672/673 - 735) staat in deze lange traditie van visioenenliteratuur, maar betekent ook een belangrijke nieuwe ontwikkeling: die van de voorstadia van hemel en hel. De tekst is daarmee een van de oudste beschrijvingen van het vagevuur. Op latere voorstellingen zou dit fragment grote invloed uitoefenen.*

Hij had veel dingen gezien die voor anderen verborgen blijven, afschuwelijke en heerlijke: zelfs als zijn tong ervan zweeg, sprak zijn leven duidelijke taal. Wat hij gezien had vertelde hij als volgt:

‘Degene die mij leidde, was stralend van aanblik en droeg heldere kleren. We liepen zwijgend verder, ik dacht in de richting vanwaar 's zomers de zon opkomt. Toen we daar zo wandelden, kwamen we aan bij een heel brede, diepe en onafzienbaar lange vallei, gelegen aan onze linkerhand. De ene kant ervan zag er verschrikkelijk uit door laaiende vlammen, en de andere was al niet minder ondraaglijk: razende hagelstormen en ijzige sneeuw doordrongen en teisterden er alles. Beide kanten waren vol zielen van mensen die, zo te zien, tussen beide heen en weer geslingerd werden als in een storm. Zodra ze namelijk de gloed van de immense hitte niet meer konden verdragen, sprongen ze in al hun ellende midden in die fnuikende kou, en als ze ook daar helemaal geen rust konden vinden, sprongen ze weer terug middenin die onblusbare vlammen. Wijd en zijd, zover mijn blik reikte, was er dat treurige heen en weer gaan. Zonder enige rustpoze werd zo een gigantische massa onzalige geesten gekweld.

Ik ging denken dat dit misschien wel de hel was: over de ondraaglijke kwellingen daarvan had ik vaak horen vertellen. Maar mijn leidsman, die me voorging, antwoordde op mijn gedachte: ‘Nee, dat moet je niet denken! Wat je bedoelt is niet de hel.’

Doodsbang als ik was door dit verschrikkelijke tafereel leidde hij me voorwaarts. Plotseling zag ik hoe het vlak voor ons donker werd en alles vervuld raakte van duister. We traden er binnen.

Al gauw werd het duister zo dicht dat ik niets anders meer kon zien, behalve dan de gestalte en de kleren van mijn leidsman. Toen we zo verder gingen ‘onder eenzame nacht door de schaduwen,’ [Vergilius, *Aeneis* 6, 268] verschenen plotseling voor ons een heleboel afgrijselijke vuurbollen, die als uit een grote put omhoog leken te rijzen en er ook weer in terug vielen. Op het moment dat ik daarheen was geleid, bleek mijn leidsman ineens verdwenen. Hij liet me alleen achter middenin dat duister en dat schrikbarend gezicht.

Onophoudelijk rolden die vuurbollen omhoog, om vervolgens weer de diepe afgrond in te storten. Ik zag hoe de bovenranden van de opstijgende vlammen vol menselijke geesten zaten: als vonken die opkringelen met rook werden ze eerst omhoog gestuwd,

dan teruggestoten de diepten in zodra de vuurgloed terugviel. Maar er hing ook een onvoorstelbare stank, die tegelijk met de gloed opborrelde en al die duistere plekken vervulde.

Lange tijd stond ik daar, bang en onzeker: wat moest ik doen? Waar kon ik heengaan? Wat voor eind stond me te wachten? Ineens hoor ik achter mijn rug geluiden van mateloos en allerellendigst gehuil, en tegelijk van snerpend geschater zoals van het domme volk wanneer het gevangen vijanden beschimpt. Geleidelijk wordt het geluid helderder en komt tot vlak bij me. Dan zie ik een massa boze geesten, die onder luid gejoel en gegrinnik vijf klagende en jammerende mensenzielen midden in die duisternis sleept. Onder deze vijf mensen, zo kon ik uitmaken, had er een de tonsuur van een clericus, en was er een leek en een vrouw. De boze geesten die hen meesleepten, daalden middenin die brandende afgrond af. Toen ze dieper wegzakten, kon ik het gehuil van de mensen en het gelach van de duivels niet meer duidelijk onderscheiden, maar klonken hun geluiden nog wel door elkaar in mijn oren.

Intussen stegen er wat donkere geesten op uit de vuurspuwende diepte. Ze renden op mij af en kwamen om me heen staan. Met hun vlammende ogen en het stinkende vuur dat ze uit hun muil en neusgaten bliezen benamen ze me de adem, en met vurige tangen in de hand dreigden ze me te pakken te nemen. Toch durfden ze me absoluut niet aan te raken, alleen maar bang te maken.

Ik kon geen kant op: rondom me niets dan vijanden en blinde duisternis. Ik draaide mijn blik naar links en rechts, om te zien of er ergens iets van hulp kwam en er nog redding voor me was. Toen verscheen achter me, op de weg waarover ik was gekomen, een soort stralend sterrengefonkel temidden van het duister. Het nam geleidelijk toe in kracht en kwam al snel mijn kant op. Toen het in mijn buurt was, verdwenen alle grimmige geesten die hadden geprobeerd mij met hun tangen mee te sleuren, en namen de vlucht.

Degene die hen door zijn komst op de vlucht joeg was niemand anders dan mijn eerdere leidsman. Weldra sloeg hij een weg naar rechts in en begon me te leiden in de richting vanwaar 's winters de zon ondergaat. Het duurde niet lang of hij bracht mij buiten de duisternis in de kalmte van lucht en licht.

En toen hij me zo in het open licht bracht, zag ik vlak voor ons een enorm hoge muur, die links en rechts eindeloos lang leek, en eindeloos hoog. Ik begon me af te vragen waarom we naar die

muur toegingen, want ik zag nergens een deur, raam of trap. Zodra we bij de muur waren, stonden we er meteen bovenop - ik begrijp niet hoe.

Daarboven was een heel brede en mooie vlakte te zien, vol welriekende, bloeiende bloemen. Weldra was alle stank van de duistere brandoven, waarmee ik was doordrongen, helemaal weg dankzij die wonderlijk zoete geur. Verder heerste overal zo'n sterk licht dat het helderder leek dan alle daglicht of de stralen van de middagzon. Op talloze plekken van die vlakte kwamen mensen in witte kleren bijeen, en her en der zaten groepen in uitgelaten stemming.

Toen hij me dwars door de scharen van gelukkige bewoners voerde, ging ik denken dat dit misschien wel het rijk der hemelen was, waarover ik vaak had horen preken. Maar hij antwoordde op mijn gedachte: ‘Nee, dit is niet het rijk der hemelen zoals jij denkt.’

We liepen verder en passeerden deze verblijfplaatsen van gelukzalige zielen. Daarna zag ik vlak voor ons een nog veel sterker licht dan tevoren, waarbinnen ik mensen met zoetgevooisde stemmen hoorde zingen. Ook kwam er van die plaats een wonderlijk welriekend aroom gedreven, zo sterk dat de geur die ik eerder had opgesnoven en die ik toen het heerlijkst vond mij nu maar gewoontjes leek. Evenzo leek me dat sterke licht op de bloeiende vlakte in vergelijking met het licht dat nú straalde ronduit zwak en klein.

Mijn hoop was dat we dit prachtige terrein zouden betreden, maar mijn leidsman stond ineens stil. Dadelijk draaide hij zich om en voerde me terug langs de weg waarover we waren gekomen.

Zodra we op onze terugtocht aankwamen bij de fraaie verblijfplaatsen van de geesten in het wit, zei hij tegen me: ‘Weet je wat dit allemaal is wat je gezien hebt?’ Ik antwoordde: ‘Nee.’ En hij: ‘Die vallei die je hebt aanschouwd, met haar verschrikkingen van verzengende vlammen en bittere vrieskou? Dat is de plek waar bepaalde zielen worden beoordeeld en bestraft: de zielen van mensen die het almaar uitstelden te biechten en hun begane misdaden weer goed te maken, maar die op het randje van de dood hun toevlucht namen tot berouw en zo hun lichaam verlieten. Omdat ze althans bij hun dood hebben gebiecht en berouw getoond, zullen ze op de Dag des Oordeels allemaal alsnog het rijk der hemelen bereiken. Velen komen zelfs al eerder vrij dan op de Dag des Oordeels, dankzij de gebeden, aalmoezen en vasten van levenden, en vooral door hun misvieringen. Maar die vuurspuwende, stin-

kende put die je zag, dat is niets minder dan de ingang van de hel! Wie daar eenmaal in stort, zal er tot in de eeuwigheid niet uit worden bevrijd.

En deze bloemrijke plek, waar je die prachtige jongeren ziet dartelen en stralen? Daar worden de zielen opgevangen van de mensen die wel tijdens goede werken hun lichaam verlieten, maar toch niet zo perfect zijn dat ze meteen toegang verdienen tot het rijk der hemelen. Wel zullen ze op de Dag des Oordeels allemaal Christus te zien krijgen en de vreugden van het hemelrijk ervaren. Want wie in elk woord of daad en in elke gedachte perfect is, bereikt het hemelrijk meteen na het verlaten van het lichaam. Aan dat rijk grenst de plek waar jij het zoetklinkende gezang hebt gehoord, gepaard met die zoete geur en dat stralende licht.

Maar nu moet je terugkeren naar je lichaam en opnieuw onder de mensen leven. Overdenk je daden steeds heel goed en bewaar zorgvuldig de oprechtheid en eenvoud in al je gewoonten en woorden, dan zal ook jij na je dood een verblijfplaats krijgen temidden van de uitgelaten groepen zalige geesten die je nu ziet. (Want toen ik even bij je wegging, deed ik dat om te informeren wat er voor jou is weggelegd.)'

Na deze woorden voelde ik hevige weerzin om terug te keren naar mijn lichaam. Want ik genoot natuurlijk van de lieflijkheid en luister van de plek waar ik zicht op had, alsook van het gezelschap van de mensen die ik er zag. Maar ik durfde mijn leidsman niets te vragen... Ondertussen, ik begrijp niet hoe, merkte ik ineens dat ik weer onder de mensen leefde.'

Deze dingen, en meer van hetgeen hij gezien had, wilde de man Gods niet zomaar aan iedereen vertellen die niets te doen had en niets om zijn eigen leven gaf. Hij vertelde het alleen aan mensen die uit diepe angst voor pijnigingen of uit blijde hoop op eeuwige vreugden zijn woorden wilden beluisteren om verder te komen in vroomheid.

In de buurt van zijn cel woonde een monnik genaamd Hemgils, die tevens priester was en de bij dit ambt passende goede werken verrichtte. (Deze man, de nummer één in zijn rang, is er nog altijd: hij woont als kluizenaar op het eiland Ierland en slijt er zijn laatste levensdagen op grof brood en koud water.) Deze bezocht de man herhaaldelijk en kreeg via tal van vragen van hem te horen wat hij gezien had buiten zijn lichaam, en hoe alles was. Dankzij Hemgils'

relaas zijn de paar bijzonderheden die ik aanstipte ook mij ter kennis gekomen.

Verder vertelde hij zijn visioenen aan koning Aldfrid, een in alle opzichten geleerd man, die met genoegen en belangstelling naar hem luisterde. Op eigen verzoek werd hij door de koning in het eerder vermelde klooster ondergebracht en kreeg hij de kroon van de monastieke tonsuur. De koning kwam hem daar herhaaldelijk opzoeken als hij in die streken was. (Het klooster stond destijds onder gezag van Ethelwald, abt en priester, die een godvruchtig en bescheiden leven leidde; thans bezet deze de bisschopszetel in de kerk van Lindisfarne, met daden die zijn rang waardig zijn.)

In het klooster kreeg hij een aparte verblijfplaats, waar hij zich vrijer in ononderbroken gebed kon wijden aan de dienst van zijn Schepper. En aangezien de plek vlak boven de oever van de rivier lag, ging hij hier geregeld te water en dompelde zich meermaals onder in de golven, uit een hevig verlangen zijn lichaam te kastijden. Zo bleef hij daar psalmen zingen of bidden, zolang hij dacht dat hij het kon uithouden: onbeweeglijk bleef hij dan staan, terwijl het rivierwater hem tot de heupen kwam en soms tot de nek. Als hij uit het water kwam, nam hij nooit de moeite zijn natte, koude kleren uit te trekken voordat ze door zijn lichaam waren opgewarmd en gedroogd.

En wanneer in wintertijd halfgebroken stukjes ijs van hem afvielen - soms had hij het ijs zelf ingeslagen om in de rivier te kunnen staan of zich onder te kunnen dompelen -, zeiden mensen die dat zagen: ‘Wat vreemd, broeder Drythelm’ (zo heette de man) ‘dat u zo'n snijdende kou überhaupt kunt verdragen!’ Hij antwoordde dan in alle eenvoud, als de man van eenvoudig karakter en sobere natuur die hij was: ‘Ik heb wel feller kou gezien.’ En als ze zeiden: ‘Wat vreemd dat u zo'n strenge onthouding wilt volhouden!’, zei hij: ‘Ik heb wel groter strengheid gezien.’

Zo bleef hij tot de dag dat hij geroepen werd onvermoeibaar verlangen naar de hemelse zaligheid en hield zijn oude lichaam in het gareel met dagelijkse vasten. En veel mensen bracht hij heil door zijn woorden en in gesprekken.

Gebruikte edities:

* *Venerabilis Baedae Opera Historica*, ed. C. Plummer, Oxford 1946 (2e dr.)
* Bede, *Opera Historica*, with an English translation by L.E. King, vol. II, (Loeb Classical Library, 248), Cambridge Mass./ London 1990 (5e dr.)

Een geestenbezwering*
Benvenuto Cellini
(Vertaling Ike Cialona)

Door een reeks zonderlinge gebeurtenissen geviel het dat ik bevriend raakte met een Siciliaanse priester die een buitengewoon helder verstand had en zeer goed bekend was met de Latijnse en de Griekse taal. Tijdens een van onze gesprekken kwam hij een keer te praten over de zwarte kunst, waarop ik zei: ‘Ik snak er al mijn hele leven naar iets van die kunst te zien of te horen.’ Waarop de priester stelde: ‘De man die zich in zo'n avontuur begeeft, moet beschikken over een sterke geest en stevig in zijn schoenen staan.’ Ik antwoordde dat ik geestkracht en standvastigheid te over zou hebben, als ik de gelegenheid zou krijgen om zoiets te doen. Toen zei de priester: ‘Als je je tevreden stelt met de rol van toeschouwer, zorg ik ervoor dat er aan je verlangen voldaan wordt.’ Zo kwamen we overeen om het avontuur te wagen. De priester sprak een avond met mij af en zei dat ik een of twee vrienden mee moest nemen, maar niet meer dan twee. Ik nodigde mijn goede vriend Vincenzio Romoli uit, en de priester nam iemand uit Pistoia mee die ook aan zwarte kunst deed. We gingen naar het Colosseum en daar begon de priester, die zich in een geestenbezweerdersgewaad had gehuld, met de mooiste rituelen die je je op de wereld kunt voorstellen een kring op de grond af te tekenen; en hij had ons welriekend reukwerk en vuur laten meedragen, en ook kwalijk riekend reukwerk. Toen hij gereed was, opende hij de toegang tot de kring; en nadat hij ons bij de hand had genomen, liet hij ons een voor een de kring binnentreden; vervolgens verdeelde hij de taken: hij gaf de pentakel aan zijn vriend die aan zwarte kunst deed en gaf ons de zorg over het vuur en het reukwerk; daarna begon hij de bezweringen. Dit duurde ruim anderhalf uur: er verschenen heel wat legioenen van demonen, zodat het Colosseum helemaal vol was. Toen de priester de hoeveelheid voldoende achtte, wendde hij zich tot mij, die de zorg over het welriekende reukwerk had, en zei: ‘Benvenuto, vraag hun iets.’ Ik vroeg hun mij te herenigen met mijn Siciliaanse Angelica.

* *Fragment uit* La Vita, *autobiografie van Benvenuto Cellini, geschreven in Florence van 1558 tot 1566.*

Die avond kregen we geen antwoord; maar ik was bijzonder tevreden dat ik datgene gezien had waarnaar ik zo nieuwsgierig was geweest. De geestenbezweerder zei dat we nog eens moesten gaan, en dat ik dan alles zou krijgen wat ik vroeg, mits ik een rein knaapje mee zou nemen. Ik koos een ongeveer twaalf jaar oude jongen uit mijn werkplaats uit, en vroeg nogmaals Vincenzio Romoli mee, en we namen ook een zekere Agniolino Gaddi mee, een vertrouwde kameraad van ons. Toen we weer op de afgesproken plaats aangekomen waren en de geestenbezweerder dezelfde voorbereidingen had uitgevoerd op dezelfde en nog indrukwekkender wijze, leidde hij ons de kring binnen die hij opnieuw gecreëerd had met nog wonderbaarlijker kundigheid en nog wonderbaarlijker rituelen; daarna gaf hij mijn vriend Vincenzio de zorg over de reukwerken en het vuur, samen met Agniolino Gaddi; en vervolgens gaf hij mij de pentakel in handen, die ik moest richten naar de plekken die hij mij aanwees; en onder de pentakel hield ik de jongen uit mijn werkplaats. Nadat de geestenbezweerder op afschrikwekkende toon een grote hoeveelheid demonen bij hun naam had aangeroepen die leiders van de legioenen waren, riep hij hen op met Hebreeuwse en vervolgens Griekse en Latijnse woorden, in naam van de kracht en de macht van de ongeschapen, levende en eeuwige God; waarna het hele Colosseum zich in korte tijd vulde met honderdmaal zoveel demonen als er de eerste keer verschenen waren. Vincenzio Romoli zorgde voor het vuur, samen met Agniolino, en voor de verspreiding van heel veel welriekend reukwerk. Ik vroeg, op advies van de geestenbezweerder, opnieuw om hereniging met Angelica. De geestenbezweerder wendde zich tot mij en zei: ‘Hoor je wat ze gezegd hebben? Dat je over een maand zult zijn waar zij is,’ en hij voegde eraan toe dat ik kalm moest blijven, want er waren duizendmaal meer legioenen dan hij had opgeroepen en het waren de gevaarlijkste; en omdat ze toegezegd hadden wat ik hun gevraagd had, moest hij hen met veel respect behandelen en zonder haast wegzenden. De jongen onder de pentakel zei daarentegen angstig dat er op die plek wel een miljoen gewelddadige geesten waren die ons met hun allen bedreigden; ook zei hij dat hem vier ontzaglijk grote reuzen verschenen waren die gewapend waren en duidelijk maakten dat ze onze kring wilden binnenkomen. Daarop trachtte de geestenbezweerder, bevend van angst, hen zo goed mogelijk op vriendelijke en zachte wijze heen te zenden. Vincenzio Romoli, die stond te trillen als een riet,

verspreidde de reukwerken. Ik, die even bang was als zij, deed mijn best om mijn angst niet te tonen en sprak hun moed in, maar ik was eigenlijk doodsbang geworden toen ik de geestenbezweerder zo angstig zag. De jongen had zijn hoofd tussen zijn knieën gestoken, met de woorden: ‘Zo wil ik doodgaan, want we zijn er geweest.’ Ik zei weer tegen de jongen: ‘Die schepsels zijn allemaal afhankelijk van onze wil, en wat je ziet is rook en schaduw, dus hef je hoofd op en kijk.’ Toen hij zijn hoofd had opgeheven, zei hij: ‘Het hele Colosseum staat in brand en het vuur komt op ons af,’ en hij sloeg zijn handen voor zijn ogen en zei weer dat hij er geweest was en dat hij niets meer wou zien. De geestenbezweerder riep mijn hulp in en zei dat ik kalm moest blijven en opdracht geven voor de verdamping van duivelsdrek, dus wendde ik mij tot Vincenzio Romoli en zei dat hij snel wat duivelsdrek moest laten verdampen. Terwijl ik dat zei, keek ik naar Agniolino Gaddi, die zo bang was dat hij er scheel van keek en meer dan half dood was, en ik zei tegen hem: ‘Agniolo, we moeten in deze situatie niet bang zijn, maar de handen uit de mouwen steken en elkaar helpen; dus gooi gauw wat duivelsdrek op het vuur.’ Op het moment dat Agniolo dat wou gaan doen, produceerde hij met een schetterende reeks winden zoveel poep dat de duivelsdrek niet meer nodig was. De jongen, die bij die stank en dat lawaai even had opgekeken, hoorde mij lachen en zei, weer een beetje moed vattend, dat ze er ijlings vandoor begonnen te gaan. Zo bleven we wachten tot de klokken begonnen te luiden voor de vroegmetten. Weer zei de jongen dat er maar weinig overgebleven waren, en ver weg. Toen de geestenbezweerder de rest van zijn rituelen had uitgevoerd, zijn gewaad had uitgetrokken en een zwaar pak boeken had opgenomen dat hij had meegebracht, verlieten wij op afspraak allen tezamen de kring, waarbij we zo dicht mogelijk bij elkaar bleven, vooral de jongen, die tussen ons in liep en de geestenbezweerder bij zijn jas vasthield en mij bij mijn cape; en terwijl we naar onze woningen in de Banchi liepen, zei hij voortdurend dat twee van degenen die hij in het Colosseum had gezien nu eens op de daken en dan weer op de grond met ons mee renden en bokkesprongen maakten. De geestenbezweerder zei dat hij alle andere keren dat hij in de magische kring getreden was niet zoiets bijzonders had meegemaakt en hij poogde mij te overreden om samen met hem een boek te wijden dat ons oneindige rijkdom zou schenken, omdat wij de demonen zouden vragen ons te wijzen waar de schatten zich

bevonden waarvan de aarde vol is, en zo zouden wij heel rijk worden; want verzoeken op het gebied van de liefde waren nutteloos en dwaas en van geen enkel belang. Ik zei hem dat ik, als ik Latijn kende, graag zoiets zou doen. Hij bleef me bepraten, zeggend dat ik daar geen Latijn voor hoefde te kennen en dat hij, als hij dat gewild had, veel mensen kon vinden die heel goed Latijn kenden; maar dat hij nog nooit iemand had ontmoet die zo stevig in zijn schoenen stond als ik, en dat ik zijn raad moest opvolgen. Zo pratend waren we thuis gekomen, en elk van ons droomde die hele nacht van duivels.

Daar we elkaar elke dag weer zagen, bleef de geestenbezweerder zo op mijn deelneming aan dat avontuur aandringen dat ik hem vroeg hoeveel tijd dat ons zou kosten en waar we dat moesten doen. Daarop antwoordde hij dat we er over een kleine maand op uit zouden gaan en dat de meest geschikte plek de bergen bij Norcia waren, hoewel een van zijn leermeesters een boek gewijd had op een plek niet ver van Rome, in de abdij van Farfa, maar daar had hij problemen gehad die zich in de bergen bij Norcia niet zouden voordoen; en dat de bewoners van die streek betrouwbaar waren en wat ervaring hadden met deze dingen, zodat ze zo nodig bijzonder goed behulpzaam konden zijn. Die geestenbezwerende priester had mij bepaaldelijk zo overtuigd dat ik zin kreeg om te doen wat hij voorstelde, maar ik zei dat ik eerst de gedenkpenningen wilde afmaken die ik voor de paus aan het maken was, en dat ik dat alleen aan hem had verteld en aan niemand anders, en ik smeekte hem er met niemand over te praten. Ook vroeg ik hem gedurig of hij geloofde dat ik op het toegezegde tijdstip herenigd zou worden met mijn Siciliaanse Angelica; en daar dat tijdstip naderde, vond ik het vreemd dat ik niets van haar hoorde. De geestenbezweerder zei dat ik vast en zeker met haar herenigd zou worden, omdat zij altijd hun woord houden, wanneer ze iets beloven op de wijze waarop ze dat die keer gedaan hadden; maar dat ik mijn ogen open moest houden en oppassen voor een of ander ongeluk dat me zou kunnen overkomen; en dat ik mijn best moest doen om iets te verdragen dat tegen mijn aard indruiste, want hij voorzag een heel groot gevaar; en dat het goed voor me was om met hem mee te gaan om het boek te wijden, omdat ik op die manier aan dat grote gevaar zou ontsnappen, en dat ik mijzelf en hem daarmee een grote dienst zou bewijzen. Ik, die er meer zin in

begon te krijgen dan hij, zei hem dat een zekere meester Giovanni uit Castel Bolognese in Rome was aangekomen, die een expert was in het maken van het soort gedenkpenningen dat ik maakte, in stalen stempels, en dat ik niets liever wilde op aarde dan mij meten met die expert en de wereld verbazen met zo'n groot kunstwerk dat ik met mijn virtuositeit, en niet met het zwaard, mijn vele vijanden zou verpletteren. De priester hield echter aan: ‘Alsjeblieft, Benvenuto, kom met mij mee en vlucht voor het grote gevaar dat ik voor je ducht.’ Ik was echter onwrikbaar van plan om eerst mijn gedenkpenning af te maken. De maand was al bijna om, en ik was zo bezeten van mijn gedenkpenning dat ik niet meer aan Angelica of aan andere zaken dacht, maar me alleen maar aan mijn werk wijdde.

Op een van die dagen geviel het dat ik tegen het vesperuur op een voor mij ongewone tijd van huis naar mijn werkplaats liep; want mijn werkplaats was in de Banchi en mijn woninkje stond achter de Banchi, en ik ging niet vaak naar mijn werkplaats, want ik liet alle zaken daar over aan mijn compagnon, die Felice heette. Toen ik korte tijd in mijn werkplaats was geweest, herinnerde ik mij dat ik moest gaan praten met Lessandro del Bene. Na snel op pad te zijn gegaan kwam ik in de Banchi een goede kennis van me tegen die messer Benedetto heette. Hij was notaris, geboren in Florence, zoon van een blinde bedelaar uit Siena. Die messer Benedetto had vele, vele jaren in Napels gewoond, en daarna was hij naar Rome gekomen, waar hij zaken deed voor bepaalde kooplieden uit Siena in de Chigi. En omdat mijn compagnon hem meermalen om een bepaald bedrag gevraagd had dat hij hem schuldig was wegens een paar ringetjes die hij hem geleverd had, had hij hem die dag, toen hij hem in de Banchi tegenkwam, op een beetje ruwe manier om dat geld gevraagd, zoals zijn gewoonte was. Omdat messer Benedetto daar met zijn opdrachtgevers liep, werden die na dat incident heel boos op hem en zeiden dat ze geen gebruik meer van zijn diensten wilden maken, omdat ze niet van zulk getier hielden. Messer Benedetto had zich zo goed mogelijk bij hen verontschuldigd, zeggende dat hij de goudsmid betaald had en dat hij niet goed was in het beteugelen van het geraas van gekken. De heren uit Siena begrepen hem verkeerd en joegen hem op staande voet weg. Hij liet hen staan en ging als een speer naar mijn werkplaats, waarschijnlijk om Felice iets aan te doen. Toevallig kwamen wij

elkaar midden in de Banchi tegen, waar ik, die van niets wist, hem als gewoonlijk bijzonder vriendelijk groette, waarop hij heel ongemanierd reageerde. Op dat moment herinnerde ik mij wat de geestenbezweerder mij voorspeld had, zodat ik zo goed mogelijk mijn best deed om niet op zijn provocatie te reageren, zeggende: ‘Messer Benedetto, goede vriend, wees niet boos op mij, want ik heb u niets misdaan en ik weet niets van uw zaken af. Handel die alstublieft met Felice af, want hij weet hoe hij dat moet doen. U bent ten onrechte zo krenkend tegen mij, want ik heb er niets mee te maken, en u weet daarenboven heel goed dat ik geen man ben die zich ongestraft laat beledigen.’ Daarop zei hij dat ik van alles op de hoogte was en dat hij nog veel zwaarder krenkingen in petto had en dat Felice en ik twee grote schurken waren. Intussen stond er al een hele massa mensen naar onze ruzie te kijken. Door zijn beledigende woorden daartoe gedwongen bukte ik mij naar de grond, pakte een kluit modder, want het had geregend, en wierp die met kracht in de richting van zijn gezicht. Hij boog het hoofd, zodat de kluit hem midden op zijn schedel trof. In de kluit modder zat een steen met veel scherpe kanten, en toen een van die kanten zijn schedel raakte, viel hij bewusteloos op de grond; en op het zien van zoveel bloed dachten alle omstanders dat hij dood was.

Terwijl hij nog op de grond lag en een paar mensen aanstalten maakten om hem weg te dragen, kwam de juwelier Pompeo voorbij, over wie ik het al eerder heb gehad. De paus had hem laten roepen in verband met de aankoop van juwelen. Toen hij de gewonde man zag liggen, vroeg hij wie hem neergeslagen had. Ten antwoord zei men: ‘Dat heeft Benedetto gedaan, omdat die stommeling hem geprovoceerd heeft.’ Zodra Pompeo bij de paus was, zei hij: ‘Allerheiligste Vader, Benvenuto heeft zojuist Tubbia vermoord; dat heb ik met mijn eigen ogen gezien.’ Daarop beval de in woede ontstoken paus de stadvoogd, die daar ook was, mij aan te houden en op de plek waar de moord had plaatsgevonden op te hangen, en alles op alles te zetten om mij te pakken te krijgen en hem niet onder ogen te komen voordat hij mij had opgehangen. Toen ik die arme man op de grond had zien liggen, ben ik meteen tot daden overgegaan, met het oog op de macht van mijn vijanden en de gevolgen die dit voorval zou hebben. Ik liep weg en trok me terug in het huis van messer Giovanni Gaddi, pauselijk kamerheer, met de bedoeling om zo snel mogelijk uit Rome te verdwijnen.

Waarop messer Giovanni mij aanried om niet zo overhaast te vertrekken, omdat het kwaad vaak minder erg is dan men verwacht; en nadat hij messer Annibal Caro had laten roepen, die bij hem in huis verbleef, zei hij hem uit te zoeken hoe de zaken ervoor stonden. Terwijl hij hem die opdracht gaf, arriveerde een Romeinse edelman in dienst van kardinaal de' Medici en door hem eropuit gestuurd. Die edelman nam messer Giovanni en mij terzijde en zei ons dat de kardinaal hem verteld had wat de paus gezegd had, en dat hij mij op geen enkele wijze kon helpen, en dat ik alles moest doen wat ik kon om deze storm te ontlopen, en dat ik op niemand in Rome moest vertrouwen. Toen de edelman weer weg was, keek messer Giovanni mij met tranen in de ogen aan en zei: ‘Helaas, het spijt me zeer, maar ook ik kan je niet helpen.’ Toen zei ik: ‘Met Gods hulp zal ik mezelf helpen; ik vraag u alleen om een van uw paarden.’ Er werd een zwart Turks paard voor mij gezadeld, het mooiste en beste paard in Rome. Ik steeg op en kreeg een haakbus mee, waarmee ik me zou kunnen verdedigen. Toen ik bij de Ponte Sisto kwam, zag ik daar de hele veiligheidspolitie wachten, te paard en te voet; dus maakte ik van de nood een deugd, gaf het paard de sporen, terwijl God mij hielp door hun tijdelijk het zicht te ontnemen, passeerde hen ongehinderd en reed zo snel als ik kon naar Palombara, landgoed van de heer Giovanbatista Savello; en vandaar zond ik het paard terug aan messer Giovanni, maar zonder hem te laten weten waar ik mij bevond. De heer Gianbatista ried mij, na mij twee dagen gastvrij onderdak verleend te hebben, naar Napels te gaan totdat de storm overgewaaid zou zijn; en na mij gezelschap mee te geven, liet hij mij tot de weg naar Napels begeleiden, waarop ik een bevriende beeldhouwer trof die op weg was naar San Germano om de graftombe van Pier de' Medici in Monte Cassino af te maken. Hij heette Solosmeo en hij vertelde mij het nieuws dat paus Clemens diezelfde avond een kamerdienaar naar Tubbia had gezonden om te horen hoe het met hem ging; en toen die hem aan het werk vond, zonder dat hem een haar gekrenkt was, en zonder dat hij zich er iets van herinnerde, berichtte hij dat aan de paus, die zich tot Pompeo wendde met de woorden: ‘Je bent een schelm, en ik verzeker je dat je een slang wakker hebt gemaakt die je zal bijten, en met recht.’ Daarna wendde hij zich tot de kardinaal de' Medici en gaf hem de opdracht mij een beetje in het oog te houden, want hij wou mij niet graag kwijt. Zo reden Solosmeo en ik zingend naar Monte

Cassino, met het plan om daarna samen naar Napels te gaan.

Toen Solosmeo gekeken had wat hem in Monte Cassino te doen stond, vertrokken we samen naar Napels. Op een halve mijl voor Napels reed ons een waard tegemoet die ons naar zijn herberg noodde en ons zei dat hij vele jaren in Florence had gewerkt voor Carlo Ginori en dat hij ons extra goed zou verzorgen, omdat wij Florentijnen waren. Wij zeiden meermalen tot die waard dat wij niet met hem mee wilden gaan. De man reed echter met ons mee, soms voor en soms achter ons, terwijl hij steeds hetzelfde zei, namelijk dat hij ons in zijn herberg wilde hebben. Daar hij mij begon te vervelen, vroeg ik hem of hij een Siciliaanse vrouw kende, Beatrice genaamd, die een mooie dochter had die Angelica heette, allebei courtisanes. De waard, die dacht dat ik hem in de maling nam, zei: ‘Moge God alle courtisanes straffen en wie hen graag mag,’ gaf zijn paard de sporen en galoppeerde vastberaden weg. Hoewel ik tevreden was over de manier waarop ik mij van dat lastpak van een waard ontdaan had, was ik toch niet blij, omdat mij ineens te binnen schoot hoeveel ik van Angelica hield; en terwijl ik niet zonder verliefde zuchten met Solosmeo over haar praatte, keerde de waard in allerijl terug en zei, bij ons gekomen: ‘Twee of drie dagen geleden zijn er een vrouw en een meisje naast mijn herberg komen wonen, die zo heten; ik weet niet of ze uit Sicilië komen of uit een ander land.’ Daarop zei ik: ‘De naam Angelica doet me zoveel dat ik in elk geval meega naar je herberg.’ We reden eensgezind samen met de waard de stad Napels in en stegen bij zijn herberg af, en het leek me duizend jaar te duren voor ik alles daar geregeld had, wat ik heel snel deed; en in het huis naast de herberg vond ik mijn Angelica, die mij zo enthousiast ontving als je je op aarde maar kunt voorstellen. Zo bleef ik bij haar vanaf tweeëntwintig uur tot de volgende morgen en ik genoot meer van de liefde dan ooit tevoren. En terwijl ik zo van de liefde genoot, besefte ik dat precies die dag de maand om was die mij in de magische kring door de demonen voorspeld was.

Geen helser furie...
John Collier
(Vertaling Ron de Zeeuw)

Zodra Einstein verklaarde dat de ruimte eindig was, schoten de prijzen van bouwlocaties, zowel in de Hemel als de Hel, enorm omhoog. Een aantal mindere duivels, dat gezellig morsig geleefd had in de meer afgelegen infernale gewesten, werd uit hun schamele slopjes gezet en had niet de middelen om andere percelen te kopen tegen de nieuwe prijzen. Er zat niets anders op dan te emigreren. Zij verspreidden zich over de verschillende bewoonbare planeten van ons universum; een van hen arriveerde in Londen ongeveer te middernacht in de oktobermaand van vorig jaar.

Sommige engelen die in dezelfde situatie verkeerden, deden hetzelfde, en bij toeval daalde een van hen op dezelfde tijd neer in dezelfde noordelijke buitenwijk.

Als wezens van deze orde de menselijke gedaante aannemen, hebben ze het voorrecht om de sekse van hun voorkeur te kiezen. Omdat de dingen nu eenmaal zijn zoals ze zijn, terwijl zowel engelen als duivels heel goed weten hoe het zit, besloten beiden om jonge vrouwen te worden van ongeveer eenentwintig jaar oud. Zodra de duivel de aarde raakte, was hij niemand anders dan Bella Kimberley, een brunette, en de engel werd de even mooie Eva Anderson, een blondine.

Vanwege de essentiële beperkingen van hun natuur is het onmogelijk voor een engel om duivelsheid te herkennen, en evenzo voor een duivel om het bestaan van engelachtige deugd zelfs maar te bevatten. In feite werd de engel, bij de ontmoeting die nu plaatsvond in Lowndes Crescent, St. Johns Wood, op onschuldige wijze aangetrokken door wat haar de superieure kracht en intensiteit scheen van de duivelachtige natuur, terwijl de duivel de prikkelende interesse ervoer die bij sommigen wordt gewekt door de puurheid en koelte van een eersteklas martini.

De twee meisjes klampten elkaar aan en elk vroeg of de ander van een geschikt logement in de omgeving wist. De eenstemmigheid van hun behoefte deed hen eerst hartelijk lachen, en vervolgens besluiten om een kamer te delen en lotgenoten te worden. Bella opperde dat het wellicht te laat was om in alle eer en deugd na-

vraag te doen naar onderdak, en daarom brachten ze de nacht slenterend op Hampstead Heath door, pratend over manieren om aan de kost te komen, en over het plezier dat ze samen zouden hebben, en over de liefde, en toen over een ontbijt, wat geen onnatuurlijk vervolg is.

Ze aten gepocheerde eieren in de kleine Express Dairy in Heath Street, en vonden daarna een prettige kamer op de tweede verdieping van een groot huis in Upper Park Road. Vervolgens gingen ze erop uit om werk te zoeken. Bella werd al snel aangenomen als danslerares, en Eva verkreeg, met een beetje meer moeite, een positie als harpiste in een damesorkest.

Toen ze aldus geïnstalleerd waren, begonnen ze zich te vermaken zoals meisjes dat doen, alle uren van de dag kwebbelend en giechelend. Het is waar dat sommige van de dingen die Bella zei Eva van top tot teen deden blozen, maar ze hield al van haar donkere vriendin en vond haar gewaagde humor onweerstaanbaar. Ze kwamen tot een minnelijke opdeling van de ladenkast en sliepen in hetzelfde bed, wat niemand abnormaal vond, en ook niet zou hebben gevonden als men hun ware aard gekend had, want niets is allerdaagser dan een duivel en een engel tussen dezelfde lakens te vinden, en als het anders was zou het leven voor sommigen van ons verduiveld saai zijn.

Nu woonde er in dit logement een jongeman, nauwelijks ouder dan Bella en Eva, die studeerde om architect te worden en die de liefde niet kende, noch door enigerlei namaak voor langere duur was afgeschrokken. Zijn naam was Harry Pettigrew, en zijn haar had een echte tussenkleur, niet te donker en niet te licht.

Zijn middelen waren beperkt en zijn kamer was op de allerbovenste verdieping, maar niet zo ver boven de kamer van de twee meisjes dat hij niet hun heerlijke gegiechel kon horen op het stille uur van de nacht waarop hij nog juist aan de studie had moeten zijn. Hij had graag naar beneden willen gaan om op hun deur te kloppen en te vragen wat er zo leuk was, maar hij was te verlegen.

Hoe dan ook, als drie van zulke jonge mensen in hetzelfde huis zijn, duurt het niet lang voor ze elkaar leren kennen. Op een keer vergat Bella de badkamerdeur op slot te doen, en de reden daarvoor moet geweest zijn dat er in de Hel geen badkuipen zijn, en derhalve geen badkamers, en dus geen badkamerdeuren.

Het was een zondag. De jongeman zelf daalde in een kamerjas de trap af om zijn ochtendlijke dompeling te ondergaan. Er deed

zich een heerlijk genant momentje voor, waarin hij, gelukkig, niet meer zag dan een nette jongeman zou willen zien. Desondanks trok hij zich in grote verwarring terug, want hij had geen idee van de wensen van nette jonge vrouwen. Zijn verwarring was zo groot dat hij bij het naar boven lopen trappen noch overlopen telde en toen hij een deur had opengegooid, waarvan hij dacht dat het de zijne was, ontdekte hij Eva in de derde positie van Mullers oefeningen voor de buikspieren, en in volstrekt niets anders.

Nu zijn engelen, zoals iedere man weet, juist ingevolge hun onschuld, dan wel de eenvoud van de hemelse kledij, soms veel minder conventioneel ingetogen dan de lawaaimakers van het meer duistere zusterschap. Haastig maar zonder paniek wierp Eva een omslagdoek om haar schouders. ‘Je ziet er ontdaan uit,’ zei ze. ‘Er is geen reden ontdaan te zijn. Wilde je iets?’

‘Nee...,’ zei hij, ‘...niets. Ik bedoel, ik kwam per ongeluk binnen. Het is aardig van je om niet te gillen of kwaad op me te zijn.’

Ze wisselden nog een of twee beleefdheidjes uit. Tenslotte was Harry voldoende bemoedigd om een wandeling op de Heath voor te stellen. Voordat Eva kon antwoorden kwam Bella binnen en, omdat ze hem daar niet zag, riep ze giechelend uit: ‘Wat denk je dat mij overkomen is?’ Toen kreeg ze hem in het oog en haar verwarring maakte haar dubbel zo schalks.

Dit deed enige afbreuk aan de heerlijke natuurlijkheid van de andere ontmoeting, een dienst waarvoor Harry niet zo dankbaar was als hij had kunnen zijn, als hij geweten had in welke richting en uit welke richting zijn gevoelens werden geleid. De waarheid is dat, als een duivel en een engel, beide in vrouwelijke gedaante, door dezelfde jongeman worden gezien, in precies dezelfde verhelderende omstandigheden, hij vijftig of vijfenvijftig van de honderd keer de engel zal kiezen, als hij een aardige jongeman is, en als hij genoeg tijd heeft.

Daarom richtte Harry zich, toen ze die middag alle drie op Hampstead Heath waren, in zeer aangename bewoordingen tot Bella, maar alleen in bewoordingen, terwijl hij Eva bovendien bepaalde blikken toewierp.

Bella had weinig tijd nodig om twee en twee bij elkaar op te tellen. Ze had zich erop verheugd een lange periode met deze aantrekkelijke jongeman in doodzonde te leven om er daarna met zijn ziel tussenuit te vliegen. De ziel van een architect, zeker als hij sterk onder invloed van Palladio staat, is ruimschoots een mooie

villa waard, op een of anderhalve hectare goed gelegen grond, in de meest begerenswaardige woonwijk van de Hel. U kunt zich de gekrenktheid van deze dakloze duivel voorstellen, waartegen de furie van de versmade vrouw zou kunnen worden afgemeten, daar beide hier in hetzelfde lichaam aanwezig waren.

Elke dag zag ze Harry meer gesteld raken op haar blonde metgezellin, en ze kwam op het idee om een vierde persoon bij hun groepje te betrekken, in de vorm van een jongeman bijna zo duister als zijzelf, die ze in de danstent had ontmoet, en met wie ze al voldoende op goede voet stond.

Ze hield hem voor dat Eva waarschijnlijk een grote hoeveelheid geld zou erven. Dit was samen met haar blonde lokken en onschuldige voorkomen, meer dan genoeg voor de dansvloer-Valentino, en hij vroeg niets meer dan de gelegenheid om haar te benaderen.

‘Het heeft geen zin om zomaar wat de bink uit te hangen,’ zei Bella, ‘want ze is al gek op Harry Pettigrew, die eigenlijk mijn vriend zou moeten zijn. Wat je moet doen is hem het idee geven dat jullie iets hebben. Dan smeert hij hem gauw genoeg, als ik meneer een beetje ken.’ Het zal duidelijk zijn dat Bella's taal uitermate vulgair was; dit is een veel voorkomend gebrek van duivels.

Haar danspartner, die ze vertrouwd gemaakt had met de steken der jaloezie, vond snel manieren om er Harry mee te laten kennis maken. Op een zondag bijvoorbeeld, toen ze met zijn allen wandelden in de silvijnse schaduwen van Kenwood, liet hij Bella onder een of ander voorwendsel met Harry achterop raken, en toen hij en Eva op het kronkelende pad een stuk of twee bochten verder waren, hield hij zijn arm achter haar, zonder haar in het minst aan te raken (want dan zou hij een scherpe terechtwijzing hebben gekregen), maar zo dat het Harry zou lijken, als hij de bocht om kwam, dat zijn haastig teruggetrokken arm zich rond haar instemmende middel had bevonden.

En dat niet alleen, maar een of twee keer maakte hij een plotselinge beweging en leek verhit toen Harry een kamer inkwam waar hij en Eva door zijn medeplichtige alleen waren achtergelaten. Hij was er niet te goed voor om, als hij de voetstappen van zijn rivaal op de gang hoorde, met zijn meinedige lippen een kussend geluidje te maken. Bij een gelegenheid, toen Bella het weekeinde weg was, ging hij zover een sok naar binnen te gooien door Eva's raam.

Hier vergaloppeerde hij zich. Harry die met Eva van een wandeling terugkeerde, was zo van streek door de aanblik van deze sok

dat hij niet langer in stilte kon lijden, maar eerst (als het ware terloops) vroeg wiens sok dat kon zijn, en toen al snel losbarstte met alle opgehoopte verdenkingen van de laatste weken, waarna hij het oneindige genoegen smaakte ze allemaal te horen ontkennen, oprecht, met klem, ondubbelzinnig, en bovenal engelachtig.

Er volgde een aardig tafereeltje, waarin ze ontdekten dat hun liefde iets wezenlijk volmaakts had. Het enige kenmerk dat in feite ontbrak was volledigheid, die als essentieel wordt gezien voor volmaaktheid door veel van de klassieke filosofen, verscheidene kerkvaders, en door alle jonge geliefden. Het ligt in de menselijk aard om naar volmaaktheid te streven en in die van engelen om deze ook te bereiken. Ons jonge paar was daarin niet anders, en na een plezierige gedachtenwisseling werd besloten dat ze al diezelfde nacht in Eva's kamer zouden trachten de volmaaktheid te verwezenlijken, als het gehele huis in rust verkeerde. Als volmaaktheid op zich voor de zedenmeesters onvoldoende is, dan mogen dezulken eraan worden herinnerd dat er in de Hemel niet getrouwd of ten huwelijk gegeven wordt, en onder architectuurstudenten zeer weinig.

Nu kwam het zo uit dat Bella juist die middag was teruggekeerd en met haar medeplichtige in beraad was gegaan om een gewaagde zet te bedenken waarmee ze elk hun smachtende doel zouden bereiken. Tenslotte werden ze het eens over de meest gewaagde van allemaal. Diezelfde nacht zou Bella Harry in zijn slaapkamer opzoeken, en de duistere dansmeester zou voor Tarquinius spelen in die van Eva.

Die avond keerden ze omstreeks het middernachtelijk uur naar Hampstead terug. De nacht was zo zwart als inkt, geen maan, een nevel voor de sterren; geen licht in de kamers van de andere huurders, want ze waren allemaal in slaap; geen licht in die van Harry, want daar was hij niet; geen licht in die van Eva, want daar wel.

Bella die dit niet weet, loopt helemaal naar boven, vindt hem niet, en kruipt in zijn bed bij wijze van kleine verrassing voor als hij terugkomt.

De dansmeester komt een beetje later binnen, vindt op de tast zijn weg omhoog, houdt stil voor Eva's deur, waarachter hij gefluister hoort, in feite ons jonge paar doende elkaar hun grote bewondering uit te drukken voor de volmaaktheid der volmaaktheid. Hij meent dat hij een verdieping te laag is, gaat hoger, opent de deur van Harry's kamer en, allemaal in het donker, sluipt gretig

op de wachtende Bella af die, in grote verrukking over zijn enthousiasme, op zeer overtuigende wijze een verloren strijd opgeeft.

Een paar uur gaan voorbij waarin de goeden het geluk smaken dat het loon is van de deugd, en de kwaden die illusie ervan die de troost is voor de ondeugd.

In het eerste grijs van de dageraad stak onze goede Harry een heel aardig dankwoord af tegen zijn bekoorster, waarin hij haar vertelde dat ze een engel was die hem naar de Hemel zelf had gevoerd.

Bella en haar metgezel daarentegen nodigden elkaar met meer vurigheid dan gratie uit om naar de hel te lopen. Ze waren echter voldoende realistisch om in te zien dat een mooie illusie beter is dan helemaal niets, en ze besloten hun vergissing voort te zetten en hun heil te zoeken in eeuwigdurende verdorvenheden, maar daarin waren ze, geloof ik, niet erg succesvol.

Over de duivel
Maksim Gorki
(Vertaling Monse Weijers)

De herfst is de treurige tijd van verwelking en dood - het leven valt zwaar. Grijze dagen, een wenende hemel zonder zon, donkere nachten, de somber zingende wind, herfstschaduwen - dichte en zwarte schaduwen! - dat alles brengt een mens op sombere gedachten, in zijn ziel ontwaakt een geheimzinnige angst voor het leven, waarin niets stabiel is, alles eeuwig fluctueert: geboren wordt, tot ontbinding overgaat, sterft - waarvoor? Met welk doel?

Soms heb je geen kracht om te vechten met de massa gedachten die het hart in de late herfst overspoelen; laat daarom ieder die deze ellende zo snel mogelijk achter zich wil laten, haar tegemoet treden. Dat is de enige weg waarlangs de mens aan de chaos van verdriet en twijfels kan ontsnappen naar de vaste grond van geloof in zichzelf.

Maar dat is een moeilijke weg. Hij loopt door doornstruiken die ons levende hart tot bloedens toe openrijten, en op die weg wacht u altijd... de duivel. Dat is uitgerekend die duivel, de beste van alle ons bekende duivels, waarmee de grote Goethe ons in kennis heeft gebracht. Over die duivel ga ik het hebben.

De duivel verveelde zich. Hij is te intelligent om altijd alleen maar te lachen, hij weet dat er verschijnselen in het leven zijn die zelfs de duivel niet in het belachelijke kan trekken; hij heeft bijvoorbeeld nog nooit met het scherpe mes van zijn ironie het grootse feit van zijn eigen bestaan beroerd. Om de waarheid te zeggen is deze geliefde duivel van ons veeleer brutaal dan intelligent, en als we hem aandachtig beschouwen zal waarschijnlijk blijken dat hij, net als wij, het grootste deel van zijn leven aan onbenulligheden besteedt. Maar dit terzijde - we zijn immers geen kinderen, we gaan ons mooiste speelgoed niet openbreken om erachter te komen wat erin verborgen zit.

Eens slenterde de duivel in de duisternis van een herfstnacht op een kerkhof tussen de graven; hij verveelde zich, hij floot zachtjes, keek om zich heen en zocht naar verstrooiing. Hij floot een oude romance - de lievelingsromance van mijn vader:

Zoals van zijn tak
een blad zich in de herfsttijd
losrukt en vliegt op de wind...

De wind bauwde hem na, terwijl ze huilend tussen de zwarte kruisen door over de graven raasde; langs het zwerk kropen langzaam zware herfstwolken, die met hun kille tranen de nauwe woningen van de lijken begoten. De armzalige bomen van het kerkhof kreunden angstig onder de slagen van de wind, hun kale takken uitstrekkend naar de zwijgende wolken. De takken beroerden de kruisen, en toen ontstond er op het kerkhof een somber geruis - een dof en schrikaanjagend geluid...

De duivel floot en dacht: Ik zou wel eens willen weten hoe de lijken zich voelen bij zulk weer. Waarschijnlijk dringt het vocht ook tot hen door en, hoewel ze sinds de dag van hun dood voor altijd beveiligd zijn tegen reumatiek, is het voor hen waarschijnlijk ook onaangenaam! Zal ik er eens een oproepen en met hem praten? Dat zal toch zowel voor hem als voor mij verstrooiing betekenen, neem ik aan. Ik roep er een op! Ze hebben hier ergens een letterkundige die ik ken onder de grond gestopt. Toen hij nog leefde zocht ik hem af en toe op, waarom zou ik de kennismaking niet hernieuwen? Alle mensen in dat vak zijn verschrikkelijk veeleisend, laten we eens kijken of het graf tot genoegen is. Maar waar is het eigenlijk?

En de duivel zelf, die zoals bekend alles weet, zwierf lang over het kerkhof, voordat hij het graf van de letterkundige vond.

‘Hé, luister eens!’ riep hij, met zijn klauwen kloppend op de zwarte steen die op zijn kennis drukte. ‘Sta op!’

‘Waarvoor?’ klonk het dof van onder de aarde.

‘Het moet...’

‘Ik voel er niets voor.’

‘Waarom niet?’

‘Wie bent u eigenlijk?’

‘U kent me wel...’

‘De censor?’

‘Nee!’

‘Een gendarme misschien?’

‘Nee, nee!’

‘Ook geen criticus?’

‘Ik ben de duivel...’

‘Aha! Ik kom er meteen uit.’

De steen schoof van het graf, de aarde opende zich en er kwam een skelet uit. Het was een heel gewoon skelet, bijna net zo een als ze aan de studenten tonen om ze anatomie te onderwijzen; het was alleen vuil, werd niet bijeen gehouden door draadjes, en in de lege oogholten, op de plaats van de ogen, gloeide een fosforescerend licht. Het skelet kroop uit de aarde, rammelde met zijn botten om de grond die aan hem kleefde af te schudden, zodat die botten met een droog geluid tegen elkaar aan stootten, en hief zijn schedel om met zijn blauwe kille blik naar de donkere bewolkte hemel te kijken.

‘Gezondheid,’ zei de duivel.

‘Heb ik niks aan,’ antwoordde de schrijver kortaf. Hij sprak zacht en met zo'n vreemd geluid alsof twee botten, nauwelijks hoorbaar krakend, tegen elkaar gewreven werden.

‘Ik verontschuldig me voor mijn begroeting,’ zei de duivel minzaam.

‘Geeft niet... Maar waarom heeft u mij laten opstaan?’

‘Ik wil u voorstellen om een wandeling te maken, dat is alles.’

‘Aha! Ik wil graag een wandelingetje maken. Al is het weer belabberd.’

‘Ik neem aan dat u niet bang bent om verkouden te worden?’ vroeg de duivel.

‘O, nee, toen ik nog leefde, ben ik vaak genoeg verkouden geweest.’

‘Ja, ik herinner me dat u helemaal was verkoeld toen u doodging.’

‘Dat zou ik denken!.. Ik ben mijn hele leven met zoveel kilte bejegend.’

Ze liepen naast elkaar over het smalle paadje tussen de graven en de kruisen; uit de ogen van de schrijver vielen twee blauwe stralen op de aarde en verlichtten de weg voor de duivel. Een fijne motregen besprenkelde hen en de wind woei vrijelijk tussen de ribben van de schrijver, door zijn borstkas waar al geen hart meer inzat.

‘Gaan we naar de stad?’ vroeg hij aan de duivel.

‘Wat trekt u daar aan?’

‘Het leven, waarde heer,’ verklaarde de schrijver onverstoorbaar.

‘Werkelijk? heeft dat nog waarde voor u?’

‘En of!’

‘Maar waarom?’

‘Hoe moet ik het zeggen? Een mens meet alles af aan de grootte van zijn inspanningen, en als hij een doodgewone steen heeft meegebracht van de top van de Ararat, dan is die steen een kostbaarheid voor hem.’

‘Arme stakker!’ glimlachte de duivel.

‘Maar ook een geluksvogel!’ wierp de schrijver koeltjes tegen.

De duivel haalde zwijgend zijn schouders op.

Ze hadden het kerkhof al verlaten, voor hen lag een straat - twee rijen huizen, en er tussenin duisternis, waarin armzalige lantaarns duidelijk getuigenis aflegden van het gebrek aan licht op de aarde.

‘Zeg eens,’ zei de duivel na een korte stilte. ‘Hoe is het in het graf?’

‘Nu ik eraan gewend ben geraakt, gaat het best; het is er heel rustig, maar in het begin was het erg ongerieflijk. De stommeling die de spijkers in het deksel van de kist heeft geslagen, had per ongeluk een spijker in mijn schedel geslagen. Het is natuurlijk een kleinigheid, maar toch was het onaangenaam. Ik kreeg onwillekeurig de indruk dat het een venijnige symbolische betekenis had, de wens om mijn hersens kapot te maken - met behulp waarvan ik zelf voor de mensen een en ander kapot placht te maken. Daarna kwamen de wormen, die etters vraten me verschrikkelijk langzaam op.’

‘Dat ligt voor de hand!’ zei de duivel. ‘Dat kun je hun niet kwalijk nemen, een van gal vergeven lichaam is helemaal geen smakelijk gerecht.’

‘Wat voor een lichaam had ik nou helemaal! Dat stelde niets voor,’ wierp de schrijver tegen.

‘Toch is het eerder een onaangename plicht om het op te eten dan een genoegen. Uitgevers worden bijvoorbeeld snel en met veel genot door de wormen verorberd.’

‘Dat is begrijpelijk, ze zijn waarschijnlijk erg smakelijk.’

‘Is het vochtig in het graf?’ vroeg de duivel.

‘Tamelijk vochtig, maar daar wen je aan. Eigenlijk heb ik meer last van allerlei idioten die over het kerkhof zwalken en toevallig op mijn graf stuiten. Ik weet niet hoe lang ik al in de grond lig; omdat ikzelf en alles om me heen niet beweegt, heb ik geen enkel idee hoeveel tijd er verstrijkt.’

‘U ligt vier jaar onder de grond, binnenkort al vijf,’ zei de duivel.

‘Ach, zozo... Er zijn in die tijd drie mensen bij mijn graf geweest. Ze irriteerden me, de ellendelingen! Eentje ontkende glashard het loutere feit van mijn bestaan: hij komt aanlopen, leest het grafschrift en zegt vol overtuiging: ‘Die heeft nooit bestaan. Zo'n schrijver heb ik nooit gelezen - maar de naam komt me bekend voor; in mijn jeugd dreef een man met zo'n naam in onze straat de geheime bank van lening.’ Wat zeg je daarvan? En dat terwijl ik zestien jaar lang ben gedrukt in de meest wijd verspreide tijdschriften en er tijdens mijn leven drie boeken van me zijn verschenen.’

‘Na uw dood hebben ze u nog twee keer uitgegeven,’ deelde de duivel mee.

‘Zie je wel! En dan kwamen er nog een keer twee kerels, en een van hen zei: “Oh! Is dat die?!” “Hijzelf,” antwoordde de ander. “Ja, ja, in die tijden werd hij ook gelezen.” “Wat had hij te verkondigen?” “Het gewone gezever, ideeën van goedheid en schoonheid..., en de rest natuurlijk.” “Ja, ja, ik herinner het me... Zijn taal was een beetje bot.” “Hoeveel liggen er niet onder de grond van dat soort!” “Ja, de Russische grond is rijk aan talenten.” En ze gingen weer weg... de mafkezen. Ik weet dat warme woorden de temperatuur van een graf niet verhogen, en daar zit ik ook niet op te wachten, maar toch is het beledigend! Ach, wat had ik ze graag verrot willen schelden!’

‘Had dat maar gedaan!’ lachte de duivel.

‘Nee, dat is genant. We staan aan de vooravond van de twintigste eeuw en dan beginnen plotseling de lijken te schelden. Dat is absurd... En bovendien is het erg wreed ten opzichte van de materialisten.’

De duivel begon zich opnieuw te vervelen. Die schrijver wilde bij zijn leven de bruid zijn op alle bruiloften en de overledene op alle begrafenissen - en nu, nu alles in hem gestorven was, is zijn eerzucht nog springlevend. Maar is de mens voor het leven werkelijk van belang? Alleen de geest van de mens is van belang, en alleen zijn geest is applaus en buigingen waard. Wat waren de mensen vervelend!

De duivel wilde de schrijver al voorstellen om terug te keren naar het graf, toen er plotseling een idee opkwam in zijn boosaardige hoofd. Ze bevonden zich op dat moment op een plein en waren van alle kanten omringd door zware kolossen van huizen. De zwarte, vochtige hemel hing laag boven het plein; ze leek op de daken te rusten.

‘Luister eens,’ zei de duivel, zich minzaam voorover buigend naar de schrijver, ‘wilt u niet zien hoe uw vrouw leeft?’

‘Ik weet eigenlijk niet of ik dat wel wil,’ bracht de schrijver langzaam uit.

‘Ach, je bent een lijk en verder niets!’ riep de duivel uit om hem te prikkelen.

‘Ja, hoezo?’ En de schrijver rammelde monter met zijn botten. ‘Ik voel er wel voor. Ze ziet me toch niet? En als ze me ziet, herkent ze me niet?’

‘Natuurlijk niet!’ verzekerde de duivel hem.

‘Ik zeg dat, omdat ze niet graag had dat ik lang van huis wegbleef,’ legde de schrijver uit.

Op dat moment verdween de muur van een van de huizen, of werd zo doorzichtig als glas. De schrijver zag het interieur van grote kamers, en daarin was het zo licht, zo comfortabel, zo mooi.

‘Wat is het prachtig ingericht!’ kraakte hij goedkeurend. ‘Heel goed ingericht! Als ik in zo'n huis geleefd had, was ik nu misschien nog niet gestorven.’

‘Mij bevalt het ook,’ zei de duivel glimlachend. ‘En het is niet eens duur - drie duizend...’

‘H'm. Is dat niet duur? Ik herinner me dat mijn belangrijkste werk me achthonderdvijftien roebel heeft opgeleverd. Ik had er bijna een jaar aan gewerkt. Maar wie woont hier?’

‘Uw vrouw,’ zei de duivel.

‘Ach? Zo, zo! Ach, dat is mooi... En die vrouw, is zij dat? Mijn vrouw?’

‘Dat is ze, en daar is haar man ook.’

‘Ze is mooi geworden. En wat is ze goed gekleed! M-m... Haar man, zegt u? Wat een gezonde kerel. Hij heeft een tamelijk vulgair smoelwerk, maar het is een goed mens zo te zien. Zijn gezicht is alleen een beetje dom! Zelfs banaal... Overigens vallen dergelijke gezichten bij vrouwen in de smaak.’

‘Als u wilt, zucht ik voor u!’ stelde de duivel voor en wierp een venijnige blik op de schrijver. Maar deze werd meegesleept door het schouwspel.

‘Wat hebben ze een vrolijke gezichten! Ze zijn beiden kennelijk tevreden met het leven... Weet u misschien of ze van hem houdt?’

‘O, ja, zeer...’

‘En wat doet hij?’

‘Winkelbediende in een kledingzaak.’

‘Winkelbediende in een kledingzaak,’ herhaalde de schrijver langzaam en hij zei lange tijd geen woord. De duivel keek hem aan en glimlachte vrolijk.

‘Nou, bevalt dat alles u?’ vroeg hij.

De schrijver zei moeizaam: ‘Ik had kinderen, een zoon en een dochter. Ik dacht: ik heb een zoon, dat wordt mettertijd ook een fatsoenlijk man. Ik denk dat een winkelbediende waarschijnlijk een slecht opvoeder is... en mijn zoon...’

De lege schedel van de schrijver wiebelde treurig.

‘Kijk eens hoe hij haar omhelst! Ze nemen het er goed van!’ riep de duivel uit.

‘Ja, ja.... Die winkelbediende is zeker wel rijk?’

‘Hij was armer dan ik, maar uw vrouw is rijk.’

‘Mijn vrouw? Hoe komt ze aan dat geld?’

‘Uit de verkoop van uw boeken!’

‘Zo,’ zei de schrijver, zachtjes wiebelend met zijn kale en lege schedel. ‘Zo! Dus, naar nu blijkt, heb ik vooral gewerkt voor een of andere winkelbediende?’

‘Zo kun je het misschien wel stellen,’ ging de duivel vrolijk akkoord.

De schrijver keek naar de grond en zei tegen de duivel: ‘Breng me terug naar mijn graf.’

Het was donker, het regende, langs de hemel dreven zware wolken, en de schrijver liep rammelend met zijn botten haastig naar zijn graf. De duivel liep achter hem aan en floot een vrolijk wijsje.

De lezer is natuurlijk ontevreden. Hij heeft zijn buik vol van literatuur en zelfs mensen die alleen schrijven om hem te behagen, vallen zeer zelden bij hem in de smaak. In het onderhavige geval is de lezer ook nog ontevreden omdat ik niets gezegd heb over de hel. Aangezien de lezer er terecht van overtuigd is dat hij na zijn dood in de hel komt, wil hij nog tijdens zijn leven iets te weten komen over de hel. Maar eigenlijk kan ik de lezer niets plezierigs mededelen, want er is geen hel, er is geen hel van vuur, die je je zo makkelijk voor kunt stellen. Maar er is wel iets anders, iets oneindig veel verschrikkelijkers.

Dadelijk nadat de dokter over u tegen uw naasten gezegd heeft: ‘Hij is overleden...’ komt u terecht in een grenzenloos, helder verlicht gebied, en dat is het gebied van het besef van uw fouten.

U ligt in uw graf, in uw nauwe kist, en aan u trekt, rondraaiend

als een wiel, uw armetierige leven voorbij - van de eerste bewuste stap tot het laatste ogenblik van uw leven. U ziet alles wat u voor uzelf verborgen hebt gehouden tijdens uw leven, de hele leugen en laagheid van uw bestaan, al uw gedachten overdenkt u opnieuw, u ziet al uw misstappen, uw hele leven speelt zich opnieuw voor u af - tot op de seconde! En om uw kwellingen nog te verergeren, zult u weten dat over dat smalle en stomme pad, waarlangs u gegaan bent, nu anderen gaan en elkaar opzij duwen en zich haasten en liegen... En u begrijpt, u ziet duidelijk dat ze dat allemaal alleen doen om er mettertijd achter te komen hoe schandelijk het is om zo'n walgelijk, gevoelloos leven te leiden.

Maar terwijl u hen in grote spoed hun eigen ondergang tegemoet ziet gaan, bent u geenszins in staat om hen te waarschuwen: u slaakt geen kreet, maakt geen beweging, en de wens om hen te helpen zal uw gemoed vruchteloos verscheuren... Is het zo goed?

Uw leven trekt aan u voorbij en komt weer terug, en opnieuw ziet u alles van het begin af aan, er komt geen einde aan het werk van uw bewustzijn, er komt geen einde aan... aan uw verschrikkelijke kwellingen komt nooit een einde... nooit!

De onderwereld
Andreas Karkavitsas[*]
(Vertaling Hero Hokwerda)

Onbekend is nog altijd de zeeman die ons deze grote weldaad bewezen heeft. Onbekend en onbewierookt, net als het armoedige heiligen vergaat. Dat lot ook altijd, vervloekt nog an toe, dat lot ook altijd! Maar wat mijzelf betreft, als ik zijn naam wist, zou ik voor hem méér kaarsjes branden dan ik elk jaar brand voor Sint Nicolaas. Die redt ons - en lang niet altijd - uit stormen op zee, maar deze zeeman heeft ons met zijn handige streek in één klap gered van de duivels uit de hel en van de heiligen uit het paradijs - waar volgens mij niet eens zo veel verschil tussen bestaat. Ik wil niet zeggen dat ik die duivels graag zie, met hun gedraaide horens, lange staarten en puntige klauwen. Ook luister ik niet graag naar hun razend gebrul wanneer ze weer eens grimmig een ziel spietsen, of naar het borrelen van de pek die in de Zeven Ketels staat te koken, of naar het jammeren en weeklagen van de verdoemden. Maar ook de heilige vaders met hun wierook en rozenkransen - hun zegen zij met mij - lokken mij niet zo aan als gezelschap, net zo min als de weergaloos klare lucht van het paradijs. Wat wil je, wat doe je eraan? Liever maar zoals onze zeeman zaliger het voor elkaar heeft. Die heeft ons bivak buiten hel en paradijs opgeslagen, en zo hoeven wij daar straks onze hersens niet meer over te pijnigen - als doden tenminste hersens hebben!

Toen de kaïk bij het eiland - laten we zeggen: Sérifos - voor anker was gegaan, nam de bootsman de korenmaat en toog naar het dorp om het graan af te gaan wegen. Het motregende een beetje toen hij op weg ging, maar dat deerde hem niet. De eerste herfst-

* *Andreas Karkavitsas (1866-1922) behoort tot de stroming van de zedenschildering die eind vorige, begin deze eeuw het Griekse proza beheerste; hij geeft in zijn verhalen en romans een beeld van het Griekse dorps- en zeemansleven (zelf is hij jarenlang scheepsarts geweest). Het hier vertaalde verhaal is afkomstig uit de bundel* Verhalen van de voorsteven, *uit 1899.*

In Griekenland bestaan twee voorstellingen van het hiernamaals naast elkaar: paradijs (hemel) en hel uit de christelijke traditie, en de onderwereld met Charos uit het volksgeloof en verder terug de klassieke traditie (zie voorts in de afdeling poëzie). Vaak ook lopen de voorstellingen door elkaar; in het hier vertaalde verhaal bevinden zowel hel als paradijs zich in de onderwereld.
Sint-Nicolaas is in Griekenland de heilige van de zeelieden.

regen, dacht hij, dat waait wel over. Maar toen hij aan de klim begon, barstte er een slagregen los, het leek wel een zondvloed! Kon hij niet ergens schuilen? Waar hij ook keek, geen boom, hut of grot te bekennen. Als hij naar het dorp wilde hollen, had hij de halve weg nog te gaan; terug naar de kaïk, idem dito. Even stond hij daar besluiteloos, en toen moest hij opeens lachen. Hij keek om zich heen of er geen voorbijgangers waren die hem konden zien; geen levende ziel! Gauw kleedde hij zich uit tot hij in Adamskostuum stond. Hij vouwde zijn kleren netjes op, stopte ze in de korenmaat, zette de korenmaat op zijn hoofd en liep verder. Dat hij zelf nat werd kon hem niet schelen; ons vel is door weer en wind gelooid en kan wel tegen een beetje storm en regen. Het waren zijn kleren waar de stakker over inzat; hij had ze voor de eerste keer aan.

Na enige tijd hield de regen op. De regen hield op, hij trok zijn kleren aan, nam de korenmaat in de hand, en lopen maar weer. Voordat hij het dorp bereikte, kwam hij de duivel tegen.

‘Goeiemorgen, landgenoot,’ zei de duivel.

‘Uedele ook een goeiemorgen, meneer de duivel.’

‘Waar kom je vandaan?’

‘Van zee.’

‘En waar was je toen de bui losbrak?’

‘Onderweg.’

‘Kom nou!...’

‘Wel bij je horens! Onderweg, zeg ik je.’

‘En ben je dan niet nat geworden? Zelf ben ik doorweekt.’

De bootsman lachte.

‘O,’ zei hij leep. ‘Ik ken een truc om niet nat te worden.’

‘Wat zeg je me daar?’ riep de duivel uit. ‘Hoe is die truc dan?’

‘Ik ken er een...’

‘Vertel eens!’

‘Ik vertel het niet.’

‘Ach toe, vertel nou, dan kun je van me krijgen wat je wilt. Wil je schepen, goud, lekkernijen? Zeg maar wat je hebben wilt. Vertel het me nou...’

De bootsman boog het hoofd alsof hij diep na moest denken over wat hij als beloning vragen zou.

‘Jou eens even stempelen, dat wil ik,’ zei hij toen. ‘Als ik jou mag stempelen, vertel ik het.’

De duivel krabde zich achter zijn oren. O jee, wat stond hem nu

weer te wachten? Want hij mocht de mensen dan nogal eens plagen, maar van hun kant leverden zij hem ook streken waardoor hij zich maandenlang met het schaamrood op de kaken in zijn hol op moest sluiten. Eens hadden ze een muts van Kefaloniá op straat gegooid en had hij zich het hoofd gebroken over de vraag wat dat wel voor een ding was. Hij trok hem als kous aan, ging niet; hij wilde hem als tabakszak in gebruik nemen, ging ook niet; hij trok er van boven aan, trok er van onder aan, vouwde het ding op, spreidde hem uit, maar hij kwam er niet uit. Tenslotte gooide hij hem, tot wanhoop gedreven, weg en liep verder, en tot op de dag van vandaag is het ding een raadsel voor hem!

Een andere keer was hij erop uitgegaan om de vrouw te plagen. Maar toen de lepe Eva hem zag, bolde ze in haar blootje haar achterwerk naar hem toe terwijl haar haren voor haar gezicht hingen; hij was zo geschrokken, dat hij een kruisje sloeg en zich uit de voeten maakte. En stond er soms niet geschreven dat Salomo met zijn *stempel* alle duivelscharen gedwongen had stenen te sjouwen voor de bouw van de tempel in Jeruzalem? Om nog maar te zwijgen van die keer dat hij als ezel vermomd de schoolkinderen had willen gaan plagen; die hadden zich toen met z'n allen op hem gestort en het was nog een hels karwei geweest zich uit hun handen te bevrijden. Stel je voor wat die kleine duvels verzonnen hadden: omdat ze niet allemaal tegelijk op hem konden zitten, duwden ze een balk in zijn achterste en gingen daar ook nog eens op zitten.

Vandaar dat hij daar nu zo aan besluiteloosheid ten prooi stond. Maar het geheim liet hem ook niet los. En begrijpelijk. Wat voor een duivel was hij immers, als hij nog minder wist dan zo'n ouwe zeebonk!

‘Goed,’ zei hij tenslotte, de knoop doorhakkend, ‘stempel me dan maar en kom met die truc voor de dag.’

Toen de bootsman de duivel ‘gestempeld’ had, vertelde hij hem de truc: ‘Ik trok mijn kleren uit, deed ze in de korenmaat, zette de korenmaat op mijn hoofd, en lopen maar. De regen hield op, ik trok mijn kleren aan, nam de korenmaat in de hand, en lopen maar weer.’

‘Nou zeg, is dat alles!’ zei de duivel terwijl hij aan zijn baard rukte. ‘Daar moet je mij weer voor hebben!’

Na verloop van tijd stierf de bootsman. Waar zou hij anders heen gaan dan naar de hel? Sinds de schepping van de wereld heeft

geen zeeman ooit de poort van het paradijs gezien.

De hel, moet je weten, is een dor oord, wel drie keer zo erg als Santoríni. Er valt geen druppel regen, er groeit geen sprietje gras en er vliegt geen vogel. Er staan hoge muren omheen en er is maar één ingang, met een grote ijzeren deur. Toen de wereld nog maar pas bestond, was het een klein deurtje, want de mensen gingen regelrecht naar het paradijs. Geleidelijk aan evenwel ontwaakten ze en werden ze sluw en arglistig, en met scheepsladingen kwamen ze nu bij de hel aan. Maar er bínnenkomen was een ware heksentoer.

De bewakers hadden het beste met de mensen voor en braken een stuk muur af om een poort te maken waar ze met duizenden tegelijk doorheen konden. Maar ze komen altijd met zo'n menigte aanzetten, dat het een gedrang en geruzie van jewelste was om binnen te komen; het stompen, trappen en geplukhaar was niet van de lucht! Als de duivels er niet waren om hen met hun hooivorken uit elkaar te halen, zou iedereen wel zeventien doden sterven.

De ongelukkige bootsman, daar aangekomen, keek eens rond, en wat zag hij? Het waren de minsten niet die die kant opgingen. De heren met hun gouden uniformen en hun ernstige gezichten; de popes en bisschoppen met hun wijde mouwen en heilige sieraden; de nonnen en abdissen - kortom: al degenen die in de wereld ergens voor doorgingen en bij het gewone volk respect of vrees afdwongen waren op weg naar de hel, in tranen om de wereld die zij achter zich hadden gelaten en napiekerend over hun onrechtvaardige zaakjes die niet door de beugel konden.

De bootsman mengde zich onder de menigte en bereikte links en rechts duwend tenslotte de poort. Maar hij had pech, want de duivel die door hem ‘gestempeld’ was, had wacht die dag. Toen die hem in het oog kreeg, begon hij te schreeuwen. De andere duivels kwamen aangesneld.

‘Hé, wat is er, wat is er aan de hand?’ vroegen ze.

‘Zo en zo is het geval,’ vertelde hij. ‘Die moeten we er niet in laten, want straks gaat hij ons allemaal nog met zijn stempel bewerken.’

Toen de anderen dat hoorden, schopten ze hem de hel uit.

‘O jee, wat moet ik nu?’ vroeg de bootsman zich af.

Rechts zag hij het paradijs, een prachtige tuin met welriekende bomen en een wonderschone bron, zoals in de heiligenlevens staat. Maar het hek zag er vergrendeld en verlaten uit. Er was niemand die die kant opging.

Achter de tralies van het hek zag hij de Heilige Petrus zitten met de sleutels aan zijn gordel, de ogen toegevallen en met een lange, rode neus als een Spaanse peper. De Heilige Petrus, moet je weten, is een dronkelap waar het grootste drankorgel op de bovenwereld niet tegenop kan. Op dat ogenblik was hij straalbezopen.

Een blinde, kreupele, eenarmige, luizige, haveloze man - uit Krávara[1] waarschijnlijk - klopte nu al twee uur lang aan de deur en de heilige sleutelbewaarder had niets in de gaten. Tenslotte drong het tot hem door; hij slaakte een paar zware vloeken, kwam waggelend overeind en opende de deur om de haveloze man binnen te laten. De bootsman greep zijn kans en glipte mee naar binnen.

Langs de rand sloop hij naar een hoek en vandaar zag hij in de hoogte de Almachtige op zijn troon zitten. Er stond een stralende zon en even stralend was ook de troon, vol goud en diamanten. Aan zijn rechterhand zat Christus en in een kring eromheen de twaalf apostelen, op gouden tronen. Meer naar buiten lagen in groepjes op het gras de heiligen en zaligen en martelaren. Er was juist een feest aan de gang! Met een maaltijd, en wat voor maaltijd: het hele paradijs geurde ervan, en met een wijn: robijnrood! En David - je weet wel, de profeet - speelde gitaar en de engelen zongen, God allemachtig wat een jongens! Als onze Biras hier die jongens kon zien, zou hij helemaal van de kook raken. En ze maakten zo'n kabaal, dat de hele onderwereld ervan daverde.

De bootsman keek ernaar en voelde zich bedrukt dat hij niemand had om mee te praten. Hij begon de duivels te vervloeken dat ze hem er bij de hel niet in gelaten hadden.

Tenslotte hield hij het niet langer uit. Hij liep op een stokoude heilige af en zei eerbiedig:

‘Als ik vragen mag, Vader Sint Antonius, wie is dat daar die vlakbij Christus zit?’

‘Maar beste jongen!’ zei de heilige. ‘Dat is vader Charílambos, die ten tijde van Severus, de minnaar van het kwade, heel wat te stellen heeft gehad omwille van onze heer Jezus Christus!’

‘Nou,’ zei de bootsman, ‘dan heeft Uedele wel heel wat méér gedaan. Als die man gevochten heeft, heeft hij met ménsen gevochten; maar jij hebt het toch tegen dúivels opgenomen? Ik

1 Grieks bedelaarsdorp; over zo'n beroepsbedelaar (tevens charlatan) uit Krávara had Karkavitsas zijn roman *De bedelaar* (1896) geschreven.

weet het best: 's nachts kwamen ze als wonderschone maagden naar je cel en dan stuurde jij ze weg, en je sliep spiernaakt in de sneeuw om de verzoeking te ontlopen. Het is je eigen zaak, natuurlijk, maar zoveel minachting heb je volgens mij niet verdiend.'

Sint Antonius boog het hoofd, fronste zijn wenkbrauwen en liep zonder een woord te zeggen weg.

Had ik jou daar mooi even te pakken, dacht de bootsman. En met dezelfde opzet liep hij op Sint Jan de Hutbewoner af, die onder een appelboom lag en vanuit de verte naar het feest keek.

'Als ik vragen mag,' begon hij, 'jij bent toch zo'n herenzoon en hebt uit liefde voor Christus eer en roem versmaad: waarom zit je dan hier zo achteraf, terwijl anderen, die niets gedaan hebben, bij de Almachtige aan tafel zitten te slempen? Het is je eigen zaak, natuurlijk, maar zoveel minachting heb je volgens mij niet verdiend.'

Sint Jan sloeg zijn ogen op en keek eens goed naar de zeeman; toen sloeg hij ze opeens neer en hij draaide zich op zijn andere zij en begon te huilen.

Had ik jou daar ook mooi even te pakken, dacht onze man. En toen hij verder liep, kwam hij de heilige Trýfonas tegen, die hij ook al begon te sarren. Vervolgens liep hij naar de heilige Lefteris. Zo treiterde hij een stuk of wat heiligen, tot ze begonnen te schreeuwen en met elkaar slaags raakten. Andere heiligen die aan kwamen lopen om hen uit elkaar te halen raakten ook slaags. Ze gooiden glazen kapot, smeten met borden, keerden de tafel ondersteboven: oproer in het paradijs! De Almachtige lag, na de zware maaltijd, juist te slapen, zijn hoofd op de schoot van een engel. Toen hij het kabaal hoorde, sprong hij woedend op, greep een bullepees en nam ze - 'pak aan!' tegen de een en 'pak aan!' tegen de ander - allemaal onder handen.

'Het is niet ónze schuld, heer!' protesteerden de heiligen. 'Kijk, die daar heeft ons opgestookt.' En ze grepen de bootsman en leidden hem voor.

'Zeg, hoe kom jíj hier binnen?' riep Hij boos. 'We hebben er toch geen schíp van gemaakt hier in het paradijs?' En met een flinke schop trapte Hij hem een paar mijl het paradijs uit.

Waar moet ik nú naartoe? vroeg de bootsman zich af terwijl hij daar zo zat. Kon ik dan tenminste maar weer naar de wereld terug. Dat leek onze vriend wel wat. Wat heerlijk, als hij zijn leven-

tje van feesten en reizen weer op kon vatten!

Hij keek om zich heen om een weg naar de bovenwereld te ontdekken, maar nee hoor. De man die met kaars en kompas wegen over de zeeën had gebaand en in het aardeduister zeestraten binnen was gevaren alsof hij zijn huis binnenstapte, tastte nu als een blinde in het rond. Charos, moet je weten, voert een dode zodra hij hem opgehaald heeft langs de berg van het Vergeten, een reusachtige, dichtbeboste berg. Aan de voet van die berg is de bron van de Vergetelheid; daar geeft hij hem van te drinken en meteen is de dode zijn vrienden en verwanten vergeten. Vervolgens voert hij hem over de weide van de Vergetelheid, waar het vergeetkruid bij bossen groeit. Zodra de ongelukkige mens deze weide over is, is hij ook de wereld en haar wegen en paden vergeten.

Daarom kon de bootsman nog zo zijn best doen, maar het hielp allemaal niets. Wilde hij naar links lopen, stond hij voor de poort van de hel en zag hij de woedende duivel met een ijzeren hooivork dreigend naar hem zwaaien. Wilde hij naar rechts lopen, zag hij het paradijs en de Heilige Petrus, die met zijn reusachtige sleutel in de hand klaarstond om hem de botten te breken.

‘O jee,’ zei hij, ‘dat ziet er niet best uit!’

Maar in plaats van wanhopig, werd hij boos; en wanneer een zeeman boos wordt, gaat geen zee hem te hoog.

‘O, zit het zo?’ zei hij. ‘Nou, dan zal ik jullie ook eens wat laten zien!’

Hij rukte meteen alle haren van zijn lichaam uit en vlocht er zeildoek van. Vervolgens hakte hij stiekem ergens een tak af; die sneed hij netjes bij en zo zette hij tussen paradijs en hel zijn eigen tent op. Zijn hoogsteigen tent. Voor God noch duivel was hij bang. De wolven gescheiden van de schapen; de landrotten gescheiden van de zeelui. Elk hun eigen leven in de bovenwereld, elk hun eigen leven in de onderwereld.

Daarom zeg ik jullie: als ik de naam van onze bootsman zaliger wist, zou ik voor hem méér kaarsjes branden dan voor Sint Nicolaas. En als ik doodga, bekommer ik me niet om hel of paradijs. Ik trek linea recta naar mijn eigen tent!...

Het lijden van vorst Sternenhoch*

Ladislav Klima
(Vertaling Kees Mercks)

Helga heb ik voor het eerst op een zeker bal aanschouwd; ik was 33, zij 17. Mijn eerste indruk van haar was dat ze foeilelijk was. Een lange lijs en zo dun dat je ervan schrok; haar gelaat was schandelijk bleek, haast spierwit, uitgemergeld; een joodse neus; haar overige trekken waren allemaal, ook al zag ze er verder niet eens zo slecht uit, loom, slaperig, slaapverwekkend; ze leek wel een wandelend lijk, of ze door een of ander mechaniek werd voortbewogen, en net als haar gelaat waren haar bewegingen vreselijk loom en kwijnend. Haar blik had ze aldoor neergeslagen, als een vijfjarig oerverlegen meiske. Nog het mooist aan haar was haar enorme roetzwarte haardos... Ik voelde me direct onpasselijk worden toen ik mijn blik voor de eerste keer op haar liet rusten; en toen graaf M., een zondagsschilder, me zei: ‘Die jongedame heeft in elk geval belangwekkende, klassiek schone gelaatstrekken,’ moest ik daar wel even om grinniken. Ik weet trouwens toch niet hoe het komt dat die beeldende kunstenaars en lieden met een ‘fijne smaak’ vaak over helemaal geen smaak blijken te beschikken -kennelijk hebben ze die dan zo ijverig verfijnd dat er niets meer van over is gebleven; wat hun bevalt, bevalt mij vaak niet, en wat mij niet bevalt, bevalt hun - alsof ze het erom doen - juist vaak wel. Zo zou ik bij voorbeeld het gezicht van een mollige Berlijnse niet willen ruilen voor de stenen hoofden van alle Griekse godinnen bij elkaar, en bijna elke infanteriesoldaat is voor mij een knappere verschijning dan zo'n Schiller of Goethe, met hun rare grote neuzen, terwijl er over hun knappe en edele trekken toch zo veel wordt gekletst.

Maar desalniettemin - gelooft u me? - moest ik aldoor naar haar kijken... En toen ze op een gegeven moment, vlak naast me dansend, toevallig haar blik even opsloeg, zonder me daarbij overigens aan te kijken, toen was het alsof er een volle elektrische lading op me oversloeg...

Sinds die dag moest ik behoorlijk veel aan haar denken. Maandenlang. Ten slotte begon ik haar te vergeten, en toen ontwaarde ik haar opnieuw, alweer op een adellijk bal.

Vreemd genoeg maakte me dat geheel van streek; ik hoorde mijn hart bonzen. Lang zat ik te dubben, totdat ik haar uiteindelijk ten dans vroeg. In stilte zocht ik naar excuses voor mijn gedrag: van mij uit gezien - ik, een topedelman uit Germanië, bezitter van 500 miljoen mark, eerste raadsman en gunsteling van Wilhelm - is het een daad van grootmoedigheid, van noblesse en verheven courtoisie om een dame ten dans te vragen die een telg is uit een eeuwenoud, befaamd geslacht, dat echter thans obscuur is en verarmd, vrijwel tot de bedelstand gebracht - zoals ik me even tevoren had laten vertellen; vrijwel nooit danst er iemand met haar, iedereen zal mijn daad toejuichen, en zij, o wat zal zij gelukkig zijn!

Maar ze toonde niet de minste blijdschap. Als een machine stond ze op en als een plank zo houterig danste ze. In verlegenheid gebracht, geheel tegen mijn gewoonte in, sprak ik weinig en wat ik zei was onbenullig. Ik weet niet wat het geweest is dat me in de armen van dit zo knokige wezen had gedreven. Onder het dansen sloeg ze haar blik niet één keer op en sprak ze slechts twee, drie woorden met een saaie, haast schorre stem. Toen de dans ten einde was, drukte ik haar wat fermer tegen me aan en vertelde haar een lichtelijk schuine mop. Zachtjes duwde ze mij van zich weg en sloeg haar blik op. Nu waren haar ogen niet langer door haar oogleden afgedekt, maar sperden zich plotseling ongelooflijk wijd open, het leken wel kattenogen, net zo groen en net zo bloeddorstig als van een griezelig wild dier. Haar lippen, daarnet nog lui en slap op elkaar rustend of ook lichtjes geopend, werden nu stevig op elkaar geklemd en werden zo scherp als een scheermes, de neus werd smaller, maar de neusvleugels bolden zich sterk en golfden wild op en neer. Dit duurde niet langer dan een onderdeel van een seconde; daarna liep ze zonder een woord te zeggen en opnieuw als een in een lijk veranderde furie terug naar haar oude, wat sjofel geklede gezelschapsdame. Ik denk dat ik op dat moment even bleek zal hebben gezien als zij. Wat waren dat toch voor gevoelens die mij als een riet deden beven? Was het geen mystiek voorgevoel van iets afgrijselijks dat me te wachten stond? Ik stel nogmaals: nooit eerder heb ik een gezicht gezien dat bij benadering zo vreselijk en griezelig was en nooit zou ik hebben geloofd dat een gezicht

dat er zo lijkbleek uitzag, zoals ik ook later nooit meer zou aanschouwen, zo kon opvlammen, als een bliksem uit een donkere wolk.

De beslissing was gevallen. Een week nadien ging ik naar haar vader om hem om haar hand te vragen.

Waarom heb ik dat gedaan? Ik weet het niet; het enige wat ik weet is dat het geen verstandige zet is geweest.

Ik hield niet van haar, als liefde tenminste iets moois en lieflijks is. Als er al zoiets in mijn gevoelens aanwezig was, dan was mijn afkeer van haar toch zeker tien keer sterker. Zeker is ook dat ik wel een dozijn vrouwen heb bemind zonder dat het idee in me was opgekomen om met een van hen naar het altaar te gaan. Dus was er toch iets in haar dat me aantrok, iets duisters, iets hoogst merkwaardigs, iets duivels... Ja, de duivel was hiermee gemoeid, niemand anders! Die had me zo'n rad voor ogen gedraaid dat ze mij soms - nogal komisch - voorkwam als een fantastische edelsteen waarvan de eigenaar zich gelukkig mocht prijzen; dat zelfs - niet te geloven! - haar dunheid en bleekheid soms zelfs prikkelend leken! Groot is de macht van de duivel...

En daarbij komt: ik ben zeker gevoelig voor buitensporigheden. De gedachte dat ik haar, een meisje zo arm als een kerkrat, zij het uit een tak van een oud en befaamd geslacht, zomaar zonder eerst nader met haar kennis te maken tot mijn eega wilde maken, vleide mijn ijdelheid. Wat een sensatie zou dat niet overal te weeg brengen! De mensen zouden me flitsend vinden - zo onbaatzuchtig, grootmoedig, idealistisch. En wat zou Zijne Hoogheid er niet van zeggen! En wat een vreugde zou dat toch niet zijn voor haar armzalige vader! En voor haarzelf! Ik had al eerder gehoord dat ze het bij haar papa niet best getroffen had; ze zou vast in mij haar redder zien. Ik had ook heel eenvoudig met een immens rijk meisje kunnen trouwen; maar waar was het goed voor om die 500 miljoen van me nog eens te verveelvoudigen? Moest ik dan de dochter trouwen van een Amerikaanse miljardair die met de handel in mestvarkens aan zijn centen was gekomen? Ik twijfel er niet aan of ik had ook een prinses uit een koninklijk geslacht kunnen krijgen, een charmante dame met alle privileges vandien; want afgezien van mijn afkomst en rijkdom kan ik gerust van mezelf zeggen dat ik een knap voorkomen heb, ondanks een paar smetjes, bijvoorbeeld dat ik slechts 1.50 meet en 45 kilo weeg, dat ik vrijwel geen tanden heb, geen haar en ook geen baardgroei, dat ik tevens lichte-

lijk loens en dat ik tamelijk mank loop; enfin, ook de zon heeft zijn vlekken.

Ik ging dus naar haar vader, een 60-jarige gepensioneerde luitenant; hoger had hij het niet geschopt in het leven en al geruime tijd geleden was hij met pensioen gestuurd; niet dat het hem aan moed had ontbroken of aan intelligentie of aan dienstijver: er was alleen geen mens geweest die het met hem had kunnen uithouden. In zijn omgeving was hij berucht om zijn rare en woeste gedrag. O, wat verheugde ik me op de indruk die mijn fantastisch aanbod op hem zou maken! Niettemin bonsde mijn hart in mijn keel toen ik bij hem aanklopte.

Ze bewoonden twee piepkleine zolderkamertjes. Helga was niet thuis; dat was een hele opluchting, want op dat moment voelde ik voor haar - ik weet niet waarom - een verschrikkelijke angst. Haar ouweheer lag op de vloer met een of andere doos onder zijn hoofd; hij was blootsvoets en in hemdsmouwen; hij rookte een pijp en spoog telkens spetters tegen de wanden. Even liet hij me daar staan zonder mijn groet te beantwoorden en zonder naar me te kijken; daarna sprong hij plotseling zo bruusk op dat ik, van mening dat hij mij zou wurgen, met een schreeuw achteruitdeinsde, in de richting van de buitendeur... Want ook zijn gezicht wist iemand schrik aan te jagen: dat zag er raar uit: woest en toch wat kwajongensachtig, mallotig en toch ook op een of andere manier imponerend. Zijn ogen, zwart als kooltjes, gloeiden dieprood. Ze deden me denken aan de ogen van zijn dochter toen deze haar blik laatst naar me had opgeslagen, maar verder was er geen enkele gelijkenis tussen haar en hem.

Ik stelde me aan hem voor. Hij greep me bij mijn schouder, keek me geruime tijd strak aan, en duwde me toen zonder een woord te zeggen op een stoel. Ik was geschrokken, maar niet beledigd: ik vatte die onstuimigheid en ruwheid van hem op als een blijk van zijn immense vreugde over zo'n verheven bezoek. En meteen, zonder woorden ter inleiding, zoals ik me dat wel had voorgenomen, sprak ik al mijn moed bijeengarend: ‘Ik ben zo vrij u om de hand van uw dochter Helga te vragen.’

Maar wat kregen we nu? Amper had ik die woorden gezegd of het werd pikkedonker voor mijn ogen en in mijn ziel, ik had het gevoel dat ik de drempel had overschreden van de hellepoort, waarboven staat geschreven: *Laat varen alle hoop, gij die hier binnentreedt...*

Een minuut lang zweeg hij en vertrok er geen spiertje in zijn gezicht. Daarna gromde hij: ‘Als jij inderdaad Sternenhoch bent, dan is die slet de jouwe; ben je het niet, dan vlieg je nu de deur uit! Legitimeer je!’

Nu voelde ik me pas beledigd en het scheelde maar weinig of ik was opgestapt of had de lomperd een oorvijg gegeven. Maar dat eerste deed ik niet omdat ik aanvoelde dat zo'n snel mislukt huwelijksaanzoek me overal grenzeloos belachelijk zou maken; en het tweede deed ik niet omdat ik een beetje bang was voor die halvegare. Ik wierp mijn visitekaartje op tafel.

‘Hm,’ gromde hij, ‘dat is dan wel geen legitimatie, maar voorlopig hoef ik je er nog niet uit te gooien. Zo, dus jij bent hoofdadviseur van Willy, en zijn gunsteling? Nou ja, daar zie je ook wel naar uit, dat lijdt geen twijfel, je kan je beter met je gezicht legitimeren dan met dat papiertje. Zo, en wanneer gaat het feest beginnen?’

‘Dat hangt ervan af of beide partijen het daarover eens kunnen worden,’ hakkelde ik, absoluut niet wetend wat ik ervan denken moest.

‘Hoe eerder ik van dat spook verlost ben, des te beter.’

‘Foei, foei, foei!’ riep ik, nadat ik eindelijk weer de energie daartoe gevonden had, ‘zo praat een vader toch niet over zijn bloedeigen kind?’

Haar ouweheer schaterde het uit en sloeg me met beide handen op de schouders, waardoor ik bijna van mijn stoel rolde.

‘Omdat jij zo'n uilskuiken bent dat je haar echtgenoot wil worden en mijn schoonzoon, wil ik je wel eens wat vertellen. Moet ik dat schimmelige gedrocht voor mijn bloedeigen dochter verslijten? De duivel mag weten door wat voor pierlala of schildpad of moerasgeest die ouwe van mij besprongen is.’

‘Foei, foei, foei!’

‘Die ouwe van mij was ook zo'n lange lijs en zo'n lijkbleek spook dat nooit een woord sprak. Hele nachten liep ze door de kamers op en neer - stap, stap, stap... En tot op heden, tien jaar nadat ze de pijp is uitgegaan, komt ze nog om middernacht bij mijn bed en fluistert me dan toe: ‘Wees lief voor Helga, let goed op haar, jij weet niet wat haar bezielt.’ Ik kijk haar dan strak aan en schiet met mijn pistool een kogel op haar af, maar ze lost dan vanzelf op, als ochtendnevel. Ik had graag als vader een zoon gehad, een echte kerel of, als het niet anders kon, een lobbes, of anders een meid waar de vonken van afsprongen. En wat krijg ik? Een misbaksel is het waar die ouwe heks me gelukkig mee dacht te maken; alsof ze

het erom deed, is ze het grootste stuk schimmel geworden dat ik van mijn levensdagen heb gezien. Kan zo iemand mijn dochter zijn, van mij?

Oké, toen ze nog klein was, was ze anders; toen was ze zo wild dat het mij soms wel eens een beetje te veel werd. Maar ik heb haar daar nooit voor bestraft, ik heb haar geprezen, ook al moest ik vanwege haar verschillende keren bij de politie verschijnen om over haar te praten. Pas toen ze tien was, heb ik haar een keer een pak slaag gegeven, en een flink pak ook, maar niet eens zozeer om haar te straffen als wel omdat ik daar plotseling zin in kreeg. Vanaf dat moment is ze veranderd. Al haar onstuimigheid en vrolijkheid waren in één klap weg! Ze sprak niet meer en at ook al haast niet meer, liet haar hoofd als een treurwilg hangen en kwijnde hoe langer hoe meer weg. Ik geloof dat ze vroeger wel van mij gehouden heeft, maar nadat ze zich door mij verraden voelde, voelde ze zich door de hele wereld verraden; toch niet te geloven, om zo'n futiliteit! Sindsdien heb ik haar jarenlang niet met één vinger aangeraakt, in de hoop dat het zo over zou gaan.

Maar nee! Het werd steeds erger. Toen kwam ik opeens op een idee: datgene wat je in die toestand heeft gebracht, zal je er misschien - net als bij mensen die hun verstand of hun tong hebben verloren - ook wel weer uit kunnen bevrijden! - en zo gaf ik er haar vanaf dat moment weer keer op keer ongenadig van langs. Vergeefse moeite, ze werd steeds apathischer, wellicht waren haar hersens verweekt, en dat gaat nog steeds zo door. Niks kan haar wat schelen, alles kan haar gestolen worden, het is net of haar ziel verloren en verdoemd is en niet langer op deze wereld thuishoort. Maar één keertje is ze, Godlof, nog wel een beetje opgeleefd: ik bespeurde haar 's nachts toen ze met een mes in haar hand naar mijn bed sloop; toen ze zag dat ik daar met open ogen lag en haar kalm aankeek, keerde ze zich om en liep, alsof er niets aan de hand was, naar het belendende vertrek. Ik sprong uit bed en rende achter haar aan, maar ze lag al te slapen. De volgende dag kwam ik van haar niets over dit voorval te weten en tot op de dag van vandaag weet ik niet of ze me echt een kopje kleiner heeft willen maken of dat ze aan het slaapwandelen was, of dat het gewoon een nachtmerrie is geweest, een boze droom... Zo is het met haar gesteld, oliedom vorstje. Wil jij haar nog steeds?'

'Wilt u mij vooral niet tutoyeren!' riep ik vreselijk hard en uit pure woede, maar ofschoon wat ik had gehoord me met afgrijzen

en weifelmoedigheid had vervuld, vervolgde ik: ‘Ja, ik wil haar! Vast en zeker moet ze een voortreffelijk wezen zijn, als iemand als u haar zo slecht vindt. U bent een wreedaard: u hebt haar met uw onmenselijke kwellingen in die toestand gebracht waarin ze nu is! U moest zich schamen!’

‘Wat een flinkerd is dit uilskuiken! Jij zal wel het juiste mannetje voor haar zijn. Haha! Alleen opgepast, opgepast, want wie weet hoe ze zich nog zal ontpoppen, misschien als een mythische draak of een wandelend lijk, heel belangwekkend misschien... Wel, ik heb nou genoeg met je gepraat, ren nou maar gelijk naar de priester, ren, ren!’

Toen duwde hij me de deur uit. Maar ik vroeg nog - ik schaam me daar nog voor want ik vroeg het nogal onderdanig: ‘Maar hoe moet ik het dan verklaren dat u, hoewel u er zo naar verlangt van uw dochter te worden verlost, zo met mij als haar aanstaande verloofde omgaat dat ik er nog het meest zin in heb om alles te laten zoals het is, al was het alleen maar om in godsnaam niet zo'n schoonvader te krijgen?’

‘Hoezo? Niets op aarde, zelfs niet het denkbeeld voortdurend tegen dat kreng aan te moeten kijken, kan me ervan weerhouden anders met jou om te gaan dan met een dweil, een tod, een hondsvot, dan zoals het past en betaamt.’

Nu werd ik pas echt furieus. ‘Kerel!’ brulde ik met onverwachte moed, ‘durf jij zo te spreken tegen de eerste man van dit rijk? Wacht jij maar! Ik zal morgen gelijk je pensioen laten intrekken en je laten opsluiten, dan kan de politie je in het cachot bont en blauw slaan! En naar de hand van je dochter ding ik niet meer!’

Ik rende naar buiten, vol duistere gevoelens, maar intens gelukkig dat die hele idiote zaak begraven was. Maar nauwelijks stond ik op de trap of hij kwam me achterna en trok me met een vreselijke kracht terug naar binnen. Angstig en bevreesd voor het ergste bood ik geen verzet tegen deze kennelijke krankzinnige. Maar hij was geheel veranderd en kermde: ‘O, Uwe Doorluchtigheid, alstublieft, niet boos worden, ik had vanaf het moment dat het u beliefde bij me binnen te komen, last van een zenuwinzinking die mijn geest vertroebelde. Duizend duivels nog aan toe!’ brulde hij en sloeg zich met de vuist tegen de mond, maar gelijk vervolgde hij op jammertoon: ‘Ik heb de hoogste achting voor Uwe Doorluchtigheid, uw verheven geest verlicht uw aangezicht, - foei! Ik ben oneindig gelukkig dat u mij, een bedelaar, een worm, onwaardig

zijn blik op u te richten, zo'n genereus aanbod hebt gedaan! Neemt u mij niet kwalijk, edele heer!'

'Al goed, al goed,' kreunde ik half gevleid, half bevreesd dat een onverzoenlijke houding mijnerzijds bij hem tot een uitbarsting van razernij zou leiden.

'U blijft toch bij dat aanbod, nietwaar?' soebatte hij met gevouwen handen.

'Ja, ja..., waarom ook niet... dat zal natuurlijk wel afhangen van uw gedrag...'

'O, maar dat zal vanaf nu steeds onberispelijk zijn! Ik ben gelukkig, Doorluchtigheid!'

'Maar als Helga nu eens niet van míj houdt?' vroeg ik alleen maar om iets te zeggen, terwijl ik intussen poogde mijn handen los te wurmen uit de tang van zijn knuisten, waarmee hij me weer had vastgegrepen.

'Dan zal ze wel van anderen houden, geen zorgen dus..; maar wat zeg ik nu weer, o ongelukkige die ik ben, weer die zenuwinzinking die me parten speelt... Welke vrouw zou nou niet van u houden?'

'En als ze er toch niet mee instemt?'

'Dan brengt mijn karwats haar wel verstand bij.'

'Foei toch! Denkt u dan dat ik een vrouw wil die onder dwang met mij zal trouwen?'

'Natuurlijk niet! Maar zij houdt vast al van u, wel wis en waarachtig! De karwats zal niet nodig zijn, dat beloof ik! Alstublieft, Doorluchtigheid, dat zij zich nog lang in uw gunst moge verheugen; dat zal voor dat kr..., voor haar een geweldig geluk zijn! Haar stupiditeit valt in de hoogste kringen toch niet op, tussen jullie uilskuikens zal ze misschien zelfs nog een goed figuur slaan, - o pardon, pardon!'

'Genoeg!' zei ik snel. 'Spreekt u met haar en laat me schriftelijk weten wat haar antwoord is! Adieu!'

Blijken van zijn diepste respect vergezelden me. Maar nauwelijks had hij de deur achter zich dichtgetrokken of er klonk een luidruchtig gerochel. De eerste ogenblikken was ik in een chaotische toestand en al spoedig rijpte in mij het ferme besluit dat ik die hele zaak maar moest laten rusten. Dat idee dompelde me in een bad van je reinste genot, hoewel ik me tegelijkertijd dood schaamde voor dat dwaze huzarenstukje van me.

Maar het vreselijke noodlot wilde dat ik op straat en nog maar

luttele stappen verwijderd van haar ouderlijk huis Helga tegenkwam en dat die mij toen met haar wijd geopende, enorme, verschrikkelijke en onbeschrijfelijke ogen aankeek. Door de schrik en een geheimzinnige huiver ging ik haast tegen de vlakte; een kille siddering voer door mijn leden, het werd plotseling donker voor mijn ogen en ik groette haar niet eens...

Deze ontmoeting zou doorslaggevend zijn. Een onverwoestbaar duivels striknet trok zich boven me dicht. Verzet bieden had niet langer zin. Overdag en 's nachts joegen me die satanische ogen van haar de stuipen op het lijf; ik voelde dat die ogen mij tot waanzin konden brengen, wanneer ik me niet aan hun macht onttrok door hun eigenares tot mijn vrouw te nemen. Ik weifelde weliswaar nog een week, maar het werd me steeds duidelijker hoe bespottelijk dat afwachten was. Ik stond machteloos.

Op de brief van haar ouweheer, die op heel onderdanige toon was geschreven en die me de dag na mijn bezoek bereikte, antwoordde ik meteen.

Een maand later was ze mijn eega.

Zoals een lammetje naar de slachtbank, zo liet zij zich naar het altaar voeren; en tijdens onze eerste huwelijksnacht gedroeg zij zich als een ledenpop waarmee kleine meisjes spelen... en ik, ik weer als een idioot... nee, ik wil, ik mag, ik kan dit niet beschrijven...

Toen ik de volgende morgen de hele zaak nog eens overdacht, had ik uit schaamte dat ik het uiteindelijk toch met haar had gedaan, zin me van het leven te beroven. ‘Wellicht verandert ze, nu ze mijn vrouw is; dat gebeurt wel vaker bij vrouwen,’ zei ik bij mezelf. Maar niets daarvan, ze werd zo mogelijk nog apathischer, lethargischer, afstotelijker... Als je haar niets vroeg, sprak ze geen woord; vroeg je haar iets, dan gaf ze wel antwoord, maar alleen af en toe en dan nog in woorden van één lettergreep. Een schildpad schuift niet trager voort. Niemand zag haar ogen. Het huispersoneel gaf ze natuurlijk geen bevelen; als een voddenraapster ging ze gekleed. Ze deed alleen aan een spelletje mee wanneer ik het haar beval; maar in dat geval gehoorzaamde ze als een sloofje. Wat een representatief voorkomen toch!

‘Sternenhochje,’ zei Willy een keer, ‘jij aapt vorst Stavrogin na: die trouwde om indruk te maken met een zwakzinnige en gebochelde vrouw, zoals ik dat in een van die stomme romans van Dostojevski heb gelezen.’

‘Zuiplapje dat je bent,’ sprak de kroonprins een andere keer,

‘heb jij niet per ongeluk die houten automaat, die... - hoe heet ze ook weer - je m'en fiche - uit Hoffmanns vertellingen - heb je die niet tot vrouw genomen?’

Maar een bekend dichter, die ooit bij Willy op audiëntie was geweest, maar die ogenblikkelijk door Willy een schop voor zijn kont had gekregen en de deur was uitgewerkt, zei enthousiast: ‘De mensen verwisselen maar al te vaak slapen met waken, goddelijk uitrusten met luieren, een langzaam sluipende tijger met een varken. Zij slaapt nu, ze slaapt, slaapt! Maar als ze wakker wordt, zal het leven vreselijk zijn, speciaal voor u, vorst!’

Hij kreeg gelijk, die dichtende rakker.

Onze eerste huwelijksnacht had gelijk gevolgen. Ik voeg daar meteen aan toe dat ik nog liever zou sterven, gezien mijn walging en angst en iets onbekends..., dan dat ik het ten tweede male... Toen haar zwangerschap in een gevorderd stadium was, merkte ik duidelijke psychische veranderingen bij haar op. Haar ogen waren niet meer aldoor gesloten, maar keken nu strak voor zich uit naar een geheimzinnige, onbekende verte. Ze ging steeds sneller lopen, haar stem werd fermer en metaliger. Terwijl ze voordien hele dagen als een standbeeld bij het venster stond of zoals haar eerbiedwaardige papa languit op de vloer lag, maakte ze nu wandelingen in de natuur; er waren zelfs nachten die ze in haar eentje in de bossen doorbracht. Ze las de hele tijd door. Ja, ze schoot zelfs, wonder boven wonder, af en toe in de lach:; meermalen richtte ze uit eigen beweging het woord tot me en sprak dan even met me als een doodnormaal mens.

Deze toestand werd na haar kraambed - ze schonk me gelukkig een monter jongetje dat op mij leek - ogenblikkelijk sterker en opvallender. Nu beval ze het personeel wel van alles en deed dat op een manier waardoor iedereen zich nederig naar haar wensen voegde. Ze was nu ook voortdurend iets aan het schrijven. Onheilspellend gloeiden af en toe haar ogen op, maar over het algemeen was haar humeur meditatief en melancholiek. Pas nu eigenlijk begon ik een zekere warme genegenheid voor haar te koesteren en voelde ik iets als verlangen naar haar... Op een keer besloot ik alvast in haar bed te gaan liggen nog voordat zij naar haar slaapkamer zou gaan. Niet geschrokken, maar ongevoelig keek ze me vrij lang strak aan, daarna liep ze naar de hondenkennel, waar ze de hele nacht op het stro doorbracht. Ik huiverde van een mysterieus voorgevoel dat er binnenkort iets vreselijks stond te

gebeuren. En dat zou ook gebeuren! Die explosie zou echter afgrijselijker zijn dan ik in mijn wildste fantasie had kunnen bedenken.

Ik zat bij de wieg van mijn arme zoontje. Helga lag een eindje verderop op de divan en was iets aan het schrijven. Ik streelde de spaarzame, wiblonde haartjes van mijn wurmpje en sprak hem toe: ‘Lief, klein krummeltje van me, ja, want je bent van mij, hè? Zeg het maar zelf! Knik maar met je hoofdje!’ En daarbij knikte ik zelf met mijn hoofd. ‘Zie je wel! Hoe zou het ook anders kunnen zijn! Jij lijkt precies op mij en niet op je moeder. Je hebt niet die enorme ogen van haar, als schoteltjes zo groot, maar jij hebt van die piepkleine, lieflijke oogjes, net als ik. En je hebt lichtblonde, ragfijne haartjes, zoals ik die vroeger ook had, en je hebt, net als ik, een piepklein neusje, dat zo rond is als een kersje...’

Er weerklonk een gesis, een afgrijselijk gesis. Geschrokken keek ik om of er niet een adder in de kamer zat. Helga schreef kalm door, zonder haar blik van het papier op te slaan. En ofschoon er iets binnenin me zei dat ik direct had moeten weggaan, praatte ik gewoon door, vanuit een helaas onnadenkende koppigheid.

‘Helmuthje, wat staar je nou naar je mama? Je bent toch niet bang voor haar? Niet bang zijn, hoor, ze zal je niets doen, en als ze je al een klap wil geven, dan laat je papa dat niet toe - want jij bent helemaal, helemaal net als ik.’

Er klonk een vreselijk maar gedempt geluid, zoals wanneer in een circus een panter bij de aanblik van de gloeiendhete stang een gebrul niet kan onderdrukken. En meteen daarop verdween het hoofdje van de baby onder het dekbedje. Dat golfde op en neer. Niet wetend wat dat te betekenen had, keek ik om me heen en zag daar hoe Helga - als een Medusa - het kindje aan zijn enkel en met zijn hoofd naar beneden omhooghield. En meteen daarop vloog het piepkleine lijfje boven de monsterlijke moeder door de lucht - ik kreeg een ontzettende dreun en verloor het bewustzijn.

Weer bijgekomen zag ik mijn vrouw als een Turk op de grond zitten en een virginiaatje roken. Tussen haar en mij lag roerloos het naakte lijfje met een verbrijzelde schedel. Ik voelde iets plakkerigs in mijn haar en op mijn wang, ik raakte het aan: bloed en hersens! Het duurde even eer ik begreep wat er was gebeurd, want ik was nog steeds duizelig van de klap tegen mijn hoofd.

En toen sprak ze met een kalme, vreselijke, geheel andere stem dan anders: ‘Geheime krachten hebben mijn ziel van jongs af aan in hun ban. Mijn wil is gekluisterd. Alleen zo kon het gebeuren dat

ik me met jou heb verbonden, hoewel je de meest afstotelijke man bent die ik ken. Ik heb die krachten nu van me af weten te schudden, ik sta hier als herboren, krachtig en vreeswekkend; wee degene die me iets in de weg legt! Jij hebt me voor altijd bezoedeld: niet door de gemeenschap die we hadden, maar doordat je me hebt gedwongen negen maanden lang die etterbuil in me mee te dragen, zodat hij mij werd en ik hem - ik had wel krankzinnig kunnen worden!... Hij moest eraan! Knoop dit in je oren: de baker heeft een grote, zware presse-papier op zijn hoofdje laten vallen; als je ooit iets anders beweert, zal ik overal rondbazuinen - er waren geen getuigen bij - dat jij hem hebt vermoord! Vanaf vandaag zal er tussen ons geen woord meer worden gewisseld, het meest dringende contact zal schriftelijk dienen te gebeuren, maar jij schrijft niet in je eigen handschrift, want daar moet ik van overgeven!' En ze snelde heen.

Eindnoten:

* *Helga's verdere lot was verschrikkelijk. Na dit fatale voorval en na haar vader beestachtig te hebben vermoord, verliet ze Sternenhoch en trok gedurende twee jaar de wereld door, was in elk werelddeel, maakte reizen naar de bodem van de oceaan en door een krater naar het binnenste van de aarde. Ze zou hoofdvrouw geworden zijn van een vrouwelijke roversbende en veelvuldig hebben gemoord. Ze richtte een club op voor mooie vrouwen en jongemannen, waar sadisme werd bedreven en flagellantisme, masochisme, lesbische liefde, fantastische masturbatie, sodomie, sex met allerhande metalen bewegende gedrochten, met griezelige wassen poppen, ja zelfs - werd beweerd - met spoken enz. enz. Zij zelf hield het echter alleen met wilde dieren en nooit met mannen, want die verachtte ze tot in het diepst van haar hart. Voor Sternenhoch was het feit dat ze jegens hem geen ontrouw pleegde, uiteindelijk een reden om haar niet te verlaten.*
Wanneer ze echter in een volgende fase in een allerbeminnelijkste vrouw verandert - zij het niet voor Sternenhoch - en zich wel door een man laat verleiden, is het gedaan met haar mans lankmoedigheid. Op de pik getrapt zweert Sternenhoch haar nu de vreselijkste wraak en besluit haar te vermoorden. Hij weet haar in zijn kasteel Rattentempel te lokken, verkracht haar, martelt haar en gooit haar geboeid in de hongertoren. Daar kwijnt ze weg tot twee kleurige vlekjes en zal vervolgens als spookverschijning Sternenhoch het leven zuur maken. Sternenhoch koestert dan beurtelings gevoelens van walging jegens haar, maar kan toch ook zijn verlangen naar haar niet onderdrukken. Het verhaal eindigt in één grote necrofiele catastrofe.
Deze roman van Ladislav Klíma (1878-1928) werd voltooid in 1928 en kende in verband met het satanische en pornografische karakter maar weinig drukken in het preutse Tsjechoslowakije van voor en na de oorlog. Klíma zelf was niet op de eerste plaats literator, maar een eigenzinnig en bizar filosoof die sterk onder invloed stond van Schopenhauers pessimisme en van Nietzsches nihilisme en diens wilsopvatting. Klíma was van invloed op de dit jaar overleden Tsjechische schrijver Boh. Hrabal, die door Klíma werd gefascineerd vanwege het drastische karakter van zijn werk.

Vertaalde poëzie

Canto XXIV, regel 88: Noch zoveel verschrikkingen toonde de hel ooit...

De Hel, Canto 3
Dante Alighieri
(Vertaling Peter Verstegen)

DOOR MIJ KOMT GIJ WAAR 'T LIJDEN EEUWIG DOORGAAT,
DOOR MIJ KOMT GIJ TOT IN DE STAD VAN PIJN,
DOOR MIJ KOMT GIJ WAAR 'S MENSEN ZIEL TELOORGAAT.

DOOR GODS GERECHTIGHEID MOEST HET ZO ZIJN;
ZIJN MACHT EN WIJSHEID MAAKTEN MIJ, ALSMEDE
ZIJN LIEFDE, VAN DE VOORTIJD AF VOLEIND.

NIETS SCHIEP HIJ IN HET VOORGAANDE VERLEDEN
OF HET HAD EEUWIGHEID, OOK IK DUUR VOORT.
ER IS GEEN HOOP VOOR WIE HIER BINNENTREDEN.

In zwarte tint zag ik boven een poort
Die boodschap opgetekend en ik zeide:
‘Hard, meester, is de inhoud van dat woord.’

En hij die mij begrijpend begeleidde,
Zei mij: ‘Hier past geen achterdocht of vrees;
Van alle lafheid past het hier te scheiden.

Dit is de plaats waarnaar ik al verwees,
Waar je de mensen ziet, gekweld door pijnen,
Die de genade kwijt zijn van hun geest.

[Italiaans]

PER ME SI VA NELLA CITTA DOLENTE;
PER ME SI VA NELL'ETERNO DOLORE;
PER ME SI VA TRA LA PERDUTA GENTE.

GIUSTIZIA MOSSE IL MIO ALTO FATTORE;
FECEMI LA DIVINA POTESTATE,
LA SOMMA SAPIENZA EL IL PRIMO AMORE.

DINANZI A ME NON FUR COSE CREATE,
SE NON ETERNE, ED IO ETERNO DURO:
LASCIATE OGNI SPERANZA, VOI CH'ENTRATE.

Queste parole di colore oscuro
Vid'io scritte al sommo d'una porta;
Per ch'io: ‘Maestro, il senso lor m'è duro.’

Ed egli a me, come persona accorta:
‘Qui si convien lasciare ogni sospetto;
Ogni viltà convien che qui sia morta.

Noi siam venuti al luogo ov'io t'ho detto
Che tu vedrai le genti dolorose,

Ch'hanno perduto il ben del intelletto.

[Nederlands]

Dit zeggend lei hij op mijn hand de zijne
En met een glimlach die mij vreugde deed,
Liet hij 't geheim domein aan mij verschijnen.

Zoveel gezucht, geklaag, zo vaak een kreet
Onder het sterloos zwerk deden zich horen
Dat ik eerst wenen moest om zoveel leed.

Uitheemse spraak die pijn deed aan de oren,
Beukende handen, stemmen schril of zacht,
Razend geschreeuw en smartelijke woorden,

Het vormde daar één grote jammerklacht,
Die omging in een duister zonder einde,
Als zand, door wind tot werveling gebracht.

En ik, door afgrijzen bewogen zijnde,
Zei: ‘Wat is 't, meester, dat mijn oren trof?
Wie zijn het die dit lijden ondermijnde?’

En hij tot mij: ‘Ze zijn het aardse stof
Van alle zielen die zich hier vergaren,
Omdat hun leven blaam verdient noch lof.

[Italiaans]

E poichè la sua mano alla mia pose,
Con lieto volto, ond'io mi confortai,
Mi mise dentro alle segrete cose

Quivi sospiri, pianti, ed alti guai
Risonavan per l'aer senza stelle,
Per ch'io al cominciar ne lagrimai.

Diverse lingue, orribili favelle,
Parole di dolore, accenti d'ira,
Voci alte e fioche, e suon di man con elle,

Facevano un tumulto, il qual s'aggira
Sempre in quell'aria senza tempo tinta,
Come la rena quando a turbo spira.

Ed io, ch'avea d'orror la testa cinta,
Dissi: ‘Maestro, che è quel ch'io odo?
E che gente è, che par nel duol si vinta?’

Ed egli a me: ‘Questo misero modo
Tengon l'anime triste di coloro,
Che visser senza infamia e senza lodo.

[Nederlands]

Bij hen bevindt zich ook de lage schare
Der engelen, niet ontrouw aan de Heer,
Noch trouw, maar die slechts voor zichzelve waren.

De hemel heeft hun wanbedrijf geweerd,
En welkom waren zij ook niet ter helle,
Want daar te zijn ware nog teveel eer.'

En ik: 'Wat kan hen, meester, zozeer kwellen
Dat zij zo luide klagen in hun nood?'
Hij antwoordde: 'Ik zal het kort vertellen.

Hun is de hoop ontnomen op de dood;
En met dit blinde leven vergeleken,
Is er geen lot dat niet tot afgunst noodt.

Van hen gedoogt de wereld taal noch teken;
Door recht noch meelij worden zij gespaard:
Zie en ga voort, zonder van hen te spreken.'

Ik keek en zag een krijgsvaan met zo'n vaart
Voortstuwen en steeds in de rondte gaan dat
Ik dacht: zo'n vendel is geen rustplaats waard;

[Italiaans]

Mischiate sono a quel cattivo coro
Degli angeli che non furon ribelli,
Nè fur fedeli a Dio, ma per sè foro.

Cacciarli i ciel per non esser men belli,
Nè lo profondo inferno gli receve
Chè alcuna gloria i rei d'avrebber d'elli.'

Ed io: 'Maestro, che è tanto greve
A lor, che lamentar gli fa si forte?'
Rispose: 'Dicerolti molto breve.

Questi non hanno speranza di morte,
E la lor cieca vita è tanto bassa,
Che invidiosi son d'ogni altra sorte.

Fama di loro il mondo esser non lassa,
Misericordia e giustizia gli sdegna:
Non ragioniam di lor, ma guarda e passa.'

Ed io, che riguardai, vidi una insegna,
Che girando correva tanto ratta,
Che d'ogni posa mi pareva indegna;

[Nederlands]

‘En zulk een schare kwam er achteraan dat
Ik toen pas tot het inzicht ben geraakt
Hoe talloos velen reeds de dood verdaan had.

Toen in mij de herinnering was ontwaakt
Aan sommigen, herkende ik degene
Die iets zeer groots uit lafheid had verzaakt.

Daaraan kon ik de zekerheid ontlenen
Dat elk van hen tot dat slecht volk behoort
Dat niet slechts God mishaagt, maar Satan eender.

Dat slag dat nimmer leefde, treurig soort,
Liep er naakt rond en werd steeds weer gestoken
Door horzels en door wespen, al maar door.

Daarom was hun gezicht met bloed belopen,
Dat met hun tranen neerdroop tot hun voet,
Als voer voor vieze wormen die daar kropen.

En verder kijkende zag ik een stoet
Van lieden aan een stroom bijeengekomen,
En daarom vroeg ik: ‘Meester, wees zo goed

[Italiaans]

E dietro le venia sì lunga tratta
Di gente, ch'io non avrei mai creduto,
Che morte tanta n'avesse disfatta.

Poscia ch'io v'ebbi alcun riconosciuto,
Vidi e conobbi l'ombra di colui
Che fece per viltate il gran rifiuto

Incontanente intesi, e certo fui,
Che quest'era la setta dei cattivi,
A Dio spiacenti ed a' nemici sui.

Questi sciaurati, che mai non fur vivi,
Erano ignudi e stimolati molto
Da mosconi e da vespe ch'eran ivi.

Elle rigavan lor di sangue il volto,
Che mischiato di lagrime a'lor piedi
Da fastidiosi vermi era ricolto.

E poi che al riguardare oltre mi diedi,
Vidi gente alla riva d'un gran fiume;
Perch'io dissi: ‘Maestro, or mi concedi,

[Nederlands]

Mij te vertellen wie daar samenstromen,
En wat tot overtocht noopt heel die drom,
Naar ik bij 't zwakke licht heb waargenomen?'

En hij: 'Het wordt je duidelijk waarom,
Wanneer wij op die plaats de pas vertragen:
Aan 't stroombed van de trieste Acheron.'

En toen, beschaamd, de ogen neergeslagen
En bang dat ik hem grond tot wrevel gaf,
Weerhield ik mij zolang van verder vragen.

En zie, daar kwam een bootje op ons af;
Een door zijn jaren witgelokte oude
Kreet: 'Zondig volk, u wacht een zware straf!

Verwacht niet ooit de hemel te aanschouwen:
Wee u, ik breng u naar de overzij,
Naar eeuwig duister, hitte, felle koude.

U die nog leeft, kom hen niet naderbij,
U moet de drom van deze doden mijden.'
En toen hij zag dat ik bleef staan, zei hij:

[Italiaans]

Ch'io sappia quale sono, e qual costume
Le far parer di trapassar sì pronte,
Com'io discerno per lo fioco lume.'

Ed egli a me: 'Le cose ti fien conte,
Quando noi fermerem li nostri passi
Sulla trista riviera d'Acheronte.'

Allor con gli occhi vergognosi e bassi,
Temendo no 'l mio dir gli fusse grave,
Infino al fiume dal parlar mi trassi.

Ed ecco verso noi venir per nave
Un vecchio bianco per antico pelo,
Gridando: 'Guai a voi, anime prave!

Non isperate mai veder lo cielo:
I'vegno per menarvi all'altra riva,
Nelle tenebre eterne, in caldo e in gelo.

E tu che sei costì, anima viva,
Partiti da cotesti, che son morti.'
Ma poi ch'ei vide, ch'io non mi partiva,

[Nederlands]

‘Een andere weg, andere havens leiden
U naar dat strand, keer op uw schreden weer.
Een lichter schip draagt u naar gene zijde.’

Mijn gids sprak: ‘Charon, leg je hierbij neer.
Dit wordt gewild waar wilskracht en vermogen
Verenigd zijn; dus zwijg en vraag niet meer.’

Toen rustte de met ruigheid overtogen
Kaak van de veerman van het vaal moeras,
Die kringen als van vuur had rond zijn ogen.

Maar elke ziel, die naakt en moede was,
Verbleekte en begon te klappertanden,
Door deze harde woorden zwaar belast.

Ze vloekten God, hun ouderlijke banden,
Het menselijk geslacht, plaats, tijd, en 't meest
De paring en het zaad waaruit zij stamden.

Toen trokken zij, gedreven door één geest,
Naar 't kwade strand, al wenend en weeklagend,
Waar afvaart wacht voor al wie God niet vreest.

[Italiaans]

Disse: ‘Per altra via, per altri porti
Verrai a piaggia, non qui, per passare:
Più lieve legno convien che ti porti.’

E il duca a lui: ‘Caron, non ti crucciare:
Vuolsi così colà, dove si puote
Ciò che si vuole; e più non dimandare.’

Quinci fur quete le lanose gote
Al nocchier della livida palude,
Che intorno agli occhi avea di fiamme rote.

Ma quell'anime ch'eran lasse e nude,
Cangiar colore e dibattero i denti,
Ratto che inteser le parole crude.

Bestemmiavano Iddio e lor parenti,
L'umana specie, il luogo, il tempo, e il seme
Di lor semenza e di lor nascimenti.

Poi si ritrasser tutte quante insieme,
Forte piangendo, alla riva malvagia,
Che attende ciascun uom, che Dio non teme

[Nederlands]

En Charon, in wiens oog wij vonken zagen,
Dreef hen al wenkend in zijn boot bijeen,
En joeg, zijn riem geheven, op de tragen.

Zoals in 't najaar blaren één voor één
Zich van de boom losmaken tot de twijgen
Verwaaid zien wat tevoor hun pronkkleed scheen,

Zo, één voor één, moet in de boot afstijgen
Het kwade zaad van Adam, aangelokt
Als valken, op het teken dat zij krijgen.

Donker de stroom die men toen overtrok;
En nog heeft men zich niet aan wal begeven
Als reeds een nieuwe schare samenhokt.

‘Mijn zoon,’ leerde mijn meester mij wellevend,
‘Allen die in Gods toorn zijn heengegaan,
Komen hier samen uit de aardse dreven.

Ze zijn bereid de stroom over te gaan;
Gods rechterschap weet zo tot hen te spreken
Dat men hun vrees in graagte om ziet slaan.

[Italiaans]

Caron dimonio, con occhi di bragia
Loro accennando, tutte le raccoglie;
Batte col remo qualunque s'adagia.

Come d'autunno si levan le foglie
L'una appresso dell'altra, infin che il ramo
Vede alla terra tutte le sue spoglie:

Similemente il mal seme d'Adamo
Gittansi di quel lito ad una ad una,
Per cenni, come augel per suo richiamo.

Così sen vanno su per l'onda bruna,
Ed avanti che sian di là discese,
Anche di qua nuova schiera s'aduna.

‘Figliuol mio,’ disse il maestro cortese,
‘Quelli, che muoion nell'ira di Dio,
Tutti convegnon qui d'ogni paese;

E pronti sono a trapassar lo rio,
Chè la divina giustizia gli sprona
Sì che la tema si volge in disio.

[Nederlands]

Een goede ziel zal hier nooit oversteken;
Als Charon dus met wrevel tot je spreekt,
Dan weet je nu wat zijn vermaan betekent.’

Hij zweeg en daarop heeft die sombere streek
Zo zwaar gebeefd dat, als ik 't mij herinner,
Mij in de geest van angst het zweet uitbreekt.

Dat land van tranen liet een storm beginnen
En rood licht bliksemde met zo'n geweld
Dat ik erdoor beroofd werd van mijn zinnen;

Ik viel ter aarde, als door slaap geveld.

[Italiaans]

Quinci non passa mai anima buona:
E però, se Caron di te si lagna,
Ben puoi saper omai, che il suo dir suona.’

Finito questo, la buia campagna
Tremò sì forte, che dello spavento
La mente di sudore ancor si bagna.

La terra lagrimosa diede vento,
Che balenò una luce vermiglia,
La qual mi vinse ciascun sentimento;

E caddi, come l'uom, cui sonno piglia.

Verloren Paradijs*
(Boek II, 587-1033)
John Milton
(Vertaling Wim Jonker)

Voorbij de Lethe ligt een continent
Van ijs en duisternis, waar stormen woeden
En waar de wervelwind met hagel smijt
Die dooiloos diepten vult en bergen vormt:
Een eeuwig woekerende woestenij,
Veel dodelijker dan bij Damiate
Het peilloos diepe drijfzand waarin tal
Van legers zonken, waar de koude heerst
Als ginds de hitte, ijs als ovenvuur
Dat furiën en harpijen welkom heten.
Bij vaste toerbeurt worden de verdoemden
Hierheen gebracht om te ervaren hoe
Ondraaglijk bitter deze wisseling is
Tussen de uitersten: van vlammenbed
Naar ijs waarin hun albeseffend wezen
Onwrikbaar vastgeklemd wordt en bevriest,
Om dan opnieuw de vlammen in te gaan.

[Engels]

Beyond this flood a frozen continent
Lies dark and wild, beat with perpetual storms
Of whirlwind and dire hail which on firm land
Thaws not, but gathers heap, and ruin seems
Of ancient pile; all else deep snow and ice,
A gulf profound as that Serbonian bog
Betwixt Damiata and Mount Casius old,
Where armies whole have sunk: the parching air
Burns frore, and cold performs the effect of fire.
Thither, by harpy-footed Furies haled,
At certain revolutions all the damned
Are brought; and feel by turns the bitter change
Of fierce extremes, extremes by change more fierce,
From beds of raging fire to starve in ice
Their soft ethereal warmth, and there to pine
Immovable, infixed, and frozen round
Periods of time, - thence hurried back to fire.

* *In het Zomernummer 1993 verscheen Boek I van* Verloren Paradijs *in Wim Jonkers vertaling.*

[Nederlands]

Tijdens hun overtocht over de Lethe
- Nu heen dan terug - proberen zij vergeefs
Te drinken van het felbegeerde vocht
Waarvan één druppel reeds vergetelheid
Van alle smart en pijn te weeg zou brengen.
Maar 't lot weerstaat hen, want schrikwekkend waakt
Medusa bij het veer, zodat het water,
Zodra het sporen levenswarmte voelt
Zoals bij Tantalus hun mond ontwijkt.
Zo dwaalden bleek en angstig de verkenners
Door 't helse rijk - in toenemend besef
Omtrent de jammerlijkheid van hun lot -
Van dal naar treurig dal, van bergen ijs
Naar bergen vuur, spelonken in en uit,
Moerassen, poelen, schaduwen des doods,
Een gruwelijk heelal dat door Gods vloek
Zó was geschapen, goed slechts voor het kwaad.
Hier sterft wat leeft, hier leeft de dood, hier worden
Slechts monsters en gedrochten uitgebroed
Door de natuur, die zinloos wringt en woedt,
Onzegbaar walgelijk: Gorgonen, Hydra's,
Chimaera's zonder tal - wat door geen fabel
Ooit is verzonnen, door geen angst bedacht.
Inmiddels zoekt in snelle vlucht de Vijand
Van God en mens, vol van zijn grootse plan,
Geheel alleen de poorten van de hel.
Nu schampt hij langs de kust ter rechterzijde,

[Engels]

They ferry over this Lethean sound
Both to and fro, their sorrow to augment,
And wish and struggle, as they pass, to reach
The tempting stream, with one small drop to lose
In sweet forgetfulness all pain and woe,
All in one moment, and so near the brink;
But Fate withstands, and, to oppose the attempt,
Medusa with Gorgonian terror guards
The ford, and of itself the water flies
All taste of living wight, as once it fled
The lip of Tantalus. Thus roving on
In confused march forlorn, the adventurous bands,
With shuddering horror pale, and eyes aghast,
Viewed first their lamentable lot, and found
No rest. Through many a dark and dreary vale
They passed, and many a region dolorous,
O'er many a frozen, many a fiery Alp,
Rocks, caves, lakes, fens, bogs, dens, and shades of death -
A universe of death, which God by curse
Dreated evil, for evil only good;
Where all life dies, death lives, and Nature breeds,

Perverse, all monstrous, all prodigious things,
Abominable, inutterable, and worse
Than fables yet have feigned or fear conceived,
Gorgons, and Hydras, and Chimaeras dire.
    Meanwhile the Adversary of God and Man,
Satan, with thoughts inflamed of highest design,
Puts on swift wings, and towards the gates of Hell
Explores his solitary flight: sometimes
He scours the right hand coast, sometimes the left;

[Nederlands]

Dan langs de golven links. Soms zweeft hij diep
De afgrond in, dan scheert hij weer omhoog
Tot pal onder het vlammend koepeldak.
Zoals, voortzeilend met de tropenwind,
Ver op de Oceaan nabij de Kaap
Een vloot die uit Ternate en Tidore
Of uit Bengalen specerijen brengt
En naar de zuidpool schijnt te zullen koersen
Als hangend aan de wolken wordt gezien,
Zo toonde zich van ver de hater Gods.
Maar reeds verscheen de grensmuur van de hel,
- Vast opgebouwd tot aan het gruwelijk dak -
Met zijn drievuldig drietal sterke poorten:
Drie bronzen, drie van staal en drie van steen,
In vlammende staketsels eeuwig brandend,
Maar ongerept. Nabij de poorten zat
Zo links als rechts een kolossaal gedrocht.
Eén scheen boven het middel vrouw te zijn,
Maar verder was zij een enorme staart
Met tal van kronkels en bedekt met schubben:
Een slang met dodelijke giftand-beet.
Rondom haar middel klonk de razernij
Van hellehonden die, als iets hen stoorde,
Luid jankend vluchtten in haar ruime schoot.
Waar zij, onzichtbaar, luidkeels bleven huilen.
Zelfs Scylla, badend in 't Calabrisch nauw

[Engels]

Now shaves with level wing the deep, then soars
Up to the fiery concave towering high.
As when far off at sea a fleet descried
Hangs in the clouds, by equinoctial winds
Close sailing from Bengala, or the isles
Of Ternate and Tidore, whence merchants bring
Their spicy drugs; they on the trading flood,
Through the wide Ethiopean to the Cape,
Ply stemming nightly toward the pole; so seemed
Far off the flying Fiend. At last appear
Hell-bounds, high reaching to the horrid roof,
And thrice threefold the gates; three folds were brass,
Three iron, three of adamantine rock,
Impenetrable, impaled with circling fire,
Yet unconsumed. Before the gates there sat
On either side a formidable Shape.
The one seemed woman to the waist, and fair,
But ended foul in many a scaly fold,
Voluminous and vast - a serpent armed
With mortal sting. About her middle round
A cry of Hell-hounds never-ceasing barked
With wide Cerberean mouths full loud, and rung

A hideous peal; yet, when they list, would creep,
If aught disturbed their noise, into her womb,
And kennel there; yet there still barked and howled
Within unseen. Far less abhorred than these
Vexed Scylla, bathing in the sea that parts

[Nederlands]

- En zie! daarginds het ruige Trinacria -
Wekt minder afschuw. Ook het nachtgedrocht
Dat, als de geur van kinderbloed het lokt,
Van verre door de lucht komt aangesneld
En danst met heksen, - en de zwangere maan
Verbergt haar schijnsel voor hun toverkunst -
Is minder gruwelijk.
Het andere monster
Had lijf noch ledematen, noch gewrichten,
Noch stoffelijkheid, noch vorm: een zwarte schim,
Maar feller, woester dan tien Furiën.
Er was een bundel pijlen en een boog
En waar het hoofd kon zijn een koningskroon.
Satan trad nu nabij; het monster trad
Hem tegemoet met even snelle schreden,
Terwijl ontsteltenis de hel doorvoer.
Vreesloos verwonderd zag de Vijand toe
En vroeg zich af hoe zoiets kon bestaan.
Hij vreesde God, hij vreesde ook Gods Zoon,
Maar minachtte al wat geschapen was,
Al meed hij het ook niet. Dus sprak hij honend:
‘Wat zijt gij, en vanwaar, verfoeilijk Niets?
En wat vermeet ge u, mismaakte schim,
Te naderen en op mijn weg te staan
Als ik naar gindse poorten wens te gaan?
Wees zeker dat ge 't mij niet kunt beletten.
Hoe ge ook dreigt, ik vraag u niets. Opzij!

[Engels]

Calabria from the hoarse Trinacrian shore;
Nor uglier follow the night-hag, when, called
In secret, riding through the air she comes,
Lured with the smell of infant blood, to dance
With Lapland witches, while the labouring moon
Eclipses at their charms. The other Shape -
If shape it might be called that shape had none
Distinghuishable in member, joint, or limb;
Or substance might be called that shadow seemed,
For each seemed either - black it stood as Night,
Fierce as ten Furies, terrible as Hell,
And shook a dreadful dart: what seemed his head
The likeness of a kingly crown had on.
Satan was now at hand, and from his seat
The monster moving onward came as fast
With horrid strides; Hell trembled as he strode.
The undaunted Fiend what this might be admired -
Admired, not feared (God and his Son except,
Created thing naught valued he nor shunned),
And with disdainful look thus first began:
‘Whence and what art thou, execrable Shape,

That dar'st, though grim and terrible, advance
Thy miscreated front athwart my way
To yonder gates? Through them I mean to pass,
That be assured, without leave asked of thee.

[Nederlands]

Of leer dat in de hel geborenen
De minderen van hemelingen zijn!'
  Waarop het zwarte spooksel toornig sprak:
'Zijt gij dan die verrader door wiens schuld
De vrede in de hemel werd verbroken
En trouw niet gold? Zijt gij degene die
Hoogmoedig opstond en een derde deel
Van 's hemels zonen tot de strijd bewoog
En uitzichtloos de Oppermacht belaagde,
Zodat gij allen uitgestoten werdt
En hier tot in der eeuwigheid moet lijden?
Wat snoeft ge nog op uw verloren staat
Van hemeling, en blaast u op in wrok?
Hoe waagt ge het in de verdoemenis
Nog voort te woeden? Hier waar *ik* regeer
En - want ik wil genieten van uw toorn -
Ook úw gekroonde heer en meester ben?
Ga terug, verdoemde! Onderga uw straf!
Wees sneller dan mijn schorpioenenzweep.
Talm niet, opdat niet deze schicht u treft
En nooit ervaren kwellingen u teisteren!'
  De monsterlijke wangestalte zweeg,
Maar zijn verschrikking nam tienvoudig toe.
In uiterste verbolgenheid, maar vreesloos
En dreigend als een vlammende komeet
Die in de noordpoolhemel rakelings

[Engels]

Retire; or taste thy folly, and learn by proof,
Hell-born, not to contend with Spirits of Heaven.'
  To whom the Goblin, full of wrath, replied:-
'Art thou that Traitor-Angel, art thou he,
Who first broke peace in Heaven and faith, till then
Unbroken, and in proud rebellious arms
Drew after him the third part of Heaven's sons,
Conjured against the Highest - for which both thou
And they, outcast from God, are here condemned
To waste eternal days in woe and pain?
And reckon'st thou thyself with Spirits of Heaven,
Hell-doomed, and breath'st defiance here and scorn,
Where I reign king, and, to enrage thee more,
Thy king and lord? Back to thy punishment,
False fugitive; and to thy speed add wings,
Lest with a whip of scorpions I pursue
Thy lingering, or with one stroke of this dart
Strange horror seize thee, and pangs unfelt before.'
  So spake the grisly Terror, and in shape,
So speaking and so threatening, grew tenfold
More dreadful and deform. On the other side,
Incensed with indignation, Satan stood

Unterrified, and like a comet burned,
That fires the length of Ophiuchus huge

[Nederlands]

Langs Ophiuchus scheert, en met zijn haar
Oorlog en pest verspreidt, verhief zich Satan
Om zich met Dood te meten. Elk van hen
Richtte zijn wapen op het hoofd van de ander,
Geen tweede slag beogend. Beider blik
Was als een donderwolk, beladen met
Des hemels zwaar geschut, die boven zee
De ander afwacht tot de stormtrompet
Ten aanval roept, en zij elkaar ontmoeten.
Zó stond het tweetal machtigen gereed,
Zó grimmig dat het helse vuur verkilde
Bij 't onherhaalbaar schouwspel: immers nooit
Zou een van hen zo'n vijand weer ontmoeten.
Nu dreigden grote daden, waar de hel
Van had weergalmd, had niet het vrouw-gedrocht
Zich tussen de twee twistenden geworpen.
‘Wat is uw hand van plan,’ zo krijste zij,
‘Tegen uw kind? En gij, mijn zoon,
Wat drijft u aan nu gij uw wapen richt
Op hem die u verwekt heeft bij uw moeder?
Doet ge 't voor Hem die in Zijn hemel lacht
En u als knecht gebruikt om te verrichten
Wat Hij in toorn - Hij noemt het recht - gebiedt?
Gij beiden zult nog door zijn gram teloor gaan!’
Zij sprak, de helse pest zag af, de Vijand
verstilde en zag haar verwonderd aan.
‘Uw tussenkomst,’ zo sprak hij, ‘heeft mijn hand
Weerhouden, zodat vooralsnog zijn plan

[Engels]

In the arctic sky, and from his horrid hair
Shakes pestilence and war. Each at the head
Levelled his deadly aim; their fatal hands
No second stroke intend; and such a frown
Each cast at the other as when two black clouds,
With heaven's artillery fraught, come rattling on
Over the Caspian, - they stand front to front
Hovering a space, till winds the signal blow
To join their dark encounter in mid-air.
So frowned the mighty combatants that Hell
Grew darker at their frown; so matched they stood;
For never but once more was either like
To meet so great a foc. And now great deeds
Had been achieved, whereof all Hell had rung,
Had not the snaky Sorceress, that sat
Fast by Hell-gate and kept the fatal key,
Risen, and with hideous outcry rushed between.
‘O father, what intends thy hand,’ she cried,
‘Against thy only son? What fury, O son,
Possesses thee to bend that mortal dart

Against thy father's head? And know'st for whom?
For him who sits above, and laughs the while
At thee, ordained his drudge to execute
Whate'er his wrath, which he calls justice, bids -
His wrath, which one day will destroy ye both!'
    She spake, and at her words the hellish Pest
Forbore: then these to her Satan returned: -
    'So strange thy outcry, and thy words so strange
Thou interposest, that my sudden hand,

[Nederlands]

U onbekend blijft, want eerst wil ik weten
Wat ge voor ding moogt zijn, en wat uw vorm,
Tweevoudig gruwelijk, beduiden mag.
Ik ken u niet, hier zie ik u voor 't eerst.
Wat noemt ge mij dan vader, en waarom
Noemt ge dit vormeloos gedrocht mijn zoon?
Niets weerzinwekkende dan gij en hij!'
Waarop de poortbewaakster bitter sprak:
'Herkent ge mij dan niet? Ben ik zó smerig?
Ik, die daarboven zó bekoorlijk was?
Eéns, toen ge daar met tal van Serafijnen,
Bijeenzat, samenzwerend tegen Hem,
De Allerhoogste, werdt ge overvallen
Door plotselinge pijn; uw blik werd vaag
En zweefde duizelend door duisternissen.
Uw schedel stiet een woud van vlammen uit
En werd ter linkerzijde wijd geopend.
Uw evenbeeld naar vorm en aangezicht
Trad stralend uit, bekleed met 's hemels schoonheid:
Ik, sterk bewapende godin. Verbaasd
Deinsden de velen terug in angst en vreze.
Mijn eerste naam was Zonde, en ik werd
Door hen gezien als onheilspellend teken.
Maar weldra trok mijn schoonheid allen aan.
Zelfs hen die eerst het meest afkerig waren
Won ik voor mij door mijn bekoringskunst,

[Engels]

Prevented, spares to tell thee yet by deeds
What it intends, till first I know of thee
What thing thou art, thus double-formed, and why,
In this infernal vale first met, thou call'st
Me father, and that phantasm call'st my son.
I know thee not, nor ever saw till now
Sight more detestable than him and thee.'
To whom thus the Portress of Hell-gate replied:-
'Hast tou forgot me, then; and do I seem
Now in thine eye so foul? - once deemed so fair
In Heaven, when at the assembly, and in sight
Of all the Seraphim with thee combined
In bold conspiracy against Heaven's King,
All on a sudden miserable pain
Surprised thee, dim thine eyes, and dizzy swum
In darkness, while thy head flames thick and fast
Threw forth, till on the left side opening wide,
Likest to thee in shape and countenance bright,
Then shining heavenly fair, a goddess armed,
Out of thy head I sprung. Amazement seized
All the host of Heaven; back they recoiled afraid
At first, and called me *Sin*, and for a sign

Portentous held me; but, familiar grown,
I pleased, and with attractive graces won
The most adverse - thee chiefly, who, full oft
Thyself in me thy perfect image viewing,
Becam'st enamoured; and such joy thou took'st

[Nederlands]

In het byzonder u. In mij uzelf herkennend
Werd ge verliefd, en uw wellustig zaad
Bezwangerde mijn schoot. Toen kwam de oorlog;
Veldslag na veldslag woedde, en het eind
- Zoals voorzien - was onze nederlaag.
De Almacht overwon; verwarde vlucht
Viel ons ten deel. Wij werden uitgestoten
En vielen van de hoogste hemeltrans
Tot in dit gruwzaam oord, waarvan de sleutel
Mij werd ter hand gesteld. Mijn opdracht was
De poorten nimmermeer te openen
Voor wie dan ook. Stil peinzend zat ik hier
In eenzaamheid. Mijn schoot zwol machtig op
En werd vervuld van mateloos geweld,
Tot dit door u verwekt gedrocht verscheen
Uit mijn vernielde buik. Het zwaaide briesend
Zijn felle wapen. Zó werd ik misvormd
Tot wat ik ben. Ik vluchtte en riep ‘Dood!’.
De Hel werd stil en sidderde van angst;
Al haar spelonken galmden en weergalmden
Van deze gruwelnaam. Ik ijlde voort,
Hij achtervolgde mij, - veeleer in lust,
Belust op mij, zijn moeder, dan in toorn -
En bleek de snelste. Hij wist mij te grijpen
En te bedwingen. Ondanks mijn verzet
Moest ik zijn geile smerigheden dulden
En bracht dit jankend ongedierte voort
Dat ieder uur weer terugvlucht in mijn schoot

[Engels]

With me in secret that my womb conceived
A growing burden. Meanwhile war arose,
And fields were fought in Heaven: wherein remained
(For what could else?) to our Almighty Foe
Clear victory; to our part loss and rout
Through all the Empyrean. Down they fell,
Driven headlong from the pitch of Heaven, down
Into this Deep; and in the general fall
I also: at which time this powerful key
Into my hands was given, with charge to keep
These gates forever shut, which none can pass
Without my opening. Pensive here I sat
Alone; but long I sat not, till my womb,
Pregnant by thee, and now excessive grown,
Prodigious motion felt and rueful throes.
At last this odious offspring whom thou seest,
Thine own begotten, breaking violent way,
Tore through my entrails, that, with fear and pain
Distorted, all my nether shape thus grew
Transformed: but he my inbred enemy

Forth issued, brandishing his fatal dart,
Made to destroy. I fled and cried out *Death!*
Hell trembled at the hideous name, and sighed
From all her caves, and back resounded *Death!*
I fled; but he pursued (though more, it seems,
Inflamed with lust than rage), and, swifter far,
Me overtook, his mother, all dismayed,
And, in embraces forcible and foul
Engendering with me, of that rape begot
These yelling monsters, that with ceaseless cry
Surround me, as thou saw'st - hourly conceived
And hourly born, with sorrow infinite

[Nederlands]

Waar het, mijn ingewand doorknauwend, woedt
En mij elk uur opnieuw verlaten wil,
Zodat ik mij in barensweeën krom
En zonder onderbreking lijden moet.
En naast mij zie ik Dood, ons beider zoon;
Hij hitst ze op en zou mij graag verslinden
(Hoe hij ook zoekt, er is geen andere prooi)
Als hij niet wist hoe bitter ik zou smaken
En dat hij zonder mij niet kan bestaan.
Dat is zijn vloek; zó heeft het lot beslist.
Maar wees gewaarschuwd, vader, mijd zijn pijl
En mijd de waan dat ge onkwetsbaar zijt:
Uw wapens en uw pantser zullen falen;
Slechts hij die boven woont kan hem weerstaan.'
Zij zweeg. Des Vijands gladde tong bedacht
Het juiste milde antwoord, en hij sprak:
'Ge noemt, geliefde dochter, mij als vader
En toont mijn zoon die ik in dartelheid
En lust bij u verwekt heb in de hemel.
Hoe droef de terugblik op zo zoete vreugd!
Want ach, wij vielen onvoorzien. Maar weet
Dat ik als vriend kom, want ik wil u beiden
Bevrijden uit de pijn, tezamen met
De Geesten die terecht de wapens grepen,
En met ons vielen. Ik ga namens hen
Alléén dit ruwe hachelijke pad.
Alléén wil ik, het bodemloze diep

[Engels]

To me: for, when they list, into the womb
That bred them they return, and howl, and gnaw
My bowels, their repast; then, bursting forth
Afresh, with conscious terrors vex me round,
That rest or intermission none I find.
Before mine eyes in opposition sits
Grim Death, my son and foe, who sets them on,
And me, his parent, would full soon devour
For want of other prey, but that he knows
His end with mine involved, and knows that I
Should prove a bitter morsel, and his bane,
Whenever that shall be: so Fate pronounced.
But thou, O father, I forewarn thee, shun
His deadly arrow; neither vainly hope
To be invulnerable in those bright arms,
Though tempered heavenly; for that mortal dint,
Save he who reigns above, none can resist.'
She finished; and the subtle Fiend his lore
Soon learned, now milder, and thus answered smooth:
'Dear daughter - since thou claim'st me for thy sire,
And my fair son here show'st me, the dear pledge

Of dalliance had with thee in Heaven, and joys
Then sweet, now sad to mention, through dire change
Befallen us unforeseen, unthought-of - know,
I come no enemy, but to set free
From out this dark and dismal house of pain
Both him and thee, and all the Heavenly host
Of Spirits that, in our just pretences armed,
Fell with us from on high. From them I go
This uncouth errand sole, and one for all
Myself expose, with lonely steps to tread

[Nederlands]

Doorzoekend, het ontzaglijk Niets doordwalend,
Een wereld vinden waar - naar is voorspeld
Door menig teken - aan des hemels grenzen
Een zegenrijk gebied geschapen is
Waarin een jong ras van verwaten strevers
Gevestigd is om onze lege plaats
Te vullen [zij het verder van de hemel,
Om te voorkomen dat hun tal en macht
Wéér twist verwekt]. Nu wil ik onderzoeken
Of dit geheime plan wordt uitgevoerd.
Zo ja, dan breng ik na mijn terugkomst jullie
Dáárheen opdat jij, Zonde en jij, Dood,
Er rustig wonen kunt, en er onzichtbaar
In het doorgeurde briesje zweven kunt.
Elk wezen wordt uw prooi, zodat uw voeding
Verzekerd is.'
Hij zweeg, want naar het scheen
Kwam Satan's plan het tweetal goed gelegen.
Dood, die een eind zag aan zijn hongerstaat
Sloeg grijnzend op zijn pens bij het vooruitzicht;
Zijn moeder was niet minder blij en sprak:
'De Almacht stelt de wet en heeft bevolen
Dat ik de sleutel van de hel bewaar
En deze strenge poorten onvermurwbaar
Gesloten houd. Tegen geweld en macht
Komt Dood met speer en pijlen tussenbeide.
Hij kent geen vrees; nooit zal des levens macht
Hem overwinnen. Maar wat zou ik malen

[Engels]

The unfounded Deep, and through the void immense
To search, with wandeling quest, a place foretold
Should be - and, by concurring signs, ere now
Created vast and round - a place of bliss
In the purlieus of Heaven; and therein placed
A race of upstart creatures, to supply
Perhaps our vacant room, though more removed,
Lest Heaven, surcharged with potent multitude,
Might hap to move new broils. Be this, or aught
Than this more secret, now designed, I haste
To know; and, this once known, shall soon return,
And bring ye to the place where thou and Death
Shall dwell at ease, and up and down unseen
Wing silently the buxom air, embalmed
With odours. There ye shall be fed and filled
Immeasurably; all things shall be your prey.'
He ceased; for both seemed highly pleased, and Death
Grinned horrible a ghastly smile, to hear
His famine should be filled, and blessed his maw
Destined to that good hour. No less rejoiced

His mother bad, and thus bespake her sire:-
‘The key of this infernal Pit, by due
And by command of Heaven's all-powerful King,
I keep, by him forbidden to unlock,
These adamantine gates; against all force
Death ready stands to interpose his dart,
Fearless to be o'ermatched by living might.

[Nederlands]

Om de bevelen van Hem die mij haat
En mij in deze afgrond heeft geworpen,
In deze peilloos diepe Tartarus!
Hier zit ik in gehate dienst gevangen.
Ik, hemeling! Ik, hooggeborene
Voor eeuwig in de pijn! Voor eeuwig stervend
Doordat mijn eigen tierend gruwelkroost
Zich slechts kan voeden met mijn ingewanden!'
'Gíj zijt mijn vader en mijn schepper. Gíj
gaaft mij het leven. Wie zou ik dan volgen?
Wie anders zou ik dan gehoorzaam zijn?
Gij zult mij naar die nieuwe wereld brengen
Vol zaligheid en licht: een godenrijk.
Daar wil ik aan uw rechterhand regeren
In eindeloze wellust, want dat past
Uw dochter die uw liefste minnares is.'
Nu grijpt zij van haar zij de sleutel die
Tot instrument van 's mensen noodlot wordt
En schrijdt met haar gevolg van hels gedierte
Naar het geweldig valhek voor de poort.
Zij trekt het op; geen macht ter onderwereld
Behalve zij had ooit die daad volbracht.
De sleutelbaard draait in 't vernuftig slotwerk
Tot elke schoot en grendel, staal of steen,
Gewillig glijdend losgaat. Heftig schokkend
En schurend openen de deuren zich;
Het donderend geknars van hun scharnieren

[Engels]

But what owe I to his commands above,
Who hates me, and hath hither thrust me down
Into this doom of Tartarus profound,
To sit in hateful office here confined,
Inhabitant of Heaven and heavenly-born -
Here in perpetual agony and pain,
With terrors and with clamours compassed round
Of mine own brood, that on my bowels feed?
Thou art my father, thou my author, thou
My being gav'st me; whom should I obey
But thee? whom follow? Thou wilt bring me soon
To that new world of light and bliss, among
The gods who live at ease, where I shall reign
At thy right hand voluptuous, as beseems
Thy daughter and thy darling, without end.'
Thus saying, from her side the fatal key,
Sad instrument of all our woe, she took;
And, towards the gate rolling her bestial train,
Forthwith the huge portcullis high drew-up,
Which, but herself, not all the Stygian Powers
Could once have moved; then in the key-hole turns

The intricate wards, and every bolt and bar
Of massy iron or solid rock with ease
Unfastens. On a sudden open fly,
With impetuous recoil and jarring sound,
The infernal doors, ande on their hinges grate

[Nederlands]

Weergalmt schrikwekkend tot de diepste grond
Van Erebus. Wie zal de deuren sluiten?
Zelfs Zonde's macht is daartoe niet in staat.
Wijd is de poort: een breed gevleugeld leger.
Los van formatie, vaandels hoog gespreid,
Met zware ruiterij en oorlogswagens,
Kan er doorheen. Gelijk een oven braakt
Hij golven rook uit en felrode vlammen.
Nu zien zij de geheimen van het diep:
De onbegrensde zee, het grauwe duister
Waar tijd noch ruimte, tal noch maat bestaat,
Geen lang of breed, geen boven of beneden.
Slechts Nacht en Chaos, ouders der Natuur
Zijn eeuwig bezig met verwarring scheppen
Te midden van vervaarlijk krijgsgedruis.
Want fel betwisten Warm, Koud, Droog en Vochtig
Elkaar de heerschappij; zelfs geen atoom
In staat van wording kan de strijd ontlopen.
Rond elke vlag krioelen menigten
Van licht- of zwaar bewapenden: hier snel,
Daar traag, van scherp tot bot, zo talloos velen
Als Barca's stuifzand of Cyrene's stof
Lichtvleugelige winden maken dienstbaar
Wie zwaar genoeg is: wie de meeste wint
Regeert een ogenblik. Scheidsrechter Chaos

[Engels]

Harsh thunder, that the lowest bottom shook
Of Erebus. She opened; but to shut
Excelled her power: the gates wide open stood,
That with extended wings a bannered host,
Under spread ensigns marching, might pass through
With horse and chariots ranked in loose array;
So wide they stood, and like a furnace-mouth
Cast forth redounding smoke and ruddy flame.
Before their eyes in sudden view appear
The secrets of the hoary Deep - a dark
Illimitable ocean, without bound,
Without dimension; where length, breadth, and highth,
And time, and place, are lost; where eldest Night
And Chaos, ancestors of Nature, hold
Eternal anarchy, amidst the noise
Of endless wars, and by confusion stand.
For Hot, Cold, Moist, and Dry, four champions fierce,
Strive here for mastery, and to battle bring
Their embryon atoms: they around the flag
Of each his faction, in their several clans,
Light-armed or heavy, sharp, smooth, swift, or slow,
Swarm populous, unnumbered as the sands
Af Barca and Syrene's torrid soil,

Levied to side sith warring winds, and poise
Their lighter wings. To whom these most adhere
He rules a moment: Chaos umpire sits,

[Nederlands]

Blijft, bijgestaan door Toeval, aan de macht:
Elk nieuw besluit veroorzaakt nieuwe strijd.
Dit razend Niets, dat de Natuur zal baren
En wellicht ook verzwelgen, is noch zee,
Noch land, noch lucht, noch vuur: het is de oerstaat
Die in verwarring zwanger van hen is.
De strijd gaat eeuwig voort, tenzij de Almacht
De duistere materie nodig heeft
Voor nieuwe werelden.
  Dit ziet de Boze
Die, op de drempel van de hellepoort
Zijn hachelijke overtocht bepeinzend,
Het al-verdovend krijgsrumoer verneemt.
Het krijst als vele duizenden Bellona's.
Het dreunt zoals een zware stormram dreunt,
Maar duizendvoudig, alsof ieder bouwsel
Een puinhoop worden moet waar niets meer leeft.
Het galmt alsof de hemelzuilen vallen.
Het kraakt alsof de aarde van haar as
Wordt losgescheurd en alle elementen
In opstand zijn gekomen.
  Satan waagt
Na lange tijd de sprong. Hij spreidt de wieken
En stijgt in wervelende kolken rook
Als op een wolkenwagen mijlen hoog
Totdat zijn voertuig in een leegte faalt.

[Engels]

And by decision more embroils the fray
By which he reigns: next him, high arbiter,
Chance governs all. Into this wild Abyss,
The womb of Nature, and perhaps her grave,
Of neither Sea, nor Shore, nor Air, nor Fire,
But all these in their pregnant causes mixed
Confusedly, and which thus must ever fight,
Unless the Almighty Maker them ordain
His dark materials to create more worlds -
Into this wild Abyss the wary Fiend
Stood on the brink of Hell and looked a while,
Pondering his voyage; for no narrow frith
He had to cross. Nor was his ear less pealed
With noises loud and ruinous (to compare
Great things with small) that when Bellona storms
With all her battering engines, bent to race
Some capital city; or less than if this frame
Of Heaven were falling, and these elements
In mutiny had from her axle torn
The steadfast Earth. At last his sail-broad vans
He spreads for flight, and, in the surging smoke
Uplifted, spurns the ground; thence many a league,

As in a cloudy chair, ascending rides

[Nederlands]

In dwarrelende val - vergeefse wiekslag! -
Stort hij tienduizend vaam de diepte in
En zou ook nu nog vallen, indien niet
Helaas, helaas, de een of andere wolk
Van zwavel en salpeter onder hem
Ontvlamd was en hem opwaarts had gedreven
Tot waar zijn tuimeling begonnen was.
Na dit geweld lijkt hij terechtgekomen
In een moeras - geen zee, geen vaste grond -
Waardoor hij zich half strompelend, half vliegend
Moet zien te redden zonder schip of zeil.
Zó achtervolgt ook in de wildernis
Een griffioen de Aramaspen, die
In het geheim het welbewaakte goud
Verraderlijk zich hebben toegeëigend.
Begerig worstelt zich de Vijand voort,
De modderpoelen door, de steilten op.
Het deert hem niet hoe nauw of ijl of dicht
Of ruw het pad dat voor hem ligt ook is:
Hij zwemt of zinkt, doorwaadt of kruipt of vliegt.
Tenslotte klinkt van ver een nieuw rumoer
Dat in de lege duisternis weergalmt:
Verwarde raadselklanken, kreten, stemmen,
Heftig en ordeloos. Déér koerst hij heen.
Hij kent geen vrees, maar wil de Geest ontmoeten
Die in de allerdiepste afgrond heerst
Om hem te vragen naar de kortste weg
Uit deze nacht naar oevers van het licht.

[Engels]

Audacious; but, that seat soon failing, meets
A vast vacuity. All unawares,
Fluttering his pennous vain, plumb-down he drops
Ten thousand fathom deep, and to this hour
Down had been falling, had not, by ill chance,
The strong rebuff of some tumultuous cloud,
Instinct with fire and nitre, hurried him
As many miles aloft. That fury stayed -
Quenched in a boggy Syrtis, neither sea,
Nor good dry land - nigh foundered, on he fares,
Treading the crude consistence, half on foot,
Half flying; behoves him now both oar and sail.
As when a gryphon through the wilderness
With winged course, o'er hill or moory dale,
Pursues the Arimaspian, who by stealth
Had from his wakeful custody purloined
The guarded gold; so eagerly the Fiend
O'er bog or steep, through strait, rough, dense, or rare,
With head, hands, wings, or feet, pursues his way,
And swims, or sinks, or wades, or creeps, or flies.

At length a universal hubbub wild
Of stunning sounds, and voices all confused,
Borne through the hollow dark, assaults his ear
With loudest vehemence. Thither he plies
Undaunted, to meet there whatever Power
Or Spirit of the nethermost Abyss
Might in that noise reside, of whom to ask
Which way the nearest coast of darkness lies

[Nederlands]

En reeds ontwaart hij Chaos, die zijn troon
En zijn enorme wijdgespreide tent
Nog handhaaft in het alverspillend diep,
En aan zijn zijde Nacht - of Orcus, Hades,
Of Pluto? - die zijn medeheerser is
Sinds het begin van 't ongeschapene,
En ook wel Laster, of Tumult of Twist
Of Tweespalt heet, en - rusteloos verstrengeld
Met elk van hen - uit duizend monden spreekt.
Driest richt nu Satan zich tot hen en spreekt:
‘Gij Geesten! Machten van dit allerdiepste!
Gij Chaos! en gij, Nacht! ik kom hier niet
Als een verspieder om uw rijk te storen,
Maar dwaal uit noodzaak door uw woestenij.
De weg naar 't hoogste licht die ik moet volgen
- Alleen en zonder gids - voert langs uw troon.
Ik ben het meest gerede pad aan 't zoeken
Naar enig punt waar uw naargeestig rijk
Der duisternis begrensd wordt door de hemel,
Of door een ander oord dat 's hemels vorst
Op u veroverd heeft. Om dáár te komen
Reis ik uw diepten door. Wijs mij de weg!
Ik zal u daarvoor rijkelijk belonen:
Als ik herwin wat gij verloren hebt
En alle onrecht uit uw regionen
Heb uitgebannen ten profijte van
't Aloude duister, dan herrijst uw standaard,
En gij wordt in uw recht en macht hersteld.

[Engels]

Bordering on light; when straight behold the throne
Of *Chaos*, and his dark pavilion spread
Wide on the wasteful Deep! With him enthroned
Sat sable-vested *Night*, eldest of things,
The consort of his reign; and by them stood
Orcus and Ades, and the dreaded name
Of Demogorgon; Rumour next, and Chance,
And Tumult, and Confusion, all embroiled,
And Discord with a thousand various mouths.
To whom Satan, turning boldly, thus:- ‘Ye Powers
And Spirits of this nethermost Abyss,
Chaos and ancient Night, I come no spy
With purpose to explore or to disturb
The secrets of your realm; but, by constraint
Wandering this darksome desert, as my way
Lies through your spacious empire up to light,
Alone and without guide, half lost, I seek,
What readiest path leads where your gloomy bounds
Confine with Heaven; or, if some other place,
From your dominion won, the Ethereal King

Possesses lately, thither to arrive
I travel this profound. Direct my course:
Directed, no mean recompense it brings
To your behoof, if I that region lost,
All usurpation thence expelled, reduce
To her original darkness and your sway
(Which is my present journey), and once more

[Nederlands]

Dáár dient mijn reis toe. Wijs mij nu die wereld.
Aan u de winst. Aan mij de zoete wraak.'
Aldus de Boze. Chaos, de anarch
Met vage blik, geeft stamelend ten antwoord:
'O vreemdeling, gij zijt mij welbekend:
Gij zijt de hoogste engel die de opstand
Tegen des hemels Koning hebt geleid
Al zijt ge niet geslaagd. Uw machtig leger
Viel niet in stilte door dit rijk der vrees.
De hemelpoorten spuwden bij miljoenen
De zegevierende legioenen uit
Ter achtervolging. Ik bewaak mijn grenzen
Van hier uit. Al wat ik vermag te doen
Is wat ik nog bezit verdedigen,
Maar, door dit binnenlands getwist belaagd
Wankelt mijn troon. Eerst ging de hel verloren,
De uitgestrekte kerker waar gij huist.
Onlangs de hemel. Nu die nieuwe wereld,
De Aarde: aan een gouden ketting is
Zij opgehangen boven onze wereld.
Ge vindt haar aan de meest nabije kant
Van 's hemels muur, daar waar uw legioenen
Hun val begonnen, niet zover van hier.
Ik wens u goede reis door de gevaren.
Vernieling, roof en buit zijn mijn gewin.'

[Engels]

Erect the standard there of ancient Night.
Yours be the advantage all, mine the revenge!'
Thus Satan; and him thus the Anarch old,
With faltering speech and visage incomposed,
Answered:- 'I know thee, stranger, who thou art-
That mighty leading Angel, who of late
Made head against Heaven's King, though overthrown
I saw and heard; for such a numerous host
Fled not in silence through the frighted Deep,
With ruin upon ruin, rout on rout,
Confusion worse confounded; and Heaven-gates
Poured out by millions her victorious bands,
Pursuing. I upon my frontiers here
Keep residence; if all I can will serve
That little which is left so to defend,
Encroached on still through our intestine broils
Weakening the sceptre of old Night: first, Hell,
Your dungeon, stretching far and wide beneath;
Now lately Heaven and Earth, another world
Hung o'er my realm, linked in a golden chain
To that side Heaven from whence your legions fell!
If that way be your walk, you have not far;
So much the nearer danger. Go, and speed;

Havoc, and spoil, and ruin, and my gain.’

[Nederlands]

Hij zwijgt, maar krijgt zelfs niet een vluchtig antwoord.
De Boze, blij te weten dat zijn zee
Een oever heeft - en waar - voelt snel zijn krachten
Herleven en springt als een vuurkolom
Die uitgestrektheid in. Rondom hem woeden
De elementen, maar hij schept ruim baan.
Zelfs Argo die de hamerende rotsen
Trotseerde in de Bosporus, of zelfs
Odysseus, die ter linkerzij Charybdis
Vermeed, maar Scylla nauwelijks ontweek
Zou zulk een woest geweld niet overwinnen.
Ook Satan zal, hoe zwaar het hem ook valt,
Volhardend zwoegen tot zijn doel bereikt is,
En - wonderlijke zaak - Zonde en Dood
Zullen na 's mensen val, hun meester volgend,
Met macht en kracht - maar naar des hemels wil -
Een geplaveide brede heirweg bouwen.
De duister wemelende afgrond zal
Een wonderlange brug gehoorzaam dragen.
Dan zullen boze Geesten uit de hel
De zwakke Aarde moeiteloos bereiken,
Komend en gaand met lokaas, straf, en dood
Voor al wat leeft. Alleen de goede Geesten
Die God's bijzondere genade zendt
Zullen ons bijstand en bescherming bieden.

[Engels]

He ceased; and Satan staid not to reply,
But, glad that now his sea should find a shore,
With fresh alacrity and force renewed
Springs upward, like a pyramid of fire,
Into the wild expanse, and through the shock
Of fighting elements, on all sides round
Environed, wins his way; harder beset
And more endangered than when Argo passed
Through Bosporus betwixt the justling rocks,
Or when Ulysses on the larboard shunned
Charybdis, and by the other whirlpool steered.
So he with difficulty and labour hard
Moved on. With difficulty and labour he;
But, he once passed, soon after, when Man fell,
Strange alteration! Sin and death amain,
Following his track (such was the will of Heaven)
Paved after him a hroad and beaten way
Over the dark Abyss, whose boiling gulf
Tamely endured a bridge of wondrous length,
From Hell continued, reaching the utmost Orb
Of this frail World; by which the Spirits perverse
With easy intercourse pass to and fro
To tempt or punish mortals, except whom

God and good Angels guard by special grace.